ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVEK
LIBRI HISTORIAE MEDICAE

WESZPRÉMI ISTVÁN

619307

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY ORVOSAINAK RÖVID ÉLETRAJZA

HARMADIK SZÁZ
I. és II. tized

Fordította
VIDA TIVADAR

MTA
KIK

Budapest, 1970

466096

S=61.3

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

AZ IDŐMÉRTÉKES SZÖVEGRÉSZEK FORDÍTÁSÁT VERSBE SZEDTÉK: EBERT TIBOR ÉS WAIGAND JÓZSEF. A SZÍR ÉS HÉBER SOROK FORDÍTÓJA MARÓT MIKLÓS.

A NEGYEDIK KÖTET GONDVISELŐ SZERKESZTŐJE: LOVASS PÁL. A FORDÍTÁS SZÖVEGHŰSÉGÉT BENDA KÁLMÁN, PALLA ÁKOS ÉS SCHULTHEISZ EMIL ELLENŐRIZTE.

AZ IGÉNYES NYOMDAI MUNKÁLATOKAT DÖMÉNY LAJOS ÉS DEÁK KÁROLY IRÁNYÍTÁSÁVAL VÉGEZTÉK. AZ EREDETIHEZ HŰ KÖTÉS ÉS BORÍTÓ PAP KLÁRA GRAFIKUSMŰVÉSZ TERVEI SZERINT KÉSZÜLT.

A SZEDÉSHEZ A MISZTÓTPALUSI KISS MIKLÓSRÓL ELNEVEZETT BETŰCSALÁDOT HASZNÁLTUK FEL. A SZEDÉST, NYOMÁST ÉS KÖTÉST A FRANKLIN NYOMDA VÉGEZTE. VÉRTES FERENC IGAZGATÓ VEZETÉSÉVEL. ARANY JENŐ, STELIK KÁROLY, AGOSTON ÁRPÁD FŐMŰVEZETŐK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

A KÖTET TERJEDELME 95,5 (A/5) ÍV. PÉLDÁNYSZÁM: 700 DB, AMELYBŐL 150 PÉLDÁNYT FÉLBŐRBE KÖTÖTTÜNK ÉS SORSZÁMOZTUNK.

R
2018

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 4827 /107 1. sz.

SVCCINCTA
MEDICORVM
HVNGARIAE
ET
TRANSILVANIAE

BIOGRAPHIA

CENTVRIA TERTIA
DECAS I. ET II.

EXCERPTA
EX ADVERSARIIS
STEPHANI WESZPREMI,
MED. DOCTORIS,
LIB. REGIAEQVE CIVITATIS DEVRECINENSIS PHYSICI ORDINARII,
SOCIETATIS LIPSICAE SCIENTIARVM IABLONOVIANAE SOCII.

TOMVS IV.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.
Dido apud VIRGIL. Aeneid. Lib. IV.

VIENNAE,
TYPIS IO. THOM. NOB. DE TRATTNERN,
CAES. REG. TYPOGR. ET BIBLIOPOLAE.
1767.

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY ORVOSAINAK RÖVID

ÉLETRAJZA

HARMADIK SZÁZ I. ÉS II. TIZED

WESZPRÉMI ISTVÁN

ORVOSDOKTOR

DEBRECEN SZABAD KIRÁLYI VÁROS HATÓSÁGI ORVOSA,
A JABLONOV-FÉLE LIPCSEI TUDÓS TÁRSASÁG TAGJA
JEGYZETEIBŐL SZEDVE

IV. KÖTET

Keljen majd ki tiromból egy bosszút állani kész lény!
Dido Verg. Aen. IV. könyvében.

BÉCSBEN,
NEMES TRATTNERN JÁNOS TAMÁS,
CS. ÉS KIR. NYOMDÁSZ ÉS KÖNYVÁRUS NYOMDÁJÁBAN.
1787.

ILLVSTRISSIMO AC MAGNIFICO VIRO

D. ANTONIO

LIB BAR. DE STÖRCK DOMINO IN JETELSEE,

AVGVSTISSIM. ROM. IMPERAT. A CONSILIIS, ARCHIATORVM COMITI INCL. FACVLT. MEDIC. VINDOBON. PRAESIDI, ET DIRECTORI PERPETVO, PER VNIVERSAS DITIONIS AVSTRIACAE PROVINCIAS PROTO-MEDICO, SOCIETAT FLORENTIN. EDIMBVRG. ACADEM. SCIENT. NEAPOLIT. SIEN. ACADEM. PRINCIP. HASS. INSTITVT. BONON. ET ACADEM. S. ROM. IMP. NAT. CVRIOSORVM MITHRIDATI II. DEGLI AGIATI DI ROVEREDO MEMBRO etc. etc.

Nouus Medicorum Hungariae et Transiluaniae Chorus e tenebrarum latibulis solutus

TVVM, Illustris-

MÉLTÓSÁGOS

STÖRCK ANTAL BÁRÓ

JETELSOE URÁNAK,

A FELSÉGES RÓMAI CSÁSZÁR TANÁCSOSÁNAK, UDVARI FŐORVOSNAK, A TEKINTETES BÉCSI ORVOSTUDOMÁNYI KAR ELNÖKÉNEK ÉS ÖRÖKÖS IGAZGATÓJÁNAK, AZ OSZTRÁK TARTOMÁNYOK LEGFŐBB ORVOSÁNAK, A FIRENZEI, EDINBURGI TUDÓS TÁRSASÁGOK, A NÁPOLYI, SZIENAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁK, A HESSENI FEJEDELMI AKADÉMIA, A BOLOGNAI INTÉZET ÉS A RÓMAI SZT. BIRODALOM ROVEREDO-I JÓMÓDU POLGÁROKBÓL ÁLLÓ II. MITHRIDATESRŐL ELNEVEZETT TERMÉSZETBŰVÁR TÁRSASÁGA TAGJÁNAK

stb., stb.

Magyarország és Erdély orvosainak a homály rejtekéből felszínre hozott új, de eddig porlepte csoportját most újra eléd tá-

sime Liber Baro, nunc denuo adducitur in conspectum, multo squallore obsitus; TVAM horum quoque Manes submissa voce supplices me interprete efflagitant opem benignissimam, effice, vt munere TVO

ad

rom Méltóságos Báró úr; tolmácsolásomban az

ő szellemük is kéri csendes szóval kegyes pár-

fogásodat, tedd, hogy bőkezű-

ad vitam hanc rursus reuocentur; fiet ita, non vano promittimus augurio, vt TVAS illi gratae mentis cultu ac pietate concinant laudes in sempiternum vna cum subsecutura vniuersa gentis Hungarae posteritate.

séged révén ismét életre keljenek; ha pedig ez meglesz, legkevésbé hetvenkedve igérjük, hogy ők az egész magyar utókorral egyetemben hálatelt és kegyes lélekkel mondanak majd örök köszönetet Neked.

Ego vero me totum studiaque mea in posterum

quoque TIBI commendo. Debrecini ad d. XV.

Kal. Mart. An. O. R. CICICCCLXXXVI.

ILLVSTRISSIMI NOMINIS TVI
cultor devotissimus,
STEPHANVS WESZPRÉMI,
Med. Doct. m. p.

Magamat pedig és tanulmányaimat kegyeidbe ajánlom. Kelt Debrecenben, az Údv 1786. esztendejében, február hó 15-én.

NAGYSÁGODNAK
hálás tisztelője
WESZPRÉMI ISTVÁN,
orvosdoktor, s. k.

CARMEN ADGRATVLATORIVM

Ad Clarissimum Biographiae Medicorum Hungariae et Transilv. Auctorem, dum Is, IV. Operum suorum Tomum ederet. Scripsit Ioannes Chrys. Hannulik, e Scholis Piis, Historiae, Matheseos ac Philosophiae Professor emeritus, Collegii Romani inter Arcades Seralbus Erimanticus, et Societatum Hasso—Homburgensis, ac cett. Sodalis.

Post tot iam curas, post taedia multa laborum,
Sub viridi lauro, STEPHANE, pone caput.
Sponte tibi nexae serpent in tempora frondes,
Plurima cum Libris sit data palma tuis.
Haec laus longinquas nomen vulgavit in oras,
Atque illud doctis Coetibus inseruit.
Dignus es, vt frondens tua tempora laurus obumbret,
Dignus, quem late Gloria vectet equis.

KÖSZÖNTŐ VERS

melyet Hannulik Krizosztom János, kegyesrendi tanár, a történelem, matematika és bölcselet nyugalmazott professzora, Seralbus Erimanticus néven a római szépirodalmi társaság, a Hessen-Homburg-i, valamint más tudós társaságok tagja írt a Magyarország és Erdély orvosai életrajzainak neves Szerzőjéhez abból az alkalomból, hogy utóbbi kiadta művének IV. kötetét.

Sok gondtól terhes munkád ISTVÁN befejezted,
Hajtsd a borostyánnak zöld levelére fejed.
Minthogy könyveidet mind nagy sikerek koronázzák,
Szívesen övezi majd lombja a homlokodat.
Távoli országokba is elvitt már a dicsőség,
S emlegetik nevedet doktori tagjai közt.
Homlokodat méltóan fonja babérnak a dísze,
Érdemeid jussa, hír vesz a szárnyaira.

Nam simul et succis animas a morte reducis,

Quas iam pene Charon trans vada lintre tulit:

Et quos aeternae damnarunt funera nocti,

Doctos, Hercle! Viros eripis e tenebris.

Vtraque laus primum tibi conciliavit honorem.

Dignus laurigerum ferre ab vtraque decus.

Et si vtriusque artem Pater inspiravit Apollo

Ille libens gemino nectet honore caput.

Cede, datis igitur possim superaddere lauris

Istas, perdurent quae sine fine, notas.

Regia doctrinae qui Numum praemia caepit,

Pro studio has lauros dona Heliconis habet.

Con-

Mert nemcsak oltással mented meg a haláltól

Azt, akivel Cháron már a vizén evez át;

A feledés éjéből hőseit a tudománynak

Herculesre igaz, sírjaiból hozod el.

Ily sikerekkel megbecsülést fényeztek a névre,

Dupla kitüntetés, rangra felérdemesit.

Mindkét mesterségnek sugalló atyja Apolló

Boldogan ékesiti kétszeresen fejedet.

Engedd hát, hogy elért sok-nagy sikered dicsérjem

Én e köszöntéssel, szóval a csillagokig.

Annak, ki tudományért kapta királyi jutalmát,

Szorgalomért Helikon nyújtsa a verskoszorút.

Consortes ergo studii, bona turba, Medentes,

Ante oculos stimulum ponite tale decus.

Magno-Karolini ad d. 28.
Dec. An. 1786.

Epigramma gratulatorium ad Eumdem.

Cedite per liquidum volitantes aēra Galli!

Nescio, quid maius Pannonis ora parat.

Aetherias tentera domos quae vana voluptas?

Hungarus en cineres bustaque peruolitat.

Et Manes medicos dias in luminis oras

Profert, vt volitent docta per ora Virūm.

Részesülői törekvésének mind valahányan,
Orvosok ösztönző, tán ez a példa: a mű.

Nagykárolyban,
1766. dec. 26-án.

Üdvözlő epigramma ugyanhozzá.

Vissza ti frankok, kik röpködtök fenn a magasban!
Mit Magyarország tett, nem-é nagyobb valami?
Légvárak kisérlete, mily nagy döre hiúság
A magyar íme a sírt, röpködi, szállja körül,
S orvosok eltünt szellemeit felhozza a fényre,
Hogy ajkán a tudás, messzire zengje el azt.

Quid? quod eos secum sublimia tollit ad
Astra, Dum Vobis Nubes vix tetigisse datur.
Non illi Chymica, Medici licet, arte Globique
Turbine, sed *Pennae* rite feruntur ope.
Vos duo tresue simul superas penetratis ad arces,
Hic fert centenos singula Rheda Viros.
Illaque Tertia iam terras en linquere gestit,
VESZPRÉMI Pennis nempe levata Tuis.
Vestra Cohors superis vane speculatur in oris,
Quid cedro dignum rettulit inde suis?
Hi Veterum variis Patriam ditant Monumentis,
Hi spargunt Nummos, factaque prisca canunt.

Vos

Csillagokig viszi fel (Ő) ezeket, szárnyalva magával,

Míg ti a fellegeket sem nagyon éritek el.

Őket nem a vegyész s orvos, forgása a földnek,

Irótoll emeli, innen a mennyek elé.

Ti ketten vagy hárman emelkedtek fel a légbe,

Egymaga százat hord, itt a kerék ha forog.

S íme a harmadik is készül már innen a földről,

Tollad Weszpremi, ámya fölé helyezi.

A különítményitek kutat ég mélyén, de hiába,

Cédrusi másolatot, hozhat-e onnan a szem.

Ám ezek őseik emlékét hozzák a hazánkba,

Érméket szórnak, tetteik éneke zeng.

Vos saepe Icariam cogit sors ludere scenam,

Namque Globum tenuis fertque fouetque vapor.

Ast hos de solido fabricatus *Codice* currus

Diuite materia sustinuisse valet.

Immo ad longinquos deferre orbesque futuros,

Anglica dum vobis littora adire sat est.

O vecta Icariis longe potioribus alis

Classis! Tvque nouae NAVTA Triremis, Ave!
Ituri in terras alio sub sole calentes,

Me quoque laurigero iungite, quaeso, Choro.
Vltima transtra vacant, sedeam! comitabor euntes

Carmine, ne totum me mea tumba premat.
Cortice Carmen erit leuius, mihi credite, nostrum:

Acce-

Nektek gyakran szánja a sors Icarus szerepét, hisz

Gömbötök illó gáz hordja bizonytalanul.

Vaskos nagy *könyvből* készült kocsi, mely hordozza

Őket messzire el, és viszi dús anyagát.

Távoli és soha nem látott földekre repiti,

Míg ti csak épp hogy a brit partokat éritek el.
Óh, te hajóhad, szárnyad mind gyorsabb Icarusnál,

Százszor is üdv hát új gálya HAJÓSA Neked!
S messzi új égtájaknak elérésére ha mentek,

Hadd foghassam meg majd koszorús karotok.
S egy hátsó evezőpadon énekem így kísérjen

Benneteket s engem még be ne födjön a sír.
Higgyétek parafánál is könnyebb lesz a versem,

Accedam aetheriae sarcina parva rati.

Ad. d. 13. Febr. An. 1787.
Franciscus Hunyadi, V. D.
Praeco Debrecinus.

Aliud ad Eumdem.

Praeses Apollo videns, nullo, vt Libitina, vetante,
Pannoniae Medicos contumularet humo:
Iussit eos coeli celsa regione locare
Weszpremio, et tantos tollere ad astra Viros.
Ille sui calami virtute repagula mortis
Vincit, adit stygias Orpheus alter aquas.
Ad superas imis auras educit ab vmbris
Hos, sibi qui structos iam subiere rogos
Tum cingens serto doctam diademate frontem,
Hoc mactauit eum laetus honore Pater.

Hadd legyek ég tutaján én a parányi teher.

1787. február 13-án.
Hunyadi Ferenc,
debreceni prédikátor.

Más ugyanőhözzá.

Látva Apolló, hogy Magyarország csúcsait hantok

Sem födik már a halál tiltakozása miatt,

Szólt a tudós WESZPRÉMINEK, égbe helyezze el őket,

Csillagfénybe vigye mind e nagy embereket.
S tollával feltöri zárait ez a halálnak

És keres árnyak közt, második Orpheus Ő.
S a feledés éjéből kihozza a fényre

Azt, akit elragadott mélybe magához a föld.
Ekkora homloka görbületén koszorú öve díszlik,

Isten küldi neki tiszteletét, a babért.

Felices Medicos! qui TE inuenere Parentem,

Viues in Natis, qui genuere Patrem.

Quo vita antistat morti, hoc tua gloria maior,

Gloria vix est, quae sanguine parta fuit.

Debrecini IV. Non. Mart.
CIↃIↃCCLXXXVII.
Andreas Ormós,
Philolog. Sac. Prof.

Aliud.

Weszprémi! Elysiis pridem dominaris in aruis,

Quaeris et in Lethe quot lateant Medici,

Exi, et desistas Medicos animare sepultos.

Si plures reuocas, non capit Hungaria.

An. 1787. d. 12. April.
Georgius Szigeti,
V. D. Minister
in M. Pérts.

Quin-

Élsz a fiakban Te, a szerencsés orvosok atyja.
Ők nemzék az apát, bennük a képed örök.

Az életnek fénye amennyivel több a halálnál,
A Te dicsőséged, annyival is be' nagyobb.

És vajon büszkén mondhatjuk-e erre dicsőség,
Melynek bölcsője vér, megszületése a kín.

Debrecenben, 1787. március 4-én
Ormos András
a szentírásmagyarázat professzora

Más.

Hajdan a lenti mezőket uraltad erős
Weszprémi
Nézed, hány orvost rejt el a Styx vize még.
Feltámasztani őket nem kell, hagyd nyugalomban
Lent a sok orvost, és lépj ide vissza megint.
Mert az egész ország, a hazád se fogadja be őket,
Ha ezután többet hívsz ide még közülük.

1787. ápr. 12-én.
Szigeti György
mikepércsi lelkész

Quintum ad Eundem.

Inter tot Medicos vtinam vnus surgat Homerus,
Et de Te doctam concinat Iliada!

Qui, si laudauit Plutonia regna replentes,
Tolleret ad coelos euacuantis opem.

Stephane Weszprémi! de Te loquor, vt Medicorum
Hungaricae Terrae viuificante Deo.

Qui ex bustis reperas Phoenices ex nihilo res,
Tumba licet tumeat, trux Libitina gemat.
Namque Tomum ex tumulo quartum profers Medicorum,
Ars Tua thesauros arcet habere situm.

Quatuor ante Tuas vexere ad sidera currus
Laudes, altius has quo rota quinta veham?
Laudatum laudem? non auget riuulus aequor,
Nobile, Vester erit quintus Homerus, Opus.
Quod Te laudabit vere doctissime Doctor!

Vt

Az ötödik ugyanőhozzá.

Annyi sok orvos közt bár egy Homéros akadna,
Hogy Rólad Iliast zengjen az éneke: hőst.
Ez ha dicséri lakóit a mélynek, emelje hatalmát
Égbe fel annak, aki azt kiürítni erős.
Rólad szólok *nagy Weszprémi*, tudósa e földnek,
Orvosaink lelke, éltető Istene Te.
Sírok tátongó üregéből újrateremtesz:
Phönixeket csal elő, életet ad a tudás.
Jóllehet ott hant domborodik még mindnek a sírján,
Mérgében jajgat, sír a halál amiatt.
Orvosokat tárgyal az egész negyedik kötet, és Te
Ezt hozod onnan a mély földből, a sírból elő.
Mesterséged tiltja a gazdagodást, fogatod négy
Szám viszi fel messze, híred a csillagokig,
Mely ötödik kercken szállíthatnám magasabbra?
Szép nagy műved lesz az ötödik Homérod,
Mely Téged híres tudósunk majd égbe magasztal,

Vt fere fructus agros, artificemque labor.

Vindobonae ad d. 26 Iunii
an. 787.
Samuel Andrád,
Medic. Candidatus.

Poenia fertur manes reuocasse sepultos
Arte Coronides, diis indignantibus olim,
Et sua bis non iam mortalis fata nouasse.
Faucibus ex atri multos dum vindicat orci
Ars tua, nobilior quanto est, clarissime Doctor,
Poeonibus patriae reduces qua tradere vitas,
Tempora perpetuans aeuo sine fine perenni,
Gnauiter instituis, coelo adspirante labori:
Debetur tanto maior Tibi gloria, cunctis
Prae Medicisque Tvvm viuet per secula nomen.

S. Németi, P. E. M.
V T. K. P. S.

ΠΑ

Mint földjét a gyümölcs, s műve a mesteri észt.

Bécsben, 1787. junius 26-án
Andrád Sámuel
orvosjelölt

Monda szerint Coronis fia hívta a holtak
Szellemeit bosszújából az istenek ellen,
Sorsát ám meg nem változtathatta halandó.
Mester, sokkal erősebb a művészeted ennél,
Mellyel megszabadítsz sokakat mélysége helyétől
S őket visszahozottakat átadod újra a fénynek.
Az emléküket őrzöd híven hosszú időkre.
Oktalan nagy buzgón ihleti ég a Te munkád,
Kisér hát a dicsőség és jobban valamennyi
Orvosnál ismerjék századokig NEVED éljen!

Németi S.
mádi ref. lelkész és a főtiszteletű
komáromi egyházmegye alesperese

ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΟΝ.

Ὡς λογὸς ἐν Θνῆτοισιν ἐὴν μαλὰ πολλὰ παλαίοις,
Νεκρὰ Κορωνείδης εἰς σώματ' ἀνήγαγε φόξας·
Ἀλλὰ Θεοί μακάρες φθονέον, καί πυρί κεραύνω,
Αὐτον ἀναρόμενοι ψυχρῆ ἄϊδι προλαφαν,
Οὔτ' ἐγνώ βροίος τὸν ἑὸν μόρον ἐξυγίαθαι·

Πόντί' Ανὴρ ὅσσον τεχνή προφερέστερα σεῖο
Παίοσιν, ἢ Θνήτως μέροπας τῆσι πάτριδος αἴης,
Εἰς αἰῶνα διδῶς πολυήρατον ἀιθὶ βιῶναι·
Τοσσὸν σειοκλέος προφέρει ἐαὲρ ὄντας ἰάτρως
Τῶνομα μέν καί κῦδος ἐς ἤματα παντα βιώτει·

S. Βάτσι, C. R.
D. C. S.

Ajánló vers

Ősi regék hirdették fennen a kései kornak,

Hogy Coronides a holttestekbe is életet oltott,

Istenségek irigységét felidézve magára.

Villámsujtva vetették őt le a hádeszi árnyba.

S önmaga életét visszaragadni nem vala képes.

Im Te kiváló Férfi, elérted sok kutatással:

Gyógyítás-tudomány növekedjék itthoni földön,

Emberi életkort meghosszabbítva hazádban.

Visszasugárzik e dics most minden orvosi főre:

Híredet és nevedet majd őrzi a messzi utókor.

Bátori István, ref. hitszónok,
a gömöri kerület esperese

SUCCINCTA MEDICORUM HUNGARIAE ET TRANSILVANIAE BIOGRAPHIA

ARTICVLVS I.

DE AMELIA (THOMAS) Artium et Medicinae Doctor, quem Ioannis de Kanysa Archiepiscopi Strigoniensis circa annum 1398. fuisse Medicum, genuinum Instrumentum litterarium a Clar. *Pray Specim. Hierarch. Hung. Part. I. pag.* 48. excitatum luculenter testatur: Eum natione fuisse Italum, cognominis vocabulum, manifesto monstrat indicio. Plures omnino ex Italia aeuo antiquiori in Hungariam nostram lucrandi panis gratia irrupisse Medicos Italos, multis in opere hoc nostro Biographico passim demonstratum dedimus experimentis, tales magno fuere numero: *Draco*, Magister *Perechtoldus*, *Iacobus a Placentia*,

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY ORVOSAINAK RÖVID ÉLETRAJZA

I. CIKKELY.

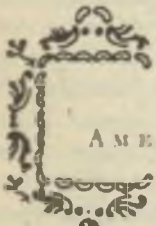

Amelia-i (Tamás), a művészetek és orvostudomány tudora. Az 1398. év körül Kanizsai János esztergomi érseknek volt az orvosa, mint azt világosan tanusitja *Pray* hires müve, a *Specimen Hierarchiae Hungaricae* (A magyar főpapság tükre) *I. részének* 48. *lapján* idézett eredeti okirat. Olasz nemzetiségére nyilvánvalóan utal a vezetékneve. Ezen életrajzi munkánkban többizben bizonyitottuk, hogy régente számos olasz orvos jött Magyarországunkba megélhetés végett. Ilyenek voltak: *Draco*, *Perechtold* mester, *Piazenzai*,

vel *Longobardus*, Caroli I. Chirurgus, mox ad Episcopen Chanadiensem, deinde Zagrabiensem sublimatus, *Iulius Milius*, *Franciscus Fontana*, *Philippus Valor*, *Martius Galeotus*, *Magister Sebastianus*, *Magister Hieronymus*, Medici Coruiniani; *Iacobus Manardus*, *Antonius Gazius*, *Franciscus Staucarus*, *Valerius Dauid*, *Georgius Blandrata*, *Marcellus Squarcialupus*, sed *Benedictus ab Italia* Caroli Roberti Chirurgus fuerat praeprimis commemorandus, quem vbi labenti tempore Ludouicus I. Episcopum Nitriensem constituisset, fortuna fratris illecti *Nicolaus* et *Bartholomaeus* in Hungariam aduolarunt, acceptique sunt a Ludouico non benigne minus quam liberaliter, quippe quos, teste Cl. Mathia Belio in Notitia Comitatus Trenchiniensis Mscta, insigni vico *Déménd*, qui apud Hontenses superat, donauit, a quo illi postea *de Déménd*, atque eorum posteri *Démándy* appellati sunt. Vt vero crescente tempore commodius vitam agerent in Hungaria, pagum quoque agri Trenchiniensis *Pravotitz* aliter *Pravota*, et in priscis diplomatibus *Pravo* vel *Prata*, dictum hereditario iure a Ludouico I. acceperunt. Horum gregi non cessabimus alios quoque inpraesentiarum adsociare Medicos, Italica gente prognatos, et in Hungaria nostra diuersatos:

I. *Valentinus Polidamus*, vir Italico genere satus, Medicinae scientia et studio poëtico inclaruit, in Hungariam adulto Seculo XVI. ingressus, pluribus annis non modo medicinam in oris his nostris factitauit; sed ad Historiam quo-

que

más nevén *Lombárd Jakab*, I. Károly sebésze, akit később csanádi, majd zágrábi püspökké léptettek elő, *Milius Gyula*, *Fontanus Ferenc*, *Valor Fülöp*, *Galeotto Marzio*, *Sebestyén mester*, *Jeromos mester*, Hollós Mátyás király korának orvosai: *Manardus Jakab*, *Gazius Antal*, *Stancarus Ferenc*, *Valerius Dávid*, *Blandrata György*, *Sparcialupus Marcell*. Ám mindenekelőtt *Itáliai Benedeket*, Károly Róbert sebészét kellett volna említenem, akit utóbb I. Lajos nyitrai püspöknek tett meg. Fivérük szerencséjének hírére *Miklós* és *Bertalan* is Magyarországra siettek, és Lajos szívélyes bőkezűséggel fogadta őket, mert mint a nagytudományú Bél Mátyás Trencsén megye leírása c. kéziratos művében írja, megajándékozta őket a Hont megyei *Deménddel*, ezzel a jeles faluval. Róla nevezték őket később *de Deménd*, majd utódaikat *Demény* néven. Az idő múltával, hogy megélhetésük Magyarországon még kényelmesebb legyen, a trencsén megyei *Prawotitz*, más szóval *Prawa*, a régi oklevelekben pedig *Prawo* vagy *Prata* nevű falut is megkapták I. Lajostól örökjogon. Most pedig folytatólag felemlítjük csoportjukkal kapcsolatban a többi olasz nemzetiségű orvost is, aki Magyarországunkon lakott:

I. *Polidamus Bálint*, olasz nemzetségből származott, orvosi tudásáról és költői hajlamáról híres. Magyarországra a XVI. század derekán jött. Több éven át nemcsak orvosi gyakorlatot folytatott országunkban, hanem hozzáfogott Magyarország tör-

que Hungariae conscribendam animum adiecit, eamque singularibus illustrauit speciminibus. Et hoc quidem tanto commemoramus lubentius, quod a nullo, quantum equidem sciam, Rerum Hungaricarum scriptore Opusculum Polidamianorum, res Hungariae illustrantium, mentionem aliquam vmquam factam fuisse nouerim. Relicta patriae nostrae tellure, Craccouiam transpedauit, et vrbis illius Episcopo, Regnique Poloniae Cancellario, Petro Tomicio, duo obtulit opuscula stanno Cracouiensi publicanda, quibus tales in fronte adiecit inscriptiones:

a.) Contenta in hoc Libro: De Laude Medicinae *Valentini Polidami Elegia.* Eiusdem *Declamatio in Laudem Medicinae. Erasmi Roterodami Declamatio in Laudem Medicinae. Valentini Polidami Elegia et Concio de Natali Iesu. Erasmi Roterodami Concio de puero Iesu. Valentini Polidami Elegia de Christiana Resurrectione.* Eiusdem *Exordium de Chronica Regum Hungariae.* Cracouiae per Matthiam Scharffenberg. an. 1532. in 4.

b.) Haec sunt: Quae continentur in hoc Libro. Per Valentinum Polidamum. *Querela communis populi de pace ad Christianos principes contra ethnicos.* Et *Erasmi Roterdami Querela de pace, vtraque elegantissimo stylo condita Lectori patebit.* „ Valentini Polidami Liber Sextus ex noua et „ nondum in lucem data Chronica Hungarorum „ excerptus, quem tali eleganti scripsit, quali „ inter Christianos paucissimi auctores propter „ rudis ingenii, inscitiae, arrogantiae, super- „ biaeque dominatum scripserunt aliquando histo-

ténelmének a megírásához is, s azt megvilágította néhány kiváló példával. Ezt annál jólesőbb érzéssel említjük, mert tudomásunk szerint egyetlen magyar történelemmel foglalkozó író sem említette meg sohasem Polidamus műveit. Hazánkat elhagyva Krakkóba költözött, és két Tomicius Péternek, ama város püspökének, Lengyelország kancellárjának ajánlott, a krakkói nyomdában kiadandó művének a következő címet adta:

a) E könyv tartalma: *Polidamus Bálint Elégiája*, Az Orvostudomány dicséretéről. *Az orvostudományt dicsérő beszéd* ugyanőtőle. *Rotterdami Erasmus beszéde az orvostudomány dicsőségére. Polidamus Bálint elégiája és prédikációja Jézus születéséről. Rotterdami Erasmus prédikációja a gyermek Jézusról. Polidamus Bálint elégiája a keresztény feltámadásról.* Ugyancsak tőle: *Magyarország királyai Krónikájának a befejezése.* Krakkóban, Scharffenberg Mátyás kiadásában, 1532-ben, negyedrét alakban.

b) Ebben a könyvben Polidamus Bálint tollából a következők foglaltatnak: *A köznép panasza a keresztény uralkodókhoz a pogányoktól szenvedett békétlenség miatt. És Rotterdami Erasmusnak a békéről foglalkozó panaszirata. Az olvasó mindkettőt szép stilusban olvashatja.* „Polidamus Bálint hatodik köny„ vé, melyet új és még kiadatlan Magyar Krónika„ jából meritett, s melyet oly választékosan irt meg, „ ahogyan az elterjedt faragatlanság, tudatlanság, „ önhittség és gőg miatt nagyon kevés keresz-

„ rias alicuius gentis, vel regni, vel illustrium „ Virorum. Tota autem Chronica Hungariae vs- „ que ad tempora nostra scripta, et exornata est „ concionibus, et epitaphiis, et additionibus se- „ cundum res gestas Regum„ *Item venusto ac delectabili stylo, ceterumque elegantiarum multa cura Bohemorum Chronica componitur vsque ad tempora nostra. In Regia Vrbe Cracouiensi Mathias Scharffenberg impressit anno ab orbe redempto* 1534. in 8. maiori. Non perderet operam typotheta, qui indicata haec rerum Hungaricarum fragmenta, in Bibliotheca Polonorum Zalusciana custodita in lucem denuo reuocaret publicam.

II. *Episcopus Casertanus*; dum aliquamdiu tutandae Mathiae Coruini Regis sanitati inuigilasset, Neapolim reuerti cupientem Rex noster litteris testimonialibus munitum ob medendi potissimum peritiam Regi Siciliae de meliori nota commendat. Leguntur illae inter Epistolas Mathiae Coruini Cassouiae an. 1743. in 8. editas, num. XXXVII. hunc in modum: *Serenissime Princeps, Pater noster charissime. Reuerendus Pater D. Episcopus Casertanus praesentium ostensor, quem Nos pro cura aegritudinis nostrae apud Nos retinueramus, petiuit Nos, vt liceret ei, cum bona gratia in Patriam reuerti, quem Nos reuertentem in Patriam, Maiestati Vestrae commendamus tamquam Virum probum, et arte sua Medica, quam profitetur, peritum et expertum, rogantes, vt velit eum Maiestas Vestra habere commendatum propter Nos taliter, vt ipse sentiat commendationem nostram sibi apud Maiestatem Vestram profuisse, tum etiam in dicendo dignetur Maiestas Vestra*

ei

„ tény szerző írt valaha valamely nemzet, vagy or-
„ szág, vagy híres emberek történetéről. Az egész
„ Magyar Krónikát egészen a mi időnkig vezeti, és
„ prédikációkat, sírfeliratokat és a királyok viselt dol-
„ gai szerinti adalékokat mellékel hozzá." *Ugyancsak Krakkó királyi városban nyomtatta Scharffenberg Mátyás az üdvösség* 1534. *évében* nagy nyolcadrét alakban, *a nagy műgonddal, a hajdankor választékos, szép és élvezetes stílusában írt és napjainkig vezetett Cseh Krónikát.* Érdemes munkát végezne az a nyomdász, aki a magyar történelemnek ezeket az említett részleteit, melyeket a lengyel Zaluski-család könyvtárában őriznek, újból kiadná.

II. *A Caserta-i püspök.* Egy ideig Corvin Mátyás király egészségének megőrzésére ügyelt fel, aztán Nápolyba kívánt visszatérni. Ekkor királyunk kísérőlevéllel látta el őt, s főként a gyógyításban való jártasságáért ajánlotta Szicilia királyának megkülönböztetett figyelmébe. Corvin Mátyás királynak Kassán 1743-ban, nyolcadrét alakban kiadott levelei között, a XXXVII. szám alatt a következőkben olvasható: *Fenséget Fejedelem, kedves Atyánk. A főtisztelendő Caserta-i püspök Úr, e levél előmutatója, akit mi betegségünk gyógyítása végett tartottunk magunknál, arra kért bennünket, legyen szabad szépszerével visszatérnie hazájába. Midőn tehát hazájába visszatér, Fenséged kegyeibe ajánljuk ezt a derék férfiút, aki orvosi mesterségében, melyet gyakorol, jártas és tapasztalt. Kérjük, reánk való tekintettel fogadja őt Fenséged kegyeibe, úgyhogy érezze, miszerint ajánlásunk Fenségednél hasznos volt számára. Méltóztassék Fenséged a vele való beszélgetés közben bizalommal lenni iránta.*

ei fidem adhibere, quam bene valere optamus. Quis illa tempestate Episcopus Casertanus, et quo nomine fuerit adpellatus, cognouimus ex Ferd. Vghelli, Florentini, Italiae Sacrae Venet. an. 1720. in fol. editae Tom. VI. vbi fol. 580. in serie Episcoporum Casertanorum Num. 27. haec de illo leguntur: *Ioannes de Leonibus de Galluccio Capuanus, Medicus Clarissimus Ferdinandi Regis Siciliae, Hierusalem et Hungariae Vir doctus et facundus an.* 1476. *d.* 10. *Iul. ad Ecclesiam Casertanam, defuncto Cicchо praesule promotus, et inde mox an.* 1493. *d.* 23. *Aug. ad Ecclesiam Aquilanam translatus.*

III. *Magister Thaddaeus*, Physicus Apostolicus, seu Pontificis Romani Archiater. Eum in Hungaria aliquamdiu versatum fuisse, et in Domo Iohannis Hunyadi Coruini, Gubernatoris Hungariae, artis suae salutaris exhibuisse specimina patet euidenter ex litteris ipsiusmet Iohannis Hunyadi ad Thaddaeum exaratis, apud Schwandtner. Scriptor. Rer. Hung. Tom. II. pag. 25. vbi Ioh. Hunyadi sic: *Iam pridem cognita nobis humanitatis Vestrae affectio commodi non parum attulit, ad futuraque fiduciam praestat, vt post curam, quam Domui Nostrae amicitia Vestra fideliter impendit* (curauerat enim aliquos infirmos) *honorem etiam nostrum et pacem securius Vestrae directioni committamus* c. c. Fit praeterea Magistri Thaddaei Physici huius mentio in Epistola III. Iohannis Hunyadi Waiwodae Transiluani, ad Eugenium IV. Pontificem Romanum ad d. 20. Febr. an. 1446. scripta, apud Schwandtner. Scriptor. Rer. Hung. Tom. II. pag. 22. Extat por-

s kívánjuk, hogy ez (a bizalom) *meg ti maradjon.* Azt, hogy ki volt akkoriban a Caserta-i püspök, és mi volt a neve, a firenzei Ughelli Ferdinánd Italia Sacra című, Velencében 1720-ban folio alakban kiadott műve VI. kötetéből tudjuk meg, melynek 580. oldalán a Caserta-i püspökök sorában a 27. sorszám alatt ez olvasható róla: *A capuai De Gallucciо de Leonibus János Ferdinándnak, Szicília, Jeruzsálem és Magyarország királyának híres orvosa, tanult és ékesszóló ember. Ciccho püspök halála után nevezték ki* 1476. *július* 10-én *a casertai egyházmegye élére, ahonnan nemsokára,* 1493. *aug.* 23-án *az aquilai püspökségre helyezték át.*

III. *Tádé mester*, apostoli orvos, vagyis a római pápa háziorvosa. Magának Hunyadi Jánosnak Tádéhoz írt leveléből nyilvánvaló, hogy egy ideig Magyarországon tartózkodott, és Hunyadi Corvin Jánosnak, Magyarország kormányzójának házában adta gyógyító tudományának tanújelét. A Schwandtner, Scriptor. Rer. Hung. II. kötetének 25. oldalán olvasható levélben Hunyadi János így ír: „*Az Ön* „ *iránunk tanusitott, előttünk már korábban ismeretes* „ *emberséges érzülete nagy hasznunkra volt, s ami a* „ *jövőt illeti, reméljük, hogy miután családunkat baráti* „ *hűséggel ápolta* (meggyógyította ugyanis néhány „ beteget), *becsületünket és békességünket is nyugodtan* „ *bízhatjuk majd az Ön irányítására* stb. stb. Ezt a Tádé mester nevű orvost megemlíti ezenkívül Hunyadi János erdélyi vajda 3. levele, amelyet 1446. febr. 20-án írt IV. Jenő római pápának ld. Schwandtner, Scriptor. Rer. Hung. c. műve II. köt. 22. lapján. Ránkmaradt

ro etiam ad eumdem M. Thaddaeum Physicum Apostolicum Iohannis Episcopi Waradiensis Epistola, Waradino die 22. Iul. an. 1450. data, quae apud laudatum Schwandtner, *l. c. pag.* 101. legitur.

IV. *Bertholdus*, Italicae originis Medicus, Caroli Roberti Physicus, cui Regem Villam quampiam *Iste* vocatam, in Comitatu Posoniensi sitam, donauisse, eamque singularibus cumulauisse priuilegiis, ex Instrumento autographo, in Tabulario illustris familiae Berzeuicianae custodito, fuimus edocti..

V. *Petrus Raymundus Amadonus* Italicae etiam, vt putatur, prosapiae Doctor Medicinae clarissimus, bellum Hungaricum an 1556. contra Turcos gestum, cui interfuit, litteris mandauit. Haec de eo *Abrahamus Baksay* in *Chronologia Regum Hungariae*, Bonfinii editionibus adsuta. „ Ferdinandus Dux Austriae, Ferdinandi Regis fi„ lius, validissimis copiis contractis in Hunga„ riam descendit, hostem aggreditur, et cum im„ mortali praeclarae victoriae monumento repri„ mit. De his clarissimus D. Petrus Raymundus „ Amadonus, Medicinae Doctor, in ea expedi„tione physicus."

VI. *Martinus Gramelius*. Celebrem hunc, eumque pecuniosum, in exordio Seculi XVII. in Hungaria exstitisse Medicum, ex Documentis litterariis, in Ven. Cap. Strigoniensi delitescentibus, nobis innotuerunt, eorum non nisi Indicem totidem verbis exscriptum vice hac communicaturi: *Anno* 1610. *Stanislaus Thurzo, Comes Comitatus Scepusiensis*, a Martino Gramelio Medi-

továbbá a János váradi püspöknek. Váradon, 1450. júl. 22-én kelt Tádé mester apostoli orvoshoz intézett azon levele is, mely az említett Schwandtner *idézett munkájának* a 101. lapján olvasható.

IV. *Bertold*, olasz származású orvos, Károly Róbert udvari orvosa. A neves Berzeviczy-család levéltárában őrzött kéziratból tudtuk meg, hogy a király neki adományozott valaminő *Iste* nevű, Pozsony vármegyében levő falut és azt különleges kiváltságokkal halmozta el.

V. *Amadonus Rajmond Péter*, úgy gondolják, szintén olasz származású híres orvosdoktor, leírta az 1556. évi törökellenes hadjáratot, melyben maga is résztvett. Ezt írja róla *Baksay Ábrahám Chronologia Regum Hungariae* (Magyarország királyainak évkönyve) című, Bonfini kiadásához hozzáfűzött művében: „Ferdinánd osztrák herceg, Ferdinand „ király fia, nagy sereggel Magyarországra vonult, „ megtámadja az ellenséget, és azt halhatatlan em„ lékű, nagyszerű győzelemmel visszaszorítja. „ Minderről tudós Amadonus Rajmond Péter orvos„ doktor úr, ennek a hadjáratnak az orvosa" (számol be).

VI. *Gramelius Márton*. Az esztergomi tisztelendő káptalanban levő okiratokból tudtuk meg, hogy ez a híres és egyben gazdag orvos a XVII. század elején élt Magyarországon. Ezúttal csak az iratok jegyzékének az idézésére szorítkozunk: 1610-*ben Thurzó Szaniszló, Szepes megye főispánja* Gramelius Márton

Medicinae Doctore *erga obligationem bonorum suorum mutuo leuat florenos mille. Item anno* 1611. *idem Stanislaus Thurzo 15 colonos sessionatos in possessione Farkaskida Comitatu Posoniensi degentes in casu non depositionis intra cuius anni reuolutionem florenorum mille mutui nomine leuatorum* Martino Gramelio Medicinae Doctori *obligat. Item anno* 1612. *idem* Martinus Gramelius *Stanislaum Thurzo super restitutis florenis mille, alias mutui nomine lenatis quietum facit.*

VII. *Franciscus de Strigonio.* Ex ea Latinorum siue Italorum ciuitate Strigoniensi ortum suum duxisse non obscuro colligimus indicio, cuius Sigilli perigraphen Biographiae Centur. II. Part. I. art. 38. hanc fuisse docuimus: *Sigillum Latinorum ciuitatis Strigoniensis.* Artium Liberalium et Medicinae Doctori huic Francisco an. 1563. Nicolaum Olahum Archiepiscopum Strigoniensem. Custodiatum, seu officium Custodis in Ecclesia Alba-Regalensi, quod florentibus Hungariae rebus opimum erat beneficium, liberaliter contulisse, Clar. *Caroli Wagneri* Instrumentum apographum, perbenigne nobis indicatum, clarissime euincit.

VIII. *Nicolaus Buccella.* Chirurgiae et Medicinae Doctor Patauinus, Anabaptistarum Sectae addictus. In patrio solo a Natione Germanica priuatim primum, mox an. 1573. publice quoque ad anatomiam demonstrandam adhibitum fuisse, deinde in Poloniam accitum, Stephani Bätori Regis archiatrum se gessisse, atque de illius *sanitate, vita medica, aegritudine, et morte, Libellum*

orvosdoktortól *ezer forintot vett kölcsön vagyonának lekötése ellenében. Továbbá ugyanez a Thurzó Szaniszló 1611-ben a Pozsony megyei Farkashida községben lakó 15 telkes jobbágyát köti le* Gramelius Márton orvosdoktornak *arra az esetre, ha vissza nem adja a kölcsönbe vett ezer forintot egy év leforgása alatt. Továbbá 1612-ben ugyanez a* Gramelius Márton *nyugtát ad Thurzó Szaniszlónak ama kölcsön vett ezer forint megtérítéséről.*

VII. *Esztergomi Ferenc.* Világos utalásból következtetjük, hogy abból az esztergomi latin- illetve olaszvárosból származott, mellyel kapcsolatban Életrajzaink II. kötetének I. részében, a 38. cikkelyben előadtuk, hogy pecsétjének ez a körirata: *Sigillum Latinorum ciuitatis Strigoniensis.* (Az esztergomvárosi olaszok pecsétje). Ennek a Ferencnek, a szabad művészetek és az orvostudomány doktorának 1563-ban Oláh Miklós esztergomi érsek bőkezűen őrkananokságot adományozott, vagyis a székesfehérvári templom őrének tisztét, mely Magyarország virágzása idején gazdag javadalom volt, ahogy ezt világosan bizonyítja annak az iratnak a másolata, amelyet a tudós *Wagner Károly* volt szíves közölni velünk.

VIII. *Bucella Miklós*, páduai sebész- és orvosdoktor, az anabaptisták szektájának követője. Tudjuk, hogy szülővárosában a német nemzetiségű egyetemi hallgatóknak először magánjelleggel, majd 1573-tól nyilvánosan is anatómiát adott elő, aztán meghívták Lengyelországba Báthory István király orvosául, akinek *egészségi állapotáról, gyógykezeléséről, betegségéről és haláláról* 1588-ban Krakkóban négyrét alakú

eristicum *contra Simonem Simonium* Cracouiae an. 1588. in 4. vulgauisse, et nouissime an. 1610. in aula regia vitam finiuisse cognouimus. Eum in Hungariam quoque ad curandos non nullos regni Primores subinde excurrisse *Ioannes Bocatius*, Laureatus Caesareus Poëta Hungarus, Scholae Cassouiensis Rector, Libro II. Hungaridum, Bartfae an. 1599. in 8. editarum pag. 203. seq. commeminit: dum Illustriss. nostrae gentis Comitem Forgachium, eiusque familiares domi suae curare inciperet, ita in Epigrammate suo, de Laude Medicinae ex Eccles. 38. *Honora Medicum.* &c. &c. conscriptae, adloquitur:

Credere si Graecis fas est, Epidaurius ipso
Asclepias Phoebo dicitur esse satus. c. c.
Et pia Siracidae Medicos quia scita celebres
Suspicere, et magna tollere laude iubent.
Forgaciana Domus monitis his applicat aures,
Vult medicos certus porro sequatur honos.
Clara Machaoniis pater artibus, inclite Doctor,
Qui de Bucella nomina stirpe trahis.
Huc te Sarmaticis nuper deuexit ab oris,
Corpora quo fidei crederet aegra tuae.
Quae, precor, vt releues feliciter; arte reseruas,
Vt posthac semper membra valere queant.
O! Bucella, tuam, celeberrime, grandibus artem
Ad coelum vates laudibus vsque feram.
Hippocrates alter, Podalirius alter, Apollo
Alter eris nostro tempus in omne solo.
Sed Venerande Senex, quoniam tibi tempore nostro
Non habeat Medicum Sarmatis ora parem,

Quod

sitairatot adott ki *Simonius Simon ellen*, és nemrég azután 1610-ben a királyi udvarban fejezte be életét. *Bocatius János* császári koszorús magyar költő, a kassai iskola rektora az 1599-ben Bártfán nyolcadrét alakban megjelent Hungarides (Magyar sarjak) c. műve II. könyvének 203. és köv. lapjain megemlíti, hogy az ország nem egy előkelőségének gyógyítására gyakran Magyarországra is átrándult. Amikor nemzetünk egyik méltóságát, Forgách grófot és családját kezdi otthonunkban gyógyítani, (Bocatius) így szólítja meg (őt) abban a versében, amit az orvostudomány dicséretére írt Jézus, Sirák fia könyve 38. fejezetének „*Becsüld meg az orvost* ..." stb. stb. szakaszával kapcsolatban:

Az epidauroszi Asclepiost Phoebus maga nemzé,
Mondják a görögök, s ha igazak szavaik.
És mivel azt kívánja a Siracidák tudománya
Dicsérjük buzgón égig az orvosokat.
A Forgáchok mind megszívelték ezt a tanácsot,
Orvost már ezután tisztelet érje tehát.
Te doktor, ki Bucellától kaptad nevedet, s ki
Az orvostudomány nagynevű nestora vagy
Lengyel tájakról hoztak nemrég ide Téged,
Hogy rád bízzák ők, azt ki beteg, nyomorult.
Kérlek, könnyíts majd a szerencse kezével rajtuk
S a tudománnyal, hogy éljenek újra megint.
Oh, te Bucella tudásod nagyságát szavaimnak
Éneke zengi, dicső! Ihletem égbe emel.
Más a Podaliriusnak, mint Hippokrátés élsz itt
Te, ki Apollónk vagy már minekünk ezután.
Nagyrabecsült, szeretett öregünk Te, minthogy a lengyel
Fajnak most Hozzád fogható orvosa nincs,

Quod Stephanus Rex Bathorrea de stirpe professus,
Quando tibi corpus crederet ipse suum.
Quum quoque mortalis tu sis; pia Numina poscam,
Dent, superes Pylium Nestora in orbe senex.

IX. *Andreas Curtius*, Medicus gente aeque Italus, laudati Bucellae collega, in oris Hungaricis prope Tokaiinum medicinam factitauisse, idem *Ioh. Bocatius* Libro II. Hungaridum pag. 205. testatur eo epigrammate, quod *Clar. ac Exc. V. D. Andr. Curtio Medicinae Doctori inscripsit*:

Tu quoque praestantis salue collega Bucellae,
Hungaris absentem quem dolet esse Virum.
Bodrocides Nymphae testantur et vnda Tibisci,
Moenia Pannonibus qua Tokaina iacent.
Iam tamen accito tibi Magnas paret in aula
Forgacia Dominus gentis, amorque domûs.
Clare Machaonii flos et noua gloria cœtus,
Fac sint Patrono prospera membra meo.
Cura, qua Patrem, Natumque potentibus herbis,
Paeoniis fiat sospes vterque cibis.
Ars tua Parcarum Domitrix protollere mortem
Saepe potest vires, suppeditante Deo.
Vt rata sint, Curti, medicamina, et aegra triumphent
Corpora, deposcam supplice voce Deum.

X. *Bartholomaeus Montagna*, Patauinus, Mathiae Coruini Physicus, cui *Ianus Pannonius* noster, operum editionis Budensis an. 1754. in 8. pag. 307. tale posuit epitaphium:

Qui fueras medicae Doctor celeberrimus artis,
Hoc situs in tumulo Bartholomaee jaces.
Credo te stygias mundo inuidisse Sorores
Miratas raros Tartara ad ima trahi.

Téged elismert még István is a Báthory tarjából,
Hisz a saját testét bízta reád kegyesen.
Am te is meghalsz majd, kérem az isteneket, hogy
Pyliusi Nestort múlja fölül hired itt.

IX. *Curtius András*, ugancsak olasz nemzetiségű orvos, az említett Bucellának társa. Magyarországon Tokaj közelében folytatott orvosi gyakorlatot. Erről ugyanaz a *Bocatius János* tanúskodik Hungarides c. műve II. könyvének 205. lapján, abban a versében, melyet *a tudós és nemes Curtius András orvosdoktor úrhoz címzett*:

Híres társa Bucellának, Te utódja, köszöntlek,
Bár hogy elment Ő, fáj a hiánya nekünk.
Ezt tanúsítják Bodrognak sellői s Tiszának
Habjai mind ott, hol látni Tokaj falait.
A Forgách kastélyban vagy immár ide hívott
Házának szeretett, ősi család nagyura.
Testületének fénye, virága Te Machoniusnak,
Tedd, hogy egészségben élje le éveit mind.
Ápold majd az apát és jó gyógyító füvekkel
Mindkettőre vigyázz, egy se legyen beteged.
Párkákat szelídít meg Istennel tudományod,
És a halált gyakran messzire kergeti el.
Hasson minden gyógyszered, kérem erre az Istent
Curtiusom szavaim, győzze le testben a kórt.

X. *Montagna Bertalan*, páduai, Hollós Mátyás király orvosa, aki számára *Janus Pannoniusunk* készítette ezt a műveinek 1754-ben Budán megjelent nyolcadrét alakú kiadása 307. oldalán olvasható sírfeliratot.

Az orvostudománynak híres doktora voltál,
Bertalan itt fekszel, sírba helyzve, alant.
Hogy irigyeltek Téged a Styx nővérei tőlünk,
Látták, hogy ritkább náluk az új jövevény.

Quippe incredibiles poteras depellere morbos
Et vitae exanimes reddere paene viros.
At licet exstinctus sis corpore, nomine vivis,
Nam longe Ausonio clarus in orbe viges.

XI. *Erhardus Placerus*, Med. Doctor, Placentia oriundus; quem amicum suum *Ioannes Bocatius* Hungaridum Libro II. pag. 184. tali cohonestauit carmine:

Quod miseris placeas aegrotis nomine solo,
Nomine reque ipsa, clare Placere places.
Multa avis est Medicus, quem nauseat omnis, inertes
Difficilesque nimis nemo probare solet.
Clare Placere vale, te docta Placentia faxit
Porro placere solo, porro placere polo.

XII. *Ioannes Pedemontanus*, Medicus natione Italus, qui Stephano Bathorio, Principi Transiluaniae, antequam Rex Poloniae saluta-retur, ministrauit in Transiluania; ob id a notissimo *Andrea Dudithio* commemoratus, quod eum diutumos et pertinacissimos quosdam morbos sola, eaque crebra Antimonnii crudi exhibitione, incassum tentatis aliis remediis, felicissime ad miraculum curauisse ipse viderit. Vid. Craton. Epist. Medicinal. Lib. VI. epist. XVII. pag. 562. edit. Francof. an. 1671. in 8.

Sed mittamus hos Italicae prosapiae Medicos, totidem fere Hungariae sanguisugas, quos singulos fere ordini ecclesiastico adscriptos fuisse comperimus: vnde clarissime perspicitur, quantopere Medicorum veri nominis latifundia ciues isti sanctioris Reipublicae ab antiquissimis inde tempo-

Mert Te valóban elűzted kórt, ami már kihetetlen,
A csaknem holtat visszaragadta kezed.
Bár tested elhúnyt, Te soká élsz majd a nevedben
És az olasz földön messzire terjed el az.

XI. *Placerus Erhard*, olasz nemzetiségű orvos, Piacenzából való. Ezt a barátját *Bocatius János* Hungarides c. műve II. kötetének 184. lapján ilyenféle verssel tisztelte meg:

Minthogy tetszik már neved is a szegény betegeknek,
Te magad is tetszel, mint a neved Placerus.
A mindenkitől undorodó orvos jómadár csak
Emberrel ki nehézkes, kár a kísérletezés.
Ég veled hát Placerus, kit szült a tudós Piacenza,
Hosszan dicsérjen föld meg a menny egyaránt.

XII. *Pedemontánus János*, olasz nemzetbeli orvos, aki Erdély fejedelmét, Báthory Istvánt szolgálta, mielőtt ez Lengyelország királya lett. A jólismert *Dudith András* azért említi őt, mert maga látta, hogyan gyógyított meg a csodával határos módon egyesegyedül antimón gyakori adagolásával olyan hosszadalmas és makacs betegségeket, amelyekkel kapcsolatban sikertelenül kísérleteztek minden más gyógymóddal. Lásd Craton Epist. Medicinal. (Orvosi levelek) VI. könyv XVII. levél, 562. lap. 1671. évi frankfurti kiadás nyolcadrétben.

De hagyjuk már el ezeket az olasz származású orvosokat, Magyarország mindmegannyi vérszopóját. Úgy tudjuk, hogy csaknem mindegyikük az egyházi rendhez tartozott: ebből világosan látszik, hogy már a legrégibb

temporibus in Hungaria quoque nostra ad medium vsque seculum XVI. et. vltra, luculentis Medicorum statim a nobis recensitorum exemplis, occuparint, possederint, vastarint: nihil in re tam ardua, reipublicae ciuili noxia, Clero vero maximopere vtili, tot tantorumque SS. Patrum, Pontificum, Synodorum, atque Conciliorum oecumenicorum consiliis, statutis, interdictis, decretis, poenarum interminationibus, hic quidquam iuuantibus; prouti haec nos vbertim Biographiae n. Centur. II. Part. I. Artic. 40. iam edisseruisse probe recordamur. Eo Clerum Regni nostri etiam processisse impudentiae nouimus, vt praeter Medicinam pharmaceuticam, etiam chirurgicam turpis lucri caussa exercere haudquaquam erubuerit, vt id facile elicere cuique licebit e Canone IX. Synodi Budensis, a Philippo Sedis Apostolicae Legato anno 1279. celebratae; apud Carolum Péterfy in Concil. Hungar. Part. I. pag. 108. *nec illam partem cerugiae* (chirurgiae) *exerceat Clericus, quae ad Vstionem vel incisionem inducit.* Plures omnio hac eadem, de qua nunc nobis sermo est, seculi XIII. aetate peritos in Hungaria exstitisse Medicos, Chirurgiae studio deditos, e Diplomate *Ladislai Cumani* an. 1374. signato, liberali eruditissimi *Danielis Cornides*, patrii Historici, manu nobis subministrato, manifeste colligitur, cuius sequentem non pigebit exscribere pericopen: *Cum per insultum Teutonicorum Castrum Iaurinense captum*

időktől fogva egészen a XVI. század közepéig s azon túl a mi Magyarországunkon is mennyire elfoglalták, birtokukba vették, és feldúlták a szent közügynek ezek a polgárai a valódi orvosok működési terét, mint azt mindjárt (bemutatjuk) az általunk bőségesen feljegyzett orvosok példáján. Ebben a súlyos, a világi közügyekre nézve oly káros, az egyháziaknak azonban nagyonis hasznot hajtó ügyben mit sem segített annyi szentatyának, pápának, egyházi gyűlésnek és zsinatnak oly sok tanácsa, szabálya, tilalma, határozata, büntetésekkel való fenyegetődzése; mint emlékezetes, mindezt bőven tárgyaltuk a II. száz életrajz I. részének 40. cikkelyében. Tudjuk, hogy országunk papsága akkora merészségre vetemedett, hogy nem átallotta gyakorolni a gyógyszerészeten kívül nyereséghajhászásból még a sebészetet is, ahogyan ezt bárki megláthatja az 1279-ben Fülöpnek, az Apostoli Szentszék követének elnöklete alatt tartott budai zsinat IX. kánonjából; idézi Péterfy Károly, Concil. Hungar. (Magyarországi zsinatok)c. műve I. részének 108. oldalán: *„egyházi rendhez tartozó személy a sebészetnek azt a részét se gyakorolja, ami égetéssel vagy bevágással jár."* *Cornides Dániel*, a nagy tudású hazai történetíró által nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátott okiratból, melyet *Kun László* király írt alá 1374-ben, nyilvánvalóan következtethető, hogy a szóbanforgó XIII. században számos képzett orvos élt Magyarországon, akik sebészkedéssel foglalkoztak. Nem leszünk restek, s ideírjuk ennek az okiratnak következő szakaszát: *Amikor a németek támadással berettek*

captum esset, et ad obsidendum ipsum castrum quosdam particulares exercitus misissemus, idem Comes Iacobus, Filius Iacobi vna cum Iuschyno Magistro Tauernicorum nostrorum Comite Posoniensi et de Plys, contra Teutonicos memoratos laudabiliter dimicando, et quosdam ex ipsis lancea deiiciendo, lethalia recepit vulnera, de quibus vulneribus vix per curam expertorum Medicorum per spatium longi temporis exstitit resanatus, etc. Ad refrenandam Cleri medicinam exercentis, licentiam, id quoque pertinere existimauerim, cur Sigismundus Imperator et Rex Hungariae viros ecclesiasticos, artem medicam professos, peculiari vestitus indicio se se ab aliis sacri ordinis hominibus discriminari debere, Edicto publico sanxerit. Verba Edicti sermone germanico concepti, atque retenta illius aetatis orthographia a *Melchiore Goldasto* vulgati, haec sunt Cap. XI. *Es (das Kleid des Doctoris in der Kunst Physica) soll lang seyn piss auff die Erden ordentlich als Priester Kleyd, das bezeychnet geistlichen Stat; Es soll auch weyt Ermel haben gefürtert mit einer andern Farb, bezeychnet weltlichen Stat.* Ita haec leguntur apud laudatum *Goldastum* in suo *Reichs-Satzung des heiligen Römischen Reichs.* Part. II. pag. 133. Plurimum interim Sigismundum Regem nostrum ecclesiastici ordinis Medicos fouisse, solo *Seyfridi de Senberg*, Physici sui Regii, vice hac sufficiat demonstrauisse exemplo, quem opimo Cantoratus et Praebendae in Ecclesia Wratislauensi cumulauit beneficio, testante epistolari Codice membranaceo, tempore Sigismundi Imp. folii magnitudine exarato, variasque

Győr várát, e vár megostromlására bizonyos seregrészeket küldtünk ki, ugyanaz a Jakab fia, Jakab ispán, Ivacsinus tárnokmesterünkkel, Pozsony és Pilis megyék ispánjával együtt az említett németek ellen dicséretre méltón harcolt, s miközben közülük néhányat lándzsájával kiütött a nyeregből, halálosan megsebesült. Sebei képzett orvosok ápolása mellett hosszú idő múltán nagynehezen gyógyultak meg stb. Az orvosi gyakorlatot folytató papság szabadosságának megfékezéséhez tartozik — véleményem szerint — Zsigmond császárnak és magyar királynak az a nyilvános rendelete, amellyel meghagyta, hogy különleges ruházattal kell megkülönböztetni az orvosi gyakorlatot folytató egyházi férfiakat a többi, egyházi rendhez tartozóktól. A német nyelven fogalmazott és *Goldast Menyhért* által korabeli helyesírással kiadott rendeletnek ez a szövege: XI. fejezet. *Hosszú legyen (az orvosi mesterségben foglalatoskodó doktornak a ruhája), egészen a földig érő, rendesen mint a papi ruha, ez jelzi az egyházi rendet; bő ujjai legyenek, másszínű béléssel, ez jelzi a világi méltóságot.* Így olvasható ez az említett *Goldast Reichs-Satzung des heiligen Römischen Reichs* (A Római szent Birodalom birodalmi szabályzata) c. műve II. részének 133. oldalán. Hogy pedig Zsigmond királyunk közben nagyonis oltalmazta az egyházi rendhez tartozó orvosokat, arra nézve legyen elég ezúttal felhozni bizonyítékul csupán *Seyfrid von Senberg* királyi orvos esetét, akinek a boroszlói egyház gazdag kántori javadalmát adományozta, a Zsigmond császár korában ívrét nagyságban készült, kézzel írt,

que Stili Cancellariae formulas complexo. In Codice hoc pag. 79. quem Exc. Comes *Ignatius Battyáni*, Transiluaniae Episcopus, possidet, recitantur Sigismundi Litterae an. 1423. conscriptae, quibus, *Honorabilem Magistrum Seyfridum de Senberg, Doctorem in Medicinis corporis nostri. - - - - - ad Cantoratum et Praebendam Wratislauiensem commendat.* Liceat nouissime id quoque iam addere; Reges nostros nonnumquam Medicorum, e gente recutita ortorum, in tuenda sua sanitate etiam vsos fuisse opera. *Zachariam Iudaeum Posoniensem*, Budam euocatum, Wladislao II. Regi et Primoribus Aulae, arte sua medica non nihil profuisse, Litterae fidei publicae, in Archiuo Ciuitatis Posoniensis sine labe adseruatae, fidele exhibent testimonium: iuuabit forte in has quoque chartas inscribere illas integras: „ *Prudentibus et Circumspectis Iudici et Iuratis, ce-* „ *teris que Ciuitatis Posoniensis ciuibus iussu* regio „ exaratas. *Prudentes ac Circumspecti Amici nobis* „ *dilectil* Quia is *Iudaeus de Posonio* nomine *Za-* „ *charias*, quem nos ex voluntate Regiae Maie- „ statis Domini nostri gratiosissimi huc Budam „ vocari fecimus, *tum Regiae Maiestati, tum no-* „ *bis et veteris amicitiis non nulla seruitia sua iuxta* „ *suae scientiae exigentiam exhibuit, et exhibet etiam* „ *in posterum.* Qui velit tali praerogatiua speci- „ ali vti et gaudere, vt ipse a deportatione ca- „ pucii, quod vulgariter cuclya vocatur instar „ aliorum Iudaeorum liber et exemtus habere- „ tur, proinde petimus vestras amicitias prae- „ sentibus, quatenus, nostri contemplatione,

„ ipsum

s a kancellária különféle formuláit tartalmazó pergamen kodex tanusága szerint. Ebben a kódexben, mely nagyméltóságú gróf *Batthyány Ignác* erdélyi püspök tulajdona, a 179. lapon idézik Zsigmondnak 1423-ban irt levelét, melyben *a tiszteletreméltó Seyfrid von Seuberg mestert, „testünk orvosdoktorát..." a boroszlói énekes kanonokságra ajánlja.* Legyen szabad legújabban még azt is hozzátennem, hogy királyaink egészségük védelmére nem egyszer éltek még a körülmetélt nemzetből származó orvosokszolgálatával is, (így) a Pozsony város levéltárában sértetlenül fennmaradt közokirat szavahihetően tanúsítja, hogy az a *Zakariás* nevű *pozsonyi zsidó*, akit meghivtak Budára, II. Ulászló királlyal és az udvari előkelőségekkel orvosi mestersége révén nagyon sok jót tett. Jó lesz talán az egészet ezekre a lapokra leirni. Királyi *„parancsra"* irták *„Pozsony város bölcs és körültekintő bírájának és esküdtjeinek, valamint többi polgárainak. Kedvelt, bölcs és körültekintő Barátaink!* Mivel az a *Zakariás* nevű *pozsonyi zsidó*, akit mi legkegyelmesebb urunk, a Király Ófelsége akaratából ide, Budára meghivattunk, tudományának követelményei szerint szolgálataival gyakran állt *mind a királyi Felség, mind pedig a mi, és a ti Barátságotok rendelkezésére, és fog állni a jövőben is*, s szeretné azt a különleges jogot élvezni, hogy kivételesen ne kelljen neki viselnie a többi zsidóhoz hasonlóan, a közönségesen csuklyának nevezett fejfedőt: ezért kérjük jelen levelünkkel Barátságtokat, hogy ránk való tekintettel tartsátok nevezett *Zakariás orvost* felmentettnek, és kivételezettnek a

„ ipsum *Zachariam Medicum* a deportatione capu-
„ cii liberum pariter ac exemtum habere velitis,
„ et dum opus fuerit, contra alios in hac re de-
„ fendere velitis, nam non latet vestras amici-
„ tias, quod in negotiis vestris, dum opus fuit,
„ non defuimus, neque de cetero deesse volu-
„ mus. Datum Budae Feria sexta inter octauas
„ Festi visitationis Mariae 1511.

Moises Buzlay de Gergellaka,
Magister Curiae Regiae
Maiestatis et Comes.

Eiusdem fere aetatis cum Zacharia Iudaeo fuit Medicinae Doctor *Nicolaus* quoque de *Bezded*, Hungarus nobili stemmate natus; plurium portionum possessionariarum, vt nostri vocant Iurisperiti, in Comitatibus Bereghiensi et Vgochensi Herus. Multas illi propter Bona haec, quae possidebat, cum vicinis Familiis intercessisse contentiones ac vitilitigia, Litterae annis 1515—1520. signatae, non unae atque alterae, viua gestarum inibi rerum monumenta, in litterariis Conuentus Lelesziensis Scriniis adseruata testantur. Iam claudat agmen *Franciscus Ioannes Capodilista*, quem circa an. 1437. Medicum extitisse in Hungaria non incelebrem constat ex *Ludouici Antonii Muratorii de scriptoribus Rerum Italicarum* Tomo XXII. quo inter cetera producit Vitas Ducum Venetorum italice scriptas ab origine Vrbis, siue ab anno MCCCCXXI. vsque ad annum MCCCCXCIII. Authore Marino Sanuto Leonardi Filio, Petricio Veneto, pag. 1050. ita habetur:

„ A

fejfedő hordásának (kötelezettsége) alól, és ha a szükség úgy hozza, őt e tekintetben másokkal szemben megvédjétek, hiszen jól tudjátok Barátaink, hogy ügyes-bajos dolgaitokban, amikor szükségetek volt rá, segítségetekre voltunk, és leszünk ezután is. Kelt Budán, 1511-ben, a Mária látogatása (Sarlósboldogasszony) ünnepének nyolcadába eső pénteken.

Gergelylaki gróf *Buzlay Mózes*,
a királyi Felség
udvarmestere."

Zakariás zsidónak csaknem a kortársa volt *Bezdédi Miklós* orvosdoktor is, nemes magyar család szülötte; Bereg és Ugocsa vármegyékben több részbirtok ura, ahogy ezt jogászaink mondják. E birtokai miatt a szomszédos családokkal sok veszekedése és perpatvara támadt. Tanúskodik erről a leleszi konvent levéltárában őrzött 1515—1520-ból kelt nem egy irat, élő emléke az ott viselt dolgainak. Zárja be végül a sort *Capodilista János Ferenc. Muratori Lajos Antal Rerum Italicarum Scriptores* (Itália történetírói) c. művének XIII. kötetéből megállapítható, hogy híres orvosként élt Magyarországon 1437. körül. Ebben a kötetben többek között előadja a velencei doge-k életrajzait olasz nyelven a város születésétől, vagyis az 1421. évtől kezdve az 1493. évig. Leonardo fia, Sanuto Marino, velencei patrícius tollából az 1050. oldalon ez olvasható:

„ A di 22. del suddetto mese di Dicembre „ s' ebbero lettere di *Don Francesco Capodilista*, „ *Dottore dall'Ungheria* de 9. del presente mese, „ comme l' Imperadore Sigismundo Re d' Unghe- „ ria era morto di malattia incurabile.

Et post pauca interiecta verba, eadem pagina: „ A 29. s' ebbero lettere da *Don Giovanni* „ *Capodilista Dottore dall' Ungheria* d' 18. come „ pe' Baroni era stato eletto Re d' Ungheria il „ Duca Alberto d' Austria, che fu genero del „ Re morto. Si tiene etiam, ch' egli sarà eletto „ Re di Boemia. La quale elezione piacque „ molto a questa terra, parendole essere buona „ nuova." Sed aliorsum curae nostrae iam sunt auocandae.

ARTICVLVS II.

APATI (Nicolaus) Patricius Debrecinensis, patre cognomine Nicolao M. Apatio, honoratiore ciue, mox scriba, et tandem Vrbis eiusdem annis XII. Senatore consultissimo, in exsilio extra patriam mortuo, qui Clar. Petri Melii Iuhász, Ecclesiastis huiatis, et celebris aetate sua Botanici fuit ex matre nepos, die 4. Ianuarii an. 1622. progenitus est. Positis in patria Schola primis litterarum fundamentis, id labenti tempore prouida Parentum cura effectum est, vt an. 1681. studiosorum togatorum coetui vna cum aliis XXVI. commilitonibus suis adgregaretur, elapso biennio Quintariorum, et anno sequenti Quartariorum, vt hodiedum vocitantur, classi

„Nevezett december hónap 22. napján levelet kaptam *Capodilista Ferenc orvos úrtól, Magyarországról* folyó hó 9-i kelettel, mely szerint Zsigmond császár, Magyarország királya gyógyíthatatlan betegségben halt meg.

Majd néhány közbevetett szó után ugyanazon az oldalon: „29-én kaptam *Don Giovanni Capidolista doktortól Magyarországról* 18-án keltezett levelét, miszerint az országnagyok megválasztották Magyarország királyává Albert osztrák herceget, az elhányt király vejét. Az a hír is tartja magát, hogy őt fogják Csehország királyává választani. Ez a választás nagyon tetszik ennek az országnak, jó újdonságnak látszik a számukra." Ám gondolatainkat immár más felé kell irányítanunk.

II. CIKKELY.

Apáti (Miklós), debreceni patrícius; apja Apáti M. Miklós, tisztes helyzetű polgár, majd írnok, végül pedig ugyanazon városnak tíz éven át bölcs tanácstagja, hazáján kívül, számkivetésben halt meg; anyai nagybátyja volt a híres Mélius Juhász Péter, idevalósi egyházi ember és a maga korában híres botanikus. Született 1662. január 4-én. Miután szülővárosa iskolájában elsajátította a tudományok elemeit, előrelátó szülei gondoskodásából az idők folyamán 1681-ben huszonhat társával együtt a tógás diákok társaságába lépett. Két év elteltével megbízták őt azzal a feladattal, hogy nevelje az ötödikeseket, majd a következő évben a negyedikeseket, abogyan mindmáig hívják

classi informandae praefectus est; tantum in altioribus quoque studiis, quae ab humanitate denominantur, celebribus id temporis Lycaei huiatis Rectoribus, Georgio Martonfalvi S. Theologiae Doctore, et sacrarum litterarum interprete, Martino Sylvano Philosophiae et linguarum Hebraicae et Graecae; nec non Paulo Lisznyai S. Chronologiae, Geographiae et Controuersiarum Biblicarum et Logices Professoribus viam praeeuntibus, profecisse censebatur, vt an. 1685. die 8. Iun. aetatis suae vicesimo quarto, studiorum amoenitates quaesiturus, in iter se dare potuerit Academicum: per fines Germaniae vtriusque peregrinatus, Franequerae Frisiorum aliquamdiu substitit, et mox Lugdunum Batauorum delatus in Album vniuersitatis nomen suum an. 1686. ciuis Academicus inscripsit, fastis scholasticis Lugdunensibus ita adtestantibus: heic loci plurimum temporis, quoad apud exteros ampliandorum studiorum caussa commoratus est, exegerat; in celebri hoc Musarum emporio Friderici Spanheimii, Wittichii, Le Moyne, Gaillardi, Triglandii, Volzogii, Leevvenii, Poireti, Arnoldi, Vitriarii, Volderii, Gronovii institutionibus vsus est in addiscendis variis artibus; et imprimis Abr. Poot, Lucae Schaacht, P. Hermanni, I. Le Mort; Iac. Vallan, Iac. Schraderi, celeberrimorum inter Batauos Medicorum conversationibus maximopere delectatus: non prius Foederatorum Belgarum finibus excedere voluit, quam in amicitiam Virorum eruditorum, Amsteledami, Traiecti ad Rhenum, Rotterodami, Gronin-

őket. A humánnak nevezett magasabb tudományokban az itteni liceum korabeli neves tanárainak, Mártonfalvi Györgynek, a sz. hittudomány doktorának és szentírásmagyarázónak, Sylvanus Mártonnak, a bölcselet és a héber, meg görög nyelv; nemkülönben Lisznyai Pálnak, a sz. kronológia, földrajz, biblikus ellenmondások és logika tanárának vezetésével előmenetele oly nyilvánvaló volt, hogy 1685. jún. 8-án, életének huszonnegyedik évében a diákélet szépségeit megkívánva, elkezdhette akadémikus vándoréveit: mindkét Németországon átzarándokolva egyidőre megállapodott a frizföldi Franekerben, innen csakhamar Leidenbe került, ahol mint a leideni diákok évkönyve tanúsítja, 1686-ban akadémiai polgárként beirta nevét az egyetem albumába: ehelyütt töltötte a legjavát annak az időnek, ameddig ismereteinek bővítése végett külföldön tartózkodott; a múzsáknak ebben a nevezetes középpontjában különféle tudományok elsajátítása végett Spanheim Frigyes, Wittich, Le Moyne, Gaillard, Triglandius, Volzog, Leewen, Poiret, Arnold, Vitriarius, Volderius, Gronovius előadásait hallgatta; leginkább élvezte a hollandok híres orvosainak, Poot Ábrahámnak, Schaacht Lukácsnak, Hermann P.-nak, Le Mort I.-nek, Vallan Jakabnak a társaságát: nem is szándékozott a hollandok országából addig távozni, amig az Amsterdamban, Utrechtben, Rotterdamban, Grő-

ningae, Franequerae degentium semet insinuauit, qui nomina sua in *Philotheca seu Albo sempiternae recordationis a Nicolao Apatio adornato professi sunt*, non pigebit aliquos saltim ordine hoc inde exscriptos in has referre tabulas: Westerhoff, Meibomius, Wiesius, Graeuius, Leusden, Braunius, Luyts, Marckius, Vaeyen, Drelincourt, Ryctzius, Tronchinus, Voetius, Vitringa, Iurius, et alii quam plurimi Viri eruditione conspicui, quorum fauore et amicitia se vsum fuisse adiecta singulorum perpetuae recordationis ergo lemmata cum symbolis luculenter testantur. Singularibus multiiugae eruditionis adminiculis instructus, dum in gentile solum reuerti in animum induceret, tum notissimus ille nationis nostrae Chalcographus, Nicolaus Kis M. Tothfaluensis, Psalterii Dauidici, vt et Noui Testamenti, nec non integri Codicis sacri propriis sumtibus et litteris a se fabricatis Amstel. an. 1685. in 8. lingua vernacula Hungarica separatim editorum exemplaria, singulorum aliquot millena, cistis octodecim maioribus ligneis inclusa, Nostro concredidit in Transyluaniam secum deuehenda. Quas merces sacras, auro et argento quouis pretiosiores, an. 1689. die 5. Sept. Amsteledami naui Gerit Alosz, concionatoris Sectae Mennonitarum Vlielandiensis impositas, quam procelloso mari iactatus Dantiscum auexerit, et, inde facto per mediam Poloniam itinere periculis pleno, in Transiluaniam deportarit, in Diario suo itinerario Mscto, quod hodiedum in scriniis nostris haeret, flebili calamo pluribus verbis, longa se-

ningenben, Franekerben lakó tudós férfiak barátságába nem ajánlotta magát, akik beírták nevüket abba a *Philothecába vagyis Állandó megemlékezés albumába, melyet Apáti Miklós készített.* Nem resteljük legalább némelyiküket onnan sorjában ezekre a lapokra kiírni: Westerhof, Meibomius, Wiesius, Graeuius, Leusden, Braunius, Luyta, Marckius, Vaeyen, Drelincourt, Ryctzius, Tronchinus, Voetius, Vitringa, Iürius és több más, nagytudású férfiú. Hogy mindezeknek a pártfogását és barátságát élvezte, bőségesen tanúsítják azok a magvas mondások, melyeket kézjegyükkel ellátva állandó emlékezetül hagytak az albumban. Sokféle különleges tudománnyal felszerelten éppen szülőföldjére szándékozott visszatérni, amikor nemzetünk jól ismert betűmetszője, Misztóthfalusi Kiss Miklós Dávid Zsoltároskönyvének, valamint az Újszövetségnek, s továbbá az egész Szentírásnak Amsterdamban 1685-ben nyolcadrét alakban, hazai magyar nyelven, a saját költségén és az általa készített betűkkel (nyomtatott), és külön-külön kiadott példányait, mindegyikből néhány ezret, tizennyolc nagy faládába zártan rábízta, hogy szállítsa azokat magával Erdélybe. Ezt a minden aranynál és ezüstnél becsesebb szent árut 1689. szept. 5-én Amsterdamban Gerit Alosznak, a mennoniták szektája vlielandi prédikátorának a hajójára tette, viharos tengerjárás mellett Danckába (Danzig) szállította, majd innen fél Lengyelországot átszelő, veszélyekkel teli úton Erdélybe hozta. Mindezt kéziratos útinaplójában, mely mai napilag könyvszekrényünkben van, hosszas, panaszko-

rie enarrat; se scilicet in portu Gedanensi integri mensis interuallo vna cum itineris sui comite, *Ioanne Bánki*, conterraneo suo, arctissima custodia detentum: Fordae a Quaestoribus regiis iniurias non facile a quoquam explicandas perpessum: intra Varsouiam prope Maczilouiczam vna cum impedimentis litterariis in Vistulam, fluuium gelu constrictum, fuisse fato infelici praecipitatum: Iaroszlauiae squallidi carceris molestias duabus hebdomadibus perferre coactum: Duklae a medio inde Ianuario an. 1690. ad d. 8. Iunii vsque, compedibus constrictum iussu Comitis Poloni Alexandri Zaboriczky crudeliter tractatum: et nonnisi serenissimi Transiluaniae Principis Michaelis Apafii opera aegre eliberatum: plura talia pericula, quibus sacer ille codex, Amsteledami recens excusus, vna cum editore suo fuit expositus, copiose enumerat M. Tothfalusius in Apologia sua cum titulo: *M. Tothfalusi K. Miklósnak maga személyének és különös tselekedeteinek Mentsége*. Claudiopoli an. 1698. in 8. plag. 6 ½ edita. Posteaquam vero inaestimabilem hunc triplicem animarum thesaurum Tothfalusianum, per varios viarum anfractus ab oris exteris fideliter adportatum, in sinu Ecclesiarum deposuisset Apatius noster, in aulam nobilissimi Viri Francisci Galambos adscitus, Concionatoris domestici spartam ibidem in se suscepit exornandam: et mox lectissimam virginem, Claram Varannai, a Magnifica Domina Barbara Barkóczy a teneris in bonis moribus educatam, vxorem ad d. 12. Sept. anni 1691. legitime nactus est,

ex

dó írással beszéli el. Hogy t.i. a danckai kikötőben útitársával, Bánki János földijével együtt teljes hónapon keresztül szigorú őrizetben tartották; Fordon a királyi vámosok olyan sérelmekkel illeték, melyeket nem egykönnyen lehet elmagyarázni; Varsó tartományában Maciejowice mellett szerencsétlen véletlen folytán könyvszállítmányával együtt a befagyott Visztula folyóba esett, Jaroszlóban piszkos börtönhelyiség kellemetlenségeit kellett két héten keresztül elviselnie; Duklán Zaboriczky Sándor lengyel gróf parancsára 1690. január közepétől egészen június 8-ig vasra verve tartották és kegyetlenkedtek vele; és csak Apafi Mihálynak, Erdély nagyságos fejedelmének segítsége szabadította őt ki nagynehezen: több hasonló megpróbáltatást, melyen az az Amsterdamban frissen nyomott szentirás kiadójával együtt keresztülment, bőven előadja Misztóthfalusi az ő Apológiájában, melynek címe: *M. Tóthfalusi K. Miklósnak, maga személyének és különös tselekedéseinek Mentsége.* Megjelent Kolozsvárott 1698-ban nyolcadrét 6½ ív terjedelemben. Miután pedig a lelkeknek ezt a felbecsülhetetlen, Tóthfalusi-féle hármas kincsét a mi Apátink különféle úti viszontagságok közepette hűségesen elhozta külföldről és az egyházközségeknek átadta, nemes Galambos Ferenc házába hívták, ahol a házi lelkész tisztségét vállalta magára; majd nemsokára 1691. szept. 12-én törvényes feleségül vette

ex quo postea coniugio concordi sex liberi *Iosephus*, *Gabriel*, *Iuliana*, *Maria*, *Clara*, *Christina*, progeniti sunt. Ob singularem, qua pollebat, eruditionem et oris facundiam, plures fuere coetus sanctiores, qui honesta velut quadam aemulatione suum deposcebant sacrorum antistitem: vnde factum est, vt Kaposini, Dobo—Ruszkae, Varannae, Lastocini, Toronyae, Kereszturini, sed vbique cum singulari populi adplausu, verbum diuinum praedicauit, vt mox in ipsam quoque ciuitatem gentilem, Debrecinum, ad ministerii sacri munera in Ecclesia Ptochodochii subvrbana obeunda an. 1721. euocaretur, sed ciuibus nostris non licuit adeo esse felicibus, vt vltra quadriennium hoc vti potuerint Euangelii praecone, anno enim 1724. die 24. Decembr. mortalitatis vinculis solutus, concilium coelitum emigrauit, et corpus solemni pompa funebri in coemeterio extra portam Czegledinam tumulatum est. Licet axiomate Doctoris Medicinae solemni ritu impertito haud quaquam gauisus fuerit, sed pro recepta et vsitata in gente nostra temporum illorum conditione, quod artem salutarem apud exteros sibi reddiderit familiarem. Medicinam quoque factitauisse Testes sunt luculentissimi plures nostri huiates hodiedum apud nos supersitites, quos in tenera sua aetate grauioribus morbis adeo felici successu exemerat, vt celebratissimi Medici nomen in his Hungariae partibus non sine caussa gesserit, quod ipse quoque in suo epitaphio, paucis ante mortem hebdomadibus sibi conscripto, et cum adiecto breui vi-

Varannai Klára kiváló hajadont, aki Barkóczy Borbála nagyságos asszony keze alatt nevelkedett. Ebből a boldog házasságból hat gyermek született: *József*, *Gábor*, *Julianna*, *Mária*, *Klára* és *Krisztina*. Rendkívüli tudása és szónoki tehetsége miatt a tisztességes versengés bizonyos nemével több egyházközség is óhajtotta őt lelkészének; így történt, hogy Kaposon, Dobóruszkán, Varannón, Lasztócon, Toronyán, Keresztúron hirdette, mégpedig mindenütt a nép nagy tetszésnyílvánítása mellett, az Isten igéjét, hogy nemsokára magába Debrecenbe, a szülővárosába hívják meg 1721-ben a városszéli ispotályi templom lelkészi szolgálatára. Polgáraink azonban nem élvezhették négy évnél tovább azt a szerencsét, hogy az evangéliumnak ezt a hirdetőjét (hallhassák), mert 1724. december 24-én kiszabadult a halandóság bilincseiből és elköltözött a mennyeiek gyülekezetébe. Testét ünnepélyes gyászpompával hantolták el a Ceglédi-kapun kívüli temetőben. Jóllehet nem örvendett az orvostudomány doktora ünnepélyes avatással megadott méltóságának, ám hogy nemzetünk korabeli bevett szokása és életkörülményei szerint a gyógyításnak külföldön elsajátított mesterségét is gyakorolta, bőségesen tanusítja az a sok polgártársunk, akik máig is itt élnek, s akiket gyermekkorukban súlyos betegségeikből akkora sikerrel gyógyított ki, hogy nem ok nélkül nevezték Magyarország e vidéke leghíresebb orvosának. Ezt maga is nyiltan megvallja a halála előtt néhány héttel sa-

tae suae curriculo, hunc in modum concinnato, aperte professus est:

Hacce suum poni corpus NICOLAVS in vrna,
Iussit Apatinis qui fuit ortus Auis.
Debrecen esse dedit: Doctrina Leyda beauit
Captiuum Gedanum Duklyaque me tenuit.
APAFIVS Princeps mitti de carcere fecit:
Heros Galambos me Parocho didicit.
Postque Kaposinum tenuit, Dobo-Ruszka, Varanno,
Ter senis annis, me coluit patrem.
Annos in Lasztótz quatuor, totidemque Toruni,
Cum docui, Christi fortis athleta fui.
Tres in Keresztur, Debrecen superaddidit annos
Quatuor. Ah Patriae tam breue fecit humus!
Sexaginta Annos numeraui cum TRIBVS, hic iam
In cineres abeunt corporis ossa mei.
Et Theomysta fui, et MEDICVS. Lucamque secutus,
Et Carni et Menti Pharmaca sacra dedi.
Hic quamuis iaceat corpus, sed reddita coelo
Perpetuis fruitur mens mea deliciis.
IPSE SIBI POSVIT.

Poësi maximopere fuisse delectatum, variis constat speciminibus, vtpote *Naeniis lugubribus* Genitori suo pag. 106, *Lachrymis Hungariae* pag. 236. seqq. *Milite ob Heroica facinora laureato* pag. 82. *de scurris et gelasinis* pag. 84. scriptis, *Vitae triumphanti ciuili* suae, Amsteledami an. 1688. in 8. edi-

játkezüleg írt sírfeliratában, melyet — rövid életrajzát is belefoglalva — ilyenformán szerkesztett meg:

Ebbe a kőurnába tetette be testét MIKLÓS,
Ősei is hordták mind az Apáti nevet.
Debrecen adta a bölcsőjét, Leyden tudományát,
Dancka és Dukla sötét napjainak keretét.
APAFI megszabadit, s a parókusság idején ott
Törte Galambos urat épp a nehéz tanulás.
Voltam még Kaposon, majd jött Dobóruszka, Varannó,
Húsz meg egy esztendő: emberek üdve a cél.
Lasztócon, Toronyán négy év telt el tanítással,
Küzdöttem Krisztus bajnokaként ezalatt.
Debrecen és Keresztúr hét év még az időmből,
Nem művelte soká, oh szeretett talaját!
Hatvan meg HÁROM volt életem évei száma,
Itt lent már testem, csontjaiból hamu lesz.
Lelkész és ORVOS voltam, ki követte Lukácsot,
Testnek-léleknek adtam az írt egyaránt.
Bár itt fekszik a testem, mennybe, jutott el a lélek
S ott az örök gyönyörűt élvezi végtelenül.

SAJÁTMAGÁNAK ÁLLÍTTATTA.

Mennyire szerette a versírást, több jelből is megállapítható, mint pl. a *Vita triumphans civilis* (Győzedelmes világi élet) című Amsterdamban 1688-ban,

8. editae, passim insertis. Pauca sunt admodum, quae *Dauid Czwittinger* in specimine Hungariae Litteratae in Articulo *Apáti* pagg. 22. et 23. et ex eo *Petrus Bodus* in Athenis suis Hungaricis pag. 10. de *Nostro* memoriae posteritatis commendare poterant.

1.) Disputatio Theologico-critica tripartita naturae אורים ותומים *Urim et Thummim ad* mentem Scripturae Sacrae, superatis heterogeneis opinionibus enucleandae consecrata, Auctore Nicolao Apati, Vngaro a Debrecen.

Part. I. Ea, quae proprie ad naturam אורים ותומים spectant, compendio edisserit. Lugd. Batau. an. 1686. in 4. plag. 3 ½. Serenissimo Transiluaniae electo Principi, Apafio II. sacrata est: adplaudentibus Iac. Gaillardo, Theol. Prof. et Samuele Capossio, natione Pannonio. Talis est ciuis nostri Hungari, Kapossii, ΠΑΙΑΝ ΠΕΝΤΑΓΛΩΤΤΟΣ Apátio Auctori conscriptus, quem ob elegantiam, quia meruit, hic integrum recitabo.

I. Hebraice:

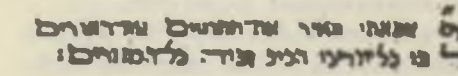

II. Syriace:

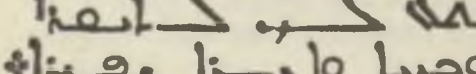

nyolcadrét alakban kiadott művében elszórtan található következő írásaiból: Apja tiszteletére írt *gyászének* a 106. lapon, *Magyarország könnyei*, a 236. skk. lapokon. *Hőstetteiért megkoszorúzott katona*, 82. lap. Az udvari bolondokról és a bohócokról a 84. lapon. Meglehetősen kevés az, amit *Czwittinger Dávid* Hungaria litterata c. művének „*Apáti*" cikkében a 22. és 23. lapon és nyomában *Bod Péter* Magyar Athenas c. könyve 10. lapján átadhattak róla az utókor emlékezetének.

1. Kritikai hittudományos értekezés az *Urim és Thummim természetéről a Szentírás értelme szerint, a megoldásra irányuló különféle nézetek cáfolata után. Írta Apáti Miklós, debreceni magyar.*

I. része kimerítően tárgyalja mindazt, ami sajátosan vonatkozik az urim és thummim természetére. Megjelent Leydenben 1686-ban, negyedrét alakban, 3½ ív terjedelemben. Erdély választott fejedelmének, II. Apafinak ajánlotta, védnökei Gaillard Jakab, hittudományi tanár és a magyar Kapossi Sámuel voltak. Ennek a Kapossi magyar honpolgárunknak a szerző, Apáti dicséretére írt ÖTNYELVŰ HIMNUSZA választékos nyelvezete miatt megérdemli, hogy teljes egészében idézzem.

I. Héberül.

Apáti Miklós megvilágítja a Tummimot és Urimot, amit magasztal minden baráti száj és valamennyi Báthory.

II. Szírül:

Adok neked fényt
tiszteséget és szép bért.

III. Graece:

ΑΤΤΗ ΣΤΜΒΙΒΑΣΙΣ ΦΙΛΟΜΟΤΣΟΙΣ
ΦΩΣΦΟΣ ΕΣΤΙΝ,
ΟΤΡΑΝΟΘΕΝ, ΚΑΙ ΠΑΝ ΠΡΑΓΜΑ
ΠΑΝΗΙΤΡΙΚΟΝ.

IV. Latine:

Hanc nemo laudet; laudabunt haec duo opellam:
Ingeniumque sagax, iudiciumque tenax.

V. Scythice:

A' Fejedelmeknek Fejedelme le-iratik ebben
A' Munkába; tehát Fejedelmi dítséreti légyen.

Pars II. Mysteria אורים ותומים עשה in prima parte latentia e suis visceribus eruit. Lugd. Batau. an. 1686. in 4. plag. 1 ½. Dicata est Nicolao Apáti, Consuli Reipublicae Debrecinensis, Patri suo; Paulo Szentzi, V. D. Ministro Debrecinensi; Ios. Magyari, Celsiss. Principi Apafio a sacris concionibus; Mart. Szilágyi et Paullo Lisznyai Professoribus Debrecinensibus; Steph. Patai, Eccles. Vnguariensis parocho, et Ge. Comáromi, ciui Debrec.

Pars. III. ΤΑ ΕΠΟΜΕΝΑ ad intellectum simul et voluntatem in viis Domini aedificandum scaturientia piae menti propinat. Lugd. Batau. an 1686. in 4, plag. 1 ½. Honoribus Andreae Balyik, Steph. Comáromi, Balthas. Bartha, Valent. Csatári, Io. Szentesi, St. Fényes, St. Posalaki, St. T. Debre-

III. Görögül:

Fényt, tanítást, tudományt aki vágyik, annak az égből
Hajnali csillag e könyv: kincsek foglalata!

IV. Latinul

Ezt ne dicsérjétek, mert már kettő mi dicséri,
Az okos elme, meg az állhatatos, ki ítél.

V. Szittya nyelven:

A fejedelmeknek fejedelmét irja e munka.
Kell a dicsérete hát, hogy fejedelmi legyen.

A II. rész kifejti tartalmukból az urim és thummim-nak az I. részben foglalt titkait. Megjelent Leydenben, 1686-ban negyedrét alakban, 1½ív terjedelemben. Apáti Miklósnak, Debrecen város bírájának, saját apjának ajánlja; továbbá Szentzi Pál, debreceni prédikátornak, Nagyári Józsefnek, Apafi fejedelem őnagysága udvari papjának; Szilágyi Márton és Lisznyai Pál debreceni tanároknak, Pathai Istvánnak, az ungvári egyházközség lelkészének és Komáromi György debreceni polgárnak.

A III. rész feltárja a jámbor olvasónak az értelemnek és egyúttal az akaratnak az Úr útjain való épülését célzó TANULSÁGOKAT, melyek az előbbiekből következnek. Megjelent Leydenben 1686-ban negyedrét alakban, 1½ív terjedelemben. Balyik András, Komáromi István, Bartha Boldizsár, Csatári Bálint, Szentesi János, Fényes István, Pósalaki István, Debre-

breczeni, Mich. Baranyi, Io. Bonyhádi, St. Fekete, Paul. Palágyi, Petri Vecsei, St. Dobozi, Io. Posalaki, inclytae ac christianissimae Reip. Debrecinensis Consulum, Iudicum, Senatorum, Scabinorum inscripta.

2.) Disputatio Theologica *De Virga Mosis*, Lugd. Batau. an. 1687. in 4. plag. 3. Gregorio Hatházi, nobilissimo Chiliarchae; Nic. Apáti Parenti, et Io. Bernáth, Consulibus Reipubl. Debrecin. nec non Georg. Nagy Kállai, arcis et praesidii Kállo Capitaneo; item Frid. Spanhemio, Christoph. Wittichio, St. le Moyne, Iac. Gaillardo, Iac. Triglandio, Phil. Vitrario. Burchardo Voldero, Iac. Gronouio. Praeceptoribus suis nuncupata. Hoc Apatium nostrum auctorem laudatus Samuel Capossius, Pannonius, prosecutus est epimetro:

Quem nuper sacris radiantem pectora Gemmis
Laudasti, in Sacra facilem, mea Musa Palaestra;
Exoriare iterum, reducemque agnoscere nunquam
Detrecta. Felix iam sacram Dextera virgam
Attulit. Hic quaeso, cur sollicitata negares
Laudes, Virtutum comites? quem laudat utrumque:
Gemmaque sacra (ambas redolentem) Virgaque sacra,
Ingenium Gemmas redolet fulgore; virentem
Numquam deficiente vigore viroreque VIRGAM.
Salue GEMMIFERVM *Pectus: tu Dextera salue*
VIRGIFERA, *votisque meis potiare, fruare.*

 3.) Vita

czeni T. István, Baranyi Mihály, Bonyhádi János, Fekete István, Palágyi Pál, Vecsei Péter, Dobozi István, Pósalaki János, a nemes és keresztény Debrecen város elöljáróinak, bíráinak, tanácsosainak, esküdtjeinek tiszteletére ajánlotta.

2. Hittudományi értekezés *De Virga Mosis* (Mózes vesszeje) cimmel, megjelent Leydenben, 1687-ben negyedrét alakban, 3 iv terjedelemben. Hatházi Gergely, előkelő ezredesnek; édesapjának, Apáti Miklósnak, és Bernáth Jánosnak, Debrecen város elöljáróinak, valamint Kállai Nagy Györgynek, Kálló vára és őrsége kapitányának; továbbá tanárainak, Spanheim Frigyesnek, Wittich Krsitófnak, Le Moyne Istvánnak, Gaillard Jakabnak, Triglandius Jakabnak, Vitriarius Fülöpnek, Volderus Burchardnak, Gronouius Jakabnak ajánlotta. Magyar honfitársa, az említett Kapossi Sámuel, ezzel a verssel tisztelte meg a szerzőt, Apátinkat:

Dicsérd bölcs múzsám, azt, ki feltárta a titkát,
Felszentelt kebled létét pompázó köveknek
Buzgólkodj. S hazatérőt ismerj el, sohse átalj.
A szent nemzőt már elhozta a jobbja, miért is
Aggódnál, ne tagadd meg tőle a szót, az erénynek
Hű kísérőjét, hiszen őt mindkettő dicséri.
Duplán illatozó szent ékkövek és az a twisző,
Fénye az észnek, illattal teleszórja az ékét.
S el soha nem múló derűjével a zöldrügyű
VESSZŐT
Íme köszöntelek ékes zöld VESSZŐT HOZÓ
jobbkéz
Vedd jó kívánságaimat tőlem szeretettel.

3.) *Vita triumphans ciuilis, sive vniuersa vitae humanae Peripheria, ad mentem illustris Heroïs, et Philosophi, D. Renati des Cartes, ex vnico centro deducta. Auctore NICOLAO APATI Pannonio, Debrecinensi.* Amstelod. apud. Abrah. a Someren an. 1688. in 8. plag. 22. Reipubl. Amsteled. Praetori, Io. Boreel, nec non COSS. et Senatoribus, Io. Hudde, Corn. Gelvinck, Nic. Witsen, Io. Appelman inscripta. *Samuele Kapossio Currum triumphalem, et Nic. Kis M. Tothfalusi Iubilum super pompa triumphali*, ingeniosis carminibus expressum, in honorem Auctoris in prooemio decantantibus. Non pigebit interim Carmen hoc eruditissimi Sam. Kapossi nostri statim indicatum hic repetere integrum ob elegantiam.

Vade bonis auibus Famae Quadriga volantis
Praecipites reparata rotas, tuctura TRIVMPHOS,
Atque TRIVMPHANTEM *(parto Diademate)* VITAM.
VITAM, *quae* CVRRVS *non indigna, sola per orben*
Ire queat, viresque suas acquirat eundo:
Digna TRIVMPHALI *tamen (hos quia nacta)* TRIVMPHOS)
Curru, digna rotis crepitantibus, addito Equorum
Cursu, queis teretem sonitu quatit vngula campum.
Adspicite hanc VITAM, *quos* VITAE *cura tenere*
Nouit, et ingenuae delectant premia VITAE.

At

3. *Vita triumphans civilis, sive universa vitae humanae Peripheria, ad mentem illustris Herois, et Philosophi, D. Renati des Cartes, ex unico centro deducta.* (A győzedelmes világi élet, azaz az emberi élet egész terjedelmének egyetlen középpontból való levezetése Descartes Renatus úr, a tudós főember és filozófus szellemében.) *Írta* APÁTI MIKLÓS *debreceni magyar.* Megjelent Amsterdamban Someren Ábrahámnál 1688-ban, nyolcadrét alakban, 22 íven. Boreel Jánosnak, Amsterdam város polgármesterének, valamint Hudde János, Gelvinck Kornél, Witsen Miklós, Appelman János elöljáróknak és tanácsosoknak ajánlotta. Az előszóban a szerző tiszteletére szellemes versben zeng *Kapossi Sámuel diadalmenetet, misztótfalusi Kis Miklós pedig örömüneket a diadalmenetről.* Sietünk is mindjárt tudós Kapossi Sámuelünk említett versét választékossága miatt itt teljes egészében megismételni.

Szárnyalj hír négyesfogaton s az előjeleid sidd.
Jó miden kereked már, szállítkatis DIADALT *és*
Méltóság rangjával a GYŐZTES ÉLETET
is majd.
Ennek az életnek KOCSI *nem kell, hisz a*
világot
Egymaga száguldja be s közben mindig erősebb.
Mégis méltó Ő, DIADAL *szekerére a*
GYŐZTES,
S méltán hall kocsizajt, melynél a lovak rohanása
Erősebb, síkság csendjét veri fel a patájuk.
Telve gyönyörrel — Ti kit az ÉLET *gondjai*
fognak —
Nézzétek csak az őszintén ÉLŐ ADOMÁNYÁT.

At simul aspicite, hanc qui VITAM *monstrat, et Eius*
Discite quid valeat mens sana in corpore sano.
Quid valeat pectus, multos docuere sagaci
Nuper pendentes duodenae pectore Gemmae:
Quid valeant humeri, docet hic Labor improbus illos,
Queis (praecidiis abeuntibus) ista sagaces
Perstringunt oculos.
Vadite iam Tŭanis Equi, CVRRVMQVE *per auras*
Ducite: rumpe moras felix Auriga: Camaenae
Accensas praeferte faces: totique Coborti
Vos, individuas comites adiungite LADVES.

4.) *A' szabados Tudományoknak Mesteréhez, Philosophiának Doktorához, Helvetica Confession levő Szathmári Szent Ekklésiának kegyes Predikátorához, azon Dioecesisben levő Tiszt. Atyafiaknak érdemes Esperestjéhez, Tiszt. és tudos Vári Mihály Uramhoz, régi barátságnak szövettsége szerint, Vári Kristina szerelmes hajadon Leánya Égi Tűz miatt esett szomorú Halála felett Vigasztaló Levele Apáti Miklósnak, minap Varannai, most a' Nemes Lasztóczi Ekklésiának Prédikátorának, Nemes Zemplén Vármegyében.* Epistola haec est consolatoria, qua Noster Reu. Michaelem Vári, ecclesiasten Szathmáriensem, et eiusdem dioeceseos Seniorem consolatur, dum Filia eiusdem Christina, die 5. Iulii an. 1712. ictu fulminis prostrata, in aedibus patris repente exspiraret; complet ea pagg. 28. et adtexta est Tractatui Michaëlis Vári, mortem

Ám figyeljetek arra ki EZT *mutatja tinéktek,*
Tudjátok, ép lelke az ép testben mire kéges.
Hogy ez a szív mit bír megtudták már sokan ebből.
Mit vállalhassz el, tanusítja e munka azoknak
Kikben szerteoszolt már, nincsen semmi gyanakvás —
Tiszta az ész ezután.
Húzd Titanis lova mind A KOCSIT *szellőkön által,*
Bátor, túl akadályon Camaeus tüzét is előzd meg.
Ti meg hű kisértetként fűzzétek a zengő,
DICSÉRŐ SZAVAKAT *az egész, méltó csapatokhoz.*

4. *A' szabados Tudományoknak Mesterének, Philosophiának Doktorához, Helvetica Confession lévő Szathmári Szent Ekklésiának kegyes Prédikátorához, azon Diocesisben lévő Tiszt. Atyafiaknak érdemes Esperestjéhez, Tiszt. és tudós Vári Mihály Uramhoz, régi barátságnak szövettsége szerint, Vári Kristina szerelmes kajadon Leánya Égi Tüz miatt estt szomoru Halála felett Vigasztald Levele Apáti Miklósnak, minap Varannai majó a' Nemes Lasztóczi Ekklésiának Prédikátorának, Nemes Zemplén Vármegyében.* Vigasztaló levél ez, melyben szerzőnk tiszt. Vár Mihály szatmári lelkészt, s ugyanazon egyházmegye esperesét vigasztalja, kinek Krisztina leányát 1712. július 5-én villámcsapás sújtotta, és ettől apja házában hirtelen elhunyt: ezzel 28 oldalon keresztül foglalkozik. Levele Vári Mihály

filiolae suae XIV. annos natae deplorantis, et naturam fulminis philosophice et theologice explicantis sub tali titulo. *Thabera: az-az Istennek ollyan meg-gyuladott Tüze, mellyet az Égből kirtelen bocsátott N. Szathmár Vármegyében Szathmár Királyi Városában Vári Mihály Szathmári Reform. Tractus Esperestjének Házára, és ebben kegyességgel és jó erkölcsel magát mindeneknél kedveltető szép Hajadon Leányára, Vári Kristinára, kinek is* 1712. *eszt.* 5. *Iulii ezen Mennyből le-lövellett sebes Tüz, és annak kénköves gyullasztó ereje által, orrán, száján ki-takarodó vérnek folyásával, a' nyugotó Halálban való elaluttatását meg-keseredett szivü édes Attya ezen Munkája által akarta tiszti szerint hirdetni, s örök emlekezetben hagyni.* Claudiopoli typis Samuelis Telegdi Pap, anno 1716. in 8. plag. 7.

5.) *Vtilitas Pathematum Animorum.* Operis huius MScti ad mentem Cartesii elaborati, et typis Amsteledamensibus iam iam exscribendi, editionem admaturatus Auctoris nostri in patriam tellurem reditus interuertit, de quo Celebris Philosophus Petrus Poiret quam benigne iudicauerit, ipse Apatius in Epistola sua Consolatoria, Claudiopoli an. 1716. in 8. edita, pag. 111. querulis his indigitat verbis: *O! vajha* Vtilitas Pathematum animorum *a vita triumphans Civilisnek utánna eredhet vala, mellyet még Academiákban el végeztem, kit látván amaz hallatlan emlékezetü Poiret Péter Uram, és sokszor olvasván mond*: Nunquam Cartesianorum

traktátusához csatlakozik, melyben utóbbi tizennégyéves kislánya halálát siratja, és a villám természetét fejtegeti bölcseleti és hittudományi alapon ilyen címen: *Thabera: az-az Istennek ollyan meg-gyulladott Tüze, mellyet az Égből kirtelen bocsátott N. Szathmár Vármegyében Szathmár Királyi Városában Vári Mihály Szathmári Reform. Tractus Esperestjének Házára, és ebben kegyességgel és jó erkölcsel magát mindeneknél kedveltető szép Hajadon Leányára, Vári Kristinára, kinek is* 1712. *esz.* 5. *Iulii ezen mennyből le-lövellett sebes Tüz, és annak kénköves gyulasztó eréje által, orrán, száján ki-takarodó vérnek folyásával, a' nyugotó Halálban való el-aluttatását meg-keseredett szivü édes Attya ezen Munkája által akarta tiszti szerént kirdetni, s örök emlékezetben hagyni.* Kolozsvárott Telegdi Pap Sámuel betüivel, 1716-ban nyolcadrét alakban, 7 iven.

5. *Utilitas Pathematum Animorum.* (A lelkiállapotok haszna.) Ennek a kéziratban levő, Descartes szellemében kidolgozott és Amsterdamban már nyomdakész műnek kiadását szerzőnknek szülőföldjére való korai hazatérése akadályozta meg. Maga Apáti Kolozsvárott 1716-ben, nyolcadrét alakban kiadott Vigasztaló Levelében, a 111. oldalon ezekkel a panaszos szavakkal mutat rá, milyen kedvezően nyilatkozott róla *Poiret Péter*, a híres bölcselő: *Ól vajha* Utilitas Pathemetum animorum *a vita triumphans Civilisnek utánna eredhet vala, mellyet még Académiákban elvégeztem, kit látván amaz hallatlan emlékezetü Poiret Péter Uram, és sokszor olvasván mond:* senki sem

norum vllus hoc praestitit: *Hozzá is fognak vala nyomtatásához, ha a' Magyar Bibliákkal nem kéntelenittetem vala ez bajos Hazára le-indúlni, meg-látná abban mondom a' Világ hozzád való Jonatháni szerelmemet.*

6.) *Aduersaria MSCta Nic. Apati*, quibus praeter vitae curriculum, peregrinationem litterariam, et rem suam familiarem continentur:

a.) Notationes in Petri Rami Logicam, ex dictatis Clar. ac doctiss. Viri D. Paulli Lisznyai excerptae an. 1680.

b.) Sermones sacri et precum formulae suo Marte lingua vernacula elaboratae, et variis occasionibus e suggestu sacro recitatae.

c.) Series Studiosorum togatorum Debrecinensium sui temporis.

d.) Meditatio Nic. Apáti concepta inter equitandum, quum vocatus ad visitandum et medendum Spectab. D. Ioannem Kanta Seniorem, Szonakinum proficisceretur; et plura talia res illorum temporum quodammodo illustrantia.

---

* Admirari licet in eo quoque summam Diuini Numinis erga nos benignitatem, quod integrum Veteris et N. Instrumenti Codicem Hungarice versum homo sortis pauperrimae Nic. Kis Toothfalusinus hic, nullo pecuniario aliorum adiutus stipendio, sumptibus propriis et characteribus, exquisita arte opera sua fabricatis, in vsus reipublicae sanctioris Hungaricae edere, et quidem nitidissime potuerit, eo ipso plane tempore, quum

rei

tett ilyesmit a karteziánusok közül: *Hozzá is fognak vala nyomtatásához, ha a' Magyar Bibliákkal nem késtelenítettem vala az bajos Hazára le-indulni, meg-látná abban mondom a' Világ hozzád való Jonathani szerelmemet.*

6. *Apáti Miklós kéziratai Naplójegyzetei.* Rövid életrajzán, diákvándorlásain és családi ügyein kívül a következőket tartalmazzák:

a) Megjegyzések Ramus Péter Logikájához, a híres s tudós Lisznyai Pál úr tollbamondásából, 1680-ból.

b) Saját kezdeményezéséből anyanyelven kidolgozott szentbeszédek és imaszövegek, melyeket különféle alkalmakkor a szószékről mondott.

c) Kora debreceni tógás diákjainak névsora.

d) Apáti Miklós elmélkedése, melyet lovaglás közben fogalmazott, amikor meghívásra Szolnokra utazott, hogy tekintetes Kanta János esperest meglátogassa és meggyógyítsa; és még sok ehhez hasonló, mely azoknak az időknek viszonyait szemlélteti.

---

* Isten iránunk való nagy kegyelmét csodálhatjuk meg abban is, hogy az ó- és újszövetség teljes magyar fordítását ez a mi nagyon szegény Kistótfalusi Miklósunk minden pénzbeli segítség nélkül, saját költségén és saját munkájával készült kiváló művű betűkkel, mégpedig nagyon tisztán tudta a magyarországi szentegyház használatára közre tenni, csaknem ugyanakkor.

res gentis nostrae domesticae essent angustiores, et sacrorum eiuscemodi exemplarium maxima laboraremus inopia: quid vero celeberrimus hic aeque ac doctissimus nationis nostrae chalcographus, cui parem nulla forte subsecutura videbunt secula, in hac S. Codicis editione a se procurata praestiterit, ipse in Apologia Bibliorum anno 1684. Amstelodami impressorum, vt et orthographiae in iis obseruatae, Claudiopoli in officina sua an. 1697. in 8. plag. 7 1/2 excusa, rationes clarissime exponit. Ita certe cum gente nostra Hungarica comparatum esse, Historiarum patriarum testantur monumenta, quod ab ipso suae ad Christi fidem conuersionis tempore plurimum fuerit Verbi diuini et lectione et auditione delectata: ita Decretis S. Stephani et S. Ladislai reliquorumque Regum nostrorum exemplis nos abunde edocentibus. Si verum est fide testimoniorum a *Iacobo le Longio Bibliosh. Sacr.* Cap. XI addoctorum, Ecclesiam Graecam ea olim vsam fuisse methodo in conuertendis ad Christianam religionem gentibus, vt Dalmatarum, Sclauorum, Boiorumque constat exemplis, vt Libros diuinos de Graeco ad vernaculum suae gentis sermonem traductos iis legendos obtulerit, eam nostrae quoque nationi contigisse felicitatem non male forte opinabimur; quippe quae eidem Orientis Ecclesiae, si cordatiorum nonnullorum Virorum adsciscipulari velimus sententiae, suae debeat ad fidem Christi conuersionis originem. Sed euidentiora, si placet, audiamus exempla; dum *Hedwigis* Ludouici I. princeps

Filia,

amikor nemzetünk idehaza szükséget látott, és az ilyenféle szent könyveknek nagy híjával voltunk: azt pedig, hogy mit nyújtott nemzetünknek ez a híres és tudós betűmetszője, akihez foghatót talán a jövendő századok sem fognak látni, a Szentírásnak ebben az általa gondozott kiadásában, a könyvben követett helyesírásának módozataival együtt ő maga magyarázta meg világosan az 1684-ben Amsterdamban nyomtatott Bibliája igazolásában, melyet Kolozsvárott adott ki 1697-ben saját műhelyében, nyolcadrét alakban, 7½ íven. A hazai történelmi emlékek bizonyítják, hogy magyar népünknek Krisztus hitére való térése korától fogva az Isten igéjének olvasásában és hallgatásában nagy gyönyörűsége telt; bőségesen tanusítják ezt sz. István és sz. László és a többi királyaink törvényei. Ha a *Le Long Jakab Bibliotheca Sacr.* (Szent Könyvtár) XI. fejezetében felhozott bizonyítékoknak hihetünk, melyek szerint a Görög Egyház hajdan az egyes népeknek, mint a dalmátoknak, szlávoknak, cseheknek kereszténv hitre térítésénél azt a módszert alkalmazta, hogy a Szentírás könyveit görögből az illető nemzet honi nyelvére fordította, és nekik elolvasásra átnyújtotta, talán nem sejtjük helytelenül, hogy ebben a szerencsében a mi nemzetünk is részesült; mint olyan, amelyik a Krisztus hitére való megtérésének eredetét, ha néhány tudós férfi véleményéhez kívánunk csatlakozni, ép Kelet Egyházának köszönheti. Ám, ha úgy tetszik, meggyőzőbb példákat halljunk; *Korabeli Keresztény*, de Var. Scriptor. (Különféle írók) c. XXX. kiadása és *Le Long* i. m. szerint, amikor *Hedvig*, I. Lajos Magyarországon nevelte-

Filia, in sinu Hungariae educata, omnes diuinos V. et N. Instrumenti Libros, *Christian. Kortholtio* de Var. Scriptor. edition. C. XXX. et *le Longio* l. c. testibus, in gratiam Polonorum, quorum gubernacula a morte Patris susceperat, in vernaculam linguam transfundendos iussit, tum idem *Marium*, germanam sororem, posteaquam ad solium R. Hungariae sublimata est, meditatum fuisse verosimiliter colligitur ex antiquissima ordinis S. Francisci Historia MSCta, hodiedum in scriniis Illustriss. Transiluaniae Praesulis, Com. Ign. Battyáni litterario delitescente; inornatos scilicet fuisse Sigismundi Regis nostri temporibus duos e familia S. Francisci Viros bene doctos, qui diuina oracula in idioma Hungaricum converterent, sed mox metu *Inquisitorum haereticae pravitatis Romanorum*, intra patriae limites oberrantium, in vicinam se subduxerunt pientissimi illi viri Moldauiam, optume tam sacro operi consulturi, ne in harpyas incidere manus cogeretur. *Ladislaum Bárkori:* ex ordine S. Paulli primi Eremitae Sacerdotem, in Monasterio S. Laurentii, Budae vicino, Litteras Sacras aetate Matthiae I. Regis, Hungaricae consuetudini donauisse integras *Rev. Pongrattius* in *Triumpho Paulli, a Deo pio dolo decepti*, edito Poson. an. 1752. in fol. pagg. 51. 65. tentatur post *Andr. Eggerum* in *Fragmine Corni Pauli Presb-Eremitae*, seu *Reliquiis Annal. ord. S. Paulli I. Erem. Lib. I.* Viennae an. 1663. edito, quam translationem in aedibus Patrum eiusdem ordinis Elefantensibus hodiedum prosta-

re

dett elsőszülött leánya, a lengyelek kedvéért, akik fölött apja halála után az uralmat átvette, az ó- és újszövetség valamennyi szent könyvét anyanyelvükre fordíttatta: édes nővére, *Mária*, miután Magyarország királyi trónjára emelkedett, ugyanezzel a tervvel foglalkozott. Ennek valószínűségére következtethetünk a sz. Ferenc-rend igen régi, kéziratban levő történetéből, melyet mindmáig őriznek Erdély püspöke, Őméltósága gróf Battyáni Ignác könyvszerkényében; hogy ti. akadt Zsigmond királyunk korában két nagyon tudós sz. ferencrendi szerzetes, akik az isteni kinyilatkoztatást magyar nyelvre fordították, azonban nem sokkal utóbb *az eretnek helytelenségek* hazánk határain belül utazgató *római inkvizitoraival* félve ama kegyes férfiak a szomszédos Moldvába vonultak vissza. Így jól gondoskodtak erről a szent műről, nehogy azoknak a harpiáknak a kezébe essék. *Fidő Pongrátz Triumphus Pauli, a Deo pio dolo decepti* (Az Isten kegyes csalével becsapott Pál diadala) c. Pozsonyban 1752-ben, fólió-alakban kiadott műve 51. 65. lapján *Eggerer András Fragmen Cornu Panis Proto-Eremitae*. (Az őseremete hollójának kenyérdarabja) vagyis *Reliquia Annal. ord. S. Pauli I. Erem.* (Első remete sz. Pál rendjének évkönyve) c. Bécsben 1663-ban megj. műve I. könyve nyomán bizonygatja, hogy *Bátori László*, az első remetének, sz. Pálnak rendjéből való pap a Budához közeli sz. Lőrincről elnevezett monostorban I. Mátyás korában a teljes Szentírást átültette magyar nyelvre. S ahogyan hallottuk, nem légből kapott az a hír, hogy ez a fordítás ugyanazon rend atyjainak ekefámi kolostorában mindmáig megvan.

re non vano, ut accepimus, circumferitur rumore. *Osualdus Pilhorius*, Temesciariensis Hungarus, e familia S. Francisci Seraphici orator sacer exeunte Sec. XV. in Hungaria peripateticus, in *Sermonibus Pomerii* sui, Hagenawiae per Henric. Gran an. 1508. in fol. editis, in Prologo refert, *populares suos pro deuotione sua deposcere Euangelium lingua sua auscultare*. Sed posteaquam Hungaria post felicem Sacrorum reformationem vberiori Euangelii luce colluestrari inciperet, plures fuere Viri diuino Spiritu adflati, qui in Versione Bibliorum Hungarica adornanda salubre coeperunt consilium, inter eos primum omnium exstitisse *Benedictum Komjáti*, qui dum Pauli Apostoli Epistolas iussu Catharinae Frangepanianae, vxoris viduae Petri Perényi, Hungarice interpretatas litteris Hieronymi Victoris Cracouiae an. 1533. in 8. vulgauit, vocata in subsidium perantiqua quapiam, vt inquit, Hungarica Paulinarum Litterarum Versione non facile legibili: isthuncce Librum cum esse noueris, quem patria nostra typorum beneficio lingua Hungarica impressum omnium primo viderat, quod contra Alb. Molnárium et Math. Belium alibi iam nos monuisse probe meminimus. *Gabriel Pesti*, Pannonius, Canonicus Albensis, et Archidiaconus Vgrosensis, Nouum Testamentum seu quatuor Euangeliorum Volumina cum gratia et priuilegio Romanae Regiae Maiestatis ad quinquennium Viennae an. 1536. in 8. sub. tit. *Új testamentom Magyar nyelven* Hungarice edidit. Io. Alex. Brassicano I. C. Vdalr. Fabro. Physico. et

Wolffg.

Pelbárt Osvát, temesvári magyar, szeráfi sz. Ferenc rendi családjának XV. századvégi magyarországi vándorszónoka *Pomerius* (Várfalkert) c. gyűjteménye szentbeszédeiben, melyeket Hagenauban Gran Henrik 1508-ban, folói-alakban adott ki, az előszóban előhozza, hogy *konfitársai vallásosságuk miatt megkívánják, hogy az evangéliumot saját nyelvükön hallják*. Miután azonban Magyarországot a vallási dolgokban történt szerencsés reformáció után az evangélium bőséges fénye kezdte megvilágítani, több olyan férfiú akadt, akik az isteni Lélektől megihletve a Biblia magyar fordításának üdvös tervébe kezdtek. Valamennyiök között a legelső volt *Komjáti Benedek*, aki özvegy Perényi Péterné Frangepán Katalin parancsára szent Pál apostol leveleit magyar fordításban Krakkóban 1533-ban, nyolcadrét alakban jelentette meg Victorisz Jeromos nyomdájában, miután segédforrásként használta — úgymond— a szentpáli levelek valami nagyon régi, nehezen olvasható magyar fordítását; tudd meg, hogy ez az a könyv, amelyet hazánk a nyomtatás jótéteménye folytán a legelső magyarnyelvű nyomtatott könyvként látott. Jól emlékezünk, hogy erre már Molnár Alberttel és Bél Mátyással szemben másutt is felhívtuk a figyelmet. *Pesti Gábor*, magyar, fehérvári kanonok, ugocsai főesperes a római király Ófelsége kegyéből és öt évre engedélyezett privilégiumával 1536-ban Bécsben az újszövetséget, azaz a négy evangéliumot adta ki nyolcadrét alakban, magyar nyelven ezzel a címmel: *Uj Testamentom Magyar nyelven*, Brassicanus Sándor János, jogtudós, Faber Ulrik, orvos

Wolfgg. Lazio, Vniuersitatis Vindobonensis Professoribus et Rectoribus Magnificis, Euangelii luce collustratis, adplaudentibus. *Ioannes Siluester*, Erdödi Lascouio dictus, quem Petrus Bod, Kolosuarium electum Episcopum Chanadiensem, Ferdinandi I. Imp. ad Concilium Tridentinum eximium a parte Hungarorum Legatum fuisse putauerat. Thomae Nádasdi Regni Hungariae Palatini concionator aulicus, integrum Nou. Testamentum Hungarice vertit, Ferdinandi I. Regis ex Anna Sorore Ludouici Mohacsiensis filiis, Maximiliano et Ferdinando dedicauit, Naconeti seu Uj-Szigethini, oppido Comitatus Simegiensis, in officina typographica Benedicti Abádi, eodem Thoma Nádasdi, Regni Hungariae Palatino, sumtus impendente an. 1541. in 8. alph. 2. plagg. 4. impressum: quae postea editio iterata est a Stainhofero Vien. an. 1574. alph. 3 plagg. 16. quaternis et inscripta Maximiliani II. filiis, Rudolpho Regi Hungariae, et Ernesto, Archiducibus Austriae. *Casparus Helsi*, sacer Curio Claudiopolitanus, cum Synergis Stephano Gyulai, ecclesiaste; St. Ozorai, et Greg. Vizaknai Ludi magistro, primus integrum S. Codicem, non inconsultis etiam fontibus Hungarica ciuitate donauit, et ex officina sua, quod esset simul typotheta. Voluminibus quinque in 4 foras emisit. Volumen I. continet Pentateuchum, Claudipol. an. 1551. alph. 4. plag. 4. edit., Volumen II. complectitur Iosuam, vsque Libros Chronicorum, edit. an. 1550. Vol. III. incipit in Esdra et explicit in Cantico Cant. Vol. IV. inchoat Esaias et claudit

és Lazius Farkas, a bécsi egyetem nagytekintélyű tanárainak és rektorainak támogatásával, akiket megvilágosított az evangélium fénye. *Sylvester János*, másik Erdősi Laskai, akit Bod Péter Kolozsvárinak, a választott czenádi püspöknek, és annak a magyar követnek tartott, akit I. Ferdinánd császár kiküldött a tridenti zsinatra, s aki Nádasdy Tamásnak, Magyarország nádorának udvari papja, magyar nyelvre fordította a teljes újszövetséget. Miksának és Ferdinándnak, I. Ferdinánd királynak Annától, a mohácsi Lajos nővérétől született fiainak ajánlotta, és Somogy megye Újsziget nevű mezővárosában Abadi Benedek nyomdájában 1541-ben, nyolcadrét alakban, 2 alfabétum íven, ugyanazon Nádasdy Tamás, Magyarország nádorának költségén kinyomtatta. Ezt a kiadást később megismételte Stainhofer Bécsben 1574-ben, 3 alfabétum, 16 íven, négyrét lapokon és II. Miksa fiainak, Rudolf magyar király és Ernő osztrák főhercegnek ajánlotta. *Heltai Gáspár*, kolozsvári prédikátor Gyulai István egyházfival; Ozorai Istvánnal és Vizaknai Gergely tanítóval, mint segítőtársaival elsőnek ültette át a teljes Szentírást magyar nyelvre, a forrás-szövegekre is tekintve, és — mivel egyúttal nyomdász volt — műhelyéből öt kötetben, negyedrét alakban adta ki. Az első kötet a Pentateuchust (Mózes öt könyvét) tartalmazza, Kolozsvárott jelent meg 1551-ben, 4,4 alfabétum íven. A II. kötet Józsue könyvétől a Krónikák könyvéig terjed, kiadásra került 1550-ben. A III. kötet Ezdrás könyvével kezdődik és az Énekek Énekével végződik. A IV. kötetet Ezsaiás vezeti

dit Malachias, edit. an. 1557. alph. 5. Vol. V. Noui Testamenti Libros continet, Annae Nadasdi viduae St. Mailat Waiuodae Transiluaniae, Sorori Thomae Nadasdi R. Hungariae Palatini inscriptos, edit. an. 1561. *Stephanus Gyulai* V. D. Minister Claudiopolitanus vertit et typis Heltanis vulgauit Librum Siracidis in 8. plag. 15. exemplaris mei folia prima desiderantur, sic vltimum explicit: *Colosvarba nyomtattatott Helthai Gáspár és György Hoffgreff által* 1551. Eodem ipso ann. 1551. edidit separatim Libros quoque Salomoni attribui solitos, in Hungaricum translatos, Prouerbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, et Librum Sapientiae, in forma aeque octaui ordinis plag. 18. immo etiam Psalmos Dauidis separatim an. 1560. in 8. Capitum argumentis et lemmatibus ad marginem adiectis auctos. *Petrus Melius*, aliter *Iuhász* de *Herhi*, Verbi diuini praeco Debrecinus. Libros Samuelis et Regum in sermonem patrium ex Hebraico transtulit, doctis adnotationibus auxit, Capita versibus distinxit, Raphael vero Hoffhalter Debrecini an. 1565. in fol. alph. 1. plag. 17. per terniones edidit, Sophiae Patotzi, vxori Georgii Bebek, et Iulianae Massai, Caspari Magotii viduae inscriptos: an Paralipomena, quae etiam vertit, atque insuae, Iudicum, Estherae et Nehemiae Libros, vt in ea dedicatione promisit, publicauerit, non habemus quidquam dicere. Paullus quidem Ember, in Hist. Eccl. Reform. Hung. pag. 728. obscure submeminit Melium vulgauisse Nouum quoque Testamentum typis Szegedinis,

sed

be és Malakiás zárja, megjelent 1557-ben, 5 alfabétum. Az V. kötet az újszövetség könyveit tartalmazza, melyeket Majlát István erdélyi vajda özvegyének, Nádasdy Annának, Nádasdy Tamás, Magyarország nádora nővérének ajánlott; megjelent 1561-ben. *Gyulai István* kolozsvári lelkész lefordította és Heltai nyomtatásában közreadta Jézus, Sirák fia könyvét 8 íven. A nálam levő példány első 15 oldala hiányzik, az utolsó ennyit árul el: *Colossárba nyomtatásott Heltai Gáspár és Hoffgreff György által* 1551. Ugyanazon 1551. évben külön adta ki azokat a könyveket is magyar fordításban, melyeket Salamonnak szoktak tulajdonítani, a Példabeszédek Könyvét, a Prédikátor, az Énekek Éneke és a Bölcsesség könyvét, ugyancsak nyolcadrét alakban, 16 íven, sőt külön még David Zsoltárait 1560-ban, nyolcadrét. Ezeket a fejezetek címeivel és lapszéli jegyzetekkel látta el. *Mélius Péter*, más nevén *horhi Juhász*, debreceni prédikátor héber nyelvről fordította le Sámuel és a Királyok könyveit hazai nyelvre, azokat tudós jegyzetekkel ellátta, a fejezeteket versekre osztotta, Hoffhalter Ráfael pedig Debrecenben 1565-ben, fólió alakban, I. alfabétum, 17 íven, harmadrét lapokon kiadta. Bebek Györgyné Patócsy Zsófiának és Magócsy Gáspár özvegyének, Massai Juliannának ajánlotta. Vajon közzétette-e a Krónikák könyveit, melyeket szintén lefordított, valamint Józsue, a Bírák, Eszter és Nehemiás könyveit, amint azt említett ajánlásában megígérte, nem tudjuk megmondani. Ember Pál Hist. Eccl. Reform. Hung. (A magyar református egyház története) c. munkájának 726. lapján homályosan megemlíti, hogy Mélius az újszövetséget is kiadta a szegedi nyomdában.

sed vehementer falli optimum Virum existimamus, vt quidem Biograph. nostrae Centur. I. pag. 110, iam ante docuimus. *Thomas Félegyházi*, Concionator Debrecinus, Libros Noui Foederis e Graeco sermone in familiarem conuertit, et eruditis adnotationibus atque locis parallelis ornauit, excepta Iudae epistola, quam a morte illius Collega muneris, Georgius Gontzi, adiecit, et editionem integri operis sacri versibus interstinctam, Senatui loci nuncupatam Debrecini an. 1580. in 4. alph. 2. praefixo Insigni Ciuitatis heraldico procurauit. *Stephanus Székely*, Chronicae Mundi auctor, psalmos Dauidis, Hungarice opera sua conuersos, Cracouiae an. 1548. excudendos dedit, integrum vero Codicem Sacrum, vt quidem promisit, in lucem proferre vix potuit. Idem se facturos pia quadam aemulatione promiserunt Petrus Bornemisza, vir multis scriptis illustrissimus; Elisabetha quoque Botskai, notissimi Principis soror, et Christophori Bathori Principis vxor; nec non Sidonia Reuai Matthiae Ostrosith vidua, et plures alii. *Caspar Károli*, ecclesiastes Gönczinus, in subsidium vocatis variis Versionibus, ex Hebraico potissimum et Graeco integrum Codicem S. in Hungaricum transfudit, capitibus et versibus in modum Tremellii distinxit, argumentis et notis marginalibus auxit; Stephanus vero Báthori, Iudex Curiae Regiae, in oppidulo Göntzino, translatoris habitationi vicino, herediolo suo, *Visóly* dicto, erecta prius in finem hunc nova typographiae officina, duobus Voll. in fol. an. 1589. et 1590. typis Valent. Manskouit excudendum iussit. *Albertus Molnár* editionem Bibliorum Visolyinam.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

de úgy véljük e tudós férfi nagyot tévedett, mint ahogyan ezt már Első száz Életrajzunk 110. lapján kimutattuk. *Fűrigyházi Tamás*, debreceni prédikátor görögből fordította le az újszövetség könyveit anyanyelvére, ellátta azokat tudományos jegyzetekkel, és a párhuzamos szöveghelyek feltüntetésével, kivéve Judás Tádé levelét, melyet halála után pályatársa, Gönczi György csatolt hozzá. A versekre osztott, a Város tanácsának ajánlott és a neves Város címerével díszített teljes szent mű kiadását Debrecenben 1586-ban négyrét alakban, 2 alfabétum, ő gondozta. *Szíváty István*, a Chronica mundi (Világkrónika) szerzője 1548-ban adta Krakkóban nyomdába Dávid Zsoltárainak saját munkájával együtt készült fordítását, az egész Szentírást azonban, ámbár megígérte, aligha tudta közzétenni. Egyfajta jámbor versengésből megígérték, hogy ugyanezt teszik meg: Bornemisza Péter, a híres író; Bocskai Erzsébet is, az ismertnevű fejedelem nővére és Báthory Kristóf fejedelem felesége; nemkülönben Révai Szidónia, Osztroszith Mátyás özvegye, és sokan mások. *Károli Gáspár*, gönci lelkész, többféle fordítás igénybevételével, főként a héber és a görög szöveg alapján fordította magyarra a teljes Szentírást, Tremelius rendszere szerint fejezetekre és versekre osztotta be, címekkel és széljegyzetekkel látta el. Báthory István országbíró pedig a fordító lakhelyével, Göncöl szomszédos *Vizsoly* nevű, örökjogon bírt falvában előbb új nyomdaüzemet állíttatott fel, majd 1589-ben és 1590-ben kinyomatta Manskovit Bálint betűivel. A vizsolyi Bibliát két külföldi kiadását a bécsi herceg bőkezű támogatásával Szenczi *Molnár Albert* rendezte sajtó alá;

Hassiae Principis liberalitate adiutus, duplicem apud exteros procurauit, alteram Hannoniae an. 1608. alteram Oppenheimii an. 1612. in 4. adiectis vbique locis parallelis, et subnexis Dauidis Psalmis, ad melodias Gallicas a se adaptatis. *Ioannes Ianssonius* typotheta Amstelodamensis, Molnarianam hanc editionem in forma minori an. 1645. repetiit. Prodiit praeterea Amstelodami anno quoque 1700. in 8. Codex Sacer, cum praefixis Tothfalusianae editionis prolegomenis. Non absimiliter *Ioannes* quoque *Ingebrand* typographus editionem Tothfalusianam sumptibus suis an. 1704. in 4. Cassellis iterauit, hanc vero *Martinus Eusterus*, bibliopola, Norimbergae anno et formato eodem, sed Cassellae, antiquo illo impressionis nomine substituto, recudit. *Stephanus Arator*, aliter Szántó, eruditus ordinis Iesuitici presbyter, Testamentum Veteris collatione Hebraici, Graeci, Latinaique textus, Hungarice interpretatus est in exordio superioris seculi: hucusque tamen has non vidisse lucem publicam testis est Nathan. Sotvellus in Biblioth. Societ. Iesu Alegambei. Romae An. 1676. fol. 425. *Georgius Káldi* Tirnauiensis Hungarus, e Societ. Iesu Sacerdos, solam Vulgatam Hieronymi Versionem secutus, vtriusque Instrumenti Libros nativo sermone expressit, et Viennae an. 1626. in fol. typis Matth. Formica in vsum Ecclesiae Romanae vulgauit, repetit Tirnau. an. 1732. in fol. Editio Bibliorum Sacrorum *Varadina*, typis coordinante Abrahamo Kertész, Szentzino, Magno-Varadini an. 1657. inchoata, et mox arce hac per Turcas

az egyiket Hanauban 1608-ban, a másikat Oppenheimben 1612-ben, negyedrét alakban, mindkettőhöz hozzáfűzte a párhuzamos szöveghelyek megjelölését és David Zsoltárait, melyeket ő alkalmazott francia dallamokra. *Janson János*, amszterdami nyomdász ezt a Molnár-féle kiadást ismételte meg 1645-ben kisebb alakban. Ezenkívül 1700-ban is megjelent Amszterdamban a Szentírás nyolcadrét alakban, a Tóthfalusi-féle kiadás előszavával. Hasonlóan ismételte meg a Tóthfalusi-féle kiadást *Ingebrand János* nyomdász is Kasselben, 1704-ben, negyedrét alakban, ezt nyomatta ki újra *Endter Márton* nürnbergi könyvkereskedő ugyanazon évben és ugyanolyan alakban, de Kasselben, behelyettesítve annak a régi kiadásnak a nevét. *Arasius*, másként *Szántó Imre*, a loyolai szerzetesrend tudós áldozópapja a múlt század elején tökmácsolta az ószövetséget a héber, görög és latin szövegek egybevetése alapján; hogy ez a munka nem került nyilvánosságra, azt Sotvellus Nathanael Biblioth. Societ. Iesu (A Jézus-társaság könyvtára) c. Rómában Alegambe szerkesztésében 1670-ban megjelent műve 425. oldalán tanúsítja. *Káldi György*, nagyszombati magyar, a Jézus-társaság papja anyanyelvén írta meg mindkét szövetség könyveit, egyedul Jeromos Vulgata fordítását követve, és kiadta ezeket Bécsben, 1626-ban fólió alakban, Formica Máté betűivel a római Egyház használatára. Megismételte Nagyszombatban, 1732-ben fólió-alakban. A Szentírás *váradi* kiadását a szenci Kertész Ábrahám rendezte sajtó alá, a munkát Nagyváradon kezdték el 1657-ben, és később, mikor ezt a várost

Turcas an. 1660. expugnata, Claudiopoli an. 1661. in fol. finita, munifica virorum Transiluaniae principum Stephani Bethlen, Georgii Rakotzi, Francisci Rédei, Achatii Bartsai, et aliorum pientissimorum heroum liberalitate procurata est; prioribus omnibus longe excellentior, ad fontes puriores, vt Hebraicam et Graecam linguas ab eruditis patriae viris curatius reuocata, locis parallelis et doctis adnotationibus ad normam Bibliorum Belgicorum pulchre exornata. *Georgius Csiphes Comaroni*, Theol. Doct. Professor, et mox Verbi D. Minister Debrecinus, Scripturae Vet. et Noui Testamenti translationem, genio Hebraicae et Graecae linguarum exacte et quam strictissime accomodatam An. 1685. vertendo absoluit integram, quae tamen fatis ita inuidentibus, non nisi an. demum 1719. in 8. a morte Translatoris foras emissa est quam nitidissime, Lugduni Batauorum, Alexandro Ros, negotiatore Gedanensi, sumtus impendente. Cur talium exemplarium tanta sit in patria hac raritas, pluribus edisseruit verbis Reu. Petrus Bod in Historia Biblior. S. pag. 147. seqq. Cibinii an. 1748. in 8. Hungarice edita. *Fridericus Lampe* et *Hieron. van Alsen*, duumuiri Theologiae Professores Traiecti ad Rhenum, ex munifica patronorum Foederati Belgii liberalitate fundum formarunt eiusmodi stabilem, ex cuius prouentibus annuis, quoties necessitas vrserit, Codicis S. exemplum pro vsibus Ecclesiarum Hungaricarum prelo Traiectino subiiciatur. Incepta tali modo est loco hoc Translatio Caspari Karoli an. 1730. in 8.

a törökök 1660-ban bevették. Kolozsvárott fejezték be Bethlen Istvánnak, Rákóczi Györgynek, Rhédey Ferencnek, Barcsay Ákosnak és más vallásos férfiaknak bőkezű pártfogásával 1661-ben, fólió alakban: valamennyi megelőzőnél sokkal kiválóbb, minthogy képzett hazafiak a héber és a görögnyelvű tisztább szövegforrásokra vezették gondosan vissza, s a németalföldi bibliakiadások mintájára szépen ellátták a párhuzamos helyek megjelölésével és tudós jegyzetekkel. Komáromi *Csipkés György*, teológiai doktor és tanár, majd debreceni hitszónok 1685-ben befejezte az egész ó- és újszövetségnek a héber és a görög nyelv szelleméhez a lehető legpontosabban és legszigorúbban alkalmazkodó teljes fordítását, ez azonban a sors szeszélye folytán végül csak a fordító halála után, 1719-ben került Ros Sándor gelderni kereskedő költségén Leydenben, nyolcadrét alakban, szép tiszta kivitelben kiadásra. Azt, hogy miért oly ritkák hazánkban az ilyen példányok, hosszasan magyarázza tisztelt Bod Péter Historia Biblior. S. (A szent Biblia története) c. Szebenben, 1748-ban nyolcadrét alakban magyarul kiadott könyve 147. skk. lapjain. *Lampe Frigyes* és *Van Alsen Jeromos*, két utrechti teológiai tanár a németalföldi államszövetség bőkezű pártfogásából olyan állandó alapítványt létesítettek, melynek évi jövedelméből mindannyiszor lehessen a magyar egyházak használatára az utrechti nyomdában szentírási példányokat kinyomtatni, valahányszor annak sürgős szüksége mutatkozik. Így kezdték ezen a helyen először 1730-ban, nyolcadrét alakban

primum excudi, iterata an. 1737. et repetita eodem formato an. 1747. et an. 1705. *Ioan. Rudolph. Im-Hoff*, typographus Basiliensis, editionem Bibliorum Traiectinam secutus, ex officina sua in forma minori 8. an. 1751. primum emisit, et mox annis subsequentibus 1764. et 1770. iteravit. *Antonius Lew*, industrius Bibliopola Posoniensis, totum Codicem S. secutus editionem Basiliensem alteram, cum praefixis Rev. Mich. Mosóczi Institutoris, V. D. Ministri Posoniensis prolegomenis, et intermixtis apocryphis, typis Lipsiensibus, et sumptibus suis an. 1770. in 8. mai. expressum, Hungaris obtulit legendum. *Ioannes Sartorius*, Nemes-Tsoiensis Pastor. *Georg. Bárány*, pater, S. Lorintziensis, et huius filius *Ioannes Bárány*, Superattendens; triumviri Theologi August. Confessi vtriusque Instrumenti Libros Hungarica consuetudine donarunt. Novum quidem Testamentum adnexis librorum et capitum argumentis, item selectis interpretationibus atque parenthesibus, Laubanae in Lusatia tectis nominibus an. 1754. in 8. typis Nic. Schill promulgarunt; sed Vet. Testamentum in MSCto ineditum reliquerunt. *Georg. Nagy Magyari Benign.* Euangelii praeco Madarensis, et in terra Ducis Matthaei, Mátrus-földe ab accolis dicta, Senior, vir Hebraica, Chaldaica, et Graeca lingua bene doctus, integri Codicis S. translationem Hungaricam nouam singulari cura adornauit, eamque anno 1737. tersa manu exaratam preloque destinatam Bibliothecae publicae huiati Testamento legauit. lucem aliquando forte

visu-

Károli Gáspár fordítását kinyomtatni, újra 1737-ben, majd ugyanabban az alakban ismételten 1747-ben és 1765-ben. *Imhoff Rudolf János*, bázeli nyomdász, az utrechti biblia-kiadás alapján 1751-ben bocsátotta ki műhelyéből kis nyolcadrét alakban az első kiadást, majd megismételte azt a következő, 1764. és 1770. években. *Löwe Antal*, serény pozsonyi könyvkereskedő a bázeli második kiadás nyomán, saját költségén. 1776-ban Lipcsében, nagy nyolcadrét alakban nyomatta ki a teljes Szentírást, elébe bocsátotta tiszt. Mosóczi Institoris Mihály, pozsonyi prédikátor előszavát s az apokrif könyveket is belevette, és így adta át a magyar olvasóknak. *Sartorius János*, nemescsói lelkipásztor, *Bárány György*, szentlőrinci; s ennek fia, *Bárány János*, szuperintendens, mindhárman ágostai hitvallású teológusok mindkét szövetség könyveit magyarra ültették át. Az újszövetséget ugyan megjelentették a könyvek és fejezetek címeivel, továbbá válogatott magyarázó megjegyzésekkel ellátva a lausitzi Laubanban (Szilézia) Schill Miklós betűivel, álnéven 1754-ben nyolcadrét alakban; az ószövetséget azonban kéziratban kiadatlanul hagyták. *Nagymegyeri Besnyei György*, madari lelkész és az odavalósiak által Mátyusföldjének nevezett Csák Máté vidékének esperese, aki jó ismerője a héber, káld és görög nyelvnek, különleges gonddal készítette elő a teljes Szentírás új magyar fordítását, és ezt — miután letisztázta és sajtó alá készítette 1737-ben, végrendeletileg az itteni nyilvános könyvtárra hagyta avval, hogy majd talán valamikor kiadásra kerül.

vinum, Psalmos interim S. Dauidis idem *Georgius Benipri* opera sua ex textu Hebraico in idioma Hungaricum transfusos, et separatim sub titulo: *Ki Bálin*, Mispoli absque indicio anni et typographi in 12. plagg. 15. impressos publicauit. Exstant separatim quoque typis mandatae Noui Testamenti translationes Hungaricae plures: *Cupregunsu*, quae florente adhuc illustri loci eiusdem Aug. Confess. addictorum Collegio, olim typis mandata fuisse creditur, tam penitus intercidisse putatur. *Amstelodamensis* triplex est, prima typis Ioan. Ianssonii an. 1646. altera litteris Nic. Kis M. Tothfalusi an. 1667. tertia vero anno demum 1725. singulae in forma 12. ordinis prodierunt. *Leutschouiensis*, duplex prostat, altera quae stanno Laurentii Breueri an. 1664. in 12. signata, altera litteris Sam. Breueri an. 1714. vt et *Vratislauiensis* an. 1725. excusae, quarum in praefatione Basilicensis primae mentio fit, in tantum disparuerunt, vt raro admodum conspiciantur. *Lipsiensis* duplex circumfertur, altera, quam Comes Catharina Banfi, Lib. Bar. Vesselenyii coniux, absque indicio nominis sui, loci, et temporis (an. 1715.) sumtibus suis in 12. procurauit, in calce frontispicii Litteris S. K. signatum, quod Samuel Köleseri, celebris Medicus Transilvanus, qualemcunque impenderit operam; altera quam Mathias Bel, Posoniensium Antistes, an. 1717. adornauit. *Wittenbergensis* ab Andrea Torkos, Iauriensi, e graeco sermone traducta, et mox a filio Iosepho Torkos, h. t. Semproniensium V. D. Ministro, ad-

Közben a héber szövegből magyarra szent Dávid zsoltárait ugyanez a *Besnyei György* ültette át, s tette külön közzé évszám és nyomda megjelölése nélkül Miapolisban, tizenkettedrét alakban 15 íven ezzel a címmel: *Kis Biblia*. Az újszövetségnek többféle külön megjelent magyar fordítása is van. A *csepregit*, melyről azt hiszik, hogy hajdan az ottani híres ágostai hitvallású kollégium virágzása idején nyomtatták, teljesen elpusztultnak tartják. Az *amszterdamiból* háromféle van, az első Janson János nyomása 1646-ból, a második Misztótfalusi Kis Miklós betűivel készült 1687-ben, végül a harmadik 1725-ből való. Mindegyik tizenkettedrét alakban jelent meg. *Lőcsei* kétféle létezik, az egyik, amely Breuer Lőrinc ólombetűivel készült 1714-ben, akárcsak az 1725-ben nyomtatott *boroszlói*, melyeknek az előszavában szó esik az első bázeli kiadásról. Mindezek úgy eltűntek, hogy csak nagyon ritkán láthatók. A *lipcsei* kiadásból kétfajta van forgalomban, az egyik, melyről saját költségén gondoskodott Bánffy Katalin grófnő, Wesselényi báró felelsége, nevének, a megjelenés helyének és időpontjának (1715.) megjelölése nélkül, tizenkettedrét alakban; címlapja sarkán S. K. betűk jelzik, hogy Kölcséri Sámuel, a híres erdélyi orvos dolgozott rajta; a másik az, amelyet 1717-ben Bél Mátyás, pozsonyi lelkész készített. A *wittenbergit* a győri Torkos András fordította görögből, majd ennek fia Torkos József, ezidőszerint soproni lelkész bővítette.

iectis nonnullis interpretationibus aucta, et prelo typographico Dan. Ioan. Scheffleri an. 1736. in 8. subiecta est. *Debrecinensis* Translatio Felegyháziana an. 1586. in 4. Karolina bis an. 1749. in 8. et an. 1767. in 12. lucem adspexit. *Franc. Örvendi Mólnár*, argumenta capitum, quae 1189. numerauit, tam Veteri quam Nouo Testamento contentorum, rythmis Hungaricis expressit sub titulo *Lelki Tár-Ház* excusa Debrecini an. 1666. in 8. repetita Leutschouiae litteris Sam. Breueri an. 1692. in 12. plag. 10. *Michaël Körösi*, ptochodochii Debrecinensis Pastor, Indicem Vocum et Rerum in Nouo Testamento occurrentium, qui Condordantiarum loco inseruire potest, typis huiatibus an. 1739. in 12. sub tit. *Uj Testamentomra mutató Tábla*, lingua Hungarica promulgauit, iterat. an. 1773. in 8. min. Vtinam Index talis, Veteri Testamento accommodatus, qui manu exaratus in officina nostra typographica delitescit, in vsus publicos etiam foras emitteretur! *Petrus* quoque *Bod* Lexicon Biblicum Hungaricum concinnauit, cui titulum dedit: *Szent Írás értelmére vezérlő Magyar Leksikon*, et characteribus Iosephi S. Pataki expressum, Claudiopoli an. 1746. in 4. plag. 21. luci publicae commisit. *Petrus Peréni*, vir rebus gestis illustrissimus, Historias Vet. et Nou. Legis in Carcere Neostadiensi picturis scite efformauit, easque subiectis versiculis pulchre explicuit, teste Basilio Fabricio in Oratione funebri Gabrielis Peréni Vitteb. anno 1570. in 4. edita. Qui vero in gente nostra Libros vtriusque Testamenti Commentariis

suis

néhány magyarázó megjegyzéssel, és 1736-ban készítette nyolcadrét alakban Scheffler Dávid János könyvsajtója alá. A Félegyházi-féle *debreceni* fordítás negyedrét alakban 1586-ban, a Károli-féle kétízben, 1749-ben nyolcadrét alakban és 1767-ben tizenkettedrét alakban látott napvilágot. *Örvendi Molnár Ferenc* magyar versekbe szedte az ó- és újszövetség valamennyi fejezetének — számszerint 1189-nek — a tárgyát, és kinyomatta *Lelki Tárház* címen nyolcadrét alakban 1666-ban Debrecenben; 1692-ben megismételte Breuer Sámuel betűivel, tizenkettedrét alakban, 10 ívén Lőcsén. *Kőrösi Mihály*, debreceni ispotályi lelkész 1739-ben, tizenkettedrét alakban, az itteni nyomda betűivel kiadta magyar nyelven *Uj Testamentomra mutató Tábla* címmel az újszövetségben előforduló szavak és dolgok jegyzékét, mely konkordanciaként is használható; ezt 1773-ban kis nyolcadrét alakban megismételte. Vajha közzétennék az ószövetséghez szerkesztett hasonló mutatóját, amely kéziratban hever nyomdánkban! *Bod Péter* is szerkesztett magyar szentírási lexikont, s ennek ezt a címet adta: *Szent írás értelmére vezérlő magyar Lexikon*. Megjelentette Sárospataki József betűivel Kolozsvárott 1746-ban negyedrét alakban, 21 ívén. *Perényi Péter*, aki hírnevet szerzett viselt dolgaival, a bécsújhelyi börtönben ötletes festményekkel szemléltette az ó- és újszövetség történetét, s az alájuk írt kísérő szöveggel szépen megmagyarázta azokat, amint erről Fabricius Vazul szól a Perényi Gábor felett mondott, Wittenbergben 1570-ben, négyrét alakban kiadott gyászbeszédében. Fáradt tollam azonban már semmiképpen

suis familiari nobis sermone illustrauerunt, fessus calamus iam in id inquisere haud quoquam modo patitur.

** Duplex traditur ab antiquo inde tempore Debrecini apud nos extitisse Infirmorum Hospitium, alterum intra cincturam ciuitatis, alterum in suburbio constitutum; illius memineruntfasti vrbis nostrae publici ad an. 1627. vbi prouentus molendinorum prochodochio interno destinatus et dari solitus, iam in restaurationem desolatae aedis sacrae D. Andreae honoribus olim dicatae conuertendus, d. 9. Ian. primorum consensu deceruitur: alterum, quod hodiedum superat, in suburbio locatum est, templo turri instructo, e lateribus coctis, quod ante annos 50. non nisi e luto lignoque et asseribus coagmentatum fuisset, exstructo dotatum est. Non satis certo constare videtur, virum horum Rudolphus II. Imperator et Rex Hungariae ita liberali complexus est benivolentia, dum in Litteris an. 1600. d. 14. Oct. Pilsnae manu Martini de Hetes, Archi-Episcopi Colocensis, et Aulae Regiae Cancellarii, signatis, vniuersa Ciuium, in semine vtriusque sexus deficientium ac ab intestato decedentium, Bona ac facultates quocumque demum nomine censendas ad Xenodochium seu Hospitale huius ad sustentationem pauperum et non alio conuertendas praecipitur: quam pientissimi Regis voluntatem ab Imp. Leopoldo nouis diplomatibus an. 1689. et an. 1693. repetitis vicibus ratam habitam et confirmatam fuisse cognouimus. Sed quid iuuat de his et similibus sermonem longius producere? Suf-

sem engedi meg, hogy tovább kutassam, kik magyarázták nemzetünk köréből kommentárjaikkal mindkét szövetség könyveit anyanyelvünkön.

**Úgy mondják, hogy nálunk, Debrecenben régóta két kórház van, az egyik a város belterületén, a másik pedig a külvárosban; amaz városunk évkönyvei 1627-ben említik: annak az évnek június 9-én a főemberek egyetértően elhatározták, hogy a malmok jövedelmét, melyet a belső ispotályra szántak és szoktak adni, a hajdan sz. András tiszteletére szentelt és elhagyatott templom restaurálására kell fordítani: a másik, máig is meglevő, a külvárosban van, tornyos temploma is van, mely égetett falú, amit 50 évvel ezelőtt csak sárból, fából és nádból raktak. Nem látszik biztosan megállapíthatónak, hogy e kettő közül II. Rudolf császár és magyar király melyik iránt tanúsított oly bőkezű jóindulatot, hogy az 1600. okt. 14-én Pilsenben kelt és hetesi Pethe Márton, kalocsai érsek és királyi udvari kancellár által kiállított okiratával megparancsolta, miszerint mindkét nembeli magtalan és végrendelet nélkül elhunyt polgár valamennyi javát, és bármi néven nevezendő vagyonát az itteni szegényházra, vagyis a szegények eltartására szolgáló ispotályra és nem másra kell fordítani. A kegyes királynak ezt az intézkedését — mint ismeretes — Lipót császár 1689-ben és 1693-ban új okiratokkal ismételten elismerte és megerősítette. De minek is ilyesmiről és az ehhez hasonló dolgokról tovább beszélnem? Legyen elég, hogy még

ficiat Ecclesiae dumtaxat illius Ministros Euangelii, qui eam praeter *Apatium*, Medicum nostrum, administrarunt, quantum quidem hobis innotescere poterant, iam etiam nominumtenus recensere; *Georgius Kátai*, † die 24. Nou. an. 1720. *Nic. Apáti*, † d. 24. Dec. an. 1724. *Paullus Keresztesi*, Medicinae Doctor, ab an. 1725. † d. 24. Ian. 1734. *Michael Dongs Debreceni* post biennii moram Karczaginum eductus; *Michael Körösi* an. 1755. dimissus, Naduduarinum discessit. *Andreas Kabai* ab an. 1756. ad an. 1762. *Michael Csepeli* anno altero Deretskinum inuitatus abiit. *Stephanus Vetsei* a d. 2. Maii an. 1763. † d. 7. Sept. an. 1779. aetat. 45. *Andreas Ormós*, gener mihi carissimus, ab an. 1780.

ARTICVLVS III.

BETHA (Ioannes.) Duplex est Fanum S. Gotthardi in Hungaria, alterum est in Comitatu Szaladiensi fluuio Szala adpositum, et Szent-Gróth Hungaris adpellatur; alterum in Comitatu Castri ferrei quatuor ab illo lapidibus milliariis dissitum, Rabae fluuio adiectum, et Szent-Gotthárd ab accolis vocitatur. Gloriatur hoc loco posteriori memoratum Fanum S. Gotthardi praeter arcem vetustate detritam, etiam Abbatia ordinis Fratrum Cisterciensium antiquissima, a Bela III. Hungariae Rege anno 1183. vt quidem dicitur, fundata, et vndecim praediis praepinguibus liberaliter dotata; quam *Regis Maximiliani Physicum* Ioannem Betha nomine annis 1550—

1556.

névszerint felsoroljuk az Egyháznak azokat a lelkészeit, akik *Apátia*, a mi orvosunkon kívül administráltak, már amennyire tudhatunk róluk: *Kátai György* † 1720. nov. 24-én. *Apáti Miklós*, † 1724. dec. 24-én. *Keresztesi Pál*, orvosdoktor, 1725-től † 1734. jan. 24. *Debreczeni Dengo Mihály* kétévi időzés után Karcagra lett helyezve. *Kőrösi Mihályt* 1755-ben elbocsájtották. Nádudvarra távozott. *Kabai András* 1756-tól 1762-ig. *Csepeli Mihály* a következő évben ment el. Derecskére hívták meg. *Vétsei Istvánt* 1763. május 2-től † 1779. szept. 7-én, 45 éves korában. *Ormós András*, kedves vőm, 1780-tól.

III. CIKKELY.

BETHA (János). Szent Gotthárdnak Magyarországon két temploma van, az egyik Zala vármegyében a Zala folyó mellett, ezt a magyarok Szent-Gróthnak hívják; a másik Vas vármegyében, négy mérföldkőnyi távolságra amattól, a Rába folyó közelében, és a vidék lakosai Szent-Gotthárdnak nevezik. Sz. Gotthárdnak ez az utóbb említett szentélye régi várromján kívül a ciszteri szerzetes rendű ősrégi apátságáról is híres, melyet — mint mondják — III. Béla király alapított 1183-ban, és tizenegy nagyon gazdag majorsággal bőkezűen megajándékozott; ezt kormányozta 1550-től 1556-ig *Miksa király orvosa*, névszerint Betha

1556. rexisse, *Theophilus Hemb in Notitia Historica de ortu et progressu Abbatiae Sacri ordinis Cisterciensis B. M. V. ad S. Gotthardum dictae, et in Inclyto Hungariae Regno sitae*: Viennae anno 1764. in folio editae pag. 71. his testatur verbis:

„ Ioannes Betha ab anno 1550. ad an. 1556.
„ Abbas S. Gotthardiensis in Hungaria. Anno
„ 1550. atque sequenti (*Archiu. Fascic. XIII.*
„ *Num.* 3. 4. 15. *Fasc. XXIV. Num.* 16.) ad
„ Instantiam Martini Rhunensium Abbatis, cum
„ Pontificiis, tum Regiis Ferdinandi I. decretis.
„ Regularem Visitationem ab Rhunensi Abbate
„ instituendam iubebatur admittere, quam quo-
„ que visitationem An. 1553. Ipsus eidem inti-
„ mabat Rhunensis, Betham filium compellans,
„ insinuansque se, vt ordo et Conuentus ibidem
„ ob defectum Conuentualium instauretur, quos-
„ dam de suis aptos, et linguae patriae gnaros adduc-
„ turum. At excusaiut se suis in Responsoriis *Be-*
„ *tha*, indictamque Visitationem elusit ea caussa
„ praetenta, *quod Aulico suo officio distineretur*;
„ quale porro illud fuerit? e Ferdinandi I. ad
„ Betham datis litteris est colligere, in quibus
„ eum Caesar *Serenissimi Regis Maximiliani, filii*
„ *sui charissimi, PHYSICVM* appellat. (*Vid. in*
„ *locis citt.*) Exstat praeterea eiusdem Abbatis
„ Quietantia (*ibid. fasc.* I. *Num.* 2.) seu Apocha
„ et Absolutorium in paribus, per Ven. Capitu-
„ lum Ecclesiae Castriferrei an. 1736. transum-
„ tum, quod Praefecto suo et Procuratori extra-
„ didit in S. Gotthardo feria IV. proxima post
„ Circumcisionem Domini anno 1555. Circa

János, mint azt *Hemb Teofil Notitia Historica de ortu et progressu Abatiae Sacri ordinis Cisterciensis Beatae Mariae Virginis ad S. Gotthardum dictae, et in Inclyto Hungariae Regni sitae* (A nemes Magyarországon fekvő szentgotthárdi Boldogasszonyról nevezett ciszterci rendi apátság keletkezésének és fejlődésének történeti áttekintése) c. Bécsben 1764-ben fólió-alakban kiadott műve 71. lapján tanúsítja ezekkel a szavakkal:

„Betha János 1550-től 1556-ig a magyarországi Szengotthárd apátja. 1550-ben és a következő évben *(Levélt. XIII. köteg. 3, 4, 15 szám. XXIV. köt. 16. szám.)* Márton rho-i apát sürgetésére mind a pápa, mind pedig I. Ferdinánd király rendeletben parancsolta meg neki, egyezzék bele, hogy a rho-i apát rendi vizitációt tartson nála. Ezt a vizitációt 1553-ban maga a rhó-i apát be is jelentette neki. Bethát atyailag intette és jelezte, hogy az övéiből magával hoz néhány alkalmas és a honi nyelvet ismerő szerzetest avégett, hogy a rendtagok hiánya miatt szünetelő rendi élet és szerzetesi közösség helyreálljanak. *Betha* azonban válaszában igazolta magát, és a bejelentett vizitációt is kijátszotta azzal az ürüggyel, *hogy udvari tiszte elfoglalja őt*; hogy pedig ez mi volt, azt I. Ferdinánd királynak Bethához intézett leveléből lehet megállapitani, melyben a császár őt *a felséges Miksa király, kedves fia ORVOSÁNAK* nevezi. *(Lásd id. helyeken.)* Megvan ugyanennek az apátnak nyugtája *(u.o. I. köt. 2. szám.)* vagy kötelezvénye és ugyanerről szóló felmentvénye, melyet 1736-ban a vasvári Egyház tiszt. Káptalanja vett át, s amelyet 1555. Kiskarácsonya utáni szerdán Sz. Gotthárdon állított ki prefektusa és prokurátora számára.

„ idem fere tempus Romam suis de caussis mo-
„ uens, moram anni integri ibidem fecit, inde-
„ que an. 1556. redux, subitaneo morbo suppres-
„ sus, re ipsum inter et Rhunensem infecta, fa-
„ tis cessit."

Alios praeterea longe antiquioris aeui duos ordinis ecclesiastici Viros, Medicinae peritia tinctos, Articulo huic adnectimus:

1) *Magistrum Ioannem Physicum*, Ven. Capituli Colocensis Canonicum, dum Illustris patriae Historicus Georg. Prayus patentissimos Dioeceseos Colocensis limites, Hierarchiae suae Hungaricae Part. II. describeret, et Descriptionem Decimae Papalis, Caroli Roberti Regis nostri temporibus peractam, e tenebris erueret, haec de Physico nostro *Ioanne* pag. 25. ex adducto coaeuo instrumento recitat: *Nota: quod Magister Ioannes Physicus et Canonicus soluit de tribus annis, pro quolibet anno mediam Marcam, 30 grossos pro media Marca computando.*

2.) *Alexander Physicus.* Hunc Medici ordinis Virum, litteratum et honestum, Andreas Rex Belae III. Hungariae Regis filius e choro Clericorum ad Archiepiscopen Spalatensem, Hungariae dominio subiectam, An. 1217. euehere conatus est: sed malo Canonicorum dolo Rex optimus praepeditus, efficere haud quaquam potuit. Illam de *Alexandro Physico* hoc historiolam Thomas Archidiaconus Historiae Salonitanae Cap. XXVI. Scriptor. Rer. Hungaric. Tom. III. edit. Schwandtner, pagg. 573.—574. ita recenset: *Itaque anno Redemtionis nostrae MCCXVII.*

mensis

Körülbelül ugyanazon időben személyes okokból Rómába ment, ott egy teljes esztendőt eltöltött, majd onnan 1556-ban hazatérőben hirtelen betegségben meghalt anélkül, hogy elintézte volna a rhoi apát s közte levő ügyet."

E cikkelyhez csatolunk még két más, sokkal régibb korban élt, egyházi rendbe tartozó és az orvoslásban nagyon jártas férfiút:

1. *János mester orvost*, a tiszt. kalocsai káptalan kanonokját. Hazánk neves történetírója, Pray György, miközben Hierarchia Hungarica (Magyar főpapság) c. műve II. részében leírja a kalocsai egyházmegye nagykiterjedésű birtokainak határvonalait, és az ismeretlenség homályából előhozta a Károly Róbert királyunk idejéből való pápai tizedjegyzéket, a 25. lapon *János* orvosunkról egykorú írásos emléket idézve ezt írja: *Jegyezd meg: hogy János mester, orvos és kanonok három év után fizetett, évenként fél márkát, félmárkáját 30 garassal számítva.*

2. *Sándor orvos*. III. Béla magyar király fia, András 1217-ben megkisérelte az orvosi rendnek ezt a tudós és nagyrabecsült tagját a klerikusok sorából a Magyarország hatalma alá tartozó Spalato érseki székébe emelni: ám a kanonokok ármánykodása meggátolta a jó királyt szándéka megvalósításában. *Sándor orvosnak* ezt a históriáját igy jegyzi fel Tamás főesperes Historia Salonitana (Spalato története) c. munkája XXVI. fej.-ében, melyet Schwandtner adott ki Scriptor. Rer. Hungaric. c. sorozatában, a III. kötet 573—574. lapján. *Igy hát megváltásunk* 1217. *esztendejének augusztus. hava* 23.

mensis Augusti XXIII. die aduenit Andreas Rex ad ciuitatem Spalatensem. — Quum aliquantam moram faceret praeparando nauigium, Bernardus Archiepiscopus mortis debitum soluit. Protinus autem Rex misit ad Canonicos Spalatenses, rogans et consulens, vt eligerent de Clericis, qui circa ipsum erant, maxime quidem instabat pro quodam Alexandro Physico, *qui erat Vir litteratus et honestus, per quem Ecclesiae poterant multa commoda prouenire: sed non fuit petitio Regis admissa, quoniam aliorsum tendebat intentio seniorum.* Tantane ergo potuit esse Cleri renitentis temeritas, vt Regis sui supplicationibus surdas praebuerit aures? Spretis Regis precibus, salubribusque consiliis, qua astuta cauillatione in eligendo alio praeter *Alexandrum Physicum* nouo Pontifice mox vsi fuerint Canonici Spalatenses, sequenti Cap. XVII. idem bonae fidei vbertim enarrat historicus.

3. *Bartholomaeus Chrysaeus* tribus his ordinis Sacri Medicis Doctoribus, Viris singulari dignitate conspicuis, Medicorum latifundia pro more temporum illorum populantibus, adiungi loco hoc meruit, qui circa an. 1582. in Libera Regiaque Ciuitate Montana Schemnitziensi non sine celebritate nominis Medicinam fecit. Exstat doctissimi Viri huius singularis prorsus de affectione hysterica Obseruatio Medica, quam per litteras Schemnitzii in Hungaria an. 1582. signatas cum Abrah. Seyllero, Medico Vratislauiensi amice communicauerat hunc in modum: „Cum „ patricius iste Schemnitziensis — — Quaedam „ ex Magnatibus nostris postquam feliciter peperis-

napján András király Spalato városába érkezett. — Míg üt időzött, hogy hajóúját előkészítse, Bernát érsek lerótta a halál adóját. A király pedig tüstént követet küldött a spalatói kanonokhoz, kérve őket és tanácsolva nekik, hogy udvartartása papjai közül válasszanak érseket, főleg pedig bizonyos Sándor orvosért állt ki, aki tudós és megbecsült ember volt, és aki által az Egyház sok előnyre tehetett volna szert: de a király kérését nem teljesítették, mert az idősebbek szándéka másfelé irányult. Hát akkora lehetett az ellenszegülő papság vakmerősége, hogy királya kérései süket fülekre találtak nála? Ugyanez a hitelre méltó történetíró a következő, XVII. fejezetben bőségesen elbeszéli, hogy micsoda álnok villongások közepette választottak a spalatói kanonokok, *Sándor orvost* mellőzve, más új főpapot, miután megvetették a király kéréseit és üdvös tanácsait.

3. *Chrysaeus Bertalan*, aki az 1582. év körül Selmecbánya szabad királyi bányavárosában jónevű orvos hirében állott, megérdemli, hogy ehelyütt soroljuk az egyházi rend eme három orvosdoktorához, akik különleges méltósággal tüntek ki, és a kor szokása szerint az orvosok működési területén is tevékenykedtek. Ettől a tudóstól való az anyaméh megbetegedésével kapcsolatos az az egyedülálló orvosi megfigyelés, amit Seyller Ábrahám boroszlói orvossal baráti alapon a következő módon közölt 1582-ben a magyarországi Selmecbányáról keltezett levelében: „Mikor az a selmeci patricius asszony, egyike előkelőségeinknek, szerencsésen megszülte gyer-

„ perisset, et per tres septimanas sufficienter
„ purgata fuisset, suffocatione matricis laborare
„ coepit, ita vehementer, vt nisi debitis reme-
„ diis fuisset adiuta, vitam cum morte commu-
„ tasset. Hoc esse contra Galeni doctrinam mani-
„ festum est. Nam conuenit inter Medicos om-
„ nes, prout Galenus asserit VI. de Loc. affect.
„ hunc affectum magna ex parte viduis euenire,
„ hisque maxime, quae cum antea purgaren-
„ tur ac parerent, atque virorum concubitu gau-
„ derent, iis omnibus priuantur. Ex quibus co-
„ niicere possumus, quod ob retenta menstrua,
„ vel ob semen cohibitum mulieres vteri suf-
„ focatione cruciantur. Ex his Galeni verbis
„ elici potest, duas esse saltem suffocationis vte-
„ ri caussas vel mensium, vel seminis retentio-
„ nem praeter naturam. Vnde ergo Magnificae
„ huic Feminae strangulatio vteri prouenerit,
„ merito inquirendum, quum nec seminis nec
„ mensium abundantia fuerit in caussa, vtpote
„ quae et peperit, et post partum optime purgata
„ est. Ergo Statuendum, non fuisse veram suffoca-
„ tionem, sed potius vteri a sua sede motionem et
„ adscensum ad superiora. Maritus enim non ex-
„ spectato tempore verae et exactae purificatio-
„ nis, quae in lege Dei praecipitur, octauo die
„ a partu cum ea rem habuerat, qui cum alias
„ sit Arthriticus, frigidum et morbosum habere
„ sperma nemini dubium. Quare vterus antea
„ ex partu debilitatus, laxatis ligamentis vel lo-
„ co motus fuit, vel ex frigido spermate intem-
„ perie frigida affectus. Vnde strangulationem

illi

mekét, és három héten keresztül elégségesen kitisztult, méhszorulástól kezdett szenvedni, mégpedig oly hevesen, hogy ha kellő orvoslással nem segítettek volna rajta, élete halálra vált volna. Világos, hogy ez ellenkezik Galenus tanításával. Abban u.i. minden orvos egyetért, mint Galenus állítja VI. könyvében de Loc. Affect. (A betegséges székhelyei), hogy ebbe a betegségbe nagyrészt özvegyasszonyok szokták esni, főként olyanok, akik azelőtt tisztultak és szültek, a férjeikkal éltek, s mindettől meg lettek fosztva. Ebből arra következtethetünk, hogy az asszonyokat a méhszorulás a visszatartott havi tisztulás, vagy a mag behatolásának akadályozása miatt kínozza. Galenusnak ezekből a szavaiból kitűnik, hogy a méhszorulásnak legalábbis két oka van, vagy a havi tisztulásnak, vagy a magnak természetellenes visszatartása. Méltán kell tehát kutatni, honnan eredt ennek a Nagyságos Asszonynak a méhszorulása, mivel sem magnak, sem a havi tisztulásnak bősége nem vonható kétségbe, hiszen szülése is volt, és a szülés után szabályosan tisztult is. Azt kell tehát állítani, hogy nem is volt ez valódi méhszorulás, hanem az anyaméh elmozdulása és felfelé való húzódása. A férje u.i. nem várta meg míg a tisztulás ideje valóban letelik, mint ezt Isten törvénye előírja, hanem a szülés utáni nyolcadik napon dolga volt vele. Mivel különben is köszvényes, senki sem kételkedik abban, hogy a spermája hideg és beteges. Miértis a megelőző szüléstől legyengült méh, az inak meglazulása folytán elmozdult a helyéről, vagy a hideg spermától meghűlt. Hihetőleg

„ illi superuenisse credibile est. Peto autem ob-
„ nixius, quid de hysterico isto symptomate sit
„ sentiendum, mihi paucis declarari verbis, quod
„ quidem mihi futurum est gratissimum. Bene
„ vale. Datae Schemnitzii, an. 1582." Haec *Barthol. Chrysaei* nostri Epistola legitur inserta Io. Cratonis Epistol. Medicinal. Libr. VI. Francof. an. 1671. in 8. edit. pag. 585. Responsorias Abrah. Seylleri ad Chrysaeum litteras, cui volupe fuerit, ibidem subnexas legere poterit.

4. *Christophorus Gallus*, Mathiae Coruini aetate in Hungaria Medicus, Italica gente satus, cui Ianus Pannonius Noster tale posuit epitaphium. Epigrammatum suorum pag. 251. edit. Budens. an. 1754. in 4.

Nomine Christophorus fuerat, cognomine Gallus,
Cuius in hoc tumulo condita membra iacent.
Heu quantum distat natali a sede sepulchrum,
Pannonia exstinxit, Bixia progenuit.
Saepe colos medica fatales arte morantem
Tres indignatae praeripuere Deae.

5. *Carolus Clusius*, Atrebas. indefessus ille in orbe Medicorum rei herbariae cultor, instituta per Germaniam, Galliam, Hispaniam, Portugalliam, Angliam peregrinatione Botanica, anno 1570. *Eum* Maximilianus II. Viennam' euocavit, cui instruendi horti sui Botanici curam commisit, cum Is sumtibus Regiis, teste Ioachimo Camerario in Praefat. Horti sui Medici Francof. anno 1588. in 4. editi, ex omnibus terrae regionibus selectissima quaeuis simplicia conquirenda iuberet, *Clusius* Pannoniam quoque nostram ingressus:

maxi-

ettől következett be nála a szorulás. Nagyon kérlek azonban, néhány szóval fejtsd ki nekem, mi a véleményed erről az anyaméhhel kapcsolatos jelenségről, miért is már előre hálás vagyok. Élj boldogul! Kelt Selmecbányán, 1582-ben." *Chrysaeus Bertalanunknak* ez a levele Crato János Frankfurtban, 1671-ben, nyolcadrét alakban kiadott Epistol. Medicinal. (Orvosi levelek) c. gyűjteménye VI. könyvében az 585. lapon olvasható. Akinek kedve tartja, ugyanott folytatólag elolvashatja Seyller Ábrahám válaszlevelét Chrysaeushoz.

4. *Gallus Kristóf*, Corvin Mátyás korában élet olasz származású magyarországi orvos. Ianus Pannoniusunk ezt a sírfeliratot állíttatta neki, Epigrammái 1754-es negyedrét alakú budai kiad. 251. lapján:

Kristóf volt az utónevе, Gallus meg a családi,
Ebben a mélységben nyugszik a porhüvelye.
Jaj, mily messze a földjétől ásták meg a sírját.
Brixiában született, végzete lőn Dunapart.
Orvoslásával gyakran a halált elodázta,
A becsapott párkák végül is elragadák.

5. *Clusius Károly*, belga, az orvosi világban a füvészet fáradhatatlan művelője. Német-, Francia-, Spanyolországban, Portugáliában, Angliában végzett növénytani kutatóútja után, 1570-ben II. Miksa császár meghívta őt Bécsbe, s rábízta botanikus kertje létesítésének gondját. Camerarius Joáchim 1588-ban Frankfurtban, negyedrét alakban kiadott Hortus Medicus (Gyógynövénykert) c. könyve előszavában leírja, hogy a király költségére megparancsolta, hogy az egész földkerekségen kutassák fel a legválogatottabb füveket. *Clusius* Magyarországra is eljött, bejárta nagy részét a szomszédos tartományokkal együtt, különleges gonddal összegyűjtötte Magyar-

maximam illius partem vna cum vicinis prouinciis peragrauit, multas plantas et stirpes rariores Hungaricas singulari cura collegit non solum in locis, quae faciles habuere aditus, sed etiam in summis summarum alpium superciliis, vt in quibusdam per niuem glaciali duritie constrictam, ferreis vncis ad pedes adligatis, eidem delabendum fuerit; illasque iconibus 353. scite effabricatis et naturali vt plurimum formae respondentibus expressit, aptis nominibus Hungaricis donauit, habitaque temporis ratione, quo mense planta vel florem, vel fructum, vel semen ferat, sollerter adnotauit. Et haec a nobis dicta breuiter, optime cognosci poterunt ex illo bonae frugis Clusii opere Botanico, quod *Rariorum aliquot Stirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam prouincias obseruatarum Historiam IV. Libris expressam* inscripsit, Antuerpiae an. 1583. in 8. editam, in cuius calce adiectus conspicitur *Stirpium Nomenclator Pannonius*, ibidem Antuerpiae anno subsequente 1584. in 8. excusus, Nomina plantarum et stirpium Hungarica continens, mox a Cvittingero in specimine Hungariae Litteratae interpretatione Germanica auctus, et pagg. 52. et seqq. ad prelum reuocatus. Meruit omnino, vt tantae huius sollertiae, quam in hoc studii genere eruditissimus *Clusius* adhibuit, gloria sempiterna apud Hungaros conseruetur memoria, et nobile eius in describendis plantis Pannonicis studium ciues nostri aemulentur, et idem institutum sedulo vrgeant, similibusque monumentis plantas Hungariae indigenas aeque atque

ország sokféle növényét és ritkább fáit, mégpedig nemcsak a könnyen hozzáférhető helyeken, hanem a hegyóriások legmagasabb csúcsain is, úgyhogy egynémelyikre, amelyet jégkeménnyé fagyott hó borit, a lábára kötött vaskampók segítségével kellett felkapaszkodnia. E növényeket 353 hozzáértő módon készített és többnyire természethü ábrával szemléltette, ellátta megfelelő magyar elnevezéssel, és ötletesen megjegyezte, az időszakot figyelembe véve, melyik hónapban virágzik, hoz magot vagy gyümölcsöt az a növény. Ez, amit itt röviden elmondottunk, alaposan tanulmányozható a nagyérdemü Clusiusnak abban a növénytani müvében, melynek a *Rariorum aliquot Stirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam provincias Observatarum Historiam IV. Libris expressam* (A Magyarországon, Ausztriában s néhány szomszédos tartományban megfigyelt ritkább növények IV. könyvében leirt története) címet adta, s Antwerpenben 1583-ban, nyolcadrét alakban adta ki. Ennek a végén látható a *Magyarországi Növények névmutatója*, melyet ugyanott Antwerpenben nyomtak ki a következő, 1584. évben, nyolcadrét alakban. Tartalmazza Magyarország növényeinek és fáinak nevét. Nem sokkal utóbb Cvittinger a Hungaria Litterata (Tudós Magyarország) c. müve kiadásában a megfelelő német elnevezésekkel bővitette, és az 52. skk. lapokon kinyomatta. A tudós *Clusius* mindenképpen megérdemli, hogy a magyarok örökre megőrizzék dicső emlékét annak a jártasságnak, amit e szaktudományban tanusitott, és hogy polgártársaink versenyre keljenek vele a magyarországi növények leirásának nemes igyekezetében, hogy az emlitett intézményt buzgón fejlesszék, valamint, hogy gondosabban adják át az utókornak Magyarország belföldi és néhány más ritka növényének hasonló leirását.

que alias rariores sollicitius ad posteros transmittant.

6.) *Franc. Ern. Brückmannus*, Medicus practicus Wolfenbüttelensis, homo peregrinus, ob id vnice hic a nobis commemorandus, quod rem Hungariae litterariam singularibus illustrauerit speciminibus, dum maiorem Hungariae partem an. 1724. perambulasset:

I. *Specimen physicum sistens Historiam Naturalem lapidis nummalis Transsiuaniae. Guelpherb. an. 1727. in 4. cum figg.*

II. *Specimen I. Botanico-Medicum exhibens fruticem Koszodrewina, eiusque Balsamum Koszodrewinowy Oley dictum.* Brunsuig. an. 1727. in 4. plag. 3 1/2 cum fig.

III. *Specimen II. Botanico-Medicum sistens arborem Limbowe Drewo eiusque oleum Limbowy Oley dictum.* Brunsuig. an. eod. in 4. plag. 2 1/2 cum fig.

IV. Obseruationes rerum Hungaricarum intersertae Epistol. Itiner. Wolfenbüttel. ab anno 1728. ad an. 1744. in 4. cum figg. edit. Centur. I.

1.) *De Chrysocolla Hungarica Neosoliensi*, Epist. II.

2.) *De bellariis lapideis Liptouiensibus Hungaricis*, Ep. III.

3.) *De quibusdam auratis Hungariae lapidibus*, Epist. XI.

4.) *De*

6. *Brückmann Ferenc Ernő*, wolfenbütteli gyakorló orvost, aki külföldi, egyedül azért kell megemlítenünk, mert 1724-ben Magyarország nagyobb részét bejárta, és a magyar tudományos irodalmat a következő munkákkal gazdagította:

I. *Specimen physicum sistens Historiam Naturalem lapidis nummalis Transsyluaniae.* (Természettani dolgozat az erdélyi drágakő természetes keletkezéséről.) *Wolfenbüttel* 1727. negyedrét, *ábrákkal.*

II. *Specimen I. Botanico-Medicum exhibens fruticem Koszodrewina, eiusque Balsamum Koszodrewinowy Oley dictum.* (I. Gyógynövénytani dolgozat a kosodrevina (törpefenyő) nevű bokorról és balzsamáról, melyet kosodrevinovy olej-nek (törpefenyőolajnak) hívnak. Braunschweig 1727. negyedrét, 3½ iv. ábrákkal.

III. *Specimen II. Botanico—Medicum sistens arborem Limbowe Drewo eiusque oleum Limbowy Oley dictum.* (II. Gyógynövénytani dolgozat, amely bemutatja a limobvé drevo nevű fát (cirbolyafenyő) és a limbovy olej (cirbolyafenyőolaj) nevű olajat.) Braunschweig, u. a. évben negyedrét, 2½ iv ábrákkal.

IV. Az útilevelekben közölt magyarországi megfigyelései. Megjelent Wolfenbüttelben 1728. tól 1744-ig negyedrét alakban ábrákkal I. száz:

1.) *A beszterczebányai bóraxról*, 2. levél.

2.) *A magyarországi Liptó vármegyében előforduló kőgyümölcsökről.* 3. levél.

3.) *Néhány aranyozott magyarországi kőről*, 11. levél.

4.) *De frutice Carpati Hungarico Koszodrewina et arbore Limbowe Drewo*, Epistola XXIII.
5.) *De Memorabilibus Semproniensibus*, Epist. XXXV. et XXXVI.
6.) *De Memorabilibus Posoniensibus*, Epist. XLVIII.
7.) *De Memorabilibus Tirnauiensibus*, Epist. LXI.
8.) *De Chamae ceraso Hungarico et salice orientali Dauidis*, Epist. LXXI.
9.) *De Memorabilibus Montis Regii in Hungaria*, Ep. LXXIII.
10.) *De Memorabilibus Schemnitziensibus in Hungar.* Ep. LXXIV.
11.) *De Memorabilibus Cremnitziensibus in Hungar. Ep.* LXXV.
12.) *De Memorabilibus Neosoliensibus in Hungar.* Ep. LXXVI.
13.) *De antris draconum Liptouiensibus*, Ep. LXXVII.
14.) *De Memorabilibus Comitatus Liptouiensis*, Ep. LXXVII.
15.) *De Memorabilibus Késmárkinis in Hungaria*, Ep. LXXXVIII.
16.) *De Montibus Carpaticis in Hungar.* Ep. LXXXIX.
17.) *De Memorabilibus Leutschouiensibus et Dobschiensibus in Hungar.* Ep. XC.
18.) *De Memorabilibus Szomolnokensibus*, *Ep.* XCI.
19.) *De Memorabilibus Eperiensibus*, Epist. XCII.
20.) *De Salisfodinis Soosdrienſibus*, Epist. XCIII. 21.) *De*

4.) *A magyarországi Kárpát-hegység kossódrevina nevű cserjéje és a Limbove Drevo nevű fája*, 23. levél.
5.) *A soproni nevezetességekről*, 35. és 36. levél.
6.) *A pozsonyi nevezetességekről*, 48. levél.
7.) *A nagyszombati nevezetességekről*, 41. levél.
8.) *A magyar vadcseresznyéről és Dávid kelati fűzfájáról*. 71. levél.
9.) *A magyarországi Királyhegy nevezetességeiről*, 73. levél.
10.) *A magyarországi Selmecbánya nevezetességeiről* 74. levél.
11.) *A magyarországi Körmöcbánya nevezetességeiről* 75. levél.
12.) *A magyarországi Besztercebánya nevezetességeiről*, 76. levél.
13.) *A liptói sárkánybarlangokról* 77. levél.
14.) *Liptómegye hírességeiről*, 77. levél.
15.) *A magyarországi Késmárk nevezetességeiről*, 88. levél.
16.) *A Kárpátok hegységéről Magyarországon* 89. levél.
17.) *A magyarországi Lőcse és Dobsina nevezetességeiről* 90. levél.
18.) *Szomolnok nevezetességeiről*, 91. levél.
19.) *Eperjes nevezetességeiről*, 92. levél.
20.) *A sóvári sóbányákról* 93. levél.

21.) *De Memorabilibus Szent-Iuánensibus*, Ep. XCIV.

22.) *De Memorabilibus Trenchiniensibus*, Ep. XCVI.

23.) *De vinis Hungaricis*, Ep. XCVII.

24.) *De Pannoniae aquis Mineralibus*, Epist. XCVIII.

25.) *De Memorabilibus Hungaricis*, Epist. XCIX.

26.) *De Scriptoribus Rerum Hungaricarum*, Epist. C.

Centur. II. Additamentum ad Histor. Natur. Lapidis nummalis Transiluaniae, Epist. VIII.

V. Relationes Rerum Hungaricarum Annalibus Physico-medicis Vratislauiensibus intertextae:

1.) *De Salisfodinis Sooúáriensibus in Hungaria*, Tentamine XXX. pag 630.

2.) *De Thermis Vihnensibus in inferiori Hungar.* Tentam. XXXI. pag. 54.

3.) *De thermis Sklenensibus, German. Glashütten dictis, in infer. Hung.* Ibid. pag 55.

4.) *De thermis sulphuratis Leibitzensibus*, Ibid. pag. 57.

5.) *De puteo animalibus lethali prope Thermas Ribarienses*, Ibid pag. 148.

6.) *De hospitalitate Hungarorum, et Lapide nigro, Tserni-Kamen dicto, in Comitatu Aruensi*, Ibid. pag. 149.

7.) *De esu carnis porcinae, inter Hungaros caussa dysenteriae.* Ibid. pag. 150.

21.) *Szentiván nevezetességeiről*, 94. levél.
22.) *Trencsén nevezetességeiről*, 96. levél.
23.) *A magyar borokról*, 97. levél.
24.) *Magyarország ásványvizeiről*, 98. levél.
25.) *Magyarország nevezetességeiről*, 99. levél
26.) *Magyarország történetének íróiról*, 99. levél.

II. szám: *Adalék az erdélyi sz. László pénze természetes keletkezéséhez*, 8. levél.

V. A boroszlói természettani-orvosi évkönyvekben található magyar vonatkozású beszámolói:
1.) *A magyarországi Sóvár sóbányájáról*, 30. dolgozat, 630. l.
2.) *Az alsómagyarországi Vihnye kővizéről*, 31. dolg. 54. l.
3.) *Az alsómagyarországi Szklenó német nevén: Glashütten, kőforrásáról*, u. ott 55. l.
4.) *A lubicai kénes melegforrásról*, u. o. 57. l.
5.) *A ribári melegvízforrás melletti, állatok számára mérgező vizű kútról*, u.o. 148. lap.
6.) *A magyarok vendégszeretetéről, és a Černý Kameňnek nevezett fekete kőről Árva megyében*, u.o. 149. l.
7.) *Arról, hogy a disznóhús evése az oka a magyarok közötti vérhasnak*, u. o. 150. o.

8.) *De specie cucurbitae in Hungaria*, Lopótök *adpellatae*, Ibid. pag. 151.

9.) *De tuberibus terrae* Szarvas-gomba *hungarice dictis in Comitatibus Liptouiensi et Scepusiensi prouenientibus*, Ibid. pag. 283.

10.) *De Theriaca Hungarorum Liptouiensi*, Ibid. pag. 286.

11.) *De praealtis Carpati montibus in Hungaria*, Tentam. XXXII. pag. 401.

12.) *De draconibus Belgradiensibus in Hungar.* Ibid. pag. 509.

13.) *De fermento, quo mulieres Hungaricae in coquendis panibus utuntur*, Ibid. pag. 511.

14.) *De Valachorum pane* Málé *adpellato.* Ibid pag. eadem.

15.) *De annonae et victualium an.* 1724. *in Hungaria vilitate*, Ibid. pag. 512.

16.) *De pascuis Hungariae praepinguibus*, Ib. pag. 513.

17.) *De alendis barbis, comis nodosis, Hungarorum*, Ibid. pag. 514.

18.) *De diebus calidis et noctibus frigidis in Hungaria*, Ibid. pag. 515.

19.) *De antris Draconum Liptouiensibus*, Ibid. pag. 629.

20.) *De lentibus lapideis Hungaricis in Comitatu Liptouiensi*, Tentam. XXXIII. pag. 68.

21.) *De Zingaris, et eorum viuendi genere in Hungaria*, Ibid. pag. 69.

22.) *De Mumia Cleopatrae Posoniensi*, Ibid. pag. 192.

23.) De

8.) *A lopótöknek nevezett magyarországi tökfajtáról*, u.o. 151. old.
9.) *A Liptó- és Szepes megyében előforduló, a magyaroknál* szarvas gombának *nevezett földi gombákról*, u.o. 283. old.
10.) *A magyarországi Liptó megyeiek mérgeskígyó marása elleni szereiről*, u.o. 286. o.
11.) *A magyarországi Kárpátok csúcsairól*, 33. dolg. 401.
12.) *A belgrádi tárkányokról Magyarországon*, u.o. 509. o.
13.) *A kovászról, amit a magyar asszonyok a kenyérsütéshez használnak*, u.o. 511. l.
14. *A románok* málénak *nevezett kenyerről*, u.o. ugyanazon az oldalon.
15.) *A gabona és az élelmiszerek olcsóságáról* 1724-*ben Magyarországon*, u.o. 512. old.
16.) *A buja magyarországi legelőkről*, u.o. 53. l.
17.) *A magyarok szakáll- és bajuszviseletéről*, u.o. 514. l.
18.) *A magyarországi meleg nappalokról és hideg éjjelekről*, u.o. 515.
19.) *A liptói tárkánybarlangokról*, u.o. 629. l.
20.) *A magyarországi Liptó megye lencsealakú köveiről*, 33. dolg. 68. l.
21.) *A cigányokról, és magyarországi életmódjukról*, u. .o. 69.
22.) *Kleopátra pozsonyi múmiájáról*, u.o. 192. l.

23.) *De caepis et alliis Hungarorum*, Ibid. pag. 194.

24.) *De piscatura Nitriensi in Hungaria*, Ibid. pag. 195.

25.) *De VII. ciuitatibus Hungariae inferioris Montanis*, Ibid. pag ead.

26.) *De aurifodina Cremnitziensi*, Ibid. pag. 309.

27.) *De auri et argenti fodinis Schemnitziensibus*, Tentam. XXXIV. pag. 443.

28.) *De cupri fodinis Neosolienſibus*, Ibid. pag. 521.

29.) *De auri fodina Montis Regii in Hungar. inſer.* Ibid. pag. 648.

30.) *De Pugganzensibus, Belensibus, Libethensibus fodinis in inferiori Hungar.* Ibid. pag. 649.

31.) *De Cinnabaris et argenti viui fodinis Selanensibus in Hungaria*, Tentamine XXXV. pag. 82.

32.) *De Cupri fodinis Szomolnokensibus*, Ibid. pag. 198.

33.) *De fonte animalibus lethali Szent-Iuanensi in Hungar.* Ibid. 343.

34.) *Specificatio plantarum siluestrium et vegetabilium, statis temporibus in Hungaria florentium*, Tentamine XXXVI. pag. 474. et 574.

35.) *De vsu fructus arboris Sumach in Hungaria*, Ibid. pag. 572.

VI. Obseruationes Miscellaneis Physico-medico-mathameticis Illustris Büchneri insertae;

23.) *A magyarok vöröshagymájáról és fokhagymájáról*, u.o. 194. l.

24.) *A magyarországi Nyitra folyó halászatáról*, u.o. 195. l.

25.) *Alsó-Magyarország hét bányavárosáról*, u.o. ugyanezen oldalon.

26.) *A körmöci aranybányáról*, u. o. 309. l.

27.) *A selmeci arany- és ezüstbányákról*, 34. dolg. 443. l.

28.) *A beszterczei rézbányákról*, u. o. 521. l.

29.) *Az alsó-magyarországi királyhegyi aranybányáról*, u. o. 648. l.

29.) *Az alsó-magyarországi királyhegyi aranybányáról*, u. o. 648. l.

30.) *Az alsómagyarországi Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya bányáiról*, u. o. 649. l.

31.) *A magyarországi Szklenó cinóber- és higanybányáiról*, 35. dolgozat, 82. l.

32.) *A szomolnoki rézbányákról*, u. o. 198. l.

33.) *Az állatok számára mérgesvizű szentiványi forrásról Magyarországon*, 343. lap.

34.) *A Magyarországon bizonyos időszakokban virágzó erdei és élvezhető növények fajták szerinti meghatározása*, 36. dolg. 474. és 574. lap.

35.) *A magyarországi cserfa termésének felhasználásáról*, u. o. 572. lap.

VI. A Büchner-féle Természettani-Orvosi-Mathematikai Elegyes Feljegyzésekben található megfigyelései:

1.) *De melonibus hungaricis.* Vol. III. pag. 60.
2.) *De pecoribus cornutis, butyro, caseo, hungaricis.* Ibid. pag. 66.

VII. *Obseruatio Commercio litterario Norico adiecta:*

De lapide nummali Transiluaniae. Vol. IX.

Pudere omnino debebit ciues reipublicae nostrae litterariae Hungaricae, si a *Browniis, Tolliis, Clusiis, Brückmannis, Marsiliis, Scopoliis* et aliis huiuscemodi hominibus peregrinis, occasionem de Patria litterata sua bene merendi, sibi eripi patiantur in posterum!

ARTICVLVS IV.

CONRAD (Andreas) Parentibus honestis et nobili prosapia oriundis in Libera Regiaque Superioris Pannoniae Ciuitate, Iaurini, die 15. Dec. an. 1724. natus est. Singulari parentum suorum cura et beneuolentia non solum inde a teneris annis et domi et publice vniuersa, quae ad fundamenta sacrae religionis, bonos item mores et artes liberales pertinent, ex fideli institutione atque exemplis addiscendi occasionem nactus est, verum etiam aetate prouectiore omnia accepit, quae in rationes studiorum suorum, atque commodum vitae genus necessaria eidem fuerunt. E gymnasiis patrium, Trencheniense dein, post etiam Posoniense aliquamdiu frequentauit, vsus in his Viris docendi peritia maxime illustribus, altero quidem scholae

pa

1.) *A magyarországi görögdinnyékről.* III. köt. 60. l.

2.) *A magyar szarvasmarhákról, vajról, sajtról,* u. o. 66. l.

VII. Az osztrák Irodalmi Társalkodóban megjelent megfigyelés: Az erdélyi Szt. László pénzéről. IX. kötet.

Magyar tudós társadalmunknak nagyon el kell magát szégyelnie, ha a jövőben is hagyja, hogy *Brown-ok, Tollius-ok Clutiusok, Brückmannok, Marsili-k, Scopoli-k* és más külföldiek ragadják el előle a hazai tudomány terén való érdemszerzés alkalmát.

IV. CIKKELY.

CONRÁD (András), megbecsült szülők és nemes ősök gyermeke, Győrött, a Felső-Dunántúl szabad királyi városában született 1724. dec. 15-én. Szülei kiváló és jóakaró gondoskodása folytán nemcsak gyermekéveiben volt alkalma otthon és nyilvánosan igaz tanításból és példákon mindazt megtanulni, ami a szent vallás alapjaihoz, továbbá a jó erkölcsökhöz tartozik, hanem serdültebb korában is megkapott mindent, amire tanulmányai és kényelmes megélhetése szempontjából szüksége volt. A gimnáziumok közül az otthonit, majd a trencsénit, aztán egyideig még a pozsonyit is látogatta. Ezekben kiváló képességű tanárai voltak, az egyik ilyen volt az otthoni is-

patriae Rectore, et Sacrorum simul Antistite, M. Iosepho Torkos, mox coetus euangelici Semproniensis pastore; altero Ioanne Tomka Szászky, olim gymnasii Posoniensis Rectore meritissimo. Sub horum manuductione, positis, quae ad altiora sternunt viam, studiorum fundamentis, firmiter statim animum suum Medicinae addiscendae dicauit, atque hunc in finem a Dauide Gömöri, Medico Patriae felicissimo, multa egregia monita ac subsidia ad salutare illud studium conferentia accepit, venerabili demum Parentum suorum indulgentia, atque excellentium aeui sui Medicorum Iusti Ioan. Torkos, et Ioan. Wallaszky consilio adiutus an. 1743. Halam Magdeb. ad studia laudabili proposito inchoata feliciter prosequenda concessit; heic loci Professorum ac Doctorum academicorum institutione studiis partim philosophicis, mathematicis et physicis, partim etiam medicis, vsus quippe in hisce, Schulziis, Boehmeris, et Bassiis, per biennium sedulo operam nauauit. Exacto annorum horum decursu, an 1745. in Almam Georgiam Augustam digressus est, in quo Musarum Parnasso vt nihil deest, quod ad excolendas artes liberales et scientias pertinet, ita artis medicae curriculum, cum primis sub celeberrimis Professoribus noua industria per triennium pro voto absoluit. Hic quidem G. G. Richterum, et Albert. Hallerum, M. Britanniae archiatros, et consiliarios aulicos, illum quidem Practica aphorismos Boerhauianos, et praescribendarum Formularum artem tradentem,

kola igazgatója s egyszersmind lelkésze, Torkos József mester, később soproni evangélikus lelkipásztor; a másik Tomka Szászky János, egykor a pozsonyi gimnázium érdemes igazgatója. Vezetésükkel elsajátította azokat az alapismereteket, amelyek előkészületül szolgálnak a magasabb fokú tanulmányokra, majd eltökélte magát az orvostudományok tanulására.

Evégett Gömöri Dávid, a szerencsés hazai orvos sok kiváló tanáccsal és az orvostudományra vonatkozó segítséggel látta el őt. Szüleinek tiszteletreméltó bőkezűsége és kora kiváló orvosainak, Torkos Jusztusz Jánosnak, valamint Wallaszky Jánosnak igyekezete hozzásegitették őt, hogy dícséretes szándékkal megkezdett tanulmányait 1743-ban sikeresen folytathassa a magdeburgi Halleban. Itt az akadémia tanárainak és doktorainak oktatása alapján két éven át szorgalmasan foglalkozott részben bölcseleti, matematikai és természettani, részben orvosi tanulmányokkal is, utóbbiakban Schulz, Boehmer és Bassinus voltak a tanárai. Ezeknek az éveknek elteltével 1745-ben a göttingai György-Ágost-egyetemre távozott. A múzsáknak ezen a Parnasszusán semmi sem hiányzik, ami a szabad művészetek és tudományok ápolásához szükséges, s igy ott kívánsága szerint három éven keresztül újult erővel végezhette a legkiválóbb tanárok vezetésével orvosi tanulmányait. Itt aztán nagy haszonnal hallgatta G. G. Richtert és Haller Albertet, Nagybritannia fő orvosait és udvari tanácsosait. Előbbi a gyakorlati tárgyak közül a Boerhave- féle aforizmákat és az orvosságok előírásának,

ac priuata disputandi, et clinica exercitia moderantem, hunc in Botanicis, anatomicis, et physiologicis praelectionibus magno cum emolumento et fructu audiuit. Reliquas quoque institutiones artis salutaris ambitum absoluentes partim apud Andream Segnerum, magnum illud Patriae nostrae Decus, et ornamentum, Regi Borussiae a consiliis aulicis, partim apud Io. Godofred. Brendelium, ordinis medici Virum praestantissimum; e quorum praesertim quotidiano humanissimo conuictu, et familiari conversatione plurimum profecerat. Vniuersum itaque medicae Disciplinae campum laudabiliter Noster emensus, dum ad summos Doctoris medici adspiraret honores, ad amplam de profectibus ingenii egregii et doctrinae existimationem publice confirmandam et orbi erudito declarandam, sub moderamine laudati Segneri Nostri pro Doctoris honoribus et priuilegiis obtinendis Dissertationem inauguralem marte suo elaboratam speciminis loco publice propugnauit, et luci publicae exposuit. Vt autem honorificum hoc Doctoris nomen an. 1748. adeptum ipso facto comprobaret, in patriam ciuitatem reuertit, atque auspicato ibidem artis Apollineae fecit initium. Sed praegnantibus adductus rationibus non diu in ea statione sibi permanendum duxerat, collectis reculis an. 1750. Sempronium concessit ad salutarem artis scientiam crebriori vsu exercitationeque magis firmandam. Vix anno postero 1751. ad d. 30. Nov. in consortium inclitae Socie-

valamint az esetek megvitatásának mesterségét adta elő, és vezette a klinikai gyakorlatokat; utóbbi botanikai, anatómiai és élettani előadásokat tartott. Az orvostudomány körébe tartozó többi tárgyat részben Segner András, hazánk eme nagy disze és dicsősége, a porosz király udvari tanácsosa —, részben a kiváló orvos, Brendel János Gottfried keze alatt végezte el. Különösen nagy hasznát vette a nevezettekkel való mindennapos együttélésnek és bizalmas beszélgetéseknek. Emberünk tehát az orvostudomány egész területét dícséretesen végigtanulmányozta, majd mivel az orvosdoktori fokozat magas tisztességére pályázott, az említett Segnerünk útmutatása mellett a doktoroknak kijáró tisztelet és kiváltságok elnyerése végett saját erejéből kidolgozott doktori értekezését nyilvános vitában megvédte és közzétette, hogy így megszilárdítsa a megbecsülést kiváló szelleme és tudása iránt, és bebizonyítsa azt a tudományos világ előtt. Hogy pedig az 1748. évben elért tiszteletreméltó doktori címe jogos voltát gyakorlatban is bebizonyítsa, visszatért szülővárosába, s itt kedvező előjelek mellett kezdte el az apollói mesterséget. Ám fontos okok arra késztették, hogy ne maradjon sokáig ezen az állomáshelyen, felszedve tehát sátorfáját 1750-ben Sopronba távozott, hogy gyógytudományát sűrűbben gyakorolja, és jobban elmélyítse. Alig töltött el ebben a városban egy évet, amikor a következő 1751. év november 30-án beválasztot-

cietatis Naturae Curiosorum adscitus, honorifico Diodori III. cognomento cohonestatus est, et in caussa Legati Genseliani, vt vocatur, Plenipotentiarius renunciatus est. Dum scilicet Io. Adamus Genselius, Eques D. Marci, Physicus Semproniensis, et Regiae Scientiarum Borussicae Societatis Sodalis, testamentaria lege liberaliter paullo ante obitum constituisset, vt redundaturam ex legatis sex mille florenis vsuram Academia S. Rom. Imp. Naturae Curiosorum quotannis a Semproniensibus accipiat; vt itaque foenori locata haec pecuniae Genselianae summa eiusque fructus annuus rite apud Sempronienses curaretur, ne nouis difficultatibus et impensis, vt ante quidem contigerat, oneraretur, tum actor curatorque caussae huius testamentariae Conradus Noster ab Academia laudata denominatus est: quam vero indefesso studio, fide, ac prudentia prorsus singulari, partes has in se susceptas accurauerit, Andr. Elias Büchnerus, Praeses, in Historia Acad. S. R. I. Leopoldino-Carolinae Nat. CC. Halae Magdeburg. an. 1755. in 4. edit. pag. 561. verbis his publice testatus est: *Oportet omni tempore aliquem Sempronii futurum, qui pari fide, pari prudentia, parique accuratione Legati Genseliani reditus nostros sibi habeat commendatos, ac praesens Vir Excellentissimus Dn. D. Andreas de Conrad, poliater Semproniensis celeberrimus, et Academiae nostrae Collega dignissimus.* Nouis honorum accessionibus Conradum Nostrum cumulatum fuisse probe nouimus, quippe qui non modo in membrum Societatis electoralis Lusaticae

ták a Természetbúvárok nemes Társaságába, III. Diodorus nevével tisztelték meg, és kinevezték teljhatalmú megbízottnak az ún. Gensel-féle hagyaték ügyében. Amidőn u. i. Gensel János Ádám, a Sz. Márklovagrend és a Porosz Királyi Tudós Társaság tagja, soproni orvos, röviddel halála előtt bőkezű végrendelettel meghagyta, hogy hatezer forintot kitevő hagyatékának kamatait minden évben a Római Szent Birodalom Természetbúvárainak Akadémiája kapja meg a soproniaktól; a nevezett Akadémia a mi Conrádunkat nevezte ki e végrendelet végrehajtójának és gondozójának, hogy ezt a Gensel-féle pénzösszeget kölcsönbe helyezzék, és évi kamatjövedelmét a soproniak szabályosan kezeljék, hogy — mint azelőtt előfordult — új nehézségekkel és költségekkel meg ne terheljék. Hogy pedig ezt a feladatot mily fáradhatatlan ügybuzgalommal, hűséggel és kiváló bölcsességgel látta el, nyiltan tanúsította Büchner András Illés elnök az 1755-ben, negyedrét alakban, a magdeburgi Halleban kiadott Historia Acad. S. R. I. Leopoldino-Carolinae Nat. CC. (A római szent birodalom Lipót-Károly-féle Természetbúvár Akadémiájának története) c. műve 561. oldalán ezekkel a szavakkal: *Kell, hogy minden időben legyen valaki Sopronban, aki ugyanolyan hűséggel, bölcsességgel és pontossággal viselje gondját a Gensel-hagyaték bennünket illető jövedelmeinek, mint a jelenlegi Nagyméltóságú Conrád András úr, a híres soproni orvos és Akadémiánk érdemes tagtársa.* Jól tudjuk, hogy Conrádunkat a tisztelet újabb jeleivel halmozták el, hiszen nemcsak a Lausitzi Választófejedelmi (tudós) Társaságba vették be

an. 1767, receptus, sed etiam anno sequenti 1767. poliater seu Physicus Ciuitatis Semproniensis in locum Samuelis Küttl merito suo renunciatus est: quibus muneribus ad mortem vsque, quae in d. 18. Ian. an. 1780. incidit, rite defunctus est. Filium erectae et mentis et indolis, *Iosephum Conrad*, reliquit an. 1756. in lucem editum, virtutum paternarum haeredem, qui posteaquam an. 1779. omnium primus e numero August. Confess. addictorum in Vniuersitate studiorum Vindobonensi gradum Doctoris Medicinae obtinuisset, inclita Naturae Curiosorum Societas non modo Legati Genseliani administratorem constituit, sed etiam Commembrum suum an. 1781. d. 20. Maii denominauit, atque honesto Diodori IV. agnomine, insigniuit, Ciuitas vero Semproniensis Medicum suum ordinarium oblato annuo stipendio delegit.

OPERA

1.) Dissert. inaug. med. *De Depositionibus criticis*. Praeside Andr. Segnero Götting. an. 1748. in 8. plag. 6. Accedit breuis Georgii Richteri Med. Prof. *de Critibus Veterum et morbis, propioque iis tempore*.

2.) *Kurtzer Unterricht von den Wirkungen und nützlichem Gebrauche des Wolfser Baades bey der Königl. Freystadt Oedenburg*. Sempron. anno 1772. in 8. plag. 1. Non prius exiguum Libellum hunc, *de Vsu Thermarum Wolf-*

sen-

1767-ben tagnak, hanem a következő, 1769. évben érdemei alapján Küttl Sámuel helyébe kinevezték Sopron város orvosának: ezeket a tisztségeket mintaszerűen betöltötte egészen 1780. jan. 18-án bekövetkezett haláláig. Egyeneslelkű és jellemű fia *Conrád József* 1756-ban látta meg a napvilágot. Apja erényeinek örököseként 1779-ben az ágost. hitvallásúak közül legelsőnek érte el a bécsi tudományegyetemen az orvosdoktori fokozatot. A Természetbúvárok nemes Társasága nemcsak a Gensel-féle hagyaték gondozójának tette meg őt, hanem 1781. május 20-án megválasztotta tagjának, és kitüntette a megtisztelő IV. Diodorus névvel, Sopron városa pedig rendes orvosává választotta évi fizetéssel.

MŰVEI

1.) Orvosavató értekezés *De depositionibus criticis* (Válságos betegségek) címmel Segner András elnökletével, Göttingen, 1748. nyolcadrét, 6 íven. Csatlakozik ehhez Richter György orvostanár rövid közleménye: *(A régiek válságos betegségei és ezek tajtos ideje.)*

2.) *Rövid közlemény a Sopron szab. kir. város melletti Balf fürdő hatásáról és gyógyhasználatáról.* Sopron, 1772. nyolcadrét, 1. ív. *A Balf fürdő*

tensium concinnatum, e manibus deposuero, quam praecepta seu leges lauantium Versibus perscriptas vetustis loco hoc recitauero:

Hic quicunque cupis medico de fonte lauari,
Vt tibi proficiat, disticha parua lege!
Quo melius valeas, leges seruare madentum,
Non tibi purpurei desit arena Tagi.
Ante tuum corpus praescripto tempore purges,
Quam tu Paeonias ingrediaris aquas.
Nec primum venies totis vere diebus,
Omni sed fugiens hora sit aucta dies.
Non nimium caleas, nec te mala frigora laedant,
Tempore membra laues conueniente tibi.
Dumque salutifera feruens immergeris vnda,
Pertingant fauces nulla alimenta tuas.
Inualidum certa corpus ratione guberues,
Quin etiam morbi maxima cura tui.
Lotus vbi egrederis, calido velamine cinge,
Non frigus noceat, transeat aura poros.
Cinctus vbi exieris, madeas sudore fluenti,
Et dormire queas, tegmina plura cape.
Membra leuans, tenui sudorem abstergito tela,
Ire lubet: modice pocula sume, cibos.
Quae natura cibi, et quantum meminisse iuuat, quae
Thermarum vires impediisse solet.
Nec prius ingrediare, nisi hunc concoxerit arte
Fercula sumta tibi nulla pericla ferant.
Et Venus enervat corpus, mentisque vigorem
Opprimit: admonitus plurima damna cave.

használatáról szerkesztett ezen könyvecskét le se teszem addig, amíg nem idézem itt azokat a régi verssorokat, amelyek előírják a fürdőzők számára adott parancsokat vagyis szabályokat:

Bárki vagy is, ha a gyógyforrásban akarsz Te fürödni,
Olvasd, használnak e distichonok sorai.
Hogy a szabályt ismerd s tudd mit kell tenni a vízben,
Sose hiányozzék Tajo iszapja neked.
És mielőtt ama paeoni hullámokba belépnél,
Kellő időben majd mosd le a testedet előbb.
Ne használd a vizet teljes naphosszat először,
Am lassan napról-napra növeld az időt.
S hogy a hideg se ártson meg gonoszul, ne kerülj fel,
Mártózz csak amidőn, megfelelő az idő.
És amikor testedet forró gyógyvízbe meríted,
Jó ha a gyomrod épp nincs tele majdnem üres.
Testet, mely beteg, ápolj, mint a szabály előírja,
El ne felejtsd gyógyít, a szeretet, türelem.
És ha kijössz a vízből, megfázást megelőzve
Szellő ne érje a bőrt, bújj köpenyedbe legott.
Hogyha beburkolództál, s izzadsz jól a köpenyben,
Több takaró védjen, így ha pihenni kívánsz.
Felkelvén puha vékony anyaggal itasd le a bőrről
Izzadtságod; akarsz: enni meg inni mehetsz.
Mondjuk el a víznek mi gátolhatja hatását:
Tudnunk kell mennyit, s mit szabad enni, mi árt.
Csak miután megemésztetted ezt, lépj be a vízbe,
Így a lenyelt étel semmi veszélyt se jelent.
Vénusz is elfáraszt ja a testet, nyomja a lélek
Éberségét; hát ósd ezután magadat.

3.) *Observationes Physicae, Medicae, Mathematicae*, quarum pleraeque Nouis Naturae Curiosorum Actis destinatae fuere, manserunt inéditae, Filii haud degeneris Iosephi curae relictae: a quo sequentia iam etiam publicata fuisse accepimus opuscula:

4.) *Philosophia Historiae Naturalis, specimen inaugurale*. Viennae an. 1779. in 8. plag. 6. Honoribus Patris sui, Andreae Conradi, nuncupata.

5.) *Uiber Verbindung und Zusammenhang des systematischen und historischen Studiums der Naturgeschichte*. Id est, de Studio Historiae naturalis methodico et physico inuicem combinando. Legitur in Scripto litterario periodico Windischiano, Vngrisches Magazin nuncupato. Tom. I. partic. I. num. 5. pag. 36. seqq.

6.) *Bemerkungen über die Entomologie überhaupt, nebst Beytragen zur Kenntnis der um Oedenburg befindlichen Insekten*: id est, De Entomologia, insectisque Soproniensibus. Ibidem. Tom. II. part. I. num. 2. pag. 5. seqq. Plura singularis Viri eruditi iuuenis industria nobis promittit opuscula edenda.

En, accipe L. B. reliquorum quoque, praeter duos Conrados hos, omnium, quot quot Hungaria nostra suo vnquam gremio fouit, Collegarum Academiae S. R. Imp. Nat. Curiosorum Nomina et Agnomina academica, Patriam, munerum dignitatumque rationes, et dies denique

3.) *Observationes Physicae, Medicae, Mathematicae.* (Természettani, orvosi, matematikai megfigyelések.) Ezeknek a javát a Természetbúvárok Új Közlönyébe szánta, azonban kiadatlanul nemeslelkű fiának, Józsefnek gondjára maradtak; tőle még a következő művek kiadásáról kaptunk hírt:

4.) *Philosophia Historiae Naturalis, specimen inaugurale.* (Természetbölcselet, doktoravató dolgozat), melyet apja Conrád András emlékének szentelt és Bécsben 1779-ben nyolcadrét alakban, 6 íven adott ki.

5.) *Uiber Verbindung und Zusammenhang des systematischen und historischen Studiums der Naturgeschichte.* (A természettudomány módszeres és történelmi tanulmányozásának kapcsolata és összefüggése). Azaz a természettudomány módszeres és természeti tanulmányozásának kölcsönös egybekapcsolásáról. Olvasható a Windischféle Uhgrisches Magazinnak elnevezett tudományos folyóirat I. kötetének I. részében az 5. szám 36. skk. lapjain.

6.) *Bemerkungen über die Entomologie überhaupt, nebst Beyträgen zur Kenntniss der um Oedenburg befindlichen Insekten*: (Megjegyzések a rovartanról általában, továbbá adalékok a Sopron környékén található rovarok ismeretéhez) vagyis a rovartanról, s a soproni rovarokról. Ugyanott. II. kötet, I. rész, 2. szám, 5 skk. oldalak. A fiatal tudós kiváló szorgalma további művek kiadását ígéri nekünk.

Íme fogadd kegyes olvasó, a két Conrádén kívül a Természetbúvárok Római Szent Birodalmi Akadémiája valamennyi többi tagtársának is a nevét, akadémiai melléknevét, hazáját, tisztségét és méltó-

que et annos, quibus tam humanis, quam academicis rebus interesse coeperunt, atque desierunt; singula secundum temporum ordinem, quo quisque ad inclitam eam societatem litterariam accessit, velut in Tabula hac descripta:

Mart. Christoph. Metzger, poliater primum Posoniensis, deinde Ratisbonensis, Archiepiscopi Salisburgensis, aliorumque Principum Consiliarius, et archiater, natus Viennae Pannoniae prid. Non. Sept. an. 1625. receptus in Academiam Nat. CC. an. 1689. d. 19. Sept. † Ratisbonae anno 1690. die 9. Mai. dictus *Phoenix II.*

Io. Frideric. Kehrn, Ducatus Styriae, et Ciuitatis Graecensis Physicus, Medicaeque Facultatis Vindobonensis Membrum, tandem Physicus Varasdinensis in Croatia, adscriptus in Academiam Nat. CC. an. 1693. d. 24. Iul. adpellatus *Sethus I.*

Dan. Gvilielmus Moller, primo Subrector Gymnasii Posoniensis, dein Historiarum et Metaphys. Professor P. O. in Academia Altorfina, et tandem Comes Palatinus Caesar. natus Posonii Hungariae inferioris Metropoli an. 1642. d. 26. Mai. Academicus Curiosus creatus an. 1694. d. 7. Ianuar. † an. 1712. d. 25. Februar. nuncupatus *Solinus I.*

Carolus Rayger, Posoniensis, Physicus ibidem, et diuersorum Regni Hungariae Optimatum archiater, recept. in Academ. an. 1694. d. 24. Decemb. † an. 1707. d. 14. Ianuar. cognominatus *Philo II.*

Io.

ságát, végül pedig az évet és napot, amikor mind az emberi, mind pedig az akadémiai élet tagjai lettek, illetve megszűntek lenni, s akiket mind ez a mi Magyarországunk ringatott valaha az ölén: az egyes adatokat azon sorrend szerint, melyikük mikor került ebbe a nemes tudós társaságba, az itt következő felsorolásban:

Metzger Márton Kristof, először pozsonyi, majd regensburgi orvos, a salzburgi érsek s más fejedelmeknek tanácsosa és orvosa, Bécsben született 1625. szeptember 4.-én. A természetbúvárok Akadémiájába felvették 1689. szept. 19-én. †Regensburgban 1690. május 9-én, *II. Phoenixnek* hívták.

Kehrn János Frigyes, a stájer hercegségnek és Graz városának orvosa, a bécsi orvostudományi kar tagja, végül a horvátországi Varasd orvosa. Tagja lett a Természetbúvárok Akadémiájának 1693. júl. 24-én, s *I. Sethusnak* nevezték.

Moller Dániel Vilmos, először a pozsonyi gimnázium aligazgatója, később az altdorfi Akadémián a történettudományok és a metafizika nyilvános rendes tanára, és végül császári palotagróf, született 1642. május 26-án Pozsonyban, Alsó-Magyarország fővárosában, akadémiai tag lett 1694. január 7-én.† 1712. február 25-én, *I. Solinus-nak* nevezték.

Ranger Károly, pozsonyi, ugyanott orvos, és Magyarország különféle előkelőségeinek háziorvosa, felvették az Akadémiába 1694. december 24-én. † 1707. január 14-én, melléknevén *II. Philo*.

Io. Baptista Gründler, Incliti Comitatus Vngvariensis in superiori Hungaria Physicus prouincialis, Academicus Curiosus renunciatus an. 1701. d. 11. Aug. dictus *Marbodaeus*.

Io. Adam Gensel, Eques D. Marci, ac Lib. Regiaeque Ciuitatis Semproniensis, et Comitatus Castriferrei Physicus, natus Sempronii anno 1677. die 26. Oct. receptus in Academiam anno 1712. d. 1. Febr. † anno 1720. d. 31. Aug. nuncupatus *Diodorus I.*

Sam. Kölesèri de Keres-Eer, Debrecinensis Hungarus, Practicus primum metropolitanus Cibiniensis, mox Incliti Gubernii Secretarius, tandem Praesidiorum Caesareo-Regiorum in Transiluania Medicus prouincialis, nec non vniuersae Rei metallicae per Transiluaniam supremus Inspector, et nouissime Caesareo-Regiae Maiestatis Consiliarius, natus an. 1663. d. 17. Nou. receptus in Academiam Nat. CC. an. 1719. d. 18. Octobr. † an. 1732. d. 21. Dec. cognominatus *Chrysippus I.*

Io. Adam Rayman, Physicus Eperiesiensis, natus ibid. an. 1690. † an. 1770. d. 23. Apr. adsociatus Academiae an. 1719. d. 18. Oct. dictus *Aristophanes*.

Daniel Fischer, poliater Kesmarkiensis, vt et Comitatuum Liptouiensis et Scepusiensis Physicus prouincialis, nec non Episcopi Magno-Varadiensis, mox Primatis Regni, Comitis Nicolai Csáky, archiater, natus Kesmarkini anno 1695. d. 9. Nou. adgregatus Academiae anno 1719.

Gründler Ker. János, a felsőmagyarországi nemes Ung vármegye megyei orvosa, természetbúvár, megtették akadémikusnak 1701. aug. 11-én. *Marbodarus-nak* hívták.

Gensel János Ádám, a Sz. Márk-rend lovagja, Sopron szabad kir. város és Vas vármegye orvosa. Sopronban született 1677. október 26-án, az Akadémiába 1712. február 1-én vették fel. † 1720. aug. 31-én, *I. Diodorusnak* nevezték.

Keresztúri Kölesséri Sámuel, debreceni magyar, először szebeni városi orvos, majd a nemes gubernium titkára, végül az erdélyi császári-királyi helyőrségek tartományi orvosa, nemkülönben az erdélyi érchányászat főfelügyelője, s végül Ő császári-királyi Felségének tanácsosa, 1663. nov. 17-én született, felvették a Természetbúvárok Akadémiájába 1719. október 18-án. † 1732. dec. 21-én, melléknéve *I. Chrysippus*.

Rayman János Ádám, eperjesi tiszti orvos, született ugyanott 1690-ben, meghalt 1770. április 23-án, az Akadémiába társnak 1719. okt. 18-án vették fel. *Aristophanesnek* hívták.

Fischer Dániel, késmárki orvos, valamint Liptó és Szepes vármegyék megyei orvosa, nemkülönben Csáky Miklós gróf, nagyváradi püspöknek, Magyarország későbbi primásának háziorvosa, Késmárkon 1695. nov. 9-én született. Az Akadémiához 1719. ok-

1719. d. 18. Octob. † anno 1746. nuncupatus est Caius.

Georg. Sigism. Liebezeit, Nobilis Hungarus, Lib. Regiaeque Ciuitatis Semproniensis Physicus, et Marchionis Brandeburgo-Byrutini archiater et Consiliarius, natus Sempronii anno 1689. d. 11. Nou. Collega Academiae salutatus an. 1721. d. 24. Iulii † an. 1739. d. 30. Nou. adpellatus *Nilus*.

Car. Frid. Lorenus, primo poliater Vindobonensis, dein Semproniensis, natus Sempronii an. 1699. d. 20. Mai. adsociatus Academiae an. 1724. d. 18. Oct. † an. 1741. d. 6. Nou. nomine insignitus *Pittali*.

Io. Iacob. Neuhold, Comitatum Neogradiensis et Comaromiensis Physicus, vt et Medicus Caesareus prouincialis et praesidiarius Komaromiensis, nouissime poliater Semproniensis, natus Sempronii an. 1700. d. 28. April. adgregatus Academiae an. 1729. d. 24. Mart. Praesidi adiunctus salutatus an. 1735. d. 10. Dec. † an. 1738. m. Mai, cohonestatus nomine *Apollophanis II*.

Io. Theoph. Winditch, Physicus Basiniensis, dein Practicus Posoniensis, natus Posonnii anno 1689. d. 16. Aug. adsociatus Academicis Curiosis an. 1729. m. Iun. salutatus *Hierax*.

Ioan. Wallaszkai, Medicinae Practicus primum Vindobonensis, dein Posoniensis et nouissime Pesthiensis, natus in villa Atsa Comitatus Pesthiensis an. 1709. d. 14. Sept. receptus in

Aca-

tóber 18-án csatlakozott. † 1746-ban, *Caiusnak* hívták.

Liebezeit György Zsigmond, magyar nemes, Sopron szab. kir. város orvosa és a Brandenburg-Bayreuthi őrgróf háziorvosa s tanácsosa, Sopronban 1689. nov. 11-én született, az akadémiai tagok 1721. július 24-én köszöntötték őt társukként. † 1739. nov. 30-án. *Nikeusnak* nevezték

Loew Károly Frigyes, előbb bécsi, azután soproni orvos, Sopronban született 1699. május 20-án, az Akadémikusok társa 1724. okt. 18-án lett. † 1741. nov. 6-án, a *Pittalus* névvel tüntették ki.

Neuhold János Jakab, Nógrád és Komárom vármegyék orvosa, valamint császári tartományi és komáromi helyőrségi orvos, végül Sopron orvosa, Sopronban született 1700. április 28-án, az Akadémiához 1729. március 24-én csatlakozott. 1735. dec. 10-én mint társelnököt köszöntötték. † 1738. május havában, *II. Apollophanes* nevével tisztelték meg.

Windisch János Teofil, bazini orvos, majd pozsonyi gyakorló orvos, Pozsonyban 1689. aug. 16-án született. 1729. jún. havában fogadták őt társukul az akadémikus természetbúvárok, s *Hieraxként* üdvözölték.

Wallaszkai János, először bécsi, majd pozsonyi, legutóbb pesti orvos, Pestmegye Acsa községében született 1709. szept. 14-én, felvették az

Academiam an. 1736. d. 27. Febr. † an. 1767. d. 15. Sept. insignitus est nomine *Columbi*.

Sam. Drauth, Medicinae Practicus Coronensis in Transiluania, adlectus inter Socios academicos an. 1738. d. 30. Mart. inopina morte exstinctus Mense Sept. anno eodem, dictus *Chrysippus II*.

Io. Albrich, Medicinae Doctor Practicus, et Adsessor Senatus Coronensis in Transiluania, Academicis Curiosis adnumeratus an. 1740. d. 14. Mai. † an. 1750. *Chrysippi III*. agnomen impositum.

Io. Thomas Degenhard, Lib. Regiaeque Ciuitatis Semporniensis Physicus, in Socium Academiae electus an. 1742. d. 14. Apr. † an. 1751. d. 18. Oct. cognominatus *Diodorus II*.

Io. Daniel Perlitzi, Nobilis Hungarus, Regiae Borussicae Societatis Scientiarum Sodalis, Comitatus Neogradiensis Physicus, natus Kesmarkini in Scepusio an. 1705. d. 29. Oct. inter academicos Sodales relatus an. 1742. d. 20. Dec. nuncupatus *Archimedes IV*.

Georg. Christian. Maternus de Cilano, Posoniensis Hungarus, Philosophiae et Medicinae Professor Altonauiensis, Comitatuum Pinnebergensis et Rantzouiensis Medicus prouincialis, Altonauiensium poliater, Collegii Anatomici ibidem Director, nouissime Antiquitatum Graecarum et Romanarum Professor, et Gymnasii academici Director, Reg. Hafniensi Scientiarum Societati adscriptus, natus Posonii an. 1696. d. 18.

Akadémiába 1736. febr. 27-én. † 1767. szept. 15-én, a *Columbus* névvel tüntették ki.

Drauth Sámuel, az erdélyi Brassóban volt orvos, az akadémikusok közé társnak sorolták 1738. március 30-án, ugyanazon év szeptember havában hirtelen halállal hunyt el. *II. Chrysippusnak* hívták.

Albrich János orvosdoktor és az erdélyi Brassó tanácsának ülnöke; a természetbúvárkodó akadémikusok közé 1740. május 14-én sorolták. † 1750-ben. A *III. Chrysippus* jelzőt adták neki.

Degenhard János Tamás, Sopron szab. kir. város orvosa, akadémiai taggá 1742. ápr. 14-én választották. † 1751-ben, okt. 18-án. *II. Diodorusnak* nevezték el.

Perlitzi János Dániel, magyar nemes, a Királyi Porosz Tudós Társaság tagja, Nógrád vármegye orvosa, a szepességi Késmárkon született 1705. okt. 29-én, az akadémiai tagok közé 1742. dec. 20-án vették fel. *IV. Archimedesnek* nevezték.

Cilanoi Maternus György Keresztély, a magyarországi Pozsonyból származott, a bölcselet és orvostudomány tanára Altonában, Pinneberg és Rantzow megyék tartományi főorvosa, altonai orvos, az ottani anatómiai kollégium igazgatója, majd a görög és római régiségek tanára, és az akadémiai gimnázium igazgatója, a Koppenhágai Királyi Tudományos Társulat tagja. Született Pozsonyban 1696. dec. 18-án,

d. 18. Dec. receptus in Academiam Curiosorum an. 1745. d. 20. Aug. † an. 1773. d. 9. Iul. titulo decoratus *Menander II.*

Dan. Sam. Madai, Nobilis Hungarus, Ducis Saxo-Martisburgensis, nec non Principis Anhaltino-Cöthensis archiater et Consiliarius aulicus, Orphanotrophei Hallensis Practicus, in Güsten et Seeburg Dominus hereditarius, natus in Lib. Regiaque Ciuitate montana Schemnitzii an. 1709. d. 4. Ian. Sodalis Academiae adscriptus an. 1745. d. 24. August. † an. 1780. d. 2. Iul. cognomen Academici adeptus *Hermetis V.*

Adamus Molnár, Nobilis Hungarus, Practicus primum Claudiopolitanus, dein Principis Valachiae archiater, postea poliater Coronensis in Transiluania, natus in vico Comitatus Castri Ferrei Tresztyénfalua an. 1716. d. 24. Dec. Academiae Nat. CC. adgregatus an. 1747. d. 4. Dec. † an. 1780. m. Nou. Academici nomen gessit *Marcellus II.*

Io. Michael Hoffinger, Physicus Regius in Transiluania et Reip. Cibiniensis in arte obstetricia Magister, natus Viennae an. 1723. d. 23. Nou. Academicis Curiosis adnumeratus anno 1755. die 10. Octob. titulo ornatus *Philomusi III.*

Georg. Zacharides, Med. Doctor Practicus, Comitatus Zoliensis, et Lib. Regiaeque Ciuitatis Neosoliensis Physicus, albo Academicorum Curi-

a Természetbúvárok Akadémiájába 1745. aug. 20-án vették fel. † 1773. júl. 9-én. *II. Menander* címével tüntették ki.

Madai Dávid Sámuel, magyar nemes, a szászmerseburgi herceg, valamint az anhalt-kötheni fejedelem orvosa és udvari tanácsosa, a hallei árvaház orvosa, Güsten és Seeburg örökös ura, Selmecbánya szab. kir. bányavárosában született 1709. jan. 4-én. Akadémiai tagként bejegyezték 1745. augusztus 24-én. † 1780. júl. 2-án. Az *V. Hermes* akadémikusi jelzőt nyerte el.

Molnár Ádám, magyar nemes, először kolozsvári orvos, azután a havasalföldi fejedelem, majd az erdélyi Brassó orvosa, Vas megye Tresztyénfalva nevű községében született 1716. dec. 24-én. A Természetbúvárok Akadémiájához 1747. dec. 4-én csatlakozott. † 1780. nov. havában. Mint akadémikus a *II. Marcellus* nevet viselte.

Hoffinger János Mihály, erdélyi királyi orvos és Szeben városának szülészmestere, Bécsben született 1723. nov. 23-án, a természetbúvárkodó akadémikusok közé 1755. október 10-én sorolták, és a *III. Philomusus* cimmel tüntették ki.

Zacharides György, orvosdoktort, Zólyom megye és Besztercebánya szab. kir. város orvosát az akadémikus természetbúvárok

Curiosorum inscriptus an. 1769. salutatus *Aristophanes II.*

Io. Paterson Hain, Med. Doctor, celebris Eperiesiensium seculo superiore poliater, ibi vita functus, honorarium et laboriosum Academiae Cesarae Nat. Curiosorum Commembrum: vt et sequentes, qui obseruationibus suis rite captis Acta Soecietatis illius litteraria etiam locupletarunt.

Andreas Loewius, Nobilis Hungarus, poliater Semproniensis, natus ibidem an. 1677. † an. 1710.

David Spielenberger, Lib. Regiaeque Ciuitatis Leutschouiensis elapso seculo superiori et poliater et Iudex primarius, nec non Comitatus Scepusiensis Physicus prouincialis.

Georg Vette, Grauidentii natus an. 1645. d. 30. Oct. Cibinii in Transiluania pharmacopola, insignis Botanicus † an. 1704. m. Mart.

Christoph. Ausfeldius, Ducis Saxo-Altenburgici archiater, mox Medicus Caesareus in Hungaria castrensis, tandem Szegedini urbe Comitatus Csongradiensis poliater, † anno 1715. m. Aug.

Samuel Slotze, Med. Doctor practicus, et Physicus Cibiniensis in Transiluania, † an. 1730. m. Octob.

Stephanus Weszprémi, Lib. Regiaeque Ciuitatis Debrecinensis ab an. 1768. d. 4. Aprilis Physicus ordinarius, et Societatis Lipsicae Scien-

jegyzékébe 1769-ben írták be. *II. Aristophanesként* köszöntötték.

Hain János Paterson, orvosdoktor, az eperjesiek híres múlt századbeli orvosa, ott is halt meg, mint a Természetbúvárok Császári Akadémiájának becsült és szorgalmas tagja, akárcsak a következők, akik helyesen végzett megfigyeléseikkel ennek a Társulatnak a Közlönyét is gazdagították.

Lour András, magyar nemes, soproni orvos, ugyanott született 1677-ben, † 1710-ben.

Spielenberger Dávid, az elmúlt században Lőcse szab. kir. város orvosa és főbírája, valamint Szepes megye megyei orvosa.

Vette György, 1645. okt. 30-án Graudenzen született. Az erdélyi Szebenben gyógyszerész, neves botanikus, † 1704. március havában.

Ausfeld Kristóf, a szász-altenburgi herceg udvari orvosa, majd császári tábori orvos Magyarországon, végül a Csongrád megyei Szeged város orvosa, † 1715. augusztus havában.

Slotze Sámuel, orvosdoktor, az erdélyi Szeben orvosa, † 1730. október havában.

Weszprémi István, Debrecen szab. kir. városnak 1768. április 4. óta tiszti orvosa, megválasz-

entiarum Iablonouianae Socius, an. 1780. d. 29. Dec. electus.

Franciscus Kereszturi, Hungarus, Anatomiae et Chirurgiae Professor publicus ordinarius in Vniuersitate caeserea Mosquensi, Academicis Curiosis adgregatus an. 1780. dictus *Callisthenes*.

Huiuscemodi vero honor tam eximius ab illustri hac Naturae Curiosorum Societate non confertur nisi Viris, ingenii acumine, doctrinae excellentia, longinquo rerum vsu, atque experientia, laborisque industria clarissimis, et qui non modo curandis aegrotis numeros suae professionis implere student, sed qui simul amplissimo rerum naturalium studio curiosius dediti, et nunquam otiosi, siue splendidos illos coeli orbes, siue admiranda cuiusque generis animalium agmina, siue pretiosos abditosque terrae ac montium thesauros, siue varias plantarum structuras ac delicias, siue inexhaustas aquarum scaturigines ac virtutes, siue quaecunque alia, quae coelo, quae aëre, quae terra, quae mari, aut continentur, aut fiunt, haud obiter intuentes, vbique id, quod verum, quod scitu pulchrum, quod necessarium esset, ac salutare, curatius inuestigant, orbi litterato bona fide detegunt, atque hac ratione cunctis mortalibus Deum praesentem demonstrantes, communem humani generis salutem promouent.

tották a lipcsei Jablonov-féle Tudós Társaság tagjává 1780. dec. 29-én.

Keresztúri Ferenc, magyar, a moszkvai cári egyetemen az anatómia és a sebészet nyilvános rendes tanára, a természetbúvárkodó akadémikusokhoz 1782-ben csatlakozott, *Callisthenesnek* hívták.

Ilyen kitüntető megbecsülésben a Természetbúvárok fenkölt Társulata csak olyanokat részesít, akik híresek éles elméjükről, hosszú gyakorlatukról, tapasztalatukról és szorgos munkájukról, és akik nem csupán betegek gyógyításával igyekeznek hivatásukat tökélyre vinni, hanem egyszersmind kíváncsian adták magukat a természet dolgainak széleskörű tanulmányozására, és sohasem nyugodva mélyrehatóan figyelték az ég fényes csillagait, vagy a különféle fajú állatok csoportjait, majd meg a föld és a hegyek értékes, rejtett kincseit, azután a növények különböző szerkezetét és szépségeit, a vizek kimeríthetetlen forrásait és erejét, majd ismét bármi mást, ami az ég alatt, a levegőben, a földön, a tengeren van; mindenütt kíváncsian vizsgálják azt, ami igaz, amit érdemes, szükséges és üdvös megismerni. Jóhiszeműen feltárják azt a tudományos világ számára, s ilymódon bizonyítva valamennyi halandónak Isten jelenlétét, előmozdítják az emberiség közjavát.

ARTICVLVS V.

CZEGLEDI (Ioannes). Oppidum laxum, in agro Prouinciae Pesthiensis Czegledinum huic ortum simulque cognomen tribuit, qui parentibus honestis, sed pauperibus ibidem in hanc mundi lucem editus: ad quos subleuandos quoniam sacro munere nihil tum putabatur abundantius, huic a parentibus voubeatur, eamque ob rem in patrio ludo litterario, idoneo tradebatur Magistro erudiendus. Exactis mox in nobilioribus Hungaria et Transiluaniae scholis magna cum industria litteris humanioribus impensae adolescentiae annis, ad exteras oras prouehendae doctrinae caussa profectus est, Vittebergae Saxonum an. 1589. consedisse, et in Album studiosae iuuentutis Leucoreae nomen suum inseruisse. Matricula Vittebergensis Nationis Hungaricae abunde testatur, quam quia satis felici in manus nostras peruenisse, alibi quoque iam innuimus, integram ex ea in hanc rem placet exscribere pericopen: *Martino Thurio seniore XL. an.* 1589. *sequentes fuere excepti*: Iohannes S. Czegledius, qui itinere germanico confecto in Patriam reuersus, mox italicam quoque peregrinationem suscepit. *Mich. Varadinus Vittebergae hic mortuus, Andr. Vngvári, Petrus Bakai, Matthaeus Dobrai, Thomas Esterhaz Galanthensis Nobilis, Georg. Comaromius, Laurent. Thurius, Ioh. Tántzos Debrecinus.* Hoc in celebri Musarum emporio non minus Philosophiae et Theologiae, quam etiam Medicinae parti, que morbis me-

de-

V. CIKKELY

Czeglédi (János) nevét születése helyétől Ceglédtől, Pest vidékének ettől a mezővárosától nyerte. Becsületes, de szegény szülőktől jött ott erre a világra. Mivel akkoriban úgy vélték szülei, hogy majdani támogatásukra az egyházi tisztség ad leginkább lehetőséget, erre a hivatásra szánták, s ezért szülővárosa iskolájában megfelelő tanítómesterre bízták kiképzését. Serdülő éveit nagy szorgalommal töltötte el Magyarország és Erdély kiválóbb iskoláiban, hogy megszerezze a magasabb műveltséget. Aztán tudásának tökéletesítése végett külföldre indult. A magyar nemzethez tartozó wittenbergi diákok anyakönyve tanúsítja, hogy 1589-ben a szászországi Wittenbergben telepedett meg, s nevét a wittenbergi diákság albumába bejegyezte. Minthogy ez a már másutt is említett szerencsés véletlen folytán a kezünkbe került, legyen szabad az egész erre vonatkozó szakaszt ideírnunk: *Thuri Márton 40. szenior idejében* 1589*-ben a következőket fogadtuk be:* Czeglédi S. Jánost, aki németországi tanulmányútját befejezve hazatért, majd olaszországi tanulmányútra kelt. *Váradi Mihály itt halt meg Wittenbergben, Ungvári András, Bakai Péter, Dobrai Máté, nemes galánthai Eszterházy Tamás, Komáromi György, Thuri Lőrinc, Debreczeni Tánczos János.* A múzsáknak ebben a központjában nemcsak a bölcselet és a hittudomány felé fordult nem kis érdeklődéssel, hanem az orvostudomány azon része

detur, non postrema cura vacauit, indeque magna cum laude et existimatione redux, contigit ipsi operam suam maximopere probare non nullis viris patriae illustrioribus, quorum adhortationibus et profusa liberalitate excitatus, mox alteram quoque in Italiam suscpeit peregrinationem litterariam. Quo ex itinere feliciter denuo dum in patriam tellurem reuerteret, votis fautorum suorum, inter quos praeprimis Báthorios coluit, respondere summo studio adlaborauit. Dum itaque Nobilissimi Adolescentis Gabrielis Báthori, Stephani Filii, orphani, ex antiquissima Dacorum prosapia oriundi, et, vt spes erat, ad solium Principum Transiluaniae mox euehendi, cura educationis Eidem committeretur, vt scilicet erectae indolis Iuuenis iste seuerioribus studiis bonisque moribus imbueretur, ita fideliter honorificam et pinguem hanc oblatam sibi prouinciam exornauit, vt non habuerint tutores quidquam, quod in ingenuo hoc praeceptore reprehensione dignum censerent. Hoc mox potissimum merito id quoque consecutus, vt Etsedini, loco nobili, gentis Báthoriae heredis, ministerio sacro cum luculenta eaque opima conditione admoueretur, qua in statione summa suorum beneuolentia semper vsus ad finem vsque vitae perseuerauit, ductaque subinde vxore familiam auxit. Sed quo feruore, qua prudentia et dexteritate verbi diuini praeconis partes explere nouerit, ex eo saltem facile intellectu est: quod venerabile quoque Fratrum in ea vicinia constitutum Contubernium

felé is, amely a betegségek gyógyításával foglalkozik. Innen nagy dicsérettel és megbecsüléssel tért vissza, majd sikerült neki munkáját elismertetnie, főként hazánk néhány jeles emberével, s ezeknek buzdításától és nagy bőkezűségétől indíttatva másik tanulmányútra is kelt Olaszországba. Midőn erről az útjáról szerencsésen újra visszatért a hazai földre, minden igyekezete odairányult, hogy megfeleljen pártfogói óhajának, akik között elsősorban a Báthoryakat tisztelte. Mikor tehát reá bízták az árva Báthory Gábornak, ennek az előkelő, ősrégi erdélyi családból származó ifjúnak, István fiának, és nemsokára Erdély fejedelmi trónja várományosának a nevelése gondját, hogy ti. ezt az egyeneslelkű ifjút a komolyabb tantárgyakra és jó erkölcsökre oktassa, a neki felajánlott megtisztelő és jókora feladatot oly hűségesen látta el, hogy a gyámok mit sem találtak, amit ebben az őszinte tanárban feddésre méltónak ítélhettek volna. Főként ezen érdemével elérte, hogy a Báthory-nemzetség örökbirtokán, az előkelő Ecseden bőséges és gazdag javadalmú lelkészi szolgálathoz jutott. Ezen az állomáshelyen élete végéig kitartott, övéinek mindig élvezte jóakaratát, s közben megházasodva növelte családját. De hogy az igehirdető feladatát mily buzgalommal, bölcsességgel és ügyességgel töltötte be, már abból is könnyen megérthető: hogy tiszteletes testvéreinek azon a vidéken levő testülete

vnanimi omnium consensione suum elegerit. Praesidem, quem Seniorem Tractus adpellitare hodiedum moris est, vt testis est Historia Eccl. Reform. in Hungar. et Transiluania, a Frider. Lampe adornata, pag. 623. *Tractus Venerab. Közép-Szolnokiensis Seniorum nomina sequentia sunt*: Num. 5. talia leguntur: *Iohannes Czegledi, Pastor Ecclesiae Etsedientis et Senior, Anno* 1629. Virum hunc ab omni Scientiarum genere instructissimum Medicinae quoque peritia exstitisse inclitum, publico indubie constat testmonio, talibus enim in Exsequiis Principalibus, seu concionibus Parentalibus in Susannam Károli, vxorem Seren. Transiluaniae Principis, Gabrielis Bethlen, ipso exequiarum die, Kal. Quintilis, an. 1622. dictis Albae Iuliae an. 1624. in 4. iussu Principis foras editis Libr. II. pag. 85. condecoratur elogiis: *Ioh. Czeglédi in omni disciplinarum genere nemini secundus, Philosophiae, Medicinae, atque Linguarum peritia celeberrimus, Antistes Ecediensis, quum cadaver Ser. Principis Susannae Karoli, vxoris Gabrielis Bethlen, ex hypocausto, quo per integrum mensem delituerat, elatum est, atque in planctus domicilio (Castro doloris) depositum est, suggestum conscendit, et eruditissimum instituit sermonem, vt manarent Auditoribus lacrymae ad verba disertissimi concionatoris.* Quanta apud Optimates Regni, Gabrielem imprimis Bethlen Principem valuerit gratia, non vano inde saltim colligitur indicio, quod Heros iste Magnanimus, in articulo mortis constitutus *centum numos aureos, et cantharum maioris molis ex solido ar-*

egyhangúlag megválasztotta őt elnökének, akit a mai napig is az egyházmegye esperesének szoktak nevezni. Tanúsítja ezt Lampe Frigyes műve: a Historia Eccl. Reform. in Hungar. et Transiluania (A magyarországi és erdélyi reform. egyház története) 623. lapján, *a közép-szolnoki tiszt. egyházmegye esperesének névsorában.* Az 5. helyen ez olvasható: *Czeglédi János, az ecsedi egyház lelkipásztora és esperes,* 1629-*ben.* Hogy ez a tudományok minden nemében képzett ember az orvostudományban is kiválóan jártas volt, nyilvános tanúbizonyságból is kétségtelen. Ugyanis a Fejedelmi Gyászünnepség c. kiadványban vagyis a Károlyi Zsuzsánna, Erdély nagyságos fejedelmének, Bethlen Gábornak felesége felett magának a temetésnek napján, 1622. július elsején mondott gyászbeszédekben, melyeket a Fejedelem 1624-ben negyedrét alakban kiadatott Gyulafehérvárott, a II. könyv 85. lapján ilyen dicséretekkel halmozzák el őt: *Czeglédi János, ecsedi prédikátor, aki semmilyen tudományágban sem marad más mögött, híres a bölcseletben, orvostudományban és nyelvekben való jártasságáról. Amikor a nagyságos fejedelemasszony, Károlyi Zsuzsanna holttestét kihozták a téli szobából, ahová a kíváncsiskodók szeme elől rejtették el, és letették a siratóházba (ravatalra), fellépett a szószékre, és oly ékesszóló beszédet mondott, hogy a kiváló prédikátor szavaira eleredtek a hallgatók könnyei.* Hogy mekkora tekintélynek örvendett az ország előkelői, főként Bethlen Gábor fejedelem szemében, nyugodtan következtethető már csak abból is, hogy ez a nagylelkű hős halála küszöbén *végrendeletileg száz aranypénzt hagyott rá, és a szín-*

argento conflatum testamento Ei legauerit; quae quia dispositio testamentaria phyliras quinque complexa in Arce Varadina die prima Sept. an. 1629. signata, singularia continet rerum patriarum aeuo illo gestarum momenta, lubet non nulla duntaxat in nostras has eo, quo scripta sunt, sermone vernaculo referre tabulas: *Hagyok az Országnak Portára tartozó ajándékira Aranyat mindenestül-fogva tizenhárom ezeret: Husz ezer tallért; tizenkét lotos ezüstöt, harmad-fél száz gyrat.*

Romai Császárnak eö Felségének.

Edgy lovat mentöl jobb és szebb találtatik az Istállóban. Egy szederjes bársony gyöngyel fúzött követ nyerget: Edgy szederjes bársony gyöngyel fúzött Czafrangot. Edgy által tördelt aranyval bévert Lóra való szíjhoz újj szerszámat. Edgy bokor Türkéses arany Kengyelt. Edgy Robintos, Jáspisos Ló nyakára való arany Vértet. Edgy jáspisos, gyöngyházas, Türkéses meró ezüst hüvelyü Pallost. Edgy arany és ezüst fonallal prémezett Lóra való Jakupot. Ezek-mellett edgy Robintokkal rakott tiszta arany Kupát, mellyet meg-mutattunk Gubernator Uram öttémnek.

Iffjú Királynak eö Felségének.

Császárnak eö Felségének legalt Lóhoz illendö más jó Lovat, és ahoz tartozó edgy Türkéssel bévert Robintos köves Kármény nyerget. Edgy Türkés

ezüstből ömött súlyos serlegét; mivel ez az öt levelet magában foglaló, a váradi várban 1629. szept. elsején aláírt végrendeleti intézkedés különleges mozzanatokat tartalmaz a korabeli hazai történelemre vonatkozóan, legyen szabad ezekre a lapokra legalább néhány dolgot feljegyezni anyanyelvünkön, melyen megírták: *Hagyok az Országnak Portára tartozó ajándékira Aranyot mindenestül-fogva tizenkárom ezeret: Húsz ezer tallért; tizenkét lotos ezüstöt, harmad-fél száz gyrat.*

Római Császárnak eő Felségének.

Egy Lovat mentől jobb és szebb találtatik az istállóban. Egy szederjes bársony gyöngyel fűzött Czafrangot. Egy által tördelt aranyval bélelt Lóra való szijhos faszerszámot. Egy bokor Türkézes arany Kengyelt. Egy aranyal bé-vert Robintot Ló orrára valót. Egy Robintos, Jáspisos gyöngyházas Türkézes merő ezüst hüvelyü Pallost. Egy arany és ezüst fonallal prémezett Lóra való Jakupot. Ezek-mellett egy Robintokkal rakott tiszta arany Kupát, mellyet meg-mutattunk Gubernator Uram ötsémnek.

Ifjú Királynak eő Felségének,

Császárnak eő Felségének legált Lóhoz illendő más jó Lovat, és ahhoz tartozó egy Türkéssel bévert Robintos köves Kárminy nyerget. Egy Türkézes

ses Ló nyakára való Vértet. Edgy bokor ezüst Karány Kengyelt. Chartae angustia prohibet, quominus reliqua quoque hic commemorare liceat, quae vel Regi huic Hungariae iuueni, vel Regi Sueciae, aut Electori Brandeburgico testamento legata sunt: adscribam tamen Catharinae Brandeburgicae vxori suae donata.

Fejedelem Aszszonynak eő Felségének.

Ötven ezer Aranyat; ötven ezer Tallért; ötven ezer Forintot. De Gubernátor ötsémnek Lelkére legyen kötve, hogy Férjhez menéndig kezébe ne adja. Arany pohár székö eszközök-közül: Tiszta arany Robinokkal rakott két Poharat. Cetera non vacat enumerare Clenodia varii generis pretiosa, vt et Cimelia, supellectilia, vestes, possessiones, quae vel Serenissimae huic Principi Coniugi suae, Amicis, Magnatibus, Nobilibus Viris, Subditis, verbi diuini Ministris, Scholisque pro munifica liberalitate sua testamento reliquit.

OPERA

1.) *Első Predikátio, mellyet Czeglédi János Etsedi Predikátor, és Senior Fejér-Várat az Udvarba az Levél szinek alatt ad Caurum doloris az Test még helyben oda bé az boltban lévén tőt in frequenti Procerum ac Ordinum concursu die* 29. *Iunii an.* 1622. *Ex Apoc. XIV.* 13. *Beati, qui in Domino moriuntur.* Est laudatio lugubris Susannae Károlyi, Sereniss. S. Rom. Imp. Transiluaniaeque Principis Gabrielis Bethlen

Ló nyakára való Vértet. Egy bokor ezüst Karány Kengyelt. A helyszűke miatt legyen szabad mellőznöm a többi dolog megemlítését, melyet részben Magyarország ifjú királyára, részben a svéd királyra, vagy másrészt a brandenburgi választófejedelemre hagyott örökbe: de hozzátérem, amiket saját feleségének, Brandenburgi Katalinnak hagyott.

Fejedelem Asszonynak eő Felségének.

Ötven ezer Aranyat; ötven ezer Tallért; ötven ezer Forintot. De Gubernátor ötsémnek lelkére legyen kötve, hogy Férjhez menésig kezébe ne adja. Arany pohár szélű eszközök közül: Tiszta arany Robinokkal rakott két pohárt. Nem hiányzik a többi különféle értékes kincs felsorolása sem, mint rejtett drágaságok, bútorok, ruhák, birtokok, melyeket végrendeletében nagy bőkezűséggel hagyott vagy a Nagyságos Fejedelemasszonyra, vagy a barátaira, a főemberekre, a nemesekre, az alattvalóira, a prédikátorokra és az iskolákra.

MŰVEI

1.) *Első Praedikátio, mellyet Czeglédi János Etsedi Predikátor, és Senior Fejér-várat az udvarba az Levél szinek alatt ad Castrum doloris az Test még helyben oda bé az boltban lévén tött in frequenti Procerum ac Ordinum concursu die* 29. *Iunii an.* 1622. (A nagyszámban egybesereglett főrendek és nemesek előtt 1622. június 29-én.) *Ex Apoc. XIV.* 13. *Beati, qui in Domino moriuntur.* (A Jel. 14, 13. alapján: Boldogok, akik az Úrban halnak meg.) Gyászbeszéd ez Károlyi Zsuzsannának, a szent Római Birodalom és Erdély nagyságos fejedelme feleségének halála alkalmából

len vxori. III. Kal. Quintil. an. 1622. in sede Principum Albae Iuliae recitata. Legitur illa in *Exequiis Principalibus* Albae Iuliae an. 1624. in 4. alph. 1. plag. 10. typo impressis, Classe II, a pag. 140. ad 150. Exequiarum ceremonialium Serenissimae Principis Dominae Susannae Károli compilator, Caspar Bojthi, tales D. Iohanni Czegledio Oratori nostro pag. 85. admensus est laudes sane non vulgares:

D. Ioannes Czegledi, Philosophiae, Medicinae, atque Linguarum peritia celeberrimus Antistes Ecclesiensis, eruditissimum instituens sermonem, comprobauit ex Veteri et Nouo Foedere, praeclarissimisque Philosophorum placitis, mortem etiam charissimorum aequo ferendam esse animo. Manauere nihilominus multis mortalibus lacrymae: ita enim disertissimus Vir consolationem animis imprimebat, vt eandem pro singulari ingenii ac eloquii dexteritate in planctum conuertere posset. Qui vbi dicendi apud auidos tantae doctrinae audit, Non sine multorum gemitu fecisset finem etc. Ad vitam defunctae Principis Susannae Károli Bojthius pertinere arbitratus est. Lib. I. pag. 12. etiam praeter alia commemorare, „Eam Kal. VIII. Sextil. „ an. 1620. frequentissimo vniuersorum Re„ gnorum Hungariae etc. assensu, vt emi„ nentiae quoque maritalis fieret consors, „ Nouisolii, Ciuitate Regiomontana ad Ele„ ctam, vt loqui amat, Reginalem fuisse su„ blimatam Maiestatem. Sed quum natura

melyet 1622. június 30-án a gyulafehérvári fejedelmi székhelyen mondott. A Gyulafehérvárott 1624-ben, negyedrét alakban, 1 alfa, 10 iven kinyomatott Exequiae Principales (Fejedelmi temetés) c. műben a II. rész 140. lapjától a 150. lapig olvasható. A nagyságos fejedelemasszony, Károlyi Zsuzsanna temetési szertartásáról szóló könyv szerkesztője, Bojthi Gáspár szónokunknak, Czeglédi János úrnak a 85. lapon ilyesféle nem közönséges dicsérettel adózik: *A bölcseletben, orvostudományban és nyelvekben való jártasságáról híres ecsedi lelkész, Czeglédi János úr igen tanult beszédet mondott, melyben az ó- és újszövetségből valamint a filozófusok leghíresebb véleményeiből bizonyította, hogy még legkedvesebbjeink halálát is megnyugodott lélekkel kell elviselnünk. Mindamellett sok ember szeme könnybe lábadt: mert a kiváló szónok olyan vigaszt nyújtott lelkünknek, hogy ezt kiváló szellemével és szónoki jártasságával sírásra is tudta fordítani. S mivel a szónokok sorában oly nagy híre van tudásának, amikor bevégezte, sokan felsóhajtottak s.i.t.* Bojthi úgy gondolta, hogy az elhunyt fejedelemasszony, Károlyi Zsuzsanna életéhez tartozik az I. könyv 12. lapján más egyebeken kívül annak említése is, hogy „1620. aug. 1-én az „egész Magyarország közmegegyezésével őt „Besztercebánya királyi bányavárosában — „mint mondani szerette — a választott király- „női méltóságra emelték, hogy igy férje mél- „tóságának is részese legyen. De mivel termé- „szete

„ vini vsum auersaretur, gelida in potu a-
„ qua vteretur, frigidos humores in toto col-
„ legisse corpore, eam ob caussam incidisse
„ in morbum, industriam Medicorum refugien-
„ tem — Sed temporalibus Medicorum ere-
„ cta subsidiis, in Transiluaniam, facto per
„ Cassouiam itinere, dum redire statuit, mox
„ in Oppido Bánfi Hunyad recidiuam morbi
„ vehementiorem sensisse: ea propter cum
„ peritissimi quique Medicorum ex dicto
„ aduolassent, et medicas admouentes manus
„ morbi vehementia nullum admittente cata-
„ plasma, parum profecissent, sacra prius
„ refocillatam eucharistia, IV. Idus Maii
„ piam Claudiopoi efflauisse animam etc."

2.) *Az Néhai Felséges Báthori Gábornak, Erdély Országának Fejedelmének, Székelyek Ispánnyának Magyar Ország részeinek Urának, tizenöt esztendökkel egy holnap 's hat nap héán az elött, árultató szolgaitol, öldököltetett, és mind ennyi ideigh Föld szinén hagyatott Testének el-takaritásakor az Báthori Tmeplomban. Anno* 1628. 21. *Sept.* Alvinci Péter, Cassai és Czeglédi János, *Etsedi Prédikátorok által töt intések. Albae Iuliae impressit Iacobus E. Lignicensis an.* 1628. *in* 4. *plag.* 5 ½. Sunt duae Orationes sacrae funebres in obitum Principis Transiluaniae Gabrielis Báthori, a duumviris clarissimis, Petro P. Alvincio, Cassouiensium; et Ioanne Czegledio Nostro, Etsediensium Verbi diuini praeconibus.

„ nem bírta a bor élvezetét, jéghideg vizet „ ivott, ami egész testét átjárta, s ennek kö- „ vetkeztében olyan betegségbe esett, melyen „ meghiúsult az orvosok fáradozása. — Ám az „ orvosi segítség ideiglenesen talpra állította; „ ekkor elhatározta, hogy Kassán átutazva „ visszatér Erdélybe. Azonban Bánffyhunyad „ városában csakhamar érezte, hogy betegsé- „ gébe visszaesett; miért is a leghozzáértőbb „ orvosokat hívatták hozzá, de orvoslásukkal „ semmit sem értek el, mivel a heves betegség „ nem tűrt semmiféle gyógyszert, úgyhogy „ miután előbb a szent úrvacsora megnyugtat- „ ta, május 12-én Kolozsvárott kilehelte nemes „ lelkét." stb.

2.) *Az Néhai Felséges Báthory Gábornak, Erdély Országának Fejedelmének, Székelyek Ispánnyának, Magyar Ország részei Urának, tizenöt esztendőkkel egy holnap 's hat nap héán az előtt, árultató szolgáitól, öldökölteték, és mind ennyi ideigh Föld színén hagyatott testének el-takarításakor az Báthori templomban. Anno* 1628. 21. *Sept.* Alvinczi Péter, kassai és Czeglédi János *Etsedi Prédikátorok által tött intések. Albae Iuliae impressit Iacobus E. Lignicensis an.* 1628. *in* 4. *plag.* 5 1/2. (Gyulafehérvárott nyomatta Ligniz Jakab E. 1628-ban negyedrét alakban 5 1/2 iven.) Ez két gyászbeszéd, melyet Báthory Gábor, Erdély fejedelme elhunyta alkalmából tartott a két kiváló férfi Alvinczi P. Péter, a kassaiak; és a mi Czeglédi Jánosunk, az ecsediek prédikátora.

bus, recitatae, quibus Epigramma elegans Reu. Auctorum honoribus dicatum praemisit Caspar Bojthy, et praefatione ad Ser. Principem Transiluaniae Gabrielem Bethlen directa adornauit Petrus P. Aluincius. Dum scilicet Gabriel Báthori Princeps ob dissolutos mores, et malam Transiluaniae administrationem a ciuibus desertus suis, a Turcis exauctoratus Magno-Varadinum se reciperet, a Matthia II. Rege Hungariae promissas sibi auxiliatrices copias praestolaturus, quibus aemulum imperii sui Gabrielem Bethlenium a Turcorum dominatore adiutum profligare posset, et id temporis a duobus Viris nobilibus, Ioanne Szilasi et Gregorio Ladányi, quorum vxores per vim stuprauerat, extra portam arcis Varadinae miserandum in modum interficeretur, cadauer Etsedinum mox deportatum quindecim fere annorum interuallo permaneret inhumatum, quoad Principis Gabrielis Bethlen indultu in splendidissima aede sacra Nyir Báthoriensi, vbi illustrissimae huius Familiae Mausoleum prostat hodiedum integrum, sollemni pompa tumularetur, tunc laudatissimi hi Viri in frequenti Hungariae et Transiluaniae Nobilium concursu funebres hasce duas facundo ore recitauere Orationes. Laudationis suae lugubris thema Ioannes Czegledius noster depromsit ex Eccles. 1. V. 2. argumentis ex recta ratione et scriptura sacra petitis, et variis o-

A tiszt. szerzők tiszteletére választékos verset irt eléjük Bojthy Gáspár, mig Erdély nagyságos fejedelméhez, Bethlen Gáborhoz intézett előszóval Alvinczi P. Péter látta el. Miközben u. i. Báthory Gábor fejedelem, akit laza erkölcsei és Erdély rossz kormányzása miatt polgárai cserbenhagytak, és a török is letett, visszavonult Nagyváradra, hogy ott várja be II. Mátyás magyar király megígért segélycsapatait, s ezekkel a török uralkodótól támogatott vetélytársát, Bethlen Gábort elűzze, azidőtájt Várad kapuján kívül nyomorult módon megölte őt két nemes embere, Szilasi János és Ladányi Gergely, akiknek a feleségein erőszakot vett. A holttestet nemsokára Ecsedre szállították, ahol csaknem tizenöt évig temetetlenül maradt, mígnem Bethlen Gábor fejedelem engedélyével a nyírbátori fényes templomban, ahol mai napiglan áll ennek a közismert családnak ép sírboltja, ünnepélyesen eltemették. Ekkor mondták el az említett szónokok Magyarország és Erdély nemeseinek népes gyülekezetében ékesszólásukról tanúskodó ezen két gyászbeszédüket. Czeglédi Jánosunk gyászbeszédének tárgyát Jézus Sir. I. 2. verséből vette, érveit a helyes észjá-

mnis aeui historiis illustratis, dum mundum hunc innumeris vicissitudinibus et mutationibus obnoxium, et aliquando interiturum, contra Aristotelem Physicorum 8. et Galenum his loquentem verbis: αει ὅλιος ηστ αει ὅλιος εσεται aeternitatem illius statuentes, ex ipsa eiusdem fabricatione, pulcro satis ordine demonstrasset, adducto in hanc rem Io. Magiro. Physiol. Peripatet. Lib. II. adserente solem nobis nunc viciniorem esse 9976. milliaribus, quam fuit aetate Ptolomaei: nec non Augustino, referente stellam erraticam dictam Venerem temporibus Regis Ogygis et figuram et molem ac cursum quoque sibi praescirptum immutauisse: immo haud ita pridem, anno 1572. scilicet, stellam quampiam nouam in medio coelo adparuisse, quae Mathematicorum multum torserit ingenia: ipsa quoque medicamentorum nonnullorum, eadem licet dosi propinatorum diuersas nunc prorsus esse agendi vires, quam fuisse olim apud veteres artis salutaris commemorantur interpretes: perinde vitam quoque humanam infinitis instabilis fortunae ludibriis, omni temporis momento expositam esse demonstrauit, confirmauitque id nouissime luculento Principis sui Gabrielis Bathorii in enormes mundi huius delicias irretiti et mox infeliciter trucidati exemplo, dum ne ipsis quidem defuncti Heri sui Manibus hunc in modum parceret: *Ez Istenben el-nyugott Felséges Báthori*

rásból és a szentírásból merítette, és mindenkor történeteivel szemléltette. Elég szép rendben bizonyította már magának a világnak alkotásából, hogy az számtalan viszontagságnak és változásnak van kitéve, és valamikor el fog pusztulni szemben Arisztotelésznek a Physica 8.-ban kifejtett véleményével és Galenusnak ezekkel a szavaival: örökké volt nap, örökké lesz nap, akik a világ örökkévalóságát állították. Felhozta ezzel kapcsolatban Magirus József Physiologia Peripatetica c. műve II. könyvét, mely szerint a nap most 9976 mérfölddel közelebb van hozzánk, mint volt Ptolomaeus korában, valamint Ágostont is, aki előadja, hogy a Venus nevű bolygócsillag Ogyx király korában megváltoztatta az alakját, tömegét és előírt pályáját is; sőt, nem is olyan régen, 1572-ben ti., valami új csillag jelent meg az égbolton, mely sok fejtörést okozott a matematikusoknak: az orvostudomány képviselői azt is megemlítik, hogy még némely gyógyszernek is, jóllehet ugyanabban az adagban veszik be, egészen más a hatása, mint volt hajdan a régiek idejében: bizonygatta, hogy épp ezért az emberi élet is alá van vetve minden percben a változó szerencse játékának. Mindezt végül megerősítette fejedelmének, Báthory Gábornak világos példájával, akit e világ mértéktelen élvezete ejtett rabul, s akit később oly szerencsétlenül legyilkoltak. Közben alábbi szavaival még elhunyt urának holttestét sem kímélte: *Ez Istenben elnyugodott Felséges Báthory*

thori Gábor Fejedelem-is mind tagadhatatlan dologh az hogy övis ez világhi dolgokban, úgy mint-is lakásban, tántzban, és lovakban, tzifra ruhákban miben nem gyönyörködött vólna, de lásd a' szerentsének álhatatlanságát, sokaknak keserűségére, edgy idő, edgy óra mind életétöl s' mind penighlen minden javaitól meg fozta. Haec ob id prolixioribus his ita referimus verbis quod Cel. Iosephus Benkö, Transiluaniae nondum Orbi satis cognitae Auctor, Tom. II. pag. 362. dubitauerit, hos Aluincii et Czegledii Nostri sermones sacros vni insertos volumini, fuisse vmquam typorum beneficio exscriptos et luce publica donatos.*

* Dum itaque Medicum hunc Nostrum Iohannem Czegledium, in Templo Nyir-Bátoriensi, Transiluaniae Principem, Gabrielem Báthorium pro funeris celebritate laudauisse, illiusque cadauer in splendido illustris Báthoridum familiae Mausoleo ibidem excitato reconditum fuisse intelligeremus: iuuabit Monumenta quoque, quae ad nostra haec vsque tempora in eadem N. Báthoriensi aede sacra opere magnifico olim exstructa, permanserunt, licet iniuria temporum maiorem partem protrita sint, in has nostras iam etiam inscribere tabellas:

Effigies Stephani Báthori, clausa casside, lorica, carbatinis, calcaribus oblongis tenuioribus, rotulis calcariis hexagonis etc. ornata, humi

pro-

Gábor Fejedelem is mind tagadhatatlan dologh az hogy ő is ez világhi dolgokban, úgy mint-is lakásban, ruházban és lovakban, szifra ruhákban miben nem gyönyörködött volna, de lásd a' szerentsének álhatatlanságát, sokaknak keserűségére egy idő, egy óra mind életétől s'mind peninghlen minden jaraitól meg foszta. E dolgokról azért számolunk be ily bőven, mert a neves Benkő József, a Transiluania nondum Orbi satis cognita (A világon még nem eléggé ismert Erdély) c. munka szerzője, műve II. kötetének 362. lapján kételkedik abban, vajon Alvinczinek és Czeglédinknek ez az egy kötetbe foglalt beszéde valaha is megjelent nyomtatásban.*

* Mikörben megtudtuk hát, hogy ez a mi Czeglédi János orvosunk a nyírbátori templomban Báthory Gábort, Erdély fejedelmét temetése alkalmából búcsúztatta, és hogy ennek holttestét az elkelő Báthory-család ugyanott épített fényes sírboltjába helyezték; legyen szabad ezeken az oldalakon leírni azokat a műemlékeket is, melyek egészen a mi korunkig ugyanebben a hajdan nagyarányú munkával felépített nyírbátori templomban megmaradtak, jóllehet az idő vasfoga nagyrészüket megviselte.

Báthory István arcképe, zárt sisakban, mellvértben, bakancsban, bonzúkás vékonyabb sarkantyúkkal, hatszögalakú sarkantyúkarikákkal sit. ékesítve, a földön fekvő tűnik elő-

procumbens primum quoque occurrit. Manu dextra Bathorius hastam tenet ad terram vsque demissam, sinistra ensem vaginae inclusum prensat, cuius manubrium capite serpentis decoratum est; circa lumbum ancopera militaris expansa conspicitur, cui ensis transuersim superpositus est; pedibus Leoni humi procumbenti insistendo. Effigies haec e marmore rubro affabre exculpta, nunc in parte templi orienti soli obuersa humi haerere obseruatur, sed iam marmoris rhombi figuram referentis, angulis incuria parochorum detritis: erecta illa olim loco suo perstitit tamdiu inuiolabilis, quoad miles quidam maleferiatus globo e sclopo marmori proiecto, eoque mox ad caput resiliente, semet trucidasset, praefectus vero militum illo iniquior iniuriam vlturus statuam, quae spithamas nouem longa est, in terram manu sacrilega deiecisset.

In orientali Templi parte fundamentum Altaris, e lapidibus politis foci formam referens, altum quinque, decem cum dimidia longum, et sex spithamas latum occurrit, cuius pars austro obiecta hanc gerit inscriptionem: *Ante obitum tuum operare iustitiam, quoniam non est apud inferos inuenire cibum. Omnis caro sicut formam texuerunt, et sicut folium fructificans in arbore viridi. Alia generantur, et alia deficiuntur, sic generatio carnis et sanguinis alia finitur, et alia nascitur. Omne opus corruptibile in fine deficiet, et qui illud operatur, ibit cum eo. Eccl. XIIII.*

Latus

ször szembe. Báthory jobbjában a földhöz támasztott lándzsát tart, baljában hüvelyébe dugott kardot szorongat, melynek markolatát kígyófej díszíti; csipőjét katonai öv látszik szélesen övezni, erre van keresztbe felerősítve a kard; lábával a földön fekvő oroszlánra lép. Ez a vörös márványból mesterien faragott képmás mostanság a templom keleti részén a földön hever, de a márvány már kerekalakú, szegletei a lelkészek gondatlansága folytán már lekoptak: hajdan addig állt eredeti helyén sértetlenül, amíg valami duhajkodó szabadságos katona a puskájából a márványba nem lőtt, s onnan a fejébe visszacsapódó golyóval meg nem ölte magát, és a nálánál is haszontalanabb parancsnoka bosszúból a földre nem döntötte szentségtörő kezével a kilenc arasznyi hosszúságú szobrot.

A templom keleti részén az oltárnak simított kövekből tűzhely alakúra készült, öt arasznyi magas, tíz és fél arasznyi hosszú és hat arasznyi széles alapzata látszik, melynek déli részén ez a felirat van: *Halálod előtt cselekedjél igazságot, mert nem lehet ételt lelni az alvilágban. Minden test elfonnyad, mint a fű, és mint a fakadó levél a zöld élő fán. Az egyik kihajt, a másik lehull: ilyen a húsból és vérből való nemzedék: az egyik bevégzi, a másik születik. Minden rosslandó alkotás végül tönkremegy, és alkotója nyomon követi. Jéz. Sir. 14. fej.*

Latus septentrionibus obuersum tali notatum est epigraphe: *Scio quod Redemtor meus viuit, et in nouissimo die de terra resurrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius, reposita est haec spes in sinu meo. Iob XVIIII.*

Margo huius Monumenti quadrangularis duos Inscriptionum exhibet ordines. In Ordine priori sequentia leguntur: *Spectabili et magnifico Domino Domino Comiti Stephano de Báthor comitatuum Simigien. Zatkmáriens et de Zabolch perpetuo Comiti, Heroi magnanimi, Patri Patriae Inclyto, Religionis orthodoxae vindici acerrimo, mecaenati benignissimo, pauperum nutritori liberalissimo, Deo et hominibus charissimo. Anno aetatis L. Christi vero 1605. die 25. Iulii pie et sancte defuncto.*

In altero Ordine sic: *Perpetuae gratitudinis ergo fratri de se optime merito M. D. Gabriel Báthori maestus posuit. Viuent mortui tui, exurgent mei resurgent; expergiscimini, et laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis, ros tuus. Esaiae XXVI. Ego sum resurrectio et vita, qui credit in me, non morietur in aeternum. Iob. XI.*

In superficie lateris occidentalis tales versus, lapidi litteris vncialibus inciti, leguntur supra exculptum Familiae Báthorianae Insigne Heraldicum:

Insignis pietate Comes et stemmate clarus,
Báthoridum Stephanus Dux, Patriaque Pater.

Quin-

Az északi oldalt ez a felirat díszíti: *Tudom, hogy Megváltóm él, s a végső napon felkelek a földről; és ismét körülvétetem bőrömmel, és saját testemben látom meg az Istent; én magam látom meg őt, és önnön szemem nézi őt, nem más! E reményem van eltéve keblemben! Jób 19. fej.*

Ennek a négyszögletű emlékműnek a szélén két rendbeli felírás van. Az elsőben a következők olvashatók: *Tekintetes és nagyságos gróf Báthory István úrnak, Somogy-, Szatmár- és Szabolcs megye örökös főispánjának, a nagylelkű hősnek, a haza nemes atyjának, az igaz hit rettenthetetlen védelmezőjének, kegyes pártfogójának, a szegények bőkezű istápolójának, aki Isten és az emberek szemében kedves volt, és életének 50., Krisztusnak pedig 1605. esztendejében július 25-én jámbor és szent véget ért.*

A másik felirat pedig így szól: *Örök hálája jeléül megszomorodott szívvel állíttatta irányában legjobb indulatú testvérének nagyságos Báthory Gábor úr. Életre kelnek majd halottaid, feltámadnak megöltjeim! Ébredjetek föl, mondjatok dicséretet a pornak lakói! Mert a te harmatod a világosság harmata. Ézsaiás 26. rész. Én vagyok a feltámadás és az élet; aki bennem hisz, ha meghal is, él. János 11. rész.*

A nyugati fal felületén a Báthory-család dombormüvü címere fölött ezek a nagybetükkel kőbe vésett sorok olvashatók:

Híres és jámbor nemzetségből jövő István
Báthory sarj, a haza nagy fejedelmi fia.

Quingentos steterat cuius gens amplius annos,
Ereptus terris hac tumulatur humo.
Quem Regni Proceres lugent, Ecclesia deflet,
Ipsaque egenorum languida turba gemit.
Heu domus antiquae sobolis viduata nepote,
Báthoridum subito sic ruitura cadit.
Sic tu qui proauos et Regum stemmata iactas,
Splendida cuncta, sides, conficit hora breuis.

Ab Oriente infra idem Insigne hi Versus ornant Lapidem:

Quam cito bullatae pluuius tumor interit undae,
Tam postrema cito cuilibet hora venit.
Respicit ad nullos Lachesis communis honores,
Nec curam illius Nobilitatis habet.
Parcere nec senibus, nec parcere nouis ephoebis,
Non a formoso continet ore manus.
Nos stulti longos nobis promittimus annos,
Linquendas aliis et cumulamus opes.

Supra frontispicium aedis sacrae visuntur etiam Arma seu Insignia Gentis Bathorianae, Serpens puta insignis magnitudinis, vel potius Draco in orben circumuolutus, qui pedibus rastro trium dentium; scuto inhaerenti, insistit, ex cuius ore verba in charta oblonga profluunt sequentia: STEPHANVS DE BATHOR VAIVODA. In margine inferiore ibidem 1488.

Sub Insigni eodem in frontispicio, superliminaris marmori albo incisa prostat Inscriptio:

Ad honorem magni Dei, eiusque Matris Mariae Virginis intemeratae ac Diui Georgii Martiris Ma-

gni-

Ötszáznál több éve, hogy ismert már a családod
Itt ez a hant jelzi, földi utad háza ért.
A nemesek gyászolják őt, egyháza sirasja,
Fáradtak serege, mind ki szegény, elesett.
Jaj, unokájától megfosztották a családot,
Mily gyorsan dőlsz le romba te Báthory ház.
Lásd, aki kérkedel ősi királyi javakkal, a vérrel
Vége a pompának röpke egy óra alatt.

Ugyanazon jelvény alatt kelet felől ezek a sorok díszelegnek a kövön:

Gyors megsemmisülés az esővíz gömbölyű cseppje,
Végső óránk is ily hamar érkezik el.
A Lachasis nem tisztel méltóságot, a gondja
Nem volt még születés, címeri rang ki nemes.
Nincs kegyelem sem öregnek, sem pelyhes fiatalnak.
Szépség arcáról el sose húzza kezét.
Élünk dőrén, hosszú években bizakodva,
S másnak halmozzuk, gyűjtjük a dús javaink.

A templom homlokzata felett is látható a Báthory-nemzetség címere vagyis jelvénye, a rendkívül nagy kígyó vagy inkább köralakba foglalt sárkány, mely lábaival háromfogú, pajzsra erősített gereblyére áll. Szájából hosszúkás szalagon a következő szavak jönnek elő: BÁTHORY ISTVÁN VAJDA. Ugyanott az alsó szegélyen az 1488-as évszám.

A homlokzaton e címer alatt, a fehér márvány homlokkőbe vésve ez a felirás látható:

A nagy Isten, és anyja a szeplőtelen Szűz Mária, valamint szent György vértanú tiszteletére vallásos lelkülettel emel-

gnificus Dominus Andreas Andree de Báthor Filius suis impensis hoc Templum a fundamentis exstruxit ob pietatem.

In Orientali Templi parte, instar Sacrarii in formam semicirculi exstructa, a meridionali et septemtrionali latere duae imprimis sedes stupendo sculptorum opere plusquam phrygionico, ex ilice aliisque lignorum generibus, effabricatae prostant illaesae, quibus varia florum, auium et animalium genera, Cherubinorum capita, et id genus alia incisa conspiciuntur ornamenta, cum circulis superne impendentibus singulae excipiendis commode XIV. hominibus destinatae.

Variis praeterea nonnullarum sellarum tabulae signatae sunt nominibus. Vna habet: *S. Thomas de Aquino*; altera: *VITA CHRISTI*; quarta sella sic: *Cecerone Siluestro Papa Abrosidaetor*. In sella sexta leguntur: *Herminale Chanz-niale Chledario Musicha*. In octaua: *Dante Vergilio NerIIne Ancroie*. In decima: *Terezo Prutone Galba Roma Nerocraldio* etc. quorum pleraque quid sibi velint, iuxta cum ignarissimis scimus.

Sella quinta, quae septemtriones spectat, hanc conseruauit Inscriptionem, litteris vncialibus opere tesselato expressam: *Hoc opus fecerunt fieri Mei Dni Georgius de Báthor, Agazonum Regalium Magister, et Stephanus de eodem Báthor, Comes Timisiensis, et Partium inferiorum Capitaneus Generalis, nec non Andreas de Báthor, Comes*

Comi-

tette saját költségén ezt a templomot Báthori András fia, András nagyságos úr.

A templom keleti részén, mely sekrestyéhez hasonló módon félköralakban épült, a déli és az északi fal mentén sértetlenül áll elsősorban két tölgyfából és más fafajtákból inkább bámulatos szobrászművészettel, mint faragással készített pad. Rajtuk virágok, madarak és állatok különböző nemei, kerub-fők és más ilyenfajta díszítmények láthatók kifaragva, felülről lefüggő karikákkal ellátva. Mindegyik széksor tizennégy ember befogadására alkalmas.

Azonkívül némelyik széknek a táblájára különféle nevek vannak írva. Az egyiken: *Aquinói sz. Tamás*: a másikon: *KRISZTUS ÉLETE*: a negyedik széken így: *Cecerone Siluestro Papa Abrosidaetor*. A hatodik széken ez olvasható: *Herminale Chanz-niale Chledaris Musicha*. A nyolcadikon: *Dante Vergilio NerΠne Ancroie*. A tizediken: *Terezo Prutone Galba Roma Nerocraldio*, stt. A legtöbbjének jelentését éppúgy nem tudjuk, mint a legtudatlanabbak.

Az ötödik szék, mely északra néz, ezt a nagybetűs, mozaikszerűen kiképzett felírást őrizte meg: *Ezt a munkát Báthory György, királyi főlovászmester és Báthory István, temesi ispán és alsómagyarországi főkapitány, valamint Báthory András, Somogy, Szatmár, és Szabolcs*

Comitatum Simig. Sarmariensis et de Zaboc, Comes licet fuerit iunior inter ceteros, opera tamen eius egregium hoc opus perfectum est Anno D. M. CCCCC. XI.

Addimus nouissime quosdam dimidiatos quoque versiculos, in fragmento marmoreo superstites:

— — — — *Vos qui pectore Turcus,*
— — — *hac requiescit humo.*
— — — *hunc lugete Parentem,*
— — — *ma culmina domus.* Pientissimi Bathoriorum Manes subticere vetant: dum ante XXX. et quod excurrit, annos, magnificentiam structurae aedium harum Sacrarum praesentes fuissemus contemplati; in angulo, soli occidenti obuerso, obseruasse nos cadaueris cuiuspiam, balsamo ex lege artis conditi, membra dilaniata in pulueribus haerere; nec iam pudet fateri, nos quoque vna cum reliquis itineris comitibus integra digitorum manus dextrae phalange fuisse pro more donatos, quam cistulae illico inclusam hodiedum studiose in scriniis adseruamus, sed plures alii quoque Viatores ibidem diuersati possident eiuscemodi subreptas Bathoriani nominis Reliquias, quibus debita earum veneratio et simul artis quoque corpora condiendi ratio haud quaquam sordere potuit.

megyék főispánja csináltatták, s bár utóbbi a többieknél fiatalabb volt, az ő szorgoskodására fejezték be ezt a kiváló művet az Úr 1511. esztendejében.

Végül idefűzzük a márvány töredekében fennmaradt néhány csonka sort:

— — — — *bennetéket, aki szívében török,*
— — — — *e földben nyugszik.*
— — — — *ezt a szülői gyászoljátok,*
— — — — *a ház legtetejét.* Az elhunyt Báthoryak iránti kegyelet tiltja, hogy elhallgassuk: midőn idestova 30 éve ennek az épületnek nagyszerű szerkezetét a helyszínen szemléltük, nyugati sarkában észrevettük, hogy valakinek a bebalzsamozott holttestéből kiszakított tagok hevernek a porban; s nem szégyelljük bevallani, hogy a többi útitársunkkal együtt bennünket is megajándékoztak — szokás szerint — a jobbkéz ujjainak egy teljes percével, amit tüstént kis ládába zártunk és mindmáig őrzünk szekrényünkben. De a többi ott megfordult utasnak is van ilyen elcsent Báthory-ereklyéje. Ám ezzel semmiképpen sem érhette gyalázat akár ennek kellő megbecsülését, akár pedig a holttestek bebalzsamozásának értelmét.

ARTICVLVS VI.

DECCARD (*Ioannes Christophorus*) editus est in lucem Sempronii, ciuitate regia et libera Pannoniae inferioris, anno 1686. d. 21. Octobr. Patre Ioanne Iacobo, ciue oppidi eximio, ex Morauis familiam ducente; matre Barbara, genere Lewaldia. In hoc si animi candorem, virilemque in bono sectando constantiam spectes, alterum Catonem; si rei scholasticae regundae, atque in vitae ac reipublicae lucem producendae prudentiam, virum multis meritis insignem; si genus scribendi dicendique Romanum, alterum Ciceronem; si naturae contemplationem, ac rei praecipue herbariae peritiam, inter Nostros facile primum, tum exteri, tum Ciues admirabantur. Indoles pueri mature satis eluxit. Cel. Linnaeum, fama est, in cunis puerum, iam tum se oblectasse floribus, passim proiectis, atque vel sic promicantis indolis in naturae studium intentae, felix praesagium edidisse. Ad eumdem modum Deccardus harum similiumque rerum contemplatione animum suum capi ac deliniri ab ineunte aetate sentiebat. Pro ea indole, in rerum naturalium curiosam inspectionem indagationemque propensa, in vinetis, ac per siluas, montes, campos, agros, prata, vagus, in res passim occurrentes, oculos animumque, etiamnum puer, intendebat. In lapicidinis Semproniensibus, puer, vehementer admirans contemplatus est corpora quaedam naturalia, quae, alioquin animantium generis, saxo diffisso, in-

VI. CIKKELY

Deccard *(Kristóf János)* Alsó-Magyarország szabad királyi városában Sopronban látta meg a napvilágot 1686. október 21-én. Apja János Jakab, a város kiváló polgára, családját Morvaországból származtatja; anyja a Lewald nemzetségbeli Borbála. Ha tiszta lelkét, s a jóra törekvésben tanúsított férfias állhatatosságát nézed, a második Catot; ha az iskolaügy intézésében, s a magán- valamint a közélet fényének emelésében tanúsított bölcsességét tekinted, a nagyérdemű férfiút; ha latin stilusát és beszédkészségét veszed figyelembe, a második Cicerót; ha természetszemléletére, s főként a növénytanban való jártasságára figyelsz fel, a közülünk való biztos elsőt csodálták benne mind az idegenek, mind polgártársai. Már gyermekkorában eléggé megmutatkozott a természete. Az a hír járja, hogy a híres Linné már mint csecsemő a bölcsőjében szétjelszórt virágokkal játszadozott, s már ezzel is szerencsés előjelét adta feltűnően természetkedvelő hajlamának. Hasonló módon érezte már kiskorától fogva Deccard, mennyire megragadja és elbűvöli lelkét az ilyen és ehhez hasonló dolgok szemlélete. Ezzel a természet dolgainak kíváncsi szemlélésére és kutatására hajlamos lelkületével már mint gyermek rajta felejtette szemét és lelkét azokon a dolgokon, amelyek a szőlőkben és erdőkön, hegyekben, mezőkön, szántókon, réteken való kóborlása közben mindenfelé előfordultak. E gyermek a soproni kőbányában nagy csodálattal megfigyelte, hogy mikor a sziklát szétfeszítették, néhány természete szerint állati fajhoz tartozó

uenta sunt in duritiem lapidis mutata. Habent Sempronienses quippe hae lapicidinae, vt pauca exempla ponam, pisces lapideos factos, halecis fere magnitudine, in lapidum ex telluris visceribus erutorum, non durissimae materiae, sed, marmoris comparatione, molliorum, et friabilium, fragmentis apte effictos: habent contemplatione dignissimas concharum patellas testaceas, virilis volae amplitudine, dorso, seu parte postica, ex leui tumore in rotunditatem fere deuexa, sulculorum aequabiliter impressorum, ordine striato admirabiles: habent gemmas, auium quarundam aut linguis aut superiori rostri parti similes, coloris varietate differentes, alias sapphirino, roseo alias, lutuleo alias et cadicante, tum laeuore suo naturali, non politura artificiosa conciliato, nitentes. Haec puer omnia oculis vsurpauit, manibus tractauit, contemplatus, et admiratus est. Sed herbarum ac florum, fruticum, et frugum, et quaecunque e terrae, siue cultae, siue incultae, gremio proueniunt, frequentissimus per omnem vitam, quoad officium aetasque patiebantur, venator erat: istarum rerum spectaculum, inde ab aetate puerili oculos eius mouebat, et delectabat. Sed nemo erat, qui, quarum stripium herbarumque vel nomina, vel vsum discere auebat, earum notitia imbutus, tenero et discendo cupido discipulo magistrum se profiteri posset. In Parentum hortulo ab eius cultrice sedula, matre, aut dum puer cum puero comite inter proxima vrbi loca siluestria et virgulta oberrabat, vulgarium herba-

testet találtak benne megkövülten. Ebben a soproni kőfejtőben ui. — hogy csak néhány példát említsek — kb. heringnagyságú megkövült halak vannak a földből fejtett kövek belsejében. Utóbbiak nem a legkeményebb anyagból valók, hanem a márványhoz képest puhák és könnyen hasadnak, megfelelő töredékekből formáltak: különösen figyelemre méltók férfimarok nagyságú kagylóházai, melyeknek háta, vagyis hátsó része könnyed kidudorodással majdnem gömbölyűre domborodik, a vájatai arányosan, csodálatos barázdáltsággal mélyednek bele; vannak ott drágakövek, melyek vagy némely madár nyelvéhez vagy csőre felső részéhez hasonlítanak, különböző színűek, s majd zafir- majd rózsaszínben, ismét máskor sárga és fehéres színben ragyognak természetes simaságukkal, nem pedig mesterséges csiszolással szerzett fényükben. Mindezt ez a gyermek jól megnézte, kezeibe vette, megfigyelte és megcsodálta. De egész életében is, amennyire kora és hivatása engedte, állandó gyűjtője volt a növényeknek és virágoknak, cserjéknek és gyümölcsöknek és általában mindannak, ami akár a művelt, akár a meg nem művelt föld méhéből előjött: gyermekkora óta ezeknek a dolgoknak a látványa élt a szemében és gyönyörködtette őt. De nem is akadt senki, aki tanára lehetett volna a zsengekorú és tudásszomjas diáknak, ha valamely növény vagy fű nevét vagy hasznát óhajtotta megtudni és ismerni. A szülei kertjében, ennek szorgos ápolójától, az édesanyjától, vagy mikor mint gyermek a pajtásával a városhoz közellevő erdős és cserjés helyeken kószált, megtudakolta a közönséges növények

herbarum, et radicum, quae vulgi etiam mensas instruunt, et florum quorumdam nomina, arripuit, sed falsa fere, aut inepta: qui propria ac certa vocabula scire desiderabat. Sitim vero hanc hauriendae certae stripium, et herbarum notitiae deinceps, accedenete doctorum virorum, in academia praesertim, institutione, adiuuante etiam propria intelligentia, restinxit: plures etiam herbas ex Horatio, Virgilio, Ouidio, Hesiodo, Theocrito, et aliis, veris nominibus agnoscere et designare didicit. Haec Deccardi ex ephebis iam excedentis, atque in rerum passim occurentium naturae contemplatione, cum voluptate, defixi, indoles cum annis creuit, maturitatemque cum aetate nacta est. Quare, magnam sui, factis his non obscuris indiciis, exspectationem excitans, iactis elegantiorum litterarum in schola patria fundamentis, vsus in ea doctoribus, Ioanne Friedelio, et Georgio Balog, Wittenbergensem academiam adire statuit, et eam an. 1707.. tametsi magna, quae tum orta est, tempestas belli ciuilis eum a proposito deterrere poterat, Rectore Academico Ioan. Balth. Wernhero feliciter salutauit. Inter hos Ioa. Baptistae Roeschelii, patria Semproniensis, et hospitio, et coniunctu, et institutione, tum publica, tum priuata, vsus est: praesertim autem Ioa. Guilelmi de Berger, Germaniae Ciceronis, Romana dictione et suauitate sic delectatus est, vt omnia in succum et sanguinem conuerteret. Hos duumuiros attendebat in publico iuxta et priuatim: vtrosque audiebat

és az egyszerű nép asztalára is kerülő gyökerek, valamint némely virágok elnevezéseit, de persze sokszor téves vagy meg nem felelő választ kapott. Ő azonban az igazi és biztos elnevezéseket akarta megtudni. Ezután a növények és fűvek biztos megismerése utáni vágyát főként az akadémián elégítette ki, tudós férfiak oktatásából és saját értelmének segítségével is merített ismeretek útján. Több növényfajta igazi nevét Horatiusból, Virgiliusból, Ovidiusból, Hesiodosból, Theocritosból és más szerzők műveiből ismerte és jelölte meg. Amint elhagyta a serdülőkort, és élvezettel elmerült a mindenféle szeme elé kerülő dolog természetének megfigyelésébe, természetes érdeklődése évről-évre gyarapodott, és egyben szert tett a korával járó érettségre is. Ezekkel a világos előjelekkel nagy várakozást idézett fel maga iránt. Ezért, miután a honi iskolában Friedel János és Balog György tanítók vezetésével megalapozta magasabb műveltségét, eltökélte magában, hogy a wittenbergi akadémiára megy. Utóbbit 1707-ben, jólehet az akkor zajló polgárháború vihara ettől a szándékától visszariaszthatta volna, Wernher János-Boldizsár akadémiai rektorsága idején szerencsésen köszönhette. Többek között élvezte a soproni Roeschl Ker. János vendégbarátságát, szállását, és mind nyilvános, mind pedig személyes oktatását: azonban leginkább Németország Cicerójának, von Berger János Vilmosnak latin beszédmódját és nyájasságát kedvelte meg olyannyira, hogy mindez szinte a vérébe ment át. Kettejükre a nyilvános és a magánéletben egyaránt felfigyelt: mindkettőt ott-

intra velum: vtrisque adhaerebat adsidue. In sanctioris autem disciplinae studio, cui se consecrauit, audiendos sibi delegit Wernsdorfium, Loescherος, tum patrem, tum filium, Schroeerum, Neumannum, Chladenium, aliosque. Etiam matheseos subtilioris adyta studio non vulgari adiit. Vt vero animum a seuerioribus his disciplinis vtiliter, et cum quadam animi, discendi cupidissimi, delectatione abstraheret, impetum naturae cum ratione et intelligentia secutus est, id est, ad iucundissimum Botanices studium, ad quod excolendum a iuuentute, vt dictum est, mirum in modum ferebatur, semet conuertit. Excellebat hoc tempore in exacta plantarum notitia Ioa. Henricus de Heucher, Archiater, et Consiliarius aulicus Regis Poloniarum, qui horto medico Academiae Wittebergensis cum dignitate Botanices Prof. Publ. praeerat. Huius viri publicas in plantarum notitiam recitationes studiosissime visitauit, et, quasi diuturnam sitim restinguere vellet, auide hausit. Absoluto in hac academia per quinquennium studio academico, cum Ioannes Friedelius Rector Scholae Semproniensis, senio iam venerabilis, munere scholastico se abdicaret, Senatus Semproniensis sanctior Deccardum, delato ei communibus suffragiis Rectoris munere, an. 1712. per litteras domum reuocauit. Hoc ille munere per XXVIII. annos pro virili defunctus est, tandemque, an. 1741. cum aetatis senescentis molestias, et in audiendo defectum persentiret, quieti litterariae se tradidit.

In

honában is hallgatta: mindakettőhöz állandóan ragaszkodott. A hittudomány terén, melynek tanulmányozására szentelte magát, Wernsdorf, mind az idősebb, mind az ifjabb Loescher, Schroeer, Neumann, Chladenius és mások előadásait választotta ki. Rendkivüli igyekezettel még a magasabb matematika titkaiba is belekóstolt. Hogy pedig lelkét hasznosabban, s tudásszomjas lelkületének bizonyosfokú gyönyörűségével vonja el ezektől az elvont tudományoktól, okos mértéktartással követte természetes indulatát, azaz a botanika kellemes tanulmányozására adta magát, melynek müvelésére, mint említettük, ifjúkorától csodálatos kedvet érzett. Ebben az időben a növénytannak kiváló ismerője volt Heucher János Henrik, Lengyelország királyának udvari orvosa és tanácsosa, aki mint a botanika nyilvános tanára a wittenbergi egyetem gyógynövénykertjét is igazgatta. Az ő nyilvános felolvasásait szorgalmasan látogatta és oly mohón hallgatta, mint aki hosszantartó tudásszomját akarja kielégiteni. Éppen befejezte az ezen az akadémián öt évig tartó tanulmányait, amidőn Friedel János, a soproni iskola igazgatója tiszteletreméltó öreg korában lemondott iskolai tisztéről. Ekkor a soproni egyházközség 1712-ben levelével hazahivta Deccardot, s egyhangú szavazással felajánlotta neki az igazgatói állást. Ezt a tisztet 28 éven át derekasan betöltötte, míg végül 1741-ben, mikor érezni kezdte az öregedő korral járó nehézségeket és a hallásában beálló hiányosságot, nyugalomba vonult és az irodalom-

In muneris scholastici administratione, praeter studia illa, quibus iuuentus a barbarie reuocatur, politiorisque humanitatis cognitione imbuitur, illud etiam consilium tenuit Vir, de commodo iuuentutis, patriae rebus aliquando administrandis bona spe succrescentis, sollicitus, vt, in Scriptorum veterum Romanorum explanatione, etiam *de Re Rustica scriptores* explicandos, nouo et adhuc inaudito exemplo, sibi sumeret: quod nos non tacendum esse existimauimus. Atque vtinam hanc rationem rectorum studiorum mature ineundam censerent nostri omnes! Quid enim, quaeso, vel consilii, vel verae delectationis est, rerum antiquissimis temporibus gestarum, bellorum, bellique ducum, exercituum naualium, ac pedestrium, coloniarum huc illuc deductarum, aliorumque factorum similium, de quibus puer in triuio iudicare non possit, enarratione, nempe enerui illa, nihilque succi habente, iuuentutem obtundere, aut fabularum poeticarum ludicra magis, quam vtili expositione, non tam animos iuuenum, quam aures pascere: atque interim illa omnia, quae magis obuia sunt, quae ante pedes posita, et quae Theologum non minus, quam Medicum, aut Iuris studiosum addecent, propudiose omittere? Sed hoc verbum adeo non capiunt omnes, vt mirum non sit, habuisse Deecardum, dum haec apud iuuentutem moliretur, qui eum roderent, et inique illi obtrectarent. Sed Rude donatus, vt dixi, an. 1741. Vir meritis grauis ita vixit in otio, vt semper esset in negotio. Illi, qui paene quo-

nak élt. Iskolai tisztének ellátása közben, azon a törekvésén kivül, hogy az ifjúságot elvonja a vadságtól és művelt emberségre nevelje, szivén viselve a majdan a haza közügyeinek igazgatásában jó reménységgel résztvevő felcseperedő nemzedék érdekét, az volt a szándéka, hogy a régi római irók magyarázatába új s eladdig hallatlan ötlettel felvegye *a paraszti élet íróinak* a magyarázatát; úgy véltük, hogy ezt nem szabad elhallgatnunk. Bárcsak mindnyájan még idejében követésre méltónak tartanánk az iskolaigazgatóknak ezt a megfontolását! Kérdem ui. mi értelme, vagy valódi gyönyörűsége van annak, hogy az ifjúságot elkábitjuk a legrégibb korokban viselt dolgok, háborúk, hadvezérek, hajóhadak, s gyalogos hadak, itt és amott történt gyarmatosítások és más hasonló tények elbeszélésével, melyekről a triviumba járó gyerek nem is tud ítéletet alkotni, még hozzá azzal az unalmas, magvasságot nélkülöző elbeszéléssel, avagy inkább költött mesejátékkal, mintsem hogy hasznos előadással töltenénk el a fiataloknak nem is annyira a lelkét, mint a fülét; s közben szégyenteljesen elhanyagoljuk mindazt, ami a kezünk ügyében van, úgyhogy szinte belebotlunk, és ami nem kevésbbé illik a teológushoz, mint az orvoshoz vagy a jogászhoz? Ám ezt a dolgot nem mindenki érti meg, és így nem csoda, ha volt, aki Deccardot, miközben az ifjúság körében ilyesmiket szorgalmazott, gyalázta és rágalmazta. Mikor aztán 1741-ben — mint mondtam — e nagyérdemű ember nyugdijba vonult, úgy élt a nyugalomnak, hogy mindig valami dologban sürgölődött. Akik életének utolsó éveiben

tidiani erant per extremos vitae eius annos interpellatores, numquam non offenderunt eum, ad ultimos vsque vitae dies, vel scribentem, vel legentem, vel commentantem aliquid. Botanicum studium, graui iam tum aetate affectus, in deliciis semper habuit. Fide digna refertur, Venerandum Senem singulis fere aliquot annorum hebdomadis, dum anni vices patiebantur, aliquoties vrbe egressum, et per plusculas horas in campo siluisque oberrantem sero saepe vespere, herbis, floribusque collectis, de quorum vsu mox a reditu multa cum amicis, huius studii cupidissimis, disserebat, fere onustum redisse. Has ille excursiones saepius antea, sed, perraro adscito vel admisso comite, plerumque solus faciebat, vt sine interpellatore in meditatione, ac commentatione versaretur; et, vt liberius secum omnia consideraret, et contemplaretur, non cum illa multitudine, opere diurno in agris et vinetis confecto, domum properante, sed serius ad vrbem, fere solus redibat; nemine curiosius speculantis cogitationes interrumpente. Quid dicam de hortulo, aedibus, quas incolebat, paternis vicino, sed pro cultoris eius industria angustioribus spatiolis circumscripto, illa tamen arbusculorum, fructuumque, inde pendentium varietate, florumque praecipue, varie coloratorum, imaginibus, tam mirifice distincto, vt ad illum, velut ad blandum spectaculum visendum admirandumque, pro anni temperie, non modo ciues, sed et vicinae regionis accolae, interque hos non pauci rei herbariae periti viri,

saepe

csaknem naponta fordultak hozzá, élete utolsó napjáig is mindig vagy írás, vagy olvasás, vagy valaminek a magyarázása közben találtak rá. Még késő öregkorában is mindig szeretett a növénytannal foglalkozni. Hitelesen beszélik, hogy a tiszteletreméltó Öreg minden évben egyes hetekben, amíg az időjárás megengedte, néhányszor kirándult a városból, több órán keresztül bebarangolta a réteket és erdőket, s gyakran későn este tért vissza, szinte megrakodva a gyűjtött virágokkal és növényekkel, melyeknek hasznáról aztán, röviddel hazaérte után az ilyen tanulmányokat kedvelő barátaival sokat értekezett. Ezeket a kirándulásokat többnyire egyedül tette meg, s csak nagyon ritkán hívott meg vagy engedett maga mellé kísérőt, hogy kérdezősködő nélkül foglalatoskodjék az elmélkedéssel és a tanulmányozással; és hogy magában zavartalanul fontolhasson meg mindent, kései időpontban egyedül tért haza a városba, nem pedig azzal a sok emberrel, aki a mezőn vagy szőlőben végzett napi munkája befejezése után sietett haza; így kíváncsiskodásával senki sem zavarta meg vizsgálódó gondolatait. Említsem-e a lakásául szolgáló szülői házhoz közel fekvő kertjét, melyet szorgalmas művelője keskeny mesgyékkel vett körül, s amelyet bokrai, a rajtuk termő gyümölcsök, s főként a különféle színes virágok oly csodálatosan tarkítottak, hogy az évszak időjárása szerint nemcsak a helybeli polgárok, hanem a környék lakosai is, s köztük sok növénytanban jártas ember jött oda gyakran és sokat, hogy mint valami bájos látványt megnézze

saepe multumque confluerent. Hanc famam botanophili Deccardus lactea loquendi, scribendique elegantia, Romanaque dictione auxit, et ad posteritatem quoque *Hungariae Ciceronis* nomen transmisit: eius Ciceronianam, non seruilem illam, succo neruisque carentem, macilentamque dictionem, sed suauem et graui viro dignam eloquentiam, quae in scriptis eius, vtut pauca exstent, cernitur, plerique omnes etiamnum praedicant. Qua re illud meruit Noster, vt eruditissima Societas Latina Ienensis eum in Sociorum suorum Honorariorum numerum an. 1738. adscripserit. Accepto diplomate, vt Societati gratam mentem testaretur, Vir, senio iam grauis, et vitae scholasticae satietate, in molestissima hac statione, spatio XXVIII. annorum, quos Gymnasio praefuit, contracta, ductus, epistolam scripsit nimis querulam, sed et nimis veram, argumentique huiusmodi, quod non sesamo et papauere sparsum, sed, citra criminationem, vellicans hominum quorumdam obesae naris pinguisque Mineruae stomachos vehementer mouebat. Paulo post haec Rude donatus est Noster, anno, vt supra iam dixi, 1741. relicta cathedra scholastica genero suo, Danieli Haynoczio. Vixit deinde in otio hoc litterario honestissime, nullo cum famae, summo studio et integerrima virtute partae ac conseruatae detrimento, eaque insuper felicitatis accessione mactatus, vt duos, quos genuit filios, Ioannem Guilelmum, Medicum apud Sempronienses experientissimum, et Ioan. Christophorum, Verbi diuini

és megcsodálja. Ezt a növényszerető hímevét Deccard még növelte latin beszédjének és írásának kellemes választékosságával, annyira, hogy az utókor is *Magyarország Cicerójának* a nevével említi: a legtöbben ma is dicsérik azt a cicerói, nem szolgai, nem velőtlenül tartalmatlan és sovány, hanem kellemes és komoly férfihoz illő stíluskészséget, mely írásaiban, már amennyi belőlük fennmaradt, látható. Ezzel kiérdemelte, hogy a jénai Latin Tudós Társaság 1783-ban tiszteletbeli tagjai sorába iktatta. Amikor megkapta az erről szóló oklevelet, hogy lerójja a Társaság iránti háláját, az öregségtől indíttatva, és megtörve a gimnázium élén, ezen a nehéz állomáshelyen eltöltött 28 esztendőtől, nagyon panaszos, de nagyonis igaz levelet írt, olyan tartalmút, melyet nem hintett meg szézámmal és mákkal, hanem amely — anélkül hogy vádaskodnék — némely finnyás ízlésű és vaskos észjárású embert megcsipkedett és felbosszantott. Nem sokkal ezután — mint már fentebb említettem — 1741-ban nyugdíjazták. Az iskolai katedrát vejére, Hajnóczy Dánielre hagyta. Azután tudományos kedvtelésének élt tisztességgel, nagy tudásával és sértetlen erényével, anélkül, hogy szerzett és megőrzött hírén bármilyen csorba esett volna, sőt boldogsága még azzal is gyarapodott, hogy két fiát, János Vilmost, a soproniak tapasztalt orvosát, és János Kristófot, nevezett szülővárosa

in eadem patria vrbe, apud ciues Aug. Conf. praeconem fidelissimum, honoratiore satis scilicet loco positos videret; et diu superstites relinqueret, vtrumque iam fato defunctum. Mortuus est Noster anno 1764. die 19. Martii. Vir bonus, et qui nunquam cuipiam: parium, nedum superiorum, iniuriam fecerat: in rem publicam, scholasticam inprimis intentior, quam in rem suam: in suas laudes adeo non propensus, vt etiam obiectiori animo videretur: alienus a voluptate, etiam licita: risus in ore rarissimus: lucem et consortia fugiebat: in contemptu apud turbam barbaram, leguleios et rabulas; amatus tamen a bonis.

Liceat interim nouissime bona L. B. venia, Iudicia quoque nonnullorum virorum eruditorum hic iam adnectere: Franc. Ernest. Bruckmannus Epist. Itin. XI. Cent. I. in qua de figuratis quibusdam Hungariae lapidibus agit, Deccardum Nostrum, cum quo familiariter conuersatus, *Rectorem Gymnasii Soprouiensis dexterrimum, virum doctum, studiique botanici amatorem magnum, eximiumque Historiae Naturalis cultorem* nominat. Idem Bruckmannus, dum Memorabilia Semproniensia ibidem Epist, XXXV. et XXXVI. recenset, eumdem Deccardum, *virum probum et doctum nuncupat, qui scientiam botanicam in deliciis habeat, et istam optime calleat.* Car. Frid. Loewius, notissimus Hungariae Medicus, alibi quoque a nobis iam laudatus, in Epistola de conscribenda Flora Pannonica, Sempron. an. 1739. in 4. edita, et in Act. Eruditor. Lips. recusa, *Deccardum omni suo praeconio,*

ágost. hitv. polgárainak igehirdetőjét eléggé tisztes állásban látta; utóbbiak jóval túlélték, ám azóta már mindketten elhunytak. Emberünk 1764. március 19-én halt meg. Jó ember volt, senkinek sem vétett soha, sem a vele egyenrangúak közül, még kevésbé a feletteseinek, senkivel sem volt igazságtalan: többet törődött a közügyekkel, elsősorban az iskolaüggyel, mint a saját érdekével: annyira nem volt hajlamos önmaga dicséretére, hogy még bátortalannak is tűnt fel: idegen volt tőle még a megengedett élvezet is; ritkán nevetett, a pompát és társaságot elkerülte, a műveletlen tömeg, a tudatlanok és szószátyárok lenézték őt, de szerették a jók.

A Kegyes Olvasó szíves engedelmével legyen már szabad idefűznöm közben néhány tudós ember róla alkotott véleményét: Brückmann Ferenc Ernő Epist. Itin. (Úti levelek) c. műve XI-ében az I. száz között, ahol Magyarország némelyik szép kövéről szól, Deccardunkat, akivel bizalmasan beszélgetett, *a soproni gimnázium ügyes igazgatójának, képzett embernek, a növénytan nagy barátjának és a természettudomány kiváló művelőjének* nevezi. Ugyanez a Brückmann, miközben XXXV. és XXXVI. levelében feljegyzi Sopron nevezetességeit, Deccardot *derék és képzett embernek hívja, aki kedveli a növénytant, és jól ismeri is.* Loew Károly Frigyes, az ismert magyarországi orvos, akit már más alkalommal említettünk, a Magyarországi növények összeírásáról Sopronban 1739-ben, negyedrét alakban kiadott és a lipcsei Tudós Társaság Közleményeiben újra kinyomtatott levelében *Deccardot a hírneveknél is nagyobbnak*

conio, quod ad humanitatem, tuli elegantioris, rei herbariae studium, omniumque litteraturam, maiorem adpellas, qui graviores curas, ceterasque molestias scholasticas vel vinearum, vel horti, florumque cultura, vel etiam plantarum indigenarum studio, quo non vulgariter delectatur, leuire soleat. Rotarides in Lineamentis Historiae Hungariae Litterariae Alton. an. 1745. in 4. edit. pag. 77. *Deccardum Vir. clar. ac amplissimum, alterum Pannoniae Nostrae Ciceronem, reique botanicae peritissimum scribit, qui si, inquit, susceptos Car. Frid. Laeuii, Medici Sempronio oriundi, haud ita pridem praematura morte nobis erepti, desideratissimos Labores botanicos continuaret, atque ederet: quorum obtinendorum spe infeliciter excidimus: praestaret profecto rem vti Patriae vniuersae vtilem, ita etiam integrae reipublicae eruditae gratissimam, immo omnium nostrum querelas plurimum leniret.* Hac itaque paullo longiore descriptione illud nos iam assecutos credimus, vt appareat, Deccardum in rerum natura indaganda cognoscendaque virum solertem fuisse, adminiculis etiam doctrinae, eo spectantis, non obiter instructum, omniaque aliis oculis, atque imperita multitudo, intuentem.

IOANNES GVILIELMVS DECCARD Ioannis Christophori Senioris, viri eruditissimi Filius non degener, matre, Eleonora Theresia, natalibus Ienichia, in hanc mundi lucem anno 1722. die 15. Nov. Sempronii editus. In Gymnasio patrio, praeeuntibus clarissimis ac

nemzi emberiesség, választékos stílus, növénytani ismeretek, mindenféle tudomány dolgában. Súlyos gondjait, s az iskolással összefüggő többi nehézségét szőlője, vagy kertje és virágai művelésével, vagy pedig belföldi növények tanulmányozásával, ami nem közönséges örömére szolgál, szokta enyhíteni. Rotarides a Lineamenta Historiae Hungariae Litterariae (A magyar irodalom történetének vázlata) c. Altónában 1745-ben negyedrét alakban kiadott műve 77. lapján azt írja *Deccardról, hogy híres és tekintélyes ember, Magyarországnak második Ciceroja és a növénytan kiváló ismerője. Ha ő — úgymond — a soproni származású, nem is oly rég a korai halál által tőlünk elragadott orvosnak, Loew Károly Frigyesnek várva várt növénytani munkálatait, amelyeknek a reménytől oly szerencsétlenül távolesttünk, folytatná és kiadná, valóban mind a haza számára hasznos, mind pedig az egész tudományos világ számára hálás dolgot művelne, sőt valamennyiünk panaszát nagyon megenyhítené.* Azt hisszük, hogy ezzel a kissé hosszadalmasabb leírással elértünk legalább annyit, hogy kitűnjék, mily jártas volt Deccard a dolgok természetének kutatásában és megismerésében, az ezekre vonatkozó tudomány segédeszközeivel is mily alaposan fel volt szerelve, s mennyire más szemmel nézett mindent, mint a nem szakértők tömege.

Deeccard János Vilmos, a tudós idősb János Krsitófnak nemeslelkű fia, anyjától, született Ienich Eleonóra Teréztől 1722. nov. 15-én Sopronban jött a világra. Szülővárosa gimnáziumában Zámbó János és sógora, Hainóczy Dániel,

doctissimis viris, Ioanne Zámbo, et Daniele Hainoczio, affine suo, in litterarum elegantiarum studio, accedentibus simul doctissimi sui parentis, tum publicis, tum domesticis institutionibus, ita adoleuit, vt iactis antea in re botanica sub manuductione Patris, fundamentis, ad studia academica an. 1743. mitteretur. Hoc itaque anno almam Salanam, Prorectore Academiae Magnifico, Teichmeyero, ingressus, huius et vt reliquorum Professorum, Stockii, Hambergeri, Hilscheri, Wedelii, in artem salutarem habitas eruditissimas recitationes frequentauit, et in suum vsum conuertit. Exacto quadriennio ad summos Doctoris honores adspirans, Dissertationem inauguralem sub praesidio Cel. Hilscheri an. 1748. Auctor defendit. Redux Medicinam in patria vrbe exercuit, virique et boni et litterati famam strenue tuitus est, mortuus anno 1778. d. 19. Octobr. eius morte proles mascula Deccardorum, de Sempronio annis abhinc fere centum optime meritorum, plane exstincta est.

Opera Deccardi Senioris I. edita.

1.) *Laudatio funebris Celeb. M. Christiani Serpilii, Theologi incomparabilis, et Sacrorum apud Sempronienses Euangelicae Doctrinae addicti, Antistitis desideratissimi, scripta a Ioan. Christophoro Deccardo, Gymnas. Sempron. Rectore-Ratisb.* 1714. *fol.* 2.)

neves és tudós emberek vezetésével, egyszersmind tudós apjának mind nyilvános, mind otthoni oktatása mellett a magasabb tudományok tanulmányozásában úgy megerősödött, hogy miután előbb még apja vezetésével elsajátította a növénytan elemeit, 1743-ban egyetemi tanulmányokra küldték. Tehát ebben az évben, Teichmeyer, nagyságos akadémiai prorektor idejében beiratkozott a hallei egyetemre, s ott ugyanennek, valamint a többi tanárnak, Stocknak, Hambergernek, Hilschernek, Wedelnek tudós orvosi előadásait látogatta és fordította saját hasznára. Négy év elteltével a doktori címre pályázott, orvosavató értekezését a híres Hilscher elnöklete alatt 1748-ban védte meg a szerző. Visszatérve orvosi hivatását szülővárosában gyakorolta, derék magatartásával megőrizte jó és tudós ember hírét, meghalt 1778. október 19-én; halálával a Sopron felvirágoztatásában mintegy száz éven át érdemeket szerző Deccardok férfi-utódainak teljesen magva szakadt.

Az idősebb Deccard művei, I. Kiadott művek.

1. *(A híres Serpilius Keresztély Mester, párját ritkító kitűnő és a soproniak kedvelt evangélikus vallású lelkésze fölött tartott gyászbeszéd, írta Deccard János Kristóf, a soproni gimnázium igazgatója. Regensburg, 1714. fólió)*

2.) *Oratio funebris Viro summe reuerendo, ampliss. doctiss. spectatissimoque D. M. Meisnero, Sacrorum apud Sempronienses quondam Antistiti grauissimo, d. 17. Matt. an. 1723. coelo recepto, supremi honoris testandi caussa dicta Ioann. Christoph. Deccardo, Gymn. Rect. Ratisb.* 1723. *fol.*

3.) *Laudatio funebris in obitum Viri sanctitate muneris summopere reuerendi, Ioan. Andreae Kastenholczii, Liberae Regiaeque Ciuitatis Semproniensis Coetui euangelico a Sacris, Scholarum Inspectoris, et Senatui sanctioris Assessoris grauissimi, recitata a Ioanne Christophoro Deccardo, Gymn. Rect. Ratisb.* 1724. *fol.*

4.) *Concio parentalis, in Virum summe reuerendum, nobilissimum, doctissimum, D. Ioan. Sig. Pilgramium, Regum, Electorum et Principum in Aula Caesarea Legatis et Ministris Augustanae Confessionis, vt et Lib. Reg. Ciuitatis Semproniensis communitati euangelicae a Sacris, Scholarum Inspectorem dignissimum, ac Senatus sanctioris Assessorem grauissimum, Theologum de sacra Smeproniensium republica immortaliter meritum, ipso exequiarum die* 8. *Kal. Febr.* 1739. *dicta a Ioan. Christoph. Deccardo, Gym. Rect. Vlmae* 1739. *fol.*

5.) *Commentatio Theologica, Ioan. Sig. Pilgramii, Sacrorum apud Sempronienses quondam Antistitis, in Caput IX. Epistolae Pauli ad Romanos, latinitate donata a Ioan. Christophoro Deccardo, Gym. Sempr. Rect. Ienae* 1746. *in* 4.

6.)

2. *(A tiszteletes, jeles, tudós és tekintetes Meissner nagyságos úr, a soproniak kajdani nagytekintélyű, 1723. május 17-én mennyekbe fogadott lelkésze fölött mondott gyászbeszéd, melyel iránta érzett nagyrabecsülését nyilvánította Deccard János Kristóf, gimnáziumi igazgató, Regensburg, 1723. fólió.)*
3. *(Búcsúbeszéd, melyet a szent tisztsége folytán tiszteletes Kastenholcz János András, Sopron szab. kir. város evangélikus egyházközsége lelkészének, tanfelügyelőjének és egyházi tanácsa nagytekintélyű ülnökének elhunyta alkalmából Deccard János Kristóf mondott. Regensburg, 1724. fol.)*
4. *(Deccard János Kristóf gimn. ig. temetési beszéde, melyet a tiszteletes, nemeslelkű, tudós Pilgram János Zsigmond úr, a császári udvar mellett működő ágostai hitvallású királyi, választófejedelmi és hercegi követeknek és minisztereknek, valamint Sopron szab kir. város evangélikus egyházközségének lelkésze, érdemes tanfelügyelője és nagytekintélyű egyházközségi tanácstagja, a soproni vallási élet terén halhatatlan érdemeket szerzett hittudós fölött mondott magán a temetés napján, 1739. jan. 21-én. Ulm 1739. fol.)*
5. *(Pilgram János Zsigmond, néhai soproni lelkész hittudományi magyarázata Pálnak a rómaiakhoz írt levele IX. fejezetéhez; latinra fordította Deccard János Kristóf, soproni gimnáziumi igazgató, Jéna 1746. negyedrét alakban.)*

6.) *Supremi officii munus, quo Viro clarissimo, doctissimoque, Danieli Haynoczio, Gymn. Sempr. Rectori dignissimo, de iuuentutis, litteris et moribus imbuendae coetu, quem in Seminario doctrinae nascentis aluit cultor ingeniorum perindustrius, praeclare merito, desideratissimo Genero, quoad per summi doloris acerbitatem facere potuit, iusta soluit moestissimus Socer Ioan. Christoph. Deccardus, Sempr. d.* 2. *Martii* 1747. *Ienae* 1747. *in* 4.

7.) *In Ioannis Pelzii*, Viri litterati, et senatoriae apud Sempronienses dignitatis, *Hungaria sub Waiuodis et Ducibus*, quae prodiit Sempron. an. 1755. in 8. plag. Stilum latinum, per integrum fere libellum, Deccardus Noster adhibuit.

II. Inedita.

1.) *Schola Latinitatis.* Abit quidem hoc scriptum a Rhetorum recentiorum libellis, pressiusque sequitur veterum dicendi magistrorum et dictionem et methodum: lucernam tamen, vt alia omnia huius viri scripta, olet, et fontes pure dicendi scribendique penitus recludit.

2.) *Analysis quorundam Librorum Codicis sacri V. et N. T.*

3.) *Index latinitatis Ciceronianae.*

4.) *Obseruationes botanicae Deccardianae* plures sunt, quarum talia recitabimus specimina:

a.)

6. *(Végtisztesség, melyet amennyire ezt nagyon keserves fájdalmában megtehette, méltóképpen adott meg a neves és tudós Haynóczy Dánielnek, igen kedves sógorának, a soproni gimnázium derék igazgatójának, aki kiváló érdemeket szerzett azoknak az ifjaknak a tudományra s jó erkölcsökre való nevelésében, akiknek szellemét a kikelő tudás szemináriumkertjében szorgalmasan művelte, az ő megszomorodott szívű apósa, Deccard János Kristóf, Sopronban 1747. március 2-án. Jéna 1747. negyedrét).*
7. (A tudós *Pelzl János*, soproni városi tanácsosnak a *Magyarország a vajdák és fejedelmek uralma alatt* című, 1755-ben Sopronban 8 íven megjelent könyvét csaknem teljes egészében Deccardunk fordította latinra.)

II. Ki nem adott művek

1. *Schola Latinitatis.* (Latin beszédgyakorlatok). Ez az írás ugyan eltér az újabb szónokok könyveitől és pontosan követi a régi szónokok beszédmódját és módszerét: de, mint a szerző valamennyi írása, világos és feltárja a helyes beszéd- és írásművészet forrásait.
2. *Az ó- és újszövetségi Szentírás némely könyvének elemzése.*
3. *Index latinitatis Ciceronianae.* (A cicerói latinság indexe.)
4. *Deccardnak* többféle *nyelvtani megfigyelése* van. Közülük ezeket idézzük:

a.) *Arum*, plantam, cuius radicis effossae et degustatae, sapor initio dulcis est, post linguam palatumque acrius vrens, et vellicans, ipse Clusius non nisi in Stripium Nomenclatore Pannonico solo nomine *Natragulya* citat, hanc plantam Deccardus ante confuse cognitam, interque proxima vrbi loca siluestria et virgulta, passim nascentem, discrete *Ἄρον* Graecorum, seu *Aron* Plinii Natur. Hist. Lib. XIX. Cap. 5. circa finem, et Lib. XXIV. Cap. 16. aut certe huic maxime cognatam plantam esse deprehendit.

b.) *Acetosa pratensis*, alio tempore in parto flosculos carpenti occurrit, quam tandem plantam illam esse animaduertit, quae Horatio in *Ἐπωδῶν* Libro, Epod. Iamb. II. herbae *Lapathi prata amantis* nomine adpellatur.

c.) Fruticem, virgas ab stirpe seu radice plures fundentem, arboris, ne medicoris quidem, proceritatem numquam attingentem, atque adeo rectius in fruticum quam arborum numero referendum, seape admiratus est, vel solius fructus consideratione memorabilem. Baccas nempe post florem profert in muscario, ita Plinius vocat, recentiores artis herbariae magistri vmbellam nuncupant, non dependentes, sed sursum spectantes, ouata specie, densioreque ordine dispositas, alio identidem atque alio colore in conspectum sese dantes, vt primo diluta viriditate tinctae, compressae, vtrimque fere planae, et exsuccae,

dein-

a) Az *arum* nevű növényt; ha ennek kikapált gyökerét megizleljük, eleinte édes, később a nyelvet és a szájpadlást hevesen égeti és szaggatja. Maga Clusius is csak Magyar Botanikai Névjegyzékében említi *nastagulya* néven. Deccard ezt a növényt, melyet nagyjából már azelőtt is ismert, és amely a városhoz közeli erdős és cserjés helyeken mindenfelé megterem, a többitől megkülönböztette és úgy találta, hogy nem más, mint a görögök *'Αρον*-ja, azaz a Plinius Nat. Hist. (Természetrajza)XIX. könyve 5. fejezetének a vége felé és XXIV. könyve 16. fejezetében szereplő *Aron*, vagy legalábbis ezzel közeli rokonságban levő növény.

b) Az *Acetosa pratensis* (réti sóska), melyet más évszakban olyankor talált a réten, amikor ott virágokat szedett. Megállapította végül is, hogy ez ugyanaz a növény, mint amelyet Horatius Epodon c. könyvében, a II. Iamb. Epod.-ban *Lapathus prata amans* (rétkedvelő sóska) nevű fűnek nevez.

c) Gyakran megbámulta azt a bokrot, amelynek több hajtása sarjad a tövéből, vagyis gyökeréből, mely még közepes fa magasságát sem éri el sohasem, miértis helyesen inkább a cserjék, mint a fák között kell számon tartani. és amely csupán gyümölcse miatt is említést érdemel. Virágzása után ui. bogyókat terem legyező-alakban, mint Plinius mondja, ernyősen, mint az újabbkori növénytan-szakértők nevezik. Ezek a bogyók nem csüngnek alá, hanem tojásdad alakban felfelé tekintenek, sűrűn helyezkednek el, más és más színt játszanak az emberi szem előtt, úgyhogy először fakó zöldnek, összenyomottnak mindkét oldalról csaknem laposnak és nedvtelennek, aztán

deinde turgescentes albo tum confestim eleganti rubore coccineo, denique per maturitatem nigro colore, eodemque saturiore appareant, qui ipse aues minores ad praedam inuitat: quamquam nec rusticorum fossorumque pueri puellaeque has baccas pulpa molli seu succo spissiori turgidas et sorbiles fastidiant. Ab his enim vmbellae illae baccis nondum omnibus maturis, sed magnam partem rubentibus foecundae decerpuntur, et domi loco aprico exponuntur, vt solis tactu maturescant. Germani adpellant Pappelbeere. Hungaris *Bangita* vagy *Ostormín-Fa* gyümölcse dicitur. Huius fruticis partes singulas et virgarum ab radice copiose fusarum ramorumque omnium sequacem ad vincturas lentitiam, qualem Plinius Nat. Hist. Lib. XVI. Cap. 37. virgis, quas salicum quodam genus emittit, adsignat, non minus nostri fruticis virgis tribuendam paullo adtentius considerans Deccardus *lenta* sibi *Viburna* Virgilii Eclog. I. non ariolans, sed plane probabili coniectura, et ratione deprehendisse visus est.

d.) Semen plantae a Doctore quodam Medico oblatum, quod ex *Trifolio bituminoso* se collegisse testatus est, cum in areola horti sparsisset Deccardus, adultam ex eo semine et florentem plantam eamdem plane agnouit, quae apud veteres Romanos propter fugram *Trifolium acutum*, quia longis et hirsutis foliis viret, ceulemque robustiorem facit, quam

pra-

mikor gömbölyödnek, fehérnek, majd tüstént finom skarlátvörösnek, végül mikor beérnek, telt fekete színűnek látszanak, hogy ezzel is zsákmányolásra csalogassák a kisebb madarakat: ámbár a parasztok és kapások fiai és leánykái sem utálják ezeket a lágybélű, azaz sűrű nedvtől duzzadt és kiszívható bogyókat. Ők ui. le szokták szakitani az ernyős termést, melynek bogyói még ugyan nem mind érettek, de már nagyrészt piroslanak, s aztán otthon napsütötte helyre teszik, hogy a nap sugarai megérleljék. Németül Pappelbeer-nek, magyarul *banganitának* vagy *ostormén-fa* gyümölcsének mondják. Úgy látszik, hogy Deccardunk úgy találta, hogy annak a bokornak a részei, gyökeréről sajradó hajtásai, valamint ágainak minden futtatást követő hajlákonysága, amit Plinius Nat. Hist.-ja XVI. könyve 37. fejezetében a fűzfa valamelyik fajtája ágainak tulajdonit, éppúgy tulajdoníthatók a mi bokrunk vesszőinek. Ezt számára a Virgilius 1. eklogájában említett *szívós galagonya* kissé figyelmesebb szemlélet mellett nemcsak sugallta, hanem egészen valószínűvé és ésszerűvé tette.

d) Azt a növénymagot, amit valami orvosdoktor hozott neki, s azt állította, hogy a *Trifolium bituminosum* (három-levelű lóhere)-ról gyűjtötte, Deccard elültette kertjének szérűjén. A magból felcseperedő és virágzó növényben hajszálpontosan felismerte azt a növényt, amit a régi rómaiak alakja miatt *Trifolium acutum*-nak neveztek. Azért hivták igy, mert hosszúkás és tüskésszélű levelei vannak, s vastagabb szárat nö-

pratense: apud Graecos vero, quia odoris grauis est, neque absimilis bitumini ἀσφαλτιον vocatur, Columella de Re Rust. Lib. VI. Cap. 17. et ad ictus serpentis, noxiorumque animalium, et venena depellenda remedium celebratur efficacissimum.

e.) Plantae mentionem bis facit diuinus Vates Ieremias Cap. 17. 6 et Cap. 48. 6. quam b. Lutherus vulgo Saxonum notissimam, humilem et ad fruticum naturam proxime accedentem, in solo sterili, radice, stipite exiguo, et ramusculis lignosis, per annos plures durantem, satis apto vocabulo die Heide. Hungarici interpretes *Hanga-Fa*, ille vero latinus, quis quis fuit, sacri Codicis interpres *Myricam*, recentiores autem artis herbariae Doctores communi fere sententia *Ericam* adpellarunt. Hanc Deccardus cum Virgilii *Myricis humilibus* Eclog. IV. et Plinii *Myrice* conferens, haerebat initio, cum apud Plinium de sua Myrice breuiter et obscurius disserentem nihil occurreret, quod in deliberando de aptiore nomine plantae huic ponendo distractum animum iuuaret: deinde vero verba Ieremiae diligentius perpendens, *Ericam* vel *Ericem* Plinii Hist. Nat. Lib. XXIV. Cap. 9. oraculis Ieremiae vindicandum statuit. Talem enim is plantam significare videtur, quae in locis propter sterilitatem incultis atque desertis prouenit.

f.)

veszt a mezeinél; a görögök pedig nehéz szaga és a kátrányhoz való hasonlósága miatt *ἀσφαλτιον*-nak hivják. Columella De Re Rustica (A földmüvelésről) c. müve VI. könyvének 17. fejében dicséri, hogy kígyómarás, vadállatok harapása ellen és mérgek semlegesítésére nagyon hatásos gyógyszer.

e) Isten prófétája, Jeremiás, könyve 17. fej. 6. versében és 48. fej. 6. versében kétszer említ meg valami növényt. Ezt a szászoknál jól ismert, alacsonynövésü, bokorszerü, terméketlen talajon, kicsiny gyökérrel és szárral, fás ágakkal több éven át tenyésző növényt a megb. Luther elég megfelelő szóval die Heide-nek, a magyar fordítók *Hanga-Fának*, a Szentirásnak latin fordítója pedig, akárki volt is az, *Myricának*, a botanika újabb tudósai pedig csaknem egyöntetüen *Ericának* nevezik. Deccard ezt egybevetette a Virgilius IV. eklogájában szereplő *Myrex humilis-szel* és Plinius *Myrexével*. Eleinte felfüggesztette a véleményét, mivel Pliniusnál, aki Myrex-éről csak röviden és homályosan ir, mit sem talált, ami megsegitette volna őt latolgatásában, minő megfelelőbb elnevezést kellene adnia ennek a növénynek; később azonban jobban megfontolva Jeremiás szavait, úgy döntött, hogy a Plinius Hist. Nat. (Természetrajz) XXIV. könyve 9. fej.-ében olvasható *Ericát* vagy *Erixet* kell a Jeremiás jövendöléseiben szereplő növénnyel azonositani. Utóbbi ui. úgylátszik olyan növényre céloz, amely terméketlen, s épp ezért müveletlen s puszta helyeken fordul elő.

f.) Altioris indaginis maiorisque difficultatis et laboris res est ex Ionae diuini Vatis verbis Cap. 4, 6. eruere verum nomen illius plantae, quam miris ramorum et foliorum incrementis unius noctis spatio Deus excitauerat, ad locum illum opacandum, quem Ionas sibi elegerat, ex quo vrbis amplissimae, Niniues, vel ingenti hiatu terrae discedentis hauriendae, vel alio insolito horribilique excidio funditus euertendae, vt ne vestigium quidem tantae vrbis posteris esset reliquum, occasum interitumque nimium curiosus spectator intentis oculis contemplaretur. Neque enim b. Lutherus, vel Hungaricus interpres, qui cucurbitam satis quidem amplo folio, proindeque vmbroso, vestitam plantam; nec latinus translator, qui nescitur, quibus initiis ac fundamentis artis, quae viam rationemque plantas et frutices cognoscendi tradit, subnixus, *Hederam* lectori suo obtrudit, illam Ionae plantam idoneo nomine expressit: quod quidem Lutherus alibi de sua interpretatione ingenue fatetur. Nouit certe vulgarem cucurbitam, crescere flagellis longius humi reptantibus, quae ipsum pondus fructus sui tam grandi mole tumidi tollere se a terra altius non sinit. Hedera vero et ipsa humi repit: sola illa, quam rigentem vocat Plinius Nat. Hist. Lib. XVI. Cap. 34. sine adminiculo stat: ceterae species tum demum in longitudinem altius scandentem adolescunt, cum arbores aut muros multiplici lapsu et erratico serpentes, et velut adminiculum,

ad

f) Mélyebb kutatást és nagyobb fejtörést okoz Jónás próféta 4. fej. 6. versében kideríteni, mi annak a növénynek valódi neve, melyet Isten ágaival és lombozatával együtt csodálatos növesztéssel egyetlen éj tartama alatt hozott létre, hogy árnyéka boritsa azt a helyet, melyet Jónás próféta választott ki magának, hogy onnan mint kíváncsi néző figyelmesen szemlélje, mint fordul fel fenekestől Ninive, ez a jókora város, akár úgy, hogy hatalmas földrengés következtében támadt hasadék nyeli el, vagy úgy, hogy valami más, szokatlan és rettenetes pusztítás folytán nyoma se maradjon ekkora városnak az utókor számára. Ui. Jónásnak azt a növényét nem fordították megfelelő szóval, sem a megb. Luther, vagy a magyar fordító, akik az eléggé nagylevelű, s épp ezért árnyat adó tököt, sem a latin fordító, aki — ki tudja milyen növényismereti elemekre és alapelvekre támaszkodva — *Hederát* (repkény) tukmált olvasójára: ezt (a nehézséget ti.) különben Luther fordításával kapcsolatosan máshelyütt őszintén bevallja. Bizonyára tudta, hogy a tök hosszú földön kúszó kacsokat növeszt, melyeket már magának az oly nagytömegű termésnek a súlya sem enged a földtől magasabbra emelkedni. A repkény viszont maga is a földön kúszik; csak az a fajta áll karó nélkül, melyet Plinius Nat. Hist-ja XVI. könyvének 34. fej.-ben merevnek hiv, a többi fajta végül is akkor nő csak fel magasabbra és hosszabbra, midőn többszöri leesés és tévelygő kúszás után megkeresték és megtalálták azo-

ad quod annitantur, et per quod in editiora enitantur, quaerentes nactae fuerint. Ac tum quidem scandens hedera conuestit, quicquid radicolis brachiis adprehenderit, arbores sigillatim, quas fugit et strangulat, omnem succum auferendo, et muros, quos rumpit: ramis tamen ita patulis diffusa, aut foliis latioribus vestita nulla species est, vt vmbrosum perfugium, quod nimios solis ardores defendat, preabere possit. Missa igitur cucurbita, aut hedera, coniicit Deccardus *κίκι*, vel *κύκι* Aegyptiorum et Graecorum, plantam nempe illam, quae tota quamcunque eius partem spectes, admirationem habet, quamque ideo Germani *den Wunderbaum*, Latini vero et nominatim Plinius Hist. Nat. Lib. XV. Cap. 7. etiam *Cici* et *Ricinum*, a similitudine seminis caulae ferulaceo et foliis vitium, semine uvarum gracilium, in Aegypto praesertim copiose provenientem adpellarunt, esse intelligendam. Hanc Deccardus plantam in hortulo suo cultam saepe vidit proceritatem viri excedentem: vnde facili coniectura iudicauit eam in terrae illius, in qua Niniue sita fuit, foecunditate quam coeli temperatio commodissime adiuuabat, praesertim vi illa, omnia regentis et gubernantis DEI, qui, quicquid velit, potentissimo nutu efficere potest, ad plantae huius insolitum et iucundum spectaculum lonae dandum extra ordinem accedente iis foliorum et ramorum incrementis auctam fuisse, vt homini sub ea recubanti largissimam vmbram praebere potue-

kat a fákat vagy falakat, amelyekhez, mint valami karóhoz támaszkodnak. És akkor aztán a felkúszó repkény benő mindent, amit csak gyökérszerű ágaival elér, nevezetesen a fákat, melyeken élősködik, s amelyeket megfojt avval, hogy minden nedvüket elszívja, valamint a falakat, melyeket megrepeszt: ámde egyiknek sincs oly kiterjedt koronája vagy nagylevelű lombozata, hogy a nap túlzott heve elől árnyékos menhelyet nyújtson. Elejtve tehát a tököt, vagy a repkényt Deccard arra a következtetésre jutott, hogy az egyiptomiak és a görögök *κίκι*-jének vagy *κύκι*-jának kell érteni, tehát annak a növénynek, mely minden részében csodálatraméltó, s melyet ezért a németek *Wunderbaumnak* (csodafa), a rómaiak pedig, nevezetesen Plinius Hist. Nat. (Természetrajz) XV. könyve 7. fej.-ében *Cicinek* és *Ricinusnak* neveztek, mivel hasonlít ahhoz a nádvesszőalakú veteményhez, melynek torzsája, levelei a szőlőéhez hasonlóan, a termése pedig kecses fürtökben lóg, s amely főként Egyiptomban tömegesen fordul elő. Deccard gyakran megfigyelte, hogy ez a kertjében termesztett növény az embermagasságot is meghaladja. Ezért könnyen következtethette, hogy azon a termékeny földön, ahol Ninive állott, s az ottani kellemes éghajlat hatására, főleg pedig annál az erőnél fogva, amellyel a mindent irányító és kormányzó ISTEN hatalmas intésével bármit megtehet, amit csak akar, ez (ti. a növény) a természet rendjén kivül ágaival és lombjával együtt nőtt meg a Jónás számára oly szokatlan és kellemes látvánnyá, hogy képes volt a tövébe heveredő emberre széles árnyékot vetni.

rit. Ipsa praeterae *χίκεως* notio, quae Graecis ad hanc plantam designandam placuit, quo propius abest ab ipsa hebraeae vocis קִיקָיוֹן imitatione, hoc maiore probabilitae animos inuitat ad hanc sententiam, quae Graecorum et Plinii notationem tanta similitudine veri commendat, tantisper saltim adsensu comprobandam, dum aliquis meliora docuerit. Piget reliquas obseruationes botanicas in aduersariis prostantes in nostras has iam iam inscribere Tabellas.

Opera Deccardi Iunioris.

1.) Dissert. inaug. med. Praes. Sim. Paul. Hilschero. *De Morborum acutorum prae chronicis malignitate et lethalitate. Ienae an.* 1748. *in* 4. *plag.* 6.

2.) *Flora pannonica seu Sempronientis, a Car. Frid. Loewio inchoata.* Operis huius continuandi, vt Biographiae nostrae Centur. I. pag. 99. iam alias indicauimus, coeperat Noster consilium. Descriptio Florae huius in Mscto latentis, quoad partem praecipue officinalem, Deccardiana, integro ordine alphabetico decurrit, animadversionibus botanicis aucta, et amplius a Io. Carolo Haynoczio, Danielis filio, Deccardi senioris ex filia nepote, Viro litteratissimo, vt quidem per litteras promisit, augenda, immo etiam forte litteris vulganda.

3.)

Azonkívül maga a *κίκι* szó, mely a görögöknek a növény megjelölésére megtetszett, minél kevésbé áll távol a héber קִיקָיוֹן (kikkájon) szónak az utánzásától, annál nagyobb biztonsággal kelti fel az emberben azt a véleményt, mely a görögök és Plinius megjegyzését annyira valószínűvé teszi, hogy jóvá kell azt hagynunk legalábbis addig, amíg valaki jobbat nem tanít. Resteljük már ezekre az oldalakra leírni az ellenvéleményen levőknél található többi botanikai megfigyelést.

Az ifjabb Deccard művei

1. Orvosavató értekezés Hilscher Simon Pál elnöklete alatt: *De Morborum acutorum prae chronicis malignitate et lethalitate.* (A heveny betegségek rosszabb indulatúak és halálosabbak az idülteknél.) *Jénа*, 1748. *negyedrét*, 6 *iv.*
2. *Flora pannonica seu Semproniensis, a Car. Frid. Loewio inchoata.* (Dunántúli vagyis soproni növényvilág, melyet Loew Károly Frigyes kezdett.) Emberünknek az volt a szándéka, mint ezt már első száz életrajzunkban a 99. lapon más alkalommal megjegyeztük, hogy folytatja ezt a művet. Ezt a kéziratban meglevő növényzet-leírást, főként szaktudományos részében, Deccard szerezte. Az anyagot alfabetikus sorrendbe szedte, és növénytani megfigyeléseivel bővítette. A tudós Hajnóczy János Károly, a Dániel fia, s leánya révén az idősb Deccardnak unokája, levelében azt ígérte, hogy tovább bővíti, sőt talán nyomtatásban is kiadja.

3.) *Rei Rusticae Hungaricae Libri III. congesti indefessa industria et labore Clar. Matthiae Belii, polyhistoris quondam inter Hungaros celeberrimi, et Io. Christophori Deccardi, olim Rectoris Sempron. Gymn. euang. aucti obseruationibus a Duumfratribus coniunctissimis, Io. Guilielmo Deccardo Med. Doct. et Io. Christophoro Deccardo, Societ. Lat. Ienensis Membro honorario.* Ichnographia Operis integri, in quo elaborando cum laudato Matthia Belio Io. Christophorus Deccardus senior, et post hunc ambo huius filii, triga ergo Deccardorum, desudarunt, talis est:

LIBER PRIMVS,

In quo disseritur de occupationibus Rei Rusticae necessariis, vtpote, de Re pecuaria et agricultura in Hungaria. Post Praefationem, quae continet Prolegomena de Re Rustica Hungariae sub Romanis, et deinde sub Hungaris, sequuntur iam ipsa Capita Libri primi:

Caput I. agit de negotiis rusticis in Hungaria generatim.

§. 1. *Distinctio negotiorum rusticorum.*
§. 2. *Res pecuaria pertinet ad rem rusticam.*
§. 3. *Agricultura, an res pecuaria praecesserit?*
§. 4. *Res pecuaria agriculturae ratione originis praeponitur.*

3. *A magyar mezőgazdaság III könyve, melyet fáradhatatlan szorgalommal és munkásai szerkesztettek mélt. Bél Mátyás, a hajdan híres magyar polihisztor és Deccard János Kristóf, hajdan a soproni evang. gimnázium igazgatója, s melyet két megértő testvér, Deccard János Vilmos, orvosdoktor és Deccard János Kristóf, a jénai Latin Társaság tiszteletbeli tagja bőrítettek megfigyeléseikkel.* Az egész műnek, melynek kidolgozásán az említett Bél Mátyással együtt az id. Deccard János Kristóf és utána mindkét fia, tehát a Deccardok hármasfogata fáradozott, ez a részletes tartalma:

ELSŐ KÖNYV

melyben szó van a mezőgazdaság szükséges munkálatairól, mint pl. a magyarországi állattenyésztésről és földművelésről. Az előszó után, mely Magyarországnak a rómaiak uralma és aztán a magyarok uralma idején való mezőgazdaságáról tartalmaz bevezető megjegyzéseket, következnek magának az Első könyvnek a fejezetei:

Az I. fejezet általánosságban tárgyalja a magyarországi mezőgazdaságot.

1. §. *A mezőgazdasági dolgok felosztása.*
2. §. *Az állattenyésztés a mezőgazdasághoz tartozik.*
3. §. *Mi volt előbb, a földművelés, vagy az állattenyésztés?*
4. §. *Eredet tekintetében az állattenyésztés megelőzi a földművelést.*

Membrum I. agit de re pecuaria Hungariae.
§. 1. *Origo rei pecuariae Hungaricae.*
§. 2. *Dignitas rei pecuariae.*
§. 3. *Ars et Scientia rei pecuariae.*

SECTIO I.

De pecorum Hungariae forma, specie, natura.

CLASSIS PRIMA.

De pecoribus maioribus Hungariae.

§. 1. *Frequentia pecoris Hungarici.*
§. 2. *De bove hungarico, eiusque forma.*
§. 3. *Discrimen specierum in bobus hungaricis.*
§. 4. *Bovum hungaricorum natura.*
§. 5. *De equo hungarico.*
§. 6. *Forma et color equi hungarici.*
§. 7. *Diuersa equorum hungaricorum species.*
§. 8. *Natura equi hungarici.*
§. 9. *Alacritas equorum hungaricorum.*
§. 10. *Fortitudo equi hungarici.*
§. 11. *Quamdiu partum gerunt equi hungarici?*
§. 12. *De asinis hungaricis.*
§. 13. *Color asinorum hungaricorum.*
§. 14. *De mulis hungaricis.*
§. 15. *Forma muli hungarici.*
§. 16. *De bubalis hungaricis.*
§. 17. *Natura bubali hungarici.*

CLAS-

Az I. taglalat Magyarország állattenyésztéséről szól.

1. §. *A magyar állattenyésztés eredete.*
2. §. *Az állattenyésztés jelentősége.*
3. §. *Az állattenyésztés mestersége és tudománya.*

I. RÉSZ.

Magyarország háziállatainak alakja, fajtái, természete.

ELSŐ OSZTÁLY

Magyarország nagyobb háziállatai.

1. §. *A magyar háziállatok száma.*
2. §. *A magyar ökör s annak alakja.*
3. §. *A magyar ökrök alfajtái közti különbség.*
4. §. *A magyar ökör természete.*
5. §. *A magyar ló.*
6. §. *A magyar ló színe és alakja.*
7. §. *A magyar lovak különböző alfajai.*
8. §. *A magyar ló természete.*
9. §. *A magyar lovak fürgesége.*
10. §. *A magyar ló ereje.*
11. §. *Meddig tenyésznek a magyar kancák?*
12. §. *A magyar szamarak.*
13. §. *A magyar szamár színe.*
14. §. *A magyar öszvér.*
15. §. *A magyar öszvér alakja.*
16. §. *A magyar bivaly.*
17. §. *A magyar bivaly természete.*

CLASSIS SECVNDA

De pecudibus Hungariae minoribus.

§. 1. *Pecudum minorum in Hungaria frequentia.*
§. 2. *Oues hungaricae, et earum discrimen.*
§. 3. *Earum natura et vitia.*
§. 4. *Caprae hungaricae, et earum natura.*
§. 5. *Sues hungaricae, earum color, diuersitas, et natura.*

SECTIO II.

De pecoris hungarici comparatione, conseruatione, et vsurpatione.

§. 1. *Comparatio pecoris.*
§. 2. *Quid adiendum emptores in comparatione pecudum?*
§. 3. *Campestria pecora montanis antecedunt.*
§. 4. *Iura pecus coëmendi.*
§. 5. *Conseruatio pecoris et fostura.*
§. 6. *Nutricatus bubuli pecoris.*
§. 7. *Nutricatus equorum.*
§. 8. *Nutricatus ouium et caprarum.*
§. 9. *Suum hungaricarum nutricatus.*
§. 10. *Vsurpatio pecoris hungarici.*
§. 11. *De carne hungarica.*
§. 12. *De lacte hungarico.*
§. 13. *De butyro hungarico.*
§. 14. *De caseo hungarico.*
§. 15. *De vsu pecorum hungaricorum ad vestiendum.*

MÁSODIK OSZTÁLY

Magyarország kisebb háziállatai.

1. §. *A kisebb háziállatok száma Magyarországon.*
2. §. *A magyar juhok, s ezek különböző fajtái.*
3. §. *Ezeknek természete és hibái.*
4. §. *A magyar kecskék és természetük.*
5. §. *A magyar sertés, annak színe, különböző válfajai és természete.*

II. RÉSZ

A magyar jószág beszerzése, tartása és használata.

1. §. *A jószág megszerzése.*
2. §. *Mire néznek a vásárlók, mikor barmokat vásárolnak?*
3. §. *A mezei háziállatok értékesebbek a hegyieknél.*
4. §. *A baromvásárlás joga.*
5. §. *A háziállat tartása és ellése.*
6. §. *A szarvasmarha táplálása.*
7. §. *A lovak táplálása.*
8. §. *A juhok és kecskék táplálása.*
9. §. *A magyar sertések táplálása.*
10. §. *A magyar háziállatok haszna.*
11. §. *A magyar húsról.*
12. §. *A magyar tej.*
13. §. *A magyar vaj.*
14. §. *A magyar sajt.*
15. §. *A magyar háziállatok felhasználása ruházkodásra.*

§. 16. *De vsu pecorum hungaricorum ad trahendum.*
§. 17. *Quomodo boues hungarici domantur.*
§. 18. *De bubalorum mulorumque vectura.*
§. 19. *Boues hung. aratores agrorum.*

Membrum II. de agricultura Hungariae.

SECTIO I.

De curis agrorum.

§. 1. Connexio cum praecedentibus.
§. 2. Ager hungaricus diuiditur in arua et prata.
§. 3. Pratorum Hungariae situs.
§. 4. Cura pratorum hungaricorum.
§. 5. Agri hungarici situs.
§. 6. De natura soli hungarici.
§. 7. Agrorum hungaricorum cura.
§. 8. Cultus agri hungarici in genere, et res ad culturam pertinentes.
§. 9. Qualis mensura hungarici agri, et quot operis absoluitur?
§. 10. Aratio hungarica quotuplex?
§. 11. De ritu vertendi terram.
§. 12. De stercoratione agri.
§. 13. De semente in Hungaria.
§. 14. De semente autumnali.
§. 15. De satione verna.
§. 16. De ratione serendi in Hungaria.
§. 17. Opera post sationem.

SE-

16. §. *A magyar háziállatok vontatásra való használata.*
17. §. *A magyar ökrök szelidítéséről.*
18. §. *A bivaly- és ösziverfogatok.*
19. §. *Földszántás a magyar ökrön.*

A II. taglalat Magyarország földművelését tárgyalja.

I. RÉSZ.

A szántóföld gondozása.

1. §. Az előzőkkel való összefüggés.
2. §. A magyar földek szántókra és mezőségekre oszlanak.
3. §. Magyarország rétjeinek fekvése.
4. §. A magyar rétek gondozása.
5. §. A magyar szántók fekvése.
6. §. A magyar talaj természete.
7. §. A magyar szántók gondozása.
8. §. A magyar mezőgazdálkodás általánosságban, és a hozzá tartozó dolgok.
9. §. Mekkora kiterjedésű a magyar szántó, és hányféle munkálattal dolgozzák meg?
10. §. Hányféle a magyar szántás?
11. §. A talajforgatás mestersége.
12. §. A szántó trágyázása.
13. §. A magyarországi vetés.
14. §. Az őszi vetés.
15. §. A tavaszi vetés.
16. §. A vetés módja Magyarországon.
17. §. A vetés utáni munkák.

SECTIO II.

De foenisecio, messe, triturationе, granariis et distractione.

§. 1. *De foenisecio.*
§. 2. *Ratio foenum hungaricum conuehendi.*
§. 3. *Messis hungaricae tempus.*
§. 4. *Messores hungarici, eorumque merces.*
§. 5. *Falcis hungaricae genera.*
§. 6. *Hungariae messis faciendae ratio.*
§. 7. *Actores et serui operariorum.*
§. 8. *Triumphus post messem.*
§. 9. *Operae post messem.*
§. 10. *De decimis.*
§. 11. *De spicilegiis et inarationе stipulae.*
§. 12. *De areis.*
§. 13. *De triturationе hungarica.*
§. 14. *Ventilatio frumenti.*
§. 15. *De repositione stramentorum.*
§. 16. *Granaria hungarica.*
§. 17. *Annonae caritas et fames.*
§. 18. *Annonae vilitas.*
§. 19. *Distractio frumentaria.*
§. 20. *De pane hungarico.*
§. 21. *De speciebus panis hungarici.*

Caput II. de negotiis domesticis seu villaticis.

Membrum I. de villis Hungariae.

§. 1. *De villis Hungariae.*
§. 2. *De villis rusticis Hungarorum.*
§. 3. *De villis in Hungaria Germanicis.*

II. RÉSZ.

A szénagyüjtés, aratás, cséplés, a magtárak és az őrlés.

1. §. *A szénagyüjtés.*
2. §. *A magyar széna behordásának módja.*
3. §. *A magyar aratás ideje.*
4. §. *A magyar aratók, s ezek napszáma.*
5. §. *A magyar kaszafajták.*
6. §. *Hogyan végzik Magyarországon az aratást?*
7. §. *A munkások felügyelői és segédei.*
8. §. *Az arató-ünnepség.*
9. §. *Aratás utáni munkák.*
10. §. *A tized.*
11. §. *A tarlózás és tarlóhántás.*
12. §. *A szérük.*
13. §. *A magyar cséplés.*
14. §. *A gabona szelelése.*
15. §. *A gabona elraktározása.*
16. §. *A magyar csűrök.*
17. §. *A gabona drágasága és az éhség.*
18. §. *A gabona olcsósága.*
19. §. *A gabonanemüek őrlése.*
20. §. *A magyar kenyér.*
21. §. *Magyar kenyérfajták.*

II. fejezet. A házi vagyis falusi gazdaság.

I. taglalat. Magyarország falvai.

1. §. *Magyarország falvai.*
2. §. *A magyarok falvai.*
3. §. *Német falvak Magyarországon.*

§. 4. *De villa Slavica.*
§. 5. *De villa Rustica.*
§. 6. *De villa Croatica.*
§. 7. *De villis Vallachicis et Rascianis.*
§. 8. *De villis urbanis et nobilitaribus.*
§. 9. *De villae suburbanae et nobilis structura.*
§. 10. *De villa familiari.*
§. 11. *De stabulis pecuariis in villa.*
§. 12. *De villae parte auiaria.*
§. 13. *De villae parte fructuaria.*

Membrum II. de adminiculis, et hominibus villaticis.

§. 1. *De adminiculis agriculturae.*
§. 2. *De curribus, vehibus, plaustris, pabonibus, carris.*
§. 3. *De instrumentis foeni et messis.*
§. 4. *De rebus domesticis pro animantibus.*
§. 5. *De instrumentis culinariis.*
§. 6. *De hominibus villaticis.*
§. 7. *De villicis.*
§. 8. *De villicorum negotiis in genere.*
§. 9. *De propriae villicationis negotiis.*
§. 10. *De conductorum villicorum negotiis.*
§. 11. *De villicae necessitate.*
§. 12. *De conditione villicarum.*
§. 13. *De offictis villicae, specialia circa vestitum.*
§. 14. *De nutricatu liberorum.*
§. 15. *De cura villicae erga totam familiam.*
§. 16. *De cura villica erga pecudes.*

4. §. *A szlovák falu.*
5. §. *A kisorosz falu.*
6. §. *A horvát falu.*
7. §. *A román és rác falu.*
8. §. *A városias és nemes falvak.*
9. §. *A külvárosok és nemesi falvak szerkezete.*
10. §. *A családi tanya.*
11. §. *A falusi baromistállók.*
12. §. *A falvak baromfiudvarai.*
13. §. *A falvak gyümölcsösei.*

II. taglalat. A mezőgazdasági eszközök és a falusi ember.

1. §. *A mezőgazdaság eszközei.*
2. §. *Kocsik, szekerek, ekék, talygák, derékszekerek.*
3. §. *A szénagyűjtés és az aratás eszközei.*
4. §. *Az állatok számára szolgáló házi eszközök.*
5. §. *A konyhai felszerelés.*
6. §. *A falusi emberek.*
7. §. *A gazdák.*
8. §. *A gazdák dolga általában.*
9. §. *A gazdák sajátos ügyei.*
10. §. *A béresgazdák dolgai.*
11. §. *Gazdasszonyra is szükség van.*
12. §. *A gazdasszonyok helyzete.*
13. §. *A gazdasszony kötelességei, különösen a ruházat dolgában.*
14. §. *A gyermek táplálása.*
15. §. *A gazdasszony dolga az egész családdal kapcsolatban.*
16. §. *A gazdasszony gondoskodása az állatokról.*

§. 17. *De cura villica in opera culinari et pecuaria.*
§. 18. *Eius cura circa acetum et crematium.*
§. 19. *De liberis villicorum.*
§. 20. *De villicorum liberorum laboribus.*
§. 21. *De bubulcis.*
§. 22. *De subulcis.*
§. 23. *De equisonibus.*
§. 24. *De opilionibus.*
§. 25. *De feminis villaticis.*

Membrum III. de animantibus villaticis in Hungaria.

§. 1. *De animantibus villaticis in Hungaria.*
§. 2. *De pauonibus.*
§. 3. *De gallopauis.*
§. 4. *De genere gallinaceo.*
§. 5. *De gallo.*
§. 6. *De capis.*
§. 7. *De gallinis.*
§. 8. *De columbis.*
§. 9. *De turturibus.*
§. 10. *De cuguis.*
§. 11. *De anseribus.*
§. 12. *De curis villicarum circa anseres.*
§. 13. *De sagina anserum.*
§. 14. *De anatibus, earum cura, educatione, atque vsu.*
§. 15. *De re auiaria conductori data.*

17. §. *A gazdasszony tennivalója a konyhában és az állatok körül.*
18. §. *Gondja az ecetre és a füstölt húsra.*
19. §. *A gazdagyermekek.*
20. §. *A gazdagyermekek munkái.*
21. §. *Marhapásztorok.*
22. §. *Disznópásztorok.*
23. §. *A csikósok.*
24. §. *A juhászok.*
25. §. *A gazdaléányok.*

III. taglalat. A magyarországi házi jószágról.

1. §. *A magyarországi baromfiról.*
2. §. *A pávák.*
3. §. *A pávakakas.*
4. §. *A tyúkfélék.*
5. §. *A kakas.*
6. §. *A kappanok.*
7. §. *A tyúkok.*
8. §. *A galambok.*
9. §. *A gerlék.*
10. §. *A kattyú.*
11. §. *A ludak.*
12. §. *A gazdasszony gondja a libák körül.*
13. §. *A libák hizlalása.*
14. §. *A kacsák, ezeknek gondozása, nevelése és haszna.*
15. §. *A pásztorra bízott szárnyasok.*

LIBER SECVNDVS

Disserit de occupationibus rei rusticae vtilibus, vtpote de cultura hortorum, atque apium in Hungaria.

Caput I. de hortis in genere, speciatim de hortis agrestibus in Hungaria.

§. 1. *Hortorum cultus referri potest ad occupationes rei rusticae.*
§. 2. *Hortorum in Hungaria varietas.*
§. 3. *Horti agrestes.*
§. 4. *De lini et cannabis in Hungaria cultu.*
§. 5. *De inarationc et semente cannabis et lini.*
§. 6. *De brassica varia.*
§. 7. *Semen brassicae.*
§. 8. *De transplantatione brassicae.*
§. 9. *De plantatione lupuli, eiusque cura, item de lupulidrmia.*
§. 10. *De fabis.*
§. 11. *De tritico turcico.*
§. 12. *De croco.*
§. 13. *De pipere hungarico.*
§. 14. *De peponibus, eorumque cultu.*
§. 15. *De tabacca, eiusque cultu.*
§. 16. *De hortis domesticis.*

Caput II. de hortis olitoriis.

§. 1. *Hortus olitorius in Hungaria quid?*
§. 2. *Olitores qui et quales?*
§. 3. *Instrumenta olitoria.*

§. 4.

mely a mezőgazdaság hasznos mellékfoglalkozásait tárgyalja, mint pl. a magyarországi kertgazdálkodást és méhészetet.

I. fejezet. A kertek általában, különlegesen pedig a magyarországi kertföldek.

1. §. A *kertművelést a mezőgazdasági foglalkozásokhoz lehet számítani.*
2. §. *A magyarországi kertek változatossága.*
3. §. *A kertföldek.*
4. §. *A len és kender termesztése Magyarországon.*
5. §. *A len- és kenderföldek szántása és bevetése.*
6. §. *A különféle káposzták.*
7. §. *A káposztamag.*
8. §. *A káposzta átültetése.*
9. §. *A komló ültetése, gondozása és erjesztése.*
10. §. *A babfajták.*
11. §. *A törökbúza* (kukorica).
12. §. *A táfrány.*
13. §. *A magyar paprika.*
14. §. *A dinnyék termesztése.*
15. §. *A dohány termelése.*
16. §. *A házikertek.*

II. fejezet. A zöldséges kertek.

1. §. *Mit neveznek Magyarországon zöldséges kertnek?*
2. §. *Kik és milyenek a zöldségárusok?*
3. §. *A zöldségtermelők eszközei.*

§. 4. *Soli ratio et pastinatio.*
§. 5. *De partitione hortorum.*
§. 6. *Areolae stercoraceae.*
§. 7. *Seminum genera infinita.*
§. 8. *De seminibus, quae radice proficiunt.*
§. 9. *De seminibus, quae germine proficiunt.*
§. 10. *De seminibus, quae solo surculo prosunt.*
§. 11. *De seminibus, quae caulem suppeditant.*
§. 12. *De seminibus, quae gemmis sapiunt.*
§. 13. *De seminibus, quae flores suppeditant.*
§. 14. *De seminibus, quae fructum praebent.*
§. 15. *De seminibus, quae in culinam adhibentur.*

Caput III. de pomariis.

§. 1. *De pomariis Hungariae.*
§. 2. *De cura et industria pomariorum.*
§. 3. *Arborum praecipuarum genera.*
§. 4. *De pomis seu malis hungaricis.*
§. 5. *De pyris hungaricis eorumque diuersitate.*
§. 6. *De cotoneis malis.*
§. 7. *De sorba et mespila.*
§. 8. *De aliis pomorum generibus ignotis.*
§. 9. *De nucibus hungaricis.*
§. 10. *De cerasis.*
§. 11. *De persicis.*
§. 12. *De prunis hungaricis.*
§. 13. *De arboribus carnosi generis.*
§. 14. *De ritu arbores serendi.*
§. 15. *De naturali modo serendi arbores.*

4. §. *A talaj minősége és forgatása.*
5. §. *A kertek felosztása.*
6. §. *A trágyadomb.*
7. §. *A magvak végtelenszámú fajtája.*
8. §. *A gyökerük miatt hasznos magvak.*
9. §. *A csírájukkal hasznos magvak.*
10. §. *A csupán ojtóáguk miatt hasznos magvak.*
11. §. *A törzsét növesztő magvak.*
12. §. *A rügyük miatt tenyészők magvak.*
13. §. *Virágot hozó magvak.*
14. §. *Gyümölcstermő magvak.*
15. §. *A konyhában használatos magvak.*

III. fejezet. A gyümölcsösök.

1. §. *Magyarország gyümölcsösei.*
2. §. *A gyümölcsös ápolása és fejlesztése.*
3. §. *A főbb gyümölcsfa-nemek.*
4. §. *A magyarországi almák.*
5. §. *A magyar körték s ezeknek válfajai.*
6. §. *A birsalma.*
7. §. *A berkenye és a naspolya.*
8. §. *Más ismeretlen gyümölcsfajták.*
9. §. *A magyar dió.*
10. §. *A cseresznye.*
11. §. *A barack.*
12. §. *A magyar szilva.*
13. §. *A húsos gyümölcsű fák.*
14. §. *A fák ültetésének természetes módja.*
15. §. *A fák ültetésének mesterséges módja.*

§. 16. *De artificiali modo serendi arbores.*
§. 17. *De insitione arborum.*
§. 18. *Quae quibus inseranturʔ*
§. 19. *De cura arborum.*

Caput IV. de viridariis.

§. 1. *Quid per viridaria intelligendumʔ*
§. 2. *Viridaria rusticorum, et quaedam specialia de iis.*
§. 3. *Viridaria urbana.*
§. 4. *Florum varietas, et quidem qui ex frutice proueniunt.*
§. 5. *Flores, qui ex bulbo proueniunt.*
§. 6. *Flores, qui ex semine et surculo.*
§. 7. *De hortis Magnatum.*

Caput V. de hortis medicis.

Caput VI. de apibus.

§. 1. *Apium tria genera in Hungaria.*
§. 2. *Vbi optimae apes coluntur.*
§. 3. *Quae in loca ponuntur apes in Hungariaʔ*
§. 4. *De aedibus, quas apibus construunt.*
§. 5. *De alueis.*
§. 6. *De translatione, collocatione, et correctione aluearum.*
§. 7. *De apiariis et custodibus.*
§. 8. *De condendo examine, et eius fuga inhibenda.*
§. 9. *Quo tempore exeant apes, et quotiesʔ*

§. 10.

16. §. *A fák beojtása.*
17. §. *Melyeket minőkkel szoktak beojtani.*
18. §. *A fák gondozása.*

IV. fejezet. A virágoskertek.

1. §. *Mit értünk virágoskerteken?*
2. §. *A falusi virágoskertek és némely tajátosságuk.*
3. §. *A városi virágoskertek.*
4. §. *A virágok változatai, különösen azok, amelyek a bokron teremnek.*
5. §. *A hagymáról termő virágok.*
6. §. *A magról és hajtásról sarjadó virágok.*
7. §. *A mágnások kertjei.*

V. fejezet. A gyógynövénykertek.

VI. fejezet. A méhek.

1. §. *A magyarországi méhek három fajtája.*
2. §. *Hol nevelik a legjobb méheket?*
3. §. *Magyarország mely vidékein tenyésztetnek méheket?*
4. §. *A méhek számára csinált épitmények.*
5. §. *A méhkasok.*
6. §. *A méhkasok szállitása, elhelyezése és javitása.*
7. §. *A méhészekről és méhcsőszökről.*
8. §. *A rajzás befogása és elmenésének megakadályozása.*
9. §. *Milyen időszakban és hányszor rajzanak a méhek?*

§. 10. *Cibatio, et refocillatio apium aestate frigida.*
§. 11. *De apium cura hieme.*
§. 12. *Remedia curandarum apium in morbis.*
§. 13. *Castratio apium et vindematio.*
§. 14. *Vindemia apium.*
§. 15. *Ritus mel conficiendi.*
§. 16. *Mulsi et cerae opera.*
§. 17. *De vtilitate Hungarorum ex re apiaria.*

LIBER TERTIVS.

Disserit de occupationibus rei rusticae iucundis, vtpote de venatione, aucupio et piscatione in Hungaria.

Caput I. de venatione

§. 1. *De venatione, eiusque antiquitate.*
§. 2. *De venationis vsu apud Hungaros.*
§. 3. *De frequentia venationis apud Hungaros.*
§. 4. *De Principum et Magnatum Hungariae praerogatiuis in venando.*
§. 5. *De venatorum regiorum vicis peculiaribus in Hungaria.*
§. 6. *De tempore venationis in Hungaria.*
§. 7. *De arte et scientia venandi Hungarorum.*
§. 8. *De modo venandi per venefícia.*
§. 9. *De modo venandi per sclopos atque canes.*
§. 10. *De modo venandi per equos.*

§. 11.

10. §. *A méhek etetése és melegen tartása hideg őszszel.*
11. §. *A méhek gondozása télen.*
12. §. *A méhek betegségeinek gyógyszerei.*
13. §. *A rajok kiröjése és a szüretelés.*
14. §. *A mézszüret.*
15. §. *A mézképzés módja.*
16. §. *A méhsör és a viasz.*
17. §. *A méhészet haszna Magyarországon.*

HARMADIK KÖNYV

a mezőgazdaság kellemes mellékfoglalkozásait, mint a vadászatot, madárászatot és halászatot tárgyalja Magyarországon.

I. fejezet. A vadászat.

1. §. *A vadászat és annak ősi volta.*
2. §. *A magyarországi vadászat haszna.*
3. §. *A magyarok gyakran vadásznak.*
4. §. *Magyarország hercegeinek és mágnásainak előjogai a vadászat terén.*
5. §. *A királyi vadászok különleges falvai Magyarországon.*
6. §. *A magyarországi vadászati idény.*
7. §. *A magyarok vadászati ismeretei és fogásai.*
8. §. *Méreg segítségével való vadászás.*
9. §. *Puskával és kutyákkal való vadászás.*
10. §. *A vadászat módja lóhátról.*

§. 11. *De genere ferarum Hungariae.*
§. 12. *De cervis Hungariae, eorumque diuersitate.*
§. 13. *De foetura et venatione cervorum.*
§. 14. *De capreis.*
§. 15. *De rupicapris et capricornis, et eorum venationc.*
§. 16. *De leporibus et eorum specie, itemque ritu venandi.*
§. 17. *De vulpibus earumque venatione.*
§. 18. *De lupis eorumque venatione.*
§. 19. *De vrsis, eorumque specie et venatione.*
§. 20. *De taxis seu melibus, earumque venatione.*
§. 21. *De apris, eorumque venatione.*
§. 22. *De martibus, ictidibus, mustelis, sciuris, erinaceis, catis siluestribus.*
§. 23. *De lyncibus.*
§. 24. *Dubium, an habeat Hungaria alces et vros; sed non caret muribus alpicis.*

Caput II. de aucupio Hungariae.

§. 1. *De aucupio Hungarorum.*
§. 2. *De mediis, quae adhibentur ad aucupia.*
§. 3. *De aucupandi studio accipitrario.*
§. 4. *De instructione accipitrum ad aues captandas.*
§. 5. *De auium generibus, quae aucupio destinantur.*

§. 6.

11. §. *A magyarországi vadak fajtái.*
12. §. *A magyarországi szarvasok, s különbözö fajtáik.*
13. §. *A szarvasok ellése és vadászata.*
14. §. *Az őzek.*
15. §. *A zergék és a kőszáli kecskék, s ezek vadászata.*
16. §. *A nyulak és fajtáik, valamint vadászásuk módja.*
17. §. *A róka s vadászatának módja.*
18. §. *A farkas és vadászatának módja.*
19. §. *A medve, fajai és vadászata.*
20. §. *A borz és vadászatának módja.*
21. §. *A vaddisznó és vadászatának módja.*
22. §. *A nyest, menyét, görény, mókus, tündisznó, vadmacska.*
23. §. *A hiúz.*
24. §. *Kétes, vajon van-e Magyarországon jávorszarvas és bölény; de nincs kijján hegyi egereknek.*

II. fejezet. A magyarországi madarászat.

1. §. *A magyarok madarászata.*
2. §. *A madarászatnál használt eszközök.*
3. §. *A solymászat.*
4. §. *A sólyom idomítása madarak elfogására.*
5. §. *A madarászat szempontjából számbajövő madárfajok.*

§. 6. *Aues ad aucupia sunt vel terrestres vel aquaticae. Enumeratio auium terrestrium in Hungaria, inprimis descriptio tetraonis.*
§. 7. *Descriptio auis otidis.*
§. 8. *Descriptio phasiani.*
§. 9. *Descriptio perdicis.*
§. 10. *Descriptio attaginis.*
§. 11. *Descriptio gallinaginis.*
§. 12. *Descriptio coturnicis.*
§. 13. *Descriptio alaudae.*
§. 14. *Descriptio columbarum siluestrium.*
§. 15. *De genere auium bacciuorarum.*
§. 16. *De auiculis musciuoris.*
§. 17. *De auiculis cantatricibus in Hungaria.*
§. 18. *De auibus aquaticis: de ardeis.*
§. 19. *De gruibus.*
§. 20. *De anseribus feris.*
§. 21. *De anatibus feris.*
§. 22. *De gallinis aquaticis.*
§. 23. *De gallinaginibus aquaticis.*
§. 24. *De gibeis seu vanellis, et motacillis.*

Caput III. de piscatione Hungariae.

§. 1. *De iucunditate piscationis.*
§. 2. *De piscium frequentia in Hungaria.*
§. 3. *De piscatione fluuiatili in Hungaria, et quidem piscis antacaei, eiusque generibus, quomodoque torrefaciant.*
§. 4. *De siluro, eiusque captura: hic simul de aliis instrumentis piscatoriis disseritur.*

§. 5.

6. §. *A madarászni való madarak vagy földiek, vagy vizek. A magyarországi szárazföldi madarak felsorolása, s elsősorban a túzok leírása.*
7. §. *A túzok leírása.*
8. §. *A fácán leírása.*
9. §. *A fogoly leírása.*
10. §. *A vadtyúk leírása.*
11. §. *A sárszalonka leírása.*
12. §. *A fürj leírása.*
13. §. *A pacsirta leírása.*
14. §. *A vadgalamb leírása.*
15. §. *A bogyóevő madarak.*
16. §. *A rovarevő madarak.*
17. §. *A magyarországi énekes madarak.*
18. §. *A vízi madarak: a gém.*
19. §. *A darvak.*
20. §. *A vadludak.*
21. §. *A vadkacsák.*
22. §. *A vízi tyúk.*
23. §. *A vízi fajd.*
24. §. *A gébics, és a barázdabillegető.*

III. fejezet. A magyarországi halászatról.

1. §. *A halászat gyönyörei.*
2. §. *A magyarországi halbőség.*
3. §. *A folyami halászat Magyarországon, mégpedig a tokhal és fajtái és sütésük módja.*
4. §. *A harcsa és fogása: itt van szó egyúttal a többi halászati eszközről.*

§. 5. *De anguilla.*
§. 6. *De orpho seu capitone.*
§. 7. *De sarachio.*
§. 8. *De piscibus saxatilibus, et quidem de truta.*
§. 9. *De vmblis.*
§. 10. *De thymallo.*
§. 11. *De barbo.*
§. 12. *De mustela fluuiatili.*
§. 13. *De fundulis et gobiis, item cobitidibus, pisciculis asperis et capitatis.*
§. 14. *De pisculorum horum piscatura in Hungaria.*
§. 15. *De captura piscium lacustrium, et quidem de carpione.*
§. 16. *De lucio.*
§. 17. *De brama et caratsis.*
§. 18. *De percis.*
§. 19. *De tinca.*
§. 20. *De rubellis, phoxinis, alburnis, gobionibus caninis, et mustellis fossilibus.*
§. 21. *De piscatione horum piscium.*
§. 22. *De animantibus in Hungaria, quae partim in aqua, partim extra eam viuunt, etc.*

Vtinam Liber hic optimae frugis, et vtilissimus aeque ac necessarius, suos in Patria inveniat aestimatores non modo, sed etiam fautores, quorum munifica liberalitate lucem videre queat publicam; futurus is certo esset tanto iucundior, si iconibus periti artificis manu effabricandis illustraretur.

ARTI-

5. §. *Az angolna.*
6. §. *Az orf vagyis fejes hal.*
7. §. *A lazac.*
8. §. *A sziklás medrű vizekben élő halak.*
9. §. *A ribahal.*
10. §. *A pénzes pér.*
11. §. *A márna.*
12. §. *A vízi patkány.*
13. §. *A fogasok, továbbá a csik, kisfejű és lepényhalak.*
14. §. *E halak magyarországi halászata.*
15. §. *A tavi halak fogása, főkint a pontyé.*
16. §. *A csuka.*
17. §. *A dévér-keszeg és a kárász.*
18. §. *A süger.*
19. §. *A compó.*
20. §. *A vörös lepényhal, kusz, lápi póc és a széki hal.*
21. §. *E halak halászata.*
22. §. *A részben vízben, részben szárazon élő magyarországi állatok sit.*

Bárha ez a nagyérdemű, egyaránt hasznos és szükséges könyv nemcsak utánzókra, hanem pártfogókra is találna e Hazában, s bőkezűségükből napvilágot láthatna; bizonyára még nagyszerűbb lenne, ha hozzáértő művész keze alkotta képek ékesítenék.

ARTICVLVS VII.

ERHART. Filiam Sigismundi Regis, Elisabetham, Alberti Austriaci regis nostri coniugem viduam, in tutanda sanitate sua, Ioannis Stockii, Med. Doct. et Physici regii, Venerabilis Capituli Ecclesiae Collegiatae S. Martini de Scepus Praepositi, opera vsam fuisse, Centur. I. Art. 86. pag. 179. ex adducto Diplomate, Iaurini feria sexta proxima post Octauas Corporis Christi an. 1440. signato iam demonstrauimus: nunc alterum eiusdem Reginae Elisabethae Physicum, cui nomen ERHART fuit, e tenebris in lucem protrahimus; conseruauit quippe nobis memoriam illius *Codex* MSctus *Rationum percepti et expensi* Vrbis Posoniensis an. 1440. consignatus. Adponam locum integrum retenta ipsiusmet Codicis dicendi scribendique ratione obsoleta. Ita vero habet: *Item Am Mitichu noch sannd Anthony tag hab wir geben* dem Erhart der Künigin Artzt, *das er dy Soldner vnd ander leüt geartzneid hat, als man vor dem hauss gelegn was, noch des purgermaister vnd des richter gescheft, das man ym laung schuldig ist gebehn, x. flor. auri klain gelt, von des Weihnperger gelt, ye vjjj* ℱ ℛ *fuer guldein, facit vjjjj* ℔ iiij ℱ ℛ

Item auch an dem tag hab wir gehn dem Maister Erhart Artzt, *noch des Ludwig Künigsfelder gescheft, das er dem Iacob leffler In der Newenstat gelihn hat, als er pey dem Künig do was, das ym czerung do ab was gegangn, das er ym gelihn hat j flor. auf dy stat — — — — " — " — j flor.*

VII. CIKKELY.

Erhart. Az 1440. Úrnapja nyolcadát követő pénteken Győrött aláírt és általunk az I. száz életrajz 86. cikkelyében, a 179. lapon idézett okiratból már bebizonyítottuk, hogy Erzsébet, Zsigmond király leánya, királyunknak, az osztrák Albertnek özvegye egészsége gondozására Stock János, orvosdoktornak és királyi fizikusnak, a Szent Mártonról nevezett tisztelendő szepesi társaskáptalan prépostjának szolgálatát vette igénybe. Most ugyanennek az Erzsébet királynénak Erhart nevű fizikusát hozzuk elő a sötétből a napvilágra; emlékét ugyanis megőrizte számunkra Pozsony város 1440-ben feljegyzett kéziratos *Bevételi és kiadási könyve*. Mellékelem az egész lelőhelyet, megtartva magának a könyvnek elavult szólás- és írásmódját. Ez van benne: *Item Am Mitichu noch sannd Anthony tag hab wir geben* dem Erhart der Künigin Artzt, *das er dy Soldner vnd ander leüt geartzneid hat, als man vor dem hauss gelegn was, noch des purgermaister vnd des richter gescheft, das man ym lanng schuldig ist gegebn, x, flor. auri klain gelt, von des Weihnperger gelt, ye VIII ℔ ₰ fuer I guldein, facit VIIII ℔ III ß ₰.*

Item auch an dem Tag hab wir gebn dem Maister Erhart *Artzt, noch des Ludwig Künigsfelder gescheft, das er dem Iacob leffler In der Newenstat gelihn hat, als er pey dem Künig do was, das ym czerung do ab was gegangn, das er ym gelihn hat I flor. auf dy stat— — — „—„— I flor.*

Codex is, vt et alter anni 1439. eiusdem argumenti, in Tabulario Vrbis Posoniensis studiose adseruatur, vnde haec diligenter excerpta chartis nostris his inscripsimus. Sed *Erharto* huic, Elisabethae Reginae, Sigismundi Regis Filiae, Medico, priorem aetate Doctorem Medicinae, Sigismundum *Albicum* nomine, hic adnectimus comitem, qui Patris Sigismundi Caesaris, et Regis Hungariae fuit Medicus, ac postae designatus Archiepiscopus Pragensis. Memoriam Physici huius regii conseruauit *Zamoscius* in Opere suo MSeto *de Origine Hungarorum*, quod *Laurentius Toppeltinus* prae manibus habuerat. Prolixam Toppeltinus hic e memorato Opere Zamosciano pericopen adducit in *Originibus et Occasu Transilvanorum* Cap. III. pag. 30. — 32. edit. Viennensis, an. 1762. in 8. quam hic integram iuuerit adscripsisse. En eam: „Non igitur Go„ thi adeo obscoenae deriuationis sunt, ac Za„ moscius in Originibus Hungaricis affinxit: Go„ thi, inquiens, nominis etymon ex *Albico*, *Si„ gismundi Caesaris, et Regis Hungariae Medico*, „ *ac postea Archiepiscopo Pragensi designato* cuius „ et Bonfinius, et Pius Pontifex, in Chronico „ Polonorum meminerant. Is in libello, quem „ inscripsit *de Complexionibus Gentium*, scribit, „ Gothos ad aduentum Hunnorum, panico qua„ si terrore perculsos, derepente Pannoniae pos„ sessione cessisse; ac Illyricum versus iter in„ tendisse; moxque eos per vestigia Hunni in„ secuti ad Danubii trajectum foeda strage adfe„ cisse, et quia nullo virium periculo facto, ho-

„ sti

Ezt a könyvet éppúgy, mint a hasonló tárgyú 1439-ből valót, gondosan őrzik Pozsony város levéltárában, ahonnan lelkiismeretesen kivonatoltuk és leírtuk ezekre a lapokra. De hozzáfűzzük itt ehhez az *Ekkarthoz*, Erzsébet királynénak, Zsigmond király leányának orvosához, a társát, *Albicus* Zsigmondot, a nálánál idősebb orvosdoktort, aki az előbbi apjának, Zsigmond császárnak és magyar királynak volt az orvosa. Később kiszemelte őt prágai érseknek. Ennek a királyi orvosnak az emlékét *Zamojski* őrizte meg a *De origine Hungarorum* (A magyarok eredete) című kéziratos munkájában, melyet *Töppelt Lőrinc* még forgatott. Az említett Zamojski-féle műből ez a *Töppelt* hosszadalmas szakaszt idéz az *Origines et Occasus Transilvanorum* (Az erdélyiek eredete és hanyatlása) című Bécsben 1762-ben 80 alakban kiadott műve III. fejezetének 30—32. lapjain. Hadd írjuk ezt ide teljes egészében. Íme: „A gótoknak „ tehát nem oly szégyenteljes az eredete, amint azt „ Zamojski A magyarok eredetében feltünteti: A „ gót elnevezésnek — úgymond — magyarázata „ *Albicus, Zsigmond császár és magyar király orvosa,* „ *majd kiszemelt prágai érsek* szerint, akit Bonfini és „ Pius pápa is említenek a Lengyel Krónikában. „ Ő írja abban a könyvben, melynek a *De comple-* „ *xionibus gentium* (A nemzetek kapcsolatai) címet „ adta, hogy a gótokat a hunok jövetelének hírére „ páni félelem szállta meg, úgyhogy hirtelenül le- „ mondtak Pannónia birtoklásáról. Illyricum felé „ vették útjukat; de a hunok nyomon követték őket, „ s nemsokára a Duna gázlójánál csúfos vereséget „ mértek rájuk, és mivel erejük összemérésére

„sti aduentanti turpi ignauia terga vertissent, „quoscunque viuos praelio ceperant, hac in„famia notasse, vt femoralia, seu campestria, „quae Hunnis Gothia (gadgya) vocantur, na„tibus detracta, ac crassiore excremento oblita, „quae quandoque pauore percitis laxata aluo „vel inuitis effluunt, capitibus captiuis inuol„uerent, vt quae antea natium erant, capitum „essent postea velamina. Ita tum bello, tum „ignominia, belli clade grauiore attriti, ex Pa„trio Hunnorum verbo, Gothi sunt postea mi„litari irrisione appellati. Et hoc est, (pergit „ille) quod *Dominicus Niger* Scythiam Asiati„cam, veterem Gothorum patriam, etiam nunc „ab incolis patria lingua *Sargaticam* dici testatur, „a stercore, et femorali composita dictione." Sed placet interim sermonem de hoc Hungariae simul Medico vberius producere, qui Neostadii Moravorum natus, Pragae Medicinam per annos XXX. ipso in Tractatu *de Regimine Sanitatis* teste, publice professus est: hoc temporis interuallo Italiam ingressus, gradum Doctoris in vtroque Iure an. 1404. Paduae consecutus est. Anno 1411. a Caesare Sigismundo in locum Zbinconis de Berka, tum e viuis sublati, Archiepiscopus creatus est sed abdicato post aliquot annorum moram splendido hoc munere, in Hungariam intrauit, atque an. 1427. aetate grauis in oris nostris his Hungaricis decessit. *Balbinus* quidem Sigismundum hunc Albicum in *Bohemia docta* sua silentio praetermisit: vitae tamen seriem et Scripta Clar. *Adauctus Voigt in Abbil-*

„ kisérletet sem tettek, hanem az ellenség érkeztére
„ szégyenletes gyávasággal futásnak eredtek, ahá-
„ nyat csak élve elfogtak, avval a gyalázattal bélye-
„ gezték meg, hogy alsó- vagy mezei ruhájukat,
„ melyet a hunok gothia-nak (gadgya) hívnak, le-
„ rángatták a farukról, és azon módon, ahogy be-
„ szennyeződött attól a sűrű ürüléktől, amely néha
„ akaratlanul is hasmenésszerüen folyik ki azoknál,
„ akiket ijedség hoz izgalomba, a foglyok feje
„ köré csavarták, hogy ami előbb a farukat takarta,
„ most a fejük befedésére szolgáljon. Így azután
„ hun szóval, katonai csúfnévvel gótoknak nevez-
„ ték őket, miután haddal is, s a harci vereségnél
„ súlyosabb gyalázattal is megtörték őket. Innen
„ van az, (folytatja ő) amint *Niger Domonkos* tanú-
„ sítja, hogy a gótok őshazáját, az ázsiai Scythiát
„ a bennszülöttek a bélsárból és gatyából összetett
„ szóval mainapiglan is *Sargatica*-nak mondják."
Közben azonban legyen szabad bővebben is szól-
nunk Magyarországnak erről az orvosáról, aki a
morvaországi Neustadtban született, s mint *Tractatus de Regimine Sanitatis* (Az egészség kormányzá-
sának a könyve) című művében maga vallja be, 30
éven keresztül Prágában folytatott nyilvános orvosi
gyakorlatot: időközben Olaszországba ment és
1404-ben Pádovában megszerezte mindkét jog
doktori fokozatát. 1411-ben Zsigmond császár meg-
tette az akkoriban elhúnyt berka-i Zyněk helyébe
érseknek, ám néhány év múlva lemondott erről a
fényes állásról, Magyarországra jött és 1427-ben
itt, a mi Magyarországunkon halt meg késő öreg-
ségben. *Balbín* ugyan *Bohemia docta* (A cseh tudósok)
című művében hallgat erről az Albicus Zsigmond-
ról: de a neves *Voigt Adauctus* az *Abbildungen*

dungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten Part. II. pag. 82. diligenter recensuit, effigiem quoque aeri incisam ibidem exhibuit. Hanc Albici biographiam a Voigtio Germanico sermone descriptam *Iosephus Wladisl. Monse* in latinum transposuit, eamque Operi suo *Insulae doctae Moraviae* inscripto, Brunaeque an. 1779. in 8. excuso pag. 47—51. inseruit. *Ioh. Christoph. Adelung* quoque *in Fortsetzung und Ergänzung zu Christ. Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexico*, Tom. I. Lipsiae an. 1784. in 4. mai. voce *Albicus* col. 470. 471. peculiarem Albico adsignauit Articulum. Praeter *Bonfinium* facit *Aeneas* quoque *Syluius* Nostri mentionem in *Histor. Bohem.* c. 35. et 42. non absimiliter et *Iac. Manlius in Collectan.* pag. 371.

OPERA

1.) *Practica medendi. Regimen Pestilentiae. Regimen sanitatis. Lipsiae iunctim excusa sunt* an. 1484. in 4. Postremo Operi datus est titulus: *Tractatus de Regimine hominis compositus, per Magistrum et Dominum Albicum, Archiepiscopum Pragensem.* In fine legitur: *Magistri Albici, arte Medici, nec non Archiepiscopi Ecclesiae Pragensis, Regimen Sanitatis, quod alio nomine Vetularius nuncupatur. In Lipsk per Marcum Brander anno* 1484. *die* 26. *mens Augusti.*

2.) Tractatus de *Quercu*, qui necdum typis vmquam editus est.

3.) *De*

Böhmischer und Mährischer Gelehrten című munkája II. részének 82. lapján lelkiismeretesen feljegyezte élete folyását és műveit, sőt ugyanott közölte rézbe metszett arcképét is. Albicusnak ezt az életrajzát, melyet Voigt németül írt meg, *Mouse József László* latinra fordította és belevette művébe, a Brünnben 1779-ben 8° alakban kinyomtatott *Infulae doctae Moraviae* (Morvaország tudós főpapjai) című könyve 47—51. lapjain. *Adelung János Kristóf* is külön cikket szentel Albicusnak „*Albicus*" címszó alatt a Lipcsében 1784-ben nagy 4° alakban megjelent *Fortsetzung und Ergänzung zu Christ. Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexico* című műve I. kötetének 470. 471. hasábjában. Bonfinin kívül megemlíti őt Sylvius is *Historia Bohemiae* (Csehország története) című műve 35. és 42. fejezetében, valamint Manlius Jakab Collectanea-i (Szemelvények) 371. lapján.

MŰVEI

1. *Practica medendi. Regimen sanitatis. Regimen pestilentiae.* (Gyakorlati gyógyászat. A ragály megfékezése. Az egészség irányítása.) Együtt nyomtatták Lipcsében 1484-ben 4° alakban. Utolsó művének ezt a címet adta: *Tractatus de Regimine hominis compositus, per Magistrum et Dominum Albicum, Archiepiscopum Pragensem.* (Könyv az ember kormányzásáról, szerkesztette Albicus mester és prágai érsek úr.) A végén ez olvasható: „*Albicus mester, foglalkozása szerint orvos, valamint a prágai egyház érseke: műve Az egészség irányítása, melyet másnéven Öregek könyvének neveznek. Lipsiában, Brander Márk által, 1484. augusztus 26-án.*
2. *A tölgyről* szóló értekezés, melyet még sohasem adtak ki nyomtatásban.

3.) *De Complexionibus gentium* Liber singularis, ex quo Ioh. Zamoscius in Manuscriptis Orig. Hungar. pericopen superius adlatam recitauit.

4.) Trewius, celebris Medicus Norimbergensis, Codicem habuit MS. in 4. chartaceum Seculi XIV. in quo inter cetera continebantur Albici Praescriptiones nonnullae, quas vulgo *Recipe* vocamus, contra Diarrhoeam, dolorem capitis, etc. et Praecepta Diaetetica sequentia:

Pone gulae metas, et erit tibi longior aetas,
Diuersus potus inimicus sit tibi totus.
Quatuor proueniunt ex somno meridiano,
Febris, pigrities, capitis dolor, atque catarrhus.

Vid. *Christoph. Gottlieb von Murr Journal zur Kunst-Geschichte und zur allgemeinen Litteratur*, Part. V. Norimb. an. 1777. in 8. pag. 265. vbi Albici sordida auaritia verbis his perstringitur: *Er war so geizig, dass er die Schlüssel zum Keller selbst bey sich trug, und seine Bedienten fast verhungern liess.**

* Quid de *Gothorum*, eorumque veteris Patriae, Scythiae *Sargaticae*, a voce Hungarica *Garga* facta deriuatione, non satis honorifica, vt *Albicus Sigismundi Regis Medicus Noster* in suo de Complexionibus gentium Libello voluit, sentiendum sit? interrogatus eruditus et amicissimus nobis quidam Patriae Historicus, nugis accensendam eam pronunciauit. Licet quidem *Garga* nominis etymon

3. Egykötetes mű *De complexionibus gentium* (A nemzetek kapcsolatai) címmel, melyből Zamojski János A magyarok eredetéről írt kéziratos művében a fentebb előadott részt idézte.
4. Trewiusé, a híres nürnbergi orvosé volt az a XIV. századból való, 4° alakú kéziratos pergamen-könyv, mely többek között tartalmazza Albicusnak néhány előírását, melyet népiesen *recipe*-nek nevezünk, hasmenés, fejfájás stb. ellen és a következő életmód-szabályokat:

Bendődet ki ne tömd: megnyújtod életed ezzel;
Gyülöletes karagosként nézz mindenkor a szeszre;
Délbeni alvás négyszeri rossznak a fő okozója:
Lusta leszel s fejfájás, láz és nátha gyötör majd.

Lásd *Von Murr Kristóf Gottlieb Journal zur Kunst-Geschichte und zur allgemeinen Litteratur*jának V. részében, mely Nürnbergben 1777-ben jelent meg 8° alakban, a 265. lapot, ahol Albicus piszkos fösvénységét ezekkel a szavakkal korholják: *Er war so geizig, dass er die Schlüssel zum Keller selbst bey sich trug, und seine Bedienten fast verhungern liess.*°

° Mikor jóbarátunkat és hazánk egyik képzett történészét megkérdeztük, mit tartsunk a *gótok* nevének és Scythia *Sargatica*-nak régi hazájuk nevének a magyar *gaspa* szóból való nem nagyon tiszteletreméltó eredeztetéséről, amint ezt *Albicusunk*, *Zsigmond király orvosa* a *De complexionibus gentium* című könyvében állította; kijelentette, hogy a tréfák közé kell sorolni. Mert ámbár a *gaspa* szó jelentése keleti eredetű, aligha

non ex Oriente arcessendum, vix tamen ex Arabico [illegible] *Gabion*, vt quibusdam placet, repetendum; sed apud Persas, aut Turcas potius, vocabuli illius originem quaerendam esse, si quidem pleraque rei vestiariae vocabula Hungarica Maiores nostri a Persis, Turcisque adsciuerint. Sic verbi gratia, Vt res exemplis sit clarior, *Kalpag* itidem Turcis *Kalpak* audit, vnde forte Turcicum *Kalabuk*, pileus viliorum hominum Filzhut *Kalap*, et Slauonicum *Klobuk* enatum. *Kutsma*, *Sapka*, *Tzizma*, *Paputs*, *Zubon*, *Paplon*, *Irha*, *Szattyán*, *Suba*, Turcica sunt absque omni controuersia. *Kapos* dicitur Turcice *Koptza*. *Ing*, seu vt quibusdam hodiedum placet pronunciare *Imeg*, accedit quodammodo ad Turcicum *Gismbék*. Huc porro referendum est *Delmány*, vocabulum acceptum a Turcis, qui vestem interiorem ex panno vocant *Doloman*. *Köpenyeg* Turcis *Gepenek*, de qua voce, et similibus plura videri poterunt apud Io. Launclauium in Pandectis Turcicis cap. 172. pag. 374. *Mente* videtur deriuatum ex illo veteris vestimenti Persici genere, de quo Eustathius in Odyss. XIX. *Aelius Dionysius scribit vocem Mandyas Persicam esse, et similem penulae*. Idem etiam dicendum de vocabulo *Salandr*, Bracteae *Salver* a Turcis, *Serual* autem vocantur ab Arabibus. Denominatio a veteribus est profecta Persis. Daniel Propheta continens Historias rerum sub Persis gestarum, vt veteris Persicae linguae multa vocabula alia, sic istud quoque nobis conseruauit. Inuenitur autem verbum hoc apud Danielem Cap. III. v. 21. vbi textu Chaldaico

vezethető le az arab 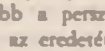 *gashiya*-ból, mint egyesek szeretnék; hanem mivel őseink a legtöbb ruházati jelentésű szót a magyar nyelvbe a perzsáktól és a törököktől vették át, inkább a perzsáknál és a töröknél kell annak a szónak az eredetét keresni. Így, hogy a dolgot példákkal tegyük világosabbá, a *kalpag* a töröknél ugyancsak *kalpak*, s talán ebből eredt a török *kalabuk*, a szegényebb emberek nemezkalapja, a Filzhut, a *kalap* és a szláv *klobuk* szó. *Kucsma*, *sapka*, *cvizma*, *papucs*, *zubbony*, *paplan*, *irha*, *szattyán*, *suba* minden ellentmondást kizárólag török eredetű szavak. A *kapocs* törökül *kopcsa*. Az *ing*, vagy ahogyan némelyek mai napiglan is mondják, *ineg*, valamennyire a török *gionlek* szóhoz áll közel. Idesorolandó továbbá a *dolmány* szó, melyet a törököktől vettünk át, akik a posztóból való alsóruhát hívják *dolomen*-nak. *Köpeny*, törökül *geperek*. Erről, s a hasonló szavakról bővebben lehet olvasni Leunclavius János Pandecta Turcica (Török egyveleg) című műve 172. fejezetének 374. lapján. *A mente* úgylátszik abból az óperzsa ruhaneműből alakult ki, melyről Eustathius ír az Odyssea XIX. énekében. *Aelius Dionysius írja, hogy a mandyas szó perzsa, és jelentése hasonló a köpenyegéhez.* Ugyanezt kell mondanunk a *salaméri* szóról, a nadrágot a törökök *salvar*-nak, az arabok pedig *urwal*-nak nevezik. Ez az elnevezés a régi perzsáktól való. Dániel próféta könyve, mely a perzsa uralom idején történteket tartalmazza, a perzsa nyelv több más szava között ezt is megőrizte számunkra. Ez a szó pedig Dánielnél a III. fejezet 21. versében

daico legitur קַלְקָלִים occurrit iterum eodem capite v, 27. Versio Septuagintauiralis *Σαράβαρα* habet. Sic *Kóntos* quoque Hungaricum, vt non leuis est suspicio, Persis debetur. Kontos Turcis est vestis superior longa cum manicis clausis: veteres Persae tunicam eiuscemodi vocitabant *Kandys*, hinc Suidas *κάγδυς χιτών πέρσικος*. Mittimus reliquae a Turcis, Persisque mutuata vocabula Hungarica: *alma, árpa, tyúk, kos, czap, oroszlán, tobak, majom, tere, szakáll, finzsia, korom, kalauz, csosz, kapú, talyiga, tengelly, sátor, buzogán, csákán, balta, ázsida, bitsak*, quae laudatus statim Clar. Dan. Cornides in sua Sec. XI. Regum Hungariae Genealogia, Cassouiae an. 1778. in 4. edita, scite nuper admodum Cap. VIII. pag. 206. recensuerat.

Ne meoria dispereat, recentiorum quoque nonnullorum Patriae Medicorum accumulare nomina e re nostra fore iudicauimus:

1.) *Petrus Zilágyi*, Medicinae Doctor, et Arcis Ugrocz, quae in Comitatu Trenchiniensi sita est, cum Sigismundo Forgách possessor fuit. Exstat mandatum Ferdinandi I. Regis an. 1534. ad Alexium Thurzó de Betlem-falua Iudicem Curiae regiae datum, quo ei mandat, vt cum arx illa ad familiam Hrussai de Zablath iure hereditario pertinet, ei arcem repetenti iudicium, et iustitiam administret. Plura Instrumenta de hoc *Zilágyio Medico* superant in Conuentu S. Benedicti ad Granum.

található, ahol a káld szövegben a וַיְגָלִים (szarnálím) szó olvasható; ugyanannak a fejezetnek 27. versében ismét előfordul. A Hetvenes fordításban *Σαράβαρα* (szarábara) szerepel. Alapos a gyanú, hogy a magyar *kontós* szót is a perzsáknak köszönhetjük. A törökök kontosnak nevezik zárt ujjú, hosszú felsőruhájukat: a régi perzsák az ilyenféle tunikát *kandys*-nak hívták, innen Suidas szövege: *κάγδυς χιτὼν πέρσικος* (kandüsz chitón pérzikosz). Nem említve a többi magyar szót, amit a törököktől s a perzsáktól kölcsönöztünk: *alma, árpa, tyúk, 'kos, cap, oroszlán, tobak, majom, teve, szakáll, fiadzsa, sátor, buzogány, csákány, balta, dzsida, bicsak*, melyeket nagy szakértelemmel vett számba a fentebb említett tudós Cornides Dániel a Kassán 1778-ban 4° alakban kiadott Magyarország XI. századbeli királyainak családfája című könyve VIII. fejezetének 206: lapján.

Úgy ítéltük, hazánk néhány újabb orvosának a nevét is kötelességünk feljegyezni, hogy emlékük ki ne vesszen:

1. *Szilágyi Péter* orvosdoktor, és a Trencsén megyei Ugróc várának birtokosa volt Forgách Zsigmonddal együtt. Megvan I. Ferdinánd királynak 1534-ben betlenfalvi Thurzó Elek országbíróhoz intézett parancsa, melyben meghagyja neki, hogy mivel az a vár örökjogon a zabláti Hrussai-családé, szolgáltasson ennek a várát visszakövetelő családnak törvényes igazságot. Erre a *Szilágyi orvosra* vonatkozó további okiratok találhatók a garamszentbenedeki rendházban.

2.) *Alexander Pfeutzerius Benignus*, Med. Doctor. Hunc circa an. 1539. et 1541. Physicum fuisse Posoniensem ex coaeui Medici Posoniensis Diario MScto, quod Clar. Carolus Wagner tenet, erutum est.

3.) *Iulius*, et *Stephanus*, Doctores Medicinae ad an. 1558. In Litteris Michaëlis Verantii 17. Apr. an. 1558. ad Antonium Verantium, Episcopum Agriensem datis commemorantur, e quibus sequens deprompta est pericope: „Ce„ terum graue, et lamentabile impedimentum ac„ cidit, quominus cum Domino Iakusits nunc „ venire possim, aegritudo scilicet ad mortem „ Iohannis Fratris nostri, cuius in horas „ vltimum exspecto diem, hodie agit 18ua dies, „ex qua continua Febri laborat, cum Petechis „ febri scilicet putrida, et pestilentiali cum „ phrenesi, cum extenuatione, et debilitate mi„ randa. Adhibiti sunt omnes *Excellentissimi Do„ ctores duo Regis*, ac alii *duo Imperatoris*, *Do„ ctor* scilicet *Iulius*, *et Doctor Stephanus*, prae„ terea alii *duo Vrbani*, qui facto Collegio, ob„ latisque omnimodis medicaminibus, et phar„ macis retinuerunt spiritum eius in hanc horam, „ hodie autem iuncti insimul dederunt claram „ sententiam de morte futura." Excell. Transiluaniae Episcopus, *Ignatius Battyáni* adseruat in instructa sua Bibliotheca Librum MSctum Epistolarum Michaëlis, et Antonii Verantiorum, in quo id continetur epistolium, cuius statim recitaueramus fragmenta.

4.)

2. *Benignus Pfeutzer Sándor*, orvosdoktor A tudós Wagner Károly birtokában levő kortárs pozsonyi orvos kéziratos naplójából kitudódott, hogy 1539. és 1541. táján pozsonyi orvos volt.

3. *Gyula* és *Istrán*, 1558. körül élt orvosdoktorok. Verancsics Mihály említi őket Verancsics Antal egri püspökhöz 1558. ápr. 17-én intézett levelében, melyből a következő részletet meritettük: „Különben súlyos és siralmas akadály hiúsította meg, hogy Jakusics úrral most jöhessek, tudniillik János testvérünk halálos betegsége, akinek minden órában várom a végét; ma van 18. napja, hogy állandó lázban szenved, mégpedig patécslázban pestises hagymázzal, és szörnyen kikészült, legyengült állapotban van. *A király mindkét orvosát* elhívták, valamint másik *két doktort, a császárét, Gyulát* tudniillik és *Istránt*, azonkívül még *két* más *városit*. Ezek tanácsot tartottak, a legkülönfélébb gyógyszereket és orvosságokat alkalmazták, s így tartották benne a lelket mindeddig, ma azonban összeültek s világosan kijelentették, hogy a halál csakhamar bekövetkezik." Erdély nagyméltóságú püspöke, *Batthyány Ignác* jólfelszerelt könyvtárában őrzi Verancsics Mihály és Antal leveleinek kéziratos könyvét, s ez tartalmazza azt a levelet is, melynek a részleteit éppen idéztük.

4.) *Ioachimus Rheticus*, Mathematicus, et Med. Doctor Cassouiensis, cuius annus, dies et locus emortualis consignatus est in Chronicis Leibitzerianis apud Clar. Car. Wagnerum Analect. Scepus. Part. II. pag. 62. vbi ad an. 1574. haec ita leguntur: 4. *Decembr. Ioachimus Rheticus, Mathematicus, et Doctor Medicinae Excellentissimus, Cassouiae secunda hora matutina die Barbarae Catarrho extinctus est.*

5.) *Eleazarus*, Medicus gente, educatione et religione Iudaeus, e Polonia ad mitigandam morbi ferociam notissimi Transiluaniae Principis Stephani *Bocskay*, dum is a Michaële Kátai ab epistolis secretioribus propinato veneno intoxicatus crederetur, an. 1606. Cassouiam euocatus est. En Litteras Principis cum morte colluctantis, ad Regem Poloniae pro exmittendo *Eleazaro Medico* submissas, apud Wolfg. Bethlenium Hist. Transilv. MSct. Lib. XV. conseruatas! „Sacra Regia Maiestas, et Domine, Domine „mihi colendissime! Confisus ea, quam singu„lariter Maiestas V. Regia prae se ferre visa „est, beneuolentia, hisce Eidem significandam „duxi, duobus me antehac mensibus in grauem, „difficilemque morbum incidisse, ita, vt de ex„tremo etiam vitae termino periclitatus fuerim, „diuina tamen adiutus misericordia, vim tam „subitaneam morbi emensus opera Medicorum, „quos a latere habeo, ab eo tot tempore curatus „optatam sanitatem, et amissum corporis re„cuperare non potui. Cum alias etiam ob pub„lica Regnorum disturbia, numerosiore,

quam

4. *Rhéti Joáchim* matematikusnak és orvosdoktornak elhalálozása évét, napját és helyét feljegyezték a tudós Wagner Károly Analecta Scepusiana (Szepesi Apróságok) című műve II. részének 62. lapján közölt lubicaiak krónikájában, ahol az 1574. évvel kapcsolatban ez olvasható: *December 4. Rhéti Joáchim, matematikus és kiváló orvosdoktor, Borbála napján Kassán hajnali két órakor náthalázban elhúnyt.*

5. A nemzete, nevelése és vallása szerint zsidó *Eleazár* orvost 1606-ban hívták Lengyelországból Kassára, hogy enyhítse Erdély ismert fejedelmének, *Bocskai* Istvánnak súlyos betegségét, akiről bizalmas levelekből úgy hitték, hogy Kátai Mihály megitatta méreggel. Íme, a halállal küzködő fejedelem levele, melyet Lengyelország királyához küldött *Eleazár orvosért*, Bethlen Farkasnak Historia Transilvaniae (Erdély története) című kéziratos műve XV. könyvében! „Felséges Király, nékem Kegyelmes Uram! „Bizva abban a kitüntető jóindulatban, melyet „Királyi Felséged irántam mutatni látszott, ezen„nel jelezni akartam Felségednek, hogy két hónap„pal ennek előtte súlyos és komoly betegségbe es„tem, olyannyira, hogy életveszélyben is forogtam, „ámde az isteni irgalom segítségével a betegség „hirtelen erejét átvészeltem, viszont a mellettem „levő, attól az időtől fogva engem állandóan gyógy„kezelő orvosok fáradozásával sem tudtam az óhaj„tott egészséget és testem elvesztett erejét vissza„szerezni. Mivel az országok közti háborúságok „miatt egyébként is meg vagyok fosztva az éppen

4.) *Ioachimus Rheticus*, Mathematicus, et Med. Doctor Cassouiensis, cuius annus, dies et locus emortualis consignatus est in Chronicis Leibitzerianis apud Clar. Car. Wagnerum Analect. Scepus. Part. II. pag. 62. vbi ad an. 1574. haec ita leguntur: 4. *Decembr. Ioachimus Rheticus, Mathematicus, et Doctor Medicinae Excellentissimus, Cassouiae secunda hora matutina die Barbarae Catarrho exstinctus est.*

5.) *Eleazarus*, Medicus gente, educatione et religione Iudaeus, e Polonia ad mitigandam morbi ferociam notissimi Transiluaniae Principis Stephani *Bocskay*, dum is a Michaële Kátai ab epistolis secretioribus propinato veneno intoxicatus crederetur, an. 1606. Cassouiam euocatus est. En Litteras Principis cum morte colluctantis, ad Regem Poloniae pro exmittendo *Eleazaro Medico* submissas, apud Wolfg. Bethlenium Hist. Transilv. MSct. Lib. XV. conseruatas! „Sacra Regia Maiestas, et Domine, Domine „mihi colendissime! Confisus ea, quam singu„lariter Maiestas V. Regia prae se ferre visa „est, beneuolentia, hisce Eidem significandam „duxi, duobus me antehac mensibus in grauem, „difficilemque morbum incidisse, ita, vt de ex„tremo etiam vitae termino periclitatus fuerim, „diuina tamen adiutus misericordia, vim tam „subitaneam morbi emensus opera Medicorum, „quos a latere habeo, ab eo tot tempore curatus „optatam sanitatem, et amissum corporis re„cuperare non potui. Cum alias etiam ob pub„lica Regnorum disturbia, numerosiore,

quam

4. *Rhéti Joachim* matematikusnak és orvosdoktornak elhalálozása évét, napját és helyét feljegyezték a tudós Wagner Károly Analecta Scepusiana (Szepesi Apróságok) című műve II. részének 62. lapján közölt lubicaiak krónikájában, ahol az 1574. évvel kapcsolatban ez olvasható: *December* 4. *Rhéti Joáchim, matematikus és kiváló orvosdoktor, Borbála napján Kassán hajnali két órakor náthalázban elhúnyt.*

5. A nemzete, nevelése és vallása szerint zsidó *Eleazár* orvost 1606-ban hívták Lengyelországból Kassára, hogy enyhítse Erdély ismert fejedelmének, *Bocskai* Istvánnak súlyos betegségét, akiről bizalmas levelekből úgy hitték, hogy Kátai Mihály megitatta méreggel. Íme, a halállal küzködő fejedelem levele, melyet Lengyelország királyához küldött *Eleazár orvosért*, Bethlen Farkasnak Historia Transilvaniae (Erdély története) című kéziratos műve XV. könyvében! „Felséges Király, nékem Kegyelmes Uram! „ Bizva abban a kitüntető jóindulatban, melyet „ Királyi Felséged irántam mutatni látszott, ezen- „ nel jelezni akartam Felségednek, hogy két hónap- „ pal ennek előtte súlyos és komoly betegségbe es- „ tem, olyannyira, hogy életveszélyben is forogtam, „ ámde az isteni irgalom segítségével a betegség „ hirtelen erejét átvészeltem, viszont a mellettem „ levő, attól az időtől fogva engem állandóan gyógy- „ kezelő orvosok fáradozásával sem tudtam az óhaj- „ tott egészséget és testem elvesztett erejét vissza- „ szerezni. Mivel az országok közti háborúságok „ miatt egyébként is meg vagyok fosztva az éppen

„ quam par erat, Medicorum copia destituar, qui „ collatis inter se consiliis, certiorem, et salub- „ riorem curam Nostri haberent: misi igitur „ Rev. D. Georgium Czeglédi, Concionatorem „ nostrum aulicum, et Generosum Georgium „ Szabó, Craccouiam, Regiam Maiestatis V. „ Ciuitatem, pro addicendo *Medico Iudaeo Docto-* „ *re*, cuius nomen et peritia ea in facultate pro- lixa laude apud nos percrebuit, Maiestatem „ Vestram obnixe rogans, dignetur illi pro sua „ erga me affectione iniungere, vt ad me huc „ vsque egredi, et fidelem in curando meo mor- „ bo operam impendere non grauetur, neque „ praetermittat. Rem mihi pro eo, quantopere „ hominibus sanitas ipsa chara est, atque grata, „ gratissimam, et maximis quibusque officiis re- „ seruiendam factura. Datum ex Libera Ciuita- „ te nostra Cassouiensi, d. 26. Iulii, Anno Do- „ mini 1606." Sed morbum Principis, vita longiore dignissimi, omnium Medicorum domesticorum aeque ac *Eleazari Iudaei* curam et industriam elusisse, laudatus Wolfg. Bethlen Histor. Transilv. MSct. 1. c. his commeminit verbis: *Morbus Principis Bocskay ingraueicens, quocum iam aliquot colluctabatur mentibus, ac in dies maiores sumens vires, Expertissimis Medicis, non tantum iis, qui ex Hungaria ad latus eius erant, sed Eleazaro quoque Iudaeo, Medico nuper e Polonia accersito, nihil proficientibus, etc.*

6.) *Georgius Schrederus*, Medicinae Doctor. In Comitiis Transiluanicis, sub Principe Michaële Apafio, in Oppido Fogaras, d. 22. Febr.

an.

„ szükségesnél szánosabb orvostól, hogy ők egy-
„ mással tanácskozva egészségünket biztosabban
„ gondozzák: elküldtem hát tiszt. Czeglédi Gyór-
„ gyöt, udvari prédikátoromat és vitézlő Szabó
„ Györgyöt Felséged királyi városába, Krakkóba,
„ hogy hozzák magukkal azt *a zsidó orvosdoktort*,
„ akinek szakmabeli jártasságát és hírét nagyon
„ dicsérik nálunk. Kérve kérem Felségedet, irán-
„ tam tanúsított jóindulatában tegye neki kötelessé-
„ gévé, hogy hozzám ide kijöjjön, és hogy ne essék
„ nehezére, se el ne mulassza lelkiismeretesen meg-
„ tenni mindazt, ami betegségem gyógyulására
„ szolgál. Evvel nekem annyival drágább és a le-
„ hető legnagyobb viszontszolgáltatásra kötelező
„ dolgot fog művelni, amennyivel az embernek
„ mindennél kedvesebb és drágább a saját egész-
„ sége. Kelt Kassa szabad királyi városunkban, az
„ Úr 1606. esztendejének július 26. napján." Ám a hosszabb életre érdemes fejedelem betegsége valamennyi háziorvosának kezelésén és fáradozásán csakúgy kifogott, mint az *Eleázár zsidóján*. Erről a fentemlített Bethlen Farkas kéziratban levő Historia Transilvaniae című műve idézett helyén ezekkel a szavakkal emlékezik meg: *Bocskai fejedelem súlyosbodó betegsége, mellyel már néhány hónapja birkózott, és amely napról napra erősödött, miközben a legkiválóbb, nemcsak magyarországi orvosok álltak mellette, hanem a zsidó Eleázár, az az orvos is, akit Lengyelországból hívtak a minap, s mindezek semmire sem mentek, sit.*

6. *Schreder György*, orvosdoktor. Az Apafi Mihály fejedelem uralkodása idején Fogaras városában 1685. febr. 22-én

an. 1685. celebratis, Articulo IV. in numerum Indigenarum Regni receptus est; ita sonant verba: „Az Nagyságod Fejedelmi Kegyelmes Con„sensusából Karvai Orlai Miklóst, Verebéllyi „Madarász Mátyást, és *Medicus Schrederius Györ*„*gyi*, fijával Constándinnal Hazánkfiai, és Sta„tusi közzé, vigore praesentis Articuli incor„porállyuk; ő kegyelmek-is a' szokott formában, „mind az Nagyságod hűségére, mind pedig „Haza-fiúságoknak, ez Háza-közönséges Tör„vényének rendi szokása szerént-való gya„korlására, solenniter homágiumokat deponál„ták." Commodum hoc loco subit recordari, *Nicolaum Guilielmum Bekers*, Liberum Baronem de Vallhorn, Consiliarium, et Archiatrum Caesareum, circa idem fere tempus, anno nempe 1681, in Hungariam fuisse cooptatum, ita Decret. Leopold. a. 1681. Artic. 82. §. 18. adtestante.

7.) *Wolfgangus Baulerus*, Medicinae Doctor in Transiluania Cibiniensis, cuius memoriam conseruauit superstitem Originale Achatii Barcsay, Transiluaniae Principis Diarium MSctum in Ven. Conuentu Iaszouiensi delitescens, ex quo sequentia fideliter exscripsit, et nobiscum communicauit Reuerend. *Iosephus Mallyó*, Canon. Reg. Praemon. Iur. Conuent. et Parochus Iaszó-Mindszent: „Anno 1660. d. 8. Martii, or„to sole D. Naláczy István cum *Doctore Cibi*„*niensi Wolffgango Baulero* proficiscitur Devam „cum saluo passu Rákóczyii. Martii d. 12. An„te ortum solis in Ciuitate tota circumfertur ta„lis fama lugubris — — — — hogy az el-múlt

ked-

tartott erdélyi országgyülés IV. cikkelyével vették őt fel az ország honosai közé; a szöveg igy hangzik: „Az Nagyságod fejedelmi kegyelmes beleegyezé„ séből Karvai Orlai Miklóst, Verebélyi Madarász „ Mátyást és az *orvos Schreder Györgyöt*, fiával, „ Konstantinnal hazánk fiai és karai közé a jelen „ cikkely hatályával bekebelezzük: Ökegyelmeik „ is ünnepélyes esküt tettek a szokott formában, „ mind Nagyságod hűségére, mind pedig arra, hogy „ hazafiúságukat e haza általános törvényeinek „ rendi szokása szerint fogják gyakorolni." Idekivánkozik annak a felemlítése, hogy körülbelül ugyanebben az időben, tudniillik 1681-ben magyar honossá fogadták vallhorni báró *Bekers Miklós Vilmos* császári tanácsost és udvari orvost, mint ezt Lipót 1681. évi 82. törvénycikkének 18. §-a tanúsitja.

7. *Bauler Farkas*, erdélyi, nagyszebeni orvosdoktor; emlékezetét Barcsay Ákos erdélyi fejedelemnek eredeti kéziratos naplója tartotta ébren, mely a tisztelendő jászói prépostság birtokában van. Ebből irta ki és közölte velünk lelkiismeretesen az alábbiakat főtisztelendő *Mallyó József*, a premontrei kanonokrend szerzetes kanonokja és jászómindszenti plébános: „Az 1660. év márciusának 8. napján „ Rákóczi menlevelével útnak indul Naláczy Ist„ ván úr *Bauler Farkas nagyszebeni doktorral* Dé„ vára. Március 12-én hajnalban az egész városban „ az a gyászhir járja — — — —, hogy az elmúlt keddre

„ keddre virradóra hólt-meg Fejedelem Asz-
„ szony, nempe Illustrissima Domina Elizabetha
„ Szalánczy. Most immár a' Fejedelem igen
„ keseredett szívvel vagyon, hogy mellette nem
„ lehetett halálos betegségben feküvő Feleségé-
„ nek, Domina enim Principissa erat in multis
„ temporibus hydropica. Tandem Concio insti-
„ tuitur, super eoque canitur: *Mint kiránkozik*
„ *a' szarvas a' kútfejekre etc.* His finitis quidam
„ ad lugendum intrant ad Principem, ibique la-
„ crymantur, vna cum Principe in Palatio suo
„ secretiore. Tandem prandetur, ibique sumpto
„ prandio lugubri panno coenaculum, et secre-
„ tum hypocaustum Principis vestitur."

„ Martii d. 13. Ante prandium nihil fit, eo
„ autem sumpto, D. Naláczy István, et D. *Wolff-*
„ *gangus Baulerus, Doctor Medicus Cibiniensis* rede-
„ unt a Deva etc. etc. etc.

8.) *Iounes Iacobus Zeber*. Prostant in Ven. Conuentu S. Ioannis Baptistae de Iaszow statim memorato, Litterae dictae Annales, *Iohanni Iacobo Zebero* huic, eiusque consorti Annae Catharinae Iglin, nec non Nicolao, et Stephano filiis suis, liberali Leopoldi Imp. et Regis manu in arce Posoniensi d. 26. Nov. an. 1659, impertitae, et per Reuerend. Georg. Szelepchény, Archiepiscopum Colocensem, et Aulae Cancellarium roboratae, atque feria tertia proxima post festum B. Antonii, an 1660. in Congregatione Comitatus Mosoniensis in Oppido Ó-Vár publicatae, quae nobilitaria verbis his descripta praeferunt Insignia: *Scuto incumbentem galeam militarem*

„ virradóra meghalt a fejedelemasszony, tudniillik „ Szalánczy Erzsébet nagyságos asszony. Most im- „ már a fejedelem igen keseredett szívvel van, hogy „ mellette nem lehetett halálos betegségben fekvő „ feleségének, a fejedelemasszony ugyanis hosszú „ ideje vízkóros volt. Végül prédikációt tartottak és „ elénekelték fölötte: *Mint kívánkozik a szarvas a „ források után stb.* Miután ezt elvégezték, néhányan „ belépnek a fejedelemhez, hogy gyászolják, s ott, „ belső lakosztályán a fejedelemmel együtt sirat- „ ják. Végül ebédelnek, s miután az ebédet elfo- „ gyasztották, a fejedelem ebédlőjét és belső szo- „ báját gyászleplekkel borítják be.

„Március 13-án délelőtt mi sem történik, az „ ebéd vétele után azonban visszatérnek Dévárról „ Naláczy István úr, és *Bauler Farkas úr, a nagy- „ szebeni orvosdoktor* stb. stb.

8. *Zeber János Jakab.* Az előbb említett, Keresztelő Szent Jánosról nevezett jászói tisztelendő prépostságnál látható két nemesi oklevél, melyet ennek a *Zeber János Jakabnak*, feleségének, Iglin Anna Katalinnak, valamint Miklós és István fiaiknak a pozsonyi várban 1659. nov. 26-án Lipót császár és király nagylelkűen kiállított, Szelepcsényi György, főtisztelendő kalocsai érsek és udvari kancellár hitelesített, s amelyet 1660. Szent Antal napját követő kedden a Moson megyei Óvárott megtartott megyegyűlésen hoztak nyilvánosságra. Ezen a nemesi adománylevélen az alábbiakban leirt címer látható: *A pajzs felett felnyitott rostélyú*

rem craticulatam, siue apertam. Regio Diademate, ex eoque Togatum Virum, Senem Hippocratem, Medicinae inuentorem, manu sinistra pyxidem medicaminum in sinu tenentem, dextra vero Serpentem medium comprehensum ostentantem, intra alas duas, coloribus discriminatas, genuum tenus eminentem proferente ornatam etc. Non vano ex his colligitur indicio, *Zeberum* hunc Nostrum aut Doctorem Medicinae, aut reuera fuisse Pharmacopolam.

9.) *Andreas Keyl*, et *Georgius Rhod*, vterque Transiluaniae Medicus; ille Michaelis Apafi Principis Archiater, et Consiliarius aulicus, hic parochus quoque simul Kleinschelkensis, vterque turpi facinore, Medicis inprimis abominabili, notatus, quod an. 1668. Andream Fleischerum, Nationis Saxonicae Comitem, et Iudicem Regium, proditionis crimine, sed falso, onerarint; quare mox in iudicio conuicti, *Rhodius* non modo Bona omnia amisit, sed ipsam quoque vitam aegre conseruare potuerit; *Keylius* vero periculum vitae euitaturus mature in Saxoniam profugit. Prouti haec *Andr. Gunesch*ius et *Georg. Soterius* in Commentariis suis Transiluanicis MSctis vberius exposuerunt.

10.) *Io. Schirmer*, Med. Doctor, et Practicus clarissimus in inclita Cassouiensium Republica, cui viduo Ioan. Bocatius Libr. III. Hungarid. pagg. 310. s eq. tale recitauit epigramma:

Tu quoque das Musis aures celeberrime passim
Arte vir Aonia Paeoniaque meis.
Miror ego, cur non iteres Hymenaeia rursum,

Sed

katonai sisak, a pajzson: az öreg Hippocrates, az orvoslás feltalálója tógába öltözötten, királyi fejdísszel, baljában orvosságos dobozt tart az ölében, jobbjával pedik két különféle színű szárny közötti középen ragadott kígyót mutogat, mely a térdei felé ágaskodik sit. Mindebből nem merész arra következtetnünk, hogy ez a mi *Zeberünk* vagy orvosdoktor volt, vagy pedig gyógyszerész.

9. *Keyl András* és *Rhod György*, mindkettő erdélyi orvos; amaz Apafi Mihály fejedelem orvosa és udvari tanácsosa, ez egyúttal kisselyki plébános. Mindkettejüket megbélyegzi főként orvosi szempontból gyalázatos gaztettük, hogy 1668-ban az árulás bűnével hamisan bevádolták Fleischer Andrást, a szászok grófját és királybiráját. Ezért midőn ez nemsokára törvényesen is rájuk bizonyult, *Rhod* nemcsak hogy minden javát elvesztette, hanem magát az életét is csak nehezen mentette meg; *Keyl* pedig, hogy élete kockáztatását elkerülje, idejekorán elmenekült Szászországba. Amint mindezt bővebben kifejtették kéziratban maradt Erdélyi Jegyzeteikben *Gunesch András* és *Soterius György*.

10. *Schirmer János*, orvosdoktor és neves gyakorló orvos Kassa nemes városában. Mikor megözvegyült, a Bocatius János Hungarides című műve III. könyvének 310. skk. lapjain közölt ezt az epigrammát szavalta el neki:

Ónok és peonok tudománya tesz messzi nevessé,
Hallgasd hát mit üzen múzsám most teneked:
Mért nem házasodol? Mért hordod az özvegyi sorsot?

Sed miser, et toto corpore pullus eas.
Nuper ubi mihi Castoniae fors obuius ires,
Vix potui faciem nosse tuendo tuam. etc. etc.
Tunc ille es Medicus, quem me praesente Saboa
Ante annum exhibuit, iam quoque moesta domus.
Quando Darholciadum flos martis et artis ibidem
Aeger te manibus crederet ille tuis.
Cur adeo iam Schirmero mutatus ab illo
Caesariem et lanae pallia nigra geris, etc.

Item pag 501.

Schirmerusque vocat veluti Podalirius alter;
Lege Machaonia Paeoniaque potens.

11.) *Augustinus*, Medicus Cibiniensis in Transiluania, de quo Matthias Miles in Siebenbürgischen Würgengel haec ad an. 1599. refert: „ Anno 1599. schickte Cronstadt ihre „ Legate Cyrillum Greiszink und *Augustinum Phy-* „ *sicum ordinarium* zum Michaël Wajwoden von „ der Walachey, liess dem Wayden ein Fuder „ Pakrotzen (raus decken) zur Nothdurff „ den Kriegs-Knechte gegen die einfallende „ Kälte etc.

12.) *Ioan. Puecher*, Nobilis Hungarus, scripsit *Veram Relationem de virtute et efficacia pulueris Hermetici et aquae lunaris in pluribus Germaniae et Hungariae locis comprobatam*, Trenchinii an. 1646. in 12. typis editam.

13.) *Adamus Traianus Beneschouinus*, Bohemus, Thermas Pösthenienses in Comitatu Nitriensi scaturientes Carmine minus venusto cecinit sub titulo: *Saluberrimae Pistienses Thermae.* Trentsinii prodiit an. 1642. in forma quadripartita,

Elhanyagoltan jársz és a ruhád kikopott.
Kassai utcán pár nap előtt mikor összeakadtunk,
Rád sem is ismertem, orcád átalakult. Stb. Stb.
Vajh te vagy-é a Szabó-ház orvosa, kit bemutattak
Társaságukban, — még egy éve se volt?
Akkor volt náluk betegen Darholci az ifjabb:
Csak tudományodban, benned volt bizalom!
Mért alakult át ennyire most az az egykori Schirmer
Borzolt ím a hajad, ferdén lóg a ruhád! stb.

Ugyancsak az 501. lapon:

Önneki hódol nagy Machaón s Péón birodalma,
Schirmernek hírják: új Podalirius ő!

11. *Ágoston*, orvos az erdélyi Nagyszebenben. Róla ad számot Miles Mátyás a Siebenbürgischer Würgenengel című művében, az 1599. évvel kapcsolatban a következőkben: „Anno 1599. schickte „ Cronstadt ihre Legate Cyrillum Greiszink und „ *Augustinum Physicum ordinarium* zum Michaël „ Wajwoden der Walachey, liess dem Wayden ein „ Fuder Pakrotzen (raus decken) zur Nothdurff „ den Kriegs-Knechte gegen die einfallende Kalte „ etc.

12. *Puecher János*, magyar nemes írta a *Vera Relatio de virtute et efficacia pulveris Hermetici et aquae lunaris in pluribus Germaniae et Hungariae locis comprobatam* (Igaz beszámoló a higanypor és a hold-víz több német- és magyarországi helyen tapasztalt erejéről és hatásáról) című Trencsénben 1646-ban 12° alakban kiadott könyvet.

13. *A benetovi* cseh, *Trajan Ádám* nem valami szép versben énekelte meg a Nyitra megyei Pöstyénben fakadó hőforrásokat ezzel a címmel: *Saluberrimae Pistinienses Thermae.* (Az egészséget adó pöstyéni hévvíz) Trencsénben jelent meg 1642-ben

tita, plag. 2. Speciminis loco quaedam illius Carmina adducit *Matthias Belius* in Comitatu Nitriensi Notit. Hungar. Nov. Tom. IV. pag. 477. seq. et *Iustus Io. Torkos*, Med. Doctor, in suo de Thermis Pöstheniensibus Schediasmate pag. 14. Posonii an. 1745. in 8. edito.

14.) *Matthias Auctus*, quod adulto Seculo XVI. Alexii Turzonis, Locumtenentis Regii per Hungariam, archiatrum se gesserit, instrumentum litterarium an. 1543. signatum, in scriniis Cel. Prayi Nostri custoditum testis est.

15.) *Daniel Sz. Keresztí*, Ciuitatis Eperiensis, et Comitatus Saarosiensis in exitu Seculi superioris Physicus, dum Regiomonte arti litaret Apollineae, singularem *De conseruanda sanitate illustrium Virorum* conscripsit *Tractatum*, Regiomonte an. 1693. in 4. foras emissum.

ARTICVLVS VIII.

Felfalvsi (Iosephus). Pater Iosephus Felfalusi, disertissimus in Ecclesia Maros-Vásárhelyiensi concionator, quod Lugduni Batauorum studia sua academica superioris Seculi octogesimo nono feliciter absoluisset; Filio quoque huic cognomini auctor exstitit, vt eamdem studiorum Vniuersitatem Lugduno-Batauam amplificandae eruditionis scholasticae caussa excurreret. Paruit filius optimi Parentis consilio, posteaquam is domi philosophicis aeque ac theologicis liberaliter prius imbutus fuisset scientiis, et munifica patronorum adiutus liberalitate, celebre illud Musarum emporium adiuit, inde

négyrészes alakban, 2 íven. Ebből a versből szemelvényeket hoz *Bél Mátyás* Notitia Hungariae Nova című műve Nyitra megyéről szóló részében, a IV. kötet 477. skk. lapjain, és *Torkos Jusztusz János* orvosdoktor a pöstyéni melegforrásokról irt, Pozsonyban 1745-ben, 8° alakban kiadott verses rögtönzésének 14. lapján.

14. *Auctus Mátyásról* a hires Pray szekrényében őrzött, 1543-ban kelt okirat tanúsítja, hogy a XVI. század derekán háziorvosa volt Thurzó Eleknek, Magyarország királyi helytartójának.

15. Szentkereszti Dániel, a múlt század végén Eperjes város és Sáros megye tisztiorvosa, mialatt Königsbergben az apollói tudomány oltárán áldozott, különös értekezést irt, *De conseruanda sanitate illustrium virorum* (A hires emberek egészségének ápolásáról) címmel, mely Königsbergben 1693-ban jelent meg 4° alakban.

VIII. CIKKELY

Felfalusi (József). Atyja, Felfalusi József, a marosvásárhelyi egyházközség ékesen szóló prédikátora, mivel a múlt század nyolcvankilencedik évében szerencsésen befejezte egyetemi tanulmányait Leidenben; vele azonos keresztnevű fiának is azt az utasítást adta, hogy iskolai képzettségének elmélyítése végett keresse fel ugyanazt a leideni tudományegyetemet. A fiú szót is fogadott jó apja tanácsának. Előbb azonban itthon nagylelkűen bevezették őt mind a bölcseleti, mind pedig a hittudományi szaktárgyakba. Pártfogóinak bőkezű támogatásával megérkezett a múzsáknak ama hires csarnokába, onnan

de breui interiecto temporis interuallo Halam Magdeburgicam repedauit, ibidem honores et titulos medicos pretio mercatus est, anno currentis Seculi quinto decimo, quibus oneratus ad patrios penates reuertit, et mox neptem Ioannis Toföi, notissimi in Transiluania Superattendentis, virginem optime dotatam, Iosephi Nagy-Ari filiam, duxit in matrimonium; quare neglecta praxi medica, in praedio vxoris suae Farkastelkensi maluit absque omni nominis celebritate viuere, quam honestissimorum virorum ambire consortium: etsi Eum Regni Transiluanici gubernator Ioannes Hallerus, ob Maiorum merita inuitum fere ad obeunda Physici ordinarii gubernialis munia pertraxerit, diu tamen ibi detineri non potuit: spretis auitae religionis ritibus, anno 1755. ecclesiae Graecae orientali semet associauit, reliquis duobus liberis etiam in castra Romanensium transeuntibus, cum senio et paupertate in dicto praedio colluctatus, haud ita pridem vitae infeliciter admodum transactae finem imposuit. Homo quanti in Transiluania fuerit pretii, indicant versus vulgi ore triti:

Felfalusi-is él a' Doktori névvel,
Köntöse áll rajta im tsak fokkal 's éllel,
Nem bir kétség kivül ő igen sok etc. etc.

Felfalusio hoc, Medicum nostri temporis longe excellentiorem, Siculicae aeque nationis, *Stephanum Mátyus*, Kibedensem, honestis parentibus an. 1725. natum, adducimus; qui postea-quam domi in Lyceo Areapolitano studiis domesticis

pedig rövid idő múlva visszagyalogolt a magdeburgi Halleba. Ott a folyó évszázad tizenötödik évében pénzen vásárolt magának orvosi címeket és fokozatokat. Ezek birtokában hazatért, és csakhamar feleségül vette az ismert erdélyi szuperintendensnek, Tofeus Jánosnak nagyhozományú unokahúgát, Nagyári József leányát. Ezért aztán elhanyagolta az orvosi gyakorlatot, és jobban kedvelte a felesége farkestelki birtokán minden hírnév nélküli folytatott életet, mint azt, hogy nagyrabecsült emberek társaságát keresse. Noha Haller János, Erdélyország kormányzója szinte akarata ellenére vette őt rá, hogy ősei érdemeire való tekintettel vállalja magára a kormányzóság tisztiorvosának állását, sokáig nem tudott abban megmaradni. Miután ősi vallásának szertartásait megvetette, 1755-ben a görög keleti egyházba lépett, életben maradt két gyermeke is átment a rómaiak táborába; az említett birtokon az öregséggel és szegénységgel küzködve nem is oly régen vetett véget nagyon szerencsétlenül leélt életének. A közszájon forgó vers mutatja, mennyire volt értékes embere Erdélynek:

Felfalusi is él a doktori névvel,
Köntöse áll rajta im csak fokkal s éllel,
Nem bír kétség kívül ő igen sok stb. stb.

Megemlítjük itt korunknak ennél a Felfalusinál sokkal kiválóbb, ugyancsak székely nemzetiségű orvosát, *Mátyus Istvánt*, aki 1725-ben tisztes szülőktől született Kibéden. Miután otthon, a székelyudvarhelyi liceumban a hazai tantárgyakban dicsére-

mesticis laudabiliter fuisset excultus, in Vniuersitatem studiorum Vltraiectinam an. 1754. se contulit, eas ibi indefessa diligentia in arte Apollinea fecit progressiones, vt euoluto beinnii spatio summos ab ordine Medicorum impetraret honores et priuilegia. Praxin medicam Göttingae, Marburgi, et Viennae auspicatus, an. 1757. ad patrios lares reuertit, in Lib. Regiaque ciuitate M. Vásárhelyiensi stationem fixit, et mox in sede Siculorum Marusiensi Medici ordinarii spartam intrauit, atque in *Tabula Iudiciaria*, dicta *Continua*, Adsessoris titulo cohonestatus: ita laudabiliter vtramque oblatam sibi hanc prouinciam exornare nouit, vt an. 1765. in numerum Transiluaniae Nobilium, datis ab optuma Matre, Maria Theresia priuilegiorum tabulis, cooptari meruerit. Quantum languida corporis valetudo, et officii medici ratio patitur, rerum naturalium contemplationi, Librorum Lectioni et scriptioni Eum hodiedum vacare nouimus. Opera, quae luci publicae exposuit, iam etiam hoc recensebimus ordine:

1.) *Dissertatio Medica Theoretica-practica, de Melancholia vniversali et hypochondriaca*, Praeside Io. Oosterdyk Schacht. Traiecti ad Rhenum an. 1756. d. 18. Maii. in 4. plag. 8.

2.) *Positiones Medicae inaugurales num. LX. De Irritabilitate, et aliis quibusdam Medicinae Capitibus*. Ibidem anno eodem, ad d. 11. Iunii. in 4. plag. 1.

 3.) *Diae-*

tesen kimüvelték. 1754-ben az utrechti tudományegyetemre ment, ahol az apollói tudományban fáradhatatlan szorgalmával akkora haladást tett, hogy két év leforgása alatt megszerezte az orvosi rend főbb tisztségeit és kiváltságait. Miután Göttingában, Marburgban és Bécsben folytatott orvosi gyakorlatot, 1757-ben hazatért, megtelepedett Marosvásárhely szabad királyi városban, majd a székelyek marosparti székvárosában csakhamar a tisztiorvosi pályára lépett. Megtisztelték őt az *állandónak* nevezett *ítélőtábla* ülnöke címével is. Hozzáértésével oly dicséretreméltó módon betöltötte ezt a két neki felajánlott működési teret, hogy kiérdemelte befogadását Erdély nemeseinek sorába. Erről az ország jó anyja, Mária Terézia állított ki neki kiváltságlevelet. Tudomásunk szerint, amennyire gyönge testi egészsége és orvosi kötelességei engedik, mind a mai napig a természeti jelenségek megfigyelésével, könyvek olvasásával és írásával foglalatoskodik. Hadd soroljuk itt még fel nyilvánosságra hozott műveit is:

1. *Dissertatio Medica Theoretico-practica, de Melancholia universali et hypochondriaca* (Elméleti-gyakorlati orvosi értekezés az általános és a hipochondrikus melankóliáról), Schacht Oesterdyk János elnökletével. Utrecht, 1756. május 18-án, 4° alakban, 8 iven.
2. *Positiones medicae inaugurales num. LX. De Irritabilitate, et aliis quibusdam Medicinae Capitibus.* (LX orvosavató tétel az ingerlékenységről és az orvostudomány néhány más fejezetéről) Ugyanott ugyanazon év június 11-én, 4° alakban, 1 iven.

3.) *Diaetetica, az-az: A' jó Egészség' meg tartásának módját fundamentumoson előadó könyv.* Elsö Darab nyomtattatott Kolosvárátt. 1762. in 8. alph. I. plag. 8. In priori tomo pertractantur praemissis praeparatoriis obiectiue Sex Res Non-Naturales, adiecta Mantissa de externa corporis munditie: in posteriore readsumuntur subiectiue, seu secundum sexuum, statuum et aetatum differentias, subnexis prophylacticis.

4.) *Ó és újj Diaetetica, az-az: Az Életnek és Egészségnek fenn-tartására és gyámolgatására Istentől adatott neveztetésbb természeti Eszközöknek a szerént-való elö-számlálása, a' mint azokra reákaptak, és eleitöl fogva mind ez ideig a' magok károkra vagy haszuokra velek éltek az emberek. Melyben hat Darabokra intézve a' maga előbbi Diaetetikájút bővebben ki-magyarázta, 's sok ide tartozó régi szokásokkal meg-világosította, és a' természetnek szentséges Helleyeire-is a' maga Feleinek sok helleyeken a' jeget meg-törte, úgy hogy ennyi részben ez a' munka Természet Historiája gyanánt-is szolgálhasson.* Horum priorum quatuor Volumina iam prelum exspectant. In Primo traduntur generalia vitae et sanitatis. Breuis physiologia corporis humani, temperamentorum et consuetudinum; item Doctrina de Aëre. In Secundo dilucidantur facultates alimentorum, in genere, et in specie, quae ex Regno vegetabili petuntur. In Tertio disseritur de esu Carnis in genere, et in specie cibo-

3. *Diaetetica, azaz: A jó egészség megtartásának módját fundamentumosan előadó könyv.* Első darab nyomtattatott Kolozsvárott. 1762. 8° alakban, az ábécé I betűjéig jelzett 8 íven. Az első kötet előszó előrebocsájtása mellett tárgyi szempontból veszi át a hat nem természeti dolgot, toldalékot adva hozzá a test külső tisztaságáról: a másikban megismétli ezeket alanyi szempontból, tehát a nemi, állapotbeli és életkorbeli különbségek szerint, hozzácsatolva a megelőzés eszközeit.
4. *Ó és új Diaetetica, azaz: Az életnek és az egészségnek fenntartására és gyámoltgatására Istentől adott nevezetesebb természeti eszközöknek aszerint való elszámlálása, amint azokra rákaptak és elejétől fogva mindezideig a maguk kárára vagy hasznára éltek velük az emberek. Melyben hat részben a maga előbbi Diaeteticáját bővebben magyarázta, sok idetartozó régi szokással megvilágosította és a természet titkait borító jeget felei számára sok helyen megtörte, úgyhogy ennyiben ez a munka természettanként is szolgálhasson.* Ezekből négy kötet már sajtóra kész. *Az elsőben* esik szó az életről és egészségről általában. Az emberi test, a vérmérsékletek és szokások rövidre szabott fiziológiáját adja elő; valamint a levegővel foglalkozó tant. *A másodikban* megvilágítja a növényvilágból származó eledelek tulajdonságait általánosságban és egyenkint. *A harmadikban* tárgyal a húsevésről ál-

ciborum ex Regno animali depromtorum. In *Quarto* enarrantur Lac, et Lacticinia, oua, mella, salia, aceta, olea, et aromata, tam exotica quam domestica. In *Quinto* Potulenta et Reflexiones quaedam circa modum cibandi, et de Conuiuiis veterum Graecorum, et Romanorum comprehunduntur. In *Sexto* reliqua quatuor Non-Naturalium et ad prophylaxin facientia vberiore pariter commentario illustraturum se doctissimus Auctor promittit.

Non abs re futurum existimauerim singulorum in Magno Transiluaniae Principatu tempore hoc degentium Medicorum nomina, eorumque habitationis loca, vna cum adnexo cuiusque annuo stipendio etiam indicare. *In Districtu Hunyadiensi*, Deuae, Ladislaus Bruz cum Salario flor. Rhen. 400. *In Districtu Albensi*, Enyedini, Samuel Vásárhelyi flor. Rhen. 400. *In Districtu Tordensi*, Tordae, Ios. Szegedi, 200- *Kolosiensi*, Claudiopoli, Sam. Pataki. 400- *Közép-Szolnokiensi*, in Zilah, Ios. Zoltán, 200. — *Belső-Szolnok*, in Dées per mortem Ioannis Benedek vacat. — *Dobocensi*, in Szek, Petrus Pétsi, 400— *Kükűllőuiensi*, Ebesfaluae, N. Cziegler, 400. — *In Districtu Terrae Fogarasiensis*, in Fogaras vacat. *In Sede Siculorum Udvarhelyiensi*, in Udvarhely, N. Hehrtel, 200. — *Marusiensi*, in M. Vásárhely, Steph. Mátyus, 400. — *Csik, Gyergyo, Kaszoniensi*, in Ca. Szent-Király vacat. *In Sedibus Schabesiensi, Mercuriensi* etiam vacat. *Ciuitatum* vero Physici sequentes

 sunt:

talában és az állatvilágból származó ételekről különlegesen. *A negyedikben* beszél a tejről és a tejtermékekről, a tojásról, mézről, sóról, ecetről, olajról és mind az egzotikus, mind pedig a hazai fűszerekről. *Az ötödik* tartalmazza az italokat, továbbá néhány megjegyzést az étkezés módjára, valamint a régi görögök és rómaiak lakomáira nézve. *A hatodikban*, a tudós szerző azt igéri, hogy bővebb magyarázattal fog szolgálni a többi négy nem természetes és megelőzést elősegitő elemről is.

Úgy gondoltam, nem lesz haszontalan ismertetnem azoknak az orvosoknak nevét s lakóhelyét, akik jelenleg az erdélyi Nagyfejedelemségben laknak, mellékelve egyúttal mindegyiknek évi fizetését. *A kunvadi körzetben* Déván Bruz László 400 rajnai forint évi fizetséggel, *a gyulafehérvári körzetben* Enyeden Vásárhelyi Sámuel, 400 rajnai forint. A *tordai körzetben* Tordán Szegedi József, 200.— A *kolozsiban* Kolozsvárott Pataki Sámuel, 400.— A *közép-szolnokiban* Zilahon Zoltán József, 200.— A *belső szolnokiban* Dés Benedek János halála folytán üresedésben van. — A *dobokaiban* Széken Pécsi Péter, 400.— A *küküllőiben* Ebesfalván Cziegler Miklós, 400.— A *fogarasföldi* körzetben Fogaras üresedésben van. Az *udvarhelyi székely székben*, Udvarhelyen Hehrtel Miklós, 200. — A *marosiban* Marosvásárhelyt Mátyus István, 400.— *Csik-, Gyergyó-, Kászonszékben* Csikszentkirály üresedésben van. A *sepsi, csikszerdahelyi* székekben is üresedés van. A *városoknak* pedig a követ-

sunt: *Cibinii*, Ios. Wohleben, militaris, flor. Rhen. 800. Mich. Neustetter Sedis et Ciuitatis 400. Sam. Beddeus Ciuitatis et Sedis, 300. N. Wolff, politer *Albae Carolinae*, Franciscus de Mare, Episcopi et Capituli Physicus, 600. N. Kapoun, Cameralis, 200. Mediae, Martinus Fronius, militaris et ciuicus, 600. *Coronae*, Wagner, Millius, Closius. *Bistricii*, I. Ch. Fridenrich, 300. Claudiopoli, Sam. Pataki. *M. Vásárhelyini*, St. Mátyus, et Anton. Kováts. *Elisabethopoli*, N. Philadelphi, Graecus Triestiensis, 400. *In Szamos-Ujvár*, Ios. Tatai, 300. *In aula Comitis Sigism. Torotzkai*, Gabr. Zágoni, 200. — *Comitis Gregorii Bathlen*, Michael Kassai. Sed haec annua Physicorum stipendia edicto regio publico esse an. 1778. limitata, probe nouimus vniuersi.

* E re Patriae litteraria futurum iudicauerim, praeter Felfalusios hos reliquorum quoque Popularium, qui celeberrimam Vniuersitatem Lugduno-Batauam a medio inde seculo superiori ad sequiora nostra vsque tempora ampliandorum studiorum caussa visitauerunt, nomina, ex Academicis Archiui Lugdunensis Diariis excerpta, in gratiam curiosorum Patriae Ciuium in his Aduersariis nostris publicare:

Anno 1650. Samuel Lippai, *Professor Debrecinus*. Matthias Diosszegi. An. 1659. Franc. Arkosi. An. 1660. Georg. Patkai, Io Nadárgi. An. 1661. Mich. Rimaszombathi. An. 1662. Mich. Dobrai. An. 1664. Andr. Batti, *pastor*

kezők a tisztiorvosai: *Nagyszebenben* Wohleben József, katonaorvos, 800 rajnai forint. Neustetter Mihály, széki és városi, 400. Beddeus Sámuel, városi és széki, 300. Wolff Miklós, gyakorló orvos. *Károlyfehérvárott* De Mare Ferenc, a püspök s a káptalan orvosa, 600. Kapoun Miklós, kamarai, 200. *Medgyesen* Fron Márton, katonai és polgári, 600. *Brassón* Wagner, Millius és Closius. *Besztercén* Fridenrich I. Ch., 300. *Kolozsvárott* Pataki Sámuel. *Marosvásárhelyt* Mátyus István és Kovács Antal. *Erzsébetvárosban* Philadelphi Miklós, trieszti görög, 400. *Szamosújvárott* Tatai József, 300. *Toroczkai Zsigmond gróf udvarában* Zágoni Gábor, 200. — *A Bethlen Gergely grófban* Kassai Mihály. Ám mindnyájan jól tudjuk, hogy az orvosoknak ezt az évi fizetségét 1778-ban királyi rendelettel szabályozták.

* Azt gondoltam, hozzátartozik hazánk tudományos életéhez, hogy a leideni levéltár akadémiai naplójából ezekre a jegyzetlapokra kiírjam és kíváncsi polgártársaim kielégítésére nyilvánosságra hozzam ezeken a Felfalusiakén kívül több honfitársunk nevét is, akik a múlt század közepe óta egészen a mi időnkig a híres leideni egyetemet látogatták tanulmányaik tökéletesítése végett:

1650-ben Lippai Sámuel, *debreceni szász*. Diószegi Mátyus. 1659-ben Árkosi Ferenc. 1660-ban Pátkai György, Nadárgi János. 1661-ben Kimaszombati Mihály. 1662-ben Dobrai Mihály. 1664-ben Bayti András, *nagyenyedi*

N. Enyedensis. Io. Nadányi, *auctor Flori Hungarici.* Nicol. Bethlen, et Petr. Bethlen, *Comites.* Petr. Kermendi. Steph. Szétsi. St. Dormány. An. 1665. Mich. Szombathi. Val. Köpetzi, *Profess. S. Patakinus.* Petr. Levai. An. 1666. Andr. Katona. Andr. Sellyei. Ioan. Köpetzi, *Medic. Doctor et Professor S. Patak.* Mart. Dési, *pastor N. Enyed.* Matth. Váradi, *Medic. Doctor.* Mich. Sárpataki. Mich. Sz. Györgyi. St. Eszeki. Steph. Pataki, *Professor Claudiopoli.* An 1667. Andr. Szatmári, Ge. Szentgyörgyi. Gerard. Kabai, *pastor Debrecinus.* Ioh. Demeter. Franc. Száki. Mich. Tolnai. Paul. Csernátoni, *Prof. Claudiopoli.* Petr. Paal. Mich. Szathmár-Némethi. An. 1669. Andr. Hunyadi. Basil. Kölgyesi. Georg. Körösi. Ioh. Fogarasi. Ioh. Manyoki. Ioh. Sárándi. Martinus Szilágyi, *Profess. Debrecinus.* Mich. Szoboszlai. Ioh. Köpetzi. Paul. Hunyadi. Paull. Sallai. Sam. Szoboszlai, *Medicinae Doctor.*

Anno 1670. Alex. Felvintzi, *Past. Debrecinus.* Dan. Varsányi. Ge. Szigethi. Io. Enyedi. Mich. Gyöngyösi. Mart. K. Újjszállási, *Medic. Doctor.* An. 1671. Georg. Kovats-Tatai, Medic. Doctor. An. 1672. Io. Szegi de Bátorkeszi. Mich. Eperjesi. Ioh. Szentzi. An. 1673. Io. Peribai. St. Kolosvári. *Annis duobus* 1674. *et* 1675. *sequentibus Ludouicus XIV. Rex Galliarum adfligit Hollandiam, dispersis studiosis omnibus, solus nominatus Kolosvári in sua perseuerat statione, quoad Neomagi an.* 1676 *pax concluderetur.* Anno 1676. Paul. Tartzali, *Med. Doctor.* An. 1678. Sam. Bolóni, *Medic. Doctor.* Cornel. Gaal. An. 1679. Basil. Köpetzi. Ioh. Jablontzai. Ioh. Rozgoni.

lelkipásztor. Nadányi János, a *Florus Hungaricus* szerzője. Bethlen Miklós és Bethlen Péter, *grófok*. Kermendi Péter. Szécsi István. Dormányi István. 1665-ben Szombati Mihály. Köpeczi Bálint, *sárospataki tanár*. Lévai Péter. 1666-ban Katona Andor. Sellyei Mihály. Köpeczi János, *orvosdoktor és tanár Sárospatakon*. Dési Márton, *nagyenyedi lelkipásztor*. Váradi Máté, *orvosdoktor*. Sárpataki Mihály. Szentgyörgyi Mihály. Eszéki István. Pataki István, *kolozsvári tanár*. 1667-ben Szatmári András. Szentgyörgyi György. Kabai Gellért, *debreceni lelkipásztor*. Demeter János. Száki Ferenc. Tolnai Mihály. Csernátoni Pál, *kolozsvári tanár*. Paál Péter. Szatmári Mihály. 1669-ben Hunyadi András. Kölgyesi Vazul. Körösi György. Fogarasi János. Mányoki János. Sarandi János. Szilágyi Márton, *debreceni tanár*. Szoboszlai Mihály. Köpeczi János. Hunyadi Pál. Sallai Pál. Szoboszlai Sámuel, *orvosdoktor*.

1670-ben Felvinczi Sándor, *debreceni lelkész*. Varsányi Dániel. Szigeti György. Enyedi János. Gyöngyösi Mihály. Kisújszállási Márton, *orvosdoktor*. 1671-ben Kovács-Tatai György, *orvosdoktor*. 1672-ben Bátorkeszi Szegi János. Eperjesi Mihály. Szenczi János. 1673-ban Peribai János. Kolozsvári István. *A két következő*, 1674 és 1675. *évben XIV. Lajos francia király leverte Hollandiát és valamennyi diákot szétkergette, egyedül a nevezett Kolozsvári tart ki állomáshelyén addig, amíg* 1676-*ban Nijmegenben meg nem kötik a békét*. 1676-ban Tarczali Pál, *orvosdoktor*. Gaál Kornél. 1679-ben Köpeczi Vazul. Jablonczai János. Rozgonyi János.

Anno 1680. Ioh. Kozma Debrecinus. Ioh. Sartori Kecskemethi. Ioh. Bakai. St. Sylvanus Zilahi. St. Szentesi. Ioh. Béheki. An. 1681. Mich. Szikigyi. Mich. Vizaknai. Mich. Almasi. Io. Szatmari. Paul. Czeglédi. Paul. Deretskei. Paul. Gidofalvi. Dan. Várallyai. Gerson Szerentsi. Io. Divichi. Matth. Megyesi...Paul. Váradi. Petr. Bányai. Petr. Kovasznai. Petr. Kellö. *Sam. Kölcseri, Med. Doctor et Consiliarius Transilvan.* Sam. Pathai. Sam. Sz. Némethi. Sam. Zoványi, *Superintendens.* St. Mohai. St Pathai. An. 1682. Dan. Vatallyai. Dav. Bora. Demetr. Ujvicsai. Gerson Szerentsi. Io. Szikszai. Io. Szondi. Matth. Medgyesi. Mich. Almasi. Steph. Nánási. Theod. Boér. Nicol. Tunyogi. An. 1683. Dav. Bako. Franc. Bánfi-Hunyadi. Ioh. Ovári. Mich. Beke. Paul. Deretskei. Petr. Bányai. Steph. Fejérvari, *Medic Doctor.* St. Szombathi. An. 1684. Sam. Szombathi. Sam. Kis-falvi. Nicol. Csaholtzi. An. 1685. Franc. Zemkei. Laur. Turi. Mich. Munnai. Paul. Debreczeni. Paul. Szöllösi. Steph. Enyedi. An. 1686. Adam. Kaló. Ioh. Honvárdi. Ioh. Losti. Io. Maccodi. Mich. Bodai. Mich. Nánási. Nicol. Apati. *Medicus et V. D. Minister Debrecinus.* Sam. Kaposi, *Prof. Albanus.* An. 1687. Demetr. Nogradi. Casp. Enyedi. Io. Kendereti. Isac. Odri. Mich. *Répeti*, Pastor Debrecinus. St. Dobrai. An. 1688. Andr. Diósi. Casp. Vischi. Petr. Patai. Io. Bombus. Io. Vischi. Mich. Csepregi. *Professi. Claudiop.* Mich. Hévizi. An. 1689. Ge. Bitai. Georg. Lindtai. Io. Banki. Io. Nagy-Vatzi. St. R. Szathmari. Dan. Labadi. Dav. Clausemburger, Mediensis. Ioan. Egverti.

Anno

1680-ban Debreceni Kormos János. Kecskeméti Sartoris János. Bakai János. Zilahi Sylvanus István. Szentesi István. Polgári János. Belteki János. 1681-ben Szilagyi Mihály. Vizaknai Mihály. Almási Mihály. Szatmári János. Czeglédi Pál. Derecskei Pál. Gidófalvi Pál. Váralhyai Dániel. Szerencsi Gerzson. Divichi János. Medgyesi Mátyás. Váradi Pál. Bányai Péter. Kovásznai Péter. Kelló Péter. *Köleséri Sámuel, orvosdoktor és erdélyi tanácsos.* Patai Sámuel. Szatmárnémeti Sámuel. Zovanyi Sámuel *szuperintendens.* Mobai István. Patai István. 1682-ben Váralhyai Dániel. Bora David. Ujvárosi Domokos. Szerencsi Gerzson. Szikszai János. Szondi János. Medgyesi Mátyás. Almási Mihály. Nánási István. Boer Tivadar. Tunyogi Miklós. 1683-ban Bakó Dávid. Bánffyhunyadi Ferenc. Óvári János. Beke Mihály. Derecskei Pál. Bányai Péter. Fejérvári István *orvosdoktor.* Szombati István. 1684-ben Szombati Sámuel. Kisfalvi Sámuel. Csaholczi Miklós. 1685-ben Zemlei Ferenc. Türi Lőrinc. Musnai Mihály. Debreczeni Pál. Szőllősi Pál. Enyedi István 1686-ban Kaló Ádám. Honvári János. Losti János. Makkoi János. Bodai Mihály. Nánási Mihály. Apati Miklós, *orvos és debreczeni prédikátor.* Kapoti Sámuel, *fehérvári tanár.* 1687-ben Nógrádi Domokos. Enyedi Gáspár. Kenderesi János. Odri Izsák. Kapoti Mihály, *debreczeni lelkész.* Dobrai István. 1688-ban Diósi András. Viski Gáspár. Patai Péter. Bombai János. Viski János. Csepregi Mihály, *kolozsvári tanár.* Hévizi Mihály. 1689-ben Bittai György. Lindsai György. Banki János. Nagy-Vaczi János. Szatmári R. István. Labadi Dániel. Clausemburger Dávid. meggyesi. Egyerti János.

Anno 1691. Sam. Váradi. An. 1693. Mart. Kolosi. Steph. Szaniszló. An. 1698. Andr. Korpos Gyulai. An. 1699. Mich. N. Solymosi. Sigism. Pálfi. Steph. R. Szombathi. Steph. Szederkényi.

Anno 1700. Andr. Füleki. Io. Berzéti. Io. Patai. Io. Pelsötzi, *pastor M. Igen.* Ios. Gaal. Sam. Fogarasi, *Medic. Doctor.* St. Ketskeméthi. Anno 1701. Io. Nonyai. An. 1702. St. Azari. St. Dobozi. Sam. Martonfalvi. An. 1703. Franc. Köpetzi. An. 1704. Dav. Mihalyfalvi. Ioh. Hertzeg, *Medicinae Doctor et Professor Debrecinus.* Robert. Medvi. Matth. Hentzidai, *Medicinae Doctor.* An. 1705. Io. Bogdány. An. 1708. Steph. Militski.

Anno 1714. Mich. Sz. Abrahami, *Superattendens Vnitariorum.* An. 1715. *Ordines Prouinciae Hollandicae duo annua contulerunt stipendia binis Collegii N. Enyedensis studiosis togatis quotannis pendenda, quorum nomina cursiuis imposterum signabuntur litteris.* An. 1716. *Io. Remethei. Sigism. Dési.* Andr. Ajtai, *Medic. Doctor.* Franc. Páriz Pápai, *Medic. Doctor.* An. 1717. Franc. Mickoltzi. Ge. Kátai. Mich. Komáromi, *Profess. et V. D. Minister Debrecinus.* An. 1719. *Emer. Pariz Pápai. Mich. Bandi.* Io. Toth. St. Szilagyi, *Professor Debrecinus.*

Anno 1720. Mart. Dutzi. Mich. Lib. Baro de Lazar. Steph. Enyedi. An. 1721. *Io. Enyedi. Paul. Kamarási.* Steph. Tardi. An. 1723. *Io. Lukats Borosnyai. Dan. Gajdo Tiernátoni.* Sam Pataki, *Medic. Doctor.* An. 1725. Franc. Len-

1691-ben Váradi Sámuel. 1693-ban Kolosi Márton. Szaniszló István. 1698-ban Gyalai Korpos András. 1699-ben Nagysolymosi Mihály. Pálfi Zsigmond. Rimaszombati István. Szederkényi István.

1700-ban Füleki András. Berzéti János. Patai János. Pelsőczi János, *magyarigeni lelkész*. Gaál József. Fogarasi Sámuel, *orvosdoktor*. Kecskeméti István. 1701-ben Nonyai János. 1702-ben Azari István. Dobori István. Mártonfalvi Sámuel. 1703-ban Köpeczi Ferenc. 1704-ben Mihályfalvi Dávid. Herczeg János, *orvosdoktor és debreczeni tanár*. Medvi Róbert. Henczidai Máté, *orvosdoktor*. 1705-ben Bogdány János. 1708-ban Militzki István. 1714-ben Szentábrahámi Mihály, *unitárius superintendens*. 1715-ben a holland tartomány rendjei a nagyenyedi kollégium két tógás diákja számára évi két stipendiumot adtak össze, melyet minden évben fel lehet venni. A továbbiakban ezeknek a diákoknak a nevét kurzív betűkkel fogjuk jelölni. 1716-ban *Remetei János. Dési Zsigmond.* Ajtai András *orvosdoktor*. Páriz Pápai Ferenc, *orvosdoktor*. 1717-ben Miskolczi Ferenc. Kátai György. Komáromi Mihály, *debreczeni tanár és prédikátor*. 1719-ben *Páriz Pápai Imre. Bandi Mihály.* Tóth János. Szilágyi István, *debreczeni tanár*.

1720-ban Duczi Márton. Lázár Mihály báró. Enyedi István. 1721-ben *Enyedi János. Komáromi Pál.* Tardi István. 1723-ban *Baranyai Lukács János. Csernátoni Gajdó Dániel. Pataki Sámuel orvosdoktor*. 1725-ben Lenkei Ferenc.

kei. An. 1726. St. Varga. An. 1727. *Ios. Harkányi. Sam. Fáji.* An. 1729. *Moses Beregszászi. Sigism. Kmáti.*

An. 1731. Georg. Buzinkai, *Medic. Doctor.* Ios. Comes Berini, Nicol. Comes Pálfi. Anno 1732. *Anton. Sacr. Rom. Imp. Comes Eszterházy.* Paul. Gyöngyösi, *Medic. Doctor. Sigism. Nagy-Borosnyai, Theolog. Doctor et Professor. Enyed. Ios. Kasza.* An. 1734. *Ios. Fay. Petr. Deák.* Anno hoc ab eodem munifico Hollandiae Ordine Claudiopolitanis quoque duo annua collata sunt beneficia.

An. 1735. *Georg. Huszti. Ioh. Sós, Alumni Claudiopolitani.* An. 1736. Io. Ag, *Superattendens Vnitariorum.* Ioh. Klein, *Iudex Bistriciensis regius.* Ioh. Pálfi, *Vnitarius Professor Claudiop.* An. 1738. *Paul. Bardotz, Steph. Gyula-Szigethi,* Alumni Enyedenses, Petr. Cászár. An. 1738. *Ios. Sófalvi. Sam. Deáki,* Al. Claudiopolitani. An. 1739. Mich. Szathmári, *Professor Patakinus.* Sam. Szilágyi, *Prof. Debrecinus et Superattendens.* An. 1740. *Ios. Berzétei, Petr. Bod,* Al. Enyed. An. 1741. *Steph. Intze, Profess. M. Vásárhelyiensis. Io. Viski,* Claudiopol. Steph. Páldi, *typographus.* An. 1743. *Franc. Bartók. Petr. Csernátoni,* al. Enyed. An. 1745. *Gabr. F. Losontzi, Mich. Intze,* al. Claudiopol. An. 1746. *Franc. Székely* auitae religionis desertor; *Nicol. Toldi,* al. Enyed. An. 1747. *Dan. Pataki, Ios. Z. Miskoltzi,* al. Claudiop. *Io. Csernátoni, Ladisl. Málnási,* al. Enyedenses.

Anno

1726-ban Varga István. 1727-ben *Harkányi József. Fáji Sámuel.* 1729-ben *Beregszászi Mózes. Kovács Zsigmond.*

1731-ben Buzinkay György *orvosdoktor.* Berényi József gróf. Pálffy Miklós gróf. 1732-ben *Esztérházy Antal, római szent birodalmi gróf.* Gyöngyösi Pál *orvosdoktor. Nagyborosnyai Zsigmond, teológiai doktor és enyedi tanár. Kasza József.* 1734-ben *Fáy József. Deák Péter.* Ettől az évtől kezdve ugyanazok a holland rendek a kolozsváriaknak is juttattak évi két javadalmat.

1735-ben *Huszti György, Sós János, kolozsvári diákok.* 1736-ban Ag János, *unitárius szuperintendens.* Klein János, *besztercei királybíró.* Pálfi János, *kolozsvári unitárius tanár.* 1738-ban *Bardócz Pál, Gyulaszigeti István,* enyedi diákok. Császár Péter. 1738-ban *Sófalvi József. Deáki Sámuel* kolozsvári diákok. 1739-ben Szatmári Mihály *pataki tanár.* Szilágyi Sámuel *debreceni tanár és szuperintendens.* 1740-ben *Berzétei József. Bod Péter* enyedi diákok. 1741-ben *Incze István marosvásárhelyi tanár. Viski János,* kolozsvári. Páldi István nyomdász. 1743-ban *Bartók Ferenc, Csernátoni Péter* enyedi diákok. 1745-ben *F. Losonczi Gábor, Incze Mihály,* kolozsvári diákok. 1746-ban *Székely Ferenc,* aki elhagyta ősi vallását; *Toldi Miklós,* enyedi diákok. 1747-ben *Pataki Dániel. Z. Miskolczi József,* kolozsvári diákok. *Csernátoni János, Málnási László,* enyedi diákok.

Anno 1752. *Sam. Szigethi. Franc. Csutak*, al. Enyed. *Mich. Csomós, et Sam. Pataki, Medic. Doctor, iterque Professor Claudiopolitanus*, et al. Claudiopolitan. An. 1755. *Clemens Nagy. St. Nagy*, al. Enyed. *St. Dési, Io. Bodoki*, al. Claudiop. An. 1758. Dan. Szathmári. *Mart. Hanka, Ios. Bodoki, Professor*, al. Claud. Anno 1760. *Alex. Kosásznai, Profess. M. Vásárhely. Ladisl. Kovács*, al. Enyed. Adam. et Ios. Teleky de Szék. S. R. Imp. Comites Trnasilvanici. An. 1761. *Mich. Szathmári, Paul. Deáky*, al. Claudiop. An. 1763. *Franc. Kis, Ladisl. Benkó*, alumni Enyedenses. Subtexant reliquorum nomina alii, qui litterariis huiuscemodi etiam delectantur minutiis.

Iuuabit interim eorum quoque Studiosorum gente Hungarorum hic exhibere Catalogum, qui Albo Vniuersitatis Studiorum Vltraiectinae inde ab anno 1636, quo erecta et nouis priuilegiorum tabulis illa confirmata est, nomina sua per annorum seriem inscripserunt, et ex munifica Ordinum liberalitate ibidem studiis suis operam nauarunt, vel etiam summos in Theologia, Philosophia, Iure, atque Medicina impetrarunt honores ac priuilegia:

Anno 1642. Caspar P. Szétsi. Ioh. S. Kazai. An. 1644. Nicol. Szoboszlai. Paul. Bogacinus. St. Sz. Váradi. St. Sz. Thokaji. St. P. Czeglédi. An. 1645. Ios. Sóti. St. Cs. Komaromi. An. 1646. Melchior Baló Baconi. Nicol. Somosi. Petrus Kálnai. An. 1647. Nicol. Illyésfalvi. Mich Sz. Székelyhidi. Colomannus Iustus. St. Kaposi. Ioh.

1752-ben *Szigeti Sámuel, Csutak Ferenc* enyedi diákok. *Csomós Mihály* és *Pataki Sámuel, orvosdoktor, mindkettes kolozsvári tanárok* és diákok. 1755-ben *Nagy Kelemen, Nagy István* enyedi diákok. *Dési István, Bodoki János* kolozsvári diákok. 1756-ban Szatmári Dániel. *Hanka Márton, Bodoki József, tanár,* kolozsvári diákok. 1760-ban *Kovásznai Sándor marosvásárhelyi tanár. Kovács László* enyedi diák. Az erdélyi Széki Teleki Ádám és József, római szent birodalmi grófok. 1761-ben *Szatmári Mihály, Deáky Pál* kolozsvári diákok. 1763-ban *Kis Ferenc, Benkő László* enyedi diákok. A többiek nevét fűzzék hozzá mások, akik kedvüket lelik az ilyen tudományos apróságokban is.

Legyen szabad közben ideiktatnunk azoknak a magyar nemzetiségű diákoknak a névsorát is, akik az évek során beírták nevüket az utrechti egyetem albumába, mégpedig 1636. óta, amikor az egyetemet felállították, és megerősítették új kiváltságlevéllel. Nevezettek a rendek nagylelkű bőkezűségéből ott végezték tanulmányaikat, vagy pedig a hittudományban, bölcselerben, jog- és orvostudományban elnyerték a legmagasabb fokozatot és kiváltságot:

1643-ban Szécsi P. Gáspár, Kazai S. János. 1644-ben Szoboszlai Miklós. Bogácsi Pál. Váradi Sz. István. Tokaji Sz. István. Czeglédi P. István. 1645-ben Sóti József. Komáromi Cs. István. 1646-ban Baconi Baló Menyhért. Somosi Miklós. Kálnai Péter. 1647-ben Illésfalvi Miklós. Székelyhidi Sz. Mihály. Justus Kálmán. Kaposi István. Mikolai

H. Mikolai. Andr. Briccius. Petr. B. Szathmári. Samuel Lippai. St. Buda Ráthoni. And. Czéhi. An. 1648. St. T. Péeri. Io. G. Gontzi. Georg. Krizbai. Io. Siko B. Matth. Ürméni. Franc. Borsai. An. 1649. Mich. Hentes. Dan. P. Vizkeleti. Alex. N. Vetési. Nicol. M. Margitai. Mich. Várallyai. Petr. Vásárhelyi. Georg. Pállyi. Andr. Siluanus Tarpai. St. Vári. Ioh. K. Nagy-Kálnai. Casp. Dátzi. Basilius Szent Lászlói. *Sam. Rupsi. Medicinae Doctor.* Io. M. Enyedi.

Anno 1650. St. A. Szathmári. Io. Csere Apátzai. *Ge. Cz. Komáromi, Theologiae Doctor.* St. Gelei. St. Némethi. Paul. K. Diosszegi. Nicol. K. Hathári. Io. P. Somosi. Iacob Farkas Alistali. An. 1652. Io. Philippus. Thom. P. Tisza Bátsi. Mich. Latsko Szepsinus. Mich. Buzinkai. Mich. Bátori. St. Horti. Casp. Miskoltzi. Casp. Bárzi. Anno 1653. Casp. Miskoltzi. Andr. Keresztúri. St. B. Budeus. St. F. Nemethi. Thom. Toln. Sz. Györgyi. Dav. Szentgyörgyinus. *Ioh. Posaházi, Philos. Doctor.* An. 1654. St. V. Berekházi. Sam. Gelei. Andr. Remeteinus. Vrban. Ersekujvarinus. Mich. P. Tatai. Paul. Kaposi. Lad. Gyongyösi. *Paul. Görgei, Medicinae Doctor.* An. 1655. Mich. Szánthai. Steph. Tholnai. Io. F. Losontzi. St. M. Sellyei. Ioh. Szepsi. Ioh. Puspoki. St. P. Szántóinus. Ioh. H. Keszöai. Franc. P. Szaki. *Ge. T. Martonfalvi, Theolog. Doctor.* An. 1656. Greg. H. Nemeti. Andr. Liszkai. Paul. Iász-Berényi. Mart. Z. Rima-Szombathi. St. Harsányi. Mich. Dobrai. Mich. Páli. Paul. Fogarasi.

Anno

H. János. Briccius András. Szatmári B. Péter. Lippai Sámuel. Ráthoni Buda István. Czéhi András. 1648-ban Peéri T. István. Gönczi G. János. Krizbai György. B. Sikó János. Ürményi Mátyás. Borsai Ferenc. 1649-ben Hentes Mihály. Vizkeleti P. Dániel. Vetési N. Sándor. Margitai M. Miklós. Vázallyai Mihály. Vásárhelyi Péter. Pállyi György. Tarpai Silvanus András. Vári István. Nagykalnai K. János. Dáczi Gáspár. Szentlászlói Vazul. *Enyedi Sámuel orvosdoktor.* Enyedi M. János.

1650-ben Szatmári A. István. Apáczai Csere János. *Komáromi Cs. György. teológiai doktor.* Gelei István. Némethi István. *Dóznegi K. Pál.* Hatházi K. Miklós. Somosi P. János. Alistáli Jakab Farkas. 1652-ben Fülöp János. Tisza-Bátsi P. Tamás. Szepsi Laczkó Mihály. Buzinkai Mihály. Bátori Mihály. Horti István. Miskolczi Gáspár. Báczi Gáspár. 1653-ban Miskolczi Gáspár. Keresztúri András. Budai B. István. Némethi F. István. Szentgyörgyi Tolnai Tamás. Szentgyörgyi Dávid. *Pataházi János. bölcseleti doktor.* 1654-ben Beckeházi V. István. Gelei Sámuel. Remete András. Érsekújvári Orbán. Tatai P. Mihály. Kaposi Mihály. Gyöngyösi László. *Görgei Pál orvosdoktor.* 1655-ben Szántai Mihály, Tolnai István. Losonczi F. János. Sállyei M. István. Szepsi János. Püspöki János. Szántó P. István. Keszőni H. János. Szaki P. Ferenc. *Mártonfalvi T. György. teológiai doktor.* 1656-ban Németi H. Gergely. Liszkai András. Jászberényi Pál. Rimaszombati Z. Márton. Harsányi István. Dobrai Mihály. Páli Mihály. Fogarasi Pál.

Anno 1660. *Caspar Engedi, Iuris Doctor* An 1665. St. Eszeki. *Iacob Csuh-Csuzi, Theologiae Doctor.* Io. Lenthi Papensis. Mich. Sz. Némethi. Mich. Sárfoi. St. B. Weszprémi. An. 1666. Steph. Báthori. Steph. Sziráki. Gerard. Kabai. Io. Deday. Steph. Szonyi. Steph. Perémi. *Mart. Váradi, Medic. Doctor.* Mart. Szilágyi. An. 1667. And. Laszkai. Matth. Váradi. An. 1669. Georg. *Kovats Tatai, Medicinae Doctor.*

Anno 1671. Steph. Horvati. Franc. Foris. Otrokoui. Mich. P. Panyoki. Petr. Selyki. St. S. Pataki. An. 1672. Dan. Tisza-Varsányi. An. 1674. Io. R. Beszermenyi. An. 1676. Ge. G. Dioszeghi. Mich. Almási de Tokaj. St. R. Szombati. Gabr. Nánási. Petr. K. Vásárhellyi. An. 1677. Andr. Vérvölgyi. An. 1678. Franc. Th. Kabai. St. Zilahi. Sam. Hodosi. Io. Korma. An. 1679. Paul. D. Ketskeméthi. Georg. Tornyos. Io. S. Ketskeméthi. An. 1682. *Abrah. Gruber Soproniensis, Medicinae Doctor.* An. 1683. Sam. Kaposi.

Anno 1692. Greg. Horvát Puleki. Sam. Pastoris Varadi. An. 1693. St. Weszprémi. An. 1696. Paul. Szombathi. An. 1698. Io. Pelschouzi. An. 1705. St. P. Patai. Matth. Szepsi. An. 1706. Nicol. Csekei. Andr. Czeglédi. An. 1708. Mart. Almási. Ioh. Némethi. Benjamin Almási. Steph. Almási.

Anno 1710. Petr. Almási. Io. Czéetsi. Mich. Szathmári. An. 1713. Sam. Sz. Györgyi. Andr. Göböl. Andr. B. Munkácsi. Ge. M. Szertzi. An. 1714. Sam. Dabi. Ge. K. Vetési. An. 1715. Petr.

Sz.

1660-ban *Enyedi Gáspár, jogi doktor*. 1665-ben Eszéki István. *Csek-Csúzi Jakab, teológiai doktor*. Lenti János, pápai. Szatmárnémeti Mihály. Sárfői Mihály. Veszprémi B. István. 1666-ban Báthory István. Sziráki István. Kabai Gellért. Daday János. Szőnyi István. Perényi István. *Váradi Mátyás orvosdoktor*. Szilágyi Márton. 1669-ben *Tatai Kovács György, orvosdoktor*.

1671-ben Horváti István. Otrokocsi Fóris Ferenc. Panyoki P. Mihály. Selyki Péter. Pataki S. István. 1672-ben Tiszavarsányi Dániel. 1674-ben Beszerményi R. János. 1676-ban Diószegi G. György. Tokaji Almási Mihály. Rimaszombati István. Nánási Gábor. Kézdivásárhelyi Péter. 1677-ben Vérvölgyi András. 1678-ban Kabai Th. Ferenc. Zilahi István. Hodossi Sámuel. Kozma János. 1679-ben Kecskeméti D. Pál. Tornyói György. Kecskeméti S. János. 1682-ben *Gruber Ábrahám, soproni orvosdoktor*. 1683-ban Kapossi Sámuel.

1692-ben Füleki Horváth Gergely. Váradi Pastoris Sámuel. 1693-ban Weszprémi István. 1696-ban Szombati Pál. 1698-ban Pelsőczi János. 1705-ben Patai P. István. Szepsi Máté. 1706-ban Csekei Miklós. Czeglédi András. 1708-ban Almási Márton. Németi János. Almási Benjamin. Almási István.

1710-ben Almási Péter. Csécsi János. Szatmári Mihály. 1713-ban Szentgyörgyi Sámuel. Göböl András. Munkácsi B. András. Szerczi M. György. 1714-ben Dabi Sámuel. Vetési K. György. 1715-ben Szentpéteri

Sz. Péteri. St. Mihályi. Dav. Ragályi. An. 1718. Greg. Nagy-Mihályi.

Anno 1721. Io. T. Szikszai. Ambros. Kerek. Io. Kovats. Andr. Felvinczi. An. 1722. St. Sz. Iobi. Izrael Marosi. Sam. Makkay. Io. Miskolczi. Io. Ujvári. St. Kecskeméthi. An. 1723. Ge. Pataki. Greg. Domsódi. Mich. Deső Krisztai. Franc. Iosvai. St. P. Polgári. Mich. Debreczeni. Io. Ferge Bathori. An. 1724. Mich. Donga. Mich. Deák Kecskeméthi. Io. Csuvai. St. Töke Vásárhellyi. Mich. Fürodi. An. 1725. Greg. Lovasi. Ladisl. Csokonai. St. Sz. Czeglédi. *St. Diorszegi Medicinae Doctor.* Ioh. Nánai. Io. M. Szent-Györgyi. Gabr. Zágoni. Georg. Iánosi. An. 1726. Io. Polgári. Io. Cseh. Csuzi. Ioh. Peleskei. Io. Gere Bathori. An. 1727. Mich. Kápolnási. Dan. Seetsi. Io. Vatai. Mich. Földesi. Io. Kádártai. An. 1728. Sam. Nemeti. St. Debrecinus. Andr. Szent-Miklósi. Andr. Karmán. Anno 1729. St. Sárkány. Mich. Megyaszai. St. Böltsi. Alex. P. Szathmári. Io. Viszlai.

Anno 1730. St. Széki. Mart. Bánhorváti. Sam. Endrédi. Mich. Szentesi. Io. Kabai. Io. Simontornyai. Io. Szentpéteri. Iacob. Iancso. Sigism. Pap Szathmári. Sigism. Ertsei. Paul. Fülöp de Eör. Mich. Dusitza. An. 1731. Alex. Enyedi. Sam. Veresmarti. Andr. Domány. Georg. Szikszai. An. 1732. St. Merö. Ioh. Berzétei. Sam. Kállai. Ge. Nagy. Io. Putnoki. An. 1733. Emer. Pétzeli. Ioh. Fay. Andr. Csuzi. Valent. Nagy-Szeghi. Dan. Ujfalusi. Petr. Szoboszlai. Petr. Lovasi. Sam. Egyházi. Mich. Molnár. Ioh.

Soly-

Péter. Mihályi István. Ragályi Dávid. 1718-ban Nagymihályi Gergely.

1721-ben Szikszai T. János. Kerek Ambrus. Kovács János. Felvinczi András. 1722-ben Szentjóbi István. Marossi Izrael. Makkay Sámuel. Miskolczi János. Ujvári János. Kecskeméti István. 1723-ban Pataki György. Dómsódi Gergely. Kriszbai Deső Mihály. Jóvai Ferenc. Polgári P. István. Debreczeni Mihály. Báthori Ferge János. 1724-ben Donga Mihály. Kecskeméti Deák Mihály. Csanai János. Vásárhelyi Tőke István. Füredi Mihály. 1725-ben Lovasi Gergely. Csokonai László. Czeglédi Sz. István. *Diószegi István orvosdoktor.* Nánai János. Szentgyörgyi M. János. Zágoni Gábor. Jánosi György. 1726-ban Polgári János. Cseh-Csuzi János. Peleskei János. Bátori Gere János. 1727-ben Kápolnási Mihály. Szécsi Dániel. Vatai János. Fökjeri Mihály. Kádártai János. 1728-ban Németi Sámuel. Debreczeni István. Szentmiklósi András. Kármán András. 1729-ben Sárkány István. Megyaszai Mihály. Bölcsi István. Szatmári P. Sándor. Viszlai János.

1730-ban Széki István. Bánhorváti Márton. Endrédi Sámuel. Szentesi Mihály. Kabai János. Simontornyai János. Szentpéteri János. Jancsó Jakab. Szatmári Pap Zsigmond. Ercsei Zsigmond. Eöri Fülöp Pál. Dusicza Mihály. 1731-ben Enyedi Sándor. Veresmarti Sámuel. Domány András. Szikszai György. 1732-ben Mező István. Berzétei János. Kállai Sámuel. Nagy György. Putnoki János. 1733-ban Péczeli Imre. Fáy János. Csuzi András. Nagyrzegi Bálint. Ujfalusi Dániel. Szoboszlai Péter. Lovasi Péter. Egyházi Sámuel. Molnár Mihály. Solymosi Já-

Solymosi, Matth. Fogarasi. Ge. Tokaji. St. Nagy. An. 1734. Mart. Zágoni. Mich. Seres. St. Földesi. Sam. Orbán Szatmári, *Sigism. Borosnyai. Theolog. Doctor.* Ladisl. Baktai. An. 1735. St. Sárói. An. 1736. Mart. Abaúi. Franc. Peremartoni. Ge. Szentpéteri. Ioh. Marossi. Greg. Szombati, Mich. Szendi. An. 1737. Franc. I. Lisznyai. Ioh. Marcus. An. 1738. Petr. Czeglédi. Ionas *Cseh Ss. Péteri, Philos. et Medicinae Doctor.* An. 1739. Greg. Vetsei. St. Motsi.

Anno 1740. Petr. Ianki. An. 1741. Andr. Kabai. Ioh. Maklári. Ioh. Mihályi. Andr. Kevi. An. 1742. Ge. Szendi. Ge. Szilágyi. Mich. Medgyaszai. An. 1744. Andr. Marusi. Georg. Gyorkei. Mich. Major. Ge. O. Eöri. Sam. Onodi. An. 1745. *Ios. Zalusa, Medic. Doctor.* An. 1747. Ios. N. Dantsházi. An. 1748. Nic. Dávid. Io. Forin. St. Regétzi. St. Sós. Ludov. Domokos. St. Kuthy. An. 1749. St. Viszlai. Ios. Huszti. Mich. Huszár. Ios. Pápai. Ge. Matolcsi. Io. Gondan. St. Némethi.

Anno 1750. Ge. Szalai. Io. Szabó. Andr. Sárkány. St. Tooth. Ioh. H. Szőllősi. St. Török Dioszeghi. Franc. Székely. St. Bereti. Io. Szalántzi. Sam. N. Dantsházi. Martin. Szasz. Ios. Budai. Io. Sárvári. Io. Báthori. Andr. Baránv Visolvi. An. 1751. Gabr. Lantso. Ladisl. Baktai. Steph. Paldi. Io. Czire. Emer. Sods. Ios. Dosa. Mart. Banyai. Mich. Váradi. St. Szalai. Ioh. Kádár. Ioh. Cseh Sz. Péteri. Sam. B. Szabó. St. Szilágyi. Franc. Székely. Ios. Benko. An. 1752. Georg. Vatai. Nicol. Tunyogi. St. Sz. Simoni. St. Szathmári.

Sigism.

nos. Fogarasi Mátyás. Tokaji György. Nagy István. 1734-ben Zagoni Márton. Seres Mihály. Földesi István. Szatmari Orbán Sámuel. *Borosnyai Zsigmond, teológiai doktor* Bákesi László. Sárdi István. 1736-ban Abacs Márton. Peremartoni Ferenc. Szentpéteri György. Marossi János. Szombati Gergely. Szendi Mihály. 1737-ben Lisznyai I. Ferenc. Márkus János. 1738-ban Czeglédi Péter. *Szentpéteri Csoh János, bölcsészeti és orvosdoktor.* 1739-ben Vecsei Gergely. Mocsi István.

1740-ben Jánki Péter. 1741-ben Kabai András. Makkári János. Mihályi János. Kevi András. 1742-ben Szendi György. Szilágyi György. Meggyaszói Mihály. 1744-ben Marosi András. Gyökei György. Major Mihály. Eöri O. György. Onodi Sámuel. 1745-ben *Zoltán József orvosdoktor.* 1747-ben Dancsházi N. József. 1748-ban Dávid Miklós, Fóris János. Regéczi István. Sós István. Domokos Lajos. Kuthy István. 1749-ben Viszlai István. Huszti József. Huszár Mihály. Pápai József. Matolcsi György. Németi István.

1750-ben Szalai György. Szabó János. Sárkány András. Tóth István. Szőlősi H. János. Diószegi Török István. Székely Ferenc. Beréti István. Szalánczi János. Dancsházi N. Sámuel. Szász Márton. Budai József. Sárvári János. Bátori János. Visolyi Bárány András. 1751-ben Jancsó Gábor. Bakcsi László. Páldi István. Czire János. Soós Imre. Dósa József. Bányai Márton. Váradi Mihály. Szalai István. Kádár János. Szentpéteri Csoh János. Szabó B. Sámuel. Szilágyi István. Székely Ferenc. Benkő József. 1752-ben Vatai György. Tenyogi Miklós. Szentsimoni István. Szatmári István. Eperjesi

Sigism. Eperjesi. Steph. Bara. Ioh. Generus. Franc. Tsihorak. Franc. Szotsch. An. 1753. St. Wali. Franc. Kolmár. Sam. Kolosvári. Abrah. Szathmári. An. 1754. *Stephanus Weszprémi, Medicinae Doctor.* Io. Ikafalvi. St. H. Dem. Franc. Csepeli. St. Mányus, Medic. Doctor. An. 1758. *Petr. Péchi, Medic. Doctor. Sam. Patáki, Medic. Doctor. Sam. Domói, Medic. Doctor.* An. 1759. Sam. Sz. Györgyi. Io. Z. Kalotsani. Franc. László de Dálnok.

Anno 1762. *Io. Benedek, Medicinae Doctor. St. Parhas, Med. Doctor.* An. 1763. *Georg. Ienovai, Medicinae Doctor.* An. 1764. Ge. Zágoni. An. 1765. *Gabr. Fülöp de Eör, Theolog. Doctor.* An. 1766. *Mich. Balog Sessi, Medic. Doctor.* An. 1768. *Mich. Polgári, Medic. Doctor.*

Anno 1770. *Mich. Paxi de Szathmár, Medicinae Doctor.* An. 1772. *Sam. Szegedi de Pesth, Medicinae Doctor.* An. 1773. St. Madas. Mich. Szőke. Sigism. Kolosvári. Ladisl. Fabján. Georg. Körösi. An. 1775. Ios. Réty. Emer. Kallai. Beniam. Szikszai. Ge. Méhes. *Ios. Pap Fogaras, Philos. Doctor.* St. Kovásznai. Sam. Benkő. Nicol. Tsétsi. Io. Körösi. *Ioh. Bány, Medic. Doctor. Sam. Kolosvári, Medic. Doctor.* Dan. Domsödi. St. Watay. Ios. Molnár. St. Motsi. Andr. Miklosfalvi. An. 1776. *Mich. Thege Kouhuti, Medic. Doctor. Sam. Horváth de Hosszúfalu, Medicin. Doctor. Ios. Zelnán, Medic. Doctor.* St. Debreczeni. Ios. Mándi. Io. Csíki. Andr. Nádaskai. Emer. Pétzeli. Mich. Wantyn. Dan. Paksi. *Paul. Nagy Borosnyai, Medic. Doctor.* St. Szerentsi.

Sam.

Zsigmond. Bara István. Genersi János. Csutak Ferenc. Szőcs Ferenc. 1753-ban Wali István. Kolmár Ferenc. Kolozsvári Sámuel. Szatmári Ábrahám. 1754-ben *Weszprémi István orvosdoktor*. Ikafalvi János. Dési H. István. Csepeli Ferenc. *Mátyus István, orvosdoktor*. 1758-ban *Pécsi Péter orvosdoktor*. *Pataki Sámuel orvosdoktor*. *Dombi Sámuel orvosdoktor*. 1759-ben Szentgyörgyi Sámuel. Kalocsányi Z. János. Dálnoki László Ferenc.

1762-ben *Benedek János orvosdoktor*. *Farkas István orvosdoktor*. 1763-ban *Jánossi György orvosdoktor*. 1764-ben Zágoni György. 1765-ben *Eőri Fülep Gábor, teológiai doktor*. 1766-ban *Sós Balog Mihály orvosdoktor*. 1768-ban *Polgári Mihály orvosdoktor*.

1770-ben *Szathmári Paksi Mihály orvosdoktor*. 1772-ben *Pesti Szegedi Sámuel orvosdoktor*. 1773-ban Madas István. Szőke Mihály. Kolozsvári Zsigmond. Fábián László. Kőrösi György. 1775-ben Réty József. Kállai Imre. Szikszai Benjamin. Méhes György. *Fogarasi Pap József, bölcseleti doktor*. Kovásznai István. Benkő Sámuel. Csécsi Miklós. Kőrösi János. *Báty János orvosdoktor*. *Kolozsvári Sámuel orvosdoktor*. Dömsödi Dániel. Vatay István. Molnár József. Miklósfalvi András. 1776-ban *Konkoly Thege Mihály orvosdoktor*. *Hosszufalvi Horváth Sámuel orvosdoktor*. *Zoltán József orvosdoktor*. Debreczeni István. Mándi József. Csiki János. Nádaskai András. Péczeli Imre. Wáncza Mihály. Paksi Dániel. *Borosnyai Nagy Pál orvosdoktor*. Szeren-

Sam. Vajda Csernatoni. An. 1777. Ios. Szabó. Sam. Pap. Sam. Litterati. Mich. Szalai. *Abrah. Komjáti, Iuris V. Doctor.* Io. Szombathi. Io. Dosa Hartae. Franc. Perjési. St. Szana. Ios. Peterdi. Andr. Fodor. Io. Bányai. Sam. Kállai. An. 1778. *St. Gódé, Philos. Doctor.* An. 1779. Andr. Lőcsö. Dan. Szentesi. Paul. Vadász. St. Ketskeméti. Adam Nagy Putnoki. Mich. Nagy.

An. 1780. Franc. Pálfi. St. Dulo. Mich. Béndek. Sam. Málnási. Ios. Keresztesi. Franc. Tamassa. St. Kérészi. Sam. Zilahi. An. 1781. Ge. Kolosvári. Io. P. Szilágyi. Andr. Kiss. St. Nagy. Ioh. Nemegyei. Paul. Osgyáni. Mich. Blasek. Mich. Egei. Sam. Bodola. Sam. Horváth. Georg. Boros. An. 1782. Georg. Molnár. Paul. Szeate. Iohannes Kementzky. Ioh. Motsi. Ioh. Rétsei. St. Csorba. Sam. et Ioseph Pétzeli. An. 1783. Ioh. Kazai. Mart. Szilvási. Georgius Marossi. St. M. Nagy. Georg. Kenéz. Sigism. Galamb. Sam. Sápi. Petr. Patay. Ios. Ats-Endrédi. Io. Szalai. Sam. Boros. Ioh. Polya. Anno 1784. Dan Keck.

ARTI-

csi István. Csernátoni Vajda Sámuel. 1777-ben Szabó József. Pap Sámuel. Litteráti Sámuel. Szalai Mihály. *Komjáti Ábrahám, utolsó jog doktora.* Szombati János. Harcsa Dózsa János. Perjési Ferenc. Szana István. Peterdi József. Fodor András. Bányai János. Kállai Sámuel. 1778-ban *Góda Istvánt, filozófiai doktor.* 1779-ben Lőcző András. Szentesi Dániel. Vadász Pál. Kecskeméti István. Putnoki Nagy Ádám. Nagy Mihály.

1780-ban Pálfi Ferenc. Duló István. Béndek Mihály. Málnási Sámuel. Keresztesi József. Tamássa Ferenc. Kérészi István. Zilahi Sámuel. 1781-ben Kolozsvári György. Szilágyi P. János. Kiss András. Nagy István. Nemegyei János. Osgyáni Pál. Blazsek Mihály. Egei Mihály. Bodola Sámuel. Horvát Sámuel. Boros György. 1782-ben Molnár György. Szente Pál. Kemenczky János. Mocsi János. Récsei János. Csorba István. Péczeli Sámuel és József. 1783-ban Kazai János. Szilvási Márton. Marosi György. M. Nagy István. Kenéz Gergely. Galamb Zsigmond. Sápi Sámuel. Patay Péter. Ács-Endrédi József. Szalai János. Boros Sámuel. Pólya János. 1784-ben Keck Dániel.

ARTICVLVS IX.

FOGARASI (Samuel) Oppidum Transiluaniae insigniter Laxum, coloniae Hungaricae castro vtcumque communitum, Fogaras nuncupatum, Fogarasio nostro ortum simul, et cognomen tribuit. Licet Parentes in re familiari administranda minime sibi fauentiorem experti fuerint fortunam; filium tamen in cunis fere adhuc vagientem musis mansuetioribus consecrandum destinarunt, quare in tenera adhuc aetate constitutum tenui sustendandum stipendiolo in Gymnasium N. Enyedense expediuerunt: vbi dum ille labentibus annis, liberalibus disciplinis, linguarum Latinae, Graecaeque insigni peritia, philosophicis etiam Theologicisque studiis animum excoluisset, atque artem salutis humanae, praesidem, ad quam naturae quadam procliuitate ferebatur, sibi praeprimis excolendam delegisset, in ipso seculi superioris exitu in oras foederatorum Belgarum concessit; ibique in celeberrimis Musarum palaestris Medicos ea aetate clarissimos audiendo, haustam domi eruditionem, locupletare, atque perficere studuit. Post biennii moram ex Vniuersitate studiorum Lugduno-Batava, cuius Albo nomen ciuis Academicus anno 1700. inscripsit, Franequeram Frisorum transiuit, celebrium Loci quoque illius Medicorum consuetudine, et doctrina aeque vsurus, et mox, vix dum in quartum annum arti salutari impendisset, ibidem consuetis Academicis honoribus medicis insigni-

tus

IX. CIKKELY.

FOGARASI (Sámuel) Erdélynek Fogaras nevű, jeles nagyságú városában, a vár által úgyahogy oltalmazott magyar negyedben született, s egyszersmind a családnevét is innen kapta. Bár a szerencse szüleinek a családi vagyon kezelése terén legkevésbbé sem kedvezett; fiúkról szinte már a bölcsőben mégis azt határozták, hogy a szelídebb múzsáknak szánják, s ezért már zsenge korában a nagyenyedi gimnáziumba küldték, ahol kevéske ösztöndíjjal tartotta el magát. Miután itt az évek során a latin és a görög nyelvben szerzett kiváló jártassággal kimüvelte szellemét a szabad tudományokban, a bölcseletben és a hittudományban, az emberek egészségét oltalmazó tudományt választotta ki természetes hajlamát követve, hogy mindenekelőtt abban tökéletesítse magát. A múlt századnak éppen a végén evégett ment a szövetséges németalföldiek országába. Itt a múzsák leghiresebb csarnokaiban a korabeli legnevesebb orvosokat hallgatva igyekezett az odahaza szerzett képzettségét gazdagitani és öregbiteni. A leideni egyetemről, melynek albumába 1700-ban irta be egyetemi polgárként a nevét, két év után átment a frízföldi Franekerbe, hogy az ottani híres orvosok társaságát és tudományát élvezze. Alig töltött el itt négy évet a gyógyitás tudományának tanulmányozásával, amikor kitüntették őt a szokásos orvosi akadémiai

tus est. Vt vero praecepta artis Medicae vsu, et exercitatione firmaret, statuit in patriam reuertere tellurem, ibique et aegris salutem, et sibi victum commodiorem parare. Hic omni, qua potuit diligentia, dum medicinam facere auspicaretur, ita breui inter ciues suos inclaruit, vt eius consilium, et opera in valetudine secunda tuenda, et aduersa curanda certatim expeteretur, in morbis inprimis muliercularum examinandis, earumque symptomatis demulcendis singularem prorsus euentu prosperrimo adhibuit diligentiam, atque industriam, vt laudem docti, et fidelis Medici apud sexum inprimis sequiorem consequeretur, tanto quidem facilius, quod admirabili formae pulchritudine a natura esset liberaliter dotatus. Sed non satis diu constans Fogarasio nostro permansit felicitas, aduersarii nonnulli priuatim infensi impactis verene an falso quibusdam onerare coeperunt criminibus, quod priuigno suo Petro Kováts, repentina morte exstincto necem intentauerit, et quod incestu cum priuigna commisso, semet polluerit, capitur infelix, et vinculis constrictus Claudiopolim deuehitur, ibi in custodiam coniectus, ac semel iterumque ad quaestionem coram foro iudiciario adductus, cum identidem vacillaret, arctiori custodiae iudicum sententia mancipatur. Etsi corpore satis firmo, et robusto vteretur, nihilominus proximo calamitatis, et miseriae anno apoplexia correptus est, ex qua praestantissimis remediis, seu: ut verius dicam, natura Optimo Medico, quae lo-

címekkel. Hogy pedig megerősítse az orvostudomány szabályait azoknak gyakorlati alkalmazásával, elhatározta, hogy visszatér hazájába, s itt a betegeket egészséghez, magát pedig kényelmes megélhetéshez juttatja. A tőle telhető lelkiismeretességgel látott hozzá az orvosi gyakorlathoz. Rövid időn belül polgártársai között úgy elhiresedett, hogy versengve kérték ki tanácsát és segítségét mind az egészség ápolása, mind pedig a bajok gyógyítása terén. Elsősorban a női betegségek vizsgálata s ezek tüneteinek enyhítése terén tanúsított egyedülálló, sikeres és lelkiismeretes igyekezetet, úgyhogy főképp a gyengébb nem körében aratta a tudós és hűséges orvos babérját, mégpedig annál könnyebben, mivelhogy a természet bőkezűsége megajándékozta őt csodálatosan szép külsővel. Ám a szerencse nem sokáig tartott ki Fogarasink mellett. Néhány engesztelhetetlen személyes ellensége elkezdte őt igazán vagy hamisan ráfogott bűnökkel vádolni, hogy meggyilkolta volna hirtelen halállal kimúlt mostohafiát, Kovács Pétert, és hogy beszennyezte volna magát a mostohaleányával elkövetett vérfertőzéssel. A szerencsétlent elfogják, bilincsbe verten Kolozsvárra szállítják, itt őrizetben tartják, majd két ízben is elővezetik bírósági kihallgatásra. Minthogy ez alkalommal ingadozott, a bírák szigorú zárkára ítélték. Bár elég erős és hatalmas testalkatú ember volt, ebben az utolsó szerencsétlen és nyomorúságos évében gutaütés érte. Ebből kiváló gyógyszerek, vagy — az igazat megvallva — a természet mint legjobb

co inter scapulas medio, ad tertiam spinae dorsi vertebram, magnam materiae malignae copiam collectam sua sponte excreuerat, in tantum conualuit, ut spem videbatur facere recuperandae sanitatis non vanam, quamquam languoris, et imbecillitatis aliquo sensu relicto: verum non diu illa salutis spes sibi amicisque adfulsit; nam haud ita longo post tempore malum hoc vehementius reuertit, ut anno 1724. Nostrum in captiuitate Claudiopolitana detentum interimeret. Famigeratissimus aeque in Transyluania aetate illa Medicus, Samuel Köleserius, inuidiae, et aemulationis oestro exstimulatus, ne mortuo quidem insultare destitit Fogarasio, vt tanto promptius celebritatem Nominis Illius obscuraret, adsumto eum veneno interiisse dictitauit, alios quoque ad idem credendum adduxit, ex residuis Medicamenti praesentis cuiuspiam faeculis, vt quidem hariolatus est, ipsemet mox in poenam futilitatis linguae mordacis, iisdem, vt statim dicemus, infelicibus fatis inuoluendus.

OPERA

1.) Dissert. inaug. medica *de Scorbuto* Franequerae anno 1703. in 4.

2.) *Obseruationes Medicae varii generis, Tentamina inprimis nouorum Medicamentorum in morbis foeminarum curandis instituta.* Quae quominus in lucem ederentur, mors infausta, quae nunquam non praestantissima vana reddit,

con-

orvos segitségével, mely magától kiválasztotta a rosszindulatú anyagot nagy mennyiségben a vállak közti, a harmadik gerinccsigolyához közelfekvő helyen; annyira felépült, hogy úgy látszott, nem hiú a remény, hogy egészségét visszanyeri, bár a bágyadtság és gyengeség érzésének némi maradványával. Ám az egészségnek ez a reménycsillaga nem sokáig ragyogott neki és barátainak; mert a baj nem sokkal utóbb oly hevesen tért vissza, hogy barátunkkal, akit Kolozsvárott tartottak fogva, 1724-ben végzett. Annak a komak ugyancsak a hír szárnyára kapott erdélyi orvosa, Kőleséri Sámuel az irigység és a féltékenység szenvedélyétől úgy felgerjedt, hogy még a halott Fogarasit se szűnt meg sértegetni, s hogy jóhirét minél hatásosabban befeketitse, azt híresztelte, hogy mérget vett be, attól halt meg, s ezt másokkal is elhitette. Mint azonban mindjárt elmondjuk, valami keze ügyében levő orvosság maradék seprűjétől, akárcsak jövendölte volna, gyilkos és megbízhatatlan szóbeszéde büntetéséül őt magát érte utól ez a sors.

MŰVEI

1. Orvosavató értekezés *De Scorbuto* (A skorbut) címmel, Franekerben, 1703-ban, 4° alakban.
2. *Observationes medicae varii generis, Tentamina imprimis novorum Medicamentorum in morbis foeminarum curandis instituta.* (Különféle orvosi megfigyelések, elsősorban a női betegségek gyógyitására való új gyógyszerekkel folytatott kisérletek.) A szerencsétlen halál, mely mindig a legkiválóbb dolgokat hiúsítja meg, megakadályozta, hogy ennek az éleselméjű és szerencsés-

consilia sagacissimi, et felicissimi Medici impediuit.

* Quandoquidem *Jo. Petrus Valerianus*, *Toldus*, *Ferrarius*, *Bisaldus*, et inprimis *Theophilus Spizelius* multum de Litteratorum infelicitate dixerunt, quam illi vel ex impetrate, vel insani gloriae amore, et studio aut aemulatione, et invidia, atque alieno liuore, contentionibus, et rixis, nec non maledicentia, ambitione, auaritia, noxia curiositate, ex superuacaneis laboribus, et variis denique casibus sibimet adsciuerunt: liceat nobis quoque tantorum Virorum auctoritate suffultis infelicium Medicorum Hungariae, et Transiluaniae elenchum hic exhibere, qui vel sua culpa, vel nonparcantis fortunae ludibrio in extremas praecipitati sunt calamitates praeter *Fogarasium* hunccc, cuius effigiem viuam isthoc Articulo tenui adumbrauimus penicillo. Ad hoc infelicitatis Litterariae Medicorum Hungariae Seminarium referendus est proximo quoque loco *Samuel Kölesvrius*, Transiluaniae Medicus, hoc statim momento laudatus, Consiliarius Regius, torque aureo a munifico Caesare Carolo VI. donatus, laboriosus Societatis inclytae Nat. Curiosorum Alumnus, diutini carceris squalkore ob bigamiae crimen Cibinii maceratus. Anno 1732. non sine suspicione adsumti veneni exstinctus est, ita docente Biographiae Nostrae Centuria I. Artic. XLVII. pag. 83.

Georgius Blandrata, Joannis Sigismundi Hungariae Reguli Archiater, insipidi dogmatis Ariani

kezű orvosnak ezeket a dolgozatait kiadják.

*) Mivel *Valerianus Pierius János*, *Toaldo*, *Ferrarius*, *Bissel* és elsősorban *Spitzel Teofil* sokat értekeztek a tudósok balsorsáról, amit ezek rosszindulatból vagy hiú dicsőségvágyból és hajhászásból, féltékenységből és irigységből meg a másénak elkívánásával, vitatkozásokkal és veszekedésekkel, valamint átkozódással, törtetéssel, fösvénységgel, bűnös kíváncsisággal, felesleges munkákkal és végül más különféle okok miatt okoztak egymásnak: ily nagy emberek tekintélyére támaszkodva legyen szabad nekünk is itt felsorolnunk Magyarország és Erdély szerencsétlen orvosait, akikre vagy önhibájukból, vagy a sors mostoha szeszélye folytán a legnagyobb bajok szakadtak — ezen a *Fogarasin* kívül, akinek életrajzát gyarló tollunkkal ebben a cikkben vázoltuk. Magyarország tudós orvosainak e balsorsú magvetésébe első helyen kell belefoglalnunk *Kolesári Sámuel* erdélyi orvost, akit épp fentebb emlegettünk, a király tanácsosát, a Természetbúvárok nemes Társaságának a tagját, akit a bőkezű VI. Károly császár aranylánccal ajándékozott meg, s akit Nagyszebenben bigámia büntette miatt hosszas börtönbüntetés nyomorúságával sújtottak. 1732-ben hunyt el abban a gyanúban, hogy mérget vett be, ahogyan erről beszámoltunk I. száz életrajzunk XLVII. cikkelyében a 83. lapon.

Blandrata Györgyöt, Magyarország választott királyának, János Zsigmondnak udvari orvosát, az ízetlen Arius-féle

in Transiluania disseminator, a filio fratris germani, bonorum haerede, noctu in lecto strangulatus est. Centur. I. Artic. X.

Paulus Gyöngyösi Cassouiensis Hungarus, Catharinae II. Russorum Imperatricis Medicus, ex immodico animi moerore e simultatibus contracto, in eam ante biennium mortis suae, quae anno 1770. contigit, incidit insaniae speciem, vt nullum liberae mentis amplius relinqueret intervallum. Centur. I. Artic. XXX.

St. Kirdily, Med. Doctor Debreczinensis, in aberrationes mentis incidit, et in ptochodochio suburbano, ubi V. D Ministrum quoque se gesserat, an. 1726. infelicem vitam finiuit. Cent. I. Art. XLII.

Andr. Vetsi, Medicus Cibiniensis, factus insigniter melancholicus, in solitudine circa an. 1746. vitam clausit miseram. Centur. IIa Part. I. Artic. XLIX.

Io. Godofred. Hellenbach, Schemnitziensis, ob medendi peritiam a Leopoldo Imper. Liberi Baronis axiomate donatus, sed quod factiosi Principis Francisci Rákóczii adhaeserit partibus, et bibliothecam instructissimam, et reliqua bona omnia amisit, non nulla tamen ex parte mox recuperanda. Centuria I. Artic. XXXI.

Ioc. Ambrosius Lang de Lagerthal, homo peregrinus, tumultuantis Principis Francisci Rákoczii Physicus, quod pace ad Szathmarinum conclusa ad obsequium redire noluerit, perpetuo mulctatus est exilio. Centuria I. Artic. XLVIII.

Io.

hit erdélyi terjesztőjét örökösé, édestestvérének a fia, éjjel fojtotta meg az ágyában. I. száz, X. cikkely.

Gyöngyösi Pál, kassai magyar, II. Katalin orosz cárnő orvosa az aljas gyűlölködés miatti elkeseredésében 1770-ben bekövetkezett halála előtt két évvel olyan elmebajba esett, hogy többé egy pillanatra sem nyerte vissza az elméje fölötti uralmát. I. száz, XXX. cikkely.

Király István debreceni orvosdoktor elmazavarba esett, s 1720-ban fejezte be szerencsétlen életét a külvárosi ispotályban, ahol lelkészi szolgálatot is teljesített. I. száz, XLVII. cikkely.

Vetter András nagyszebeni orvos feltűnően melankólikus lett, és 1746. körül elhagyatottan fejezte be nyomorúságos életét. II. száz, I. rész. XLIX. cikkely.

Hollenbach János Gottfrid selmecbányai orvost a gyógyításban tanúsított jártassága miatt Lipót császár bárói címmel ajándékozta meg, de mivel a kuruc fejedelemnek, Rákóczi Ferencnek pártjára állt, mind jól felszerelt könyvtárát, mind többi javait elvesztette, valamit azonban részben később visszaszerzett belőluk. I. száz, XXXI. cikkely.

A külföldi *Langenthali Lang Jakab Ambrus*t, Rákóczi Ferencnek, a kuruc fejedelemnek orvosát örök száműzetéssel sújtották, mivel a szatmári békekötés után nem akart a császár hűségére térni. I. száz, XLVIII. cikkely.

Io. Iacobus Menardus, Wladislai II. et Ludouici II. Regum Hungariae Archiater, desideratis intentus amoribus prima nupriarum nocte an. 1536. maior septuagenario, suaui morte exstinctus est. Centur. I. Artic. LV.

Steph. Feyreisi, Med. Doctor in Transiluania celeberrimus, aeque ac Menardus, prima nuptiali nocte an. 1688. coniugalibus immortuus est amoribus, pluribus alias verbis commemorandus, qui Dissertationem inaugur. de Scorbuto Lugd. Batav. an. 1684. in 4. plag. 2. Mich. Telcki inscriptam vulgauit.

Weighardus Scultetus, Gabrielis Bethlenii Principis, et electi Hungariae Regnli Physicus, illo mortuo, dum fratris Stephani Bethlenii faueret partibus, ab adornatis Catharinae Brandenburgicae, viduae Principis, imperium adfectantis, militibus, dicam verius, latronibus, in minutissima frusta concisus in Alutae fluminis aquas praecipitatus est. Centur. I. Artic. LXXVI.

Paulus Gualdi, Med. Doctor, Stephani, et Christophori Bathoriorum, Transilvaniae Principum, Consiliarius, Sigismundi Bathori Transilvaniae Principis truculenti iussu an. 1592. impune trucidatus est. Centur. II. Part. II. Art. XX.

Samuel Draudi, Medicus Cibinienſis, Societatis Nat. Curiosorum Chrysippus II. in fornicatae camerae Bibliothecae suae ruina ex improuiso misere sepultus est. Centuria II. Part. I. Artic. III.

Menardus János Jakab, II. Ulászló és II. Lajos magyar királyok orvosa 1536-ban, hetvenévesnél idősebb korában kellemes halállal múlt ki, miközben elmerült nászéjszakája kívánatos szerelmébe. I. száz, LV. cikkely.

Fejérvári István híres erdélyi orvosdoktor 1688-ban, akárcsak Menardus, nászéjszakáján halt bele hitvesi szerelmébe. Róla, aki a De Scorbuto (A skorbut) című orvosavató értekezését Teleki Mihalynak ajánlotta, és 1684-ben 4° alakban, 2 íven jelentette meg Leydenben, más alkalommal fogunk bővebben megemlékezni.

Scultetus Weighard, Bethlen Gábor fejedelemnek és Magyarország választott királyának orvosa, utóbbinak halála után testvérének, Bethlen Istvánnak pártjára állt, s ezért az özvegy fejedelemasszony, az uralomra vágyó Brandenburgi Katalin felbérelt katonái, vagy őszintén szólva útonállói apró darabokra kaszabolták, és az Olt vizébe hajították. I. száz, LXXVI. cikkely.

Gyulai Pál orvosdoktort, Báthory István és Kristóf erdélyi fejedelmek tanácsosát a kegyetlen Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem parancsára 1592-ben ártatlanul meggyilkolták. II. száz. II. rész. XX. cikkely.

Drauth Sámuel nagyszebeni orvost II. Chrysippus néven a Természetbúvárok Társulatának tagját hirtelenül és nyomorúságosan eltemette bolthajtásos könyvtárszobájának beomlása. II. száz, I. rész, III. cikkely.

St. Paulus Bátsmegyei, Medicus Tirnauiensis, Alchemicus insignis, dum incautius ignem tractaret chemicum, disruptis vasis vitreis exitium vitae inuenit. Centuria II. Part. I. Artic. VI.

Ioannes a Transiluania, aliter *Erdélyi*, temporibus Matthiae Coruini, Coenobiarcha Carthusianus in Monasterio Scepusiensi Io. Baptistae de Lapide Refugii nuncupato, sacerrimo artis alchimisticae studio inuocatus, omnes Monasterii facultates decoxit, quare ob id insigniter punitus est. Centur. II. Part. I. Artic. XIV.

Franciscus Hunyadi, Stephani Báthori Transiluaniae Principis, et mox Regis Poloniae Archiater, nouissime Sigismundi Báthori, inconstantis animi Transiluaniae Principis, Physicus, vna cum Hero hoc suo in exsilium actus est. Centr. II. Part. I. Artic. XX.

Io. Adamus Rayman, nobilissimus poliater Eperjesiensis, et Sarosiensium Physicus prouincialis, Academ. Natur. CC. Aristophanes I. eam, tribus ante mortem annis, firmis dum adhuc perstaret viribus, incidit alienatae mentis calamitatem, vt se mortuum esse et crederet, et sollemni pompa efferri continuo cuperet. Centur. II. Part. II. Art. XXXIX.

Adamus Mólnár, Academiae Naturae Curios. Marcellus II. Principis Valachiae Physicus, dum anno 1768. hostilis exercitus Russici manipulus ex improuiso aduolans, integrum vno die expi-

laret

Bárczegyi István Pál nagyszombati orvos, jeles alkimista, midőn nem elég óvatosan kezelte vegyi kisérletei alkalmával a tüzet, üvegedényei felrobbanásától lelke halálát. II. száz, I. rész, VI. cikkely.

Johannes a Transilvania-t, másként *Erdélyi* Jánost Corvin Mátyás király korában a Keresztelő szent Jánosról nevezett szepességi mennedékkövi kartauzi monostor apátját az alkimista mesterség átkos szeretete annyira rabul ejtette, hogy a monostor minden vagyonát elfőzicskélte, ami miatt alaposan megbüntették. II. száz, I. rész, XLV. cikkely.

Huszadi Ferenc, Báthory István erdélyi fejedelemnek, majd lengyel királynak udvari orvosát, később pedig az állhatatlan lelkü erdélyi fejedelemnek, Báthory Zsigmondnak főorvosát uraival együtt számüzetésébe küldték. II. száz, I. rész, XX. cikkely.

Raymann János Ádám, a nemesielkü eperjesi orvos és Sáros megye tisztiorvosa, I. Aristophanes néven a Természetbúvárok Akadémiájának tagja halála előtt három évvel, amikor még erejének teljében volt, olyan elmezavarba esett, hogy halottnak hitte magát, és azt is kivánta, hogy mindjárt temessék el ünnepélyes gyásszal. II. száz, II. rész, XXXIX. cikkely.

Molnár Ádám, II. Marcellus néven a Természetbúvárok Akadémiájának tagja, az olabországi fejedelem háziorvosa egy szempillantás alatt vesztette el egész könyvtárát és minden házi ingóságát, amikor 1768-ban az ellenséges orosz seregnek egyik csapata hirtelen otteremve egyetlen nap leforgása alatt

laret *Buckerstum*, omnem et librariam, et reliquam domesticam totius vitae supellectilem momento temporis amisit, vix ipse, nudus fere, Coronam Transilvaniae profugere potuerit. Cent. II. P. II. Art. XXXIV.

St. Balog Sellyei, ecclesiastici ordinis Vir, sed insigni artis medicae peritia tinctus barbaricam in triremibus Neapolitanis perpessus est Seculo antegresso crudelitatem. Centur. II. Part. II. Artic. V.

Io. Jeszeni vel *Jeszenszki* aliter *Jessenius*, eques Hungarus *Turoczienſis de Nagy-Jeszen*, Professor Medicinae Vittebergensis, Rudolphi et Matthiae Regum Archiater, et Collegii Carolini Pragensis Rector, quod fidem Austriacis datam violasse crederetur, anno 1621. lingua prius vivo excisa, capite diminutus est, reliquum vero corpus quadripartitum infelici ligno appensum est. Centur. II. Part. I. Artic. XXII. Horret animus reliqua persequi. Tu Deus T. O. M. omnium bonorum largitor benignissime, serua Rempublicam Tuam litterariam, imo vniuersos nos omnes ab omnibus periculis immunes, conserua incolumes quam diutissime, ex animo precamur.

az egész *Bukarestet* megsarcolta, úgyhogy alig tudott ómaga, csaknem meztelenül az erdélyi Brassóba menekülni. II. száz. II. rész. XXXIV. cikkely.

Selyei Balog István egyházi rendű, de az orvostudományban is kiválóan jártas ember a nápolyi gályarabság barbár kegyetlenségét szenvedte el a múlt században. II. száz. II. rész. V. cikkely.

Jeszeni vagy *Jeszenszki*, másképpen *Jeszenius Jánosnak*, a *turóci Nagy-Jeszenből* való magyar lovagnak, wittenbergi orvostanárnak, Rudolf és Mátyás királyok udvari orvosának és a pragai Károly-egyetem rektorának 1621-ben előbb élve kivágták a nyelvét, majd lefejezték őt, csonka testét felnégyelték és akasztófára tűzték, mert azt hitték róla, hogy megszegte az osztrákoknak tett hűségesküt. II. száz. I. rész. XXII. cikkely. A lelkem borzad tőle, hogy a többit folytassam. Végtelenül jóságos nagy Isten, Te minden jónak kegyes osztogatója, szívünkből kérünk, oltalmazd meg tudósaid társadalmát, sőt bennünket mindnyájunkat is minden veszélytől, és tarts meg minket minél tovább épségben.

ARTICVLVS X.

GRVNDEL (Georgius). Vitae et studiorum rationem Grundelii descripturus eum in schedis Georgii Wolfg. Vedelii praeceptoris sui, in famigeratissima metallifodina Vetero — Vallensi Altgebürg dicta, d. 17. Sept. an. 1659. patre cognomine, vrburario loci eiusdem, ac. Lib. Regiaeque Ciuitatis montanae Neosoliensis quaestore, matre Dorothea Chladny prognatum fuisse inuenio. Sub pia educatione ac cura parentum transactis infantiae annis, Ioannem Burium, pastorem Carponensem, Georg. Chladny patruum, Hausvaldensem, Georgium Francisci, Rectores, et Dauidem Henrici, Collegam Vallis Dominorum, fidelissimos in Patria obtinuit praeceptores. Iactis pietatis et litteraturae pro aetatis ratione fundamentis, Neosolium missus est, praeuia Matthiae Stürzeri, et Thomae Stelleri, Gymnasii moderatorum, manuductione maiora ibidem studiorum incrementa habiturus, nisi grauibus de caussis ea ex solo Germanico arcessere consultius visum fuisset. Delatus ergo an. 1674. Görliciense Gymnasium, clarissimorum virorum M. Christiani Funccii, rectoris, Dav. Vechneri, prorectoris, Mart. Richteri, conrectoris, et Ant. Schmidii, subrectoris eruditioni se per triennium commisit. Honesto recensitorum praeceptorum loci illius munitus testimonio, Casimirianum, quod Coburgi floret, petiit gymnasium, vbi ad academicas ἀκροάσεις adparatum ampliorem sibi comparaturus, Io. August. Stempelium,

Ludi

X. CIKKELY

Grundel (György). Midőn Grundel életének és tanulmányainak leírásához látok, tanítójának, Vedelius György Farkasnak feljegyzéseiben azt találom, hogy 1659. szept. 17-én született a hímeves óhegyi, németül Altgebürgnek nevezett érchányaközségben hasonló nevű apjától, aki ugyanott bányapénztáros, egyben Besztercebánya szabad királyi város pénztárosa volt, és Chladny Dorottya nevű anyjától. Gyermekéveiben szülei jámbor és gondos nevelésben részesítették, majd szülőhelyén Burius János korponai lelkész, nagybátyja Chladny György, Hauswaldens és Francisci György iskolaigazgatók és úrvölgyi kollegájuk, Henrici Dávid voltak lelkiismeretes tanítói. Miután jámborságát és tudományát életkorához mérten megalapozták, Besztercebányára küldték, hogy ott Stürzer Mátyásnak és Steller Tamásnak, a gimnázium tanárainak vezetésével haladjon előbbre tanulmányaiban, mígnem tanácsosabbnak látszott, hogy komoly okokból inkább németnyelvű iskolába járjon. 1674-ben tehát a görlitzi gimnáziumba vitték, ahol három éven keresztül Funk M. Keresztély rektor, Vechner Dávid prorektor, Richter Márton konrektor és Schmid Antal szubrektor, tudós emberek nevelésére bízták őt. Miután ezek az ottani tanárok ellátták tisztességes bizonyítvánnyal, a Coburgban virágzó Kázmér-gimnáziumba ment, hogy az ottani nagyobb felkészültségű tanári kar egyetemi előadásait hallgassa. Stempelius János Ágost

Ludi Directorem, Io. Christ. Frommannum, Archiatrum, et Medicum prouincialem Saxonicum, M. Io. Wolffingium, Israel. Clauderum, M. Io. Schubertum, professores, ita sedulo auscultauit, vt ad sublimiora facili gressu aditum sibi struxerit, quare an. 1678. in Vniuersitatem studiorum Salanam se contulit, ibi solidam artis peritiam sibi acquisiuit, acquisitam moribus, pietate, modestia, vitae integritate ornauit. Hic posteaquam physicas, et mathematicas scholas a Io. Andr. Schmidio institutas frequentasset, ad medicam artem excolendam animum studiose adpulit. Dum publicas, et priuatas professorum in arte Apollinea excellentium Rudolphi Wilh. Krauss. Aug. Henr. Faschii praelectiones medicas frequentaret, illum seorsim in demonstrationibus Chemicis, hunc in Botanicis, non minus quam Anatomicis, et Chirurgicis fideliter praeeuntem non minori cura sequeretur, Georg. Wolfg. Vedelii vero ductu, quae in theoretico, et practico foro nosse intererat; auido animo hauriret, atque in futuro vsus prudenter conderet, facile ad examina, et consequendos honores in arte medica summos aditum aperuit; sufficienter itaque iis praesidiis instructus, quae artificem humani corporis addecet, habita ad d. 5. Martii an. 1683. disputatione *de Oedemate* sub praesidio Faschiano publica Insignia, et priuilegia Doctoris bullati Medici Grundelius noster sollemi ritu ab Ordine Medicorum impetrauit. Patriae telluri mox haud ita longo tempore redditus, Neosolii ciuitate montana consedit, clinicam inibi, eiusque

igazgatót, Frommann János Keresztély fő- és szász tartományi orvost, Wolffing M. János, Clauder Izráel, Schubert M. János professzorokat akkora buzgalommal hallgatta, hogy könnyűszerrel megnyílt előtte az út a magasabb tanulmányok felé, miértis 1678-ban a Saale-i egyetemre távozott. Ott szolid tudásra tett szert, amit erkölcseivel, jámborságával, szerénységével és feddhetetlen életmódjával díszített. Előbb Schmid János András fizikai és matematikai előadásait látogatta, aztán eltökélte magát, hogy az orvostudomány művelésére irányítja figyelmét. S míg az apollói tudomány kiváló tanárainak, Krauss Vilmos Rudolfnak és Fasch Ágost Henriknek nyilvános és magánelőadásait hallgatta, és nagy gonddal figyelte amannak külön vegyi kísérleteit, emennek növénytani, valamint anatómiai és sebészeti kísérleteit, Vedelius György vezetésével szomjas lélekkel szívta magába mindazt, amit elméleti és gyakorlati téren érdemes volt megtudni. Mindezt a jövőbeni felhasználás végett okosan elraktározta, s így könnyen tört magának utat a vizsgákhoz és az orvostudomány legmagasabb fokozatainak eléréséhez. Miután tehát Grundelunk az emberi test ismeretéhez szükséges segédtudományokban elegendő jártasságra tett szert, és 1683. március 5-én Fasch elnökletével nyilvános vitát állt *A daganatokról*, ünnepélyes szertartás keretében megkapta az orvosi kartól az okleveles orvosdoktor címét és előjogait. Nem sokkal később visszatért szülőföldjére, Besztercebánya városában telepedett meg és itt, valamint a szomszédos vidéken sikeres orvosi gyakorla-

vicinia felici cum successu exercuit, chemicam, et metallurgicam inprimis sollerter tractauit, de quo Matthias Belius, celebris Historiae Patriae scriptor, in Notitia Hungar, Nov. Tom. II. pag. 442. haec refert: *Georgius Grundelius, Med. Doctor aetate nostra, maximo suo damno expertus est aeris Libethensis mineram ferro copiosiore, quin et antimonio maritatam difficilem habere liquandi modum, ac subinde irritum. Laudem huius Viri melioris, quam felicioris videre licet apud Tollium Epist. Itiner. V. pag.* 193. *et de fodinis Libethensibus ead. Epist. pag.* 167. Placebit verba Tollii e locis a Belio statim citatis deprompta chartis his nostris inscribere singula: *Contracta*, inquit Tollius, *eo die, quo cum Fromknechtio egi, et cum altero Medico*, Georgio Grundelio, *amicitia, qui mihi multa elegantia e vicinis fodinis, argenti, aeris, vitrioli, antimonii, et similium collecta frustula ostendit, multaque me de iisdem, aliisque per Hungariam fodinis docebat.* Item: *Libethenses fodinae, quae duobus Neosolio milliaribus distant, aere flauo abundant. Triplices sunt, prima partim Libethensi, partim Neosoliensi ciuitati communis est, altera Rothenii, viri spectatissimi, tertia Oberberga dicta: Valdburgensium*, et Grundel-iorum. Magno reuera Medicis cedit decori, et ornamento, rerum naturalium cognitione in modum Grundelii nostri delectari! Quae de Nostro Medico doctissimus *Horányius* succincte retulit, ea in *Memoria Hungarorum* Part. II. pag. 48. in Artic. commode etiam legi poterunt.

OPE-

tot folytatott, hozzáértően foglalkozott a vegyészettel és bányászattal is. Bél Mátyás, hazai történelmünk neves írója így számol be róla Notitia Hungariae Novae című műve II. kötetének 442. lapján: *Grundel György korunkbeli orvosdoktor saját kárán tapasztalta, hogy a libetbányai ércet, mely vassal, sőt antimónnal bőven elegyedett, nagyon nehéz, sőt sokszor lehetetlen megolvasztani. Ennek az inkább jó, mint szerencsét embernek magasztalása Tollius Epistolae Itinerariae* (Úti levelek) *című műve V. kötetének* 193. *lapján és a Libetbányáról szóló ugyanezen levelében a* 167. *lapon olvasható.* Legyen szabad Bélnek fentemlített szövegéből idézve Tollius szavait ideírnunk. *Aznap* — úgymond Tollius — *amikor Fromknechttel tárgyaltam, más orvossal is kötöttem barátságot, Grundel Györggyel, aki a szomszédos bányából összegyűjtött sok szép ezüst, réz, csersav, antimón és egyéb darabkát mutatott, és sokat beszélt nekem ezekről és más magyarországi bányákról.* Majd ismét: *A libeti bányák, melyek két mérföldnyire vannak Besztercebányától, bőselkednek sárgarézben. Három bányamű van, az egyik részben Libetbánya, részben Besztercebánya városának közös tulajdona, a másik az igen tekintélyes Rothenél, a harmadik, melyet Obergergnek hívnak, a Waldburgéké és a Grundeléké.* Az orvosoknak igazán csak díszére és dicsőségére válik, ha Grundel módjára gyönyörűségüket lelik a természet megismerésében! Amit orvosunkról a tudós *Horányi* röviden feljegyez, az könnyen elolvasható a *Memoria Hungarorum* (Magyarok emlékezete) című mű II. részének 48. lapján levő cikkben is.

OPERA

1.) Disputatio Medica *de Syncope*, Praeside August. Henr. Faschio, Med. Doct. Anatom. Chirurg. et Botanic. profess. publico, Archiatro ducali Saxonico. Ienae, an. 1682. in 4.

2.) Dissertatio Medica Inauguralis *de Oedemate*. Praeside eodem Faschio. Ienae, an. 1683. in 4. plag. 4 ½, Praeceptoribus, et Amicis honores ex merito capessenti Grundelio varie applaudentibus: tale est epigramma, quod honoris, amoris et beneuolentiae ergo scripsit Caspar. Sagittarius, Hist. Prof. publ. Academiae Ienensis Rector:

Felicem Medicum, qui quemlibet arte tumorem
Curat, et aegroti viscera membra leuat!
Te quoque felicem, si specto laboris et artis
Grundeli, laudes, ominor ipse Tuas.

* Praeter *Grundelium* hunc, e Popularium nostrorum numero qui praeterea *in Vniuersae studiorum Ieuensi* pro adsummendo Doctoris gradu Albo Facultatis Medicae nomina sua dederunt, subnexa sequens ex Fastis eiusdem excerpta indicabit tabella:

Anno 1682. d. 13. Iun. Decano August. Henr. Faschio *Georg. Henr. Till*, Posoniensis. An. eod. d. 19. eiusd. *Andreas Lenz*, Semproniensis.

1687. d. 3. Ian. Decano Faschio *Iacobus Adam Hofmeister*, Cremnitziensis. Anno eod. d.

17.

MŰVEI

1. Orvosi vita *De Syncope* (Az összeesés) Fasch Ágost Henrik orvosdoktor, az anatómia, sebészet és növénytan nyilvános tanára, szász fejedelmi főorvos elnöklete alatt. Jéna, 1682. 4° alakban.
2. Orvosavató értekezés *De Oedemate* (A daganatok) címmel ugyanannak a Faschnak az elnöklete alatt. Jéna, 1683. 4° alakban, 4 1/2 iven. A fokozatot méltán elnyerő Grundelnak tanárai és barátai különféleképpen fejezték ki szerencsekívánataikat; ezt az epigrammát Sagittarius Gáspár, a történelem nyilvános tanára, jénai egyetemi rektor írta tisztelete, szeretete és jóindulata jeléül:

Gyógyítván belső dagadást s enyhítív a kínon:
Boldog vagy, Grundel, — művelt orvosi fő!
Most, amikor méltán nyeri el tudományod a pálmát,
Ünneplőidhez én is csatlakozom.

*) A következő táblázat azokat tünteti fel, akik honfitársaink sorából ezen a *Grundelen* kívül *a jénai tudományegyetemen* a doktori fokozat elnyerése végett az orvosi kar albumába beírták nevüket, amint ezeket a kar évkönyveiből kiírtuk és idemellékeltük:

1682. június 13-án Fasch Ágost Henrik dékánsága idején a pozsonyi *Tál György Henrik*. Ugyanazon év és hónap 19-én a soproni *Lenz András*.

1687. január 3-án Fasch dékán idejében a körmöcbányai *Hoffmeister János Ádám*. Ugyanazon év október 17-én Wedelius

17. Octobr. Dec. Georg. Wolfg. Vedelio *Sigismundus Wexman*, Leutschouiensis.

1696. d. 19. Martii Dec. Rud. Guil. Crusio *Fridericus Lufman*, Cassouiensis.

1698. d. 24. Mart. Dec. Wedelio *Daniel Martini*, Modrensis.

1720. d. 3. Septembr. Dec. Wedelio *Carolus Fridericus Lorx*, Semproniensis.

1729. d. 3. Octobr. Dec. Herm. Frider. Teichmeyero *Ioannes Andr. Segner*, Nob. Posoniensis.

1733. d. 26. Octobr. Dec. Sim. Paul. Hillschero, *David Gömöri*, Rosnauia-Gömöriensis.

1734. d. 26. Febr. Dec. Teichmeyero *Io. Michael Graff*, Posoniensis. An. eod. d. 6. August. *Io. Michael Glatzinger*, Cassouiensis.

1739. d. 7. Decembr. Dec. Hilschero *Georgius Nagy*, *Iauriensis*.

1740. d. 29. Iul. Dec. Teichmeyero *Daniel Textoris*, Nagy-Palugya-Liptouiensis.

1741. d. 13. Mart. Dec. Hilschero *Io. Sigismundus Kreysel*, Bartfensis.

1743. d. 10. Maii Dec. Teichmeyero *Io. Carolus Kovesdi*, Semproniensis.

1745. d. 15. Ian. Dec. Georg. Erhardo Hambergero, *Michael Pfeiffer*, Kesmárkensis.

1746. d. 1. Mart. Dec. Hambergero *Samuel Neuman*, Posoniensis.

1747. d. 4. Iul. Dec. Hilschero Io. *Guil. Decard*, Semproniensis.

1753.

György Farkas dékán idején a lőcsei *Waxman Zsigmond*.

1696. március 19-én Krauss Rudolf Vilmos dékánsága idején a kassai *Lufman Frigyes*.

1698. március 24-én Wedelius dékán idején *Martin Dániel* Modorról.

1720. szeptember 3-án Wedelius dékánsága idején a soproni *Laun Károly Frigyes*.

1729. október 3-án Teichmeyer Herman Frigyes dékán idején *Segner János András*, pozsonyi nemes.

1733. október 20-án Hilscher Simon Pál dékánsága idején *Gömöri Dávid*, a gömöri Rozsnyóról.

1734. február 20-án Teichmeyer dékánsága idején *Segner János Mihály*, pozsonyi nemes.

1737. márc. 1-én Teichmeyer dékán idején *Graff János Mihály*, pozsonyi. Ugyanazon év augusztus 6-án *Glarsteger János Mihály*, kassai.

1739. december 7-én Hilscher dékánsága idején a győri *Nagy György*.

1740. júl. 29-én Teichmeyer dékán idején *Textoris Dániel*, a liptói Nagy-Palugyáról.

1741. március 13-án Hilscher dékánsága idején a bártfai *Kreysel János Zsigmond*.

1743. május 10-én Teichmeyer dékán idején a soproni *Kövesdi János Károly*.

1745. jan. 15-én Hamberger György Erhard dékán idején a késmárki *Pfeiffer Mihály*.

1746. márc. 1-én Hamberger dékánsága idején *Neuman Sámuel* Porosnyóból.

1747. júl. 4-én Hilscher dékán idején a soproni *Decard János Vilmos*.

1753. d. 29. Mart. Dec. Io. Christiano Stockio *Paulus Lányi*, Késmárkiensis. Anno eod. d. 21. Maii *Ioannes Sailler*, Cremnitziensis.

1754. d. 31. Ian. Dec. Hambergero *Io. Theoph. Trogmayer*, Semproniensis. An. eod. d. 13. Apr. Dec. Carolo Frid. Kaltschmiedio *Franciscus Keresztury*, Kereszturo-Semproniensis.

1756. d. 9. Febr. Dec. Kaltschmidio *Christianus Chorall*, Eperiesino-Saarosiensis. Anno eod. d. 5. Maii Dec. Hambergero *Georg. Sigismundus Ebhardt*, Semproniensis.

1757. d. 5. Maii Dec. Stockio *Franc. Godofredus Fischer*, Kesmarkiensis.

1758. d. 15. Sept. Dec. Kaltschmiedio *Io. Georgius Schmidt*, Rosnauia-Gömöriensis.

1762. d. 11. Sept. Dec. Kaltschmiedio *Daniel Victoris*, Kun-Tapolczio-Gömöriensis. Anno eod. d. 25. Dec. *Michael Theoph. Traugut*, Miskoltzio-Borsodiensis.

1770. d. 18. Aug. Dec. Ernesto Godofr. Baldingero *Iosephus Lenhardt*, Rosnauia-Gömöriensis.

1771. d. 5. Ian. *Iosephus Sigism. Lindman*, Iaurinensis.

Item 1746. d. 23. Aug. Dec. Io. Adolpho Wedelio *Iacobus Schunn*, Cibinio-Transiluanus.

1752. d. 1. Sept. Dec. Kaltschmiedio *Martinus Myss*, Corona-Transiluanus.

1763. d. 18. Maii. Dec. Ernesto Antonio Nicolai *Sam. Fridericus de Trautt*, Cibiniensis.

1765. d. 11. Mart. Dec. Ioanne Frider. Faselio *Io. Christianus Schmid*, Schesburgo-Transiluanus.

1770.

1753. márc. 29-én *Stoerk János Keresztély* dékán idején a késmárki *Lányi Pál*. Ugyanez év május 21-én *Sattler János* Körmöcbányáról.

1754. jan. 31-én Hamberger dékánsága idején a soproni *Trogmayer János Teofil*. Ugyanazon év ápr. 13-án Kaltschmied Károly Frigyesdékán idején *Keresztúri Ferenc* a Sopron megyei Keresztúrról.

1756. febr. 9-én Kaltschmied dékánsága idején a Sáros megyei Eperjesről való *Chernel Keresztély*. Ugyanaz év május 5-én Hamberger dékánsága idején a soproni *Ebhardt György Zsigmond*.

1757. május 5-én Stock dékán alatt a késmárki *Fischer Ferenc Gottfried*.

1758. szept. 15-én Kaltschmied dékán alatt a Gömör megyei Rozsnyóról való *Schmidt György János*.

1762. szept. 11-én Kaltschmied dékán idején *Victoris Dávid* a gömöri Kúntapolcáról. Ugyanazon év dec. 25-én *Traugut Mihály Teofil* a Borsod megyei Miskolcról.

1770. aug. 18-án Baldinger Ernő Gottfrid dékán alatt *Lenhardt József* a Gömör megyei Rozsnyóról.

1771. jan. 5-én *Liedeman József Zsigmond* Győrből.

Ugyancsak 1746. aug. 23-án Wedelius János Adolf dékán idején *Schuon Jakab* az erdélyi Nagyszebenből.

1752. szept. 1-én Kaltschmied dékán alatt az erdélyi Brassóból való *Mayr Márton*.

1763. május 18-án Nicolai Ernő Antal dékánsága idején a nagyszebeni *Von Trauth Sámuel Frigyes*.

1765. márc. 11-én Faselius János Frigyes dékán idején az erdélyi Segesvárra való *Schmid János Keresztély*.

1770. d. 26. Nov. Dec. Baldingero *Ioannes Hertel* Cibinio-Transilvanus.

1723. d. 20. Nov. *Ioannes Artzt*, Transilvanus, qui indicato statim loco, et anno, in forma quarti ordinis publicauit Dissertationem quoque inauguralem pro loco in Facultate Philosophica obtinendo, recusam ibidem an. 1747. in 4. *De experimento ab Hugenio pro causa gravitatis explicanda* memorato.

In excussis *Academiae Basileensis* vero Tabulis scholasticis sequentia Hungaricae nationis Studiosorum, qui artem medicam ibidem excoluerunt, inuenit nomina Magnif. Vniversitatis Rector, D. Professor Zwingerus, et epistolio an. 1766. d. 8. Nov. signato nobiscum serie hac communicauit:

1.) *Georgius Hruisch*, Barthphensis Hungarus, gradum Doctoris Medici obtinuit an. 1576.

2.) *Iacobus Gregory*, Taxonius Pannonus, Decurione Medico Casparo Bauhino, Praeside D. Stupano disputauit *de Phtisi* anno 1586. die 15. Novembr.

3.) *Paulus Cramerus*, Leutschouiensis Pannonus, Casp. Bauhino a D. Mart. Chmielecio in Doctorem Medicinae promotus die 12. Iul. an. 1614.

4.) *Christianus Augustini ab Hortis*, Scepusiensis Hung. Rectore Casp. Bauhino summos a Facultate Medica impetrauit honores an. 1620. d. 6. April.

5.) *Ioannes Christoph. Kreyler*, Posoniensis Hung. Decan. J. Casp. Bauhino, et D. Eman.

Stupa-

1770. nov. 26-án Baldinger dékánsága alatt az erdélyi Nagyszebenbe való *Hertel János*.

1723. nov. 20-án *Artzt János* Erdélyből. A bölcseleti karon elfoglalandó hely megszerzése végett az alant jelzett helyen és évben tette közzé avató értekezését, melyet ugyanott 1747-ben 4° alakban nyomtattak ki ezzel a címmel: *De experimento ab Hugenio pro causa gravitatis explicanda invento.* (Huygens kísérlete a gravitáció okának magyarázatára)

A *közéli egyetem* ünnézett akadémiai évkönyveiben pedig a következő, orvostudományt művelő magyar nemzetiségű diákok neveit találta és közölte velünk az egyetem méltóságos Rektora, Zwinger professzor úr 1766. nov. 8-i keltezésű levelében ebben a sorrendben:

1. *Henisch György*, bártfai magyar az orvosdoktori fokozatot 1576-ban nyerte el.

2. *Gregory Jakab*, taksonyi magyar Bauhin Gáspár orvosdékánsága idején. Stupan úr elnökletével 1586. nov. 15-én tartott vitát a *nádbajról*.

3. *Cramer Pál*, lőcsei magyart Bauhin Gáspár dékán alatt Chmielec Márton úr avatta orvosdoktorrá 1614. július 12-én.

4. A szepesi magyar *Augustini ab Hortis Keresztély* Bauhin Gáspár rektorsága alatt nyerte el az orvosi karon a legmagasabb fokozatot 1620. ápr. 6-án.

5. *Knegler János Kristóf* pozsonyi magyart Bauhin Gáspár dékán és Stupan Emmánuel úr,

Stupano Theor. med. Profess. promotus est d. 14. Febr. an. 1650.

6.) *Franciscus Páriz de Pápa*, Transilvanus Hung. Decurione eodem a D. I. Henrico Glasero promotus, qui legit pro gradu Doctoris Medici *de Morbis Infantum* anno 1674. die 20. Octobr.

7.) *Ioh. Petrus Komáromi*, Sopronienſis Hungarus, Decano Eman. König, Theorico, a Theod. Zwingero, Practic. Profess. promotus, disputauit sine praeside die 10. Iun. an. 1715. *de Vino Hungarico*.

8.) *Stephanus Hathuranus*, Hungarus, V. D. Minist. Decano Eman. König, prior. fil. a Ioh. Rud. Zwingero. Prax. med. Prof. O. promotus, disputauit sine Praeside *de aestimatione morborum* ex facie, die 9. Apr. an. 1748.

9.) *Gregor. Dómsk*, Hungarus. Dec. Friderico Zwingero, prior. fratre, Theor. med. Prof. O. a Io. Rud. Stehelin, anatom. et Botan. Prof. promotus, disput. sine praeside *de praecidiis methodicorum in morbis sanandis*, an. 1758. die 28. Iul.

10.) *Iosephus Csapo*, Iaurino-Hungarus, Dec. Io. Rud. Stehelin a Io. Rud. Zwingero promotus, disputauit, ut in more est, sine praeside die 7. Aug. an. 1759. *de Febre Hungarica*.

Ca-

az elméleti orvostudomány tanára 1656. febr. 14-én avatták doktorrá.

6. *Páriz Pápai Ferenc* erdélyi magyart ugyanazon dékán idején Glaser I. Henrik úr avatta doktorrá. 1674. október 20-án az orvosdoktori fokozat elérése végett nyilvános felolvasást tartott *a csecsemőbetegségekről*.

7. *Komáromi Péter János* soproni magyar, akit König Emmánuelnek, az elmélet tanárának dékánsága idején Zwinger Tivadar, a gyakorlat gyakorló professzora avatott doktorrá, elnök nélkül vitázott 1715. jún. 10-én *a magyar borról*.

8. *Hatvani István* magyar prédikátort König Emmánuel, az előbbi fiának dékánsága idején Zwinger Rudolf János, az orvosi gyakorlat rendes tanára avatta doktorrá. 1748. ápr. 9-én elnök nélkül vitázott az alábbi tárgyról: *A betegségek felismerése az arcról*.

9. *Dömök Gergely* magyar, akit Zwinger Frigyes dékán, az előbbinek fivére, az elméleti orvostudomány rendes tanára idején Stehelin János Rudolf, az anatómia és a növénytan tanára avatott doktorrá, elnök jelenléte nélkül vitatta 1758. júl. 28-án *a gépi erőknek szerepét a betegségek gyógyításában*.

10. *Csapó József* győri magyart Stehelin János Rudolf dékánsága idején Zwinger János Rudolf avatta doktorrá. Szokás szerint elnök nélkül tartott vitát 1759. aug. 7-én *a magyar lázról*.

Catalogus Studiosorum Hungaricae nationis, qui in *Academia Halensi Fridericiana* pro Gradu Doctoris Medicinae obtinendo ab an. 1695. ad an. 1751. publice disputauere:

Stephanus Huszti, Marmarasiensis Hungarus, praeside Frid. Hoffmann disputauit pro Gradu Doctoris Med. an. 1695. die 23. Aug. *de prudenti medicamentorum applicatione in tempore.*

Io. Christoph. Hofsteter, Schemniciensis, praes. Hoffmanno, an. eodem d. 23. Decembr. *de Somnambulatione.*

Steph. Királyi, Debrecinus, praeside eodem an. 1697. d. 9. Nov. *de remedio doloris podagrici genuino et simplicissimo.*

Theophilus Raeuner, Posoniensis, praeside Stahlio, an. 1701. d. 9. Octobr. *de Febrium historia in genere.*

Georg. Sigism. Liebezeit, Semproniensis, praeside Albertio, an. 1711. d. 14. Ian. *de abortus noxia et nefanda promotione.*

Andreas Schoppel, Coronensis Transiluanus, praeside Goelicke, an. 1712. d. 14. Oct. *de Veritate practica.*

Io. Martin. Trost, Posoniensis, praeside Stahlio, an. 1714. d. 17. Mart. *de febre per se numquam lethifera.*

Georg. Sigism. Liebezeit, Soproniensis, praes. Stahlio, an. 1713. d. 22. Mart. *de tumore oedematoso podagrico.*

Io. Theoph. Schwartz, Posoniensis, praeside eod. an. 1714. d. 25. Apr. *complectens theses medicas.*

Andr.

Azoknak a magyar nemzetiségű hallgatóknak a névsora, akik 1695-től 1751-ig az orvosdoktori fokozat elérése végett nyilvános vitát állítak *a halléi Frigyes-akadémián*:

Huszti István marmarosi magyar 1695. aug. 23-án Hoffmann Frigyes elnöklete alatt védte *az erősségeknek idejében és okosan való alkalmazásáról* szóló tételeit az orvosdoktori fokozat elérése végett.

A selmecbányai *Hofstetter János Kristóf* Hoffmann elnöklete alatt ugyanannak az évnek dec. 23-án *a holdkórosságról*.

A debreceni *Királyi István* ugyanannak az elnöklete alatt 1697. nov. 9-én *a pedagrái fájdalom természetes és egyszerű orvoslása* címmel.

Reuter Teofil Pozsonyból Stahl elnökletével 1701. október 9-én *A lázak történetre általánosságban* címmel.

Liebezeit György Zsigmond Sopronból Alberti elnökletével 1711. jan. 14-én *az abortus káros és gyalázatos előmozdításáról*.

Schoppel András az erdélyi Brassóból Goelicke elnöklete alatt 1712. okt. 14-én *a gyakorlati igazságról*.

A pozsonyi *Trost János Márton* Stahl elnökletével 1714. marc. 17-én *a magában rejlő sohasem halálos lázról*.

A soproni *Liebezeit György Zsigmond* Stahl elnöklete alatt 1713. marc. 22-én *a pedagrái ödémaszerű dagadtságról*.

Schwartz János Teofil Pozsonyból ugyanannak az elnökletével 1714. ápr. 25-én *különféle orvosi tételekből álló fel*.

Andr. Ajtai, Transylv. Siculus, praes. Alberti, an. eod. d. 30. Apr. *De medicinae et doctrinae moralis nexu.*

Franc. Paris Papai, Hungar. praes. et an. iisdem, d. 1. Mai *De therapia morborum morali.*

Steph. Engedi, Transilv. praes. Hoffmann, an. 1719. d. 28. Aug. *De medicina Hippocratis mechanica.*

Andr. Herman, Neosoliensis, praes. Alberti, an. 1719. d. 18. Oct. *De fluxus haemorrhoidalis promocatione.*

Steph. Anton. Kochlatsch, Neosoliensis, praes. Alberti, an. 1721. die 21. Ian. *De metallicolarum nonnullis morbis.*

Andreas Wachsman, Transylv. Saxo, praes. Alberti, an. 1722. d. 13. Apr. *De genuina conservandae sanitatis fundamentis*

Iustus Io. Torkos, Iaurinensis, praes. eod. an. 1724. d. 2. Iun. *De Febre petechiali.*

Mart. Kuogler, Bakabanyensis, praes. eod. an. 1725. d. 7. Nov. *De hydrocephalo.*

Io. Georg. Schüller, Cibiniensis Saxo, praes. eod. an. 1726. d. 12. Aug. *De morbo Hungarico Hagymázs, eiusdem cura per specificum.*

Io. Mich. Schwartz, Poson. praes. eod. an. 1727. d. 7. Iul. *De haemorrhoidum praeternaturae.*

Car. Wilh. Sailer, Sempron. praes. Alberti, an. 1728. d. 18. Iun. *De pulmonum subtiderum experimenti prudenti applicatione.*

Ajtai András erdélyi székely Alberti elnöklete alatt ugyanazon év ápr. 30-án *az orvos- és az erkölcstudomány kapcsolatáról.*

Páriz Pápai Ferenc magyar ugyanannak az elnökletével és ugyanabban az évben május 1-én *a betegségek erkölcsi gyógyításáról.*

Az erdélyi *Enyedi István* Hoffmann elnöklesével 1719. aug. 28-án *Hippocrates gyógymódszeréről.*

A besztercebányai Herman András Alberti elnöklete alatt 1719. okt. 18-án *az aranyér vérzésének okáról.*

A besztercebányai *Kochlatsch István Antal* Alberti elnökletével 1721. jan. 21-én *Az ércbányászok némely megbetegedései* címmel.

Az erdélyi szász *Wachsmann András* Alberti elnökletével 1722. ápr. 13-án *az egészség megőrzésének igazi alapjáról.*

A győri *Torkos Justus János* ugyannak az elnökletével 1724. jún. 2-án *a patécslázról.*

A bakabányai *Knogler Márton* ugyanannak az elnökletével 1725. nov. 7-én *a vízfejűségről.*

A nagyszebeni szász *Schüller János György* ugyanannak az elnökletével 1726. aug. 12-én *a hagymáznak nevezett magyar betegségről, s különösen ennek gyógyításáról.*

A pozsonyi *Schwartz János Mihály* ugyanannak elnökletével 1727. júl. 7-én *az aranyér elleni védekezésről.*

A soproni *Sailer Károly Vilmos* Alberti elnöklete alatt 1728. jún. 18-án *a tüdőműködés lecsendesítésében álló kísérlet okos alkalmazásáról.*

Mart. Nagy Barcsepat, Transylv. Siculus. praes. Hoffman. an. 1728. d. 13. Oct. *De potentia et impotentia animae humanae in corpus organicum sibi junctum.*

Matthias Instructus, Neosoliensis. praes. Alberti, an. 1730. d. 5. Sept. *De panacea.*

Godofr. Moller, Neosol. praes. eod. an. 1730. d. 11. Nov. *De aere foliarum metallicolarum noxio.*

Matthias Bentzig, Borsodiensis. praes. Hoffman, an. 1731. d. 21. Mart. *De dolore cephalico.*

Sam. Somog. Eperiensis, praes. eod. an. 1731. d. 17. Sept. *De Metastasi.*

Elias Trenguz, Cibiniensis, praes. Alberti, an. eod. d. 25. Sept. *De sanatione dimitum difficili.*

Isac. Hutter, Cibiniens. Transylv. praes. Hoffman, an. 1732. d. 2. Maj. *Sensus ipsa est morbus.*

Andr. Car. Grosz, Cibiniens. Transylv. praes. an. die, iisdem. *De vero remediorum principio in structura corporis humani reperiundo.*

Dav. Sam. Madai, Schemniciens. praes. Alberti, an. eod. d. 2. Oct. *De morbis occultis.*

Ierem. Mashri, Poson. praes. Alberti. an. 1733. d. 23. Apr. *De praeservandis Literatorum morbis.*

Io.

Borosnyai Nagy Márton, erdélyi székely Hoffmann elnökletével 1728. okt. 13-án *Az emberi lélek hatalma és erőtlensége a vele szerves kapcsolatban álló test fölött.*

Institoris Mátyás Besztercebányáról Alberti elnökletével 1730. szept. 5-én *a panaceáról.*

A besztercebányai *Moller Gottfrid* ugyanannak az elnökletével 1730. nov. 11-én *az érchányák káros levegőjéről.*

A borsodi *Benszig Mátyás* Hoffmann elnöklete alatt 1731. márc. 21-én *a fejfájásról.*

Az eperjesi *Sontag Sámuel* ugyanazon elnökkel 1731. szept. 17-én *a betegségek áttételeiről.*

A nagyszebeni *Trangus Illés* Alberti elnökletével ugyanazon év szept. 25-én *a gazdagok gyógyításának nehézségéről.*

Az erdélyi Nagyszebenbe való *Hutter Jakob* Hoffmann elnökletével 1732. május 2-án *Az öregség maga is betegség* címen.

Az erdélyi *Grosse András Károly* Nagyszebenből ugyanannak az elnökletével s ugyanazon a napon *arról, hogy az igazi általános gyógyszer elvét az emberi test szervezetében kell keresni.*

A selmecbányai *Madai Dávid Sámuel* Alberti elnökletével ugyanazon év okt. 2-án *a rejtett betegségekről.*

A pozsonyi *Maehrl Jeremiás* Alberti elnökletével 1733. ápr. 23-án *a tudósok betegségeinek megelőzéséről.*

Io. Schauerbank, Bistriciens. praes. Iuncker, an. eod. d. 27. Apr. *Generalia morsus circa prognosin.*

Io. Christoph. Huber, Posson. praes. Alberti, an. eod. d. 14. Nov. *De aure vegetabili Haug.*

Mich. Nathan Hirschel, Posoniensis Iudaeus, praes. Alberti, an. 1734. d. 11. Ian. *De causis febrium intermittentium, earumque pertinacias ratione.*

Mart. Foit, Turocziensis, sine praeside, an. 1734. d. 6. Apr. *De motu in corpore humano, vero medicinae principio vitae medio sanitatis.*

Io. Wallarskai, Neogradiensis, praes. Hoffman, an. 1734. d. 3. Maj. *De morbis peregrinantium.*

Sam. de Draush, Coronensis, praes. eod. an. eod. d. Maji. *De animalibus corpori humano infestis.*

Andr. Soderini, Cibiniensis, praes. eod. an. eod. die eodem. *De Dysenteria.*

Io. Fabri, Pannonius, praes. Schulze, an. 1737. die 27. Apr. *De adamante.*

Sam. Rayman, Eperiensis, praes. eod. an. 1738. d. 23. Iun. *Quae praejudicata quaedam de Venae sectione opinione expenduntur.*

Mich. Klement, Posoniens. praes. Albeti, an. 1739. die 18. Sept. *De Venaesectione morbifica.*

Io. Christoph. Peck, Tirnaviensis, praes. et an. eod. d. 4. Nov. *De pleuritide Pannoniae idiopatica.*

A besztercebányai *Schanchebank János* Juncker elnöklete alatt ugyanazon év ápr. 27-én *Általános figyelmeztetések a prognózissal kapcsolatban*, címmel

A pozsonyi *Huber János Kristóf* Alberti elnökletével ugyanazon év nov. 14-én *a magyarországi vörényi aranyról.*

Hirschel Mihály Nátán, pozsonyi zsidó Alberti elnökletével 1734. jan. 11-én *a váltóláz okairól és makacs voltáról.*

A turóci *Foit Márton* 1734. ápr. 6-án elnök nélkül *az emberi testen belüli mozgásról, mint az orvostudomány valódi életelsőről és az egészség eszközéről.*

A nógrádi *Wallaszkai János* Hoffmann elnökletével 1734. máj. 3-án *a külföldet járók betegségeiről.*

A brassói *Drauth Sámuel* ugyanannak az elnökletével ugyanazon év május 4-én *az emberi testtel szemben ellenséges állatokról.*

A nagyszebeni *Soderius András* ugyanannak az elnöklete alatt ugyanaznap *a vérhasról.*

Fábri János magyar, Schulze elnökletével 1737. ápr. 27-én *a gyémántról.*

Rayman Sámuel Eperjesről ugyanannak az elnöklete alatt 1738. jún. 23-án *arról, hogyan vizsgáljuk meg az érvágással kapcsolatos egynémely előítéletet.*

A pozsonyi *Klement Mihály* Alberti elnöklése alatt 1739. szept. 18-án *a betegséget okozó vadászatról.*

Peck János Kristóf Nagyszombatról ugyanannak az elnökletével és ugyanazon év nov. 4-én *a sajátos magyarországi agydaganatról.*

Io. Lisovini, Hungar. praes. Alberti, an. eod. d. 28. Dec. *De arte sanandi per morbum.*

Mich. Gottlob Thau, Cibiniensis, praes. Juncker, an. 1740. d. 8. Apr. *Exhibens specimen pathologico-therapeuticum in casum quendam terrificis motibus complicatum.*

Andr. Promus, Coronensis, praes. Schulze, an. eod. d. 9. Apr. *De febrium malignarum indole et curatione.*

Steph. Clarus, Coron. sine praes. an. eod. d. 22. Oct. *De humorum dispositione ad morbos pulmonum.*

Io. Centner, Leutschov. praes. Alberti, an. 1740. d. 19. Nov. *De sudoris ambulatorii salubritate et insalubritate.*

Jonas Szent-Péteri, Hungarus, sine praes. an. 1741. d. 25. Apr. *De conditione corporum.*

Sam. de Hembach, Eperiensis, an. 1742. die 9. Maji, pro Licent. medic. praes. Krüger. *De theoria physica tubulorum capillarium ad corpus humanum adplicatione.*

Sam. Czernauszky, Trenchiniensis, praes. Alberti, an. 1742. d. 3. Sept. *De medicinae apud Hebraeos et Aegyptios conditione.*

Chr. Gottfr. Richter, Schemniciensis, praes. eod. an. 1743. d. 20. Apr. *De infoecunditate corporis ob foecunditatem animi in foemina.*

Mich. Seivert, Cibinien. praes. Schulze, an. eod. d. 17. Oct. *De medicamentis resolventibus, praecipue topicis.*

Io.

A magyar *Lissovinyi János* Alberti elnökletével ugyanazon év dec. 28-án *a betegség segítségével történő gyógyítás tudományáról.*

A nagyszebeni *Theis Mihály Gottlieb* Juncker elnöklete alatt 1740. ápr. 8-án *patologiko-terapeutikus bemutatást tart valami szörnyű mozdulatok folytán keletkezett bonyolult esetben.*

A brassói *Fronius András* Schulze elnökletével ugyanazon év ápr. 9-én *a rosszindulatú lázak természetéről és gyógyításáról.*

Closius István Brassóról elnök nélkül ugyanazon év okt. 22-én *a fiatalokuak a tűdőbajok iránti hajlamáról.*

A lőcsei *Centner János* Alberti elnöklete alatt 1740. nov. 19-én *a járás-kelés közben fellépő izzadás egészséges és egészségtelen voltáról.*

A magyar *Szentpéteri Jónás* elnök nélkül 1741. ápr. 25-én *a testi erőnlétről.*

Hambach Sámuel Eperjesről az orvostudomány licenciátusi fokozatának elérésére 1742. május 9-én Krüger elnökletével *a hajszálcsövecskék fizikai elméletének alkalmazásáról az emberi testre.*

A trencséni *Csernyánszky Sámuel* Alberti elnökletével 1742. szept. 3-án *az orvostudománynak a hébereknél és az egyiptomiaknál elfoglalt helyzetéről.*

Richter Károly Gottfried Selmecbányáról ugyanannak az elnöklete alatt 1743. ápr. 20-án *a lélek termékenysége miatti testi meddőségről a nőknél.*

A nagyszebeni *Seivert Mihály* Schulze elnökletével ugyanazon évnek okt. 17-én *az oldó hatású, főként helyi alkalmazású gyógyszerekről.*

Io. Sam. Huber, Posoniensis, praes. eod. an. 1744. d. 12. Maji. *De Ipecacuanha Americana.*

Sam. de Hanlack, Eperiensis, praes. eod. pro gradu Doctoris Med. disput. an. 1744. d. 15. Iul.

Jo. Mich. Kerzler, Cibin. praes. Iuncker. an. 1745. d. 27. Febr. *De morbis hiemalibus feliciter auertendis.*

M. Car. Franc. Vinc. Laudani, Hungar. praes. Alberti, an 1745. d. 21. Maji. *De sanguine nobili.*

Ad. Melchior. Noh, Hungar. praes. Buchner, an. 1747. d. 5. Iul. *De causis sterilitatis hominum utriusque sexus.*

Sam. Breüer, Neosol. praes. Buchner, an. eod. d. 28. Nov. *De imminutione et suppressione lochiorum.*

Jac. Schuner, Media-Transilv. praes. eod. an. 1748. d. 4. Ian. *De praecipuis adjumentis, et impedimentis felicis morborum curationis.*

Jo. Gottl. Schuller de Sonnenberg, Med. Transilv. praes. Buchner, an. eod. d. 1. Maj. *De febrium continuarum theoria et therapia.*

Jo. Ferd. Pillich, Iaurinen. praes. Iuncker, an. 1748. d. 30. Sept. *De morbis viorum.*

M. Mich. Giraldus, Coron. praes. Buchneri an. 1749. d. 30. Aug. *De singulari sensibilitate hypochondriacorum, eiusque causis.*

Georg. Zacharides, Neosol. praes. eod. an. 1750. d. 11. Apr. *De Diaeta et regimine hypochondriacorum.*

A pozsonyi *Hueber János Sámuel* ugyanannak az elnökletével 1744. május 12-én *az amerikai ipecacuanháról.*

Az eperjesi *Hambach Sámuel* ugyanazon személy elnökletével 1744. júl. 15-én védte tételeit az orvosdoktori fokozat elnyerése végett.

A nagyszebeni *Keszler János Mihály* Juncker elnöklete alatt 1745. febr. 27-én *a szerencsésen elhárítandó téli megbetegedésekről.*

Laudáni Mihály Károly Ferenc Vince, magyar, Alberti elnökletével 1745. május 21-én *a nemes vérről.*

Molnár Béla, magyar nemes Büchner elnökletével 1747. júl. 5-én *a mindkét nembeli emberek termékenségének okairól.*

A besztercebányai *Breüer Sámuel* Büchner elnöklete alatt ugyanannak az évnek nov. 28-án *a szülések csökkenéséről és meggátlásáról.*

Az erdélyi Medgyesre való *Schuster Jakab* ugyanannak az elnökletével 1748. jan. 4-én *a betegségek kedvező gyógyításának fő elősegítő és akadályozó tényezőiről.*

Az erdélyi Medgyesről származó *sonnenbergi Schuller János Gottlieb* Büchner elnöklete alatt ugyanazon év május 1-én *a folytatólagos láz elméletéről és gyógykezeléséről.*

A győri *Pillich János Ferdinánd* Juncker elnökletével 1748. szept. 30-án *a férfiak betegségeiről.*

Giraldus M. Mihály Brassóból Büchner elnöklete alatt 1749. aug. 30-án *a hipochonderek különleges érzékenységéről, és ennek okairól.*

A besztercebányai *Zacharides György* ugyanannak az elnökletével 1750. apr. 11-én *a hipochonderek diétájáról és életmódjáról.*

Jo. Adam Rayman, Eperiensis, praes. Büchner, an. eod. d. 10. Octob. *De origine dysenteriarum, cautoque in his Passi Hungarici viu.*

Mich. Gottl. Agnethler, Eques Transylv. sine praeside, an. 1751. d. 1. Febr. *De Lauro.*

Catalogus eorum, qui in *Academia*, quae *Gottingae* floret, *Georgia Augusta*, pro gradu Doctoris Medicinae rite impetrando publice disputauerunt.

Jos. Car. Wieland, Posoniensis, praes. Segnero, an. 1747. d. 21. Iun. *De mutationibus morborum.*

Jo. Theoph. Belius, Poson. praes. Brendelio, an. eod. d. 4. Octob. *De cholera humida.*

Andreas Conrad, Iaurinensis, praes. Segner, an. 1748. d. 8. Iun. *De Depositionibus criticis.*

Sam. Baligha, Gömöriens. praes. eod. an. 1753. d. 14. Sept. *De propositionibus variis medicis.*

Joan. Torkos, Poson. sine praes. an. 1756. d. 24. Maj. *De renunciatione lethalitatis vulnerum.*

Steph. Zágoni de Bara, Claudiopolit. sine praes. an. 1757. d. 16. Sept. *De theoria inflammationis vulgaris, venae sectionem in curatione acutarum febrium male dirigente.*

In

Az eperjesi *Rayman János Ádám* Büchner elnöklete alatt ugyanazon év okt. 10-én *a térhai eredetéről s arról, hogy óvatosan használandó-e ellene a magyar aszúbor.*

Agnethler Mihály Gottlieb, erdélyi lovag, elnök nélkül 1751. febr. 1-én *a borostyánkőről.*

Azoknak a névsora, akik az *Ágost Györgyről* elnevezett *Göttingában levő Akadémián* nyilvánosan vitát álltak ki, hogy az előírt módon elnyerjék az orvosdoktori fokozatot.

A pozsonyi *Wieland József Károly* Segner elnöklete alatt 1747. jún. 21-én *a betegségek változásáról.*

A pozsonyi *Bél János Teofil* Brendel elnökletével ugyanazon év okt. 4-én *a nedves koleráról.*

A győri *Konrád András* Segner elnökletével 1748. jún. 8-án *a kritikai bizonyságtételekről.*

Baligha Sámuel Gömörből ugyanannak az elnöklete alatt 1753. szept. 14-én *különféle orvosi tételekről.*

Torkos János Pozsonyból elnök nélkül 1756. maj. 24-én *a tebek halálos voltának megállapításáról.*

Zágoni Bara István Kolozsvárról elnök nélkül 1757. szept. 16-án *a közönséges gyulladás elméletéről és a kevény lázak kezelésében rosszul irányított érvágásról.*

In *Academia Altorfina* hos Hungariae Medicos summum Doctoris Medicinae gradum adeptos fuisse D. Doctor Riederer an. 1768. d. 22. Martii Altorfino nobis nunciauerat, qui singuli publice, vt in more est, sine praeside disputauere:

Jac. Ambros. Lang, Norimbergensis, Decano Mauritio Hoffmann, an. 1692. d. 29. Iun. primum Neosoliensis, mox Schemnicziensis Physicus, nonnisi me Franc. Rákoczii tumultuantis Principis Archiater.

Car. Otto Moller, Posoniensis, Decano Io. Maurit. Hoffmann an. 1697. d. 30. Iun. *De Diaeta in medicina.*

Car. Rayger, Poson. Dec. Maurit. Hoffmann. an. 1698. d. 12. Apr. *De Labrimicio*, siue *Cheilocace.*

Sigism. Mayor, Cassouiensis, Decano Io. Henrico Schulze, an. 1723. d. 30. Iun. anno Academiae jubilaeo, *De propagando masculo sobole.*

Honorius Wilhelm. Kastenholtz, Semproniens. Dec. Io. Iac. Kirsten. an. 1745. die 29. Iun. *De consectariis theoretico-practicis, ex historiis quatuor febrium tertianarum intermittentium deprompti.* N. B. Recusa Lausannae inter Disputat. Hallerianas Tom. V. pag. 61. seqq.

Jo. Theoph. Rothe, Sempron. Dec. Io. Iac. Iantke, an. 1751. d. 29. Iun. *De Diaeta consulescentium.*

Christoph. Dan. Metzger, Poson. Dec. Io. Maurit. Hoffmann, an. 1685. d. 28. Febr. *De cuticula, et cute.*

Riederer doktor úr 1768. március 22-én Altorfról hírül adta nekünk, hogy *az Altorfi Akadémián* ezek a magyarországi orvosok érték el a doktori fokozatot, akik szokás szerint mind egyenkint, elnök nélkül nyilvános vitában védték meg tételeiket:

A Nürnbergből származó *Lang Jakab Ambrus* Hoffmann Móric dékánsága idején 1692. jún. 29-én. Előbb besztercebányai, majd selmecbányai tisztiorvos, legutóbb pedig Rákóczi Ferencnek, a kuruc fejedelemnek udvari orvosa.

A pozsonyi *Moller Károly Ottó* Hoffmann János Móric dékán alatt 1697. jún. 30-án az *orvostudományban levő isteni elemről.*

Rayger Károly Pozsonyból Hoffmann Móric dékán idején 1698. ápr. 12-én *az ajakhasadékról.*

Mayer Zsigmond Kassáról Schulze János Henrik dékán idejében 1723. jún. 30-án, az Akadémia jubileumi évében *a fiúutódok növeléséről.*

A soproni *Kastenholtz Honorius Vilmos* Kirsten János Jakab dékánsága idején 1745. jún. 29-én *négy harmadnapos váltóláz-esetből levont elméleti s gyakorlati következményekről.* N. B. Kinyomtatták Lausanneban a Haller-féle értekezések sorában az V. kötet 61. skk. lapjain.

A soproni *Rothe János Teofil* Jantke János Jakab dékán idejében 1751. jún. 29-én *a lábadozók diétájáról.*

A pozsonyi *Mezger Kristóf Dániel* Hoffman János Móric dékánsága idején 1685. febr. 28-án *a felhámról és bőrről.*

ARTICVLVS

KRAMER (Joan. Georg. Henricus) Philosophiae et Medicinae Doctor Kramerus hic quam celebris non modo Botanicus, anatomicus, atque chemicus, quamue curiosus exstiterit naturae indagator, quippe qui varios naturae thesauros collecturus, eundo ac redeundo vniuersam, qua late patet, peragrauit Hungariam; sed in parte quoque Medicinae clinica quantam nominis celebritatem intra et extra patriae nostrae limites consecutus fuerit, opera luci publicae repetitis vicibus exposita luculentissime testantur. Dum anno labentis seculi duodecimo dira Pestis Austriam inferiorem maiorem in modum adfligeret, et in ea domanda Noster Medici Loimici partes in se susceptas singulari dexteritate et felicitate expleret, id merito suo indeptus est, vt Medici castrensis provinciam in exercitu Caesareano exornandam consequeretur, dum bellum inter Augustum Rom. Imperatorem et Regem nostrum Carolum VI. et Turcorum dominatorem Achmetum III. anno 1715. exarderet, eam in Hungariae confiniis laudabiliter tam diu administrauit, quoad anno 1718. pace Passarouicense dissidentium belligerantium summorum Imperantium animi sedarentur. Bello hoc feliciter composito, publicam Physici Temesuariensis spartam intrauit, eamque dum annis plusculis cum laude et adplausu civium exornasset, Vindobonam reuertere statuit, indeque mox in aulam Electoris Saxoniae

XI. CIKKELY

KRAMER (János György Henrik) ismételten nyilvánosságra hozott művei bőségesen tanúsítják, hogy ez a Kramer, a bölcselet- és orvostudomány doktora mennyire nem csupán híres botanikus és vegyész, hanem mily kíváncsi természetbúvár is, aki bejárta széltében-hosszában az egész Magyarországot, hogy összegyűjtse a különféle természeti kincseket. Ugyanígy a hazán belül s azon kívül is híres lett az orvostudomány gyógyszerészeti részében. Midőn a jelen század tizenkettedik évében a pestisjárvány keményen sújtotta Alsóausztriát, s ennek megfékezésében emberünk, mint loimsi orvos rendkívüli ügyességgel és sikerrel teljesítette magára vállalt kötelességeit, érdemeire való tekintettel elnyerte a császári hadsereg tábori orvosának állását. Amikor 1715-ben fellángolt a háború őfelsége VI. Károly, római császár és magyar király, valamint III. Achmet török uralkodó között, ezt a tisztséget Magyarország területén egészen addig viselte, amíg 1718-ban a pozsareváci békével a szembenálló, háborút viselő császárok indulatai le nem csillapodtak. Miután ez a háború sikeresen véget ért, a temesvári tisztiorvos hivatalába lépett, s ezt több éven át betöltötte a polgárok dicsérete és helyeslése mellett. Majd elhatározta, hogy visszatér Bécsbe. Innen nemsokára a szász választófejedelem

niae Dresdensem delatus, archiatri munere cohonestatus est. Sed nova anno 1734. Kramero facta est dignitatis accessio, dum ab Imp. Carolo VI. exercitus Caesarei, ad Rhenum contra Gallos militantis, Medicus praetorianus delegatus est, pace vero anno 1738. Germaniae restituta, licet muneri huic, quo laudabiliter defunctus est, sonticas ob rationes, ingrauescentem in primis aetatem, nuntium miserit; non tamen destitit publicae vtilitati Scriptis suis ad vltimos vsque vitae dies inseruire. Elegans est hexastichon, quod in laudem Krameri Nostri scriptum inter *Epigrammata variis occasionibus Honori D. Samuelis Köleserii de Keres-eer, Philosophi et Medici Dacici, gubernialis Transsiluaniae Consilio adlecti*, Valentino Georgio provinciali Transylvaniae Physico fusa, et Claudiopoli an. 1728. in 8. edita, hunc in modum pag. 7. legitur.

Tota tuum celebrat venerabilis Austria nomen,
Anatomen celebrat docta Vienna tuam.
Ingenium, celebremque manum, et tua numina laudat,
Quorum acie peniti corporis ima secas.
Anatome clari veniant si corpus in vsum,
Primus in hoc oculus, mensque, manusque fores.

Filium paternarum virtutum heredem, Guil. Henricum Kramerum, Philos. et Medicinae Doctorem, reliquit, qui dum esset Leytaepontanae vrbis Physicus, *Elenchum Vegetabilium et Animalium per Austriam inferiorem obseruatorum*, Illustris Swietenii nomini nuncupatum, Viennae anno 1756. alph. I. plag. 3. tab. aen. vnica

udvarába, Drezdába került, ahol megtisztelték őt az udvari orvos állásával. Kramer tekintélye tovább gyarapodott 1734-ben, amikor VI. Károly császár kinevezte a franciák ellen harcoló rajnamenti császári hadsereg tábori orvosává, s bár, minekutána Németországban 1738-ben megkötötték a békét, erről a dicséretesen viselt tisztségéről egészségi okokból, elsősorban előrehaladott kora miatt lemondott; nem szűnt meg életének utolsó napjáig írásaival a közérdeket szolgálni. Választékos az a hexastichon, amit Kramerünk dicsőségére írt Valentinus György, az erdélyi tartomány orvosa, s amelyet Kolozsvárott adott ki 8° alakban 1728-ban az *Epigrammata variis occasionibus Honori D. Samuelis Köleseri de Keres-ér, Philosophi et Medici, Dacici, guberniali Transsilvaniae Consilio adlecti* (A kereséri Köleséri Sámuel, bölcsész és erdélyi orvos, az erdélyi kormányzótanács tagja tiszteletére különböző alkalmakkor írt epigrammák) című könyvben. Ennek 7. lapján olvasható:

Ünneplik nevedet tágas nagy Ausztria földjén
Szellem emberei: téged, a ritka sebészt;
Bács dicséri sebészeti késed s benned a lángészt,
Melyek élo nyomán gyógyul az emberi test.
Föld kerekén úgy néznek téged mind a sebészek,
Mint a legelső ész, szem s kéz birtokosát.

Utóda s fia volt Kramer Vilmos Henrik, bölcseleti és orvosdoktor, apja képességeinek örököse. Amikor a Lajta menti Bruck városának orvosa volt, Bécsben 1756-ban, az ábécé I betűjéig jelzett íven, 3 rézmetszetes táblával illusztrált és Swieten őméltóságának ajánlott könyvet adott ki ezzel a címmel: *Elenchus Vegetabilium et Animalium per Austriam inferiorem observatorum* (Az Alsó-ausztriában észlelt növények és állatok jegyzéke).

publicauit. Recens. in Comment. Lips. de rebus in Scientia naturali et Medic. gestis, Tom. VII. Partic. I. pag. 33. vbi *laboriosissimi Patris vestigia in excolenda Historia naturali premere adnunciatur.*

OPERA

I.) *Schreiben von der Oesterreichischen Pest.* Tractatus hic de Peste conscriptus appendicis loco adsutus est Conradi Bertholdi Behrensii, Medici Hilderiensis, Tractatui Germanico de Pestis origine et vera natura, Brusvigae anno 1713. in 4. impresso.

II.) *Tentamen Botanicum, sive Methodus Rivino-Tournefortiana, herbas, frutices, arbores omnes facillime absque antegressa ulla alia informatione cognoscendi ex flore, fructus, florisque situ, figura primaria et secundaria, tempore et loco florendi.* Dresdae anno 1728. in 8. mai. plag. 12. Quod opus, Regis Poloniarum et Elector. Saxon. archiatro, Jo. Henr. Heucher o, Profes. anatom. Vitteb. inscriptum, omnibus mox mendis post multorum annorum industriam satis superque correctum, plurimisque herbarum et fruticum nouis speciebus, quae per Misniam, Bohemiam, Austriam et Hungariam, obseruauit, auctum, sub titulo: *Tentamen Botanicum emendatum et auctum; sive Methodus Rivino-Tournefortiana emendata et aucta cognoscendi plantas omnes facillime, easque proprio suo nomine appellandi absque*

Ismerteti a lipcsei Természet- és Orvostudományi Közlemények VII. kötete I. részének 33. lapján, ahol úgy mutatják őt be, mint aki *szorgalmas apjának nyomdokaiba lép a természetrajz művelésében.*

MŰVEI

I. *Schreiben von der Oesterreichischen Pest.* Ezt a pestisről írt értekezését függelékként fűzték hozzá Behren Konrád Berthold hildesheimi orvosnak a pestis eredetéről és valódi természetéről írt német értekezéséhez, melyet Braunschweigban 1713-ban 4° alakban nyomattak ki.

II. *Tentamen Botanicum, sive Methodus Rivino-Tournefortiana herbas, frutices, arbores omnes facillime absque antegressa ulla alia informatione cognoscendi ex flore, fructus, florisque situ, figura primaria et secundaria, tempore et loco florendi.* (Növénytani kísérlet, azaz a Rivini-Tournefort-féle módszer növények, bokrok, fák könnyű, minden előzetes értesülés nélküli felismerésére a virág, gyümölcs, s a virág elhelyzkedése, elsődleges és másodlagos alakja, valamint a virágzás ideje és helye alapján.) Drezda, 1728. nagy 8° alakban, 12 íven. Ezt a művét, melyet Heucher János Henrik wittenbergi anatómia-tanárnak, a lengyel király és a szász választófejedelem orvosának ajánlott, később sokévi fáradsággal minden hibáját elégségesen kijavítva, több Meissen táján, Csehországban, Ausztriában és Magyarországon megfigyelt növény- és bokorfajtával bővítve *Javított és bővített növénytani kísérlet; vagyis a javított és bővített Rivini-Tournefort-féle módszer minden növény könnyű felismerésére és valamennyinek saját nevével történő elnevezésére*

absque ulla antegressa alia informatione ex flore, et fructu, florisque situ etc. Sub prelum revocavit Viennae Austriae anno 1744. in Fol. pag. 150. tab. aen. 3. praemissa dedicatione ad Philip. Jos. S. R. I. Comitem Kynsky directa, et erudita Introductione ad Methodum praesentem totamque Botanicem, vtilissimam et humano generi maxime necessariam Physices partem, pag. 50. In prima pagina aversa talem Physicis et Botanicis patriis proposuit Celebr. auctor Quaestionem resoluendam: *Cur pratorum ad Tschaccovam in Banatu Hungariae Temesuraiensi sitorum gramen boves reliquosque greges longe citius, quam aliorum locorum gramina, impinguat? et cujus lac bubulum altero tanto copiosiorem cremorem, adeoque butyrum praebeat?* Cur eruditi Patriae cives, quorum haec nosse interest, ad thema indicatum in hunc vsque diem, quod equidem sciam, nondum exacte responderint? forte quod defuerint Mecaenates tantum Matonem condigno condecorare praemio?

III.) *Dissertatio Epistolica de Scorbuto militari apud Hungaros militi Caesareo maxime periculoso et quotannis sporadico.* Opusculum hoc an. 1720. Temesuarini in Hungaria compositum ad Facultatem Medicam Viennensem et excelsum Aulae Caesaris Concilium bellicum consilii loco ex Dacia Ripensi submissum, responso dictae Facultatis typis impresso adprobatum, et mox lapsu temporis variis observationibus salutaribus clinicis vna cum

modo

mindennemű előzetes értesülés nélkül a virág és termés, a virág elhelyezkedése alapján stb. címen nyomatta ki Bécsben 1744-ben fólió-alakban, 150 lapon, 3 rézmetszésű táblával. Előljáróban 60 lapon ajánlás olvasható Kinski Fülöp Józsefhez, a Római Szent Birodalom grófjához, és tudós bevezetés a jelen módszerhez, valamint a növénytanhoz, mely a természettannak az emberiség számára hasznos és igen szükséges része. Az első lap hátoldalán a neves szerző a hazai orvosoknak és botanikusoknak ezt a kérdést tette fel megoldásra: *Miért hizlalja a Magyarországon, a temesvári bánság Csákova községének határában termő gabona a szarvasmarhát és a többi barmot sokkal gyorsabban, mint más helyek gabonamagvai? aminek következtében a tehén teje más tehenekénél jóval bőségesebb tejszínt, s így vajat is ad?* Miért nem szóltak hozzá a nevezett tárgyhoz, amennyire tudom, e haza tudós, s a dolog ismeretében érdekelt polgárai mind mainapiglan kimerítően? Talán azért nem, mert nincs Maecenas, aki ekkora Maro-t méltó jutalommal ékesítene?

III. *Dissertatio Epistolica de Scorbuto militari apud Hungaros militi Caesareo maxime periculoso et quotannis sporadico.* (Levélalakban irt értekezés a tábori skorbutról, mely a császári katonát Magyarországon leginkább veszélyezteti, és szórványosan évenkint előfordul.) Ez a kis, 1720-ban Magyarországon Temesvárott irt műve, melyet az Alduna vidékéről küldött a bécsi orvosi karnak és a felséges császári udvari haditanácsnak orvosi tanácsként, a nvezett kar kinyomtatott válaszával jóváhagyva, s később, az idő folyamán különféle kórházi egészségügyi megfigyelésekkel s gyógymódjukkal bővitve Nümbergben

modo medendi auctam, prodiit Norimb. an. 1737. in 4. plag. 5 ½. Recenset. in Commerc. Litterar. Norico an. 1738. Hebdom. XV. pag. 115. seqq. et hebdom. XX. pag. 153. seqq.

IV.) *Consilium de Morbo castrensi epidemico an.* 1734. *et* 1735. Heilbronnae an. 1735. in 4. plag. 2. Recens. in Commerc. Litter. Norico an. 1735. Hebdom. V. pag. 33. seq. in quo Clar. A. sermone Germanico Historiam morbi eiusque naturam nec non remedia per rationem et experientiam comprobata fideliter indicauit. Repetitum in Medicina Castrensi, Norimb. an. 1735. in 8. plag. 8. et Viennae an. 1735. in 8. plag. 12. edita.

V.) *Medicina Castrensis.* Cui subiiciuntur 1.) *Consilium medicum de dysenteria.* 2.) *Consilium medicum de morbo castrensi epidemico an.* 1734. *et an.* 1735. Norimb. an. 1735. 8. plag. 8. Nuncupata est Pii Nicolai de Parelli, consiliarii et archiatri caesarei honoribus. Recens. in Commerc. Litter. Norico an. 1735. Hebdom. XXVII. pag. 212. seqq. et Hebdom. XXVIII. pag. 221. seqq. Repet. Vien. an. 1739. in 8. plag. 9. iterata ibid. an. 1755. in 8. plag. 12.

VI.) *Cogitationes et Observationes de Climate Hungarico.* Adtextae sunt Medicinae Castrensi, Viennae an. 1739. et 1755. editae. Recenset. in Commerc. Litter. Norico an. 1740. Heb. dom. III. pag. 19. seqq. Iucundissima profecto sunt, quae de Climate nostro Hungari-

co

jelent meg 1737-ben 4° alakban, 5 ½ íven. Ismerteti a Commercium Litterarium Noricum (Bajor Tudományos Levelező) 1738-i évfolyama a XV. heti szám 115. skk. lapjain és a XX. heti szám 153. skk. lapjain.

IV. *Consilium de Morbo castrensi epidemico an.* 1734. *et* 1735. (Az 1734. és 1735-i járványos tábori betegséggel kapcsolatos tanácskozás.) Heilbronn, 1735. 4° alakban, 2 íven. Ismerteti a Commercium Litterarium Noricum 1735-i évfolyama, az V. heti szám 33. sk. lapján, ahol a tudós szerző német nyelven leírja a betegség történetét, természetét s az észszerűség és a tapasztalat által igazolt gyógymódokat. Ismételten közölte a Medicina Castrensisben (Tábori orvostudomány), melyet Nürnbergben 1735-ben 8° alakban, 8 íven és Bécsben 1735-ben 8° alakban, 12 íven adtak ki.

V. *Medicina Castrensis.* Hozzáfűzték 1. a *Consilium medicum de dysenteria* (Orvosi tanácskozás a vérhasról) című, 2. a *Consilium medicum de morbo castrensi epidemico an.* 1734. *et* 1735 című művet. Nürnberg, 1735. 8° alakban, 8 íven. De Parelli Pius Miklós császári tanácsosnak és orvosnak ajánlotta. Ismerteti a Commercium Litterarium Noricum 1735-ben.
Újra kiadták Bécsben 1739-ben 8° alakban, 9 íven, majd 1755-ben 8° alakban, 12 íven.

VI. *Cogitationes et Observationes de Climate Hungarico.* (A magyar éghajlatra vonatkozó gondolatok és megfigyelések.) Szövegét a Bécsben 1739-ben és 1755-ben kiadott Medicina Castrensishez fűzték hozzá. Ismerteti a Commercium Litterarium Noricum 1740. évfolyama III. heti száma 19. skk. lapjain. Valóban nagyon kedvező mindaz, amit Kramer a mi magyar

co Kramerus in medium adtulit, et dignissima, vt a Popularibus ciuibus nostris legantur.

VII.) *Medicina Castrensis Chirurgica cum praefatione de officio Medici et Chirurgi Castrensis.* Norimb. an. 1740. 8. plag. 14. Iterat. Viennae an. 1756. in 8. plag. 11. Recens. in Commerc. Litter. Norico an. 1741. Hebdom. XXVI. pag. 201. seqq. et Hebd. XXVII. pag. 209. seq. item Hebdom. XXVIII. pag. 201. seqq.

VIII.) *Nouam methodum aquae frigidae eiusque vtrium ad omnes morbos a Jac. Todaro, Panormitano Latine concinnatam et in Sicilia an. 1734. in 8. editam in compendium misit Kramerus*, et Commercio Litter. Norico an. 1736. Hebdom. VIII. pag. 58. seqq. inseruit, vt a truculenta et funesta morbos eiuscemodi medendi ratione homines quosvis deterreat.

IX.) Obseruationes philosophici et medici argumenti variae in Commercio Litterario Norico intertextae:

Obseruatio 1.) *De fluxu aquarum ante partum in grauidis.* Anni 1732. Hebdom. XXXV. pag. 282.

2.) Observ. *Cogitationes de Wampyris Seruiae in Hungaria.* Ibid. Hebdom. XXXVII. pag. 291. 292.

Dum scilicet anno 1731. exeunte noua antiquae in Hungaria crebrius actae fabulae scena haud ita procul Belgrado in vico Seruiae Meduega vocato ab incolis loci Rascianis, gente superstitionibus admodum

éghajlatunkról előad, és nagyon is méltó arra, hogy honfitársaink elolvassák.

VII. *Medicina Castrensis Chirurgica cum praefatione de officio Medici et Chirurgi Castrensis.* (A tábori sebészet gyógytudománya a tábori orvos és sebész hivatásával foglalkozó előszóval.) Nürnberg. 1740. 8°. 14 ív. Új kiadása Becsben, 1756. 8° alakban, 11 íven. Ismerteti a Commercium Litterarium Noricum 1741-ben, a XXVI. heti szám 201. skk. lapjain és a XXVII. szám 209. skk. lapjain, továbbá a XXVIII. szám 201. skk. lapjain.

VIII. *Novam methodum aquae frigidae ejusque virium ad omnes morbos a Jac. Todaro, Panormitano Latine concinnatam et in Sicilia an. 1734. in 8. editam in compendium misit Kramerus* (A Todari Jakab, palermoi olasz által kieszelt új módszert a hideg víznek s hatásának minden betegség gyógyítására való alkalmazására, mely 1734-ben 8° alakban Sziciliában jelent meg, röviden összefoglalta Kramer). Ezt a Commercium Litterarium Noricum 1736-i évfolyama VIII. számának 58. skk. lapjain közölte, hogy mindenkit visszariasszon a betegségek gyógyításának ettől a kegyetlen és végzetes módjától.

IX. Különféle tárgyakról szóló bölcseleti és orvostudományi észleletek, melyek a Commercium Litterarium Noricum-ban jelentek meg:

1. észlelet. *De fluxu aquarum ante partum in gravidis.* (A szülés előtti vízfolyásról állapotosoknál.) 1732-ben, a XXXV. szám 282. lapján.
2. észlelet. *Cogitationes de Wampyris Serviae in Hungaria.* (Gondolatok a Magyarországon előforduló szerb vámpírokról.) U.o. XXXVII szám, 291. 292. lap.

modum dedita, suscitaretur, quod homines illi Mortuos suos humi reconditos illaesis sepulcris noctu surgere, viuos dormientes adoriri, sanguinemque illis exsugere, et ita breui interiecto temporis interuallo enecare, et hos necatos atque sepultos similiter surgentes alios interficere, vi leasae imaginationis fascinati obstinate crederent; et re hac ad magistratum ciuilem, mox militarem in ea regione excubantem, immo Consilium ipsum bellicum Viennense delata, et inuestigatione instituta, homines perpauidos, temulentos, meticulosos et anxios e somno erumpere, et mirabilia quaevis narrare animaduerteretur, adeoque decreta mox a constitutis Commissariis regiis coemeterii visitatione, in apertis sarcophagis singulis cadauera mortuorum, instar viuorum penitus incorrupta permansisse, sandapilas vero vestimenta et linteamina sanguine florido maduisse, hunc que e naribus, ore, oculis, et pudendis profluxisse, ac pristinos manuum pedumque vngues cum recentibus commutatos fuisse obseruaretur; atque ob id praesentium Judicum sententia omnes illi Wampyri, Lidértz nobis dicti, capitibus truncari, cadauera igne cremari, eorumque collecti cineres in vicinum fluuium Moraua praecipitari juberentur, et haec omnia in ephemeridibus publicis serie hac

adnunci-

Az 1731. év vége felé ugyanis jelentették a polgári hatóságoknak, majd azon a vidéken állomásozó katonai parancsnokságnak, sőt magának a bécsi haditanácsnak is, hogy egy Magyarországon már gyakran elintézett régi mende-mondát újból életre keltette a Belgrádtól nem messze levő, lakosainak anyanyelvén Medvegának nevezett szerb falu rendkívül babonás, rác nemzetiségű lakossága. Azok az emberek ti. megsérült képzelőtehetségüktől elbűvölten makacsul hiszik, hogy eltemetett halottaik sírjaik érintetlenül hagyása mellett éjnek idején felkelnek, rátámadnak az élő alvókra, kiszívják a vérüket, s így rövid időn belül megölik őket. Aztán ezek a megölt és eltemetett emberek hasonlóan felkelnek, és megölnek másokat. Miután az ügyet kivizsgálták, megfigyelték, hogy ezek az emberek nagyon ijedősek, részegesek, félénkek és aggályosak, álmukból felriadnak és mindenféle furcsaságokat beszélnek össze. Épp azért a kinevezett királyi biztosok elrendelték, hogy vizsgálják át a temetőt. A felnyitott koporsókban azt találták, hogy a holttestek teljesen romlatlanok maradtak, mintha élnének, a Szent Mihály lova, a ruhák s a fehérneműk pedig élénkszínű vértől nedvesek, s ez utóbbi az orrból, szájból, szemből és szeméremrészekből folyt ki, és hogy a kezen és lábon megújultak a körmök. Ennek okáért a jelenlevő bírák végzése alapján meghagyták, hogy mindazoknak a vámpíroknak, akiket mi lidérceknek hívunk, fejét kell venni, holttestét el kell égetni, s összegyűjtött hamvaikat a közeli Morava folyóba kell szórni, s ezúttal mindezt hírül kell adni a hivatalos újságokban.

adnunciarentur: tunc Kramerus quoque Noster, quia vniuersum Medicorum et philosophorum chorum in explicandis eiuscemodi phaenomenis in diuersas abire intelligeret sententias, animi sui de his Hungariae Wampyris cogitata modo rectae rationi consentaneo cum publico communicauit, adserendo immo rationibus indubiis demonstrando nihil se in dicta relatione inuenire potuisse, quod ex principiis rectae rationis quam commodissime explicari nequeat, recensita quoque illa symptomata omnia, quae lues haec epidemica excitaverat, non nisi delirio Wampyriano, aut certe superstitioni nationali adscribi debere. Ab experientia quippe constat, omnem nationem Rascianam, aut, si mauis, Russicam dictam, atque Valachicam, quae partim regiones Hungariae inde a Buda in Seruiam, immo fere Constantinopolim cis Danubium vsque, atque Daciam omnem antiquam, Ripensem puta, transalpinam Valachiam et Moldaviam, (et mediterraneam) Transsyluaniam inhabitat, de Morte et Mortuis suis singulares prosus et superstitiosas constanti lege fouere opiniones eo in primis tempore, dum solito numerosiorem quampiam stragem inter se grassari obseruauerit; singulos enim nulla etiam luis epidemicae culpa mortuos gentili more per uetulas, agnatos et familiares

diebus

Ekkor a mi Kramerünk, minthogy rájött, hogy az orvosoknak és a bölcselőknek sokasága különféleképpen vélekedik ezeknek a jelenségeknek a magyarázatát illetőleg, a helyes gondolkozásnak megfelelő módon nyilvánosságra hozta, mi a véleménye ezekről a magyarországi vámpírokról, azt állítva, sőt kétségtelenül bebizonyítva, hogy az említett jelentésben semmit se tudott találni, amit ne lehetne egészen könnyen a helyes gondolkozás elvei alapján megmagyarázni, és hogy valamennyi felsorolt jelenséget, amit az a járványos kór előidézett, csakis a vámpíri rögeszme, vagy pedig a nemzeti babona számlájára kell írni. Tapasztalatból ismeretes ugyanis, hogy a rácok, vagy ha jobban tetszik, az oroszoknak nevezett egész nemzetség és az oláhok, akik egyrészt Magyarországnak Budától Szerbiáig, sőt a Dunán innen csaknem egészen Konstantinápolyig húzódó tájait, valamint az egész régi Dáciát, nevezetesen annak az Alduna körüli részét, a hegyeken túl fekvő Oláhországot és Moldvát (és a közéjük eső erdélyi részt) lakják, a halálról és halottaikról makacs törvényszerűséggel egészen furcsa és babonás nézeteket vallanak; elsősorban olyankor, amikor azt látják, hogy a szokásosnál többüket pusztító vész üti fel köztük a fejét. Mert halottaikat, ha nem haltak is meg járványos betegségben, vénasszonyok, rokonok és ismerősök ál-

diebus et noctibus aliquot continuis interrogant, quare mortui fuerint, quum diuites pecude, pecore, numis et frumentis exstiterint, potissimum vero vbi morbus quispiam epidemicus grassatur, a Mortuis quibusdam se suosque Rasciani *exsugi* credunt, Valachi vero, natio aeque superstitiosa, *masticari* se dicunt, teste Köleserio Nostro in Scrutinio Pestis Dacicae Cibinii an. 1709. in 16. edito, qui *Wampyrismum* omnem pag. III. *seductionem ac lusum Diaboli* nominat. Sed missis omnibus iis philosophorum et medicorum ratiociniis, quibus phaenomena in effossis Wampyrorum cadaueribus observata, magna animorum contentione explicare annisi sunt, equidem reuera satis mirari non desino, quum celebratissimos *Hungaria et Transilvania* plures eo quoque tempore aluerit *Medicos*, *Czuzium*, *Torkosium*, *Perbeggum*, *Hermannum*, *Sailerum*, *Fischerum*, *Komáromium*, *Neuholdum*, *Lorerium*, *Raymannum*, *Raggerum*, *Hambacherum*, *Mollerum*, *Milleterum*, *Perlitsium*, *Koelesérium*, *Albrichium*, *Borosnyaium*, *Patakium*, *Jo. Andr. Seguerum*, Debrecinensium tunc poliatrum, alios, ne vnicum quidem tamen eorum accersitum fuisse, qui anatomicam talium cadauerum instituisset dissectionem, capitis contenta, nobiliora abdominis viscera, sanguinem venosum et arteriosum, eiusque turgescentiam, fluidita-

tal néhány napon át éjjel-nappal kérdezgetik, miért haltak meg, noha sok volt a marhájuk, jószáguk, pénzük és gabonájuk. Főleg pedig ha járvány pusztít, a rácok azt hiszik, hogy halottaik *kiszívják* vérüket és hozzátartozóik vérét, az oláhok pedig, akik hasonlóan babonás nemzet, azt mondják, hogy őket meg *megrágják*. Utóbbit Kölesérink közli, aki a *Scrutinium Pestis Dacicae* (Az erdélyi pestis vizsgálata) című Nagyszebenben, 1709-ben, 16° alakban kiadott könyve II. lapján mindenféle *vámpírhitet csalásnak és az ördög ámításának* nevez. De eltekintve a bölcselőknek és orvosoknak valamennyi okoskodásától, mellyel nagy hévvel igyekeztek megmagyarázni a vámpírok kiásott holttestein megfigyelt jelenségeket, valóban nem szűnök meg eléggé csodálkozni azon, hogy bár *Magyarországnak és Erdélynek* abban az időben is *sok* híres *orvosa* volt, mint pl. *Cruzius, Torkos, Perbegg, Hermann, Sailer, Fischer, Komáromi, Neuhold, Loew, Raymann, Ranger, Hambacher, Moller, Milleter, Perlits, Kölesséri, Alkrich, Borosnyai, Pataki, Segner János András*, akkoriban a debreceniek orvosa és mások, egyetlenegyet sem hívtak közülük oda, hogy kiboncolja ezeket a holttesteket, fejük tartalmát, hasuk nemesebb belső részeit, a vénás és artériás vérüket, s ennek alvadását, folyékony voltát,

fluiditatem, calorem, tum bilis, atque pinguedinis sub terra natae, naturam, adhibitis per analysin chemicam experimentis modo conueniente examinasset, non minus cuticulae separationem, manuum, pedumque callos, vnguesque deciduos, atque renatos, curatius expendisset, in diaetam denique gentis huius barbarae ac superstitiosae item mores ac morbos familiares, immo ipsam quoque conditorii humum, et plura talia sollicite inquisiuisset, quae vero omina ad genuinam aenigmatis huius Vampyrici Belgradiensis solutionem perpetuo reuera desiderabuntur. Interim vero licet plures viri eruditi exteri, vt statim monueram, in interpretandis Vampyrorum horum, phaenomenis aetate illa ad rauim vsque desudauerint, vt vel maxime ex solo Commercio Litter. Norico anni 1732. patet luculentissime, neminem tamen, vt quidem opinamur, curatius de his Hungariae Vampyris umquam disseruisse, quam Marchionem d'Argens dans les Lettres Juiues Tom. V. epist. CXXV. qui omnino legi merentur.

3.) Observat. *De ambrae grysteae origine.* Anni 1732. Hebdom. XXXVII. pag. 293.

4.) Obs. *De Cadmia fossili.* Ibidem pag. 297.

5.) Obs. *De salis communis diuersitate.* Ibid. pag. 298.

hőfokát, valamint a föld szine alatt keletkezett epeváladék és zsíradék természetét vegyelemzéssel, kísérleti úton alkalmas módon megvizsgálja, éppúgy mint a felhám leválását, a kéz és láb bőrkeményedéseit, a lehulló és újranövő körmöket, gondosan felkutassa ennek a barbár és babonás népnek az étrendjét, továbbá házi erkölcseit és betegségeit, sőt magának a temetőnek a talaját és más hasonlókat. Mindez azonban e belgrádi vámpír-rejtély igazi megoldásához valójában mindörökre hiányzani fog. Ámbár mint fentebb említettem, több külföldi tudós, annak idején az ezekkel a vámpírokkal kapcsolatos jelenségek magyarázatában szinte rekedtre beszélte magát, amint ezt bőségesen bizonyítja csupán a Commercium Litterarium Noricum 1732-i évfolyama, az a véleményünk, hogy Magyarországnak ezekről a vámpírjairól senki sem értekezett valaha is gondosabban, mint D'Argens márki a Letters Juives (Zsidó levelek) című műve V. kötetének CXXV. levelében, mely nagyon is megérdemli, hogy elolvassák.

3. észlelet. *De ambrae grysseae origine.* (A szürke ámbra eredete) 1732-ben a XXXVII. heti szám 293. lapján.

4. észlelet. *De Cadmia fossili.* (A bányászott érc) Ugyanott a 297. lapon.

5. észlelet. *De salis communis diversitate.* (A közönséges só különböző fajtáiról) Ugyanott a 298. lapon.

6.) Obs. *De ferro ex carbonibus fossilibus parando.* Ibid. pag. 298.

7.) Obs. *De gypso ex glacie Mariae parando, et ad praeparationes infusionesque anatomicas adhibendo.* Ibid. pag. 298.

8.) Obs. *De medicamentis antihydropicis, quibus omnibus praefertur succus Iridis nostratis.* Hebdom. XLI. pag. 322. seqq.

9.) Obs. *De haemorrhagiis vetularum ex neglecta Venae sectione.* Ibid pag. 324.

10.) Obs. *De caussa caecitatis fixae et periodicae, et visus dimidiati.* Hebdom. XCII. pag. 333.

11.) Obs. *De vitriolo antiepileptico Stisseri, et de convulsionibus particularibus.* Ibid. pag. 334.

12.) Obs. *De apoplexia febribus intermittentibus senum superueniente, et de apoplexiae caussis in genere.* Hebdom. XLIV. pag. 345.

13.) Obs. *De vrina phthisicorum non ex solo colore et consistentia, sed ex statera simul et hydrometria diiudicanda.* Ibid. pag. 346 item an. 1734. Hebdom. I. pag. II.

14.) Obs. *De caussa Plicae Polonicae non satis recte ab Erndtelio in Varsavia illustrata explicata, demonstratur exemplo Valachorum ex sordido viuendi genere eam contrahentium, qui absque omni sanitatis noxa et ferunt et excindunt: quod aeque in equis quoque Transyluanicis fieri observatur.* Hebdom. XLVI. pag. 363.

15.)

6. észlelet. *De ferro ex carbonibus fossilibus parando.* (Hogyan kell a bányászott szénből vasat nyerni) U.o. a 298. lapon.
7. észlelet. *De gypso ex glacie Mariae parando, et ad praeparationes infusionesque anatomicas adhibendo.* (Hogyan kell márüvegből gipszet nyerni, s ezt anatómiai preparáláshoz és beöntésekhez felhasználni. Uo. 298. lap.
8. észlelet. *De medicamentis antihydropicis, quibus omnibus praefertur succus Iridis nostratis.* (A vizkor elleni gyógyszerek, melyek közül legjobb a mi íriszünk leve)XLI. szám, 322. skk. lapjai.
9. észlelet. *De haemorrhagiis cetularum ex neglecta Venae sectione.* (Az öregasszonyoknál érvágás elhanyagolásából adódó vérfolyás) Uo. 324. lap.
10. észlelet. *De caussa caecitatis fixae et periodicae, et visus dimidiati.* (Az állandó és időszaki vakság, valamint a félvakság oka) XCII. heti szám, 333. lap.
11. észlelet. *De vitriolo antiepileptico Stisseri, et de convulsionibus particularibus.* (A Stisser-féle nyavalyatörés elleni csersav és a részleges görcsök) Ugyanott 334. lap.
12. észlelet. *De apoplexia febribus intermittentibus senum superveniente, et de apoplexiae caussis in genere.* (Az öregek váltólázához járuló gutaütés, és a gutaütés okai általában) XLIV. szám, 345. lap.
13. észlelet. *De urina phtisicorum non ex solo colore et consistentia, sed ex statera et hydrometria dijudicanda.* (A tüdőbajosok vizeletét nem csupán színük és állományuk, hanem

súlyuk és víztartalmuk szerint kell megítélni) Uo. 346. lap, valamint ugyancsak az 1734-es évfolyam I. heti számának II. lapja.

14. észlelet. *De caussa Plicae Polonicae non satis recte ab Erndtelio in Varsavia illustrata explicata, demonstratur exemplo Valachorum ex sordido vivendi genere eam contrahentium, qui absque omni sanitatis noxa et ferunt et excindunt: quod aeque in equis quoque Transylvanicis fieri observatur.* (A lengyelfürt oka, melyet Erndtel Varsóban nem világított és magyarázott meg elég helyesen. Bizonyítja ezt az oláhok példája, akik azért kapják meg, mert piszokban élnek, s akik egészségük minden kára nélkül viselik és vetik le azt: ugyanezt megfigyelhető az erdélyi lovaknál is) XLVI. szám. 363. lap.

15.) Obs. *De sphacelo intestini coli per abscissionem curato.* Ibid. pag. 364. et an. 1733. Hebdom. XXXVII. pag. 289.

16.) Obs. *De nephritide, morbo endemio Viennensi, et fistula renali.* Ibid. pag. 364.

17.) Obs. *De calculo in linguae ranula ex salivae Stasi, ductuque salivalis atonia concreto.* Hebd. XLIX. pag. 386.

18.) Obs. *De epilepsia in puero terrore oborta.* Hebdom. LI. pag. 406.

19.) *Animadversiones de Oleo Talci, eiusque menstruo Beeriano, et igne gehennae atque diaboli chemico Agricolae refutato.* Hebd. XLVII. pag. 371. seq collat. an. 1733. Hebdom. XXVII. pag. 289.

20.) Obs. *De camelostruthionibus Viennae ova parientibus, et eadem excludentibus; et de gallinis Dotensibus in Hungaria, ova sola membrana pellucida tecta parientibus, et incubitu suo feliciter excludentibus.* Anni 1733. Hebdom. XXXIX. pag. 306.

21.) *Animaduersiones in cataractae depositionem Petiti et Heisteri.* Ibid. Hebdom. IV. pag. 27.

22.) Obs. *De cicutae atque Stramonii Maslag dicti noxio effectu, deque vini atque antimonii aceto, vegetabilium venenosorum, nec non petechiarum antidoto.* Hebdom. XXXII. pag. 251. seqq.

15. észlelet. *De sphacelo intestini coli per abscissionem curato.* (A vastagbél fekélyének műtéttel történt gyógyítása.) Uo. 364. lap, és az 1733-i évfolyam XXXVII. számának 289. lapja.

16. észlelet. *De nephritide, morbo endemio Viennensi, et fistula renali.* (A vesegyulladás, a bécsi bélbetegség, a vesetályog.) Uo. 364. lap.

17. észlelet. *De calculo in linguae ranula ex salivae Stasi, ductusque salivalis atonia concreto.* (A nyelven keletkező hólyagok apró kövei, melyek a nyál állagából és a nyálcsatorna atoniája folytán állnak össze.) XLIX. szám 386. lap.

18. észlelet. *De epilepsia in puero ex terrore oborta.* (Ijedtségből származó gyermekkori nyavalyatörés.) LI. heti szám, 406. lap.

19. észlelet. *Animadversiones de Oleo Talci, ejusque menstruo Beeriano, et igne gehennae atque diabli chemico Agricolae refutato.* (Az Oleum Talci-val, annak Beer-féle menstruumával, valamint a pokol és a sátán tűzének az Agricola-féle vegyszerrel történt elűzésével kapcsolatos jegyzetek.) XLVII. szám, 371. skk. lap. vö. az 1733. évfolyam XXXVII. számának 289. lapjával.

20. észlelet. *De camelostruthionibus Viennae ova parientibus, et eadem excludentibus; et de gallinis Dotensibus in Hungaria, ova sola membrana pellucida tecta parientibus, et incubitu suo feliciter excludentibus.* (A Bécsben tojó és tojásaikat kiköltő struccokról; a magyarországi gyöngytyúkokról, melyek

csupán átlátszó hártyába burkolt tojást tojnak és ezeket ültetve sikeresen kikeltik.) Az 1733. évfolyam XXXIX. számának 306. lapja.

21. észlelet. *Animadversiones in cataractae depositionem Petiti et Heisteri.* (A Petit és Heister hályoglevételéhez fűzött megjegyzések.) Uo. IV. heti szám 27. lap.

22. észlelet. *De cicutae atque Stramonii Maslag dicti noxio effectu, deque vini atque antimonii aceto, vegetabilium venenosorum, nec non petechiarum antidoto.* (A bürök és a maszlagnak mondott szalmaféleség káros hatása, valamint a bor- és ólomecet, mint mérgező növények és italok ellenszere.)
XXXII. szám, 251. ssk. lapok.

23.) Obs. *De haemorrhagia ex varice in tibia feminae Hungarae rupta, non nisi ligatura venarum iliacarum et cruralium curata.* Hebd. I. pag. 3.

24.) Obs. *De decocto seminis milii indigenae in curanda periculosa Hungariae dysenteria specifico.* Hebdom. VI. pag. 43. seq.

25.) Obs. *De conficiendis variis phosphoris.* Hebdom. XVIII. pag. 137. et Hebd. XX. pag. 154.

26.) Obs. *De conficiendis poliendisque variis lentibus vitreis.* Hebd. XIII. pag. 97. seq. et Hebdom. XIV. pag. 105. seq.

27.) Obs. *Hippocratis effata pro absoluta Medicis regula HABERI NON POSSE TAMDIU, quoad Graeciae historia naturali destituantur, exemplo venti australis edoceri.* Hebd. XXIII. pag. 177.

28.) Obs. *De urinae coloris differentia in morbis acutis malignis et benignis; nec non de morbo hysterico febrili ex concubitu.* Anni 1734. Hebdom. I. pag. 12.

29.) *Examen medicamentorum epilepticorum, Olei in primis animalis Dippelii.* Ibid. Hebd. IV. pag. 28.

30.) Obs. *De sanguine ex vena secta misso, sicco et inflammabili.* Ibid. Hebdom. VI. pag. 43.

31.) Obs. *De liquorum pondere, ponderandique modo.* Hebdom. VIII. pag. 60. collat. an. 1735. Hebdom. XLIII. pag. 337.

32.)

23. észlelet. *De haemorrhagia ex varice in tibia feminae Hungarae rupta, non nisi ligatura venarum iliacarum et cruralium curata.* (Egy magyar nőnek a lábszárcsonton levő visszércsomójából előtörő vérfolyása, melyet csak az ágyéki és lábszári visszerek elkötésével gyógyítottak meg.) I. heti szám, 3. lap.

24. észlelet. *De decocto teminis milii indigenae in curanda periculosa Hungariae dysenteria specifico.* (A veszélyes magyarországi vérhas kezelésére különlegesen alkalmas hazai kölesmag főzet.) VI. szám, 43. skk. lapok.

25. észlelet. *De conficiendis variis phosphoris.* (Különféle foszforos készítmények előállítása.)XVIII. szám, 137. lap, XX. szám, 154. lap.

26. észlelet. *De conficiendis poliendisque variis lentibus vitreis.* (Különböző üveglencsék készítése és csizsolása.) A XIII. szám, 97. skk. lapjai és a XIV. szám 105. skk. lapjai.

27. észlelet. *Hippocratis effata pro absoluta Medicis regula HABERI NON POSSE TAMDIU, quoad Graeciae historia naturali destituantur, exemplo venti australis edoceri.* (A déli szél példáján tanuljuk meg, hogy Hippocrates mondásait nem lehet az orvosok számára adott tökéletes szabálynak tartani mindaddig, amíg hiányzik mellőlük Görögország természetrajza.) XXIII. szám 177. lapja.

28. észlelet. *De urinae coloris differentia in morbis acutis malignis et benignis; nec non*

de morbo hysterico febrili ex concubitu. (A vizelet színe különböző a rossz- és a jóindulatú heveny betegségekben; valamint a közösülés következtében fellépő lázas méhbetegség.) 1734. évfolyam, I. szám, 12. lap.

29. észlelet. *Examen medicamentorum epilepticorum. Olei in primis animalis Dippelii.* (A nyavalyatörés gyógyszereinek, elsősorban a Dippel-féle állati olajnak vizsgálata.) Uo. IV. szám, 28. lap.

30. észlelet. *De sanguine ex vena secta misso, sicco et inflammabili.* (A megmetszett visszérből csurgó vér száraz és éghetetlen.) Ugyanott VI. szám, 43. lap.

31. észlelet. *De liquorum pondere, ponderandique modo.* (A folyadékok súlya és mérésük módja.) VIII. szám 60. lap, vö. az 1735-i évfolyam XLIII. számának 337. lapjával.

32.) Obs. *De gryllo in aurei bubulci Temesvariensis ingresso, et gossypio conglobato melleque illito extracto.* Hebdom. XI. pag. 82.

33.) Obs. *De melancholico pactum diabolicum mentiente, ubi sacerdotum exorcismi nihil valerent, medicamentis rite adhibitis feliciter curato.* Hebdom. XVII. pag. 129.

34.) *De tinctura coralliorum, horumque natura, nec non de ligamentorum uteri lutorum et rotundorum officio in coitu.* Hebd. XIX. pag. 147. collat. an. 1735. Hebd. XXV. pag. 193.

35.) Obs. *De ouis magicis vrtularum Hungaricarum in insula Csallokőz a rhedario Principis Eszterházii comestis, nec non Vomica tunicata Hungariae quoque endemia.* Hebdom. XXV. pag. 195.

36.) Obs. *De tempestate ex animantibus, utpote ranis, lampetris, delphine, asino, pauonibus etc. praesagienda.* Ibid. pag. 196.

37.) Obs. *De vsu mercurialium in curanda Lue venerea.* Hebdom. XLI. pag. 322. et 330.

38.) *De Vino Vatziensi rubello Hungarico, optimo nephriticorum remedio.* Anni 1735. Hebdom. VI. pag. 43.

39.) *De ranarum generatione, et ouulorum earumdem exclusione.* Hebdom. VII. pag. 51.

40.) Obs. *De remedio specifico infallibili empiricae Mulieris Ketskemetiensis in curanda ra-*

32. észlelet. *De grillo in aures bubulci Temesvariensis ingresso, et gossypio conglobato melleque illito extracto.* (A temesvári marhapásztor fülébe mászott tücsköt mézzel megkent gyapotcsomóval húzták ki.) XI. szám, 82. lap.

33. észlelet. *De melancholico pactum diabolicum mentiente, ubi sacerdotum exorcismi nihil valerent, medicamentis rite adhibitis feliciter curato.* (Ördögi szövetkezést színlelő eszelős embert, akinek esetében a papok ördögűzései mit sem értek el, sikeresen meggyógyítottak a helyesen alkalmazott gyógyszerek.) XVII. szám, 129. lap.

34. észlelet. *De tinctura coralliorum, horumque natura, nec non de ligamentorum uteri lutorum et rotundorum officio in coitu.* (A gyöngyök festése és ezek természete, továbbá a méh sárgaszínű és kerekded izomkötegeinek szerepe a közösülésnél.) A XIX. szám 147. lapját vö. az 1735-i évfolyam XXV. számának 193. lapjával.

35. észlelet. *De ovis magicis vetularum Hungaricarum in insula Csallóköz a rhedario Principis Eszterházi comestis, nec non Vomica tunicata Hungariae quoque endemia.* (A Csallóköz szigetén Eszterházy herceg kocsisa által megevett tojások, melyeket magyar vénasszonyok megbabonáztak, valamint a Magyarországon is előfurduló gennyes tüdőkelés.) XXV. szám 195. lap.

36. észlelet. *De tempestate ex animantibus, utpote ranis, lampetris, delphine, asino, paronibus etc. praesagienda.* (Időjárás jóslása állatok,

mint békák, szentjánosbogarak, a delfin, szamár, pávák sat. viselkedése alapján.) Uo. 196. lap.

37. észlelet. *De usu mercurialium in curanda Lue venerea.* (Higanyos készítmények használata a bujakór gyógyítására.) XLI. szám, 322. és 330. lapok.

38. észlelet. *De vino Vacziensi rubello Hungarico, optimo nephriticorum remedio.* (A magyarországi Vác vörösbora, a vesebajosok kiváló gyógyszere.) Az 1735. évfolyam VI. számának 43. lapja.

39. észlelet. *De ranarum generatione, et ovulorum earundem exclusione.* (A békák nemzése és petéik kikeltése.) VII. szám, 51. lap.

40. észlelet. *De remedio specifico infallibili empiricae Mu-*

bis canina seu hydrophobia cantharidum beneficio. Hebd. XI. pag. 83.

41.) Obs. *De immutata repentina veris aeris serenitate, catharrhos febre comitatos generante.* Hebd. XVII. pag. 131.

42.) Obs. *Mammas maribus pubescentibus ab anno aetatis XII. ad XIV. sororire admodum familiare esse: et de immodica Mercurii sublimati corrosivi quantitate deglutita et curata.* Hebd. XXX. pag. 236.

43.) Obs. *De singulari bufonum virtute antiloimica: nec non de muliere melancholica variantium tempest. praenuntia.* Hebd. XXXVIII. pag. 297.

44.) Obs. *Deligandum recens natorum umbilicum exemplo infantis Temesvariensis probari.* Hebdom. XLIII. pag. 338.

45.) Obs. *Causam asthmatis ex impedito massae sanguineae, per pulmones circulo subinde oriri, ex Parellii Praeparatis anatomicis demonstrari posse.* Anni 1736. Hebdom. IX. pag. 65.

46.) Obs. *De remediis pulices a satis in terram seminibus arcendi: item de insectis noctu lucentibus, cicindelis seu Lampyris dictis; nec non Mercurium currentem aqua solui posse contra Boërhaevium probari.* Hebdom. XVI. pag. 121. seq.

47.) Obs. *Veram Smyridem a ferro adtrahi: testacea non marina seu aquatica usui medico interno parum conuenire: de nona tuborum opticorum specie Krameriana: de aqua ex suc-*

co-

lieris Ketskemetiensis in curanda rabie canina seu hydrophobia cantharidum beneficio. (A kecskeméti javasasszony sajátságos gyógyszere, mely az ebveszettségre, vagy a kőrisbogár okozta víziszonyra jó.) XI. szám, 83. lap.

41. észlelet. *De immutata repentina veris aëris serenitate, catarrhos febre comitatos generante.* (A tavaszi derűs időjárás hirtelen változása lázzal járó náthát idéz elő.) XVII. szám, 131. lap.

42. észlelet. *Mammas maribus pubescentibus ab anno aetatis XII. ad XIV. sororire admodum familiare esse: et de immodica Mercurii sublimati corrosivi quantitate et curata.* (Nagyon megszokott dolog, hogy a 12 és 14 éves kor közti serdülő fiúknak mellei telt alakúak lesznek; nagymennyiségű szublimált, maró hatású higany lenyelése és e baj gyógyulása.) XXX. szám, 236. lap.

43. észlelet. *De singulari bufonum virtute antiloimica: nec non de muliere melancholica variantium tempestatum praenuntia.* (A varangyos békák sajátságos pestisellenes képessége: valamint az időjárás változásait előrejelző eszelős asszony.) XXXVIII. szám, 297. lap.

44. észlelet. *Deligandum recens natorum umbilicum exemplo infantis Temesvarien.is probari.* (A temesvári csecsemő példája igazolja, hogy az újszülöttek köldökét le kell kötni.) XLIII. szám, 338. lap.

45. észlelet. *Caussam asthmatis ex impedito massae sanguineae, per pulmones circulo subinde oriri, ex Parellii Praeparatis anatomicis*

demonstrari posse. (Parellius Praeparata anatomica című művéből kimutatható, hogy az asztmát néha az okozza, hogy a tüdőben keringő vér valami akadályba ütközik.) 1736-os évfolyam IX. heti számának 65. lapja.

46. észlelet. *De remediis pulices a satis in terram seminibus arcendi: item de insectis noctu lucentibus, cicindelis seu Lampyris dictis; nec non Mercurium currentem aqua solvi posse contra Boerhavium probari.* (Óvszerek a bolháknak a vetésektől való távoltartására: továbbá az éjjel világító rovarok, melyeket szentjánosbogaraknak hívnak; valamint Boerhavius ellenében bizonyítjuk, hogy a folyékony higany vízben oldható.) XVI. szám 121. skk. lapjai.

47. észlelet. *Veram Smyridem a ferro adtrahi: testacea non marina seu aquatica usui medico interno parum convenire: de nova tuborum opticorum specie Krameriana: de aqua ex*

co pomorum Borsdorffensium destillata, specifico in lippitudine oculorum, ulceribusque cacoethicis variis medicamento. Hebdom. XXXI. pag. 243. collat. Hebdom. XXXI. pag. 243. Collat. Hebdom. pag. 402.

48.) Obs. *Veram Smyridem inueniri in fluuio Morawa ad confinia regni Turcici Seruiam interluente; item prope Belgradum terram Tripolitanae vere respondentem.* Hebd. XXXVIII. pag. 297.

49.) Obs. *De facili salem amarum purgantem conficiendi methodo.* Hebdom. XLIII. pag. 344.

50.) Obs. *De Meniscorum praestantia, de ellipsi, parabola, conchoide, aliisque opticis; item de oculo humano cum telescopio Hollandico composito comparando.* Anni 1737. Hebdom. III. pag. 17. seqq. et an. 1738. Hebd: XXI. pag. 233.

51.) Obs. *De singulari Militis antipathia cum mulieribus pedes suos decussatim collocantibus.* Hebdom. XXX. pag. 233.

52.) Obs. *De Radice gratiolae, ypecacoanhae, succedaneo, diarrhearum, dysenteriarum, et gonorrhaearum specifico remedio: item de viribus Helianthemi in curanda phthisi efficacissimis; et insigni fraxinellae seu dictamni circa Debrecinum et M. Varadinum, graminis vero longius cristati Scheuchzeri circa Ketskemetum et Szegedinum copia, nec non de Zingaris, eorumque in Hungaria negotiatione, lingua*

succo pomorum Borsodorffensium destillato, specifico in lippitudine oculorum, ulceribusque cacoethicis variis medicamento. (A mágnesvas vonzza az igazi korundot: a nem tengeri, vagyis édesvízi teknősbékák kevésbbé alkalmasak belső orvosi használatra: a Kramerféle új látcsövek: a borsdorfi almák nedvéből nyert párlat, mely sajátságos gyógyszere a szemgyulladásnak és különféle mérges fekélyeknek.) XXXI. szám 243. lap, vö. a 402. lappal.

48. észlelet. *Verum Smyridem inveniri in fluvio Moravo ad confinia regni Turcici Serviam interluente; item prope Belgradum terram Tripolitanae vere respondentem.* (A valódi korund a Törökország és Szerbia határán folyó Moravában található; továbbá a tripolisinak megfelelő talaj Belgrád közelében.) XXXVIII. szám, 297. lap.

49. észlelet. *De facili salem amarum purgantem conficiendi methodo.* (A hashajtó keserűsó készítésének könnyű módszere.) XLIII. heti szám, 344. lap.

50. észlelet. *De Meniscorum praestantia, de ellipsi, parabola, conchoide, aliisque opticis; item de oculo humanobum telescopio Hollandico composito comparando.* (A tükrök kiválósága, az ellipszis, prabola, kúp és más optikai eszközök; továbbá hasonlítsuk össze az emberi szemet az összetett holland távcsővel.) 1737-i évfolyam III. heti számának 17. skk. lapjai és az 1738-i évfolyam XXI. számának 233. lapja.

51. észlelet. *De singulari Militis antipathia cum*

mulieribus pedes suos decussatim collocantibus. (Bizonyos katonának fura ellenszenve a lábaikat keresztbe tevő asszonyokkal szemben.) XXX. szám, 233. lap.

52. észlelet. *De radice gratiolae, ypecacoanhae, succedaneo, diarrhoearum, dysenteriarum, et gonorrhoearum specifico remedio: item de viribus Helianthemi in curanda phthisi efficacissimis; et insigni fraxinellae seu dictamni circa Debrecinum et Magnum Varadinum, graminis vero longius cristati Scheuchzeri circa Ketskemetum et Szegedinum copia, nec non de Zingaris.*

et religione. Anni 1738. Hebd. III. pag. 17. seqq.

53.) *Relatio de Medici Eszekiensis cataplasmate ex allio et aceto parato, euporisto in morbo hysterico topico, et viribus Lathyri altissimae in ulceribus cacoethicis curandis.* Hebdom. XXI. pag. 161.

54.) Obs. *De Cotino Theophrasti, Hungaris Szömörtzefa dicto, largo circa Petro varadinum et Belgradum, vt et eis lacum Balatonis proventu, Corticis Peruviani succedaneo; nec non febrifugo Kergeriano puluere ad vnciam integram exhibito.* Hebdom. XXXVI. pag. 284.

55.) Obs. *De medicamentis sulphureo-mercurialibus, vt est, aethiope minerali, tamquam efficacissimis in morbis Lymphatico-exanthematicis, psora, herpete, et serpigine venereis, immo ipsa lue, remediis.* Anni 1739. Hebd. XXXVIII. pag. 297.

56.) Obs. *De amuletorum ex bufonibus paratorum mira efficacia, quam in Peste Hungarica an. 1740. grassata, illa praestiterunt.* Anni 1740. Hebd. XXV. pag. 194.

57.) Obs. *De contrafissura intestini ilei sinistri lateris in rhedario, qui in dextro hypocondrio laesus est.* Hebdom. XXVI. pag. 201.

58.)

eorumque in Hungaria negotiatione, lingua, et religione. (Az orvosi csikorka, az ipecacoana gyökere, a hasmenés, vérhas és gonorrhaea második sajátságos gyógyszere: továbbá a napvirág hatása a tüdőbaj gyógyítására; a kőrislevél, azaz ezerjófű jeles mennyisége Debrecen és Nagyvárad környékén, a Scheuchzer-féle hosszútaréjú fűé Kecskemét és Szeged körül, valamint a cigányok, ezeknek magyarországi viselkedése, nyelve és vallása.) 1738. évfolyam. III. heti szám, 17. skk. lapok.

53. észlelet. *Relatio de Medici Eszekiensis cataplasmate ex allio et aceto parato, euporisto in morbo hysterico topico, et viribus Lathyri altissimae in ulceribus cacoëtheis curandis.* (Beszámoló az eszéki orvosnak fokhagymából és ecetből készített kenőcséről, mely méhbajnál helyileg könnyen alkalmazható, s a magasnövésű Lathyris-fűnek a rosszindulatú daganatok gyógyítására alkalmas erejéről.) XXI. szám 161. lap.

54. észlelet. *De Cotino Theophrasti, Hungaris Szömörtzefa dicto, largo circa Petro varadinum et Belgradum, ut et cis lacum Balatonis proventu, Corticis Peruviani succedaneo; nec non de febrifugo Kergeriano pulvere ad unciam integram exhibito.* (Theophrastus vad olajfája, melyet magyarul szömörcsefának mondanak, s mely bőven fordul elő Pétervárad és Belgrád táján, valamint a Balatonon innen, a perugiai fahéj pótléka; továbbá a lázcsillapító Kerger-féle por, teljes unciaadagban.) XXXVI. szám, 284. lap.

55. észlelet. *De medicamentis sulphureo-mercurialibus, ut est, aethiope minerali, tamquam efficacissimis in morbis Lymphatico-exanthematicis, psora, herpete, et serpigine venereis, immo ipsa lue, remediis.* (A kén-higanyos orvosságok, mint pl. a higanyszulfid, melyek a nyirok- és kiütéses betegségeknek, mint a nemi rühnek, sömörnek, viszketegnek, sőt magának a bujakórnak is leghatásosabb gyógyszerei.) Az 1739-i évfolyam XXXVIII. számának 297. lapja.

56. észlelet. *De amuletorum ex bufonibus paratorum mira efficacia, quam in Peste Hungarica an. 1740. grassata, illa praestiterunt.* (A varangyos békából készült amulettek csodás hatása, melyet az 1740-i magyar pestisjárvány idején tanúsítottak.) 1740. évfolyam, XXV. szám, 194. lap.

57. észlelet. *De contrafissura intestini ilei sinistri lateris in rhedario, qui in dextro hypocondrio laesus est.* (A jobb ágyékán megsérült kocsis vékonybelének baloldali átfúródása.) XXVI. szám, 201. lap.

58.) Obs. *De gryllorum quinque speciebus in Austria, et sexta in Servia detectis.* Anni 1740. Hebdom. XXIX. pag. 226.

59.) Obs. *De modo Rascianorum in Hungaria, spiritum ardentem ex uvis expressis et in vase tecto fermentatis eliciendi, qui optimum ad vegetabilium et mineralium qualitates extrahendas est menstruum.* Hebdom. XXVIII. pag. 221. Anni 1741.

60.) Obs. *De novo furno chemico portatili, omnium commodissimo.* Ibid. Hebd. XXXVIII. pag. 224.

62.) Obs. *De cura luis venereae, plantaginis minore et urtica maiore instituta, octo nummis aureis Cremnitziensibus ab empirica muliere redemta, et pluribus experimentis in Hungaria confirmata.* Hebd. XXXIV. pag. 265.

62.) Obs. *De nonnullis medicamentis antivenereis, Medici potissimum Laurinensis Decocto; item cura simplicissima rustica scrophularum, cancrorum, et omnium ulcerum carnosorum cacoëtheorum; nec non de decocto radicis iuniperi, efficaci arthritidis vagae remedio.* Hebdom. XXXV. pag. 273. seq.

63.) Obs. *De ignoto et miro, temperanti medicamento nitroso, ex aurea Danubii arena in Insula Hungariae Csallóköz elui solita, parando.* Anni 1743. Hebdom.

58. észlelet. *De graÿllorum quinque speciebus in Austria, et sexta in Servia detectis.* (Öt Ausztriában, s a Szerbiában felfedezett hatodik tücsökfajta.) 1740-i évfolyam, XXIX. szám, 226. lap.

59. észlelet. *De modo Rascianorum in Hungaria, spiritum ardentem ex uvis expressis et in vase tecto fermentatis eliciendi, qui optimum ad vegetabilium et mineralium qualitates extrahendas est menstruum.* (A magyarországi rácok eljárása, amellyel kipréselt, s befödött edényekben élesztett szőlőfürtökből égetett szeszt nyernek, mely egyhónapos korában kitűnő szer a növényi és ásványi sajátságok kivonatolására.) XXVIII. szám, 221. lap az 1741-es évfolyamban.

60. észlelet. *De novo furno chemico portatili, omnium commoditissimo.* (Új, minden eddiginél kényelmesebb hordozható vegykemence.) Ugyanott XXXVIII. szám, 224. lap.

61. észlelet. *De cura luis venereae, plantagine minore et urtica majore instituta, octo nummis aureis Cremnitzensibus ab empirica muliere, redemta, et pluribus experimentis in Hungaria confirmata.* (A bujakór kezelése útilapuval és sok csalánnal, amit nyolc körmöci aranyért vettek valami javasasszonytól, s aminek a hatását Magyarországon több kísérlet megerősítette.) XXXIV. szám, 265. lap.

62. észlelet. *De nonnullis medicamentis antivenereis, Medici potissimum Jaurinensis Decocto; item cura simplicissima rustica scrophularum, cancrorum, et omnium ulcerum carnosorum*

cacoëthcorum; nec non de decocto radicis juniperi, efficaci arthritidis vagae remedio. (Bizonyos győri orvos által főzött gyógyszerek a nemi ösztön csillapítására; továbbá a golyva, rák és mindennemű rosszindulatú vadhús egyszerű, természetes gyógykezelése; valamint a vándorcsúz hatásos gyógyszere, a gyalogfenyő gyökerének a főzete.) XXXV. szám, 273. ssk. lapok.

63. észlelet. *De ignoto et mire, temperanti medicamento nitroso, ex aurea Danubii arena in Insula Hungariae Csallóköz dicta solita, parando.* (A magyarországi Csallóköz szigetén a Duna aranytartalmú iszapjából a szokásos mosással nyert ismeretlen és különleges, mérsékelten salétromos gyógyszer.)

I. pag. 2. 3. Idem fere esse putauerim cum aureo illo philosophorum sale, quod sub titulo: *Philosophisches Gold-Salz*, a lucripetis quibusdam Germaniae agyrtis in lagenulis vitreis magno laudum strepitu hodie pecunia distribuitur.

X. Opera reliqua edenda in Commercio litterario Norico anni 1741. Hebdom. XXVIII. pag. 220. seq. annunciata sunt:

a.) *Tractatus de morbis contagiosis acutis, variolis, morbillis, febribus miliaribus, petechialibus, pestilentialibus, etc. in genere et specie omnibus, ex meris propriis potissimum, atque ephemeridum medicarum obseruationibus, methodo demonstratiua, vt factum est antea numquam, concinnatus.*

b.) *Dan. Ludouici pharmaciam moderno seculo applicandam, secundum solida principia magis adhuc restringendam et explanandam aggressus est.*

*) In Libello laudato, ciuibus nostris haud ubique promiscue obuio, haec in compendium redacta de Climate Hungariae narrantur: primum quoque Cel. A. duplex id esse perhibet, alterum *Mathematicum*, *Medicum* alterum: illud vocat certam orbis terraquei regionem inter duos cum aequatore parallelos circulos sub certa poli altitudine sitam, ex qua altitudine ortus atque occasus solis et lunae reliquorum quoque side-

rum

Az 1743-i évfolyam I. heti számának 2. 3. lapjai. Azonosnak tartanám a bölcselőknek azzal az aranysójával, melyet *Philosophisches Goldsalz* néven néhány pénzsóvár németországi szemfényvesztő nagy zajt csapva osztogat manapság jó pénzért kis üvegcsékben.

X. A Commercium Litterarium Noricum 1741-i évfolyama XXVIII. számának 220. sk. lapján a következő kiadásra kerülő többi művét jelezték:

a) *A keveny fertőző betegségekről, a himlőről, a kanyaróról, a kölesétel, mérgezett ital okozta lázról, a járványos lázról stb. általánosságban és valamennyiről külön-külön szóló dolgozat, melyet főként tisztán a saját, valamint orvosi folyóiratok megfigyeléseiből azelőtt sohasem alkalmazott kísérleti módszerrel szerkesztett.*

b) *Hozzáláttott, hogy Lajos Dániel gyógyszerészetét a modern világhoz alkalmazza, megbízható elvek alapján még tovább rövidítse és magyarázza.*

*) Az említett, hazánkfiai részére nem könnyen hozzáférhető könyvben a magyarországi éghajlatról röviden összefoglalva ezeket mondja el: a neves szerző mindenekelőtt előadja, hogy kétféle éghajlat van, az egyik a *matematikai*, a másik *az orvosi*; amannak nevezi a földkerekség bizonyos táját, mely két, az egyenlítővel párhuzamos kör között fekszik a sarkoktól meghatározott magasságban, amely magasság alapján megfigyelik a kiszámítják a napnak és holdnak, valamint a többi csillag-

rum obseruantur atque computantur; hoc vero denotatur, quando Medicus praeter statim dicta, in regionis situm altiorem vel profundiorem, montes, eorundem plagas, aërem, ventos, aquas, terram, plantas, animalia, horumque omnium virtutem et differentiam inquirit, et ex iis ad secundam vel aduersam incolarum valetudinem concludit. 2.) *ex situ Hungariae*, a Geographis describi solito, et ex eo in primis, quod a variis semper nationibus habitata fuerit, et hodiedum a duodecim diversis inhabiteretur gentibus, concludit, clima nostrum medice consideratum omnino esse insalubre. 3.) totam regionem vndique circum *montes* obsident. 4.) *aër* adeoque non libere transit. 5.) *fluminibus* regio abundat, et *inundationes* sunt frequentes; situs itaque est profundus, aër autem densus et nebulosus; aestate radii solis ita ardent, vt omnia corpora nuda quadrantis horae spatio comburant instar aquae ferventis, quae vesiculas in cuticula excitat. 6.) Turcicum vero versus vix respirare liceat. 7.) montes quidem param suppeditant *aquam*, quae tamen in planitie deficit, e contrario, sale communi et amaro scatet, paludes, arundines, pisces etc. redolet, turbida, et insectis plena existens. 8.) *aër* praeter iam enumerata, variis generis insectis impraegnatus est. 9.) *solum* terrae quidem fertile est, fructus vero in palnitie regionis prouenientes insipidi sunt, magis aquosi, quam alibi; adeoque corruptioni obnoxii: *gramen* licet nitidum videatur, ad saginanda pecora minus ap-

tum

nak kellét és nyugtat; *emez*zel pedig azt (a műveletet) jelöli, amikor a fentemlítetteken kívül az orvos valamely vidék magasabb vagy alacsonyabb fekvését, hegyeit, ezeknek oldalait, lejtőjét, szélfúrását, vizeit, talaját, növényeit, állatait, s mindezek hatóerejét és különösségeit vizsgálja, s ezekből (az adatokból) következtet a lakosság jó vagy rossz egészségére. 2) *Magyarország fekvéséből*, amint azt a földrajz ismerői le szokták írni, s elsősorban abból a körülményből, hogy mindig különféle nemzetek lakták, s napjainkban is tizenkét különböző nemzetiség lakja, arra a következtetésre jut, hogy éghajlatunk orvosi szempontból teljesen egészségtelen. 3) *Az* egész országot mindenfelől *hegyek* veszik körül. 4. Így hát a *levegő* nem járja át szabadon. 5. Az országnak sok a *folyója*, s gyakoriak *az árvizek*: a fekvése tehát mély, a légköre pedig sűrű és ködös; nyáron a nap sugarai annyira égetnek, hogy minden fedetlen testet negyedórán belül úgy lesütnek, akár a forró víz, mely a bőrt felhólyagozza. 6. Törökország irányában pedig alig szabad lélegzeni. 7. Igaz, a hegyek tiszta *vizet* szolgáltatnak, ez azonban a síkságon elapad, sőt közönséges és keserűsóval telítődik, mocsár-, sás-, hal- stb. szaga van, zavaros és teli van rovarokkal. 8. A *levegő* a már felsoroltakon kívül bemarseg a különféle rovaroktól. 9. A föld *talaja* ugyan termékeny, ám az ország sík részén termő *gyümölcsök* ízetlenek, vizesebbek, mint másutt; ugyanezért romlandók; bár *a pázsit* fényesnek látszik, azonban a jószág hizlalására kevésbé alkalmas,

tum est, vt quidem in aliis locis, hinc effato pastorum lac minus pingue exhibens. Caro ferina aeque ac domestica minus sapit ac in Germania. Vinum, quod solum in montibus provenit, valde spirituosum est, et intra anni unius decursum ita generosum evadit, vt pro potu ordinario paucissimis inseruire queat, sanguinis enim ebullitionem et haemorrhagias, et harum molimina inducit. 10.) obseruationes a num. 4.) ad 9.) recensitae in causa sunt, vt vertente quovis fere anno labes pecorum, in primis boum et vaccarum exoriantur, et hinc plerumque omnes eiuscemodi labes in Germania suam trahan: originem, prout subinde obseruatum est. Bucerum quoque pecus singulo vere, pariter ac cerui in Germania, obnoxium est vermibus, cutem inter et carnem hospitantibus. 11.) ex his iisdem causis inter homines, praesertim climati non adsuetos, innumeri exoriuntur morbi incolis aeque ac aduenis, in primis vero militibus castrensibus familiares, qui si mense demum iunio adsint cumulatimque grassentur Julio, Augusto et Septembri, sequentes ad Iunium vsque menses futuros esse salubres. Id quoque 13.) certum est, eos, qui hieme vel autumno Hungariam ingressi sunt, diutius valetudinem conseruare, quam qui mensibus Aprili, Maio, Junio et Augusto, vrgente tum calore intrarunt, vtpote qui in itinere iam aegrotare incipiunt. Quo itaque 14.) calidiores sunt indicati menses, eo magis recensiti morbi grassantur, vt testes fuere anni 1717. et 1718. et hoc potissimum 15.) his

in

mint más helyeken, a ezért ad a pásztorok állítása szerint (a tehén) soványabb *tejet*. A *nádhús* csak úgy, mint *a készállatoké* kevésbé ízletes, mint Németországban. A *bor*, mely csak a hegyes vidékeken terem, magas szeszfokú, és egy esztendő leforgása alatt annyira nemessé válik, hogy csak nagyon kevesek számára szolgálhat közönséges italul, mert felforralja a vért, vérfolyásra s az evvel járó nehézségekre vezet.10. A 4.-től a 9. pontig feljegyzett észleletek okozzák, hogy majdnem évenkint előfordul a *marhavész*, elsősorban az ökrök és a tehenek megbetegedése, és mint néha megfigyelték, a németországi dögvészek is többnyire innen erednek. A marhacsordákat, éppúgy mint a németországi szarvasokat, minden tavasszal megtámadják azok a férgek, melyek a bőr és a hús közé fészkelik be magukat. 11. Ugyanezen okoknál fogva főként az éghajlathoz nem szokott emberek között számtalan betegség támad, melyek ismeretesek mind az odavalósiak, mind az idegenek, mindenekelőtt pedig a táborozó katonák körében. Végül, ha utóbbiak *július, augusztus és szeptember* havában lépnek fel járványosan, a következő hónapok egészen *június*ig egészségesek lesznek. 13. Az is bizonyos, hogy tovább maradnak egészségesek azok, akik télen vagy ősszel jönnek Magyarországra, mint akik április, május, június és augusztus havában, az akkori rekkenő hőségben érkeztek, mert ezek már utazás közben elkezdtek betegeskedni. 14. Tehát minél forróbbak a jelzett hónapok, annál inkább dühöngenek az említett betegségek, amint ezt az 1717. és 1718. esztendők tanúsították, és ez 15. leginkább

in locis euenit, quae ad *paludes* et *fluuios* lata sita sunt, vt sunt *Orsoue*, *Temesuarium*, *Belgradinum*, *Petroueradinum*, *Essekinum*, *Szegedinum*, *Aradinum*, *Magno-Varadinum*, etc. Porro 16.) hoc quoque obseruandum est, dictis temporibus illos homines iisdem morbis obnoxios esse, qui *aestum meridianum* non cuitant, et *labores duros* subeunt. 17.) Exeunte *Septembri* sed in primis *Octobri*, vespere, noctu et matutino tempore aërem frigidiusculum esse, eo quod niues nonnumquam decidant et venti frigidiores iam sint frequentiores, mense *Martio* ver im incipit, Maius iam calet, ante *Junium* vero foenum secare non licet. 18.) clima hoc omnibus exteris, *Hispanis*, *Italis*, *Gallis*, et *Germanis* minus salutare dicitur. 19.) *Turcis* ratione procreationis liberorum idem accidit, quod Germanis, qui infantes suos vel lactantes adhuc, vel certe annum aetatis septimum vix praetergressos amittunt. 20.) Ex inito tamen calculo idem clima non tam infestum videtur esse Turcis ac Christianis. Certa interim 21.) constat experientia infantes ex matrimonio *Germanorum* vel *Turcarum cum muliere Hungarica*, *Valachica*, aut *Rasciana* inito suscepetos diutissime viuere. 22.) *Incolas Hungaros*, *Rascios*, *Zingaros*, sed in primis *Valachos* admodum esse foecundos, et licet nullos eorum, nisi 23.) ad montes *Transiluanos*, *Sirmios*, *Comitatuum Marmarosiensis*, *Biharienses*, *Szathmarienses*, inter *Largos* et *Orsoua* viuido gaudeat colore, sed omnes vtplurimum cacochymici adpareant, attamen 24.)

Sum-

azokon a helyeken van így, melyek *mocsarak*, meg szélesen bömpölygő *folyók* közelében vannak, mint *Orsova*, *Temesvár*, *Belgrád*, *Péterwárad*, *Eszék*, *Szeged*, *Arad*, *Nagyvárad* stt. Aztán 16. azt is figyelembe kell venni, hogy ugyanazok a betegségek fenyegetik az említett évszakban azokat, akik nem kerülik a *déli hőséget* és *keményen munkát* végeznek. 17. *Szeptember* vége felé, főként pedig *októberben* este, éjjel és hajnalban hideg a levegő, mivel gyakran hó esik és gyakoriak már a hűvösebb szelek. *Márciusban* már a tavasz kezdődik, *május* már meleg, *június* előtt pedig nem szabad fűvet kaszálni. 18. Azt mondják, hogy ez az éghajlat kevésbé egészséges a külföldiek, *spanyolok*, *olaszok*, *franciák és németek számára*. 19. A gyermekszaporulat terén *a törökök* ugyanúgy járnak, mint a németek, akik a kisdedeiket vagy cseczemő korban, vagy legkésőbb hétévesnél alig idősebb korukban veszítik. 20. A megejtett számítások szerint azonban úgy látszik, hogy ugyanaz az időjárás nem annyira ellenséges a törökök, mint a keresztények számára. 21. Tapasztalatilag azonban bizonyos, hogy a *németeknek nagy törökeknek magyar*, *oláh nagy rác nővel* kötött házasságából származott kisdedei hosszúéletűek. 22. *A magyar*, *rác*, *cigány*, de mindenekelőtt *az oláh lakosok* nagyon szaporodnak és bár 23. csak *az erdélyi*, *szerémségi*, *máramarosi*, *a Bihar*, *Szatmár vármegyékbeli*, *a Lugos és Orsova közti* hegyi lakóknak van élénk arcszínük, a többiek mindnyájan rossz bőrben látszanak lenni, mindazonáltal 24.

Summam adipiscuntur *senectutem*, vt supra centum alii viginti, et triginta; alii quinquaginta, immo etiam nonaginta annos superuiuere obseruentur. Caussam longaeuitatis huius, quae exteris denegata est 25.) *natiuitati, hereditariae ad patrium clima dispositioni et vitae rationi* adscribendam esse. Hominum enim Graeci ritus, ratio viuendi consistit 26.) *in diaeta excarni*, fervente enim solis calore abstinent se fere nouem mensibus ab omni carne, et iis, quae ex animalibus desumuntur, ouis, caseo, butyro et lacte, contenti solis *panibus subcineritiis ex frumento turcico* paratis, *fructibus horaeis*, aliisque e regno vegetabili petitis; aquam ex Danubio et aliis fluviis hauriunt, *brassicam muriaticam* in deliciis habent, et fere quotidie *iusculum acidulum* ex furfure triticeo cum aqua fermentato paratum edunt. *Calorem meridianum* 27.) sollicite fugiunt, *loca frigidiora meridiationemque* Hispanorum ac Italorum more amant, *calidos cibos* mane potius et vespere quam meridie sumunt, *Glacie*, qua rustici quoque 28.) integras replent foueas, potum suum et semetipsos vrgente aestu refrigerant. *Carnem bouinam* Valachi, Rascii, Zingari 29.) parcissime comedunt, cuius locum *caro veruecina* et *lardum* calidum cum pane suplet. *Calugeri*, ordinis S. Basilii monachi, aetatem ab esu carnis abstinent, sed *pisces in aqua salsa coctos* magna in copia consumunt, *seiunio et inedia* se macerant, *spiritu* interim *ex prunis Damascenis* destillato plurimum delectantur. Magnos quidem 30.) ex potu *dicti spiritus*, ae-

que

elérik *az öregkor végső határát*, úgyhogy észlelték, miszerint némelyek húsz és harminc, mások ötven, sőt még kilencven évvel is túlélték a százat. 25. Ennek, a külföldiektől megtagadott magas kornak az okát a származásnak, a honi éghajlathoz való örökölt készségnek és az életmódnak kell tulajdonítani. 26. A görög szertartású (vallásban élő) embereknek ugyanis hústalan a *napi étrendje*, mert csaknem kilenc hónapon át, mikor a nap legforróbban süt, megtartóztatják magukat minden hústól és minden állati terméktől, tojástól, sajttól, vajtól és tejtől, megelégedve egyedül a *törökbúzából készült, bamuban sült kenyérrel, eltett gyümölcsökkel* a más növényi eredetű eldellel; vizet a Dunából és más folyokból merítenek, kedvelik *a sós vízben főtt káposztát*, s majdnem naponkint eszik a búzakorpából és élesztős vízből készített *savanyúlevest*. 27. Gondosan kerülik a *déli hőséget*, a spanyolok és olaszok módjára szeretik *a hűvös helyeket és a déli pihenőt, meleg ételt* inkább reggel és este vesznek magukhoz, mintsem délben. 28. A rekkenő hőségben italukat is, önmagukat is *jéggel* hűtik, melyből falubelyen is egész vermeket szoktak megtölteni. 29. Az olahok, rácok, cigányok ritkán esznek *marhahúst*. Ezt náluk az *ürühús* és a kenyérrel fogyasztott meleg *szalonna* pótolja. A *halugyerek*, Szent Vazul rendjének szerzetesei egész életükben megtartóztatják magukat a húseledeltől, de nagy mennyiségben fogyasztanak *sós vízben főtt halat, bőjttel és étlen állapottal* sanyargatják magukat, ámde nagyon szeretik a *damaszkuszi szilvából párolt szeszt*. 30. Igaz ugyan, hogy az *emlitett szeszes-italtól*,

que ac ex *frumento destillant*, et ingurgitatione rui et *cerevisiae* committunt errores, vt haemorrhagiis saepius corripiantur, abstinentia tamen et potu aqueso sibi mederi nouerunt. 31.) *Hungari* plurimum carnis bubulae comedunt, quam vel simplici arte veru igneo vstulant, vel aliquandiu prius fumo induratam seruant, tamen ratione valetudinis, roboris, et longaeuitatis cum Rasciis aequiparandi non sunt, licet altiores salubriores que regiones inhabitent. His illud quoque accedit, quod *Rasci* feruente solis aestu immo singulis fere anni diebus *balneo aquae frigidae* vtantur, et infantes suos statim a natiuitate, saepissime quoque hieme frigidissimae aquae immergant. Historiae porro Climatis Hungarici subnectitur 33.) *defectus lignorum siluarumque*, qui partim ciuium desidiae, partim exercitibus, bellisque fere continuis, partim etiam ipsi solo humido arborumque radices destruenti adscribendus est. Certum namque est 34.) multas prope se inuicem positas arbores ad valetudinem eorum, qui vicos et vrbes inhabitant, plurimum conferre, quia earum vmbra noxius calor temperatur, et igne aër purificatur, dum is per frondes et folia permanens quasi cribratur, et depuratur. Suadetur itaque 35.) in locis quodam modo editioribus et siccioribus siluas fagis et castaneis fertiles instituendas, terrae solo autem humiliori ac humidiori omnes salicum species (vel cerasos fructu acido) 36.) implantandas. Ex hactenus dictis, inprimis quae num. 10. et 12. proposita sunt proclive est colli-

gere,

éppúgy mint a *gabonapárlatról*, valamint a *bor* és *sör* kortyolásától annyira eltévelyednek, hogy gyakran vérzéssel büszkélkednek, de a szeszes italoktól való megtartóztatással és vízivással orvosolni tudják magukat. 31. A *magyarok* sok marhahúst esznek, amit vagy egyszerűen nyárson sütnek meg, vagy előbb bizonyos ideig füstön szárítanak, azonban egészség, erő és életkor dolgában nem érnek fel a rácokkal, noha magasabban fekvő s egészségesebb éghajlatú tájakon laknak. Hozzájárul ehhez az is, hogy a *rácok* a forró napsütésben, sőt majdnem az esztendőnek valamennyi napján *hideg vízben fürdenek*, s kisdedeiket mindjárt születésüktől fogva, a legkegyetlenebb tél idején is hideg vízbe merítik. A magyar éghajlat leírásához hozzáfűzzük még 33. az *erdők és fák hiányát*, amit részben a polgárok restségének, részben a szinte folytonos háborúknak és hadseregek (átvonulásának), másrészt maguknak a nedves s a fák gyökereit rothasztó talajnak a rovására kell írni. Bizonyos ugyanis, hogy 34. a falun és városon lakók egészségéhez nagyban hozzájárul a sok, egymáshoz közel ültetett fa, mert árnyékuk mérsékeli a káros meleget és tisztítja a levegőt a (nap) tűzétől, midőn az utóbbi a lombozat levelein áthatolva mintegy átszűrődik és megtisztul. Tehát 35. tanácsos a valamennyire magasabb fekvésű és szárazabb helyekre bükk- és gesztenyeerdőket telepíteni, 36. az alacsonyabbfekvésű és vizenyősebb talajt pedig fűzfajtákkal (vagy savanyú gyümölcsű cseresznyékkel) beültetni. Az eddig mondottakból, mindenekelőtt a 10. és 12. szám alatt előadottakból könnyen levonható

gere. *Cives Hungariae* 37.) tam *ob aestum interiorem*, quam, *ob situm profundiorem admodum esse insalubre*, hinc variis animalium et hominum morbis producendis accomodatum. Situm Hungariae profundiorem esse patet ex eo, quod si Vienna inde, cursum Danubii sequendo, ad Belgradum vsque 90. milliaria commetiantur, quae passus 260 000. siue pedes geometricos 20 000. Siue 3333 orgyas constituant; si nunc itaque adsumatur Danubium post progressum 100. orgyarum duos pollices descendere, prodibunt 76. orgyae, quibus Hungariam ad Belgradum profundius sitam, quam Vindobona est, luculenter patebit. Calorem Hungariae plurimum augent 38.) *aër humidus* et *adiacentes aquae paludesque*, quorum haec ceu specula reflectentia plana, ille autem ceu conuexa et concentrantia possunt considerari: siquidem coelum et terra globum constituunt, et tamquam termini aëris hunc continent, sicque meniscum aëreo-aqueum conficiunt. Eumdem porro calorem 39.) fouent *effluuia putrida* ex abundantibus paludibus producta, a quibus vero similiter malignae febres castrenses, *morbus Hungaricus* dictae, originem suam trahunt; licet absque talibus quoque effluuiis in corpore viuo solus aestus sufficiat ad sanguinem in eiusmodi excrementa halituoso — putredinosa colliquandum, quibus natura motibus in climate suo natiuo adsuetis naturalibus sese liberare satis haud potest, sed necessario ad sui conseruationem motus praeter naturales: febriles producere cogitur. Vt igitur qui in Hungaria vitam degere,

vale-

az a következtetés, hogy 37. *a magyar éghajlat* nagyon egészségtelen, mind *az erős hőség, mind* pedig *a mélyebb fekvés miatt*. Ezért alkalmas arra, hogy az állatok és emberek életében különféle bajokat és betegségeket idézzen elő. Hogy Magyarország alacsonyabb fekvésű, világos abból, hogy ha Bécsből jövet a Duna folyását követve Belgrádig 90 mérföldet mérünk, ami 260 000 lépést, vagyis 20 000 mértani lábat, azaz 3333 ölet tesz ki; ha most hozzávesszük, hogy a Duna 100 ölnyi folyás mellett két hüvelyknyit süllyed, 76 öl lesz az eredmény. Világos, hogy ennyivel fekszik Magyarország Belgrád környékén Bécsnél mélyebben. 38. A magyarországi hőséget nagyon fokozzák a *páradús levegő és a kiterjedt állóvizek s mocsarak*. Utóbbiakat visszaverő sík tükrökként, előbbit pedig mint domború és gyújtó tükröt tekintheted; hiszen az ég és a föld gömböt alkotnak, s a levegőt, mint ennek határai foglalják magukba, s ilyképpen alkotják a leg-víz korongot. 39. Növeli továbbá ugyanezt a hőséget a mocsarak számos posványos kifolyása. Valószínűleg ezekből keletkeznek *a magyar betegségnek* nevezett rosszindulatú tábori lázak. Jóllehet az élő testben a meleg egyedül is, ilyen mocsárkifolyások nélkül is képes a vért efféle posványos párolgásúvá sűríteni. Ezektől a természet aligha képes a szülőföldje éghajlatához szokott természetes megmozdulásaival szabadulni, hanem önfenntartása végett szükségszerűen kénytelen természetellenes, lázas folyamatokat előidézni. Ugyhogy, aki Magyarországon akarja az életét tölteni, és meg

valetudinem, sanitatemque conservare voluerit, oportet eum 40.) aestum maiorem anxie vitare, aedificia densa, firma, terrea vel lapidea, orienti vel septemtrioni obuersa, inhabitare, corporisque quietem etc. obseruare potu temperate frigido vti, in primis aqua ex montibus saliente aut puteali se reficere: diaetam calidis regionibus congruam observare, nimium carnis in primis bubulae esum vitare, nec calidos cibos nisi vespere sumere: vt quotidie semel ad minimum, cubitum iturus per alimenta medicamentosa tam in corpore ipso a calore generata, quam ab aëre paludoso inspirata producta effluuia putrida et tonum vacillantem, viscidosque humores corrigere. Regularum harum vtilitas et necessitas 41.) pluribus exemplis sed in primis Principis Eugenii illustratur. Maxime notatu dignum est 42.) quod omnes ex febribus antegressis curatis cachectici seu cacochimici immo hydropici Viennam petentes, aut Viennae demum, vbi omnes morbi Hungarici castrenses sponte disparent, recidiuam denuo patiantur, et sola diaeta conualescant sane. Singularem adtentionem meretur 43.) feminas Germanicas diutius viuere in Hungaria quam viros, propter manifestam videlicet diaetam et menstruum beneficium, quo omnibus morbis Hungaricis superueniens plethora turgescens praeseruatur, curaturque. Excrementa extus ac intus in corpore a feruore solis producta, putridi halitus et ab aëre humido relaxatus viscerum tonus, viscositas massae sanguineae 44.) optime corrigitur *acidis vegetabilibus*, et in primis *aceto vini*

akarja őrizni erejét és egészségét, annak 40. el kell kerülnie a nagy hőséget, lakjék tömény, szilárd vályog- vagy kőépületekben, melyek keletre vagy északra nézzenek, őrizze meg testi nyugalmát stb., mérsékelten élvezze a hideg italt, elsősorban hegyi forrásokból származó vagy kútvízzel üdítse fel magát: tartsa be a meleg égtájaknak megfelelő étrendet, kerülje mindenekelőtt a marhahúsevést, meleg ételt csak este vegyen magához: naponta legalább egyszer, amikor lefekúdni készül, ellensúlyozza gyógytapaszerekkel a poshadt váladékot, valamint a ragadós nedveket, melyeket a hőség magában a testben hoz létre, vagy a belélegzett levegő által okozott rekedtséget. 41. Ezeknek a szabályoknak hasznos és szükséges voltát több példa, de mindenekelőtt Jenő hercegé szemlélteti. 42. Különösen figyelemreméltó, hogy mindenki, aki korábbi, kigyógyított lázas betegsége folytán rosszelhnéjű vagyis rosszmodvű, sőt vízibeteg, Bécs felé igyekezve, vagy végül is magában Bécsben, ahol minden magyarországi tábori betegség magától eltűnik, újból visszaesik, s bizony egyedül csak a diétától kap lábra. 43. Az is különös figyelmet érdemel, hogy a német nők Magyarországon tovább élnek a férfiaknál, a nyilvánvaló étrendjük és ama hívi jótétemény következtében, mely megelőz és meggyógyít minden a magyar betegség tetejébe támadó vérbőséget. 44. A nap hevétől a test belsejében és felszínén előidézett váladékot, a poshadt kigőzölgéseket és a párás levegőtől meglazult bélzsongot, a vér alvadási képességét kiválóan gyógyítják a *növényi savak*, mégpedig elsősorban az *erős borecet* és a *citrom leve*.

acerrimi et *succo limonum*, quibus carnes parandae semper et absque illis comedendae sunt nunquam: ante lecti introitum potus *Lemonade* dictus sumendus, aut oxysaccharum simplex cum aqua infundendum, quod mane quoque cum potu herbae theae haurire conueniret: acidorum horum vsus tempore contagionis quoque praestantissimum est remedium prophylacticum. Ad eosdem fines obtinendos *spirituosa*, *vinosa*, *acida*, et inprimis *infusa amara*, ex speciebus pro essentia absynthii composita cum cortice Peruviano parata, commendantur, conuenienti et modo et tempore vsurpanda.

ARTICVLVS XII.

MOLLER. Plures nobis innotuerunt *Molleri*, Medicis, et Philosophis Hungariae accensendi, quorum nomina isthoc vno complecti placuit Articulo:

I. *Ioannes Moller*, Dantisco-Borussus fuit, in oras Transiluanicas fato quopiam illapsus. Cibinii praxim medicam auspicatus est, mox in aulam *Emerici Tökölyi*, vmbratilis Transiluaniae Principis, admissus, archiatri primum, mox in exercitu tumultuantium Transiluanorum etiam Medici praetoriani munere functus est tamdiu, quoad seditionum auctor *Tökölius* a Caesareanis victus in exsilium ageretur. Ita *Mollerus* a latere Heri sui auulsus: et per loca deuia hinc inde prius circumductus, in Lib. Regiamque Ciuitatem Eperjesiensem, tutior

quae-

Az ételeket tehát mindig ezekkel kell készíteni és nélkülük sohasem szabad azokat megenni; lefekvés előtt a *limonádénak* nevezett folyadékot kell inni, vagy egyszerű savanyúcukrot kell vízzel felönteni, amit reggel is jó lenne a teafűből készült itallal fogyasztani: ezeknek a savanyúságoknak az élvezete ragály idején is kiváló megelőző gyógyszer. Ajánlatos ugyanerre a célra megfelelő módon és időben *szeszes*, *boros*, *ecetes*, s mindenekelőtt *keserű főzeteket* használni, melyeket az üröm esszenciája elkészítéséhez való fajtáknak a chininnel való keverékéből állítanak elő.

XII. CIKKELY

MOLLER. *Több Mollerről* szereztünk tudomást, akiket Magyarország orvosai és filozófusai közé kell sorolnunk, s bátorkodunk a nevüket itt egy cikkelybe foglalni:

I. *Moller János*, danzigi porosz volt, akit a sorsnak valami szele Erdély földjére sodort. Az orvosi gyakorlatot Nagyszebenben kezdte el, majd *Thököly Imrének*, Erdély rövidéletű fejedelmének udvarába került. Először az udvari orvos, majd a felkelő erdélyiek hadserege tábori orvosának tisztét látta el egészen addig, míg *Thökölyt*, a felkelés elindítóját a császárpártiak le nem győzték és száműzetésbe nem küldték. Ekkor *Moller* elszakadt urától; eleinte rejtekhelyeken bújtatták őt ide s tova, majd biztonságosabb helyet keresve Eperjes szabad

quaesiturus, commigrauit, et poliatri munere cohonestatus, ibidem vitam variis actam casibus transegit. Dum is in commemorata statim vrbe *Susannam Rollin*, pudicissimam virginem duceret in matrimonium, tale *Elias Ladiver*, florentissimi olim gymnasii Eperjesiensis Professor, conscripsit Epithalamion, in scriniis nostris repositum:

Quam subitae sortes, quam plenis casibus vrna
Vertitur! vtque suas orbis in orbe vices
Mollerum nuper, quem misit Maenalis axis,
Hunc Oriens laetum suscipit in gremium.
Et medicas adhibere manus jubet impiger ille,
Phoeba morbos subleuat arte truces.
Atque suo prodest septem medicamine celsis
Arcibus, Hermanni sessio fida data est.
Nec mora, post syluas campos petit, et sua Marte
Promit Apollinea pharmaca facta manu.
Ac veluti quondam Pellaeo fidus Acarnan
It Comes, et sequitur signa verenda Ducis;
Sic tua cura Dei Princeps celsissime regni,
O Deus? o patriae vita, salusque tuae!
Sic tua consequitur Mauortia castra Machaon
Promptus, et in mediis hostibus aptat opem.
Armaque iam stabant, cunae Bellona pruinae
Cesserat, inuicta Mars requierat humo.
Irrequietus amor noua mox capit arma pharetrae,
Sopitis armis tela Cupido mouet.
Cor ferit, et subitis firmat connubia vinclis,
Nempe truci bello Pax comes ire solet!
Tum Tua sors iacta est, Excellentissime Doctor,
Dum datur in thalamos fax Doctorea tuos.

királyi városba költözött, a városi orvos tisztségébe emelkedett s ugyanott töltötte különféle esetektől tarkított életét. Mikor az említett városban *Rollin Zsuzsanna* tisztességes hajadonnal házasságot kötött, *Ladiver Illés*, a hajdani virágzó eperjesi gimnázium tanára ezt a nászköltemény szerzette, melyet könyvszekrényünkben helyeztünk el:

Ah, mely váratlan esemény, mely sors körözése!
Úgy fordul körben, mint mindennap a föld!
Im' a szerencsénk most eme földre vezette le Mollert
Danzigi béringek tengerpartja felől.
Gyógyíts rossz nyavalyát, enyhítsd kínját a betegnek,
Phoebos-i mély tudomány járjon lépted után!
Nagyszeben állását neki adták nagy bizalommal,
Gyógytudományával Erdély orvosa ő;
Járja az erdőket, kikutatja növényit a rétnek,
És nagy eredménnyel készíti gyógyszereket.
Mint Nagy Sándor mellett állt az Akarnan-i orvos,
Úgy jár ő a vezér büszke nyomdokain.
Vedd gondodba tehát e hazának nagy fejedelmét,
Népe javára akit Isten küldé nekünk!
Hűséget Machaónként járjál mezején a csatáknak,
Gyógyírt osztani ott, hol sebet osztja a kard.
Háborította a táj, szünetelnek a harceseményck:
Marsnak sárnia kell osztani új sebeket.
Ám Cupido nem vár, neki most is készen az íjja,
Húron a nyílvessző más sebet ütni feszül.
Megsebződik a szív: boldog frigy jár a nyomában,
Gyilkos, bősz hadakat béke kíséri tehát.
Néked ó, nagy doktor így dőlt el íme a sorsod:
Asszonykád amikor házbeli úrnőd lőn.

Cypridos vrna fauet, pernox est corde fauilla,
Mollero Rollin sponsa petita datur.
Peruigili fato simul haec inscriptio cessit,
Haec Medicum sanet morbida sponsa Virum. etc

Ita ominatur, vouet, ac precatur Excellentissimo Doctori Medico, Sponso, antea Gedani, mox in Transiluania, nunc Eperiesini perspecto amico, et fautori suo Elias Ladiver Ill. Colleg. Stat. Euang. Eperiensis Director.

II. *Carolus Otto Moller*, Posoniensis Hungarus, quem Biographiae nostrae Cent. I. Artic. 59. primo Posoniensem poliatrum, postea Lib. Regiaeque Ciuitatis montanae Neosoliensis physicum ordinarium, Senatorem, et aliquoties Iudicem quoque primarium, Inclitorum vero Comitatuum, Zoliensis et Turotzeinsis Medicum prouincialem fuisse annunciauimus, vitam pluribus verbis ibidem descripsimus, scripta edita non minus, quam adfecta, ordine recensuimus, quibus nunc sequentia quae ibi omissa fuerunt, serie isthac adnectimus Opera:

Obseruationes Mollerianae, Annalibus Physico-Medicis Wratislauiensibus intextae:

1.) *De febre infantum maligna, an.* 1717. Neosolii grassante. Tentam. III. pag. 831.
2.) *De haemorrhoidibus, tanquam genuino podagrae remedio.* Tentam. VI. pag. 1871.
3.) *De morbis epidemicis, in et circa Neosolium, an.* 1719. *obseruatis, nec non de cura febris Hungaricae.* Tentam. VII. pag. 39.
4.) *De cura Lumbrici lati.* Ibid. pag. 202.

5.) *De*

Tél hidegében is éget a lángja e szép szerelemnek,
Mellyel a kis Rollint Moller elveszi most.
Érjen véget ez ünnepi vers és jöjjön az élet:
Légyen orvosa most orvosi férjnek a nő.

Így köszönti fel a kiváló Orvosdoktort, kíván és kér minden jót a Vőlegénynek, azelőtt danzigi, majd erdélyi, most pedig eperjesi tisztelt barátjának és jótevőjének Ladiver Illés, az eperjesi evangélikusok neves kollégiumának igazgatója.

II. *Moller Károly Ottó*, pozsonyi magyar, akiről I. száz életrajzunk 59. cikkelyében jeleztük, hogy előbb pozsonyi városi orvos volt, később Besztercebánya szabad királyi bányaváros tisztiorvosa, tanácsosa, sőt néhányszor főbírája is, a nemes Zólyom és Turóc vármegyének pedig megyei orvosa. Ugyanott az életét is bőven leírtuk, mint ahogyan rendben felsoroltuk megírt s befejezett műveit is. Ezekhez ez alkalommal hozzáfűzzük azokat a *műveit*, melyeket ott kihagytunk:

Moller észleletei, melyeket a Boroszlói Természettudományi s Orvosi Évkönyvben tettek közzé:

1. *De febre infantum maligna, an.* 1717. *Neosolii grassante.* (A kisdedek rosszindulatú lázas betegsége, mely 1717-ben Besztercebányán volt járványos.) III. dolgozat, 831. lap.
2. *De haemorrhoidibus, tanquam genuino podagrae remedio.* (A vérzések a köszvény valódi gyógyszere.) VI. dolgozat, 1871. lap.
3. *De morbis epidemicis, in et circa Neosolium an.* 1719. *observatis, nec non de cura febris Hungaricae.* (A Besztercebányán és környékén 1719-ben megfigyelt ragályos betegségek, valamint a magyar láz kezelése.) VII. dolgozat, 39. lap.
4. *De cura Lumbrici lati.* (A galandférgesek kezelése.) Ugyanott, 202. lap.

5.) *De febre epidemia biliosa, in et circa Neosolium in Hungaria, an.* 1719. *aestate et autumno grassante.* Tentam. XI. pag. 57.

6.) *Iudicium medicum super enormi capitis laesione.* Ibid. pag. 327

7.) *Paracentesis thoracis ob abscessum pulmonum.* Tentam. XIII. pag. 324.

8.) *Renunciatio medica de vulnere capitis, Neosolii in Hungaria an.* 1720. *vehementiori ictu procurato.* Tentam. XIV. pag. 445.

9.) *De febribus epidemiis, Neosolii in Hungaria, mense Nouembr. an.* 1720. *obseruatis.* Ibid. pag. 503.

10.) *De virtute et efficacia noui medicamenti sedatiui, seu Olei Dippeliani, vberius demonstrata.* Tentam. XVI. pag. 661.

11.) *De constitutione epidemia an.* 1721. *Neosolii obseruata, vna cum praeloquio de praestantia principiorum Stahlianorum.* Tentam. XVII. pag. 243.

12.) *De vsu hirudinum in affectu haemorrhoidali.* Tentam. XVIII. pag. 417.

— Idem *hirudinum vsus in affectibus haemorrhoidalibus vberius euincitur.* Ibid. pag. 518.

13.) *De morbis hyemalibus Neosolii, a solstitio hyemali an.* 1721. *ad aequinoctium vernale, an.* 1722. *obseruatis.* Tentam. XIX. pag. 253.

14.) *De puluere solari Hallensi, et Essentia dulci, specifico in tussi infantum remedio.* Tentam. XXXV. pag. 320.

5. *De febre epidemia biliosa, in et circa Neosolium in Hungaria, an.* 1719. *aestate et autumno grassante.* (A magyarországi Besztercebányán és környékén 1719. nyarán és őszén pusztító járványos epeláz.) XI. dolgozat, 57. lap.
6. *Judicium medicum super enormi capitis laesione.* (Orvosi vélemény egy különösen súlyos fejsérülésről.) Ugyanott, 327. lap.
7. *Paracentesis thoracis ob abscessum pulmonum.* (A mellkas felvágása tüdőtályog miatt.) XIII. dolgozat, 324. lap.
8. *Renunciatio medica de vulnere capitis, Neosolii in Hungaria an* 1720. *vehementiori ictu procurato.* (Orvosi jelentés a magyarországi Besztercebányán 1720-ban erős ütéssel okozott fejsérülésről.) XIV. dolgozat, 445. lap.
9. *De febribus epidemiis, Neosolii in Hungaria, mense Novembri an* 1720. *observatis.* (A magyarországi Besztercebányán 1720. novemberében észlelt ragályos lázak.) Ugyanott 503. lap.
10. *De virtute et efficacia novi medicamenti sedativi, seu Olei Dippeliani, uberius demonstrata.* (A Dippel-féle olaj, ezen új csillapító gyógyszer erejének és hatásának kimerítő bizonyítása.) XVI. közlemény, 661. lap.
11. *De constitutione epidemia an.* 1721. *Neosolii observata, una cum praeloquio de praestantia principiorum Stahlianorum.* (A Besztercebányán 1721-ben észlelt járvány természete, s egyúttal a Stahl-féle elvek kiválóságát hirdető előszó.) XVII. dolgozat, 243. lap.
12. *De usu hirundinum in affectu haemorrhoidali.* (Piócák használata vértolulásos állapotban.) XVII. közlemény, 417. lap. — Idem *hirundi-*

num usus in affectibus haemorrhoidalibus uberius eruitur. (A piócák ugyanezen felhasználása vértolulásos rosszullétek esetén kimerítőbb bizonyítással.) Uo. 518. lap.

13. *De morbis hyemalibus Neosolii, a solstitio hyemali an.* 1721. *ad aequinoctium vernale, an.* 1722. *observatis.* (Téli megbetegedések, melyeket Besztercebányán az 1721. év téli napfordulatától az 1722. év tavaszi napéjegyenlőségéig észlelt.) XIX. közlemény, 253. lap.

14. *De pulvere solari Hallensi, et Essentia dulci, specifico in tussi infantum remedio.* (A hallei nap-por és édes esszencia, a gyermekek köhögésének sajátos gyógyszere.) XXXV. közlemény, 320. lap.

III. *Godofredus Moller*, Caroli Ottonis filius, vnicus patemarum virtutum ex asse heres, Lib. Regiaeque Ciuitatis Neosoliensis et Medicus ordinarius, et Senator, et Iudex primarius, nec non Incl. Comitatus Zoliensis Tabulae Iudiciariae Assessor, dum in alma Regia Academia Fridericiana ad d. 11. Nou. an. 1730. summos adipisceretur in Medicina honores, et priuilegia, talem marte suo elaboratam publicauit dissertationem: *De Aere Fodinarum Metallicarum noxio, vom unterirrdischen bösen Wetter. Auctor respondens Godofredus Moller, Nobilis Neosoliensis Hungarus.* Halae Magdeb. an. 1730. in 4. plag. 6.

IV. *Dan. Guilielm. Moller*, natus Posonii, an. 1642. d. 26. Maii, patre Ottone Mollero, gemmario, et aurifabro, matre Rebecca Perghameriana, mercatoris filia; confecto in patrio gymnasio bonarum artium, et philosophiae rudimentorum curriculo, Vittebergae potissimum reliquo studio operam nauauit, institutiones medicas ex Victoris Schneideri ore audiuit, alchimistico vero studio, praeceptore Petro du Pont, pharmacopola Lugdunensi Gallo incubuit, instituta in Germania, Polonia, Hollandia, Anglia, Gallia, Heluetia, Italia, Neapoli per plures annos peregrinatione litteraria, an. 1670. in patriam ciuitatem reuertit, annuo spatio Sub-Rectoris munus in patrio gymnasio gessit, aulam Caesaream in negotio religionis Posoniensium Euangelicorum nomine adiuit; sed exortas turbas euitaturus, solum vertit, et Altdorffi substitit, vbi an. 1674. oblatum Professoris officium in

Meta-

III. *Moller Gottfried*, Károly Ottó fia, apja erényeinek egyetlen és általános örököse, Besztercebánya szabad királyfi város tisztiorvosa, tanácstagja és főbírája, valamint nemes Zólyom vármegye táblabirája. Midőn a királyi Frigyes-Akadémián 1730. nov. 11-én elnyerte az orvostudomány legmagasabb fokozatát és kiváltságát, ezt az önállóan kidolgozott értekezést tette közzé: *De Aëre Fodinarum Metallicarum noxio, vom unterirrdischen bösen Wetter. Auctor respondens Godofredus Moller, Nobilis Neosoliensis Hungarus.* (Az ércbányák ártalmas bányalégje, vom unterirrdischen bösen wetter. Felelős szerzője Moller Gottfried, besztercebányai magyar nemes.) A magdeburgi Halleban, 1730. 4° alakban, 6 ívben.

IV. *Moller Dániel Vilmos* Pozsonyban született 1642. május 26-án. Apja Moller Ottó, ékszerész és aranyműves, anyja Perghamer Rebeka, kereskedő leánya; miután szülővárosa gimnáziumában a szabad tudományok és a bölcselet elemeinek tanfolyamát elvégezte, főként Wittenbergben folytatta tanulmányait, ahol Schneider Győző orvostudományi előadásait hallgatta. Az alkimista tudományban Du Pont Péter, lyoni francia gyógyszerész volt a tanára. Miután több évig volt tudományos vándorúton Német-, Lengyel-, Francia-, Olaszországban, Hollandiában, Angliában, Svájcban és Nápolyban, 1670-ben visszatért szülővárosába. Egy évig az ottani gimnáziumi aligazgatójának tisztét viselte, küldetésben járt a pozsonyi evangélikusok nevében vallásuk ügyében a császári udvarnál; ám, hogy a megindult üldözéseket elkerülje, hazát változtatott és letelepedett Altdorfban. Itt a metafizika és a történettudomány tanári tisz-

Metaphysica, et Historia in se suscepit exornandum, quo ad dies vitae vsque summa cum laude functus est. Academiae eiusdem Senior fuit, et Bibliothecarius, an. 1694. Academ. S. R. I. Nat. CC. collega, dictus Solinus I. Societatis Italicae Recuperatorum, et Societatis Historicorum Imperalium Socius, et nouissime ab Imper. Leopoldo Comes Palatinus Caesareus creatus. Duas nactus est uxores, posteriorem Celeberr. Vagenseilii filiam, Helenam Sybillam, ob eximiam linguarum, Latinae, Graecae, Hebraicae, et aliarum exoticarum cognitionem, notissimam, absque haerede mortuus est anno 1712. d. 25. Febr. aetatis 70.

Sigism. Iac. Apinus in vitis Professorum Philosophiae, qui in Academia Altdorfina claruerunt, Norimb. an. 1728. in 4. editis Molleri Nostri effigiem pag. 238. exhibet, ac ipsius vitam pag. 238—259. describit; sed ante eum iam *Dan. Czwittinger* Noster in specim. Hungar. Litteratae Francof. an. 1711. in 4. edit. paullo vberius, nec immerito, vitae lineamenta duxit: plurimum enim Mollerus Czwittingero in compilando suo specimine profuit, et vt *Matthiae Belii* verbis vti mihi liceat, *facile Czwittingerum in plerisque aberrare potuisse, eo, quod Bibliothecam suam ex schedis Dan. Guilielmi Molleri, compilauerit, et quae Vir ille accuratissimus nomine suo edere addubitauit, iste magno strepitu edidit*, etc. Multis reuera et quidem eruditissimis opusculis, et disputationibus publicis Historiam litterariam illustrauit, et auxit Mollerus, hoc vnice do-

tét kínálták fel neki, melyet 1674-ben elfogadott s élete végéig közmegelégedésre viselt. Ugyanannak az Akadémiának szeniora és könyvtárosa volt, 1694-ben a Római Szent Birodalom Természetbúvárai Akadémiájának lett a tagja *I. Solinus* néven, tagja lett az olasz Rekuperátorok Társaságának és a Császári Történetírói Társulatnak, és utoljára Lipót császár császári palotagróffá nevezte ki őt. Két felesége volt, a második a híres Vagenseil leánya, Ilona Szibilla, aki közismerten jártas volt a latin, görög, héber nyelvben és egyéb egzotikus nyelvekben. Utód nélkül halt meg 1712. febr. 25-én életének 70. évében.

Apinus Zsigmond Jakab az altdorfi akadémia híres bölcselettanáráról Nürnbergben 1728-ban 4° alakban kiadott életrajzaiban Mollerünk képmását a 238. lapon adja, életét pedig a 238—259. lapokon írja le; de már előtte a hazai *Czvittinger Dávid* a Specimen Hungariae Litteratae (A tudós magyarország tükörképe) című, Frankfurtban 1711-ben 4° alakban kiadott művében kissé bővebben írta meg az életét, s méltán, hiszen Moller nagy segítségére volt Czvittingernek Specimene szerkesztésében, s hogy *Bél Mátyás* szavaival éljek, *könnyen lehet, hogy Czvittinger nagyon sok dologban tévedett, mivel kiadványait Moller Dániel Vilmos jegyzeteiből szerkesztette össze, s mindazt, amit ez a lélekismeretet ember a saját nevében nem mert közreadni, amaz nagy garral kiadta*, stb. Moller valóban számos, éspedig igen alapos művel és nyilvános vitával világította meg és gyarapította a tudományok történetét; egyedül az sajnálatos,

lendum scripta eius passim dispersa, atque ideo rariora, et a nemine vnquam in certum Volumen redacta fuisse, et vtilitati communi recusa. Quod equidem sciam, gradum Doctoris in Medicina assecutum non fuisse; edidit tamen varia scripta medica, Hungariam quoque spectantia, quae vnice nos loco hoc ex Czvittingero, et Apino positissimum delibabimus:

1.) *De Bohemico Nihilo alchymistico.* Colon. an. 1667. in 12.

2.) *Meditatio de insectis quibusdam Hungaricis prodigiosis, ad Amicum A. R. M.* Francof. an. 1673. in 12. Prodigium hoc tale fuisse Auctor commemorat: „An. Ch. 1672. d. 20. „ Nouembr. mane intra 8. et seqq. horas, ni„ues copiosissimas, cum copiosissimis, iis„que nunquam fere antehac in ea regione „ visis insectorum generibus, e coelo in „ agros, qui circa Neosolium, ciuitatem „ in Hungaria montanam iacent, omnium „ cum incolarum horrore decidisse, ita qui„dem, vt aliqua eorum papilionum, alia „ erucarum, nonnulla vermium annulatorum, „ quaedam cantharidum, vel in lunae modum „ incuruatarum, vel in rostratae cuiusdam „ auiculae speciem effigiatarum formas cla„rissime referrent; coloribus luteo partim, „ partim nigricante, subcinereo, itidem rutilo, „ atque albicante inuicem distincta essent, „ quae in tertium vsque diem circum circa „ obrepentia, superque niues turmatim sese „ congregantes, tandem quasi pugna mutuo

„ ex-

hogy írásai elkallódtak, s ezért ritkán hozzáférhetők, és hogy soha senki sem foglalta azokat össze egy kötetbe, és a köz javára ki nem nyomatta. Amennyiben tudom, nem érte el az orvosdoktori fokozatot; kiadott azonban különféle orvosi írásokat, olyanokat is, melyek Magyarországra vonatkoznak, s amelyeket mi egyedül ehelyütt szedünk össze Czvittinger, és főként Apinus művéből:

1. *De Bohemico Nihilo alchymistico.* (A cseh alkimisták „semmije".) Köln, 1667. 12° alakban.
2. *Meditatio de insectis quibusdam Hungaricis prodigiosis, ad Amicum A. R. M.* (Elmefuttatás M. A. R. barátjához néhány csodálatos magyarországi rovarról.) Frankfurt, 1673. 12° alakban. A szerző erről a megtörtént csodálatos esetről számol be: „A Krisztus születése „ utáni 1672. esztendő november 20-án reggel „ 8 és a következő órák alatt kiadós havazással „ együtt rengeteg, mégpedig annak előtte „ ezen a vidéken sohasem látott fajtájú „ rovar hullott valamennyi lakos megrökönyö„ désére az égből a Besztercebánya, magyar„ országi bányaváros körül elterülő földekre. „ Némelyikük egészen világosan emlékeztetett „ lepkék, mások hernyók, némelyek gyürüs„ férgek, ismét mások kőrisbogarak, avagy „ holdszerüen meggörbült vagy valami csőrös „ kis madár alakjára; színük részben sárga, „ részben feketés, hamuszürke, továbbá vör„ henyes és fehéres. Egészen harmadnapig „ ide-oda mászkáltak s a hó felszínén csopor„ tokba verődtek, végül, mintha kölcsönösen „ harcra keltek

„ exorta, lutei atque albicantes vermes a „ nigris rutilisque victi, prostrati atque „ deuorati sunt. Quomodo A. prodigii huius „ caussas examinarit, quidue illud in Hun- „ garia portendere iudicarit, non vacat no- „ bis, curis seuerioribus intentis, hic iam „ sigillatim referre.

3.) *Opuscula Medico — Historico — Philologica.* Francof. an. 1674. in 12.

4.) *Indiculus Medicorum Philologorum ex Germania oriundorum.* Altdorf. an. 1691. in 4.

5.) *De characteromantia.* Altd. an. 1693. 4. de characteribus morbos curantibus plurima hic inueniuntur.

6.) *De Arnaldia, peculiari morbi specie.* Altdorf. an. 1694. in 4.

7.) *De Transiluania.* Ibid. an. 1700. in.

8.) *De Technophysiothameis, von Kunst und Naturalien Kammern.* Ibidem an. 1704.

Praeter reliqua opera a laudatis viris biographis indicata; edenda et promissa, vt Introductionem in Rem Nummismaticam etc. recenset *Meelführerus in* Accessionibus ad Almeloueníi Bibliothecam promissam et latentem pag. 161. et *Ioh. Fried. Fellerus* in Monumentis ineditis. Tom. I. pag. 44.

Celebri huic polyhistori, et Philosopho Hungaro, Dan. Guilielmo Mollero, alium nostri temporis Philosophum sane acutissimum, IOSEPHVM PAP FOGARASI, in Collegio Helv. Conf. addictorum Maros-Vásárhelyi-

„ volna egymás ellen, a fekete és vöröses „ férgek legyőzték, leteritették és felfalták a „ sárgákat és fehéresszürkéket. Mivel komo- „ lyabb dologra kell forditanunk figyelmünket, „ nincs helyünk arra, hogy itt részletekbe „ menően beszámoljunk róla, hogyan vizsgálta „ meg a szerző ennek a csodálatos jelenségnek „ az okait, és hogy véleménye szerint mit „ jelentett az Magyarország számára."

3. *Opuscula Medico-Historico-Philologica.* (Orvosi, történeti és nyelvészeti dolgozatok.) Frankfurt, 1674. 12° alakban.
4. *Indiculus Medicorum Philologorum ex Germinia oriundorum.* (A Németországból származó orvos-filológusok névjegyzéke.) Altdorf, 1691. 4° alakban.
5. *De characteromantia.* (A jellemből történő jósolás.) Altdorf, 1693. 4°. Sok dolog található itt a betegségeket gyógyító jellembeli tulajdonságokról.
6. *De Arnaldia, peculiari morbi specie.* (Egy sajátos betegség, a bárányhimlő.) Altdorf, 1694. 4° alakban.
7. *De Transilvania.* (Erdély) Ugyanott 1700. 4° alakban.
8. *De Technophysiotameis, von Kunst und Naturalien Kammern.* (A mű- és természeti kincskamrák.) Ugyanott 1704.

Az említett életrajzírók által jelzett többi művén kívül beigért s kiadásra váró műveit, mint pl. az Introductio in Rem Nummismaticam stb.) (Bevezetés a numizmatikába) címűt *Meelführer* sorolja fel az Almelovenius beigért és (még kéziratban) rejtőző könyvsorozatához fűzött Adalékai

161. lapján és *Feller János Frigyes* a Monumenta inedita (Kiadatlan emlékek) című műve I. kötetének 44. lapján.

Hadd fűzzük Moller Dániel Vilmosnak, ennek a híres magyar polihisztornak és bölcselőnek nevéhez korunk másik, ugyancsak éleselméjű bölcsészének, Fogarasi Pap Istvánnak a nevét, aki Erdélyben, a helvét hitvallásúak marosvásár-

ensi in Transiluania Philosophiae Professorem, lubet subnectere, qui an. 1774. mense Iunio, Traiectiad Rhenum in Doctorem Philosophiae solenni ritu inauguratus est, edita Dissertatione inaug. *De Natura aeternitatis successionis experte; et durationem mundi successiua, initium necessario habente.* Vltrai. an. 1774. in 4. Quanta Vir iste sublimiori polleat eruditione, manifestis monstrant indiciis tot Problematum ab eruditis exterarum nationum Societatibus propositorum enodationes, singularibus condecoratae praemiis:

1.) *Potestne Naturae Scrutator ex cognitis iam obseruationibus et experimentis consectaria ad disquisitionem causarum hactenus incognitorum phaenomenorum colligere?* Seelandina Societas Vlissingensis artium et scientiarum an. 1765. fundata isthanc cum Eruditis an. 1770. communicauit Quaestionem soluendam. Etsi Clar. Iosephus de Iperen omnium optime voto Societatis responderit, sed quod esset e numero Sodalium, destinatum praemium illi distribui non potuit. Fogarasio itaque Nostro adtributa est Moneta aurea, XXX. Nummos aequans aureos, signo Societatis et nomine Victoris, adiecto propositae Quaestionis anno, insignita; in cuius latere vno Palladis coronam manu tenentis effigies visitur superne cum lemmate: CALCAR HONOS, inferius IOSEPHVS PAP DE FAGARAS. 1772. notata; in altero vero latere septem Artes liberales conspiciuntur cum inscriptione: NON SORDENT IN VNDIS, inferne autem: SOCIETATIS SCIENT. BATAV. FLESS.

PRAE-

helyi kollégiumában a filozófia tanára. 1774. június havában a rajnamenti Utrechtben avatták ünnepélyesen a bölcselet doktorává. Doktoravató értekezését 1774-ben Utrechtben adta ki 4° alakban evvel a címmel: *De Natura aeternitatis successionis experte; et durationis mundi successivae, initium necessario habente.* (Az örökkévalóság természete nem ismer egymásutánt; a világ fennállása egymásutáni, tehát szükségszerűen van kezdete.) Utrecht, 1744. 4° alakban. Hogy ez az ember mily nagyműveltségű, világosan mutatja az a sok probléma, amit külföldi tudós társaságok előterjesztésére megoldott, amiért rendkívüli jutalmakban részesült:

1. *A már ismert megfigyelésekből és kísérletekből levonhat-e a természetbúvár az eddig ismeretlen jelenségek okainak vizsgálatára vonatkozó következtetéseket?* Az 1765-ben alapított és a seelandi Vlissingenben működő Művészeti és Tudományos Társaság tűzte ki a tudósoknak 1770-ben megoldásra ezt a kérdést. Jóllehet a tudós Van Iperen József mindenki közül a legjobban felelt meg a Társaság óhajának, ám mivel a tagok sorába tartozott, a szándékolt jutalmat nem lehetett neki juttatni, így hát a mi Fogarasinkra ítélték oda a 30 aranyat érő, a Társaság és a győztes nevének, az előterjesztett kérdés évszámának bejegyzésével díszített aranyérmét. Ennek egyik oldalán a koszorút tartó Pallas képe látható, fölötte ezzel a jelszóval: CALCAR HONOS (A tisztelet sarkal), alul pedig ezzel a felirattal: STEPHANUS PAP DE FAGARAS, 1772. A másik oldalán pedig a hét szabad tudomány látható ezzel a felírással: NON SORDENT IN VNDIS (A hullámok be nem szennyezik), lent pedig: SOCIETATIS SCIENTIARUM BATAVORUM FLESSINGENSIS PRAEMIUM. (A hollandiai Vlissingen Tudományos Társulatának ju-

PRAEMIVM. Thematis elaboratio Fagarasiana Latina, nec non ex sermone hoc in Batauum conuersa, illata est in Tom. II. Commentar. Seelandinae Societatis Flessingensis, an. 1775. Vlissingae in 8. c. fig. edit. cum Titulo: Verhandelingen uytgegeeven door het zeeuwsch genootschap der Weetenschappen te Vlissingen.

2.) *Sitne sensus aliquis homini innatus, quo dirigatur ad dignoscendum, et impellatur ad faciendum bonum morale?* Problematis huius a Professoribus Vniuersitatis Lugduno - Batauae, vt Legati Stolpiani Curatoribus an. 1773. ad discutiendum propositi Solutio Fagarasiana praemium adsequuta quidem non est, accessit tamen Dissertationi coronatae, et Lugduni Batauorum vna cum reliquis Commentariis, in eam rem scriptis, an. 1774. publici iuris facta est.

3.) Dans toute la Nature on observe des Effets: il y a donc des Forces. En consequence on demande: *Quelle est la notion distincte de cette force primitive et substantielle, qui lorsqu'elle est déterminée produit l'effet? ou en d'autres termes, quel est le* FVNDAMENTVM VIRIVM? *On demande.* 1.) *Quelle est la notion distincte de la puissance passive primitive? comment une substance peut agit sur l'autre? et enfin comment celle-ci peut patir de la premier?* 2.) *D'où viennent à ces forces les bornes, qui limitent leur activité? et pourquoi la même force peut tantôt produire un effet, et tantôt ne le peut pas? comment, par exemple,*

quel-

talomdija.) A tárgy Fagaras-féle latinnyelvű feldolgozása, valamint hollandra történt fordítása belekerült a Seelandban levő Vlissingeni Társaság Közleményeinek 1775-ben Vlissingenben, 8° alakban ábrával kiadott II. kötetébe evvel a címmel: Verhandelingen uytgegeeven door het zeeuvsch genootschap der Weetenschappen te Vlissingen.

2. *Van-e az embernek valami veleszületett érzéke, amely az erkölcsi jó felismerésére irányítja és megtevésére ösztönzi?* Ennek a hollandiai Leyden egyetemének tanárai, mint a Stolp-alapitvány gondnokai által 1773-ban vitára kitűzött kérdésnek a Fagarasi által nyújtott megoldása nem nyerte el ugyan a jutalomdijat, azonban *megközelitette* a dijjal koszorúzott értekezést, és a tárgyról irt többi közleménnyel együtt 1774-ben a hollandiai Leydenben nyilvánosságra hozták.

3. Az egész természetben hatások figyelhetők meg: vannak tehát hatóerők. Következésképpen kérdezzük: *Mi a pontos fogalma annak az őseredeti és lényegi erőnek, mely — midőn határozott irányú — létrehozza a hatást? vagy másszóval, mi a* FVNDAMENTVM VIRIVM (az erők alapja)? Kérdezzük: 1. *Mi az őseredeti szenvedőleges képesség pontos fogalma? hogyan hathat az egyik állag a másikra? és végül, hogyan tekinti fel ez utóbbi az előbbinek a hatását?* 2. *Honnan valók ezeknek az erőknek a határai, melyek a tevékenységüket korlátozzák? és miért hozhat létre olykor ugyanaz az erő bizonyos hatást, s máskor nem képes erre? hogyan van az például.*

quelqu'un peut concevoir distinctement ce dont un autre l'instruit, et qu'il n'a pas pu l'inventer lui-même? pourquoi on ne peut pas reproduire dès qu'on le veut les idées *qu'on a oubliées, quoiqu'on ait pu les produire autrefois, et que l'axiome subsiste toujours, que du vouloir et du pouvoir réunis l'action doit suivre? ou enfin, quelle différence réelle il y a, si la force primitive tire tout de son propre fond, entre se représenter distinctement un musique savante d'un grand compositeur à la quelle on assiste; la solution d'un probleme difficile, trouvée par un géometre du premier ordre; et être soi-même l'auteur de cette musique, de cette solution; ou du moins être capable de composer un musique, de resoudre un probleme, de la même force, dès qu'on le voudra bien sérieusement.* Ad Problema hoc a Regia Scientiarum et Litterarum elegantiorum Academia Berolinensi cum Eruditis communicatum, praemiisque ornandum, quod Clar. Fagarasius ex voto Eruditorum an. 1778. accurate responderit, Monetam quinquaginta aureorum reportauit, cuius pars antica Effigiem Regis Borussorum cum inscriptione: FRIDERICVS REX ACADEMIAE PROTECTOR. MDCCX LVII. exhibet, species vero postica sertum seu coronam monstrat spicatam cum inscripto eidem lemmate: SCIENTIARVM ET LITTERARVM INCREMENTO. Commentarius hic latino, quo conscriptus est, sermone typis Berolinensibus publicatus est.

4.) *Possit-*

hogy valaki világosan meg tudja érteni azt, amire másvalaki tanítja őt, és hogy nem tudott erre saját magától rájönni? miért nem tudja az ember, amikor csak akarja, felidézni az elfelejtett képzeteket, noha valamikor képes volt azokat megalkotni? és hogy mindig érvényes az a tarkalatos tétel, hogy az akarat és a képesség egységéből szükségképpen következik a cselekedet? végül pedig, ha az őserő mindent a saját mélyéből merít, minő valós különbség van, egyrészt valamelyik nagy zeneszerző komoly zenéje előadásán való világosan elképzelt részvétel; valamelyik elsőrendű mérnök által megoldott nehéz probléma; s másrészt aközött, hogy saját magam vagyok ennek a zenének, ennek a megoldásnak a szerzője; vagy hogy legalábbis képes vagyok zenét szerezni, valami problémát megoldani ugyanazzal az erővel, mikelyt egyszer valóban komolyan akarom. Minthogy a tudós Fogarasi erre a kérdésre, melyet a berlini Királyi Tudományos és Szépirodalmi Akadémia közölt a tudósokkal és tűzött ki pályadíjra, a tudósok megítélése szerint 1778-ban helyesen válaszolt, ötven aranyat érő érmét szerzett. Ennek elülső fele a porosz király képmását mutatja ezzel a felírással: FRIDERICUS REX ACADEMIAE PROTECTOR. MDCCXLVII. (Frigyes király, az Akadémia védnöke.) A hátsó fele pedig kalászos füzért vagyis koszorút mutat, melyre ez a jelszó van felírva: SCIENTIARVM ET LITTERARVM INCREMENTO. (A tudomány és irodalom gyarapodására.) Ezt a közleményt a berlini nyomdában hozták nyilvánosságra, latin nyelven, ahogyan megírták.

4.) *Possitne Vnitas Dei ex sola ratione demonstrari? Fuerunne populi vel philosophi, qui ad eius cognitionem absque vllo reuelationis alicuius auxilio peruenerunt?* Licet Theseos huius a Lugdunensibus Batauis iudicio Eruditorum commissae Disquisitio praemio adfecta non sit, l'accessit honore tamen decorata, et stanno Lugduno-Batauo an. 1780. Latino idiomate sub symbolo: Veritas index sui et obliqui tecto auctoris nomine vulgata est, quod serius, quam oportuit, Fagarasius Noster nomen suum professus fuerit.

5.) *Potestne demonstrari dari prouidentiam specialem a generali, qua Deus secundum leges generales hunc mundum administrat, distinctam? si ita, possuntne certi proferri characteres, quorum ope effecta specialis prouidentiae ab illis generalis prouidentiae effectibus distingui queant?* Societas Theologica Harlemensis, dicta a fundatore Teyleriana, thesin hanc optume enucleantibus an. 1781. praemia aemulationis distribuit, monetam aemulationam Berolinensium Professor Castillion obtinuit, argenteam vero Fagarasius Noster retulit, excepto valore et pretio illi non absimilem vel magnitudine vel forma aut siglis numismati aureo, a nobis numero sequenti verbis pluribus statim indicando. Diatriba haec Cl. auctoris e Latino in Batauum transposita sermonem, cum aliis quatuor in eamdem rem conscriptis commentariolis, Harlemi an. 1782. prelo subiecta est.

6.) *Quae est natura moralis libertatis? et quomodo omnium optime demonstrari possit nos esse eatia mora-*

4. *Bebizonyítható-e egyedül okoskodással, hogy csak egy Isten van? Voltak-e népek vagy bölcselők, akik bárminő kinyilatoztatás segítsége nélkül eljutottak az ő megismerésére?* Ámbár ennek a tételnek a megvitatásával, melyet a leydeni hollandok a tudósok ítéletére bíztak, nem járt pályadíj, mégis az *accessit* (megközelítette) fokozattal tüntették ki, és 1780-ban a hollandiai Leydenben a szerző neve nélkül latinul nyomtatták ki ezzel a jeligével: *Veritas index sui et obliqui.* (Az igazság önmagának és a tévedésnek jelzője.)

5. *Be lehet-e bizonyítani, hogy létezik különleges gondviselés, amely különbözik attól az általános gondviseléstől, mellyel Isten ezt a világot az általános törvények szerint igazgatja? Ha igen, lehet-e felhozni biztos ismertetőjegyeket, amelyekkel meg lehet különböztetni a különleges gondviselés tényeit az általános gondviselés tényeitől?* Az alapítójáról, Teylerről elnevezett haarlemi Hittudományi Társaság 1781-ben jutalmakat osztott ki azoknak, akik ezt a tézist jól dolgozzák ki. Az aranyérmet Castillon berlini tanár kapta, az ezüstöt pedig, mely értékétől és árától eltekintve akár nagysága, akár alakja, akár pedig a belevésett jelzések szempontjából ugyanolyan, mint az aranyérem, s melyet a következő szám alatt mindjárt bővebben ismertetünk, a mi Fogarasink nyerte el. A neves szerzőnek ezt a dolgozatát lefordították latinról hollandra és az ugyanazon tárgyról írt négy más értekezéssel együtt került sajtó alá 1782-ben Haarlemben.

6. *Mi a szabadság erkölcsi természete? és hogyan lehet a legjobban bebizonyítani, hogy mi szabadon cselekszünk?*

moralia libere agentia? Eadem Societas Theologica Harlemensis Teyleriana solutionem Thematis a Fagarasio oblatam ceteris praestantiorem declarauit, et praemio aemulationis singulari, Moneta scilicet ex auro conflata, 80. aureos Hollandicos pondere aequanti, an. 1782. condecorauit; in cuius aduerso latere hinc Theologiae, inde e regione, Veritatis et Libertatis expressa sunt simulacra, tali superne adiecta Epigraphe: WAARE GODSDIENSTKENNIS, BLOEYT DOORVRYHEYD, inferius legitur: GENOOTSCH AANVANG. An. 1778. auersum vero latus praeter reliqua ornamenta sertum e floribus contextum exornat, cui talia leguntur inscripta: EER PENNING VAN TEYLERS GODGELERD GENOOTSCHAP TOEGEKENT AAN IOS. PAP DE FAGARAS, PH. DR. PHIL. ET MATH. PROFESSOR TE M. VASARHELY. Dissertatio haec non modo Latino, sed etiam Batauo sermone foras emissa est.

7.) *Demonstretur nullum esse in Ethica Christiana praeceptum, quo ivi singuli Ciues, in commodis suis sequendis, et Principes in republica secundum ivrae politicae leges administranda impediantur.* Legati Stolpiani Curatores in Academia Lugduno-Batava Disquisitionem Nostri in Thesin hanc elucubratam non quidem praemio primario, accessorio tamen *l'accessit* honorauerunt, ipsum opusculum Latino sermone ibidem an. 1782. typorum beneficio euulgarunt.

8.) *Quae-*

erkölcsi lények vagyunk? Ugyanaz a Teylerről nevezett haarlemi Hittudományi Társaság kihirdette, hogy a témának Fogarasi által benyújtott kidolgozása kiválóbb a többinél és 1782-ben rendkívüli jutalomként 80 holland arany sulyával felérő aranyéremmel díjazta. Ennek innenső oldala egyrészt a hittudomány, másrészt körülötte az igazság és a szabadság jelképeit ábrázolja, fölötte ezzel a felirattal: WAARE GODSDIENSTKENNIS, BLOEYT DOORVRYHEYD, alatta ez olvasható: GENOOTSCH AANHANG. *An.* 1778. A túlsó oldalát pedig egyéb ékitményeken kívül virágfüzér díszíti, melyen ez az irás olvasható: EER PENNING VAN TEYLERS GODGELERD GENOOTSCHAP TOEGEKENT AAN JOS. PAP DE FAGARAS, PH. DR. PHIL. ET MATH. PROFESSOR TE M. VASARHELY. Ez az értekezés nemcsak latin, hanem holland nyelven is megjelent.

7. *Bebizonyítandó, hogy a keresztény erkölcstanban egyetlenegy olyan parancs sincsen, mely megakadályozná akár az egyes polgárokat jólétük keresésében, akár az államfőket a közügyeknek a valódi politika szabályai szerinti intézésében.* A Stolp-féle alapítványnak a hollandiai Leyden akadémiájához tartozó gondnokai szerzőnknek az erről a tételről kidolgozott vizsgálódásait nem tisztelték ugyan meg az első díjjal, de a járulékos *accessit fokozattal*. Magát a művet 1782-ben ugyanott nyomtatták ki latin nyelven.

8.) *Quaenam Analogiae sunt fundamenta et signa? Quomodo Philosophum ad explorandas physicas et morales veritates ea vi oporteat?* Quod Problema hoc ex voto Societatis Belgicae Scientiarum Harlemensis Auctor Noster, et Castilion Professor Berolinensis, pari eruditione curatius definiuerint, pari laude digni habiti sunt, par adeoque praemium Eorum elucubrationibus tale concreuit, quod Monetam 24. aureorum Hollandicorum aequat valore. In altero Numi Fagarasiani latere inter effictas sedentes duas, Viri et Feminae effigies, Machinae quaepiam praesentantur efformatae, quas superne ornat lemma inaratum: DEO ET PATRIAE.; latere vero auerso Palladis coronam tenentis simulacrum offertur conspiciendum, cuius capiti imminet Symbolum adscriptum: OPTIME MERITIS.; inferne vero: SOCIET. SCIENT. HOLL. PRAEMIVM. in margine in gyrum decurrit perigraphe hunc in modum circumscripta: IOS. PAP DE FAGARAS, PHIL. D. ET PROF. IN ATH. VASARHELY. adeptus est an. 1782. Haec Thematis solutio Fagarasiana, Batauae donata consuetudini, eruditis laudatae Societatis Harlemensis Commentariis anno superiore 1783. intertexta legitur, Latio quoque, quo scripta est, idiomate separatim typis exscribenda.

9.) *Qua ratione optime demonstrari possit non esse contra naturam Dei perfectissimam effecisse mundum, in quo mala insunt?* Quaestionem hanc, a Curatoribus Legati Stolpiani Lugdunensibus iudi-

8. *Melyek az analógia alapjai és ismertetőjelei? Hogyan kell azt a filozófusnak fizikai és erkölcsi igazságok felderítésére használnia?* Mivel szerzőnk és Castillon berlini tanár ezt a haarlemi Holland Tudományos Társulat óhajára kitűzött problémát nagy műgonddal egyenlő képzettséggel oldották meg, egyenlő dicséretre is tartották őket méltóknak, úgyhogy dolgozataikat olyan egyenlő díjjal jutalmazták, mely értékben felér 24 holland arannyal. Fogarasi érmének egyik oldalán két domborművű ülő alak, egy férfi és egy nő képe között valami gépezet körvonalait látjuk, föléjük ezt a jelszót vésték be: DEO ET PATRIAE. (Istennek és a hazának.); a másik oldal pedig a koszorút tartó Pallas alakját mutatja, a feje fölött evvel az odaírt jelszóval: OPTIME MERITIS. (A kiválóan érdemeseknek.); alatta pedig: SOCIET. SCIENT. HOLL. PRAEMIUM. (A Holland Tudományos Társulat jutalomdija.) A szélén a következő szövegű körirat fut végig: IOS. PAP DE FAGARAS, PHIL. D. ET PROF. IN ATH. VASARHELY, adeptus est an. 1782. (1782-ben nyerte Fogarasi Pap István, filozófiai doktor és a vásárhelyi athenaeum tanára.) Fogarasinak ez a témamegoldása az említett haarlemi Tudományos Társulat Közelményeinek legutóbbi, 1783-i évfolyamában holland fordításban olvasható, és külön is meg fog jelenni nyomtatásban az eredetileg írt latin szöveg.

9. *Mi módon lehet a legjobban bebizonyítani, hogy Isten tökéletes természetével nem ellenkezik olyan világ teremtése, melyben rossz is van?* Ezt a kérdést a Stolp-alapitvány leydeni gondnokai

iudicio Eruditorum expositam. quod Fagarasius optume perquisiuisset, Commentationi eius Numisma aureum 50. numorum aureorum Hollandicorum pondere ad d. 13. Octobr. an. 1783. decretum est, cuius facies aduersa in peripheria inscriptione notata est: AVCTOREM MANIFESTAT OPVS.; in medio visitur effigies Viri telescopium manu tenentis, et sidera perscrutantis, nec non Aquila aurea expansis alis ibidem a latere, quibus talis subiacet inscriptio: MERVIT IOS. PAP DE FAGARAS 1783. auersae partis circumferentiam perigraphe ornat: MONSTRAT ITER, TVTVMQVE FACIT., vbi in medio substructio quaedam, vel Machina potius, affabre constructa conspicitur, quam duo circumstant vtrimque Viri, intentis oculis manibusque eam perlustraturi tali subnexa hypographe: PRAEMIVM ACADEMIAE LEIDENENSIS EX LEGATO I. STOLP. Diatriba haec Fagarasiana cum adiunctis aliis tribus comitibus ibidem etiam in lucem prodiuit.

Sed prout res hominum sunt maxime instabiles, ita, dum acutissimus hic nationis nostrae Philosophus ad exornandam cathedram philosophicam in Vniuersitatem Studiorum Pestiensem iussi Regio, constituto prius annuo mille florenorum stipendio euocaretur, atque collectis reculis itineri se committere vellet, atroci pleuritide correptus, quinto decimo saeuientis morbi die, qui in XVII. Dec. an. 1784. incidit, piam efflauit animam, magno rei scholasticae detrimento, forte etiam, vt sunt tempora nostra,

omine.

tűzték ki a tudósok megitélésének tárgyául. Mivel Fogarasi vizsgálódása volt a legkiválóbb, 1783. október 13-án az ő megoldásának itélték oda az 50 hollandi aranyat nyomó aranyérmet. Ennek innenső felén ez a körfelirat van: AUCTOREM MANIFESTAT OPUS. (A mű dícséri szerzőjét.); közepén távcsövet tartó férfi képmása látható, amint a csillagokat vizsgálja, valamint ugyanott oldalvást kiterjesztett szárnyú sas, s mindezek alatt ez a felírás: MERVIT JOS. PAP DE FAGARAS 1783. (Fogarasi Pap József érdemelte 1783.) A túlsó fél szélét ez a körfelirat díszíti: MONSTRAT ITER, TVTVMQUE FACIT (Utat mutat s biztossá teszi azt.) Itt a középen valami szerelvény, vagy inkább mesterien szerkesztett gépezet látható, amit két oldaláról két, figyelmes szemmel és kézzel megtapasztaló férfi áll körül, s alatta ez a felirat: PRAEMIVM ACADEMIAE LEIDENSIS EX LEGATO I. STOLP. (A leydeni Akadémia jutalomdíja Stolp. I. alapitványából.) Fogarasinak ez a tanulmánya ugyanott látott napvilágot más háromnak a kíséretében.

Ám amilyen változandók az ember dolgai, éppen amikor nemzetünknek ezt az éleselméjű bölcselőjét királyi parancsra meghívták a pesti Tudományegyetem bölcseleti tanszékére, és ezer forint díjat állapitottak meg számára, ő pedig holmiját összeszedve útnak akart indulni, heveny mellhártyagyulladás fogta el őt. A dühöngő kór tizenötödik napján, mely 1784. dec. 17-re esett, kilehelte jámbor lelkét az iskolaügy nagy kárára, sőt talán, ebben a mi korunkban, végze-

omine. Et sic *Problematis de extirpanda superstitione* a Berolinensibus pro adipiscendo praemio aemulatorio propositi enodationem morte praeuentus finire non poterat, enucleauit tamen *Quaestionem de Concordia Theologiae naturalis cum reuelata* vulgatam, eamque iudicio Eruditorum Batauorum, tribus ante obitum hebdomadibus, submisit: ast coelitum concilio adscriptus, nullum iam a quoquam hominum coetu praemium amplius exspectaturus.

10.) *Quisnam fuerit status Religionis Christianae, specialius in Ecclesia orientali, tempore exortus Vatis illius, ita dicti Mohammedis? et num idem aliquid, aut plurimum etiam contulerit ad primam doctrinae Mohammedanae propagationem?* Ad Problema vero hoc a Societate Theologica Harlemensi, dicta Teyleriana, ad enucleandum an. 1783. propositum, quod Clar. Michaël Pap Szathmári, in Collegio Helu. Conf. addictorum Claudiopolitano S. Theol. Professor, optime omnium responderit, primarium illi praemium aemulatorium, Numisma puta aureum, a Curatoribus Fundationis Teylerianae ad d. 8. Apr. an. 1784. Harlemi congregatis fuit adiudicatum, atque etiam fuisset traditum, si modo Dissertationi suae cum symbolo יְהוֹשֻׁעַ נִסִּי *Jehosa Nissi* signatae, et exmissae, schedam quoque obsignatam, cui nomen ex lege publicati programmatis inscribi debebat, adiunxisset; sed quod per crebras licet adnunciationes inuitatus, loci tamen distantia impeditus, serius, quam oportebat, nomen patefacere potuerit, non nisi

tére is. Igy, mivel a halál megelőzte, nem tudta befejezni a berliniek által pályadíjra kitűzött *Problema de exstirpanda superstitione* (A babona kiirtásának problémája) megoldását, viszont a széjjelküldött *Quaestio de Concordia Theologiae naturalis cum revelata* (A természetes és a kinyilatkoztatott istenismeret összeegyeztetésének a kérdése) címűt kifejtette, s három héttel halála előtt alávetette a holland tudósok döntésének. Ám miután felvétetett a mennyeiek társaságába, emberi gyülekezettől semmiféle jutalmat sem fog többé várni.

10. *Mi volt a keresztény vallás helyzete, különösen a keleti Egyházban, amikor a Mohamednek nevezett próféta fellépett? s vajon az előbbi hozzájárult-e valamennyire, sőt talán nagyon is a mohamedán tanok elterjedéséhez az első időkben?* Mivel a neves Szatmári Pap Mihály, a kolozsvári helvét hitvallású kollégiumban a szent hittudomány tanára mindenki közül a legjobban válaszolt erre, a Teylerről nevezett haarlemi Hittudományi Társulat által 1783-ban kidolgozásra kitűzött kérdésre, a Teyler-féle alapítvány 1784. ápr. 8-án Haarlemben egybegyűlt gondnokai az első jutalomdijat, nevezetesen az aranyérmet neki ítélték volna oda, ha értkezéséhez, melyet יְהוָה נִסִּי (Jehova Niszi) jeligével látott el és adott be, boritékolt cédulát is mellékelt volna, melyre a közzétett pályázati feltételek szerint a nevét kellett volna felírnia; de mivel lakóhelye távolsága miatt nevét a szükségesnél később tudta csak felfedni, jóllehet gyakran szólították fel őt erre levélben, a

praemium secundarium argenteum deinde Ei ratum habitum est, cum adiectis praeterea mox etiam XL. numis aureis Hollandicis vulgaribus, ne scilicet aureo prorsus, quod Dissertatione sua Vir summopere aestumandus ante meruit, frustraretur praemio. Reliqui tres potiores aemulationis Socii *l'accessit* honore decorati, et singulorum commentarii Vto Actorum Societatis Volumini inserti sunt, inter quos Szathmárianο hic quoque locum primum adsignatum fuisse cognouimus, cum praefixa in prooemio luculenta rei huius gestae expositione. En iam ipsam quoque Numismatis Icona delineatam.

Numus hic Szathmarianus, maximi moduli, X. vncias argenti puri pendens, parte aduersa exhibet ipsam *Pietatem*, radiis coelestibus collustratam, et mensae apertum Euangelium tenenti deuote adstantem, cui obuerso vultu adstat nuda *Veritas*, laeua ramum *Palmae* et *Libellum* tenens, dextra autem in humeros Libertatis, pileum, ex pertica suspensum, gestantis, in modum amplexantis, eleuata, solem radiis diffluentem ostentantis. Inter figuras has cernitur ipsa *Vrbs Harlemensis*, templis et turribus insignis; ad pedes autem earum, catenae et alia seruitutis signa prostrata iacent. Superne legitur in peripheria: WAARE GODSDIENST-KENNIS BLOEYT DOOR VRYHEYD. Inferius inter duos Leones cernuntur Insignia, forte Societatis, cum inscriptione GENOOTSCH. AANHANG Anno 1778. in exti-

második, ezüst jutalmat ítélték csak oda neki, majd ezenkívül még 40 közönséges hollandi aranyat tettek hozzá, hogy ez a nagyrabecsült ember ne legyen teljesen híjával annak az arany jutalomdíjnak, amit értkezésével előbb kiérdemelt. További három kiválóbb versenytársát az *accessit* fokozattal tüntették ki. Valamennyiük tanulmányát felvették a Társulat Közelményeinek V. kötetébe. Értesültünk róla, hogy a Szatmáriét itt is az első helyre tették, s elöljáróban részletesen elmondották a dolog történetét. Íme mármost az érmén látható képek, amint azokat a többiekével együtt a versengéshez mellékelt lapon kinek-kinek a száma mellett lerajzolták.

Szatmárinak ez a nagyszerű érme, mely 10 uncia tiszta ezüstöt nyom, innenső oldalán magát a *Vallásosságot* mutatja, amint mennyei sugárözönben ájtatosan áll az asztalra helyezett nyitott evangéliumos könyv mellett. Feléje forduló arccal ott áll a merő *Igazság*, baljában *pálmaágat* és *könyvet* tartva, felemelt jobbjával a rúdról lelógó *sapkát* viselő Szabadság vállát karolja át és a sugárzó napra mutat. Ezek között az alakok között látható maga a templomairól és tornyairól híres *Haarlem városa*; a lábaik előtt pedig láncok és a szolgaság más jelvényei hevernek szétszórva. A körfelirat felső ívében ez olvasható: WAARE GODSDIENSTKENNIS BLOEYT DOOR VRYHEYD. Alant két oroszlán között címer látható, talán a Társulaté, evvel a felirattal: GENOOTSCH. AANHANG 1778.

extima parte legitur: VICIT VIM VIRTVS. Parte autem auersa, inter lemniscos exhibetur Corona laurea, seu triumphalis, in cuius summo apice cernuntur Insignia Fundatoris Theologicae huius Societatis cum subscripto eius nomine TEYLER. Quod mox excipit sequens Inscriptio: EERPENNING VAN TEYLER'S GODGELEERD GENOOTSCHAP toegekent aan MICHAEL PAP SZATHMARI. ill. Coll. Reform. Claudiopolit. SS. Theol. et Hist. Eccles. Professor, id est: Moneta Honoris ab ipsa Teyleriano-Theologica Societate adiudicata Michaëli Pap Szathmári etc.

ARTICVLVS XIII.

NICOLAVS. Plures Medicinae Doctores, Sigismundi Regis nostri temporibus in Hungaria floruisse, alibi passim in Operibus nostris, sed inprimis Centur. II. Part. II. pag. 449. et 450. iam enumerauimus; illis nunc Nicolaum hunc, Virum religiosum, Ecclesiae Strigoniensis Canonicum denuo adiungimus. Dum Frater, Demetrius vocatus, Abbas Conuentus Monasterii S. Aniani Confessoris, Tihaniensis, quod littori Lacus Balatonis, loco amoeno, in agro Szaladiensi, adpositum est, nonnullas in vicinia sua constitutas Capituli Weszprémiensis villas, vtpote Füred, Keck, Aráts, Apathi, Aszszofő, Kövesd, Eörvenyes, Udvari, Szölös, Kispechel, et Vaszuly, modo clancularío ad se pertraheret, earumque vsum annuum ali-

Legkívül ez olvasható: VICIT VIM VIRTUS. (Győz az erőn az erény.) A túlsó oldal pedig szalagok közötti babér-, azaz győzelmi koszorút mutat, melynek a legtetején ezen hittudományi társulat alapítójának a címere látható az alája írt TEYLER névvel. Majd követi ez a felírás: EERPENNING VAN TEYLER'S GODGELEERD GENOOTSCHAP TOEGEKENT AAN MICHAEL PAP SZATMÁRI, a neves kolozsvári református kollégiumban a szent hittudomány és az egyháztörténelem tanára; azaz: Tiszteletdíj, melyet maga a Teyler-féle Hittudományi Társulat ítélt oda Szatmári Pap Mihálynak sat.

XIII. CIKKELY

MIKLÓS. Műveinkben többhelyütt, de mindenekelőtt II. száz életrajzunk II. részének 449. és 450. lapján már felsoroltuk, hogy Zsigmond királyunk korában több orvosdoktor működött Magyarországon; most ismét hozzájuk fűzzük ezt a Miklós nevű egyházi férfiút, az esztergomi egyházmegye kanonokját. Midőn Demeter testvér a Balaton partján, a zalai föld kies helyén épült, Szent Ányos hitvallóról nevezett tihanyi kolostor apátja a veszprémi káptalan néhány szomszédos birtokát, mint Füredet, Kéket (ma: Kékkút), Arácsot, Apátit, Aszófőt, Kövesdet, Örvényest, Udvarit, Szőlőst, Kispécselt és Vászolt alattomban magához ragadta, és évi jövedelmük hasznát egyideig

quamdiu perciperet; dictum vero Capitulum Weszpremiense ita opimam praedam sibi eripi haud quaquam facile pateretur: lite diu multumque domi agitata, mox ad Curiam Romanam delata, iussu Pontificis summi, Martini V. et accedente efficace Petri, Praepositi et Canonici Strigoniensis, tamquam delegati, et Romanae Sedis auctoritate constituti Iudicis opera prioribus possessoribus Bona illa occupata restituta sunt ex integro, tali interiecta eaque seuerioris poenae pecuniariae interminatione, vt vbi Abbatem et Conuentum Monasterii Tichoniensis Transactionem hanc violare contingeret, tum non modo Camerae Apostolicae florenos mille, Capitulo totidem pendere tenerentur, sed insuper poenas periurii et calumniae incidere ipso facto debeant. En ipsas Litteras, dictas Cessionales, Strigonii, loco electi Tribunalis iudiciarii, an. 1418. die prima Martii concinnatas, et ex ipso prototypo, serie hac nunc exscriptas: „*In Nomine Sanctae et individuae Trinitatis, Pa-*
„*tris et Filii et Spiritus Sancti, Amen. Petrus*
„*Praepositus et Canonicus almae Metropolitanae*
„*Ecclesiae Strigoniensis, ac per Venerabilem Virum*
„*Dominum Henricum Fleckel Decretorum Doctorem,*
„*Decanumque Ecclesiae Patauiensis Apostolicae Sedis*
„*Capellanum, Sacri Palatii Apostolici et Causarum*
„*et Causae nec non partibus infrascriptis a Sacro-*
„*sancta et generali Synodo Constantiensi auditorem*
„*specialiter Deputatum Iudex vnicus et auditor*
„*surrogatus vniuersis Christi fidelibus praesentibus*
„*pariter et futuris praesentium notitiam habituris*
„*salu-*

felvette; a nevezett veszprémi káptalan pedig nem egykönnyen tűrte, hogy ezt az oly gazdag birtokát kezéből kiragadják: miután a per idehaza sokáig húzódott, később a Római Kúriához került. V. Márton pápa parancsára és Péter prépostnak és esztergomi kanonoknak, mint kiküldött és a Római Szentszék tekintélyével kinevezett bírónak segítségével azokat az elfoglalt javakat előbbi birtokosaiknak teljes egészükben visszaadták. Egyúttal olyan szigorú pénzbüntetést helyeztek nekik kilátásba, hogy ha a tihanyi apát és monostorának szerzetesei ezt a megegyezést meg találnák szegni, nemcsak az Apostoli Kamarának kötelesek ezer forintot adni, s a káptalannak ugyanannyit, hanem azonfelül a tett bekövetkeztével a hamis esküért és rágalmazásért kiszabott büntetést is magukra kell venniök. Íme, az úgynevezett átengedő okirat, melyet a választott bíróság székhelyén, Esztergomban 1418. március elsején szerkesztettek, s amelyet ezúttal most magából az eredeti példányból kiírtam: „*Az osztha-*
„ *hatatlan Szentháromság, az Atya, Fiú és Szentlélek*
„ *nevében, Ámen. Péter, a kegyes esztergomi fő-*
„ *székesegyház prépostja és kanonokja és a Fleckel*
„ *Henrik tiszteletdő úr, egyházjogi doktor, a passaui*
„ *székesegyház dékánja, pápai káplán, az Apostoli*
„ *Palota vizsgálóbírája, valamint különféle ügyeknek s*
„ *a jelen ügynek a szent és egyetemes konstanzi zsinat*
„ *által megbízott előadója által az alulírt felek részére*
„ *különlegesen kiküldött egyesbíró s helyettes vizsgáló-*
„ *bíró valamennyi jelenlegi és jövőbeni hívőnek, akinek*
„ *ezek a dolgok a tudomására jutnak, örök üdvöt az*
„ *Úrban. Azt akarjuk,*

„ *salutem in Domino sempiternam. Ad vniuersorum*
„ *tam praesentium quam futurorum notitiam harum*
„ *serie volumus peruenire, quod cum nos ad exsecu-*
„ *tionem mandati nobis per praefatum Dominum*
„ *Henricum Plekel D. D. directi inter partes pro-*
„ *cedere voluissemus, tunc religiosus Vir Dominus*
„ *Frater Demetrius Abbas Monasterii S. Michaëlis*
„ *de Aniani de Tichonio Weszprémiensis Dioecesis*
„ *suo personaliter et Conuentus sui nominibus cum*
„ *quodam publico procurationis Instrumento plenum*
„ *et speciale mandatum ad infrascripta in se conti-*
„ *nens, vt prima facie apparuit manu discreti Viri*
„ *Iohannis filii Michaëlis de Kalmanchehy Clerici di-*
„ *ctae Ecclesiae Weszprémiensis Dioecesis anno ab*
„ *Incarnatione Domini infrascripto, Indictionum vn-*
„ *decima, die vero* 21. *mensis Februarii, Pontifi-*
„ *cis autem sanctissimi in Christo Patris et D. D.*
„ *Martini diuina Prouidentia* Papae Quinti anno
„ primo feliciter confectum non vitiatum non
„ aliqua sui parte suspectum ab vna item ho-
„ norabilis Vir D. Nicolaus Archidiaconus de
„ Szegesd et Canonicus in Ecclesia Vespremi-
„ ensi Vicariusque in Spiritualibus et caussarum
„ Auditor generalis loci eiusdem similiter suo
„ personaliter ac Dominorum Praepositi, Le-
„ ctoris, Cantoris, et Custodis Canonicatuum
„ et Capituli eiusdem Ecclesiae Veszpremiensis
„ nominibus similiter cum pleno procurationis
„ mandato manu praefati Tabellionis confecto
„ 24. die mensis Ianuarii comparuerunt nostra
„ in praesentia ac per eumdem Dominum Fra-
„ trem Demetrium Abbatem nominibus quibus

„ *hogy mind a jelenleg, mind pedig a jövőben élőknek*
„ *ezennel tudomására jusson, hogy midőn mi az előbb*
„ *említett Fleckel Henrik egyházi doktor úr által*
„ *hozzánk intézett megbízás végrehajtását meg akartuk*
„ *kezdeni, megjelentek előttünk: Demeter úr, szerzetes*
„ *testvér, a veszprémi egyházmegye területén fekvő,*
„ *Aniáni szent Mihályról nevezett tihanyi monostor*
„ *apátja a saját személyének és rendháza tagjainak*
„ *nevében közokirati szerű meghatalmazással igazolva*
„ *teljes és különleges megbízását az alulírottak meg-*
„ *tárgyalására, melyet, mint első pillantásra látszik, a*
„ *veszprémi egyházmegye említett egyházának klerikusa*
„ *Kálmáncsehy Mihály fia János, kiváló férfi készített*
„ *el sikeresen az Úr megtestesülésének alulírott eszten-*
„ *dejében, a tizenegyedik indictióban, február hó*
„ 21. *napján, a szent főpap, Krisztusban atyánk és*
„ *urunk, Márton úr, az Isten kegyelméből* e néven
„ ötödik pápa (uralkodásának) első évében, s amely
„ hibátlan, semmilyen részében sem gyanús; és
„ egyúttal Miklós tisztelendő úr, szegedi fő-
„ esperes, a veszprémi székesegyház székes kanonok-
„ ja, ugyanazon helynek lelki ügyekben püspök-
„ helyettese és fővizsgálóbírája mind a saját
„ személye, mind pedig ugyanazon veszprémi
„ egyházmegye székeskáptalanjának a prépostja,
„ olvasó-, énekes- és őrkanonokjai nevében ugyan-
„ csak az előbb említett jegyző által január hó
„ 24-én készített teljhatalmú megbízással, amelyet
„ ugyanaz a Demeter apátúr, szerzetes testvér
„ valamennyi fentemlített nevében

„ supra in solidum sponte libere et exacta sci-
„ entia confessum exstitit et in veritate recogni-
„ tum. Quod licet ipse vna cum dicto suo Co-
„ nuentu quadam spe maniducti certas deci-
„ mas dictorum Dominorum Praepositi, Lecto-
„ ris, Cantoris, Custodis Canonicorum et Capi-
„ tuli ex villis et possessionibus Füred, Keck,
„ Kövesd, Eorvenyes, Udvari, Szölös, Kispe-
„ chel et Vaszuly vocatis singulis annis eisdem
„ dominis de Capitulo more solito prouenien-
„ tes semperque et ab antiquo prouenire soli-
„ tas de facto occupassent et occupatas tenu-
„ issent, easdemque decimas iisdem Abbas et
„ Conuentus a suis tantum Jobbagyionibus fe-
„ re per spatia trium annorum tulissent et le-
„ uassent de et super quibus inter ipsum Abba-
„ tem et suum Conuentum ac Dominos Praepo-
„ situm, Lectorem, Cantorem, Custodem et Ca-
„ pitulum et Canonicos tam in Curia Romana,
„ quam extra, lites et controuersiae motae fuis-
„ sent et exortae et aliquamdiu ventilatae, sed
„ quia iidem Dominus Frater Demetrius Abbas
„ et Conuentus verissime recognouissent se ad
„ easdem decimas in parte et in toto, in specie
„ et in genere nullum penitus ius habere ad eas-
„ dem, nec habuisse vnquam: igitur ipsi Do-
„ mini Fratres, Abbas et Conuentus propter
„ commodum pacis easdem decimas praenomi-
„ natarum villarum nulla fraude nulloue dolo
„ interuenientibus pure libere simpliciter et ir-
„ reuocabiliter cessissent, remisissent et resignas-

„ sent

„ együttesen, önként, szabadon és tökéletes tudással
„ helyben hagyott és valódinak ismert el. Hogy bár ő
„ és az említett szerzetesközösség bizonyos remény-
„ től vezettetve a nevezett prépost, olvasó-, énekes-,
„ őrkanonok uraknak és a káptalannak Füred,
„ Kékkút, Arács, Apáti, árkon túli Aszófő, Kövesd,
„ Örvényes, Udvari, Szőlős, Kispécsel és Vászol
„ nevű falvaiban és birtokaiban bizonyos, ugyan-
„ azoknak a káptalani uraknak mindig és ember-
„emlékezet óta szokásosan járó tizedjövedelmét
„ ténylegesen lefoglalta és lefoglalva tartotta, de
„ ezeket a tizedjövedelmeket nevezettek kárára az
„ apát és a szerzetesközösség csupán a saját jobbá-
„ gyaitól fogadta el és szállította el körülbelül
„ három éven keresztül. Ebben az ügyben indultak,
„ keletkeztek és folytak bizonyos ideig mind a
„ Római Kúrián, mind pedig azon kívül pereskedé-
„ sek és viták maga az apát és szerzetesközössége,
„ valamint a prépost-, olvasó-, énekes, őrkanonokok
„ és a káptalan között. De mivel ugyanaz a Demeter
„ testvér, apátúr és szerzetesei őszintén elismerték,
„ hogy erre a tizedjövedelemre sem részben, sem
„ egészben, sem különlegesen, sem általában semmi-
„ féle joguk sincs és sohasem volt: ennélfogva ma-
„ guk a testvérek, az apát úr és a szerzetesközössége
„ a béke kedvéért a fentnevezett falvak tized-
„ jövedelmeit minden csalás és csel nélkül, szabadon
„ egyszerűen és visszavonhatatlanul átadják, vissza-
„ küldik és róluk

„ sent, ac remissas et resignatas eisdem Domi-
„ nis Praeposito, Lectori, Cantori, Custodi,
„ Canonicis et Capitulo reliquissent, imo om-
„ nibus actionibus et actionum proprietatibus re-
„ alibus et personalibus pure simpliciter renunci-
„ ando et cedendo de perceptis nihilominus
„ prout idem Dominus Nicolaus Archidiaconus
„ praefatus asseruit plena et
„ omnimoda satisfactione per eosdem Abbatem
„ et Conuentum ipsis Dominis facta et impensa
„ resignarunt et reliquerunt perpetuo et irreuo-
„ cabiliter coram nobis litem seu lites super eis-
„ dem poenis et obligationibus subinfrascriptis
„ in antea numquam resuscitari, ita videlicet
„ vt quocumque temporum in processu quibus-
„ uis adinuentionibus et arte quaesitis et adin-
„ uentis, iidem Dominus Frater Demetrius Ab-
„ bas aut Conuentus Monasterii praedicti, seu
„ eorum successores lites huiusmodi sopitas et
„ sedatas ac penitus annullatas resuscitarent, et
„ tunc iidem Dominus Abbas et Conuentus Ca-
„ merae Apostolicae mille, et in aliis mille
„ florenis autem pro iam dictis Domino Prae-
„ posito, Lectori, Cantori, Custodi, Canoni-
„ cis et Capitulo debeant et insuper
„ poenas periurii et calumniae incidere debent
„ ipso facto. Et vt omnia praemissa firma per-
„ durent et robur obtineant perpetuum, prae-
„ sentes litteras nostras pendentis sigilli nostri,
„ quo vtimur, munimine roboratas, cum sub-
„ scriptione Notarii infrascripti eisdem Dominis
„ de Capitulo duximus concedendum. Datum

„ lemondanak, és az elengedett tizedjövedelmeket,
„ melyekről lemondottak ugyanazoknak a prépost,
„ olvasó-, énekes-, őrkanonok uraknak s a káp-
„ talannak hagyják. Sőt egészen egyszerűen lemonda-
„ nak minden tárgyalásról és a tárgyalásokkal kap-
„ csolatos valamennyi dologi és személyi tulajdon-
„ jogról és lemondanak a már felvettekről is.
„ Mindamellett, amint ugyanaz a fentemlített
„ Miklós főesperes úr állította, miután ugyanaz
„ az apát és szerzetesközössége maguknak a
„ kanonok uraknak teljes és mindennemű elég-
„ tételt nyújtott és fizetett, örökre és visszavon-
„ hatatlanul letettek előttünk a perről és azt abba-
„ hagyták, vagyis, hogy ugyanezekről a büntetések-
„ ről és az alulírt kötelezettségekről a jövőben
„ sohasem fognak pereskedni, úgy tudniillik, hogy
„ ha az idők folyamán bármikor támasztanák fel
„ Demeter testvér apátúr és az említett monostor
„ gyülekezete, vagy ezek utódai bármilyen fur-
„ fanggal és mesterségesen keresett és kitalált
„ ürügyekkel ezeket az elévült, lecsillapult és
„ teljesen érvénytelenített pereket, abban az
„ esetben ugyanaz az apátúr és gyülekezete az
„ Apostoli Kamarának ezer forinttal tartozzék, és
„ másik ezer forinttal pedig a megnevezett prépost,
„ olvasó-, énekes-, őrkanonoknak és a káptalannak,
„ és ezen felül a tény bekövetkeztével a hamis
„ esküvésre és rágalmazásra kiszabott büntetésbe
„ essenek. S hogy mindezek az előadott dolgok
„ szilárdan megmaradjanak és örök érvényre tegye-
„ nek szert, jónak láttuk a jelen iratot függő
„ pecsétünkkel megerősiteni, és az alulírott jegyző
„ aláírásával ugyanazoknak a káptalani uraknak
„ kiadni. Kelt Esztergomban,

„Strigonii prima die Mensis Martii, Anno ab „ Incarnatione Domini millesimo quadringente- „ simo decimo octauo. Indictione etc. quibus „ supra. Praesentibus ibidem honorabilibus Vi- „ ris, Dominis Iacobo Archidiacono „ Nicolao artis Physicae Doctore, et „ Stephano Canonico Ecclesiae Strigoniensis, et „ aliis quampluribus fide dignis Testibus ad „ praemissa vocatis et rqeuisitis.

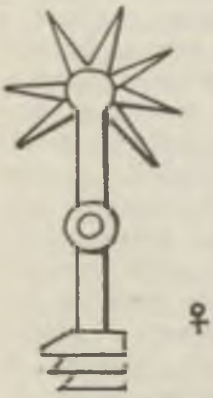

„ Ac ego Emericus Mar- „ tinus Clericus Quinque Ec- „ clesiarum Dioecesis, sacra „ Imperiali auctoritate Nota- „ rius praemissae recognitioni, „ resignationi, satisfactioni, „ omnibusque aliis et singulis „ dum sic vt praemittitur fie- „ rent et agerentur vna cum „ praenominatis praesens fui, „ alii stamen negotiis legitime „ deputatus superius per alium „ fideliter scribi procuraui, „ hic me propria manu subscripsi, et in hanc „ publicam formam redegi signo et nomine meis „ solitis signaui rogatus et requisitus in fidem et „ testimonium praemissorum.

Hic vt vides, L.B. vt vltima instrumenti huius verba docent, in testem rei narratae, atque Litis forum ciuile concernentis, feliciter sopitae inter reliquos iussu summi Pontificis Romani constitutos Iudices ecclesiasticos Nicolaum

quo-

„ az Úr Megtestesülésétől számított ezernégyszáz-
„ tizennyolcadik esztendő március havának első
„ napján, a fentjelzett indictioban stb. Jelen vannak
„ a következő tisztelendő urak: Jakab főesperes,
„ Miklós az orvostudomány doktora és István, az
„ esztergomi főszékesegyház kanonokja, valamint
„ számosan mások, akiket az előadott ügyben mint
„ szavahihető tanúkat hívtak és kerestek meg.

„ Én pedig Imre Már-
„ ton, a pécsi egyházmegye
„ papja, midőn császári szent
„ parancsra a fentnevezettek-
„ kel együtt mint jegyző
„ voltam jelen a fenti elis-
„ merés, lemondás, elégtétel
„ alkalmával és minden más
„ dolognál, amíg mindez a
„ fentebbiek szerint lejátszó-
„ dott és megtárgyaltatott,
„ mivel törvényesen más
„ ügyekhez küldtek ki, fen-
„ tebbiek hűséges lemásolásáról gondoskod-
„ tam, itt ezt sajátkezűleg aláírtam és ebbe a
„ közokiratba foglaltam. Felkérésre és megkeresésre
„ a fentebbiek hiteléül és bizonyságául szokásos
„ pecsétemmel és nevemmel ellenjegyeztem."

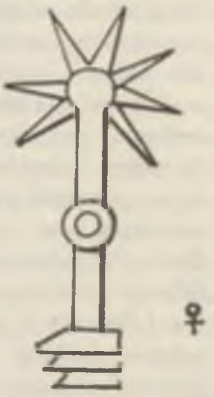

Kegyes Olvasó, itt, mint láthatod, s mint azt ennek az okiratnak utolsó szavai mutatják, az elbeszélt ügynek és a világi bíróságra tartozó, sikeresen lecsitult pernek tanújaként a római pápa parancsára kinevezett többi egyházi bíró kö-

quoque Medicum hunc nostrum, Ecclesiae Strigoniensis Canonicum adduci, qui artis Physicae Doctor apertis ibidem innuitur verbis: sed de eo plura ex nobis cognoscere nemo iure iam desiderauerit.

Ergone Hungariae quoque Cleri in tantum vmquam excreuit auctoritas, vt etiam caussas iurisdictioni ciuili obnoxias pro arbitrio suo olim diiudicaverit, atque sub graui poenarum etiam pecuniarum interminatione, ni partes litigantes lato iudicio steterint, definitiuam quoque tulerit sententiam? Talem agendi rationem nec Apostolorum, nec Patrum, primorum a nato Christo Seculorum doctrinae euangelicae, quoad illa in sua permansit puritate primigenia illibata, consentaneam esse, pridem viri cordatiores non modo Protestantium ordini adscripti, sed etiam fidissimi Ecclesiae Romanae adseclae, et inter hos Libertatis in primis Ecclesiae Gallicanae adsertores indubiis demonstrauerunt argumentis. Muratorius, magni in republica litteraria nominis Vir Antiq. Italic. Lib. V. dissert. 70. omnem Rempublicam sanctiorem, siue personas, siue res ipsius quascumque demum et caussas religionem haud concernentes spectaueris, ad seculum nonum immo fere decimum vsque magistratui ciuili subiectas fuisse, documentorum e tenebris in lucem industria sua eductorum fide nixus luculenter euicit: hoc enim demum tempore coepisse Clerum se iurisdictioni ciuili subtrahere, et mox per certa temporum interualla suam in diiudicandis definiendisque caussis suis quibuslibet

zött felemlitik a mi Miklós orvosunkat, az esztergomi főszékesegyház kanonokját is, és ugyanott kifejezetten azt állítják, hogy az orvostudomány doktora. Ám azt már senki sem kívánhatja jogosan, hogy tőlünk még többet is megtudjon róla.

Tehát a magyarországi klérusnak is akkorára nőtt valaha a tekintélye, hogy hajdan még a világi birói joghatóság alá tartozó ügyekben is belátása szerint ítélkezett, és olyan végérvényes ítéletet is hozott, amelyben súlyos büntetéseket, még pénzbírságot is kilátásba helyezett arra az esetre, ha a perlekedő felek nem tartanák be a hozott ítéletet? Hogy ez az eljárásmód nincs összhangban sem az apostolok, sem a Krisztus születése utáni első századok atyáinak evangélumi tanításával, amíg ez utóbbi a maga ősi tisztaságában sértetlenül fennmaradt, már régen kétségbevonhatatlan érvekkel bebizonyították nemcsak a protestánsok táborába tartozó, hanem a római egyház hű követőinek számító, s köztük elsősorban a gallikán egyház szabadságát vitató értelmes emberek. A tudós világban nagy hírnévnek örvendő Muratori Anitquitates Italicae (Olasz régiségek) című műve V. könyvének 70. értekezésében a saját szorgalmával napfényre hozott okiratok hitelére támaszkodva részletesen meggyőz bennünket arról, hogy a kilencedik, sőt csaknem a tizedik századig az egész egyházi társadalom, akár a személyeit, akár bármilyen dolgait és végül a vallásra nem vonatkozó ügyeit tekinted, a világi hatóságnak volt alávetve. Más hiteles régi emlékek is alig hagynak többé bennünket kétségben aziránt, hogy a klérus csak ebben a korban kezdte magát a világi igazságszolgáltatás alól kivonni

sensim, prout quidem se res ferebat, stabilire auctoritatem vix sinunt nos amplius dubitare alia quoque certissima antiquitatum monimenta. Carolus Magnus fuit primus omnium, qui Ecclesiae in Gallia Celtica *Manensi* Litteris an. 796. signatis beneuole indulsit, ad quas D. *Abbas de Foi in Notitia sua Diplomatica* Tom. I. pag. 201. prouocat, vt vbi controuersiae quaedam illi de rebus suis obortae fuerint, et litigare cum allis quibuscumque demum hominibus contigerit, ne Iudices ordinarii adigant administratores illius comparere in *Mallo publico*, sed facta primum litis cognitione, controuersiam omnem inter Partes dissidentes absque omni strepitu iuris amice componere satagant. Tale benignissimi Monarchae huius indultum coepit successu temporis vim legis obtinere tanto quidem facilius, quod plebs ad superstitionem fouendam maximopere prona, ministerii sacri veneratione adducta, Clero, plus iusto sibi semper arroganti, infelicibus illis seculis reluctari religioni sibi duxit. Singulare sane in rem hanc est illud *Friderici Barbarossae* Diploma anno 1172. Monasterio Altenburgensi impertitum, quod ille coeco pietatis Zelo fascinatus religiosis Viris ibidem degentibus *iudicium non tantum sanguinolentis plagae, sed vitae et mortis* concesserit, et ne in eiuscemodi iurium exercitio per ordinarios regis iudices quocumque demum modo impedirentur, en rationem tantae rei liberaliter concessae verbis his ibidem subnexam: *Nam quorum ex Dei gratia ratione diuini ministerii opus leue est, et iugum suaue,*

és kezdte nemsokára időnkint lassan-lassan, ahogyan ti. alkalom adódott rá, a maga tekintélyét mindennemű ügyeinek megítélésére és eldöntésére megszilárdítani. Legelsőnek Nagy Károly engedte meg kegyesen a Gallia Celtica-ban levő *Le Mans-i* egyházmegyének 796-ban kelt leiratával, — hivatkozik rá *De Foi abbé úr Notitia Diplomatica* (Oklevelek ismertetése) című műve I. kötetének 201. lapján — hogyha valami nézeteltérések támadnak saját ügyeikben, és végül, ha előfordulna, hogy bárki mással kellene pereskedniök, ne kényszerítsék a rendes bírák az egyházmegye kormányzóit a *nyilvános porondon* való megjelenésre, hanem először ejtsék meg a perfelvételt, majd a szembenálló atyák közti valamennyi nézeteltérést igyekezzenek barátságosan, minden bírósági lárma nélkül elsimítani. A kegyes uralkodónak ez az engedélye az idők folyamán törvényerőre kezdett emelkedni, éspedig annál könnyebben, mert a babonára nagyon is hajlamos nép a szent szolgálat iránti tiszteletében azokban a szerencsétlen évszázadokban a vallás elleni vétségnek tartotta volna, hogy szembeszálljon a klérussal, mely az igazságosság mértékénél egyre többet követelt magának. Bizonyára idevonatkozik *Rátszakállú Frigyesnek* 1172-i kiváltságlevele, melyet az *altenburgi* monostornak adott. A vakbuzgalomtól megszállottan ebben az ottélő szerzeteseknek *nemcsak a véres verésnek, hanem még a főbenjáró ítéletnek* a jogát is átengedte, s végül, hogy a király rendes bírái semmiképpen se akadályozzák őket ezen jogaik gyakorlásában, íme, az alábbi szavakkal odafűzött indokolása ennek a nagylelkű engedélynek: *Mert egyáltalán nem akarjuk az elnyomásnak a gyalázatával vagy laikus hatósággal zaklatni azokat, akiket Isten ke-*

nos penitus nolumus illius oppressionis contumelia vel manu laica fatigari. Menckeu. Script. Rer. Germ. Vol. III. pag. 1067. genuinum recitatorum verborum horum sensum is omnium commodissime percepturus est, qui in veram Codicis Iuris Canonici originem inquisiuerit et simul cognouerit, quam infirmo totus ille nitatur fundamento, quantisue fictionibus atque piis scateat fraudibus non facile hic recensendis, quae singula *Gerardus de Maastricht in Historia Iuris ecclesiast. et pontific. et D. Real dans la Science du Gouvernement Tom. VII.* c. 1. et 3. § 2. 3. sq. singillatim luci publicae candide exposuerunt. Quae si legere contingat, desines profecto seculorum illorum infelicitatem, barbariem scilicet et ignorantiam summam admirari, atque simul clarissime intellecturus es, quibus Cleri artibus, non dicam fraudibus, effectum est, vt vniuersa res publica ciuilis iurisdictioni ecclesiasticae sensim subiici potuerit. Eruditus Abbas *Fleurius in Historia sua Eccles.* Tom. XIX. disc. praelim. ibid. obseruauit, eo nimirum audaciae progressum fuisse Clerum, vt haud quaquam erubuerit variis sub praetextibus fucum mentientibus omnes profani ordinis homines eorumque caussas tribunali ciuili subtrahere; dum scilicet non nisi solae caussae et quaestiones ad religionem pertinentes in foro ecclesiastico agitari permissum esset ex Leg. 1. Cod. Theod. de Religione: *quoties de religione agitur Episcopos conuenit iudicare, ceteras vero caussas, quae ad ordinarios cognitores vel ad vsum publici Iuris pertinent, legibus oportet iudi-*

gyelméből az istentisztelet könnyű dolga és édes igája. Mencken, Scriptores Rerum Germanicarum (Német történeti kútforrások) *III. kötet*, 1067. *lap*. Az idézett szavak valódi értelmét az fogja fel mindenkinél könnyebben, aki a Kánonjogi Törvénykönyv valódi eredetét kutatta és egyszersmind rájött, az egész mily gyönge alapon nyugszik, mennyire hemzseg a koholmányoktól és kegyes csalásoktól, melyeket itt nem lenne könnyű felsorolni, de amelyeket *Van Maastricht Gellért Historia Juris ecclesiastici et pontificii* (Az egyházi és pápai jog története) című, és *Real úr a La Science du Gouvernement* (A kormányzás tudománya) című művében, utóbbi ennek VII. kötete 1. fejezetében és a 3. fejezet 2. 3. sk. §§-aiban egyenkint világosan napfényre hoztak. Ha ezeket elolvastad, bizony mindjárt megszűnsz álmélkodni azoknak a századoknak balsorsán, faragatlanságán tudniillik és nagyfokú tudatlanságán, s egyúttal világosan megérted, hogy a klérus milyen mesterkedései, hogy ne mondjam csalásai eredményezték azt, hogy lassankint az egész világi közélet egyházi igazságszolgáltatásnak lett alárendelve. A tudós *Fleury apát Histoire Ecclesiastique* (Egyháztörténet) *című műve* XIX. kötetének elöljáró fejtegetésében megjegyezte, hogy a klérus egészen odáig merészkedett, hogy különféle hazug ürügyekkel egyáltalán nem szégyelt minden világi rendű embert és peres ügyeiket a világi törvényszékektől elvonni. Noha Theodosius Törvénykönyvének a vallásról szóló I. törvénye alapján: *valahányszor vallási ügyekről van szó, úgy illik, hogy a püspökök ítélkezzenek, a többi peres ügyet pedig, amely a rendes vizsgálóbirák és a közjog hatáskörébe tartozik, világi törvények szerint kell megítélni*;

iudicari; tum Episcopi commodis suis consulturi *Religionis* voce iurisdictionem suam adeo in immensum extenderunt, vt ordinariis iudicibus nihil fere iudicandum relinquerent, ex quo subinde graues exortas fuisse de Ecclesiasticis Iudicibus quaerimonias, qui ordinariorum iurisdictionem contra fas sibi adscribebant et vsurpabant, *Carolus du Fresne in Glossario ad Scriptor. med. et infim. Latinit. Francof. an.* 1710. *in fol.* in voce *Curia Christianitatis*, euidentibus clarissimorum Scriptorum testimoniis confirmat, quamque ampla fuerit Curiae huius Christianitatis iurisdictio, quam Quaestionum ac caussarum omnium, quae non modo res Ecclesiae, sed et quicquid ex iis dubietatis quoquo modo oriretur, spectant, cognitionem sibi arrogasset, longo satis ordine pag. 1432. sqq. enumerat. Celeb. vero *Giannone in Historia sua ciuili Lib. XIX.* §. 3. omnes illas immunitates praetensas pro animi sui candore libere examinat et solide conuellit. Vt nihil praeterea subticeamus, eo quoque demum audaciae res ordinis ecclesistici deuenisse, vt Episcopi et Conuentus opera *Aduocatorum* suorum *armis omnia quae erant Ecclesiae, viriliter defendebant, et vigilantes protegebant. docent Brussel, Vsage de Fiefs* Tom. I. pag. 144. *Du Fresne* in voce *Aduocatus*, immo ipsos Praelatos sacri sui muneris oblitos *flamma ferro, caede possessiones Ecclesiarum defendebant*, vt testis est *Guido*, Abbas, ap. *Du Cange*, ibid. pag. 179. Nec sane mirum est talia in Christianorum coetu perpetrata fuisse facinora, nam in omnibus iuribus

et

egyedül csak a vallásra vonatkozó pereknek és kérdéseknek egyházi bíróság előtti tárgyalását engedélyezték, a püspökök érdekeik védelmében a *vallás* jelszavával joghatóságukat oly mérhetetlen módon kiterjesztették, hogy a rendes bíráknak csaknem semmi ítélni valójuk sem maradt, miértis néha súlyos panaszok merültek fel az egyházi bírák ellen, akik a rendes bírák joghatóságát maguknak jogellenesen kisajátították és bitorolták. Mindezt kiváló írók műveiből vett nyilvánvaló bizonyítékokkal erősíti meg *Du Fresne Károly* a *Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Latinitatis* (A közép- és alacsonyszínvonalú latin nyelv íróinak műveihez írt szótár) című 1710-*ben Frankfurtban fólió-alakban* kiadott művében a *Curia Christianitatis* címszó alatt. Az 1432. skk. lapokon pedig elég hosszasan elősorolja, mily széleskörű volt ennek a keresztény egyházi bíráskodásnak a joghatósága, mennyire magának követelte minden olyan kérdés és peres ügy kivizsgálását, amely nemcsak az egyházi ügyekre, hanem minden velük kapcsolatban bármi módon felmerült kétségre vonatkozott. A neves *Giannone* pedig *Storia Civile* (Világi történelem) című műve *XIX. könyve* 3. §-*ában* valamennyi igényelt mentelmi jogot nyíltan és szabadon bírálja és keményen korholja. Hogy mit se hallgassunk el, *Brussel*: *Usage de Fiefs* című könyve I. kötetének 144. alpján, *Du Fresne* az *Advocatus* címszó alatt arról tudósítanak, hogy az egyházi rend végül is odáig merészkedett, hogy a püspökök és szerzetközösségek *ügyvédeik segítségével az Egyház tulajdonát teljes fegyverzettel, bátran védelmezték és éberen oltalmazták*, sőt — mint *Du Cange* művének 179. lapján *Guido* apát tanúsítja — maguk a prelátusok szent hivatásukról megfeledkezve *tűzzel, vassal, vérrel védelmezték az*

et priuilegiis praetensis Viri religiosi nacti sunt patronum summae auctoritatis rebus suis semper fauentissimum, qui ex arce Tarpeia totius orbis Christiani res sacras aeque ac profanas pro arbitrio suo, vt plurimum auctoritate dictatoria, dirigebat ad sequiora vsque haud ita pridem retro acta secula, vt haec vberius legi possunt apud *Robertsonim potissimum in Vita Caroli V. Imp. Tom. V. pag.* 312. *sqq.* Sed an etiam in Regno nostro Hungariae Apostolico superius recensitarum eiuscemodi immunitatum sacrarum obseruata fuisse dixerimus vestigia? De decimis et aliis ecclesiae prouentibus ex adducto superius statim a nobis instrumento euidentissimum est; de caussis, in quibus fidei et sacramenti interpositio occurrit; de infractura Ecclesiae, laesione Clerici, de oppressione et violatione feminae; de caussis matrimonialibus, dotibus, et earum accesionibus; de adulteriis; de legitimatione, seu de iure natalium, de testamentis et testamentariis caussis; et aliis quam plurimis caussis specie licet dumtaxat quadam spiritualitati, vt loqui amant, adnexis alia loquantur hinc inde in scriniis passim delitescentia rerum patriarum documenta litteraria; nos quia in breui labore modum tenendum esse, nouerimus, consultius ducimus singula potius silentio mandare, quam pauca dumtaxat referre.

Sed nouo potius illustrare placet documento: Viris ecclesiastici ordinis tractandarum rerum ciuilium curam etiam ab ipsis Regibus fuisse concreditam, apographum litterarum Matthiae

Cor-

egyházak birtokait. És nem is lehet csodálkozni azon, hogy a keresztények körében ilyen tetteket követtek el, hiszen a szerzetesek jogaik és kiváltságaik követeléséhez mindig szereztek maguknak nagytekintélyű és érdekeik iránt jóindulatú pártfogót, aki az egész keresztény világ tarpejusi várából egészen a legutóbbi, nem is oly régmúlt századokig önkényesen, a legtöbbször diktátori tekintéllyel irányította az egyházi ügyeket éppúgy, mint a világiakat, amint ezekről bővebben lehet olvasni *Robertsonnak* főként *Vita Caroli V. Imperatoris* (V. Károly császár élete) *című műve V. kötetének* 312. *skk. lapjain.* Állítsuk-e, hogy apostoli magyar királyságunkban is megfigyelhetők a fentemlített ilyenféle egyházi mentségek nyomai? A tizedeket és más egyházi jövedelmeket illetően nyilvánvaló ez az általunk fentebb idézett okiratból; az olyan perekről, melyekben eskü alatti vallomás fordul elő; templomba történt betörésről, egyházi személy bántalmazásáról, nővel szembeni elnyomásról és nemi erőszakról; házassági perekről, hozományokról és ezek gyarapodásáról; házasságtörésekről; törvényesítésről, azaz a születési jogról, végrendeletről és végrendeleti ügyekről; és sok más, látszólag ugyan bizonyos fokig, ahogyan mondani szeretik, a lelkiekhez kapcsolódó ügyről más, itt és amott levő könyvszekrényekben szerteheverő hazai okiratok szóljanak; mi, mivel tudjuk, hogy e rövidre szabott munkában mértéket kell tartanunk, jobbnak láttuk, hogy valamennyiről hallgassunk, mint csupán néhányat felemlítsünk.

De hadd szemléltessük a dolgot újabb bizonyítékkal: Corvin Mátyás királynak és a pozsonyi egyház káptalanjának Pozsony város levéltárában őrzött, a XV. század közepén Budán és Pozsonyban záradékolt levelének másolata

Coruini Regis, et Capituli Eccl. Posoniensis, in Tabulario Vrbis Posoniensis adseruatarum, medio Seculo XV. Budae et Posonii signatarum luculenter testatur, quod simul memoriam quoque *Wolfgangi* cuiuspiam *Socii et Concanonici Capituli Posoniensis*, et Doctoris in Medicinis, ab obliuione vindicat. Eae ad verbum ita habent: „Serenissimo Principi et Domino, Domino „Matthiae, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, „Croatiae etc. Regi, Domino nostro gratio„sissimo Capitulum Ecclesiae Posoniensis ora„tiones in Domino deuotas perpetua cum fide„litate. Vestra nouerit Serenitas, nos Litteras „Vestras exhibitorias, secreto Sigillo Vestro „consignatas, nobis praeceptorie loquentes de„bita cum reuerentia pariter ac obedientia re„cepisse in haec verba. Matthias Dei gratia „Rex Hungariae, Dalmatiae, Crotiae' etc. Fi„delibus Nostris Capitulo Ecclesiae Posoni„ensis Salutem et Gratiam. Fidelitati Vestrae „firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vi„ris praesentibus, alias has Nostras pro parte „fidelium Nostrorum Ciuium Ciuitatis Nostrae „Posoniensis fideli Nostro Magnifico Sigismun„do Groff de Bozin Capitaneo Ciuitatum No„strarum Tyrnauiensis et Zakoltzensis praece„ptorie loquentes cum praesentibus Vobis ex„hibendas, per Vestrum Testimonium fide di„gnum eidem Sigismundo Groff exhibere et „praesentare faciatis, et quid idem ad con„tenta earumdem fecerit, vel responderit, „Nobis fideliter rescribatis. Datum Budae

„fe-

világosan bizonyítja, hogy maguk a királyok bízták rá egyházi rendű emberekre még világi dolgok intézésének gondját is. Ez a levél egyúttal kiragadja a feledés homályából a *pozsonyi káptalan* valami *Wolfgang nevű kanonokjának* és *orvosdoktorának* az emlékét. Szószerint ezt tartalmazza: „A felséges Fejedelem Úrnak, Mátyás úrnak, Isten „ kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvát- „ ország stb. királyának, legkegyesebb Urunknak „ a pozsonyi társaskáptalan örök hűséggel ajánlja „ fel imáit az Úrban. Felséged tudja, hogy kellő „ tisztelettel és egyszersmind engedelmességgel „ vettük kézhez titkos pecsétjével lezárt keresett- „ levelét, mely ezekkel a szavakkal ad nekünk „ parancsot. Mátyás, Isten kegyelméből Magyar- „ ország, Dalmácia, Horvátország stb. királya „ üdvöt és kegyelmet híveinek, a pozsonyi társas- „ káptalannak. Nektek, Híveinknek szilárdan meg- „ parancsoljuk, hogy hiteles bizonyságtétellel kül- „ dessétek és adassátok át ezt a másik, a jelenlegivel „ együtt nektek kézbesítendő levelünket, melyben „ Pozsony városunk lakosai érdekében parancsot „ adunk nagyságos hívünknek, Zsigmond bazini „ grófnak, Nagyszombat és Szakolca városaink „ kapitányának, ugyanennek a Zsigmond grófnak, „ és hogy hűségesen írjátok meg nekünk, mit tett „ vagy válaszolt ugyanő annak tartalmára. Kelt „ Budán

„ feria quarta proxima ante festum B. Mariae
„ Magdalenae, anno Domini MCCCCLVIII.
„ Nos igitur praeceptis et mandatis Vestrae
„ Serenitatis in omnibus obedire cupientes,
„ vt ex debito tenemur, alias Litteras nostras
„ pro parte fidelium Vestrorum Ciuium Ciuita-
„ tis Vestrae Posoniensis Magnifico Sigismundo
„ Groff sonantes per homines nostros fide di-
„ gnos, videlicet Honorabiles Magistros, Mat-
„ thiam de Themeswar, ac *Wolffgangum in Me-*
„ *dicinis Doctorem, Socios et Concanonicos Nostros*
„ eidem Sigismundo Groff exhiberi commisimus
„ et praesentari. Qui tandem ad nos exinde
„ reuersi, nobis concorditer retulerunt, quo-
„ modo ipsi hesterno die, videlicet in Festo
„ Beati Iacobi Apostoli iam praeterito, dictas
„ alias Litteras Vestras Regales, ipsi Sigismundo
„ Groff in Possessionem Neusidl vocatam exhi-
„ buissent, et praesentassent, et antequam idem Do-
„ minus Sig. Groff huiusmodi Litteras Vestrae Se-
„ renitatis in manus suas recepisset, dicere habuis-
„ set, quomodo ipse haberet alias Litteras istis
„ Litteris Vestris praesentibus multo efficacio-
„ res, quia tribus sigillis, vno videlicet Ve-
„ strae Serenitatis, altero Genitricis Vestrae
„ Serenissimae, et tertio huius Regni Vestri
„ Hungariae Gubernatoris, de quarum conti-
„ nentiis ac dispositionibus et ordinationibus
„ ibidem conscriptis nullo modo exire vellet,
„ nec easdem quomodolibet, inmutare, etiamsi
„ Vestra Serenitas propria sua manu quantascun-
„ que et qualescunque alias Litteras eisdem in

„ con-

„ az Úrnak 1458. esztendejében, a Szent Mária
„ Magdolna ünnepét közvetlenül megelőző szerdai
„ napon. Mi tehát Felséged parancsainak és utasí-
„ tásainak mindenben engedelmeskedni kívánva,
„ mint ahogyan ez kötelességünk is, azt a másik
„ nekünk küldött levelet, mely Felséged Pozsony
„ városa hűséges polgárai érdekében szól a nagy-
„ ságos Zsigmond grófnak, megbízható embereink,
„ nevezetesen tisztelendő *mesterkanonokjaink és*
„ *társaink*, Temesvári Mátyás és *Wolfgang* (Farkas),
„ *az orvostudomány doktora* által kézbesítettük és
„ átadattuk a nevezett Zsigmond grófnak. Mikor
„ ezek végül visszatértek tőle, egyetértően be-
„ számoltak nekünk róla, hogyan kézbesítették és
„ adták át a tegnapi napon, ti. Szent Jakab apostol-
„ nak már elmúlt ünnepén Felséged fentemlített
„ másik királyi levelét magának Zsigmond grófnak
„ ennek nezsideri birtokán, és hogy mielőtt a
„ nevezett Zsigmond gróf úr Felségednek ezt a
„ levelét kezébe vette volna, azt mondta, mi-
„ szerint van neki más, Felségednek ennél a levelé-
„ nél sokkal hatályosabb, mert három pecséttel,
„ tudniillik Felségedével, Felséged Édesanyja Ófel-
„ ségével és Felséged ezen magyar királysága
„ Kormányzójáéval ellátott levele, s hogy ennek
„ tartalmától, utasításaitól és rendelkezéseitől,
„ amint ezek ugyanott le vannak írva, semmiképp
„ sem akar elállni, sem nem hajlandó azokat bármi
„ módon megváltoztatni, mégha Felséged saját-
„ kezűleg írt bármekkora és bárminő más, avval

„ contrarium scriptas transmitteret, quum spe-
„ raret, vt Vos ipsum in eisdem prioribus di-
„ spositionibus praenotatis conseruare, vbi au-
„ tem Vestra Serenitas ipsum forsitan in eisdem
„ non conseruaret, ex tunc oporteret, quod
„ ipse se ipsum in eisdem conseruaret, quia
„ easdem nullo modo vellet immutare, et si
„ dicti nostri homines de talibus Litteris sibi
„ credere nollent, ex tunc venire deberent cum
„ ipso ad Castrum suum Ovár, et ibi eisdem
„ ostendere vellet, addidissetque idem Sigism.
„ Groff, quomodo ipse mulctam minaretur, quod
„ isti Ciues Posonienses tales homines tales
„ Litteras exhiberent prioribus Litteris Ves-
„ tris contrarias absque scitu fratris sui Io-
„ hannis, qui apud Serenitatem Vestram con-
„ tinue praesens esset, et quod talia eidem non
„ notificarent. Subiunxisset etiam, quomodo
„ ipse Tricesimatorem eorumdem Ciuium Poso-
„ niensium in Zarand ideo captiuasset, quia idem
„ contra libertates suas et sourum, per olim
„ Serenissimum Principem Dominum Ladislaum
„ Regem, Vestrum scilicet praedecessorem, in
„ facto Tricesimarum sibi datas et concessas
„ fecisset ac laborasset, facereque in futurum
„ praetendisset, de quibus libertatibus etiam
„ nullo modo exire vellet, quibus tamen non
„ obstantibus eumdem Tricesimatorem, seu ho-
„ minem ipsorum Ciuium Posoniensium, liber-
„ tati restituisset, dixisset etiam se nescire dam-
„ pna et praeiudicia aliqua eisdem Ciuibus minus
„ iuste intulisse. Quibus quidem responsis sic

„ per

„ ellenkező levelet küldene is át neki, minthogy
„ bízik benne, hogy Felséged őt az előbb említett
„ intézkedéseiben megtartja. Ha pedig Felséged
„ netán nem tartaná őt meg ezekben, kénytelen
„ lenne ő azokat sajátmaga számára fenntartani,
„ mert semmiképp sem hajlandó azokat megváltoz-
„ tatni. Ha pedig a mi nevezett embereink nem
„ akarják elhinni neki, hogy van ilyen okirata,
„ jöjjenek vele együtt Óvár nevű várába, s ott
„ majd megmutatja nekik. Továbbá ugyanaz a
„ Zsigmond gróf hozzátette, miszerint büntetéssel
„ fenyegeti meg ezeket a poszonyi polgárokat,
„ amiért ilyen, az előbbivel ellenkező leiratot
„ kézbesítettek neki, méghozzá testvére, János
„ tudta nélkül, aki állandóan Felségednél tartózko-
„ dik, és neki ilyesmit nem adott tudtára. Még hozzá-
„ tette, hogy ugyanazoknak a pozsonyi polgároknak
„ a harmincadszedőjét azért tartja fogva, mivel ez
„ ellene tett és dolgozott azoknak a kiváltságoknak,
„ melyeket neki s övéinek néhai László király
„ úr Őfelsége, azaz Felséged elődje a harmincadok
„ tekintetében adott és engedélyezett, s amely
„ kiváltságoktól semmiképpen sem akar vissza-
„ lépni. Ennek ellenére mégis szabadon engedi
„ a pozsonyi polgárok nevezett harmincadszedőjét.
„ Azt is mondta még, nincsen tudomása arról,
„ hogy őmaga azoknak a polgároknak igazságtalanul
„ valami kárt okozott volna. Miután ilyen válaszo-
„ kat adott,

„ per eum factis, tandem praenotatas Litteras „ Vestrae Serenitatis de manibus ipsorum vide- „ licet nostrorum hominum et testimoniorum „ sibi scribi commisisset. Datum secundo die „ Exhibitionis praemissae, videlicet in Festo „ Beatae Annae Matris Mariae Anno Domini „ Millesimo quandringentesimo quinquagesimo „ octauo supra scripto.

L. S.

ARTICVLVS XIV.

PÁRIZ PÁPAI. (Franciscus Iunior, et Andreas). Duos Articulo hoc indicatos Transiluaniae Medicos, Franciscum et Andream Pariz Papaios, fratres germanos, Patrem Franciscum Pariz seniorem, Med. Doctorem, eiusdemque facultatis in Academia Basileensi Adsessorem, et in Collegio N. Enyediensi Professorem, auum Emericum Pariz, Principis Georgii II. Rákótzii concionatorem aulicum, et Albae Iuliae Sacrorum antistitem: abauum vero Franciscum Pariz, honestum ciuem, et mercatorem Papensem, vnde singuli nomen sortiti sunt, veneratos fuisse. Biographiae nostrae Centur. I. Artic. 63. iam nos docuisse probe meminimus.

Franciscus Páriz Pápai Iunior, matre Anna Székhalmia, D. Andreae Székhalmi, Celsiss.

„ végül átvette Felséged fentemlitett levelét „ kezükből, tudniillik embereink és hitelt érdemlő „ tanúink kezéből, és azt másolatban leiratta „ magának. Kelt az említett kézbesités másod- „ napján, vagyis az Úrnak fentírt ezerégyszáz- „ ötvennyolcadik esztendejében, Szent Annának, „ Mária anyjának ünnepén. Pecsét helye.

XIV. CIKKELY

PÁRIZ PÁPAI. (Ferenc, az ifjabb, és András). Az ebben a cikkelyben szereplő két erdélyi orvos, Pápai Ferenc és András, édestestvérek. Id. Páriz Ferenc orvosdoktorban, a bázeli egyetem orvosi karának ülnökében és a nagyenyedi kollégium tanárában apjukat, Páriz Imrében, II. Rákóczi György fejedelem udvari prédikátorában és gyulafehérvári lelkészben nagyapjukat; Páriz Ferenc tisztes polgárban pedig dédapjukat tisztelték. Utóbbi Pápán volt kereskedő ahonnan megkülönböztető nevüket kapták. I. száz életrajzunk 63. cikkelyében ezt már emlékezetünk szerint el is mondottuk.

Ifjabb Páriz Pápai Ferenc 1689. május 1-én született Enyeden. Anyja Székhalmi Anna volt, Székhalmi András úrnak, A-

Transiluaniae Principis, Mich. Apafii ministri aulici, iteratis ad portam Ottomannicam legationibus perfuncti, et Christinae Pánkotai de Várad filia, Enyedini ad d. 1. Maii, Anno 1689. progenitus est. Prouida ac pia Patris ac nouercae Iudithae Nyirő cura, nam matrem Annam infans quatuor annos natus amiserat, mature Musis mansvetioribus consecratus, in patrio Lycaeo prima iecit litterarum fundamenta, et anno aetatis decimo Cibinium ad percipiendam inter Saxones linguam Germanicam exmissus, sed inde post biennii moram reuocatus, reliquis studiis classicis domi se se tradidit, illisque satis innutritus, sublimioribus deinde logicis, metaphysicis, philosophicis, ac theologicis disciplinis, quae ad solidam eruditionem requiruntur, omni ardore se adpliçuit, licet in infelici tumultu Rakotziano magnam in studiorum hoc cursu pateretur subinde remoram, quod Musae N. Enyedenses non vice simplice in exsilium agerentur, sed annus praeprimis 1704. *Nostro* et vniuerso Collegio exstitit maximopere fatalis, dum exercitus Caesareani dux Rabutin, vsus Lib. Baronis de Tige, colonelli, opera, castellum, oppidum, scholam, subiecto prius tectis igne, in cineres redegit, oppidi aeque ac Collegii Ciues, lectissimum iuuentutis litterariae florem, crudelem in modum neci tradidit, idem infelix fatum *Noster* quoque experturus, nisi in vicino colle inter vepres prouide semet occuluisset, quare toto vitae decursu Dominicam Palmarum, qua execranda

haec

pafi Mihály, Erdély nagyságos fejdelme udvari főtisztjének, aki ismételten járt követségben az ottomán portán, és Váradi Pánkotai Krisztinának a leánya. Apjának és mostohaanyjának, Nyíró Juditnak — édesanyját, Annát ugyanis négyéves korában elvesztette — gondos és jámbor nevelése során eljegyezte őt a szelid múzsákkal. Alapismereteit szülővárosa liceumában szerezte meg, majd tízéves korában Nagyszebenbe küldték a szászok közé német szóra, ám két év múlva visszahívták onnan. Otthon további klasszikus tanulmányokra adta fejét, majd miután ezekben elég képzett volt, nagy hévvel vetette magát a komoly műveltséghez szükséges magasabb logikai, metafizikai, bölcseleti és hittudományi tanulmányokra. Bár a szerencsétlen kimenetelű Rákóczi-féle felkelésben ezen tanulmányai folytatásában itt-ott nagy késedelmet szenvedett, mivel a nagyenyedi múzsákat nem egyszer bújdosásba kergették, különösen az 1704. esztendő volt *számára* és az egész kollégium számára végzetes, midőn a császári seregek vezére, Rabutin De Tige báró ezredes segítségével a kastélyt, a várost és az iskolát a házak teteje alá csóvát dugva elhamvasztotta, a város és a kollégium polgárait, a tanulóifjúság válogatott virágait kegyetlenül leölette. *Emberünkre* is ugyanez a szerencsétlen sors várt volna, ha a közeli domb tövisbokrai közé el nem rejtőzködik, amiért egész élete folyamán minden évfordulón böjttel és imádsággal

haec contigerat laniena, ieiunio, et precibus, vertente quouis anno, solemnem recoluit. Cumque praeliminaribus indicatis superius scientiis sufficienter se munitum intelligeret, in academias exterarum gentium, studii medici addiscendi caussa peregrinationem litterariam meditatus est, ita liberali ob insignia Patris in vita superstitis merita adiutus stipendio, vt ex aerario Coetus sanctioris octingenti floreni, publico vero Regni ciuili ducenti nummi aurei pendendi decernerentur, et ab Illustr. S. R. I. Comite Iosepho Teleki ducenti, Gabriele, et Michaële Alvinciis, Iosepho Intzédi, singulis centeni in subsidium itineris academici raro admodum exemplo numerarentur floreni, reliquorum fautorum nominibus, qui plures fuere, silentio iam obuolutis. Exacto anno aetatis vicesimo primo, currentis vero seculi decimo, in iter se dedit academicum, Francofurtum ad Viadrum recto contendit itinere, inde breui Athenas Lipsicas pedem promouit, et mox Halae Magdeburgicae, florentissimo artis Poeoniae domicilio substitit, ibi Professores, studiorum suorum duces, qui medendi scientiam insigni fama, gloriaque profitebantur, modestissime salutauit, cognouit, audiuit, inuisit, coluit, ab iisdem vicissim non vulgariter cultus, sed amatus adeo quidem, vt mox digna exantlatorum laborum scholasticorum proemia, Doctoris Medici titulo a Michaële Albertio Brabeuta, condecoratus, anno 1714. d. 1. Maii, qui ipsi fuit fuit natalis, Senatu et populo academico ap-

ülte meg a Virágvasárnapot, amikor ez az átkozott mészárlás történt. Amikor aztán úgy látta, hogy a fentemlített előtanulmányokban elgendő képzettségre tett szert, s az járt az eszében, hogy az orvostudomány megtanulása végett tanulmányútra megy külföldi egyetemekre, akkoriban még életben levő apja kiváló érdemeire való tekintettel annyira bőkezű ösztöndíjjal segítették, hogy az egyházi gyülekezet pénztárából nyolcszáz forintot, az ország közpénztárából pedig kétszáz aranyat szavaztak meg neki. Teleki József, római szent birodalmi gróf őméltósága kettőszázat, Alvinczy Gábor és Mihály, Inczédi József egyenkint százszáz forintot számoltak le ritka példaként ennek az akadémiai útnak a támogatására, nem is említve számos további pártfogó nevét. Tanulmányútjára életének betöltött huszonegyedik, a most folyó évszázadnak pedig tizedik évében indult el, és egyenesen az Odera menti Frankfurtba vette útját. Innen lépteit rövidesen a lipcsei athenaeum felé irányozta, majd megállapodott a magdeburgi Halleban, Poenios tudományának virágzó hajlékában. Itt szerényen köszöntötte, megismerte, hallgatta, látogatta, tisztelte tanulmányi vezetőit, az orvostudomány kiváló hírű és magasztalt tanárait. Ezek viszont őt nemcsak tisztelték, hanem annyira megkedvelték, hogy nemsokára elnyerte befejezett tanulmányainak méltó jutalmát, amikor 1714. május 1-én, születése napján, az egyetemi tanács és hallgatóság tapsai közepette summa cum laude

plaudentibus, summa cum laude reportarit. Hoc diligentiae ornamento excitatus, ex consilio patris Vniuersitatem studiorum Lugduno-Batauam, fama, omniumque studiorum genere semper florentissimam eo fine se contulit, vt Virorum eruditorum vberiori institutione, ac conuersatione partam laboribus assiduis eruditionem medicam in dies magis magisque confirmaret. Heic itaque loci dum saluberrimis sapientiae thesauris mentem instruere omni virium contentione allaboraret, ecce ne opinanti quidem adcurrunt domo Litterae fidei publicae d. 6. Octob. an. 1715. ad Viam Anniam, *Curatorum, Rectoris et Professorum nominibus, et Sigillo Societatis scholasticae* signatae, et *Illustrissimis, Reuerendissimis, Excellentissimis ac Clarissimis Viris celeberrimae Academiae Oxoniensis Cancellario, Vice Cancellario, Collegiorum Praefectis, Praesidibus*, et *Doctoribus* inscriptae. Vbi cum nulla interiecta mora in insulas fortunatas, Angliam intellige, transfretasset, et Libellum supplicem Vniuersitatum Primoribus exhibuisset, et mox *Illustrissimum ac Excellentissimum D. Townshende, Augustissimi Magnae Britanniae Regis Consiliarium status intimum et Secretarium*, per litteras consuluisset, eam, accedente efficace *Georgi, Episcopi Bristoliensis* opera, *Serenissimi Regis Georgii*, et *Guilielmi Archiepiscopi Cantuariensis*, et *Primatis*, consecutus est beniuolentiam, vt ex munifica Magnatum, et plurium aliorum Euergetarum liberalitate in Collegii Bethleniani, ex ruinis resuscitandi, vsus, non medicorem pecuniae vim vna

cum

avatta őt orvosdoktorra Brabeut Mihály Albert. Ezen a sikerén felbuzdulva és apja tanácsára a hires, s a tudományok minden ágában mindig kiváló hollandiai Leyden egyetemére ment avégett, hogy szorgalmával megszerzett orvosi tudását napról napra jobban elmélyitse tudósok alaposabb előadásaival és a velük való megbeszélésekkel. Mig ott minden erejével azon fáradozott, hogy szellemét a tudomány kincseivel gyarapitsa, íme, amiről nem is álmodott, 1715. október 6-án hivatalos levél érkezett otthonról, Enyedről, melyet *a gondnokok, rektor és a tanárok nevében irtak alá, az itkolai Társulat pecsétjével láttak el és a világhires oxfordi egyetem nagyságos, tisztelendő, méltóságos és tudós kancellárjának, alkancellárjának, kollégiumi előljáróinak, elnökeinek és tanárainak* cimeztek. Erre tehát haladék nélkül áthajózott a gazdag szigetországba, értsd Angliába, bemutatta a kérő levelet az egyetem előljáróinak, majd levélben felkereste *nagyságos és méltóságos Townshende urat, Őfelsége Nagybritannia királyának belső titkos tanácsosát*. Hozzájárulván ehhez *György bristoli püspök* hathatós segitsége, *Őfelsége György király* és *Vilmos canterbury-i érsekprimás* kegyét annyira megnyerte, hogy az ország nagyjainak és számos más jótevőnek bőkezűségéből *Ajtai Andrással*, hozzá csatlakozott ugyancsak orvos útitársával együtt

cum adiuncto itineris comite, *Andrea Ajtai*, itidem Medico, libere corradere potuerit decem fere annorum intercapedine, quibus in ea regione diuersatus est. Tandem longioris morae in illis oris protractae pertaesus, facto per Galliam, et Heluetiam itinere, variarum rerum experientia, cumulatus, ad patrios penates in Transiluaniam saluus, et incolumis reuertit, tanto mox maiori et gaudio et honore a suis excipiendus, nisi collectae stipis eleemosynariae partem non contemnendam, ollae fortunae, *Lotterie* Gallis dictae, commissam, culpa sua amisisset; cuius partem alteram meliori inter Anglos loco repositam, et foenori in vsus Gymnasii Bethleniani, in hunc vsque diem, imo aeuum omne, redituro elocatam reliquerat. Optato felicique artis euentu prouincialis Medici spartam domi auspicatus, innumerorum hominum fauorem sibi comparauit, ita, vt non plebeii solum, sed honorati, et luculenti quique homines, Illustrissimi inprimis Comites e Telekiorum gente oriundi, operam eius, perfectamque medendi, facultatem certatim sibi expeterent. Ad societatem coniugalem quod attinet, vt laborum taedia subinde solaretur, Viri praenobilis Thomae Atzél viduam, Gabrielis Atzél Medici celebris Transiluani matrem, mulierem effectam quidem, sed fortunae bonis, non minus quam animi, ac corporis dotibus egregie ditatam, in thalami sociam sibi delegit, et non sine absque aulae suae splendore vixit, quod Füredinum, oppidum Tibisci ripae adpo-

nem kis pénzösszeget tudott összegyűjteni a romjaiból felépítendő Bethlen-kollégium javára azon tíz év leforgása alatt, amíg abban az országban tartózkodott. Megunva végül a hosszas ott-tartózkodást, Franciaországnak és Svájcnak vette útját, és különféle tapasztalatok birtokában épen és egészségesen tért haza Erdélybe. Itt övéi még nagyobb örömmel és tisztelettel fogadták volna, ha az összegyűjtött szeretetadomány meg nem vetendő részét a franciául *lotterie*-nek nevezett kockajátékra téve önhibájából el nem veszítette volna; a másik részét megbízható helyen hagyta Angliában s úgy helyezte ki, hogy kamatai a mainapiglan, sőt mindenkor a Bethlen-féle gimnázium javát szolgálják. Tudománya szerencséjére és hasznára otthon a megyei orvos pályájára lépett, számtalan ember jóindulatát szerezte meg magának, úgyhogy nemcsak az egyszerű emberek, hanem a tisztviselők és gazdagok is, mindenekelőtt a Teleki-nemzetségből való grófok versengve igényelték segítségét és tökéletes gyógyító tehetségét a maguk számára. Ami a házaséletet illeti, hogy munkája egyhangúságát néhanapján enyhítse, Atzél Tamás előkelő ember özvegyét, Atzél Gábor híres erdélyi orvos anyját választotta magának hitvestársul, aki ugyan törékeny megjelenésű asszony volt, de mind anyagi javakban, mind szellemi és testi adottságokban kiválóan gazdag. Fényes háztartást vitt, mivel a Tisza partján fekvő Füred helységet, mely aze-

situm, ante oppignoratum, exsoluto aere alieno redemerit, et aliquamdiu in hac quoque vicinia nostra cum laude medicinam fecerit. Virum isthunc doctissimum aeque ac pientissimum, in Transiluania tamen vitam satis laudabiliter actam anno 1737. finiuisse probe nouimus, cuius humanitas, comitas, temperantia, morum grauitas, et id genus aliae virtutes, Christiano homine Medico dignae, non paucorum memoria, et laude inter nos hodiedum concelebrantur.

Andreas Partz Pápai, Francisci Iunioris, cuius effigiem vitae hoc ipso Articulo statim delineauimus, frater germanus, in oppido Nagy-Enyed, Gymnasio Heluet. Confess. addictorum claro, matre Iuditha Nyirő, praeclari niminis, et familiae matrona, anno 1703. in communem hanc mundi lucem editus est. Ea singularis Nostro obtigit felicitas, vt in conspectu potissimum, disciplinaeque optimorum parentum adolescere, atque eosdem bene viuendi auctores habere potuerit; ipse enim pater laudatissimus, non exemplo tantum, et consilio, sed et opera ad optimarum rerum cultum formare contendit, iucundissimum laboris fructum percepturus, si filii praeclaram de se ipsis conceptam spem Bonis omnibus essent excitaturi. Insignibus doctrinae subsidiis domi praemunitus, abiit in inclitam Academiam Francofurtanam, quae ad Viadrum floret, ibi in coepto laudis cursu gnauiter perrexit, et simul arti salutari se se initiandum tradidit, celeberrimosque medicinae

do-

lőtt el volt zálogosítva, az adósságot kifizetve megváltotta, s egyideig itt, a mi szomszédságunkban is dicséretesen gyakorolta orvosi hivatását. Ismeretes, hogy ez az éppoly tudós, mint amilyen jámbor ember 1737-ben fejezte be Erdélyben eltöltött eléggé dicséretreméltó életét. Sokan tartják jó emlékezetükben emberségét, nyájasságát, mértéktartó, komoly erkölcseit és más effajta, keresztény orvoshoz illő erényeit, melyeket körünkben mindmáig dicsérettel emlegetnek.

Páriz Pápai András, édestestvérét az ifjabb Ferencnek, akinek életrajzát ebben a fejezetben épp az előbb vázoltuk, 1703-ban a helvét hitvallásúak gimnáziumáról nevezetes Nagyenyed mezővárosában hozta erre a világra anyja, Nyírő Judit, a család köztiszteletben álló asszonya. Andrásunknak az a különös szerencse jutott osztályrészül, hogy jó szülei szeme és fegyelme alatt nevelkedhetett, s ugyancsak tőlük tanulhatta, hogyan kell helyesen élni. Mert sokat magasztalt apja nemcsak példájával és tanácsaival, hanem munkálkodásával is a lehető legjobban igyekezte a nevelését intézni, hogy majd munkája édes gyümölcsét szüretelje, ha fiai a beléjük vetett reménységét minden jóval ébren fogják tartani. Miután tudása alapjaiban odahaza kiválóan megerősödött, az Odera menti Frankfurt nemes egyetemére távozott. Szorgalmasan folytatta dicséretesen megkezdett tanulmányait, bevezettette magát a gyógyítás tudományába s hihetetlen igyekezettel hallgatta az orvos-

doctores, Patrem, et Filium Bergenios, nec non Andream Ottomarum Goelicke incredibili auscultauit studio, singulas artis asclepiadeae theoreticas non minus, quam practicas partes studiosae iuuentuti Viadrinae sedulo praelegentes, eosque summa et pietate et fide obseruauit, maximopere in id enitendo, vt ad illorum disciplinam proxime accederet, quos in tam splendido eruditionis, famaeque fastigio collocatos intuebatur. Variis eruditionis adminiculis, fauore item singulari praeceptorum subleuatus, studiorum suorum cursum feliciter confecit, et anno labentis Seculi 32. licentiam petendi gradum Doctoris medici cum adplausu ex merito indeptus est. Quum occulto longius proficiscendi subinde laboraret desiderio, Lipsiam primum, deinde Halam Magdeburgicam adire e re sua fore iudicauit, non vt praestantissimorum, qui tunc philosophiae, et medicinae illustrabant cathedras, virorum doctrina, et fama inuitatus; sed vt splendido Doctoris Medici axiomate, quo se iam condecoratum nouerat, ad inertiam, et desidiam male abuteretur, praepostero enim animi impetu incitatus, liberius, quam decebat, cum meleferiatorum grege viuere incepit, tantoque mox aere alieno se ibidem incautius onerauit, vt a reditu in patriam non prius illud diluere potuerit, quam vbi magistratus ciuilis imperio omne haeredium, quod diues omnino a parentibus acceperat, lege licitationis emtoribus distribueretur. An Manibus *Nostri* eos insultare dixeris, qui eum in cute

tudomány híres doktorait, Bergent, az apát és fiát, valamint Goelicke András Otmárt, akik az asclepiosi tudománynak mind elméleti, mind pedig gyakorlati részeit szorgalmasan adták elő az Odera melletti tanulóifjúságnak. Nagy ragaszkodással és hűséggel figyelte őket, s főleg arra törekedett, hogy megközelítse azoknak a tudását, akiket a tudásnak és hírnévnek ily fényes ormán látott tündökölni. Különféle tudományos segédeszközök igénybevételével s rendkívül jóindulatú tanáraitól is támogatva tanulmányait szerencsésen befejezte, és a jelen évszázad 32. évében méltán nyerte el az engedélyt ahhoz, hogy a „cum applausu" orvosdoktori fokozatért folyamodjék. Mivel aztán a barangolás vágya keritette őt titkon hatalmába, jónak látta, hogy előbb Lipcsébe, majd a magdeburgi Halleba menjen. De nem azért, mintha azoknak a kiváló embereknek a híre csalogatta volna, akik akkoriban a bölcselet- és az orvostudomány tanszékeit ismertté tették; hanem azért, hogy lusta tétlenségben rútul visszaéljen az orvosdoktori címmel, mellyel már kitüntetettnek tudta magát. Szelleme visszás indulata ugyanis arra ösztönözte őt, hogy rossz emberek társaságában szabadosabban kezdjen élni, mint illik. Könnyelműen csakhamar akkora adósságot szedett a nyakába, hogy hazatérése előtt csak úgy tudta azt törleszteni, hogy a világi hatóság parancsára egész gazdag szülői örökségét elárverezték. Vajon mondhatod-e, hogy gyalázzák az *emlékét* azok a jó ismerősei.

optime nouerunt, dum referunt eruditionem ac medendi peritiam, qua plurimos sui ordinis Viros multis superauit parasangis, viuendi ratione maiorem in modum defoedauisse, eamque ob caussam ab omnibus fere nouissime desertum, et diu cum paupertate colluctatum, Claudiopoli anno 1763. vitam a paucis probatam infeliciter clausisse, id quoque vitae incommoda maximopere interea auxisse, quod myopia, et molestissimo inguinis morbo continue laborauerit.

OPERA

1.) Dissert. inaug. Medica Practica Praeside Michaël. Alberti. *De Therapia morborum morali.* Halae Magdeburg. an. 1714. in 4. plag. 8. Celeb. Nicol. Hieronymo Gundlingio applaudente. In opere hoc bene elimato Auctor, *Franciscus iunior P. Pápai*, sequens Problema erudite admodum examinat: *Vtrum animi inclinationes multorum morborum caussae sint? an vero corporis constitutio propensionum huc illucque mortalei agitantium fons et origo videatur?* Illustr. ac Exc. Lib. Bar. Sigism. Komis de Göntz-Ruszka, Consiliarii regii, et Transiluaniae, partiumque R. Hungariae Gubernatoris, honoribus nuncupata est.

2.) Diss. inaug. Medica sine Praeside. *De vero et necessario Medicorum arcano.* Francof. ad Viadrum an. 1732. in 4. plag. 6. Stephano Vesselényi Lib. Baroni de Hadad, Georg.

Bánfi

akik elmondják, hogy tudására és orvosi tapasztalataira, melyekkel több mérföldre megelőzte kartársait, életmódjával nagyon rácáfolt, ami miatt végül is mindenkitől elhagyatva és sokáig a szegénységgel küszködve fejezte be 1763-ban Kolozsvárott kevesektől helyeselt, szerencsétlen életét? Ennek kellemetlenségeit közben még az is súlyosbította, hogy állandóan vakoskodott és súlyos ágyékbajban szenvedett.

MŰVEIK

1. Orvosavató gyakorlati értekezés Alberti Mihály elnökletével. *De Therapia morborum morali.* (A betegségek erkölcsi gyógyítása.) Megjelent a magdeburgi Halleban, 1714-ben, 4° alakban, 8 íven a híres Grundling Miklós Jeromos tetszésnyilvánítása mellett. Ebben a jól pallérozott munkában a szerző, *ifj. Páriz Pápai Ferenc* tudományos vizsgálat tárgyává teszi a következő kérdést: *Vajon sok betegségnek a lélek hajlamai-e az okai? vagy pedig úgy látszik-e, hogy a testalkat a forrása s az eredete a kalandó embert ide-oda hajszoló hajlamoknak?* Ezt az értekezést a méltóságos gönczruszkai Kornis Zsigmond báró királyi tanácsosnak, Erdély és a (hozzácsatolt) magyarországi Részek kormányzójának ajánlotta.
2. Elnök nélküli orvosavató értekezés. *De vero et necessario Medicorum arcano.* (Az orvosok valódi és szükséges titka.) Frankfurt an der Oder, 1732. in 4°, 6 íven. Hadadi Wesselényi István bárónak, losonci Bánffy

Bánfi Comiti de Losontz, Alex. S. R. I. Comiti Teleki de Szék, Gregorio, et Ioanni Bartsaiis, Sam. Kemény, Lib. Baroni, Ios. et Sam. Intzediis, Georg. Bonyhai Superattendenti, et vniuerso Athenaeo Bethlenio-Brandenburgico ad Viam Anniam florenti, nec non Stephano Kétzeli, Steph. Lészai, et Franc. P. Pápai, Med. Doct. Fratri dicata. In Tractatu hoc Auctor, Andreas P. Pápai, verum et necessarium medicorum arcanum, consentiente ipso quoque Galeno, non in decantatis impostorum, circulatorum, et agyrtarum *panaceis*, seu *vniuersalibus*, aut *polychrestis*, et *specificis*, seu *singularibus medicamentis* inuenit, sed in tribus arctissimo nexu sibi inuicem iunctis momentis: 1.) *Veram indolis morbi cognitione*. 2.) *Conuenientis methodi medendi obseruatione*. 3.) *Selectorum, optimorumque medicamentorum ordinatione, eorumque perita adplicatione* constituit. Adiectum ad calcem est Andr. Ottomari Goelicke Med. Professoris P. O. *Propemticon* inaugurale *de Chrysopoeiae Vanitate*; posteaquam Is totam artem *Adeptorum, Fratrum Roseae Crucis*, chrysopoieticam, ipsa sua natura impossibilem, vanam, inutilem, ac Reip. summe nociuam esse pronunciasset, in laudes *Andreae Nostri* a vitae integritate, et morum suauitate petitas, liberaliter effunditur depraedicandas, sed rerum euentui haud vsquequaque postea respondentes.

György grófnak, széki Teleki Sándor római szent birodalmi grófnak, Barcsay Gergelynek és Jánosnak, Kemény Sámuel bárónak, Inczédi Józsefnek és Sámuelnek, Bonyhai György szuperintendensnek és az egész nagyenyedi Bethlen-Brandenburgi athenaeumnak, továbbá Kéczeli Istvánnak, Készai Istvánnak és testvérének, Páriz Pápai Ferenc orvosdoktornak ajánlotta. Ebben az értekezésben a szerző, Páriz Pápai András magának Galenusnak a véleményével megegyezően úgy találja, hogy az orvosok valódi és szükséges titka nem a csalók, csavargók és szemfényvesztők *panacaeaiban*, azaz *általános* érvényű vagy *divatos*, és *sajátságos*, azaz *különleges gyógyszereiben* van, hanem azt ebben a három, egymással szoros kapcsolatban levő mozzanatban állapította meg: 1. *A betegség természetének helyes felismerése.* 2. *A megfelelő gyógymód betartása.* 3. *Válogatott és kiváló orvosságok rendelése s ezeknek szakavatott alkalmazása.* A végéhez csatolta még Goelicke András Otmár nyilvános rendes orvostanár avatási beszédét az *aranycsinálás hiábavalóságáról*; miután beszédében *a Ivavatottak, a rózsakeresztes testvérek* egész tudományát, az aranycsinálást természete szerint lehetetlennek, hiábavalónak, haszontalannak és a társadalomra nézve fölöttébb károsnak nyilvánította, nagylelkű dicséretekkel áradozik *Andrásunk* becsületességéről és nyájas magaviseletéről, amik azonban utóbb sehogyansem feleltek meg a valóságnak.

3.) *Pax corporis.* Venerandi Genitoris sui Tractatum hunc Hungarico idiomate de morbis curandis systematice olim conscriptum, et repetitis vicibus luci publicae expositum *Filius Andreas P. Pápai*, Med. Doctor, adhortationibus Patrum S. Iesu Claudiopolitanorum inductus, secundis curis auctum, et emendatum, typis Claudiacis anno 1756. in 8. iterauit.

4.) *Herbarium viuum*, insigni labore, et industria in oris Transiluanicis collectum, vna cum quapiam Librorum, ex Patris, et Fratrum suorum Bibliothecis residuorum mole, Collegii Claudiaci Bibliothecae *Medicus Noster*, *Andreas*, testamento legauit.

* Artis huius chrysopoieticae vanitatem pridem in Hungaria quoque nostra, ingenti damno suo plures iam experti sunt: ad horum classem referendum ducimus *Ioannem a Transiluania*, Monachum Carthusianum, Matthiae Coruini aetate in monastreio ad Lapidem Refugii Scepusiensi coenobiarcham, qui dum ex praescripto Hermetis Trismegisti in lucrando secreto Philosophorum Lapide, Fratres suos ditaturus, omnem mouisset lapidem, omnes coenobii facultates fumi vendulus iste, lucripeta monachus, turpiter decoxit. Centur. II. Part. I. Artic. XIV. *Albertus Leonhardus Laszky*, arcium Késmarck, Scepus, Dunavetz, et abbatiae Csaunik Dominus haereditarius, sacra auri fame exstimulatus, dum duos ex Anglia

fami-

3. *Pax Corporis.* (A test békéje.) Tiszteletreméltó apjának ezt a betegségek gyógyításáról hajdan magyar nyelven megírt, többízben kiadott rendszeres értekezését fia, *Páriz Pápai András* orvosdoktor a kolozsvári jézustársasági atyák buzdítására szerencsés kézzel bővítve és javítva adta ki ismét 1756-ban, 8° alakban a kolozsvári nyomda betűivel.
4. *Herbarium vivum.* (Élő növénygyűjtemény) melyet *András orvosunk* nagy munkával és szorgalommal gyűjtött Erdély tájain, s amelyet apja és testvérei könyvtárának némi maradékával együtt végrendeletileg a kolozsvári kollégium könyvtárára hagyott.

* Ennek az aranycsináló tudománynak a hiábavalóságát hajdan Magyarországon is sokan a saját kárukon tanulták meg. Ezeknek sorába tartozónak véljük *Joannes a Transilvania* (Erdélyi János) kartauzi szerzetest, aki a szepesi Menedékkő monostorának volt Corvin Mátyás király korában az apátja. Ez a kereskedő, haszonleső szerzetes Hermes Trismegistos előírása szerint testvérei gazdagítására minden követ megmozgatott, hogy a bölcsek titikos kövét megszerezze, úgyhogy a monostor minden vagyonát galádul füstté főzte. II. száz életrajzunk I. részének XIV. cikkelye. *Laski Albert Lénárt*, Késmárk, Szepesvár, Dunavecz várainak és Csaunik apátságának örökös ura az arany átkozott éhségétől hajszolva *Keller Edvárdot* és *Doe*

famigeratissimos aurei velleris venatores, *Edwardum Kelley*, et *Io. Dee* in Scepusium ad se euocat, officinam alchumisticam, ad torquenda igne metalla, iuuenili consilio in castello suo Scepusiensi excitat, vt ignobiliora, ex lege artis deceptricis, Menstruo quopiam *Adeptorum* imaginario tingenda in aurum perfectissimum conuertat, non prius ab hac insania ad meliorem frugem reuocari potuit, quam dum omnem thesaurum a Patre Hieronymo Laszkyo, Iohannis de Zapollya, Hungariae Reguli Consiliario acceptum, seductus ab impostoribus, in fumos, et fauillas tam abiuisse experiretur. Centur. I. Art. 50. Plura talia exempla in praesentiarum cumulare, instituti nostri arctissimis limitibus circumscripti, ratio haud quaquam patitur. Idem vesanum aetate quoque nostra coepisse consilium quosdam non infimi subsellii eruditos partiae ciues, quorum nominibus vice hac parcendum ducimus, qui nummorum cupidine obsessi, exemplo *Fratrum Roseae Crucis*, in certam quampiam, iunctis inuicem dexteris, coaluerunt Societatem alchumisticam, iisdem infelicibus fatis mox, reliquorum omnium *Adeptorum* exemplo, etiam certo inuoluendi, nisi prouida *Augustae Matris Mariae Theresiae* cura, artis chimericae Alchumisticae exercitium sub grauissima poenarum interminatione ciuibus omnibus seuere interdiceretur. Ita incipit Lex Tabulis publicis anno 1768. d. 25. Apr. inscripta, et per vniuersum regnum promulgata: *Quando quidem Sua Maiestas Sacratissima clementer reliu. vt ex ratione Boni publici Alchimistae*

om-

Jánost, az aranygyapjú két hírhedt vadászát Angliából magához hívta a Szepességbe. Szepesvárott fiatalos elgondolással a fémeknek tűzzel való izzítására alkimista műhelyt állíttat fel, hogy a nem nemes fémeket a *beavatottak* valami képletes menstruum-szerű folyadékába mártva e csaló mesterség szabálya szerint tökéletes arannyá változtassa. Nem is lehetett őt ettől az őrültségtől jobb belátásra bírni, mielőtt az imposztoroktól félrevezetve azt nem tapasztalta, hogy az apjától, Laski Jeromostól, Zápolyai János magyar király tanácsosától örökölt minden kincse füstbe és hamuba ment. I. száz életrajz, 50. cikkely. Művünk szűkre szabott keretei nem engedik, hogy ezeket a példákat tovább halmozzuk. Korunkban ugyanezt az eszeveszett tervet karolta fel hazánk néhány nem utolsó rangú tudós polgára, — nevüket ezúttal elhallgatjuk — akik a pénz vágyától űzve a *rózsakeresztes testvérek példájára* egyesült erővel valamiféle alkimista társulatba tömörültek. Bizonyosan ugyanaz a balsors érte volna őket, mint az összes többi *beavatottat*, ha *felséges anyánk*, *Mária Terézia* körültekintő gondossága folytán nem lenne súlyos büntetés terhe mellett minden polgárnak szigorúan tilos ennek a szörnyűséges alkimista tudománynak a gyakorlása. A Hivatalos Lapban 1768. ápr. 25-én megjelent és az egész országban kihirdetett törvény így kezdődik: *Minthogy Ő szent Felsége kegyesen azt akarja, hogy a közjó okából akadályozzanak meg minden alkimistát, bárminő*

omnes, cuiuscunque sortis, ac conditionis, existant, velut regnicolis sub diuersis procurandi lucri praetextibus imponentes, eosdemque saepe saepius ad ipsas plane incitas redigentes, et ab erigendo Laboratorio, et a suscipiendis praemissum in finem operationis penitus inhibeantur — ad auertendam Familiarum ex hoc fonte promanantem, iamque saepe numero tristibus exemplis compertam vlteriorem ruinam, omnis priuata minerarum, metallorum et semimetallorum liquefactio, separatio, et destillatio vniuersaliter prohibeatur — et si huic prohibitioni contrauenientes Extranei, vel personae ignobiles fuerint, praeter confiscationem rerum, et materiarum ad operationes suas adhibitarum, in persona quoque inarestentur et pro qualitate reatus vel puniri, vel e regno amandari queant: Si vero Regni Nobiles, aut Magnates fuerint etc. etc. Laboribus huiuscemodi chrysopoieticis plurimum etiam delectatos fuisse nouimus, *Ioannem* quoque *Csuzi Csuh*, Med. Doct. et Sacrorum mystam Iaurinensem, Centur. II. Part. I. Art. 16. *Ioannem Wallaszkai*, Medicum Pestiensem, Centur. I. Art. 97. *Dauidem Gömöri* Seniorem Med. Doct. Iaurinensem, Cent. II. P. I. Art. II. dilaudatos. Silentio haud etiam praetereundum nouissime censuerimus *Michaelem M. Papai Tóth*, Diós-Györiensem in Comitatu Borsodiensi V. D. praeconem, diligentem et rerum naturalium, et chrysopoeiae inprimis cultorem, qui Tractatum Alchimicum, *Margarita coram porcis*, h. e. *Lapis Philosophorum* etc. inscriptum, et Basileae suppresso

suo

módú és rangú legyen is, abban is, hogy laboratóriumot állítsanak fel, s abban is, hogy e célból munkálatokba kezdjenek, mivel az ország lakosait különféle nyerészkedő ürügyekkel terheli, és őket gyakran a teljes romlásba viszi — — hogy a családoktól az ilyesmiből származó és már számos szomorú példával igazolt további romlást távoltartsuk, általában meg kell tiltani az ásványoknak, fémeknek és félfémeknek mindennemű magánáson történő olvasztását, szétválasztását és lepárolását — — úgy, hogy ha külföldi vagy nem nemes ember száll szembe ezzel a tilalommal, a munkálkodásához használt anyag és eszközök elkobzásán kívül személyében is le kell őt tartóztatni, hogy vétkességének minősége szerint vagy meg lehessen őt büntetni, vagy az országból kiűzni. Ha pedig nemes ember lenne, vagy az ország nagyjai közül való stb. stb. Tudjuk, hogy az ilyen aranycsináló munkálkodásban nagy gyönyörűségét lelte *Csúzi Cseh János*, orvosdoktor és győri lelkész is. — II. száz életrajzunk I. részének 16. cikkelye — *Wallaszkai János*, pesti orvos, — I. száz 97. cikkelye — *id. Gömöri Dávid*, győri orvosdoktor, akit II. száz életrajzunk I. részében II. cikkelyében említettünk. Véleményünk szerint nem szabad elhallgatnunk legújabban *Tóth-Pápai M. Mihályt*, a Borsod megyei Diósgyőr prédikátorát, aki mind a természettudományt, mind az aranycsinálást szorgalmasan műveli. Negyven éve Bázelben név nélkül, hamisan a múlt század évét bocsájtva előre, alkimista értekezést adott ki *Margarita coram porcis*, hoc est *Lapis Philosophorum* etc. (Gyöngyszem a sertések előtt.

suo nomine, et praefixo superioris Seculi anno, sed falso, ante annos quadraginta vulgauerat. Homo quanti fuerit pretii, ex Litteris responsoris d. 30. Sept. anno 1770. Diós-Györini signatis, vt ex vngue Leonem, licebit cognoscere: „ Cognoui, *inquit*, optime in cute celebrem „ illum Medicum tuum, D. G. dum Iaurini adhuc degerem: „ sed meteoricus admodum ille est in suis conceptibus, „ antimonium ponit cum Tollio pro subiecto Lapidis „ Philosophorum. Errat toto coelo: nolim prorsus mentem „ illius meam habere. Quid ego sentiam, en breuibus „ accipe Systematis mei Sciagraphiam! Prouti Religio „ ac Theologia vna tantum est vera, rectam viam salutis „ docens, sic etiam Alchymia vna tantum. Quae non „ est nisi Physica sublimior. Verae Physicae nemo „ praeter Mosen fundamenta vera docuit, et qui ex eo „ sapuerunt, veri Alchymistae. Principium nullum est „ idem cum principiato. v. gr. Vnitas est principium nu- „ meri; sed non est numerus. Corporis humani principium „ est sperma, seu spiritus eius salinus etc. Corporum „ principium non est corpus, sed spiritus ante corpori- „ ficationem inuisibilis, salino-sulphureo-mercurialis „ שָׁמַיִם Gen. I. ℣. l. id est: אֵשׁ et מַיִם *Asch* „ et *Majim*, Ignis et Aqua, vtraque simul, semper nec „ vlla arte penitus vmquam totaliter a se inuicem separa- „ bilia. Duplex est Genesis, nempe prima in Creatione, „ secunda in Generatione. Has praecessit Nihilum „ absolutum,

„ ex

azaz a Bölcsek köve stb.) címen. Hogy mennyire értékes ember volt, látnivaló 1770. szept. 30-án Diósgyőrött kelt válaszleveléből, melyben megmutatta oroszlánkörmeit: „A te híres G. D. orvosodat — *írja* — nagyon jól ismertem, mikor még Győrött laktam. Ámde nagyon szórakozott ő a megállapításaiban, amikor Tollius-szal együtt az antimónt teszi meg a bölcsek kövének alapanyagául. Jókorát téved, s egyáltalán nem kívánom a véleményét magamévá tenni. Hogy tehát erre nézve mit gondolok, íme, fogadd el rendszeremnek rövid felvázolását! Amint csak egy igaz vallás és hittudomány van, amelyik az üdvösség útját helyesen tanítja, úgy alkimia is csak egyetlenegy létezik. Ez nem más, mint a magasabb természettan. A valódi természettan igazi alapjait senki más sem tanította, mint Mózes, s akik ebből merítették bölcsességüket, azok az igazi alkimisták.
„ Semmilyen elv sem azonos a saját következményével.
„ Példának okáért az egység a szám alapeleme, de nem
„ maga a szám. Az emberi test alapeleme a sperma,
„ vagyis annak sós alapanyaga, stb. A testeknek az alap-
„ eleme nem a test, hanem a testtéválás előtt láthatatlan
„ lélek, sós-kénes-higanyszerű שמלם sammájim,
„ 1 Móz 1,1. azaz: אש és מלם ás és májim,
„ tűz és víz, mindkettő együtt, soha semmiféle tudomány-
„ nyal sem lesz lehetséges azokat egymástól teljesen
„ elválasztani. Kétféle genézis van, tudniillik az első
„ a teremtésben, a második a nemzésben. Ezeket meg-
„ előzte a tökéletes Semmi.

„ ex quo in principio Deus creauit, non Cartesii ele-
„ menta, nec Aristotelis, nec Leibnitii monades: sed
„ שָׁמַיִם *Schamajim* Mosis, alias Nihilum Philoso-
„ phicum, ac proinde inuisibile, ouum Platoni dictum,
„ עמ״ל seu *Chaos* Sapientum, superius et inferius
„ Hermetis, Ignem et Aquam, seu igneam Aquam, et
„ aqueum Ignem, ḡ ium vniuersalem: quia nondum
„ specificatum, ex quo iam hodie, lege generationis,
„ inuisibili oriuntur; crescunt, specificantur in mundo
„ hoc aspectabili, corporificanturque tres familiae, seu
„ tria Regna Naturae, Animalia, Vegetabilia, Mineralia.
„ Hic Spiritus est Rector Mundi, aurea Catena Homeri,
„ Anima Mundi. Et rursus in fine Seculorum omnia
„ corpora in hunc Spiritum, ex quo orta sunt, reuertentur.
„ Vnum proinde proprie loquendo est tantum Principium
„ seu Elementum, ex quo omnia corpora ortum sumunt,
„ nempe שָׁמַיִם ; sed duplex, Actiuum alterum
„ *Asch*, Ignis, Persis *Orimasia*, quasi *Urim Asch Jah*.
„ Alterum Passiuum *Majim*, id est Aquae. Ignis et
„ Aqua, non vulgaris, non culinaris, non visibilis, non
„ terrestris; sed inuisibilis, coelestis, prim-materialis,
„ sunt Elementa primaria. Si hic Ignis, seu calor agat in
„ Aquam, seu Humidum, fit hoc modo corporificatio.
„ Ex subtiliori parte Aquae fit Aër, qui non est nisi
„ Aqua summe expansa, et rarefacta: in Aëre adest et
„ Ignis, ex crassiori parte Aquae fit Terra, quae non est
„ nisi Aqua summe concentrata. Aër ergo et Terra
sunt

„ melyből Isten kezdetben teremtette — nem Descartes
„ elemeit, sem Aristoteles, sem Leibniz monaszait,
„ hanem — Mózes שָׁקַיִם sammájimát, másszóval a
„ filozófiai, s épp ezért láthatatlan semmit, Plátónak úgy-
„ nevezett tojását, a bölcsek ἰλην-jét vagyis káoszát,
„ Hermes fölül- és alulvalóját, a Tüzet és Vizet, azaz a
„ tüzes Vizet és a vizes Tüzet, az általános, mivel faj-
„ tákra még el nem különült ☿-t (Mercurius-t). Ebből ma
„ már a nemzés láthatatlan törvénye szerint származnak,
„ növekednek és különülnek el fajtákra ebben a látható
„ világban, és öltenek testet a természet hármas család-
„ ja, azaz tartományai, az állatok, a növények, az
„ ásványok. Ez a szellem a világ Igazgatója, Homeros
„ aranyos Lánca, a világ Lelke. És a világ végén vala-
„ mennyi test visszatér ebbe a Lélekbe, akitől származott.
„ Ennélfogva tulajdonképpen csak egyetlen alapelv
„ vagyis elem létezik, melytől minden test eredetét
„ veszi, tudniillik a שָׁקַיִם; de ez kettős, az egyik
„ tevőleges, az *ás*, Tűz, a perzsáknál *orimasia*, mintegy
„ *urim és ják*. A másik a szenvedőleges *majím*, azaz
„ vizek. Tűz és víz, nem a közönséges, konyhai, nem
„ látható, nem földi; hanem láthatatlan, mennyei,
„ elsődlegesen anyagi: ezek az őselemek. Ha ez a tűz,
„ vagyis hő a vízre, azaz nedvesre hat, ily módon történik
„ a testté válás. A víz finomabb részéből lesz a levegő,
„ mely nem más, mint nagyon kiterjedt és megritkult
„ víz: a levegőben tűz is van, a víz durvább részéből
„ lesz a föld, ami nem más, mint nagyon megsűrűsödött
„ víz. A két másodlagos elem tehát

„ sunt duo Elementa secundaria. Ex his doubus varie
„ mixtis et modificatis; non exclusis tamen Primariis
„ etiam, oriuntur corpora, tamquam ex semine, si ad
„ certum Naturae Regnum illud specificetur, ac indiuidu-
„ atur: nec enim ex semine vnius, lege Naturae fit
„ aliud. Iam quaeritur, quod ergo est semen Mineralium
„ ac Metallorum, seu vnde Metalla, ac Mineralia ortum
„ sumunt? Respondetur, est hic idem Spiritus Igneo-
„ Aquosus, salino-sulphureo-mercurialis, ex coelo veniens,
„ ope solis, lunae et siderum, et per Aerem, Aquam etc.
„ in Terram deferri solitus. Quaeritur rursus: Hic Spiritus
„ prim-materialis ad Metallorum et Mineralium regnum,
„ seu Generationem tantum specificatus, ex quo regno et ex
„ quo subiecto habendus, ac desumendus? Hic alii ex Aëreo,
„ alii ex Vegetabili, alii ex Animali. Sed frustra; nihil
„ enim dat, quod non habet. Recte Sendivogius: *Si Metal-*
„ *lum sis facere, Metallum tuum sis initium.* Vnum certe
„ tantum datur Subiectum, sub Sole, ex quo hoc Metallum
„ spermaticum, seu Metallum primum, non vulgi mortuum,
„ sed viuum, hic Spiritus seminalis ad metalla quaeuis
„ generanda a natura adhiberi solitus, desumi potest ac de-
„ bet, qui idem est insimul Materia vnica et vera *Lapidis*
„ *Philosophorum*, ex qua is praeparari potest vnica solum
„ via lineari. Sed hic iubet Plato silere. Silentium enim
„ est Sapientiae Sacrarium. Coram plura, Deo volente,
„ de Naturalibus Hungariae et Transil-

„ ua-

„ a levegő és a föld. E kettő kulcsozó vegyüléséből és
„ módosulásából — belekértve az elsődleges elemeket is —
„ mint valami magokból keletkeznek a testek, ha ezeke
„ a magvakat a természet meghatározott tartománya
„ szerint különítjük el fajtákra és egyedekre: mert a
„ természet törvénye szerint az egyik fajta magból
„ sohasem lesz másik. Mármost kérdezzük, mi az ásvá-
„ nyok magja és a fémeké, vagyis, miből keletkeznek
„ a fémek és az ásványok? A válasz az, hogy ez ugyanaz
„ a tüzes-vizes, sós-kénes-higanyos Szellem, mely az
„ égből a nap, hold és csillagok segítségével a levegőn
„ és vizen keresztül jön le a földre. Ismét kérdezzük:
„ Minő tartományból és milyen alanyból kapható és
„ veendő ez az ősanyagi Szellem, mely csupán a fémek
„ és az ásványok tartományára, illetve ezek létrehozására
„ különült el? Itt vannak, akik (azt válaszolják, hogy)
„ a levegőből, mások a növényvilágból, ismét mások az
„ állatvilágból. Ám mindhiába, mert semmi sem ad
„ olvasmit, amije magának nincsen. Helyesen (jegyzi
„ meg) Sendivogius: *Ha fémet akarsz csinálni, legyen kiindulásképpen fémed.* Kétségtelenül egyetlen olyan
„ alany van a nap alatt, melyből ezt a magvas fémet,
„ azaz őslémet, mely nem a közönséges holtfém, venni
„ lehet és kell, s ez az a legkülönbözőbb fémek elő-
„ állítására természetétől alkalmas magvas Szellem,
„ mely egyszersmind azonos a *bölcsek kövével* egyetlen és
„ igazi anyagával, melyből azt egyedül lehet közvet-
„ lenül elkészíteni. Ám itt Platon hallgatást parancsol.
„ A hallgatás ugyanis a bölcsesség titka. Ha Isten is
„ úgy akarja, Magyarország és Erdély természeti kincsei-
„ ről majd négyszem-

„ uaniae. In acclusa interim charta loco speciminis mitto „ tibi frustulum materiae vna cum decantata *Herba* „ *Lunariae*, quae multus iam decepit. Vale.

Verum omnibus his maiori profecto laudum praeconio habendum pronunciamus *Emericum Luzinszky*, Lib. Baronem de Reglécz, Episcopi M. Varadiensis, Stephani Luzinszky, fratrem germanum, qui non *Alchimiam* illam *transmutatoriam*, dictam *chrysopoeiam*; sed veri nominis *metallurgicam* et *spagiricam* sedulo coluerat, ipso quoque *Franc. Ernesto Brückmanno*, celebri in orbe peregrinatore litterato, teste, qui Cent. I. Epist. itiner. 88. tali in *Memorabilibus Kesmarkinis* Nostrum condecorat elogio: *Perill. Dom. Emericus Luzinszki de Landok, principalis Nobilis, in castello et pago Landeck, vno milliari ab vrbe habitat. Chymicus est praestantissimus, qui multos magnosque in varios labores chymicos sumtus impendit. Videnda sunt etiam apud ipsum multa curiosa naturalia, in vicinis montibus Carpaticis collecta. Marmor, Paris suppar, nec non Alabastrum, rarioribus licet venis hic eruitur.* In vico ille iuris Palocsani Landokiano, Carpati radicibus subiecto, et titulo pignoris possesso, non modo musaeum suum ingenti rerum naturalium collectione instruxit; sed ne spiritus otio torperet, lapides diuersi generis pretiosos inprimis affabre poliuit, ast non turpis lucri caussa, verum vt curiosis amicis potissimum, gratum quodammodo testaturus animum, prodesse posset.

Quan-

„közt többet. Addig is küldök neked belőle egy darabka „anyagot zárt borítékban az agyondícsért Herba Lunaria-„val együtt, melyben már sokan csalódtak. Isten veled!"

Azonban mindezeknél igazán nagyobb dicséretre méltónak tartjuk és hirdetjük regléczi báró *Luzinszky Imrét*, Luzinszky István nagyváradi püspök édestestvérét, aki szorgalmasan művelte nem azt az *átváltoztató alkimiát, amit aranycsinálásnak* mondanak; hanem *a valódi bányászatit, azaz vegyészetit*, amint ezt maga *Brückmann Ferenc Ernő*, a tudós világ híres vándora tanúsítja, aki az I. száz útilevélnek 88-ában ilyen dicséretet zeng róla a Késmárki Nevezetességekben: *Nagytekintetű lándoki Luzinszky Imre úr, főnemes a várostól egy mérföldnyire lakik Lándok faluban levő kastélyában. Kiváló vegyész, aki nagy összegeket áldoz különféle sokrétű és nagyarányú vegyészeti munkákra. Sok érdemes természettudományos dolog is látható nála, melyeket a közeli Kárpátokban gyűjtött. Itt a pároszival csaknem egyenlőértékű márványt, valamint alabástromot is fejtenek, igaz, elég ritka erekből.* A Kárpátok tövében elterülő ama faluban, mely a lándoki Palocsayaké volt, s melyet zálogjogon birtokolt, nemcsak múzeumát szerelte fel jókora természettudományos gyűjteménnyel; hanem hogy magánéletében el ne lustuljon, műértően csiszolgatott különféle köveket, elsősorban drágaköveket, de nem haszonlesésből, hanem főként avégett, hogy érdeklődő barátai javára lehessen, ily módon mutatva meg háláját irántuk.

Quantopere experimentis physicis, et inprimis chemicis, raro inter Magnates exemplo delectatus fuerit, litteratissimus pedestris militiae Hungaricae Centurio, magno nobis dolore nuper e vivis ereptus *Samuel Szikely de Doba*, epistolio an. 1768. ad nos annunciaverat, vt et pluribus simul Liberis bonae indolis *Georgio*, colonello, *Leone*, *Alexio*, filiis, nec non *Iudithe*, vidua Lib. Baronis Nicolai Perényi, ac *Clara* consorte Lib. Bar. Francisci Horváth de Palocsa, ex *Helena* L. B. Gombos colonelli filia susceptis fuisse maximopere beatum. Virum hunc sine fuco litteris, et litteratis amicissimum priscis anachoretis, si vestitum Hungaricum, quo semper eoque nigro vsus, demas, non multum extitisse absimilem, et antiquorum morum tenacissimum: exstincta quippe vxore femina lectissima, barbam vmbilico tenus longam bene canam aluisse, et anno 1753. desiisse inter mortales viuere, laudatae Amici nostri fecerunt nos certiores litterae: *Dignam laude Viram Musa vetat mori!* Commoda hac occasione dicendum est etiam, ac noenisi breuiter, quidpiam et fatis Nagy-Enyediensis Scholae minoris primum, eiusque Rectoribus, atque Collegii Bethlemiani, seu Scholae maioris Professoribus, quantum quidem id ex Schedis adhuc superstitibus certo nobis constare potuit. Sed inde ab initio Reformationis Sacrorum res ordienda est: sicuti enim aliis vrbibus, ac oppidis Transilvaniae, ita Albae Iuliae quoque, quae nunc *Carolina* audit, nobilis constituta fuit Schola, quam multi Viri eruditi.

Az élők sorából nagy fájdalmunkra nemrég kiragadott *dobai Székely Sámuel*, a magyar gyalogosereg tudós századosa 1768-ban hozzánk írt levelében közölte, mennyire gyönyörködött, ritka példaként a mágnások köréből, a természettani, s főleg a vegytani kísérletekben. Valamint azt is, hogy nagyon boldogan élt együtt számos jótermészetű gyermekével, fiaival *György* ezredessel, *Lőval*, *Alajossal*, valamint leányaival *Judittal*, Perényi Miklós báró özvegyével, és *Klárával*, palocsai Horváth Ferenc hitvestársával, akiket báró Gombos ezredes Ilona leánya szült a világra. Barátunk említett levelében arról értesített bennünket, hogy ez a nyíltszívű ember, a tudományok és a tudosók nagy barátja eltekintve állandóan viselt fekete magyaros ruházatától leginkább a hajdani remetékhez hasonlított. Ragaszkodott a régi szokásokhoz; amikor felesége, ez a kiváló asszony meghalt, hosszú, köldökig érő szakállat nevelt. 1753-ban szűnt meg élni a halandók között. *Ily díciséretre méltó embert nem hagy a múzsa halni!* E kínálkozó alkalommal, ha röviden is, de el kell mondani valamit először a nagyenyedi kisiskolának és igazgatóinak sorsáról, aztán a Bethlen-féle kollégiuméról, azaz a nagyiskola tanaráiról, már amennyire ez a megmaradt feljegyzésekből biztosan megállapítható. A dolgot a vallási reformáció elejétől kell kezdenünk: mert mint Erdély más városaiban és mezővárosaiban, úgy Gyulafehérvárott is, melyet most *Károlyfehérvárnak* hívnak, előkelő iskolát alapítottak, Sok tudós ember volt az igazgatója, közülük a Báthory-

inter quos clarissimi fuerunt sub Principibus Bátoriis, *Benedictus Ilosvai*, et *Sigismundus David de Kasva*, moderabantur. Conatus ac consilia quorundam Transilvaniae Principum de Academico Gymnasio ibidem fundando, successu caruerunt. Ast Princeps *Gabriel Bethlen* inde ab anno 1613. inter caeteras regni curas non modo agitare, sed consentientibus regni statibus, ac Ordinibus. *Adprob. Const. Part. I. Tit. X.* fundamenta illustris Collegii Albae Iuliae iacere coepit, istudque in vsum Docentium, ac Discentium commodis habitationis, et variis prouentuum fundis donauit, et amplificauit, et hoc optimi Principis Legatum 1. c. publicis regni legibus confirmatum est. In Collegio Albensi, quod a Fundatoris nomine *Bethlenianum* vocatur, quinam fuerint primi professores; sicut ibidem in Schola Albensi Rectores et Professores (sic vocabantur, qui litteras humaniores successenti Iuuentuti tradebant) non de omnibus constat. Certum est anno 1618. *Stephanum Kasvai Goleji* vnum ex Collegii huius Professoribus fuisse. Rectores autem sequentibus annis fuere *Georgius Caulai*, *Michaël Balai*, *Franciscus Z. Petri*, mox in frequentioribus Ecclesiis Pastores constituti, *Martinus Opitius*, e Germania an. 1622. accitus, ob aëris insalubritatem post biennii moram reuersus. Vocati praeterea erant e Germania per Gabrielem Bethlen Professores, qui tunc inter eruditos maxime celebrabantur, *Io. Henr. Altstedius*, *Marc. Philip. Lador Pistorius*, et *Io. Henr. Bisterfeldius*, qui ab anno 1630. se-

ueri-

családból való fejedelmek alatt a leghíresebbek *Homonnai Bendek* és *kassai Dávid Zsigmond* voltak. Egyes erdélyi fejedelmeknek az a kísérlete és szándéka, hogy ott akadémiával egybekötött gimnáziumot alapítsanak, nem járt sikerrel. *Bethlen Gábor* fejedelem azonban 1613. óta az ország többi gondja között nemcsak elméjében forgatta ezt az ügyet, hanem az ország karainak és rendeinek belegyezésével — az „*Approbatae Constitutiones*" néven ismert erdélyi törvénykönyv I. részének X. cikke szerint — elkezdte a nevezetes gyulafehérvári kollégium alapjait lerakni, a megajándékozta és gyarapította azt a tanárok és diákok javára különféle, lakás céljait szolgáló és jövedelmező gazdag földekkel. A kiváló fejedelemnek ezt a hagyatékát az idézett országos törvények megerősítették. Nem állapítható meg minden esetben, hogy kik voltak az alapítójáról *Bethlen-kollégiumnak* is nevezett fehérvári kollégium első tanárai; valamint ugyanott a fehérvári iskola rektorai és tanárai (így azokat hívták, akik a nemesebb tudományokat tanították a serdülő ifjúságnak.) Bizonyos azonban az, hogy 1618-ban ennek a kollégiumnak volt egyik tanára *Geleji Katona István*. Az igazgatók pedig a következő években *Csulai György*, *Balasi Mihály*, *Petri Z. Ferenc* voltak, akiket később nagy lélekszámú egyházközségekben tettek meg lelkipásztorokká. *Opitz Márton*, akit 1622-ben Németországból hívtak meg, két év múlva az egészségtelen éghajlat miatt hazatért. Bethlen Gábor ezenkívül Németországból kora leghíresebb tudósait hívta meg tanároknak, mint *Alsted János Henrikot*, *Piscator Márk Fülöp Lajost* és *Bisterfeld János Henrikot*, akik 1630-tól kezdve ad-

ueriores disciplinas magno Iuuentutis emolumento, viua voce, et scriptis tradiderunt. Rectores sequentibus temporibus fuerunt *Io. Crispinus*, *Franciscus Bikari*, et *Io. Aparius*, S. S. Theologiae et Philospohiae Doctor, et postremum in Collegio Claudiopolitano Professor. Anno 1655. *Isaacus Basirius*, *) S. S. Theologiae Doctor, et Ecclesiae Anglicanae presbyter, Bisterfeldio collega datus est, sed anno 1660. in patriam reuerti coactus. Infelix Principis Georgii Rákótzii an. 1657. in Poloniam expeditio, sicut vniuersae Transiluaniae, ita collegio Albensi multiplicem peperit calamitatem: Porta namque Ottomanica illa expeditione offensa, vindices Tartaros, Turcasque immittit in Transiluaniam, qui dum ferro ac flamma in omnes saeuiunt, an. 1658. Albam quoque Iuliam, ipsam ibidem Regiam, et Collegium penitus expilant, partem studiosorum caedunt, partem in captiuitatem abducunt, nonnullis dispersis, aliis Albae Iuliae latitantibus, quidam Claudiopolim se se conferunt, qui ab anno 1659. Professorem ibi nacti *Petrum Vásárhelyi* distinctim apud eum hospitabantur. Barbaris vero cuncta interim populantibus, mox Albae Iuliae etiam Regia, Collegium, Typographia, Bibliotheca instructissima, flammis absumta fuerunt. Verum Princeps Michaël Apafi, sedatis patriae rebus, sedem habitationis Collegii Albensis ob vtendi habitandi commoditatem, suadentibus id etiam Proceribus, Alba Iulia in oppidum N. Enyed transfert. Mandata huc in finem an. 1662. dedit ad

ták elő a szigorúbb tárgyakat előszóban és írásban az ifjúság nagy áldására. A következő időkben rektorok voltak *Crispinus János*, *Bikári Ferenc* és *Apáczai János*, a hittudomány és a bölcselet doktora, s utóbb a kolozsvári kollégium tanára. 1665-ben Bisterfeld mellé társul adták *Bazirius Izsák*[a] hittudományi doktort és anglikán papot, aki azonban 1666-ban kénytelen volt hazájába visszatérni. II. Rákóczi György fejedelem szerencsétlen lengyel hadjárata 1657-ben egész Erdéllyel együtt a fehérvári kollégiumra is sokféle bajt hozott: az ottoman porta ugyanis sértve érezte magát ezzel a hadjárattal, s bosszúból tatárokat és törököket küld Erdélybe. Mikorban ezek mindenkit és mindent tűzzel-vassal pusztítanak, 1658-ban Fehérvárt is teljesen kifosztják, magát az ottani fejedelmi palotát és a kollégiumot is. A diákok egy részét felkoncolják, más részét fogságba hurcolják, míg néhányan elténnek, mások Fehérvárott rejtőzködnek, némelyek Kolozsvárra mennek, ahol 1659-től *Vásárhelyi Péterrel* kapcsolatban tanáraiknak, akinél egyenként laktak. Midőn e barbárok mindent újra végigpusztítanak, Fehérvárott utóbb a fejedelmi palota, a kollégium, a nyomda és a kiválóan felszerelt könyvtár is a lángok martaléka lett. Apafi Mihály fejedelem pedig, miután a haza viszonyai rendeződtek, főemberei tanácsát is követve a fehérvári kollégium székhelyét a jobb élet- és lakásviszonyok miatt áttette Gyulafehérvárról Nagyenyed mezővárosába. Végett 1662-ben

Collegii Professores Enyedienses, et *Petrus Vásárhelyi* Professor, qui ab aliquo tempore Claudiopoli comorabatur. N. Enyedinum revocatus est. Ab hoc tempore *Collegium Bethlenianum* nominatur *Alba — Nagy — Enyedinense Collegium*. Praeter *Petrum Vásárhelyi* Collegium an. 1664. nactum est Professorem, *Samuelem Enyedi*, Medicinae Doctorem: anno 1666. *Io. Naddugyi de Kerri — Naddugy* Virum illustri stemmate natum: 1668. *Paul. Csernátoni* A. L. Magistr. et *Stephanum Csengeri*, an. 1671. *Mart. Dési*, an. 1678. *Stephanum Kolosvári*. Mortuo anno 1679. Paulo Csernatoni succesit an. 1680. *Franciscus Páriz Pápai*, Medicinae Doctor, † an. 1716. d. 28. Aug. an. 1692. *Stephanus Enyedi* an. 1713. *Stephanus Gyula — Szegedi*: an. 1723. *Emericus Páriz Pápai*: an. 1725. *Steph. Tobe Vásárhelyi*, † an. 1768. an. 1738. *Sigismundus N. Borosnyai*, S. S. Theolog. Doctor, et *Michael A. Ajtai*: mortui, ille an. 1774. hic an. 1776. an. 1767. *Josephus Kovári*: an. 1772. *Josephus Szegedi* † an. 1779. an. 1774. *Georgius Kóvári* † an. 1780. an. 1776. *Michael Galambos*, an. 1779. *Samuel Szabó*: an. 1781. *Ioannes Nemegyei*.

*) *Isaaci Basirii* celebris in orbe litterato Viri huius, Epistolam autographam, in scriniis nostris haerentem, ad Rev. D. *Georgium Caulai*, Transilvanorum Episcopum d. 22. Octobr. an. 1660. Huszti no datam, quod non leucem temporum illorum conditioni lucem foeneraturam cre-

adott parancsot a kollégium enyedi gondnokainak, és *Vásárhelyi Péter* tanárt, aki egyidő óta Kolozsvárott tartózkodott, visszahívták Nagyenyedre. Ettől az időtől kezdve nevezik a *Bethlen-féle kollégiumot Fehérvári-Nagyenyedi Kollégiumnak*. 1664-ben *Vásárhelyi Péteren* kívül a kollégium tanára lett *Enyedi Sámuel* orvosdoktor. 1666-ban a tekintélyes nemzetségből való *keresnadányi Naddayi János*. 1668-ban *Csernátoni Pál*, a szabad tudományok mestere és *Csengeri István*. 1671-ben *Dési Márton*, 1678-ban *Kolosvári István*. Az 1679-ben elhúnyt Csernátoni Pál helyébe lépett 1680-ban *Páriz Pápai Ferenc* orvosdoktor, † 1716. aug. 28-án. 1692-ben *Enyedi István*. 1713-ban *Gyula-Szigeti István*. 1723-ban *Páriz Pápai Imre*. 1725-ben *Tőke Vásárhelyi István*, † 1768-ban. 1738-ban *Nagykorosnyai Zsigmond*, a hittudomány doktora és *Abád Ajtai Mihály*: amaz 1774-ben, emez 1776-ban halt meg. 1767-ben *Kovács József*. 1772-ben *Szegedi József*, † 1779-ben. 1778-ban *Galambos Mihály*. 1779-ben *Szabó Sámuel*. 1781-ben *Nemegyei János*.

* *Bastrius Izidornak*, ennek a tudományos világban híres embernek könyvtárkézirataiban meglevő, tiszt. *Csulai György* erdélyi ref. püspökhöz írt, Huszton 1660. október 22-én kelt eredeti levelét, bár az írása némely helyen elkopott, egészé-

credam, etsi nonnullis in locis protrita sit, Aduersariis his inscribam integram:

„ Bona conscientia tum vestra, tum mea fretus ego, „ Reuerendissime ac Clarissime Pater, in Christo obser- „ uantissime. Caussam hanc quia iusta est, non agam „ multis. Etenim scripsi fusius ante. Si quidem stipendiolum „ illud meum debitum dudum, tandem aliquando exolu- „ tum esset in manus D. Comitis Spect. ac M. Domini „ Ladislai Rédei, vel Generosi D. Stephani Bösödi, „ habeo Vestrae Rmae Claritati gratiam, et Deus repen- „ dat. Sin minus obnixe rogo, ne vana dilatione aggra- „ uetis Crucem meam Persecutionis propter Religionem. „ Caesar enim mandauit D. Palatino, *vt Professor Basirius* „ *amoueatur ex Aula* etc. *quia praesentia eius nociua esse* „ *potest Bono proposito S. Maiestatis*. Ad quam rescripsi „ nuper. Item, *ne virus suae Haereseis diffundat*. Vtinam me „ breui tristis euentus exilii mei, quo ——— Deum „ venerer, veras edoceat caussas: Abeundum igitur, imo „ auolandum; at Vos negatis Alas: Insuper reuocat Serenis- „ simus Rex Angliae. Si ex dilatione discessus Caesar „ offensus, Persecutoribus copiam mei faciat, paratus „ sum equidem *Σὺν Θεῷ* vel Sanguine ipso Religionis „ Reformatae orthodoxae obsignare veritatem. Interea „ vos videritis, in die Iudicii. Suff — — — manuscripta „ mea — — — sto inclusa plura orthodoxa singula Rap „ — — — vestimenta mea (non loquor Claritati Vestrae) „ dispe — — — Psalm. XXII.

ben ideírom jegyzeteimbe, mert azt hiszem, nem csekély fényt vet a korviszonyokra:

„Krisztusban Nagyrabecsült, Tiszteletes és Tekintetes Atya, mind az Ön, mind a saját jó lelkiismeretemben bízva ennél az ügynél, mivel igazságos, nem sokat időzöm. Hiszen annak előtte bővebben írtam róla. Ha régóta esedékes kis jutalmazásomat végül is kifizették volna tekintetes és nagyságos Rhédey László gróf úr, vagy vitézlő Bözödi István úr kezeihez, köszönöm Tiszteletességednek, és Isten fizesse meg. Ha nem, nagyon kérem, hiábavaló halogatással meg ne nehezítsék a vallás miatti üldöztetésem keresztjét. A császár ui, azt parancsolta a nádor úrnak, *hogy Bastirius tanárt távolítsák el az udvarból* stb. *mert jelenléte káros lehet Ófelsége jó tervére nézve.* Erre a mínap válaszoltam. Továbbá így: *nehogy eretneksége mérgét terjessze.* Vajha rövid időn belül számkivetésem szomorú esete, mely - - - - Istent kérem, mutassa meg az igazi okokat: Tehát el kell mennem, sőt repülnöm; de ti megtagadjátok tőlem a szárnyakat. Azonkívül Ófelsége, az angol király is visszahív. Ha távozásom halogatása miatt a császár megsértődik és üldözőim hatalmába ad, kész vagyok ugyan Istennel az igazhitű református vallás igazát akár a véremmel is megpecsételni. De majd meglátjátok, az ítélet napján. Hoz - - - - - több írásomat - - - - - bezárva, mindegyik igazhitű Rag - - - - ruháimat (nem Tiszteletességednek mondom) el - - - - - XXII. Zsoltár 18. v.

„ 18. In hoc quod ego Iudici Saluatori meo factus sum „ conformis, Christum propitium adoro: Longe grauiora a „ Deo, non a Vobis, promeritus: Interea quanta est „ haec seueritas Dominorum Transiluanorum in Professo- „ rem peregrinum, et S. S. Theologiae Doctorem Angli- „ canum. Bis in Transiluaniam vocatum, semel aegre „ Adueeam, quasi praesagum, quotannis, vt notum, per „ septennium dimissionem supplicantem, propter con- „ scientiam fidelitatis suae erga Principem, iam omnibus „ Bonis, et Manuscriptis suis spoliatum? Contra quanta „ indulgentia Anglorum, Religionis verae Reformatae „ vindicum erga D. Petrum Eõse Maxai, hominem Tran- „ siluanum, Anglorem tantum modo alumnum, qui cum „ relaxarunt Rex, et Archiepiscopus Iuramentum fideli- „ tatis ——— ——— adu ——— praestandum Regi. „ Hoccine Professorem honeste dimittere? Siccine ira „ Dei in gentem Vestram ardens extinguenda? Deprecа- „ bor tamen, atque sicuti Principi meam gl. sic iam „ vestram omnium, ac singulorum salutem Deo commendo. „ Deus ne imputet Authoribus. Ex Huszt d. 22. Octobr. „ 1660. P. S. Non recuso, data occasione, vti causa „ haec mea proponatur synodice pl. Rev. ac: M. Patribus „ ac Fratribus Helu. Confess. Regula aurea Charitatis in „ agendo: *Quod tibi non vis, alteri ne feceris. Isaacus* „ *Basirius*, S. S. Theol. Doctor. Plures tales Basirii Epistolae ex authographis exscriptae prostant in Historia Hungariae et Tran-

siua-

„ Áhitattal imádom Krisztust, amiért hasonlóvá lettem
„ Birámhoz és Üdvözítőmhöz. Tőletek nem, de Istentől
„ sokkal súlyosabbat érdemeltem: Közben azonban
„ mekkora szigor ez az erdélyi urak részéről velem,
„ bevándorolt tanárral és anglikán hittudományi doktorral
„ szemben, akit kétszer hívtak Erdélybe, míg nagynehezen
„ egyszer eljött, szinte előre érezve a bekövetkezendőket,
„ aki — mint ismeretes — hét éven keresztül évenkint
„ kérte elbocsájtását, s akit az uralkodója iránti leki-
„ ismeretes hűsége miatt már minden ingóságától és
„ kéziratától megfosztottak? Ezzel szemben mekkora az
„ angoloknak, az igaz református vallás védelmezőinek
„ elnézése Maxai Ecse Péter úr iránt, aki erdélyi ember,
„ Angliában csak diák, aki, midőn a király és az érsek
„ a királyra teendő hűségeskü elengedték neki - - - - - -
„ Ezt nevezitek tanáremher tiszteséges elbocsájtásának?
„ Így hát hogyan fogjátok Istennek nemzetetekkel szem-
„ ben lángoló haragját eloltani? Mégis imádkozom, és
„ ahogyan a Fejedelemnek ajánlom saját tiszteségemet,
„ úgy ajánlom Istennek valamennyiótök s külön-külön
„ mindegyiktök üdvösségét. Ne tulajdonítsa Isten
„ bűnül a szerzőnek. Huszt(ról), 1660. október 22-én.
„ Utóirat. Nem ellenzem, hogy ezt az én ügyemet
„ alkalomadtán a zsinat keretén belül több tiszteletes és
„ nagyságos helvét hitvallású atya és testvér elé ter-
„ jesszék. A tevékeny szeretet aranyszabálya: *Amit nem*
„ *akarsz, hogy veled tegyenek, azt te ne tedd azt másnak.*
„ *Basirius Izsák*, a szent hittudományok doktora."
Basiriusnak több ilyen levele van az eredetiről készült
másolatban a tisztt. Bod Péter úr által írt és kéziratban

siluaniae, Eccl. MScta, a Rev. Petro Bod vario volumine consarcinata, a Clar. Viris, Gerdesio, Venema, Barkey, perbene laudata, quae hodie inter Batauos in publica Vniuersitatis Lugdunensis Bibliotheca torpescit fauentiorem typothetarum praestolatura operam.

ARTICVLVS XV.

PVRKIRCHER (Georgius) Tres Articulo hoc complecti placuit priscos Medicinae Doctores Posonienses; alterum *Schilpacherum*, in Ephemeridibus Natur. Curios. Decur. I. An. III. Observ. CCLXXXVII. pag. 436. et ibid. An. IV. et V. Obs. XI. pag. 15. a Carolo Raygero, Medico aeque Posoniensi commemoratum; alterum *Maximil. Honorium Zolicofferum*, Vienna Austriacum, poliatrum primo Posoniensem, labenti tempore etiam archiatrum Bregensem, a laudato Car. Raygero in Ephem. Nat. Curios. Dec. I. An. IV. Obs. V. pag. 7. indicatum, qui pro gradu Doctoris in arte salutari impetrando, Argentorati an. 1663. d. 19. Nov. De Cholera publice disseruit; tertium vero *Georgium Purkircherum*, illis seculo integro antiquiorem, et fama nominis longe celebriorem, qui non modo in facienda apud Posonienses Medicina maxime inclaruit, insignemque in Re Botanica excolenda nauauit operam, sed peculiari quodam genio, numine velut sacro adflatus, Musas Helicona colentes dum

maradt Magyarország és Erdély egyháztörténetében, melyet vaskos kötetbe foglalt össze, s amelyet tudós emberek, mint Gerdes, Venema, Barkey nagyon dicsérnek. A mai napig Hollandiában, a leydeni egyetem nyilvános könyvtárában porosodik várva, hogy munkás nyomdászok kegyeikbe fogadják.

XV. CIKKELY

PURKIRCHER (György). Ebben a cikkelyben három régi poszonyi orvosdoktor életét akarjuk összefoglalni: az egyik *Schilpacher*, akit Rayger Károly, szintén pozsonyi orvos említ a Természetbúvárok Társulata Közlönyének I. tíz kötete között, a III. évfolyam 237. észleletében, a 436. lapon és ugyanott a IV. és az V. évfolyamban a 11. észlelet 15. lapján; a másik *Zolikoffer Honorius Miksa*, bécsi osztrák, először pozsonyi orvos, később bregenzi főorvos is. Az említett Rayger Károly a Természetbúvárok Társulata Közlönyének I. tíz kötete között, a IV. évfolyam 5. észleletének 7. lapján céloz rá. 1663. nov. 19-én Strassburgban nyilvános értekezést tartott *A kolera* címmel, hogy az orvosdoktori fokozatot elnyerje; a harmadik pedig *Purkircher György*, aki amazoknál egy századdal régebben élt, és sokkal hiresebb. Nemcsak a pozsonyiak közötti orvosi gyakorlata révén vált híressé, és azáltal, hogy kiválóan dolgozott a növénytan fellendítésén, hanem mert valami különös géniusztól, mintegy szent istenségtől megszállottan követte a Helicont

sectaretur, facundissimi Poetae nomen in vniuersa Hungaria merito suo indeptus est.

OPERA

1.) Obseruatio Botanica *de Phaseolo*. De hac Purkircheri nostri obseruatione consulendus est *Carolus Clusius Atrebas* in *Historia rariorum aliquot stirpium per Pannoniam etc. obseruatarum*, et Antverp. an. 1583. in 8. apud Chr. Plantinum edit. dum varias Libr. IV. pag. 724. seq. enumerat Phaseoli species, ita Clusius: *Phaseolus maior varius siue Purkircherianus etc. planta serotina admodum fuit anno* 1576. *semine* a Cl. V. D. Geor. Purkirchero, Posoniensi archiatro *p. m. mihi pro nostra amicitia communicato nata, ideoque ad frugem peruenire non potuit. At ipsi* Purkirchero, *dum viuit, atque postea eius vxori (nempe ad pergulas aprico loco satus hic Phaseolus) singulis annis maturum fructum dedit. Sed etiam hoc anno* 1582. *eleganter mihi excreuerunt aliquot eius plantae, quas ad maturitatem peruenire poste existimabam, sed ob solis radiorum defectum spe mea frustratus sum.*

2.) *Diui Ferdinandi I. Romanorum Imperat. et Hungariae Regis etc. Manibus sacrum.* Pannonia Lugens. *Authore Georgio Purkirchero Posoniensi. Viennae apud Viduam Zimmermanni, Anno MDLXV. in 4. mai. plag.* 1 1/2. *Magnifico Viro Domino Philippo Gundelio, Consiliario*

lakó múzsákat, és megérdemelten elnyerte egész Magyarországon az ékesszóló költő nevét.

MŰVEI

1. Növénytani észlelet *De Phaseolo* (A bab) címmel. Purkircherünknek ezzel az észleletével kapcsolatban meg kell néznünk az *arrasi Clusius Károly Historia rariorum aliquot stirpium per Pannoniam etc. observatarum* (Különféle Magyarországon stb. észlelt ritka növény leírása) című, 1583-ban Antwerpenben, 8° alakban kiadott művét. Midőn a IV. könyv 724. skk. lapjain felsorolja a bab válfajait, ezt írja Clusius: *A Phaseolus major, azaz a Purkircher-féle válfaj stb.* 1576-*ban* a tekintetes Purkircher György pozsonyi orvos úr által *régi barátságunk címén nekem sajátkezüleg küldött magból ez a növény nagyon későn sarjadt, ezért nem tudott beérni. Am magának* Purkircher*nek egész életében, azután pedig a feleségének (ez a verandán napsütötte helyen elültetett bab) minden évben érett termést kozott. De ebben az* 1582. *évben is szépen megnőtt néhány levele. Azt gondoltam, ezek beérhetnek, de elegendő napsütés híján csalódtam várakozásomban.*
2. Pannonia Lugens. (Gyászoló Magyarország.) *Őfelsége I. Ferdinánd német-római császár és magyar király stb. emlékének. Szerzője a pozsonyi Purkircher György. Bécs, Zimmermann özvegyénél,* 1565-*ben* 4° *alakban,* 1½ *ívben. Nagyságos Gundel Fü-*

rio Caesareo etc. Domino et Amico suo reuerenter habendo author dddt. Naeniae sunt lugubres Ferdinando I. Regi, culto admodum carmine conscriptae. Praemittitur epigramma: sed quam ingenioso artificio Eccho ad singula momenta respondeat, priora quatuor duntaxat recitabo Disticha:

Ferdinande iaces, tua mors quid parturit? E. vrit.
Hinc fera num surgent praelia, veris? E. eris.
Interregna nocent, Regem conquirite. E. rite.
Cui mens pro patria sit generosa? E. rosa.
Iam Patris in Natum titulus dilabitur? E. iur.
Maxmiliane patrem te tuba clamat. E. amat.
Credimus in Nato genitorem viuere. E. vere.
Dii tales Regem suppeditate. E. date. etc. etc.

Ipsum vero lugubre Purkircheri, Musarum Phoebique Sacerdotis, Carmen ita incipit:

Instabilis fortuna suus mutatur vt orbis,
Transit et in varias absque tenore vices.
Luxuriosa modum sperait, vel blandior omnes
Largiter exiguo tempore donat opes. etc. etc.

Doleo maximopere, quod instituti, arctioribus limitibus circumscripti, ratio filum canendi poëticum tam cito rumpere iubeat: postremos, tamen temperare mihi non possum, quin adscribam versiculos:

Sic Ferdinandi dum tristia funera plango,
Dum lacrymis nimium tristibus aegra gemo.
Maximus afflictam me recreat Aemylianus,
Qui data defuncto sceptra parente regit.

löp úr császári tanácsosnak stb. tisztelt urának és barátjának adja, ajándékozza és ajánlja a szerző. I. Ferdinánd király tiszteletére nagy műgonddal írt gyászének ez. Az elejére feliratot tett. (Annak szemléltetésére), hogy milyen szellemesen válaszol benne a visszhang az egyes sorokra, legalább az első négy distichont idézem:*)

Ferdinánd, a király fekszik most holtan a sírban,
Vajh mit készít a sors? Harc jön-e, szörnyű viszály?
Jobb ha nem áll üresedve a trón, jöjjön az utódja,
Nagylelkű-nemesen szolgálván a hazát.
Trónját most a szülöttje örökli. Zengi a kürtszó:
Miksa az új császár: őt ünnepli a nép.
Adja az Úristen — kérjük most tiszta szívünkből —
Járjon mindenkor atyja nyomdokain! stb. stb.

Maga a gyászének pedig, melyet Purkircher, a múzsák és Phoebos papja szerzett, így kezdődik:

Pergeti szüntelenül kerekét a csalóka szerencse,
Mint jár körben a föld évszakok útja során.
Néhol a bajt, a nyomort s az ínséget szaporítja,
Másutt a jómódot, végleteket keresőn. stb. stb.

Sajnálom nagyon, hogy művem szűkre szabott kerete azt követeli, hogy a költői ének fonalát oly gyorsan elvágjam. Mégsem tudom megállni, hogy ide ne írjam utolsó sorait:

Míg a szemekből könny csordul láttára a gyásznak,
Mert holtan fekszik Ferdinánd, a király,
Vigasztalja szívem a tudat, hogy íme a trónra
Miksa király lépett atyja halála után.

*) A visszhang erőltetése a műfordításban a sorok értelmi jelentésének a rovására ment volna. (Ford. megj.)

Hic pro Patre, pater mihi Rex pro Rege coletur,
Maximus hic cunctis Induperator erit.
Pannones extremum Regi persoluite honorem,
Aurea sit variis vrna decora modis.
Vnanimes tumulo super hoc inscribite carmen,
Rex quoque maiori dignus honore fuit:

„ Hic Ferdinandus dilectam condidit Annam,
„ Hic Ferdinandi Caesaris ossa iacent.
„ Reginam tegit hoc magno cum Rege sepulchrum,
„ Vnus erit viuis post quoque fata thorus.
„ Nomina sufficiat tantum scripsisse. Per orbem
„ Vulgatas laudes ordine quis referat?

3.) Psalmus LXXIX. *Deus venerunt Gentes etc.* Carmine redditus pro Hungaria grauissime cum Turcis conflictante. Authore *Doctore Georgio Purkirchero, Potonienſi.* Viennae Austriae Casparus Stainhofer excudebat in 4. absque indicio anni plag. I. Tale *Ioannes Sambucus*, Medicus, praefixit tetrastichon:

Hoc genus effecit, vati quod cesserit hostis,
Fregerit et supplex agmina dira precum.
Nos etiam contra immanem repetamus Agarum:
Subsidium aethereo sic venit vsque polo.

Quomodo Hungaria in variis tribulationibus constituta suas ordiatur preces, ardentissime ad Deum fundendas, vnum saltim alterumque repetam versiculum:

Sancte

Atyja helyett őt mondjuk atyánknak, ő a királyunk!
Adja az Úristen: dics koszorúzza nevét!
Holt fejedelmünk emlékét méltón örökítsük,
Fény és gyászpompánk gazdagítsa a sírt.
„Érdeme több volt, mint a dicséret, mit neki adtunk!
Együtt zengje szavunk fájó szívvel e hirt.

„ Hőn szeretett Annáját egykor itt temeté el,
„ Most maga is követé: Ferdinánd, a király.
„ Íme közös sír nászágyában fekszenek újra
„ Hűséges szeretet élete útja után.
„ Érdemeik sora több, semmint felirni lehetne,
„ Légyen ezért a nevük sírfeliratnak elég.

3. Psalmus LXXIX. *Deus venerunt Gentes etc.* Carmine redditus pro Hungaria gravissime cum Turcis conflictante. (A 79. zsoltár. Isten pogányok jöttek stb. versbe szedve a törökkel súlyos harcban álló Magyarország számára.) Szerzője *a pozsonyi Purkircher György doktor.* Bécsben nyomtatta Stainhofer Gáspár 4° alakban, 1 íven, évszám nélkül. *Szamboki János* orvos ezt a tetrastichont írta elé:

Költő szép szava mit tett? Meghátrála az ellen,
Esdeklő szavai megtörték az erőt.
Égi segítségért mi magunk is most esedezzünk:
Szörnyű dúlástól hogy menekülne hazánk!

Alább legalább egyik-másik versszakát idézem, (hogy lássuk), hogy a sokféle nyomorúsággal küszködő Magyarország hogyan kezdje el kéréseit:

Sancte Parens, sanctum cum Nato, et Flamine
Numen,
Vnice sub trino nomine vere Deus.
Cernis vt Hungariae cultis in finibus erret
Turca, suo vastans nomine reque latro. etc.
Scis Deus auratis vt erant mihi templa columnis,
Scis tuus hic fuerit quam celebratus honos. etc.
Nunc sunt in spurcas furum mutata cloacas,
Proque aris turpes inueniuntur harae. etc.

4.) Ad Diuum Maximum Aemylianum Romanorum et Boiemiae Regem. Psalmus LXXII. *Da Deus Regi iudicia tua* etc. carmine redditus per *Georgium Purkircherum Posoniensem.* Patauii apud Gratios. Purchacinum MDLXIII in 4. plag. I. Praemittitur argumentum Psalmi LXXII. elegiaco carmine expressum, sequitur paraphrasis eiusdem, Iambico genere decurrens, tali inchoata specimine:

Deus, qui totius gubernas fabricam,
Et iuste cuncta iudicas,
Doce tuas in iudicando regulas
Regem inter omnes Maximum.
Tui sacras et explica Voluminis
Leges puello regio. etc. etc.

5.) *Diuo Maxaemiliano primo Pannoniae Regi. Aristaeus Pisoniensis.* Absque indicio loci et temporis plag. 1 1/2, in 4. typis expressum Elegidion, dum Maximilianus Posonium ingrederetur sacro Regni diademate in Regem Hungariae inaugurandus, oblatum ab Archi-

poë-

Ó, Atya és te, Fiú Szentlelkeddel egyetemben
Egy Isten! A neved minden időkre dicső!
Lásd, a saját neve dicsfényével kérkedik ime
Szép országunkat feldúlván a török!
Ó te tudod, hogy templomaink ragyogása-örezten
Isteni Fölséged mint tisztelte e nép:
Egykori templomaid romját most trágya gyalázza:
Oltár ott ahol állt, ólok piszka terül. stb.

4. Ad Divum Maximum Aemylianum Romanorum et Boiemiae Regem. Psalmus LXXII. *Da Deus Regi judicia tua* etc. carmine redditus per *Georgium Purkircherum Posoniensem.* (A felséges Miksához, a rómaiak és Csehország királyához. A 72., Ítéletedet add Isten a királynak sit. kezdetű zsoltárt versbe szedte a pozsonyi Purkircher György.) Passauban, Purchacinus Gratiosusnál 1563-ban, 4° alakban, 1 iven. Előszóként a 72. zsoltár tárgyát adja dicshimnusz-szerű versben, következik ugyanannak a parafrázisa jambusi ütemben, melyet ilyenformán kezd el:

Isten, ki a világnak ura vagy,
Igazság az ítéleted,
Tanítsd ennek szabályaira Őt,
A mind közt legnagyobb királyt.
S az ifjú királynak megmagyarázd
Szent Könyvedet s törvényeit.

5. *Divo Maxaemiliano primo Pannoniae Regi. Aristaeus Pisoniensis.* (A felséges Első Miksának, Magyarország királyának. A pozsonyi Aristaeus.) Hely és időpont megjelölése nélkül, 4° alakban, 1½ iven kinyomtatott kis elégia ez, amit *Purkircher György úr*, főpoéta ajánlott fel Miksának, midőn ez Pozsonyba érkezett, hogy a szentkoronával magyar királlyá koronázzák.

poëta *D. Georgio Purkirchero*. Turpem prolixitatis notam euitaturi vltima saltim Carminis iam repetemus verba:

„ Viue, vale Rex, pastores ne sperne fideles,
„ Quis fragor exoritur? Venientis murmura turbae
„ Audio. Sexaginta aliis comitantibus vndis
„ Danubius fluuiorum Rex viden' huc aduentat!
„ Auratas vestes humeris ostentat vt altis,
„ Canitiem pulchram tenui discreuit vt auro.
„ Maiestas quam grata Dei, quam fronte serena
„ Ingreditur! sapidis affert Marionibus agmen,
„ Husones hodie adsueta vocat incola voce.
„ Prae reliquis fluuiis hoc solum posce triumphans.
„ Aduenit et Drauus, salebroso ex vortice Sauus,
„ Auratosque vehunt vada per resonantia pisces.
„ Hic se piscosus comitem pulcro ore Tibiscus
„ Praebet, et innumeros pisces, vastissima cuncta
„ Corpora, inexhausto sparsim diffundit ab alueo,
„ Ad latera incedunt Granus, Vagus, et bene priscis
„ Notus, Pannonias dirimendo, Narrhabo seclis.
„ Et Chryseus auri rutilis adamatus arenis.
„ Quid memorem reliquos, quorum longissima pompa,
„ Et sua piscosum genus omnes munera portant?

„ Pur-

Bár el szeretnők kerülni, hogy szószátyárnak csúfoljanak bennünket, hadd idézzük legalább e vers utolsó szavait:

„ Boldogan élj, Te király, s a hű papokat sose vesd meg.
„ Mi ez a zaj? Hallom moraját a jövő tömegeknek.
„ Nézd, folyamok királya, ma el kik jöttek e napra,
„ Lásd Duna hatvan más társaddal a trónt s a királyod.
„ Szép, megtermett délceg vállán aranyruha csillog,
„ Ősz haja mintegy díszként gyéren aranyba ragyog fel.
„ Istennek tetsző derűs arccal jön ide hozzánk.
„ Ízes mámáknak seregét elhozza magával
„ Ősök sok fia itt ma vizákat hívja a hanggal.
„ Egymaga győzi le halban az összes többi folyókat.
„ Megjön a Dráva is és a hegyekből a Száva
„ És csobogón sellőkön aranyhalakat szállítnak.
„ A szép torkolatú Tisza itt ömlik bele s adja
„ Termékeny medréből nagy bőséggel a halhúst,
„ Az ízes testű falatot állandón ontja magából.
„ Oldalról üdvözli a Vág s a Garam meg a Rába,
„ Mely pannon földet választ szét ősi időktől.
„ Írjam le valamennyit hosszú felsorolásban,
„ Halban mily gazdag, s hogy hajt hasznot vize mindnek?

„ Purpureo adueheris rutilans quoque viscere Salmo,
„ Delitiae Regum, prima inter gloria pisces.
„ Carpatus ecce senex ad regia tecta propinquat
„ Passibus obscuris, caput inter nubila condens,
„ Curuus et aethereum sustentans vertice coelum.
„ Hunc cingunt variis saxosa cacumina montes.
„ Quid trahit hic secum, quantus se prodit aceruus
„ Liuentis plumbi? quid mirum cernitur aeris
„ Non Cyprii, quanto argenti se pondere iactat,
„ Inclytus et puro diues se se ingerit auro,
„ Auro, non vnquam artificis quod pertulit ignes,
„ Sed natura potens solitis conflauit in antris!
„ Auriferos gestat squallenti et tergore riuos,
„ Parte alia varias humana ad commoda thermas.
„ Haec Colchis non vna tibi, sed vellera plura
„ Aurea suppeditat. Tagus hic non aureus vnus,
„ Pactoli plures, dat Carpatus omnia solus.
„ Quae tantum celebrat diuersa in sede vetustas.
„ Discedam, quid enim tanta inter Numina pauper
„ Rusticus hic aliud faceret, quam garrulus anser
„ Carmine laudatos nunquam satis inter olores?

6.) *Sacer Dialogus Istri et Grani RR. Praesuli D. Antonio Verantio Archiepiscopo Istrogranensi. Viennae*

„ És ideúszol te lazac is szép sárga hasaddal,
„ Összes fajták közt ínyence királyi gyomornak.
„ Íme a vén Kárpátok néznek majd palotádba,
„ Szürke homályban jönnek, köd ormuk takarója
„ Görbe, recézett csúcsok hordozzák az egünket,
„ Hegycsúcsok köre zárja be ezt sokfajta anyagból.
„ Mit hozhatnak, a kékszinü ólom nagy tömegét tán?
„ Ámde minek ámulnál el rézen, amikor van
„ Sok-sok más kincsük büszkén kérkedni: ezüsttel.
„ Mind dicsekedhet, tiszta arannyal telve a mélyük.
„ Nem oly arannyal, néha melyet művész tüze éget,
„ Ám mit a természet maga mélységébe kiöntött.
„ Sok patakot hord hátuk, aranyszemcséjü a medrük,
„ Hőforrásai mind a beteg hasznára buzognak.
„ Nem egy aranygyapjút, többet szállit ez a Colchis
„ Sokszorosan Teneked. Tajonk meg nemcsak egyetlen,
„ Van több Pactolus és mindez hegyeink adománya.
„ Ezt dicséri magasztos hangon sokszor a régmúlt.
„ Távozom, abbahagyom, mert azt hiszem, most ez a legjobb.
„ Ekkora Nagyságok közt én, a vidéki szegény lúd
„ Hattyúk közt... Őket vers nem dicsérte eléggé?

6. *Sacer Dialogus Istri et Grani Reverendissimo*

nae ex officina Caspari Stainhoferi. Anno MDLXIX. in 4. Sed iam non vacat vllo hunc illustrare specimine.

* Exemplo *Purkircheri* huius Hungariam nostram Poëtas non modo Latinos bene multos, eosque ingeniosissimos, ab antiquis inde temporibus progenuisse, et in sinu suo fouisse, vt numerosis passim euictum dedimus speciminibus; sed etiam sermone vernaculo conscriptis operibus poëticis inclaruisse, missis in praesentiarum *Benitzkii, Ios. Telekii, Verestéi-* et reliquorum nominibus, solo *Stephani Gyöngyösii*, ordinarii Comitatus Gömöriensis Pro-Comitis luculenter constare potest documento: tantam ille gentis nostrae *Ouidius* et *Virgilius* poëmatibus Hungaricis *Murányi Venus, Kárikla, Kemény János, Csalárd Cupido, Magyar Nympha palinodiája* etc. inscriptis, et saepius typo expressis, demonstrauit Linguae nostrae Hungaricae inesse Maiestatem, sublimitatem, vbertatem, suauitatem, quam frustra apud reliquas Europae totius nationes, licet cultissimas, operose quamuis quaesieris. Nisi chartae huius prohiberet angustia, e memorata statim *Ioannis Kemény Historia* loco hoc recitarem pro specimine infelicem a Georgio Rákoczio Transiluaniae Principe susceptam in Polonos expeditionem bellicam, Libr. II. descriptam: mirabitur ibi linguae nostrae gnarissimus, quam selectissimis verbis et dictionibus rei natae accomodatissimis Poëta Hungarus cyclopas in primis, natiuis depingat, coloribus, eo-

rum-

Praesuli Domino Antonio Verantio Archiepiscopo Istrogranensi. (A Duna és a Garam vallásos párbeszéde. Verancsics Antal főtisztelendő esztergomi érsek úrnak.) *Bécsben, Stainhofer Gáspár nyomdájából 1569-ben, 4° alakban.* De már nincs hely ebből szemelvényt bemutatni.

* Többször idézett számos szemelvény alapján meggyőződhetünk arról, hogy ennek a *Purkircherenek* példájára Magyarországon nemcsak sok és szellemes latin költő született és lett naggyá már a legrégibb idők óta, hanem hogy híres lett számos anyanyelven írt költemény is; nem említve *Beniczky, Teleki József,* Verestói, s a többiek nevét, *Gyöngyösi Istvánnak,* Gömör vármegye első alispánjának példájából ez egymagában is világosan megállapítható. Nemzetünknek ez az *Ovidiusa* és *Virgiliusa* magyar költeményeivel, a *Murányi Vénus, Káriklia, Kemény János, Csalárd Cupido, Magyar Nymphа palinodiája* stb. címűekkel, melyek nyomtatásban többször megjelentek, bebizonyítva, hogy magyar nyelvünkben annyi fenség, finomság, gazdagság, kellemesség van, amennyit hiába kereshetsz akár nagy fáradsággal is Európa többi, mégoly művelt nemzeténél. Ha a hely szűke nem gátolná, példaképpen mindjárt idézném ehelyütt *Kemény János* említett *históriájából* II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek a lengyelek ellen viselt sikertelen hadjáratát, amint azt a II. könyvben leírja. Aki jól ismeri nyelvünket, megcsodálhatja, mily választékos szavakkal és az alkalomnak mennyire megfelelő írásmóddal festi le a magyar költő főként a cyclopsokat a maguk természetes megjelenése szerint, és mu-

rumque sedulam oculis fere subiiciat in officina Vulcani agendi solertiam, dum illi capto per Tataros Crimaenses summo exercitu Dacici Ducis Keményio compedes ferreos fabricauisse, et pedibus adaptasse, ingeniose referuntur. Animum ponito quouis certare praemio, vix vllum inueniri posse Lusitanorum *Camoensium*, Italorum *Tassum*, vel *Triuisum*, Germanorum *Opitium* aut *Klopfstockium*, Gallorum *Racine* vel *Voltaire*, Anglorum *Miltonem* aut *Shakespeare*, qui haec imitaturi, linguis suis natiuis Carmine tam nitido, tamque sponte fluenti ita adposite exprimere valeant. E parte contraria eam linguae nostrae Hungaricae singularem prorsus experimur congenitam esse indolem, vt elegantissima quaeuis exterarum nationum poëmata possint quam commodissime et quam acutissime absque omni inducta eorum labe in illam conuerti, atque ciuitate Hungarica donari. Mitto *Gesneri*, *Gellerti*, *Halleri*, aliorum opuscula, loco specimenis Hungaricae consuetudini priuatim a nonnullis donata, solam vice hac Voltairei commemorare liceat *Henriadem* exquisitissimo opere poëtico Gallico conscriptam; hanc Poetae nostrae gentis duumviri S° Sz° et I° P° integram pro singulari ingeniorum suorum dexteritate ita feliciter Apolline propitio in vernaculum suum transposuerunt sermonem ligatum, vt ipsissimum veluti Voltairium Hungarica lingua ex asse loquentem, manifestis reuera existimaueris indiciis. Praestolare L. B. modicum, et Voltairium vere Hungarica venu-

stis-

tatja be őket szinte a szemünk láttára, amint Vulcanus műhelyében szorgalmasan ügyeskednek, másón szellemesen beszámol arról, hogyan gyártanak a krimi tatárok által elfogott Kemény, az erdélyi sereg vezére számára vasbilincset, és hogyan teszik azt a lábára. Hajlandó vagyok bárminő jutalomdíjért megkuzdeni, hogy bebizonyítsam, alig található a portugáloknál olyan *Camoens*, az olaszoknál *Tasso* vagy *Trissi*, a németeknél *Opitz* vagy *Klopstock*, a franciáknál *Racine* vagy *Voltaire*, az angoloknál *Milton* vagy *Shakespeare*, akik anyanyelvükön mindezt ehhez fogható tisztasággal s oly könnyen gördülő verszerettel, ily tudósan és megfelelően tudnák kifejezni. Azt viszont nagyonis tapasztaljuk, hogy magyar nyelvünknek van valami különleges, veleszületett sajátsága, melynek folytán a külföldi nemzetek legszebb verseit a lehető legkönnyebben és minden tévedés becsúszása nélkül, a lehető legpontosabban lehet rá lefordítani és a magyar nyelvben meghonosítani. Nem szólok most *Gessner*, *Gellért*, *Haller* s mások müveiről, melyeket némelyek magánszorgalomból próbáltak magyarra fordítani. Legyen szabad ezúttal csupán Voltaire *Henriade*-jat megemlítenem, ezt a valóságos franciasággal megírt költői művet. Nemzetünk két költője, Szilágyi Sámuel és Péczeli József Apolló kegyeiből szellemük tehetségével oly sikerülten fordították le teljes egészében magyar versre, hogy valóban úgy érzed, mintha maga Voltaire, saját személyében szólalna meg magyar nyelven. Varj még kissé, nyájas Olvasó, és rövid idő múlva azt láthatod.

tissime indutum in publicum iam iam proditurum prope diem experieris.

Dum haec scribendo finieram, adportat Iaurino ex officina Streibigii chalcographica tabellarius Voltairei Tragoediam Zayre inscirptam, quam Rev. *Ios. Pétzelius* obseruato totidem syllabarum numero, ligatam pedibus, in Hungaricum conuertit vernonem. Legi illico libellum, repetitis vicibus, prius auctorem mox translatorem relegi Sed quis ille est, dummodo linguae vtriusque Gallicae non minus, quam Hungaricae probe nouerit indolem, qui a *Pétzelio* aeque ac Illustr. *Comite Ad. Teleki*o, qui Petri Corneilei Tragoediam Czid nuncupatam ante decennium Claudiopoli etiam vulgauerat, adornatas translationes Hungaricas carpere audeat? Linguamque Hungaricam verborum rerumque inopia laborare obganniat? Rev. *Franc. Hunyadius* Noster, vt est Latinus quoque Poëta bene cultus, vitam Iosephi Patriarchae carmine natiui sermonis, Miltonem imitatus, quam ingeniose expresserit, singulari, ausim promittere, animorum oblectatione legi poterit, vbi coemmodo tempore prelum typothetarum id reliquerit Ita quippe Poëta sacer Iacobum Patriarcham, inerti senio fessum, dum is ora vultumque suum, atque madentes sanguine filii sui carissimi Iosephi vestium lacinias largo humectasset flumine, nouissime tandem adfatur:

De

hogy Voltairet csakhamar szépséges magyar ruhába öltözötten hozzák nyilvánosságra.

Miközben ezt az írást befejezem, a győri Streibig rézmetsző műhelyéből hozza a levélhordó Voltaire Zayre című szomorújátékát, melyet tiszt. *Péczeli József* fordított magyarra az eredeti szótagszámának és verslábának megőrzésével. Tüstént elolvastam a könyvecskét, újra meg újra elolvastam az eredetit, majd meg a fordítást. Van-e valaki, aki mindkét nyelvnek, mind a franciának, mind a magyarnak ismeretében el merné vitatni *Péczelitől*, valamint mélt. *Teleki Béla gróftól*, aki tíz éve Kolozsvárott adta ki Corneille Péter Cid című szomorújátékát, e sokat dicsért magyar fordításaik érdemét? (Ki az,) aki tovább is erősködnék, hogy a magyar nyelv szűkében van a szavaknak és fogalmaknak? Tiszt. *Hunyadi Ferenc*, aki szintén gyakorlott költő, Miltont utánozva anyanyelvű költeménnyel József pátriárka életét oly szellemesen írta meg, hogy — merem ígérni — rendkívüli szellemi élvezettel fogják majd olvasni, mihelyt alkalmasint elhagyja a nyomdászok sajtóját. A vallásos költő ugyanis ezekkel a szavakkal szólítja meg végül a késő öregkor terhét fáradtan viselő Jákob pátriárkát, mikor ez bőséges könyhullatással öntözte száját, arcát és kedves fia, József ruháinak véres rongyait:

De már nincs a' Józef! Menny haza Jákob! hát
Sok ó nála nékül eltöltened e' más.
Mit tsinálsz itt tobbé! téged magához vár
Ráchel és a' Józef, e' szerelmetes pár.
A tészi szivedre annak igaz irját,
Ki reád felkánnya temetésed sírját.

Suggerit nobis memoria Naenias lugubres Mart. Kazzai, egregio mercatori Comaromiensi, ante annos XL. ipso exsequiarum die fuisse recitatas, quarum initium duntaxat chartarum angustia praepeditus hic referam:

Születésem földe Komárom Várossa,
Kinek oldalait a' két Duna mossa,
Hajdan szép Nemesség volt ennek lakossa,
Most sok idegen Nép utszáit sapossa, etc.

Sed quid paruulo solo hoc specimine illustrius? admiratus saepius Carmen isthoc, stilo quam facili et intellegibili, atque libere fluenti, licet quaternis separatim ordinibus eodem vocabulorum sono terminatis ad calcem vsque decurrat: quam eximiam sermonis Hungarici dotem ob singularem verborum copiam, et dicendi vbertatem nostrae inprimis Genti maxime familiarem esse noueris.

De már nincs a József! Menj kaza Jákob! kát
Sok ő nála nélkül elsöltened e mát.
Mit csináltz itt többé? téged magához vár
Ráchel és József, e szerelmetes pár.
Az tészi szivedre annak igazi irját,
Ki reád felhányja temetésed sirját.

Eszünkbe jut Kazai Márton, ismert komáromi kereskedő gyászverse, melyet negyven éve, magán a temetése napján szavaltak el neki. Helyszűke miatt itt csak a kezdetét idézem:

Születésem földe Komárom városa,
Kinek oldalait a két Duna mossa,
Hajdan szép nemesség volt ennek lakosa,
Most sok idegen nép utcáit taposa, stb.

Van-e fényesebb valami ennél a kis szemelvénynél? Gyakran csodáltam ezt a verset, hogy mily könnyen érthető és szabadon pergő stílusban gördül végig, noha négy különválasztott sora ugyanazzal a szótaggal végződik. Jegyezd meg, hogy a magyar nyelvnek ez a kiváló adottsága rendkívül gazdag szókincsünk és fordulatos szójárásunk következtében elsőrendű és fő nemzeti sajátosságunk.

ARTICVLVS XVI.

Defunctorum Manibus quatuor isthoc Articulo adsociabimus haud infimi subsellii Medicos in vita hac superstites:

I. SKOLLANICS. de Hodos (Iosephus Franciscus) Posoniensium Medicus prouincialis, Consiliarius Regius, libertinis parentibus, patre vtpote Michaele Skollanics, in legione equestris ordinis Hungarici Csákyana vexillifero, matre Elisabetha Schwelhameria, ciuis Kis-Martoniensis filia, in vico agri Semproniensis Oszlop vocato ad d. 26. Ian. an. 1720. in auras editus. Septimo aetatis anno patre matreque vita functis, Kis-Martonium in scholam triuialem dimissus est, ibi primis Linguae Latinae rudimentis initiatus in Semproniense Patrum Soc. Iesu commigrauit Gymnasium, fidelibus eorum vsus institutionibus heic loci dum humaniorum litterarum cursum feliciter absoluisset, Vindobonensem Studiorum salutauit Vniuersitatem, tantasque breui in altioribus seuerioribusque disciplinis fecit progressiones, vt mox Magistri Philosophiae axiomate condecoraretur, dum prius, vt quidem moris est, Positiones ex vniuerso Philosophiae ambitu congestas sub auspiciis Celsiss. Principis Antonii Paulli Esterházy de Fraknó et Galantha in publico Vniuersitatis palatio mascule propugnaret, RR. PP. Franzio astronomiae, et Frölichio matheseos, professoribus aeriter cum eo decertantibus. Constans vitae genus selecturus, animum

XVI. CIKKELY

A halottak emlékezetéhez ebben a cikkelyben négy egyáltalán nem alsórendű élő orvost csatolunk:

I. Hódosi Skollanics (József Ferenc), a pozsonyiak megyei orvosa, királyi tanácsos felszabadított jobbágyszülők gyermeke. Apja Skollanics Mihály, a Csáky-féle magyar huszárezred zászlótartója, anyja Schwelhamer Erzsébet, kismartoni polgárleány. 1720. jan. 26-án a Sopron megyei Oszlop faluban látta meg a napvilágot. Hétéves korában az apja meghalt, meg az anyja is. Ekkor a kismartoni elemi iskolába járatták. Miután itt a latin nyelv elemeibe bevezették, a Jézustársaság atyáinak soproni gimnáziumába költözött. Itt nevelték hűségesen egészen addig, amíg a magasabb műveltség tanfolyamát el nem végezte. Ekkor a bécsi tudományegyetemre ment, ahol rövid időn belül a magasabb fokú és szigorúbb tudományszakokban annyira előhaladt, hogy nemsokára a bölcselet magiszterének a címével tüntették ki, miután előbb szokás szerint derekasan megvédte fraknói és galántai Eszterházy Antal Pál herceg kegyelmessége védnöksége mellett az egyetem nyilvános termében az egész bölcselet területéről összeszedett tételeit. Eközben ellenfelei Franz és Frölich főtisztelendő atyák, amaz a csillagászat, emez a matematika tanára, hevesen vitába szálltak ve-

mum ad artem salutarem salubri consilio adplicuit, cuius dum ibidem partes singulas quinquennii spatio adtentius perlustraret, augendae eruditionis gratia mox in Academiam Bononiensem digressus, celeberrimorumque athenaei illius Professorum institutionibus anno integro delectatus, summis Medicinae honoribus et priuilegiis, praemisso, vt moris est, rigoroso tentamine, cohonestatus est. Dum vero prius et Bononiae in Nosocomio *a la Morte* adpellato, et Vindobonae in Pazmaniano, nec non Hospitalibus SS. Trinitatis atque Fratrum Misericordiae semet in clinica Medicinae parte sollerter exercuisset, Posonium an. 1746. fortunarum suarum sedem delegit, tantamque mox nominis celebritatem indeptus, vt an. 1763. d. 28. Iul. Exc. Commissionis Regiae in Re Sanitatis per Hungariam Medicus, anno 1765. die 20. Maii eiusdem Commissionis Regiae Consiliarius, anno vero 1768. d. 20. Nov. prouincialis quoque in Comitatu Posoniensi Physicus merito suo consalutaretur. Quod ad rem Nostri adtinet domesticam, Eum iura et priuilegia Nobilitatis Hungaricae, vt et vicum prouinciae Temesiensis Hodos nuncupatum, vnde cognominis ratio intelligitur, aere proprio mercatum fuisse accepimus; matrimonium concors quidem, sd ita exstitisse infoecundum, vt nullum virtutum suarum possit relinquere heredem; duos interim ex Fratre nepotes, alterum Camerae Regiae Procuratorem fiscalem I. S. heredem Bono-

le. Amikor életpályát választott, üdvös szándékkal a orvostudományra adta magát. Miután ezt ugyanott öt éven keresztül részletesen és figyelemmel tanulmányozta, képzettségének gyarapítása végett nemsokára a bonni egyetemre ment. Egy esztendőn át gyönyörködött ama híres athenaeum tanárainak az előadásaiban, s miután szokás szerint letette a szigorlatot, az orvostudomány legmagasabb fokú címeivel és kiváltságaival tisztelték őt meg. Ezután előbb az *a la Morte* nevű bolognai, majd a Pázmány-féle, a Szentháromságról nevezett és az irgalmas testvérek kórházaiban Bécsben gondosan elvégezte az orvostudomány klinikai gyakorlatát. 1746-ban Pozsonyt választotta otthonául, s itt nemsokára akkora hírnévre tett szert, hogy megérdemelten lett 1763. júl 28-án a magyarországi egészségüggyel foglalkozó Királyi Bizottság orvosa, 1765. május 20-án ugyanennek a Királyi Bizottságnak tanácsosa, 1768. nov. 20-án pedig Pozsony vármegye tisztiorvosa. Ami magánéletét illeti, úgy hallottuk, hogy saját pénzén magyar nemesi jogot és kiváltságot szerzett, valamint megvette a Temes-megyei Hodos falut, melyről előnevét kapta. Házassága ugyan egyetértő volt, de annyira meddő, hogy tehetségeinek semmilyen örökösét sem volt képes hátrahagyni. Viszont önként örökbe fogadta testvérétől származó két unokaöccsét, kik közül az egyik a Királyi Kamara kincstári ügyésze, S. I., akit megtett vagyo-

rum, alterum Iaurinensis dioeceseos Suffraganeum Episcopum in impetrati Tituli sui communionem Litterarum donationalium regiarum vigore vltro cooptauit. Vir hic laboriosissimus ob singularem humanitatem, modestiam, affabilitatem, eruditionem, medendi dexteritatem meruit, vt viuus Commentariis nostris his inscriberetur. Ast Skollanicsium hunc d. 22. Nov. an. 1785. naturae debitum persoluisse, Litterae D. Dav. Gömörii Posonii d. 13. Dec. anno statim indicato scriptae nobis annunciarunt.

OPERA

1.) *Perdemissa Reflexio super benigno mandato regio, die* 20. *Maii an.* 1767. *emanato, in puncto auerrucandae Luis per Hungariae Regnum in annos fere singulos grassantis*, Posonii an. 1767. in fol. plag. 1 1/2 edita. Scriptum hoc Excels. Consilium Reg. Locumtenentiale anno subsecuturo d. 19. Maii exmissum communicauit cum vniuersis regni ciuibus legendum. Plures sunt salubres huiuscemodi Instructiones Exc. Dicasteio porrectae, et mox ad Medicos Hungariae prouinciales a multis inde retro annis per vices eo fine exmissae, vt talem sibi praescriptam illi in diiudicandis et curandis variis morbis, epidemice potissimum grassantibus teneantur obseruare methodum: quae singulae, vt fateamur

na örökösének; a másik a győri egyházmegye segédpüspöke, akit királyi adománylevéllel részesített nemesi címében. E szorgalmas ember rendkívüli embersége, szerénysége, nyájassága, műveltsége és ügyes gyógykezelése miatt megérdemelte, hogy már életében belefoglaljuk ezekbe a feljegyzéseinkbe. Ámde Gömöri Dávid úrnak Pozsonyban 1785. dec. 13-án írt levele arról értesített bennünket, hogy Skollanics az említett év nov. 22-én meghalt.

MŰVEI

1. *Perdemissa Reflexio super benigno mandato regio, die* 20. *Maii an.* 1767. *emanato, in puncto averruncandae Luis per Hungariae Regnum in annos fere singulos grassantis.* (Alázatos megjegyzés a Magyarországon csaknem évenkint járványos lues elhárítása tárgyában 1767. május 20-án kiadott kegyes királyi rendelethez.) Pozsony, 1767. fólió-alakban, 1 ½ íven. Ezt az írásművet a nagyméltóságú Királyi Helytartótanács a következő év május 19-én adta ki és közölte az ország valamennyi polgárával elolvasás végett. Több ilyen, a nagyméltóságú Hatóságnak benyújtott orvosi magyarázata van. Ezeket már több év óta számos esetben rövidesen megküldték Magyarország megyei tiszti-orvosainak avégett, hogy különféle, főként járványosan fellépő betegségek felismerésében és gyógyításában ezt a módszert kötelesek mint előírtat követni.

amur publice, nostrum agnoscunt Medicum, Skollanicsium auctorem.

2.) *Benignum Normatiuum Regium in Re Sanitatis an.* 1770. *emanatum*, typis Posoniensibus indicato statim anno in fol. plag. 17. exscriptum, et per vniuersum Hungariae Regnum iussu regio publicatum. Continet illud Instructiones non modo Medicis et Chirurgis in ipso regno, et eiusdem confiniis degentibus, sed etiam pharmacopolis et obstetricibus omnibus praescriptas vna cum praestandis eorum iuramentis.

3.) *Observationes medicae practicae*, in Ephemeridibus litterariis Vindobonensibus, Wienerische Anzeigen inscribi solitis, recensitae.

a.) *Tentamen Inoculationis variolarum, mensibus Maio et Iunio in* 8. *infantibus*, sex septemue annos natis, Posonii an. 1769. methodo Dimsdalea, successu felicissimo *institutum*. Legitur Partic. II. an. 1773. pag. 14. sq.

b.) *Tentamen Insitionis Scabiei in milite maniaco*, incliti Regiminis Molckiani gregario, anno eodem ea lege, quam *Aug. Frid. Pallas* Chirurgiae suae pag. 272. praescripsit, *institutum* tam felici euentu, vt miles iste sanae mentis compos redditus, ad stationem suam militarem, quam morbi ferocia adactus reliquerat, saluus reuerterit. Legitur ibidem pag. 16.

Nyíltan megmondjuk, hogy mindegyik Skollanicsunkat vallja szerzőjének.

2. *Benignum Normativum Regium in Re Sanitatis an.* 1770.. *emanatum* (Az egészségügy dolgában 1770-ben kiadott kegyes királyi irányelvek), melyet a fentemlített évben fólió-alakban 17 iven Pozsonyban nyomtak ki, s királyi parancsra egész Magyarországon közzétettek. Tartalmazza azokat az utasításokat melyeket nemcsak az országban és annak határvidékén lakó orvosok és sebészek, hanem valamennyi gyógyszerész és szülésznő számára előírtak, a nevezettek részéről teendő eskü szövegével együtt.
3. *Observationes medicae practicae* (Gyakorlati orvosi észleletek), melyeket a Wienerische Anzeigen című bécsi tudományos lapban ismertettek.
   a) *Tentamen Inoculationis variolarum, mentibus Maio et Junio in* 8 *infantibus*, sex septemve annos natis, Posonii anno 1769. methodo Dimsdalea, successu felicissimo *institutum*. (A Pozsonyban 1769. május és június havában nyolc hat-hétéves gyermeken Dimsdale módszerével sikeresen végzett himlőoltás kísérlete.) Az 1773-i évfolyam II. részének 14. sk. lapján olvasható.
   b) *Tentamen Insitionis Scabiei*... (A nemes Molck-ezred elmeháborodott közlegényén végzett rüh-oltás kísérlete, melyet a *Pallas Ágost Frigyes* Chirurgiájának 272. lapján leírt módszerrel oly sikeresen *hajtott végre*, hogy ez a katona visszanyerte ép elméjét, és katonai posztjára, melyet heves betegsége miatt kénytelen volt elhagyni, egészségesen tért vissza. (Ugyanott olvasható a 16. lapon.

4.) *Medicinische Polizey für Ungarn, ein Vorschlag.* Exspectatur propediem edenda, et inter ciues publicanda.

II. PERBEGG (IOS. Carol.) Medicus Posoniensis, et Consiliarius Regius. Honestis parentibus Viennae d. 28. Aprilis an. 1702. natus, arte pharmaceutica in iuuentute imbutus, per Germaniam et Italiam prius circumductus, Patauii gradum Doctoris medicinae ad d. 5. Maii 1725. adsecutus est, patriae ciuitati redditus, et anno postero Posonium delapsus, non modo ordines religiosi, ita dicti Iesuitae, Vrsulitae, Paulini, Capucini, Trinitarii, sed et Magnates Hungariae, Pálfii, Illésházii, Nádasdii, Zichii, Eszterházii, Csákii, Erdődii, Keglevichii, alii, certatim fere labentibus annis medicam eius expetiuerunt opem, sed Ciuitas quoque Posoniensium suum an. 1735. constituit Medicum ordinarium, mox an. 1742. Consiliarii Regii, et Aulae Medici titulo quoque cohonestatum. Quod in Hospitio Fratrum Misericordiae quinquaginta annis integris Medici clinici partes adsidue sine querela sustinuisset, RR. PP. Capucini, tanti beneficii commemores festum diem semisecularem Perbeggio celebraturi, in aede sua sacra ad d. 15. Iun. an. 1777. orationem panegyricam Posoniensibus mox typis in 4. plag. 2. expressam recitauerunt: eodem officio Fratres quoque Misericordiae defungi volentes, illo ipso concelebrati Iubilaei die Odam Teutonicam haud vulgaribus laudibus re-

4. *A magyarországi egészségügyi rendészet tervezete.* A napokban várják kiadását és közzétételét.

II. Perbegg (József Károly) pozsonyi orvos és királyi tanácsos 1702. ápr. 28-án született tisztes szülőktől Bécsben. Fiatalkorától kezdve jártas a gyógyszerészetben. Előbb Német- és Olaszországot járta be, majd 1725. május 5-én Passauban elnyerte az orvosdoktori fokozatot. Ezután visszatért szülővárosába, s a következő évben Pozsonyba került. Itt az idők folyamán nemcsak a szerzetes rendek, úgy mint a jezsuiták, orsolyarendi apácák, pálosok, kapucinusok, trinitáriusok, hanem Magyarország magnásai: a Pálffyak, Illésháziak, Nádasdyak, Zichyek, Eszterházyak, Csákyak, Erdődyek, Keglevichek és mások kérték versengve orvosi segítségét. Pozsony város is megtette őt 1735-ben hatósági orvosának, majd 1742-ben megtiszteltek őt királyi tanácsosi és udvari orvosi címmel. Minthogy az irgalmas testvérek ispotályában ötven teljes esztendőn át állandóan kifogástalanul betöltötte a kórházi orvos szerepét, a tisztelendő kapucinus atyák hálából ekkora jótéteményéért Perbegg félszázados ünnepnapját azzal ülték meg, hogy 1777. jún. 15-én templomukban dicsőítő beszédet mondtak róla a pozsonyiaknak, amit később 4° alakban, 2 ívben kinyomattak. Az irgalmas testvérek ugyanígy akarták neki tiszteletüket leróni, ezért az együttesen megült jubileumnak ugyanazon napján módfeletti dicséretekkel teletűzdelt német ódát énekeltek

respersam, auctore Roberto Kovarzikio, Conuentus Priore, eximio suo concinerunt, benefactori, ibidem in fol. plag. 3. vulgatam, praefixa eleganti Medici sui ordinarii effigie, aeri incisa, tali subtus notata inscriptione: „Ios. „Carolus Perbegg de Thalfeld, Phil. et Me„dicinae Doctor 32. an. S. Caesareae et Regio„Apostolicae Maiestatis Consiliarius, Eiusdem„que Aulae Medicus, et Physicus Posonien„sis in Hospitali RR. FF. Misericordiae 30. „an. Senior primarius: Natus Viennae d. 28. „April. MDCCII. In signum deuinctissimae gra„titudinis testimonium obtulit P. Prior, et „Conuentus Posoniensis Ord. S. Ioannis de „Deo." Isthanc dum Perbeggii icona affabre sculptam non infimi subsellii Medicus Posonio ad nos exmitteret, hanc in litteris suis amice scriptis adtexuit epicrisin: *Facies abunde prodit austerum eius animum, qui tamen integer Medicus est, et honorem medentis, et eius sostrum, quod vtrumque in Hungaria vilescit, facit reminiscere, vult congruum esse, vtrumque mordicitus tuetur, ex hac ratione opes eius ad* 100. *millia accreuerunt.* Viuit hodiedum octuagenario maior, sed iam, demto vestitus genere, totus ex instituto Fratrum Misericordiae: e quorum ille Hospitio, vt adtexta Carmini Tabella indicat, plures longe quam 26800. pristinae sanitati opera sua restitutos emisit ex eorum numero, qui dimidii seculi intercapedine vix pauciores, quam 31160. amissae sanitatis recuperandae caussa in id absque omni religionis discrimine admissi fuere. Ex his ita-

el kiváló jótevőjüknek, melyet Kovarzik Róbert, szerzetesközösségük priorja szerzett. Ezt is ugyanott tették közzé, fólió-alakban, 3 íven, miután az elejére háziorvosunk szép, rézbe metszett képmását tették, alatta evvel a felirattal: „Thalfeldi „ Perbegg Károly, bölcseleti és orvosdoktor 52 éves „ korában. Őfelsége a Császár és Apostoli Király „ tanácsosa és udvari orvosa, pozsonyi tisztiorvos, „ a tisztelendő Irgalmas Testvérek kórházában „ ötven éven át vezető főorvos: Született Bécsben, „ 1702. ápr. 28-án. Lekötelező hálájuk jeléül és „ bizonyságául ajándékozták: Istenes szent János „ rendjének Prior atyja és a pozsonyi rendház. Mikor az egyik jónevű pozsonyi orvos Perbeggnek ezt a művészien metszett képét megküldte nekünk, baráti levelébe ezt a bírálatot szőtte bele: *Arca bőrégesen elárulja szigorú természetét, azonban egészen orvos, és újjáéleszti az orvos megbecsülését és tiszteletdíját, mely két dolog Magyarországon nagyon ritány. Azt akarja, hogy mindkettő megfelelő legyen, mind a kettőt teljes erejével védelmezi, ezért ragyona mintegy* 100 *ezerre növekedett.* Ma is él, nyolcvanévesnél idősebb, de már — ruháját kivéve — teljesen az irgalmas testvérek gondozásában van. Mint a vershez fűzött kimutatás jelzi, munkája nyomán ezeknek a kórházából 26 800-nál jóval több beteget bocsájtottak el egészségesen abból a 31 160-nál aligha kevesebb betegből, akiket félszázad folyamán minden valláskülönbség nélkül fogadtak be egészségük visz-

que facile id quoque iam intelligas, amplissima praxi medica impeditus, cur scriptis vllis luci publicae commissis inter nos innotescere haud quaquam potuerit.

III. STOLL (Maximilianus) Incliti Comitatus Honthensis in Hungaria Physicus nuper prouincialis, iam S. Caes. Reg. Apost. Maiestatis Consiliarius, in Vniuersitate Studiorum Vindobonensi Praxeos Medicae Professor P. O. et Nosocomii SS. Trinitatis Physicus. Natus Is est ad d. 12. Octobr. an. 1742. Erzingae in Cleggouia patre Georgio Stoll, dexterrimo artis chirurgicae Magistro, et matre Anna Maria Stoll. Prima litterarum et linguae latinae elementa a praeceptoribus domesticis hausit, quos vt quam maxime egregios haberet, studiosissimus pater omnem adhibuit operam: sublimiores scientias in Scholis Patrum Societatis, a nomine Iesu adpellatae, quae tunc temporis sola apud suos habebantur litterarum emporia, diligenti cura edocebatur, tandem et ipse aetate admodum immatura, et consilio aeque immaturo, nescit Noster, vt equidem aperte nobis professus est, quo fato ad eiusdem Societatis ingressum perductus, septem integros ibidem annos exegit inter adsidua fere litterarum Graecarum, quas prae ceteris sibi colendas statuerat, Physices et Matheseos studia. Tandem cum sanitate, immodicis laboribus adtrita, vitae rationem, quam iuuenis valde atque imprudens suscepisset, sibi posthac non conuenire existimaret,

szanyerése céljából. Mindebből immár azt is megértheted, széleskörű orvosi gyakorlata mennyire meggátolta őt abban, hogy bármilyen írásmű nyilvánosságra hozatalával váljék köztünk ismertté a neve.

III. Stoll (Miksa) nemrég nemes Hont vármegye megyei orvosa Magyarországon, ma már Őfelsége a Császár s Apostoli Király tanácsosa, a bécsi tudományegyetemen az orvosi gyakorlat nyilvános rendes tanára és a Szentháromságkórház orvosa. Született 1742. okt. 12-én a klettgaui Erzingenben. Apja Stoll György, ügyeskezű sebészmester, anyja Stoll Mária volt. A tudásnak és a latin nyelvnek az elemeit házi tanitóktól tanulta, s gondos apja mindent elkövetett, hogy ezek kiválóak legyenek. A tudományok magasabb fokára nagy gonddal oktatták őt a Jézusról nevezett Társaság atyáinak iskolájában, mert akkoriban szülőhelyén csak nekik volt tudományos központjuk. Végül ő maga is, fölöttébb éretlen korban és éppoly éretlen fejjel — mint nekünk őszintén megvallotta, nem is tudja, mi sors vitte rá — belépett ugyanabba a Társaságba. Ott csaknem hét teljes esztendőt töltött s közben állandóan a fizikát, matematikát és a görög irodalmat tanulmányozta, mely utóbbit mindenekfölött kedvelte. Mikor végül a mértéktelen munka megviselte egészségét, és úgy látta, hogy az az életmód, amit nagyon fiatalon és oktalanul vállalt magára, ezután nem felel meg neki,

ret, e Societate laudata ad suos reuertit, et de addiscenda arte medica, quam prae ceteris impensius semper amauerat, consilium iniuit. Parente septuagenario cognatisque omnibus illius e Societate discessum summopere improbantibus, varia fortuna misere conflictatus, Argentorati primum, deinde Vindobonae, quo Eum celeberrimi Haenii fama duxerat, operam Medicinae salubriori consilio addixit. In Album Medicorum Vindobonensium relatus Hungariam petiit, prouincialis ibidem Medici munere in inclito Comitatu Honthensi triennii spatio laudabiliter functus, cum aduersam valetudinem experiretur, Vindobonam repetiit, receptis mox ibidem viribus, et sanitate firmata, anno 1776. quo celeberrimus Haenius in diuturnum et demum lethalem incideret morbum, simulque Physicus Nosocomii SS. Trinitatis e viuis discederet, vtrique successor datus est ea lege Stollius, vt et Nosocomio SS. Trinitatis praeesset, et in praxi medica candidatos Medicinae erudiret. Vtramque prouinciam sibi concreditam magno ciuilis non modo quam litterariae reipublicae commodo in hunc vsque diem exornare intelligimus.

OPERA

1.) *Antonii de Haen*, quondam S. C. R. Apostolicae Maiestatis Consiliarii et Archiatri, ac Medicinae in Vniuersitate Vindob. Professoris primarii etc. *Rationis medendi continuatae*

az említett Társaságból visszatért övéihez, és eltökélte, hogy el fogja sajátítani az orvostudományt, melyet mindig is mindennél jobban szeretett. Hetvenéves apja és valamennyi rokona nagyon helytelenítette, hogy a Társaságból kilépett, s a sors is sokféleképpen megtépázta őt. A gyógyítás célkitűzésével először Strassburgban, aztán a híres Haen neve vonzásának engedve Bécsben szentelte erejét az orvostudománynak. Miután a bécsi orvosok albumába bejegyezték a nevét, Magyarországra jött, ahol három éven keresztül megelégedésre töltötte be nemes Hont vármegye megyei orvosának tisztét. Mivel egészsége rosszabbodását tapasztalta, visszatért Bécsbe. Ott nemsokára visszanyerte erejét, és egészsége megerősödött. 1776-ban, amikor a neves Haen hosszadalmas, majd végül halálos betegségbe esett, s egyúttal mint a Szentháromság-kórház orvosa is távozott az élők sorából, mindkét állásában Stollt tették meg utódjának, úgy, hogy vezesse a Szentháromság-kórházat is, meg az orvosjelölteket is képezze az orvosi gyakorlatban. Ismeretes, hogy mindkét ezen rábízott feladatkört nemcsak a polgári, hanem a tudományos világnak is nagy megelégedésére látja el mind a mai napig.

MŰVEI

1. *Antonii de Haen*, quondam S. C. R. (Sacrae Cesareae Regiaeque) Apostolicae Majestatis Consiliarii et Archiatri, ac Medicinae in Universitate Vindobonensi Professoris primarii etc. *Rationis medendi continuatae Tomus III.* (Von Haen Antalnak,

atae Tomus III. seu operum posthumorum Volumen I. collegit, ediditque Maximilianus Stoll, S. C. R. Apostol. Maiest. Consiliarius et Profess. praxeos medicae P. O. Viennae an. 1779. in 8. alph. I. plag. 7.

2.) *Rationis medendi in Nosocomio practico Vindobonensi Pars.* I. Viennae an. 1777. in 8. plag. 19. Cel. Haenii vestigiis insistens Clar. Stollius obseruationibus practicis studium medicum singulari adcuratione illustrare pergit; hanc operum suorum Partem I. vt et sequentes, Illustrissimi Lib. Baronis Antonii de Störck, archiatrorum in Aula Caesarea Principis nomini verbis his inscripsit: „Viro„rum Medicorum Principi, ob artem Hip„pocraticam multis inuentis auctam, studia „promota ad posteros claro, immortali, in„tegerrimo, cui se suasque res auctor lubens „debet, hoc aeternae gratitudinis monumen„tum sacrum esto."

3.) et 4.) *Rationis medendi in Nosocomio practico Vindobon. Pars II.* Viennae an. 1778. in 8. alph. I. plag. 4. *Pars III.* ibidem an. 1780. in 8. Singula haec non sine singulari laudum praeconio in litterariis eruditorum ephemeridibus Berolinensibus, et aliis passim recenseri cognouimus.

5.) Gerardi L. B. van Swieten, Caesareorum Comitis etc. Constituiones epidemicae et morbi potissimum Lugduni Batauorum obseruati, ex eiusdem Aduersariis edidit Maximi-

hajdan Őfelsége a Császár és Apostoli Király tanácsosának és udvari orvosának és a bécsi egyetemen az orvostudomány tanszékvezető tanárának folytatólagos. Orvosi gyógymód című műve III. kötetét, vagyis posthumus műveinek I. kötetét egybegyűjtötte és kiadta Stoll Miksa, Őfelsége a Császár és Apostoli Király tanácsosa és az orvosi gyakorlat nyilvános rendes tanára, Bécsben, 1779-ben, 8° alakban, az ábécé I betűjéig jelzett 7 íven.

2. *Rationis medendi in Nosocomio practico Vindobonensi Pars I.* (A bécsi közkórház gyógymódja, I. rész) Bécsben, 1777-ben, 8° alakban, 19 íven. Haen őkegyelmessége nyomdokaiba lépve a neves Stoll folytatja az orvostudománynak rendkívül pontos gyakorlati észleletekkel való szemléltetését; művének ezt az I. részét méltóságos von Störck Antal bárónak, a császári udvar főorvosának ajánlotta ezekkel a szavakkal: „Az őrök „hálának e jelét ajánlom az orvosok halhatatlan, „becsületes fejedelmének, aki sok találmánnyal „gazdagította Hippocrates tudományát, aki „híres arról, ahogyan átadta törekvéseit az utó„kornak, s akinek a szerző sajátmagával és dol„gaival kapcsolatban szíves lekötelezettje."

3. és 4. *A bécsi kórház gyógymódja, II. rész.* Bécsben 1778-ban, 8° alakban, az ábécé I betűjéig jelzett íven, 4 ív. A *III. rész* ugyanott 1780-ban, 8° alakban. Tudomásunkra jutott, hogy mindezekről a berlini és más Tudományos Közlemények többször adtak ismertetést.

5. Van Swieten Gellért báró császári főorvosnak Constitutiones epidemicae et morbi potissimum Lugduni Batavorum observati (Járványügyi előírások és a hollandiai Leydenben észlelt megbetegedések) című művét ugyanannak jegyzetei

ximilianus Stoll. Vol. II. Vindob. et Lipsiae an. 1782. Tom. I. plag. 30. Tom. II. plag. 28. constat.

IV. TORKOS (Ioannes) Nobilis Hungarus, poliater Posoniensis, nascendi auspicia an. 1733. die 2. Aug. Posonii habuit, patrem Iustum Ioannem Torkos, celebrem Hungariae Medicum, Centur. I. Artic. 90. a nobis laudatum, veneratus. In patrio Lyceo sub cura et sedula clarissimorum docentium instructione dum ea studia, quibus aetas iuuenilis imbui solet, celeriter arripuisset, Academiam Augustam Georgiam ex consensu parentis discessit, ibi intra quinquennium singulas medicinae partes accuratus diligensque auditor fideliter addidicit, et ad d. 24. Maii an. 1756. lauream doctoralem, adplaudente senatu populoque academico, obtinuit. Reduce in patriam vrbem facto, dum in Nosocomio Fratrum Misericordiae et Infirmario ciuico ad lectos aegrotantium se in exercitio artis egregie confirmasset, Illustr. Comes Forgachius an. 1758. Tymauiam euocauit, et Aulae suae Medicum constituit, et mox an. 1762. ad munia Physici prouincialis in Comitatu Barsiensi obeunda promouit. Rogantibus vero et suadentibus amicis Posonium an. 1765. repetiit, vbi praxim medicam non sine nominis celebritate adsidue prosequitur. Insigne Nobilitatis familiae Torkosianae heraldicum aeri incisum visitur apud Burgstallerum. Posoniensem Consulem, inter Insig-

alapján kiadta Stoll Miksa. II. kötet. Bécs és Lipcse, 1782. Az I. rész terjedelme 30 ív, a II. részé 28 ív.

IV. Torkos (János) magyar nemes, pozsonyi orvos Pozsonyban született 1733. aug. 2-án. Apját tiszteli Torkos Justus Jánosban, a híres magyar orvosban, akiről megemlékeztünk I. száz életrajzunk 90. cikkelyében. Miután szülővárosa líceumában gyorsan elsajátította mindazt a tudást, amire a fiatalkorúakat szokás oktatni, apja beleegyezésével a (göttingai) Ágost-György egyetemre ment. Ott öt éven belül pontos és szorgalmas hallgatóként alaposan megtanulta az orvostudomány különféle részeit, és 1756. május 24-én az egyetemi tanács és diákság tetszésnyilvánítása mellett megkapta a doktori borostyánkoszorút. Hazatért szülővárosába, ahol tudományát kiválóan gyakorolta az irgalmas testvérek kórházában és a polgári betegápoldában kezelt betegek ágyainál. Majd 1758-ban Forgách gróf őméltósága meghívta őt Nagyszombatba, és megtette udvari orvosának. 1762-ben kinevezték őt Bars megye tisztiorvosa teendőinek az ellátására. Barátai kérésére és tanácsára 1765-ben visszatért Pozsonyba, s ott ma is ismertnevű orvosként folytat gyakorlatot. A Torkos-család nemesi címere rézmetszetben látható Burgstaller pozsonyi polgármester

signia Nobil. Familiar. Regni Hungariae Decad. I. num. 9.

OPERA

1.) Dissert. inaug. med. *De Renunciatione Inhalitatis vulnerum ad certum tempus haud adstringenda*, sine Praeside defensa ad d. 24. Maii, Göttingae an. 1756. in 4.

2.) *Thermarum Sklenensium et Vihnensium, nec non Acidularum Bukoniensium, Szdanyensium atque Ebedeczensium in Comitatu Barsiensi scaturientium Descriptio Physico — Medica.* Excelso Dicasterio Posoniensi exhibita prelum typothetarum exspectat.

* Qui praeterea sint Comitatuum et Districtuum *Medici provinciales* in vniuerso Hungariae regno, tempore hoc degentes, iam etiam exhibebimus Catalogum vna cum annuo singulorum stipendio, prouti Tabella Conuentionum per B. Resolutionem Regiam de 26. Oct. an. 1781. Nro 5203. emanandam regulaturum indicabit: *In Comitatu Abaujváriensi* Ludouicus Ernestus Mayer, Flor. Rhen. 500. In *Albensi* Matthaeus Brigleius, 300. In *Aradiensi* Ioan. Ludouicus Haidenreich, 498. In *Arvensi* Ignatius Gelb, 430. In *Barsiensi* Ioan. Godofredus Liebetraut, 650. In *Barsiensi* Thaddaeus Bischoff, 442. In *Baranyensi* Ignat. Queisser, 700. In *Bihariensi* Stephanus Iózsa, 300. In *Borsodiensi*, Samuel Kolosvári, 400. In Comitatu *Bihari-*

ensi

Insignia Nobilium Familiarum Regni Hungariae (Magyarország nemesi családainak címerei) című műve I. decas-ának 9. száma alatt.

MŰVEI

1. Orvosavató értekezés *De Renunciatione lethalitatis vulnerum ad certum tempus haud adstringenda* (Nem szabad a sebek halálos jellegének megállapítását bizonyos időhöz kötni) címmel. Elnök nélkül védte Göttingában 1756. május 24-én. 4° alakban jelent meg.
2. *Thermarum Sklenensium et Vihnensium, nec non acidularum Bukoviensium, Szdányensium atque Ebedeczensium in Comitatu Barsiensi scaturientium Descripto Physico-Medica.* (A szklenói és vihnyei hévvizek, valamint a Bars megyében levő bükköskúti, szdányai és ebedeci savanyúvízforrások természettani-orvosi leírása.) Benyújtotta a főméltóságú pozsonyi Hatóságnak és várja, hogy a nyomdászok sajtója alá kerüljön.

* Közreadjuk a névjegyzékét azoknak is, akik a nevezetteken kívül jelenleg az egész Magyarország vármegyéinek és körzeteinek élő *tiszti orvosai*, megjelölve egyúttal kinek-kinek az évi fizetségét, amint ezt közli az 5203. számú, 1781. okt. 26-án kibocsájtott kegyes királyi rendelettel szabályozott díjmegállapítások táblázata. *Abaúj vármegyében* Mayer Lajos Ernő, 500 rajnai forint. *Fejér* megyében Brigel Máté, 800. *Aradban* Haidenreich János Lajos, 498. *Arvában* Gelb Ignác, 430. *Barsban* Liebetrau János Gottfrid, 650. *Barsban* Bischoff Tádé, 442. *Baranyában* Queisar Ignác, 700. *Békésben* Józsa István, 300. *Beregben* Kolozsvari Samuel, 400. *Bihar vármegyében*

ensi Ignatius Koczin. 500. In *Borsodiensi* Samuel Benko. 500. In Comitatu *Castri ferrei*, Lud. Erlinger. 500. In *Comaromiensi* Paul. Ios. Rodlsperger. 800. In *Chanadiensi* Sigismundus Rigler. 150. In *Crongradiensi* idem. 300. In *Gömöriensi* St. Pilman. 400. In *Heuesiensi* Franc. Markolt. 500. In *Hontkensi* Petr. Madics. 600. *Iauriensi* N. Steiner. 150. *Kraszouiensi* N. N. 400. *Lipouiensi* Frider. Phentner. 550. *Marmaroniensi* Inc. Palatini. 500. *Moisiensi* Car. Oehme. diurnum est numus aureus. In Comitatu *Neogradiensi* Paul. Lipszky. 544. In *Nitriensi* N. Topolinszky. 500. In *Posthiensi* Sam. Glosius. 300. et Ios. Szombati 200. In *Posoniensi* Ios. Franc. Skollanits absque omni salario. In *Sárosiensi* Dauid Victoris. 500. In *Siepusiensi* Christoph Elhard. 500. In Simighiensi Ios. Muller. 500. In *Sopronienſi* Ios. Veker. 300. In *Strigoniensi* Ios. Pudelko. 450. In *Szalolciensi* Georg. Ianossy. 500. In *Szaladiensi* Franc. Szlabi. 500. In *Szathmáriensi* Ferdinandus Thamas. 500. In *Tolnensi* N. Keller. 800. In *Torontali* Ios. Viczai. 300. In *Trencsiniensi* Franc. Timpeler. 600. In *Turocziensi* Samuel Lissovinyi. 400. In *Temesiensi* Ioan. Grosz. 400. In *Torontaliensi* idem. 400. In *Vgocsiensi* ———— In *Veglédiensi* Ios. Molnár. 400. In *Wesprimiensi* Ios. Havranek. 600. In *Zempliensi* Godofr. Fischer. 400. In *Zoliensi* Georg. Zacharides. 400. *In Comitatibus Croaticis*: *Crisiensi* Leop. Plavikal. *Posegano* Anton Kut-

ti

Kocsin Ignác, 500. *Borsodban* Benkő Sámuel, 500. *Vas vármegyében* Erlinger Lajos, 500. *Komáromban* Rodlsperger Pál József, 800. *Csanádban* Rigler Zsigmond, 150. *Csongrádban* ugyanaz, 300. *Gömörben* Pilman István, 400. *Hevesben* Mazkolt Ferenc, 500. *Hontban* Madács Péter, 600. *Győrben* Steiner Miklós, 150. *Krajnában* N. N. 400. *Liptóban* Phentner Frigyes, 550. *Máramarosban* Pulatini Jakab, 500. *Mosonban* Oehme Károly, napi fizetsége egy arany. *Nógrád* megyében Lipszky Pál, 544. *Nyitrában* Topolnitzky Miklós, 500. *Pestben* Glosius Sámuel, 300 és Szombati József, 200. *Pozsonyban* Skollanics József Ferenc, minden fizetés nélkül. *Sárosban* Victoris Dávid, 500. *Szepesben* Elhard Kristóf, 500. *Somogyban* Müller József, 500. *Sopronban*, Veker József, 300. *Esztergomban* Podelko József, 450. *Szabolcsban* Jánossy György, 500. *Zalában* Szlabi Ferenc, 500. *Szatmárban* Tamás Nándor, 500. *Tolnában* Keller N., 800. *Tornában* Vicsai József, 300. *Trencsénben* Timpeker Ferenc, 600. *Turócban* Lisovinyi Sámuel, 400. *Temesben* Grosz János, 400. *Torontálban* ugyanaz, 400. *Ugocsában — Ungvárban* Molnár József, 400. *Veszprémben* Havranek József, 600. *Zemplénben* Fischer Gottfried, 400. *Zólyomban* Zacharides György, 400.

tinelly. *Varasdienses* Io. Bapt. la Langue. *Veroczenses* Georg. Ritter. *Zagrabienses* Mauritius Fáby. *Seuerinenses* N. Inama. *XVI. Oppidorum Scepusiensium* Sam. de Hambach. *Iazygum et Cumanorum* Lud. Haidenreich. *Oppidorum Haidonicalium* Sam. Sebeok Sz. Miklosi, Flor. Rhen. 500. Liberae Regiaeque Ciuitatis Debrecinensis vero Medicus ordinarius Stephanus Weszprémi pro annuo stipendio 200. flor. accipit quidem, sed interea Domunculam proprio aere redemtam inhabitare, censum regium aeque ac plebeium soluere, atque militem caesareanum alere cogitur.

ARTICVLVS XVII.

Z E R E C H E N. Iam in exordio Seculi XIV. officinam pharmaceuticam, Budae, meditullio regni nostri floruisse, eamque a Physico regio quopiam; Petro dicto, qui simul Apothecarii munere fungebatur, administratam fuisse, fide instrumenti aeui illius iam nos Biographiae nostrae Centur. II. Part. II. pag. 461. haud ita pridem demonstrauimus, talia in eam rem l. c. recitantes in compendio verba: *Anno Christi* 1303. *vinea in territorio Kuesdmal Petri Physici et Apothecarii Budensis per Fratres Domus Hospitalis S. Regis Stephani de Strigonio a pendenda decima eximitur, cum onere tamen vnius fertonis finni argenti quotannis pendendi.* Alii nunc duo Apothecarii regii eiusdem Seculi XIV. Budenses, ad tem-

A horvát vármegyékben: Kőrösben Pluszkal Lipót. *Pozsegában* Kuttinelly Antal. *Varasdon* La Langue Ker. János. *Verőcében* Ritter György. *Zágrábban* Fáby Móric. *Szerémben* Inama N. *A 16 szepesi városban* Von Hambach Sámuel. *A jászoké és kúnoké* Haidenreich Lajos. *A hajdúvárosoké* Szentmiklósi Sebők Sámuel, 500 rajnai forint. Debrecen szabad királyi város tisztiorvosa pedig Weszprémi István, kap ugyan évi fizetésképpen 200 forintot, de mindamellett kénytelen saját pénzén váltott házacskában lakni, királyi cenzust és plebejus adót fizetni, valamint egy császári katonát eltartani.

XVII. CIKKELY

Szerecsen. Nem is oly rég II. száz életrajzunk II. része 461. lapján már bebizonyitottuk, hogy országunk közepén, Budán már a XIV. század közepén volt gyógyszerészeti műhely, s ezt valami Péter nevű királyi orvos vezette, aki egyúttal a gyógyszerész tisztét is viselte. Az említett helyen ezzel kapcsolatban egykorú okiratból röviden összefoglalva ezeket a szavakat idéztük: *Krisztus* 1303. *évében mentességet kap a tized fizetése alól Péter budai gyógyszerész és orvos szőlője a Kuesdmal dűlőben az esztergomi Szent István királyról elnevezett ispotály testvéreitől, azonban azzal a kötelezettséggel, hogy évenkint egy negyed tiszta ezüstöt fizet.* Most szereztünk tudomást arról, hogy más két budai királyi gyógyszerészről is be kell számolnunk, akik ugyanabban a XIV. században,

tempora Ludouici I. regis nostri referendi nobis innotuerunt, quorum alter nomine tenus Ladislaus, filius Gekemen est; alter vero *Magister* dictus Zerechen, *fidelis Apothecarius Domini Ludouici regis, Comes Camerarum Quinque-Ecclesiarum*. Memoriam priscorum horum Apothecariorum Budensium regiorum nobis conseruarunt prolixissimae Litterae iudiciales Laurentii de Hédervára, Hungariae Palatini, Budae sexto die octauarum festi B. Iacobi praedictarum an. Domini 1444. datae, in Tabulario regio Pesthini publice prostantes, quibus extrinsecus talis adscripta legitur hypographe: *Amicis suis Reuerendis Conuentui Ecclesiae de Ság, pro Ladislao filio condam Magistri Pauli de Kovar, super quadam possessionaria statutione per nostrum et vestrum homines modo intrascripto fienda memorialis, et ad Octauas festi B. Michaelis Archangeli legitime perduranda: Adiudicatoria.* In Adiudicatoria hac continentur sequentia: „Eaedem Litterae dicti Do-„mini Ludouici Regis Anno Domini 1354. „IV. Cal. mensis Martii, Regni autem sui an-„no XVII. continentes in se transumptiue et „confirmatiue tenorem et continentiam Lit-„terarum Capituli Ecclesiae Budensis in Octauo „festi Beati — An. Domini 1353. transcriben-„tium in se ordinem Litterarum eiusdem Domini „Ludouici Regis, Budae feria secunda pro-„xima post festum omnium Sanctorum Anno „Domini 1353. exortarum (fors exaratarum) „exprimebant: *Quod Magister dictus Zerechen „fidelis Apothecarius ipsius Domini Ludouici Regis „Comes-*

I. Lajos király korában éltek. Közülük az egyik névszerint Gekemen fia László; a másik pedig a Szerecsennek nevezett *mester, Lajos király úr hűséges gyógyszerésze, pécsi kamaraispán.* Ezeknek a régi budai királyi gyógyszerészeknek az emlékét megőrizte számunkra Hédervári Lőrincnek, Magyarország nádorának bőbeszédű ítéletlevele, mely Budán kelt 1444-ben, Szent Jakab ünnepe nyolcadának hatodik napján, s amely a pesti Királyi Levéltárban olvasható. Az oklevél külsején ez a felírás van: *Tiszteletdő Barátainak, a sági* (premontrei) *szerzetesház tagjainak, néhai Kovári Pál mester László fia érdekében bizonyos birtokjogba való beiktatás ügyében a ti és a mi megbízottaink által a belülírt módon felvett jegyzőkönyv és Szent Mihály arkangyal ünnepének nyolcadára szóló törvényes ítélőlevél.* Ebben az ítéletlevélben ez olvasható: „Az említett Lajos király úr ugyanazon, „ az Úr 1354. esztendejének február 25-én, uralko- „ dásának pedig 17. évében kelt leirata, mely jóvá- „ hagyja és megerősíti a budai Káptalan 1353. „ Szent — ünnepe nyolcadnapján kelt okiratának „ lényegét és tartalmát. Ez utóbbi viszont átírása „ ugyanazon Lajos király úrnak Budán, az Úr 1353. „ esztendeje Mindenszentek ünnepe utáni hétfőn „ keletkezett (talán keltezett) okirata rendelkezé- „ sének: *hogy* (ti.) *magának Lajos király úrnak Sze- „ recsen nevű hűséges gyógyszerésze s pécsi kamarais-*

„ *Comes Camerarum suarum — Quinque-Ecclesien-*
„ *sium ad ipsius Domini Regis accedendo praesentiam,*
„ suas fidelitates et seruitia suae Maiestati mul-
„ tifarie multisque modis per eundem exhibitas
„ et impensa proponens et declarans, et in me-
„ moriam suae reducens Excellentiae, vniuer-
„ sas haereditates et iura, Regni consuetudi-
„ ne requirente, manibus suis Regiis de iure
„ deuenisse, ab ipso Domino Ludouico Rege
„ sibi do— et conferri postulasset. Verum, quia
„ de qualitate et quantitate ipsarum haeredi-
„ tatum et possessionum, et vtrum suae per-
„ tinerent collationi, nec ne, sibi veritas non
„ constitisset, fidelitati ipsius Capituli praeci-
„ piendo mandasset, quatenus eorum mitterent
„ hominem pro testimonio fide dignum. Quo
„ praesente Pachonta filius Beke de Kovachi,
„ aulae suae paruulus, ad id specialiter trans-
„ missus homo suus, ad facies dictarum haere-
„ ditatum seu possessionum, vicinis et com-
„ metaneis suis vniuersis legitime conuocatis,
„ accedendo, et ipsis praesentibus reambularet
„ ipsas per suas veras metas et antiquas, re-
„ ambulationesque, et ab aliorum possessionibus
„ metali distinctione, separatas, statueret ipsas
„ eidem Magistro Iacobo eo iure, quo ad suam
„ Collationem dignoscerentur pertinere, perpe-
„ tuo possidendas, saluis iuribus alienis, si non
„ fuerit contradictum. Contradictores vero si
„ qui fuerint citaret ipsos contra eundem Ma-
„ gistrum Iacobum, et ad suam praesentiam,
„ ad terminum competentem. Et post haec

„ se-

„*pánja a Király Úrnak szine elé járulva* előterjeszti „ és előadja az Ófelségének sokizben és sokféleképpen nyújtott és megtett hű szolgálatait, és Ókegyelmességének emlékezetébe idézi, hogy az ország szokása azt kívánja, hogy minden örökség és „ jog jogszerűen az ő királyi kezéből származzék, „ majd kérte, hogy maga Lajos király úr neki aj(ándékozza) és reá ruházza (a birtokjogot). Ámde „ mivel nem tudja, mi az igazság az örökség és vagyon minőségét és mennyiségét illetőleg, és „ vajon az ő joghatósága alá esnek-e vagy sem, „ parancsolja meg a hű Káptalannak, hogy küldjenek tanúnak maguk közül megbízható embert. „ Erre az evégett külön kiküldött emberük, Pachonta, Kovácsi Beke fia, udvari apródja jelenlétében, miután a nevezett örökség és birtok szinhelyén valamennyi hivatalosan összehívott közelebbi és távolabbi szomszéd is megjelent, és odajárulva az ő jelenlétükben végigjárta (a birtok) „ régi és valódi határmesgyéit, úgyhogy a bejárt „ dűlőket mások birtokától határmesgyékkel választották el, azt határozta, hogy azokat (a földeket) „ ugyanannak a Jakab mesternek adományozza „ örök birtokként azon a jogcímen, hogy elismerten „ az ő joghatósági körébe esnek, nem érintve ezzel „ idegen jogokat, ha nem mond ellene senki. Ha „ pedig lenne valaki, aki ellentmond ugyanazon „ Jakab mester (birtoklásának), idézze meg őket „ megfelelő időpontra a saját szine

„ seriem totius facti cum cursibus metarum, no-
„ minibusque contradictorum et citatorum ac
„ Termino assignato sibi fideliter rescriberet
„ Capitulum praenotatum. Ipsum igitur Capi-
„ tulum praeceptis ipsius Domini Ludouici Re-
„ gis obedire volens, cum praedicto Pachonta
„ homine suo eorum hominem Dominicum, cho-
„ ri Ecclesiae ipsorum Clericum, ad praemis-
„ sa fideliter exequenda pro testimonio duxis-
„ set destinandum. Qui demum ad ipsum Ca-
„ pitulum reuersi, eidem concorditer retulis-
„ sent, vt ipsi in festo B. Martini Confesso-
„ ris in praescripto anno Domini 1352. prae-
„ terito, inter alia quamdam Possessionem Zaazd
„ vocatam, in Comitatu Hontensi existentem,
„ condam *Ladislai filii Gekemeny Apothecarii*, no-
„ mine possessionis et iuris sine haerede dece-
„ dentis, eo iure, quo ad suam collationem de-
„ buisset pertinere, Magistro dicto Zerechen,
„ idem homo dicti Domini Ludouici Regis,
„ praesente dicto Testimonio praetacti Capituli
„ nullo contradictore apparente, statuisset per-
„ petuo possidendam." Atque sic, vt in operi-
bus nostris passim demonstratum dedimus, non
modo plures aluisse Physicos Ludouicum I.,
Regem, qui illius sanitati tutandae inuigilarent,
vtpote *Iacobum Longobardum*, *vel Iac. a Placen-
tia*, Episcopum Chanadiensem et Zagrabiensem;
Benedictum ab Italia, Chirurgum simul et mox
Episcopum Nitriensem; *Magistrum Franciscum*;
nec non *Ladislaum*, Episcopum Varadiensem,
et Weszpremiensem; sed etiam regios suos Bu-

„ elé. És ezután a fentemlített káptalan hűségesen „ írja meg neki az egész ügy történetét a mes- „ gyék fekvésének, az ellentmondók és megidézet- „ tek neveinek és a kijelölt időpontnak feltünteté- „ sével. A Káptalan tehát engedelmeskedni óhajtva „ Lajos király úr parancsának, a fentemlített Pa- „ chonta nevű megbizottjával együtt templomának „ karkáplánját, Domonkost küldte ki az említettek „ hűséges végrehajtására. Mikor ezek visszatértek a „ Káptalanba, egyértelműen beszámoltak arról, hogy „ az elmúlt 1352. esztendőben Szent Márton hit- „ valló ünnepén egyebek között valami Százd nevű „ birtokra akadtak Hont vármegyében. Ez valaha „ *Gekemeny gyógyszerész László fiáé* volt birtoklás és „ jog szerint, aki azonban örökös nélkül húnyt el. „ Lajos király úrnak ugyanaz a megbizottja az em- „ litett Káptalan fentnevezett tanújának jelenlété- „ ben, azon a címen, hogy az ő joghatósága alá tar- „ tozott, minthogy senki sem mondott ellent, elha- „ tározta, hogy legyen az a nevezett Szerecsen mes- „ ter örök birtoka." Így hát Hédervári Lőrinc nádor hosszadalmas ítéletlevelének ezen idézett töredéke már világosan bizonyitja, hogy ezek szerint — mint azt műveinkben többször bizonygattuk — I. Lajos király nemcsak hogy több orvost tartott egészsége gondozására és felügyeletére, mint például *Lombárd Jakab*, azaz *Piacenzai Jakab* csanádi és zág-

dae habuisse Apothecarios recitatum hoc a nobis Fragmentum e prolixis iudicialibus Laurentii Hédervári Palatini Litteris desumtum iam monstrat euidentissime.

Sed quia omnis sermo de Apothecariis Budensibus Articulo hoc nobis vnice venit instituendus, quartum quoque et quintum eorum ordini hic adiungemus, Engerhardum puta, et Valentinum, vtrosque ad tempora Wladislai Regis nostri referendos, et ex Codice MScto Seculi XV. in Bibliotheca Caesarea Vindobonensi adseruato, erutos, cui hic datus est titulus: „Registrum omnium prouentuum Regalium „ in his duobus infrascriptis annis per Reue„ rendissimum Dominum Sigismundum Episco„ pum Quinque-Ecclesiensem, Thesaurarium Re„ giae Maiestatis in parata pecunia percepto„ rum. Incipiendo ab vltima die Ianuarii An„ ni Domini Millesimi Quadringentesimi No„ nagesimi Quarti, vsque ad vltimum diem Anni „ eiusdem Millesimi Quadringentesimi Nonage„ simi Quinti. In eo Codice haec leguntur ad annum 1494.: *Engerhardo Apoticario Budensi eodem die* (8. Augusti) *pro lucernis, candelis paruis, Tragis et Confectionibus iuxta Registrum suum in diuersis terminis, Domino Regi hic existenti, et post eum similiter in diuersis terminis receptis et leuatis, ab vltima die Ianuarii vsque ad hoc tempus, soluti sunt flor. ij.* Et ad annum 1495. talia leguntur: *Vigesimo octauo die Augusti, Domino Engerhardo Apotecario Budensi pro lucernis et candelis minoribus et maioribus ad domum Regiae Maiestatis et Ecclesiam*

iuxta

rábi püspököt; *itáliai Benedek* sebészt s később egyszersmind nyitrai püspököt; *Ferenc mester*; valamint *László* váradi és veszprémi püspököt: hanem hogy Budán királyi gyógyszertárosai is voltak.

De mivel ebben az egyetlen cikkelyben kell szólnunk valamennyi budai gyógyszerészről, itt fűzzük hozzá sorukhoz a negyediket és az ötödiket is, nevezetesen Engerhardot és Bálintot, akik mindketten Ulászló királyunk korába tartoznak. Abból a bécsi Császári Könyvtárban őrzött XV. századbeli kéziratos kódexből hoztuk őket napfényre, melyre ezt a címet írták: „Jegyzéke valamennyi királyi jö-„ vedelemnek, melyet az alábbirt két esztendőben „ főtisztelendő Zsigmond pécsi püspök úr, a királyi „ Felség kincstárnoka készpénzben szedett be. „ Kezdve az Úr ezernégyszázkilencvennegyedik éve „ januárjának utolsó napjától egészen ugyanannak „ ezernégyszázkilencvenötödik esztendeje utolsó „ napjáig." Ebben a kódexben az 1494. évvel kapcsolatban ezek olvashatók: *Ugyanazon a napon* (augusztus 8-án) *Engerhard budai gyógyszerésznek a megvásárolt és elszállított lámpásokért, kis gyertyákért, kecskebőrökért és elkészítésükért a nála levő jegyzék szerint különféle alkalmakkor, az itt tartózkodó Király úrnak, és személye után hasonlóképpen különböző alkalmakkor január utolsó napjától egészen ezidáig kifizetetett két forint.* És az 1495. évnél ilyesmit lehet olvasni: *Augusztus huszonnyolcadikán. Engerhard budai gyógyszertáros úrnak a különféle alkalmakkor és napokon elvitt lámpásokért, kis és nagy gyertyákért Őfelsége királyi palotája és a temp-*

iuxta suum Registrum in diuersis terminis et diebus leuatis, dati sunt flor. ἥςςς (hoc est 231.) *In eodem Codice Viennensi de Valentino Apothecario Regio ad annum* 1495. *haec occurrunt: Eodem die* (13. Decembr.) *Valentino Apoticario Regio pro lucernis et candelis paruis per Laurentium Bradach ab eodem Regiae Maiestati leuatis, ad relationem eiusdem Bradach dati flor. XV.*

* Priscorum Apothecariorum Budensium memoria suggerit, in nostra quoque vrbe hac ab antiquo inde tempore iam exstitisse officinam pharmaceuticam, collapsa vetustate monstrarunt nobis eiusdem rudera, dum publicis ciuitatis expensis eodem ipso loco, in platea Piatz nuncupari solita, opere splendidiori, anno 1753. Iudicis primarii *Martini Domokos* cura, nouum excitaretur pharmacopolium. Sed quia infelicia ad modum Maiorum Nostrorum fuerunt tempora, deficientibus necessariis documentis, vix priorem *Ioanne Landikio*, Trenchiniensi chemico insigni, nominare licet Apothecarium, die 8. Iun. an. 1729. mortuo, cui *Beniamin Pókai*, apud exteros eruditus, successit, die 9. Decembris an. 1733. vita functus, Hos in officio Prouisoris Apothecae exceperunt *Schwarzwalderus*, Cremnitziensis, *pater et filius Sigismundus*; *Kraudi* Eperiesinus; *Moser* Posoniensis, Neosolio ex officina Caroli Ottonis Molleri inuitatus; et *Samuel Csati*, Debrecinus, an. 1754. tabe enectus. Anno hoc tandem nouissime secutus est *Samuel Kazzai de Ztretze*, artis pharmaceuticae Magister, qui

lom számára jegyzéke szerint adtunk neki ήccc (azaz 231.) *forintot.* Ugyanabban a bécsi kódexben az 1495. évnél Bálint királyi gyógyszertárossal kapcsolatban az alábbiak fordulnak elő: *Ugyanazon a napon* (december 13.) 15 *forintot adtunk Bálint királyi gyógyszertárosnak azokért a lámpásokért és kis gyertyákért, melyeket Bradács Lőrinc hozott tőle a királyi Felségnek, ugyanezen Bradács beszámolója szerint.*

* A régi budai gyógyszertárosok emlékezetével kapcsolatban jut az eszünkbe, hogy ebben a mi városunkban is létezett már a régmúlt időktől fogva gyógyszertár, melynek az idő vasfogától összeomlott maradványait akkor mutatták nekünk, amikor *Domokos Márton* főbíró gondoskodásából 1753-ban a Piacnak nevezett téren a város közköltségén új gyógyszertárat építettek. Mivel azonban őseink kora nagyon nyugtalan volt, a szükséges írásos bizonyítékok bíján alig lehet *Landik János* jeles trencséni vegyésznél korábbi gyógyszerészt megnevezni. Ő 1729. jan. 8-án halt meg. Utóda volt a külföldön tanult *Pókai Benjámin*, aki 1733. december 9-én végezte be életét. A gyógyszertár igazgatásában követték őket a körmöci *Schwarzwalder Zsigmondék, apa és fia*; az eperjesi *Kraudi*; a pozsonyi *Moser*, akit Besztercebányáról Moller Károly Ottó műhelyéből hívtak meg, és a debreceni *Csáti Sámuel*, aki 1754-ben sorvadásban halt meg. Végül ezévben legújabban *Cecei Kazai Sámuel*, a gyógyszerészet

officinam iussu regio an. 1773. diuenditam, lege licitationis obtinuit, quam hodiedum vna cum filio haud degenere *Ioseph Kaszai*, artis eiusdem Magistro, feliciter administrat. Primus est *Franc. Anton Zeininger*, qui an. 1773. alteram quoque officinam pharmaceuticam in vrbe hac instruendi indultu regio impetrauit licentiam.

ARTICVLVS XVIII.

VALOR (Philippus). Philippum hunc Valorem, Matthiae Coruini primum, et hoc e viuentium numero exemto, Wladislai II. Regum Hungariae fuisse Medicum, breui adiecta demonstrabitur commentatiuncula. Dum scilicet Matthias Rex noster, qui felici coniugio arma et litteras, *Thoma Lanssio*, iudice, miscuit, et in togae sagique proceres exstitit liberalissimus, *Marsilium Ficinum*, celebrem sacri ordinis Virum, Canonicum Florentinum, summum doctrinae Platonicae admiratorem et cultorem, nec non Medicum insignem, *Nicolao Báthorio*, Episcopo Vaciense, et *Francisco Bandino*, regiae voluntatis interpretibus, Florentia in Pannoniam inuitasset, vt eius commercio frui, ex ipsiusque ore dogmata Platonis imbibere posset; at Marsilius Ficinus sorte sua contentus et corpusculi imbecillitate impeditus, stationem suam deserere nollet, ita litteris ad *Bathorium* datis rationes suas Regi renunciaturus Epistolarum familiarium in Libros XII. distinctarum, Venet.

an.

magisterre következett, aki az 1773-ban királyi parancsra eladásra került műhelyt átvevén szerezte meg, s a mai napig sikeresen vezeti hozzá méltó fiával, *Kazai Józseffel*, ugyancsak gyógyszerész magisterrel együtt. *Zeisinger Ferenc Antal* az első, aki 1773-ban a király kegyéből engedélyt szerzett rá, hogy e városban egy második gyógyszertárt is berendezhessen.

XVIII. CIKKELY

Valor (Fülöp). A következő rövid ismertetés bizonyítja, hogy ez a Valor Fülöp előbb Hollós Mátyásnak, majd miután ő távozott az élők sorából, II. Ulászlónak, Magyarország királyainak volt az orvosa. Midőn ti. Mátyás királyunk, aki *Lantius Tamás* nézete szerint szerencsésen egyesítette magában a hadvezért és a tudóst, és egyaránt bőkezű volt a tóga (= tudomány) és a mente (= katonai erények) kiválóságai iránt, *Báthory Miklós* váci püspök és *Bandini Ferenc* követei útján meghívta Firenzéből Magyarországra a híres egyházi embert, *Marsilio Ficino* firenzei kanonokot, Platon tanainak csodálóját és művelőjét, valamint kiváló orvost, hogy élvezze társaságát, és az ő ajkáról szívhassa magába Platon tételeit; a sorsával megelégedett és testi gyöngeségtől gátolt Marsilio Ficino nem akarta elhagyni állását, és indokait a *Báthoryhoz* írt levelében, 12 könyvre osztott, 1495-ben Velencében fólióalakban megje-

an. 1495. in fol. edit. Libro VIII. pag. 152. collat. Lib. IV. pag. 97. respondens: Scribis, inquit, *Matthiam inuictum Pannoniae Regem praesentiam nostram desiderare, quod et tu valde desideres, aliique nonnulli, Platonicae mentis explicandae gratia. Rogas, si minus ipse venire valeam, vt aliquem saltim mittam ad vos meorum, qui vestro hac in re satis desiderio faciat. Ego vero curabo pro viribus, vt ad vos Sebastianus, noster amicissimus, accedat, aut si per occupationes suas ipse non possit, iter ad vos meorum alius agat. Me vero patrias sedes mutare mirum fuerit, sine mutationem prohibeat Saturnus in Aquario nobis ascendens, seu vetet aliquis genius, — — siue corpusculum ineptum laboribus impediat iter, seu mens semper contemplationi intenta quiescere iubeat*: tunc *Philippum* hunc *Valorem* nostrum, discipulum suum carissimum, et consuetudine familiarem, Virum Platonica scientia egregie imbutum, in oras Pannonicas, fidem datam liberaturus, ad Regem nostrum exmittere decreuit, immo etiam, vt ex Epistola, ad ipsum Regem an. 1489. ad diem 6. Febr. Florentiae exarata constat, quae Epistolar. Lib. IX. fol. 158. legitur, eumdem *Philippum Valorem vices suas in itinere ad Coruinum suscipiendo*, expediuit, cui *Librum quoque* suum *de vita valida et longa coelitus comparanda*, comitem adiunxit, serenissimo huic Pannoniae Regi, cuius honoribus nuncupatus est, Budae mox ab eo solemniter porrigendum. In *Libro* hoc *Tertio de triplici vita* conscripto, saepiusque luci publicae commisso, editionis Francofurtanae nostrae an. 1598. in 8.

lent Baráti Levelezése VIII. könyvének 152. lapján, vö. a IV. könyv 97. lapjával, így adta elő a királynak: *Írod* — mondja — *hogy Magyarország legyőzhetetlen királya, Mátyás óhajtja jelenlétünket, amit te is s még néhányan mások is kívántok. Platon gondolkodásmódjának magmagyarázása végett. Azt kéred, hogyha már magam nem tudnék jönni, legalább az enyéim közül küldjek valakit, aki ki tudná elégíteni e tekintetben kívánságotokat. Erőmből telhetőleg gondoskodni fogok róla, hogy unokaöcsénk, Sebestyén menjen hozzátok, vagy ha elfoglaltsága miatt ő sem tehetné, más induljon az enyéim közül útnak hozzátok. Csoda lenne, ha jómagam el tudnám szülőföldemet hagyni, akár az aquariumban számunkra felkelő Saturnus gátolja távozásomat, akár valakinek a szelleme tiltja, — — akár a fáradtság elviselésére alkalmatlan testem akadályoz az utazásban, akár pedig állandó szemlélődésben levő lelkem parancsol nyugtot nekem.* Hogy adott szavának súlyától szabaduljon, akkor határozta el, hogy ezt a mi *Valor Fülöpünket*, kedves és együttléte folytán szinte családtagnak számító, a platoni bölcseletben kiválóan jártas tanítványát küldi ki királyunkhoz. Sőt, amint ez a Firenzében 1489. febr. 6-án magához a királyhoz írt leveléből nyilvánvaló — a Leveleskönyv IX. kötetének 158. lapján olvasható — ezt a *Valor Fülöpöt a Corvinhoz teendő útra saját személyes helyettesének* küldötte. Vele küldte a *De vita valida et longa coelitus comparanda* (Az égi módon szerzett erős és hosszú élet) című könyvét is, melyet az nemsokára Budán adott át ünnepélyesen Magyarország e felséges királyának, akinek írója ajánlotta is. E mű *harmadik, De triplici vita* (A hármas életről) írt *könyvében*, mely gyakran került kiadásra, az 1598-i

plag. 12. promulgatae pag. 84. his verbis. Ficinus Coruinum Regem adloquitur in praefixo prooemio, quod dignum iudicauerim, vt integrum heic loci interseratur, quia non modo in laudes Regis nostri effunditur liberalissime depraedicandas, sed Eidem vitam quoque aeuo vtroque, praesenti et futuro prosperam a felicibus sideribus decretam adeo quidem longaeuam promittit, prout Pythagoras, Democritus, Apolloniusque Thyanaeus olim ex contemplatione siderum consecuti sunt. En itaque audiamus iam astralis Medicinae iactatoris huius verba Serenissimo Pannoniae Regi nuncupata omnia: *Philosphi veteres, Rex omnium felicissime, coelestium vires inferiorumque naturas diligentissime perscrutati, quum existimarent hominem frustra sapere, qui non sibi sapit, totam merito perscrutationem suam inprimis ad vitam sibi coelitus comparandam retulisse videntur, iudicantes, arbitror, tum elementa et quae ex his componuntur, frustra sibi cognita fore, tum motus coelestium et influxus temere nimium obseruatos, nisi haec vna cum illis cognita simul atque coniuncta, aliquando sibi ad vitam felicitatemque conducerent. Profuit autem illis, vt videtur, eiusmodi contemplatio ad vitam primo praesentem. Nam Pythagoras et Democritus, Apolloniusque Thyanaeus, et quicumque ad id potissimum studuerunt, rerum sibi cognitarum vsu prosperam valetudinem consecuti sunt, vitamque longaeuam. Contulit, insuper ad futuram vitam tum per gloriam apud posteros propagandam, tum apud Deum in aeternitate fruendam. Siquidem ex mirabili mundi totius ordine, eius tandem cognoue-*

frankfurti, 8° alakban, 12 íven nyilvánosságra hozott kiadásunk 84. lapján az előszóban ezekkel a szavakkal szólítja meg Ficino Hollós királyunkat. Azt tartottam, méltányos, hogy ezt a részt teljes egészében ideiktassam, nemcsak azért, mert nagylelkű dicséreteket zeng a mi királyunkról, hanem mivel neki mind a jelen, mind a jövő világban boldog és szerencsés csillagzat alatti életet ígér, mégpedig olyan hosszantartót, amilyent hajdan Pythagoras, Demokritos és a thyanaeosi Apollo értek el a csillagok vizsgálata alapján. Íme tehát, halljátok ennek a csillagokból származó orvostudománnyal dicsekvő embernek Magyarország felséges királyához intézett minden szavát: *Mindenkinél boldogabb Király, a régi bölcselők alaposan tégigkutatták az égitek erőit és a földiek természetét. Mivel azt tartották, hogy hiába bölcs az ember, ha a saját javára nem bölcs, azt látjuk, hogy joggal vitték át az égi módon szerzett élet megismerésére egész kutatásukat, mert véleményem szerint az volt a nézetük, hogy hiába ismerik meg az elemeket s mindazt, ami belőlük keletkezik, hogy hiú dolog az égitestek mozgását és hatását is megfigyelnök, ha velük kapcsolatban és egyidejű megismerésükben nem lenne mindez valaha saját életük és boldogságuk javára. Mint látszik, ez a szemlélet először is a jelen életben vált hasznukra. Mert Pythagoras, Demokritos és a thyanaeosi Apollo és mindazok, akik főként erre törekedtek, a számukra ismeretes dolgok használatával jó egészséget és hosszú életet értek el. Ezen felül hozzásegítette őket a jövő élethez, melyet egyrészt az utókorra hagyományozott dicsőségben folytatnak, másrészt Istennél élveznek mindörökre. Hiszen az egész világ rendjéből végül*

uere rectorem, et ante omnia cognatum amauerunt. Tibi uero gloriam per secula cuncta futuram, magnanimitas, magnificentia, victoria perpetua pollicentur. Vitam quoque apud Deum in anno beatam diuina clementia insigni pietati tuae iustitiaeque promittit. Vitam denique prosperam inter mortales satisque longam, quantam ex indiciis quibusdam mihi licuit coniectare, felicia sidera tibi decreuerunt. Vt autem quod pollicentur, id et praestent firmissima fide et cumulo insuper prorogent pleniore diligentia tua, et Medicorum Astrologorumque cura efficere procul dubio potest. Iam uero id posse scientia et prudentia fieri, doctissimi quique Astrologi ac Medici confitentur. Quum igitur inter Plotini Libros Magno Laurentio Medici destinatos, in Librum Plotini de fauore coelitus hauriendo tractantem nuper commentarium composuissem, inter cetera in eum nostra commentaria numeratum, id quidem nunc seligere, Laurentio quidem id probante, atque Maiestati tuae potissimum dedicare decreui. Spero equidem dum vitae tuae prosperitatique consulam, vitae interim et splendori Seculi nostri et humani generis consulturum. Atque vt valetudini prosperitatique regiae validius haec nostra prodessent, per VALOREM *ipsum mittenda putaui. Hunc tu igitur* VALOREM *nostrum, clementissime Rex! complectere precor. Tantum enim naturae virtus, auctoritas tua valet, vt absque te nequeat vel Valor ipse valere. X. Iulii MCCCCLXXXIX. Florentiae.* Sed heu! quam vana sunt Platonicae Theologiae et Philosophiae ac astralis medicinae, e Platonis, Plotini, Iamblichi, Procli, Speusippi, Synesii,

is megismerték ennek kormányzóját, s miután megismerték, mindenekfölött megszerették. Neked pedig nagylelkűséged, nagyságod, állandó győzedelmed minden században át tartó dicsőséget ígér. Isten kegyelme pedig kiváló jámborságodnak és igazságosságodnak Istennél is örökre boldog életet ígér. Végül, amennyire bizonyos jelekből következtethetem, szerencsés csillagzatod boldog és eléggé hosszú halandó életet szabott ki számodra. Hogy pedig valóra is váljék, amit ígér, azt minden bizonnyal tetézve toldja meg saját szorgoskodásod, és kétségtelenül meg tudja valósítani az orvosok és asztrológusok gondoskodása. Márpedig tudós orvosok és asztrologusok vallják, hogy tudással és okossággal ezt el is lehet érni. Midőn tehát a minap magyarázatot szerkesztettem a nagy Medici Lőrincnek szánt Plotinus-művek közül Plotinusnak abhoz a könyvéhez, mely az égi jelekből merítendő szerencséről szól, Lőrinc kelyeslésével elhatároztam, hogy a többi általam róla írt magyarázat közül ezt a nagyra tartott, most pedig kiválasztott könyvet mindenekelőtt Felségednek ajánlom. Remélem pedig, hogy mikozben az életeden és boldogságodon segítek, századunk és az emberiség életét és dicsőségét szolgálom. Hogy ezek a dolgaink hathatósabban váljanak királyi egészséged és boldogságod javára, úgy gondoltam, hogy maga VALOR *által küldöm el azokat neked. Kérlek tehát, kegyes Király, karold fel ezt a mi* VALORUNKAT! *Mert természeted erénye, tekintélyed annyit ér, hogy nélküled még maga Valor sem ér semmit.* Firenze, 1489. július* 10. De jaj! Mily hiábavalók azok az orvosi előírások, melyeket a platói vallástan és bölcselet, valamint csillagászati orvostudomány Platon, Plotinus, Jamblichus, Proclus, Speusippus, Synesius,

* A mindban Valor neve (= érték) szójátékot ad. (A ford. megj.)

Porphyrii et id genus farinae philosophorum, quibus Ficinius plurimum delectatus est, lacunis haustarum praecepta medica, quam fallaces reddidere hominum spes, et vota quam irrita! nam Rex noster gloriosissimus anno ab aduentu Philippi Valoris, Medici Florentini, in oras nostras subsecuturo statim altero 1490. grauissimo morbo correptus Non. April. diem obiit supremum, ita etiam nugiuendulus iste longaeuitatis vitae humanae architectus, Marsilius Ficinus, ille vnicum Theologiae Platonicae decus, ornamentum ac corona, an. 1499. septuagenario minor febri abreptus est. Nullum esse potest dubium, quin acutissimus hic Ficini discipulus, Philippus Valor, receptus in Aulam Budensem regiam archiater, qui astrologiam et medicinam ad Sacerdotes pertinere ex praeceptore didicerat, tuendae sanitatis et consequendae longaeuitatis vitae, eiusque regiminis praecepta pro officii sui medici ratione serenissimo Hero suo sollicite instillauerit obseruanda, quanta enim fidelitate, vt quidem opinamur, etiam dexteritate muneris sui partes expleuerit, id ex historia morbi Matthiae Coruini a Bonfinio Rer. Hungar. Dec. IV. Libr. VIII. edition. Belianae pag. 663. indicata, non obscure colligitur: Historici patrii huius lacunam expleturus, integram recitare placebit pericopen: *Postero autem anno, Kalend. circiter Ianuarias, qui octogesimus nonus super millesimum et quadringentesimum erat, cum Rex Viennae foret, coelum praeter morem graniter intonuit; quo quidem portento perculsi et attoniti*

Porphyrius és a hasonló sütetű, Ficino számára nagyon élvezetes bölcselők tócsáiból meritettek; mennyire csúffá tették az emberek reményeit és mily haszontalanokká kívánságaikat! Dicsőséges királyunk ugyanis a Valor Fülöp, firenzei orvos megérkezését közvetlenül követő 1490. évben súlyos betegségbe esett és április 5-én meghalt. Hasonlóképpen Marsilio Ficinot, a hosszú emberi életnek ezt a szószátyár mérnökét, a platói vallástudomány ez egyetlen díszét, színét és virágát 1499-ben, alig hetvenéves korában láz ragadta el. Nem lehet semmi kétségünk sem aziránt, hogy Ficinonak ez az éleseszű tanítványa, Valor Fülöp, akit a budai királyi udvar háziorvosának fogadtak meg, s aki mesterétől azt tanulta, hogy az asztrológia és az orvostudomány a papokra tartozik, az egészség megóvásával, a hosszú életkor elérésével és szabályozásával kapcsolatos előírásoknak a megtartását orvosi hivatásához képest felséges urának gondosan a lelkére kötötte. Mert hogy — véleményünk szerint — dolgait micsoda lelkiismeretességgel, sőt ügyességgel végezte, világosan kivehető Hollós Mátyás betegségének a történetéből, amint azt Bonfini Rerum Hungaricarum Decades IV. Libri VIII. (A Magyar Történet 4. decas-a VIII. könyve) a Bél-féle kiadás 663. lapján jelzi. Hazai történetírónknak e hiányosságát pótlandó, legyen szabad az egész szakaszt idéznem: *A következő évben pedig, mely az ezernégyszáznyolcvankilencedik, körülbelül január elején, amikor a király Bécsben volt, szokatlanul nagyot dördült az ég. Ez a jelenség mindnyájunkat szíven talált, megijedtünk és nagyon kezdtük félteni őfelségét a ki-*

niti omnes, regiae Maiestati nimium timere cospimus. Ex inita enim podagra et obrepente quodam languore laborare coepit, vt numquam amplius pedibus constiterit. Eius Protomedicus Iulius Aemilius erat, non minus genere quam doctrina praestans, qui ne parum quidem hucusque in regia valetudine fortunatus erat. Cum huic alter Italus adiectus esset, remisit diligentiam, cum in suam inuidiam corriualem sibi inductum arbitraretur: increbrescente deinde morbo, eius vita vix in duos a Medicis annos differri potuit. Italum hunc Medicum, Aemilii protomedici in curando Regis morbo corriualem, cuius nomen Bonfinius oscitabundus sane subticuit, non alium quam Philippum Valorem nostrum fuisse integra narrationis nostrae series rationi temporum accommodata clarissime euincit. Posteaquam mox Rex Matthias naturae debitum persoluisset, eumdem Philippus noster honoris et dignitatis gradum apud Wladislaum quoque Secundum, illo ad solium Regni Hungariae sublimato, etiam quod retinuerit, Tabulae accepti et expensi aeui illius regiae in Augusta Bibliotheca Palatina Vindobonensi custoditae nos abunde edocent, annuum enim trecentorum nostrae monetae florenorum stipendium, quod esset Physicus ordinarius regius, quotannis eum accepisse luculentissime illae testantur; ita codex hic Mstus Seculi XV. titulum in fronte gerit: *Registrum omnium prouentuum regalium in his duobus infrascriptis annis, per Reuerendissimum Dominum Sigismundum Episcopum Quinque-Ecclesiensem, Thesaurarium Regiae Maiestatis in parata pecunia per-*

rályt. Szerzett kószrénytől ugyanis és valami titokzatos fájdalomtól kezdett betegeskedni, hogy soha többé talpra ne álljon. Főorvosa Julius Aemilius volt, király származású és tudású, de a király gyógykezelésében eladdig csöppet sem szerencsés kezű. Midőn mástik olaszt is adtak melléje, engedett szorgalmából, mert azt vélte, hogy irigy vetélytársat támasztottak neki. Mikor aztán a betegség súlyosbodott, alig két évre tudták az orvosok az életét meghosszabbítani. Egész elbeszélésünknek az időpontokhoz alkalmazkodó sora világosan meggyőz bennünket arról, hogy ez az olasz orvos, Aemilius főorvosnak a beteg király gyógyításában vetélytársa, akinek nevét Bonfini bizonyára hanyagságból hallgatta el, nem volt más, mint a mi Valor Fülöpünk. Miután Mátyás király a halál adóját csakhamar lerótta, Fülöpünk ugyanazt a tisztséget és méltóságot tartotta meg II. Ulászlónál is, miután utóbbit a magyar királyi trónra emelték. Ezt bőségesen tanúsítják annak a kornak királyi számadásai, melyeket a bécsi császári palota könyvtárában őriznek. Világosan bizonyítják ugyanis, hogy mint rendes királyi orvos pénznemünkben évenkint háromszáz forint díjazást kapott. Ez a XV. századbeli kézzel írt kódex ezt a címet viseli: *Jegyzéke valamennyi királyi jövedelemnek, melyet az alábbirt két esztendőben főtiszteletű Zsigmond pécsi püspök úr, a királyi Felség kincstárnoka készpénzben beszedett.*

ceptorum. Incipiendo ab vltima Ianuarii die Anni Domini Millesimi Quadringentesimi Nonagesimi Quarti, vsque ad vltimum diem Anni eiusdem Millesimi Quadringentesimi Nonagesimi Quinti. Haec in eo Codice manu exarato ad an. 1494. de Philippo Physico Regio leguntur: *Eodem die*, 10. Nov. *ad relationem Domini Agrientis Philippo Doctori, Nicolao Bochkay, et Dewkthath, in factis regiis ad Vrbem, missimus per Ioannem More flor. iij.* Et ad annum 1495. *Eodem die*, 11. Decemb. *Philippo Doctori, Nicolao Bochkay, Praeposito Myslensi, et Ioanni Brandis Praeposito et Decano Wratislauiensi, in Curia Romana Oratoribus Regiis dati sunt flor. iij.* hoc est 300. Quo praeterea pretio Philippus Valor hic habendus sit, ex Epistolar. Ficini Libr. VIII. fol. 146. patet euidentissime, dum scilicet fidelis ille Platonis interpres primam omnium eiusdem editionem charactere minuto Gothico expressam, sed multis mendis deturpatam, Florentiae absque indicio anni, ipsis quoque *Maittairei Annalib. typograph.* tacentibus, vt tamen ex Epistolarum Lib. IX. fol. 162. opinamur, circa an. 1482. publicasset, eamque in Hungariam ad Franciscum Bandinum exmitteret, ita in Litteris suis Virum Patriae nostrae litteratissimum, facta honorifica Philippi Valoris nostri mentione loco citato adfatur: *Quod Platonis Libri tandem ab Impressoribus sunt expressi, pia Philippi Valoris opera et magnifica manu factum est. Quod autem minus eleganter expressi, id partim negligentia impressorum sic potius oppressorum, partim, si dictu fas est, mali-*

Kezdve az Úr ezernégyszázkilencvenegyedik esztendeje januárjának utolsó napjától egészen ugyanannak ezernégyszázkilencvenhetedik esztendeje utolsó napjáig. Ebben a kézzel irott kódexben az 1494. évnél Fülöp, királyi orvosról ez olvasható: *Ugyanazon a napon*, nov. 10-én *az egri úr beszámolója alapján Fülöp doktornak, Bocskai Miklósnak és Dewkshathnak, akik a Városban királyi ügyekben járnak el, Móré János útján küldtünk 300 forintot.* És az 1495. évben: *Ugyanaznap*, dec. 11. *Fülöp doktornak, Bocskai Miklósnak, a miszlei prépostnak és Brandis János, boroszlói prépostnak és dékánnak, akik a király követei a Római Kúriánál, íly, azaz 300 forintot adtunk.* Hogy mit tartsunk erről a Valor Fülöpről, világos Ficino Leveleskönyve VIII. kötetének 146. lapjáról. Mikor ugyanis Platon-nak az a hűséges tolmácsolója, ez utóbbi müveinek legelső kiadását apró gótbetüs szedéssel, de sok sajtóhibától elrútitva hozta nyilvánosságra Firenzében évszám megjelölése nélkül — erről a *Maittaire-féle Annales Typographici* (Nyomdászati Évkönyvek) is hallgatnak — de a Leveleskönyv IX. kötetének 162. lapjára alapozott véleményünk szerint 1482 körül, és azt elküldte Magyarországra Bandini Ferencnek, levele idézett helyén igy szólítja meg, Valor Fülöpünk tiszteletteljes említése mellett, hazánk e nagy tudósát: *Hogy Plátó könyvét végül is kinyomtatták, Valor Fülöp kegyeletes fáradozásának és bőkezüségének köszönhető. Hogy pedig kevéssé szépen nyomtatták ki, azt tudd be részint a nyomtatók, vagy inkább (álomtól) elnyomottak hanyagságának, részben, ha szabad ezt mondanom, a*

malignitate fortunae nobis accidisse putato. Doles autem, quae tua pietas est, Senem hunc nostrum ad vos squalidum accessisse. Desine, precor, mi Bandine, dolere. Sic enim et natura comparatum est, et sorte datum est, vt qui e carcere diuturno solluuntur, profundisque tenebris eruuntur, squalentes prodeant, macieque confecti. Licet vero de Iulio Medico, Matthiae Coruini Physico, cuius nomen Milii genuinum Bonfinius loco statim indicato et alibi pro suo nomina Romana vbique adfectandi more perperam in Aemilium transformauerat, Biographiae nostrae Centur. I. Artic. II. et Centur. II. Part. II. Artic. XXXII. pluribus verbis disseruerimus, tamen quia laudatus Codex Mstus Augustae Bibliothecae Vindobonensis illius quoque meminerit, placet ex eodem, quae ad annum 1495. consignata leguntur, in haec etiam transcribere Aduersaria: *Ex commissione Regiae Maiestatis Iulio Doctori Medico Regiae Maiestatis dati sunt in Transiluania flor. iij.* hoc est 300.

ARTICVLVS XIX.

— — — Argutos *inter strepit anser olores.*
Virgil. Bucol. Eclog. IX.

WALI (Michael) Famosissimus hic Hungariae Medicaster, cuius farinae hominibus nunquam, quod dolendum est, Patria nostra destituitur, non modo obscurissimis ortus est na-

ta-

balszerencsének, ami velünk megesett. Kegyességed jele, hogy sajnálod, hogy ez a mi Öregünk szennyesen ért hozzátok. Hagyd abba, Bandinim, a sajnálkozást. Mert a dolog természete és a tors is úgy hozza magával, hogy akik hosszú börtönbüntetésből szabadulnak, s mély sötétségből kerülnek elő, piszkosan és kívülről sorvadtan jönnek ki. Noha pedig I. száz Életrajzunk II. cikkelyében és a II. száz II. részének XXXII. cikkelyében hosszasabban értekeztünk Hollós Mátyás fizikusáról, Gyula orvosról, akinek eredeti Milius nevét Bonfini művének előbb említett helyén a római hangzású nevek iránt másutt is megnyilvánuló előszeretetében helytelenül Aemiliusra alakította át, mégis, mivel a bécsi Császári Könyvtár fentemlített kéziratos kódexe róla is megemlékezik, jónak látjuk a benne levő 1495. évi feljegyzésekből e jegyzeteinkbe ezt is átírni: *A királyi Felség megbízásából adtunk Gyula doktornak, a Király Őfelsége orvosának Erdélyben tíz. azaz 300 forintot.*

XIX. CIKKELY

— — — Az énekes *hattyúk között gágog a lúd.*
Virgilius, Bucolicae, Ecloga IX.

Wáli (Mihály). Magyarországnak ez a hírhedt sarlatánja — sajnos, hazánk soha sincs híjával az ilyen sötétű embereknek — nemcsak hogy egészen sötét

talibus, sed etiam educationis peruersitate id consecutus, vt absque omni humaniorim litterarum, imo elementariarum quoque, cognitione in hominum coetu et adoleuerit et totius vitae decursu vixerit, insignibus interim tum honoribus auctus, tum opum adfluentia cumulatissime ditatus. Habuit Is, vt ab ouo inde ordiamur, amitam Saxonicae originis, decantatam in plebe rustica fricatricem feminam, quae vt vitae huius incommoda subleuaret, Eum in primis pueritiae annis herbas colligere, earumque radices statis diei noctisque horis vellere edocuit, iussitque absque intermissione operae huic vacare, sed quia Noster desidiosus nonnunquam repertus, ob negligentiam subinde vapularet acerbius, constituit apud animum clam domo profugere, et in vicinam se subducere Poloniam, quare Cracouiae circumforaneis medicamentorum nundinatoribus per vicos, oppida, ciuitates, et quaeuis promiscue compita venumdare solitis, semet adglutinauit, et vna cum putidissima hac medicantium hominum faece integram non modo Poloniam, sed et Russiam, immo ipsam quoque peragrauit Tartariam. A reditu in oras has patrias dum vagabunda haec hominum phalanx in Silesiam delaberetur, Wálius Herum suum agyrtarum principem deseruit, et an. 1733. Legioni equestris militiae Károlianae se adsociauit, dixitque praestandae fidelitatis sacramentum. Sed Regimine hoc mox e finibus Silesiacis in Italiam translocato, impetrata prius venia, exercitam antea

származású, hanem romlott nevelésével azt is elérte, hogy a középfokú, sőt az elemi tantárgyak bárminő ismerete nélkül nőtt fel, és élt egész élete során az emberek társaságában. Mindamellett jeles tiszteletnek örvendett, és mérhetetlenül gazdag volt. Hogy elölről kezdjük, apai nagynénje szász származású, a falusi nép körében agyondicsért vakaróasszony volt. Utóbbi, hogy nehéz életén könnyítsen, kora gyermekkorában megtanította őt növények gyűjtésére, és arra, hogy ezeknek gyökereit a nappal és az éjszaka meghatározott óráiban szaggassa ki. Azt parancsolta neki, hogy szünet nélkül ezt a munkát végezze, de mivel néha lustának találta, s hanyagságáért nem egyszer keservesen elverte, (a fiú) eltökélte magában, hogy titokban elmenekül otthonról, és meghúzódik a szomszédos Lengyelországban. Ezért Krakkóban vándorgyógyszerészekhez csatlakozott, akik a falvakban, mezővárosokban, városokban és mindenféle útkereszteződéseken szokták árusítani portékájukat. Ezeknek a kuruzslóknak romlott söpredékével együtt bejárta nemcsak Lengyelországot, hanem Orosz-, sőt magát Tatárországot is. Miután az embereknek ez a vándorcsapata Sziléziába vetődött, a honi tájra való visszatérésekor Wáli otthagyta urát, a szemfényvesztők főnökét, 1733-ban csatlakozott a Károlyi-huszárezredhez, és feleskűdött a zászlóra. Amikor azután ezt az ezredet Sziléziából Olaszországba helyezték át, előbb engedélyt szerzett és már azelőtt is gyakorolt orvo-

tea artem medicam ibidem inter plebem denuo auspicatus, et quia plurimos vtriusque sexus homines grauissimis eximeret morbis, magnam ecclesiastici ordinis virorum sibi conflauit inuidiam, quod epilepticos praeprimis felicissimo euentu curaret, quos Sacerdotes Daemoniacos esse credentes adhibitis exorcismis suis depellere nequirent; et quia scilicet in eam suspicionem adductus Noster, quod talia non nisi familiarium malorum quorumdam geniorum opera in hominum coetu patraret, iam iam ad Tribunal Inquisitionis Mediolanense abripiendus erat, nisi militaris Regiminis colonellus, Comes Czapári imminenti vitae periculo subduxisset, eumque ad Illustris. Comitem Károlium, primarium laudatae Legionis Ducem, in Hungariam expediuisset ad curandos quosdam Viros nobiles comitiali isthoc morbo detentos: quod postea ille malum apud nos curatu multo difficilius esse pronunciauit, quam in Italicis expertus fuerat prouinciis. Increbrescente domi in dies rumore Ill. Comes Georgius Erdődi, Iudex Curiae Regiae in aulam suam adsciuit, eumque Camerarium suum renunciauit; Eique quod articularibus doloribus subinde discruciato insigne nonnunquam leuamen procurauerit, in magna aestimatione habitus est, maioremque in modum ditatus non modo, sed etiam ad Physici prouincialis munia in Comitatu Szaladiensi gerenda, lauto constituto stipendio, per Comitem Mich. ab Althan intrusus. Sed dum benigno mandato regio omnes minerales aquae salu-

si mesterségét ott újra elkezdte a nép körében folytatni. Mivel mindkét nemből sok embert szabadított meg súlyos betegségéből, főként az egyházi rend embereinek nagy irigységét keltette fel maga ellen. Elsősorban ui. a nyavalyatörőseket gyógyította sikeresen, akiket a papok ördöngőseknek tartottak, és az ördögöt nem tudták belőlük exorcizmusaikkal kiűzni. Minthogy emberünk abba a gyanúba került, hogy az emberi társadalomban ilyesmit csak valami gonosz szellemek barátságának a segítségével képes megtenni, már-már a milanoi inkvizíciós bíróság elé hurcolták volna őt, ha Szapáry gróf, ezredes ki nem húzza az életveszélyből, és nem küldi Magyarországra Károlyi gróf őméltóságához, az említett ezred parancsnokához, hogy gyógyítgasson néhány nemest, aki ebben a betegségben sínylődik. Ő később kijelentette, hogy tapasztalata szerint ezt a bajt nálunk sokkal nehezebb gyógyítani, mint az olasz tartományokban. Miután itthon egyre nagyobb lett a híre, méltóságos Erdődy György gróf országbíró felfogadta őt udvarába, s kinevezte kamarásának. Nagy volt előtte a becsülete, mivel kiválóan enyhítette ízületi fájdalmainak a kínját. Így nemcsak hogy jól meggazdagodott, hanem Althan Mihály gróf még Zala vármegye megyei orvosának tisztségébe is betolta, tekintélyes díjazást állapítva meg neki. Ám midőn kegyes kirá-

salutiferae a constituis prouinciarum Physicis ordinariis in vniuerso Hungariae Regno modo conueniente examinari iuberentur, homuncio hic omnium litterarum expers muneri suo vltro nuntium misit, et ad priorem, quam deseruerat, stationem reuertit, atque munifico Hero suo ad dies vsque vitae fideliter famulabatur.

Hoc maximopere memoratu dignum censuerim, vt tanto facilius se ordini Medicorum immisceret, cui multas subinde in exercenda praxi medica facessiuit molestias, Diploma Doctoris Medici Nostrum ab Vniuersitate Studiorum Patauina impetrauisse, illudque Excelso Consilio Locumtenent. Posoniensi exhibuisse. Sed quis crediderit tam celebre eruditorum Virorum concilium tantopere muneris sui oblitum eo adduci potuisse, vt homini, clitellis potius digno, summos numerato pretio impertiretur honores academicos? Certius multo id esse existimauerim, pecunia quempiam Candidatum Medicinae fuisse corruptum, eumque sub ementito Wálii nomine consuetis satisfecisse examinibus, et mitram reportauisse doctoralem Wáliano capiti mox imponendam, atque ita inani gloriae cupidine tumenti pennas pauoni deciduas sed sublatas adglutinauisse. Diffitendum interea non est Wálium nostrum non prorsus vulgarem possedisse plantarum cognitionem testibus Iusti Ioannis Torkos Medici Posoniensis celeberrimi literis an. 1769. humanissime ad nos exaratis, qui Illum hortatu Colonelli Baranyai in itinere ex loco habitationis eiusdem Kurta-

Keszi

lyi utasítással elrendelték, hogy a vármegyék kinevezett tisztiorvosai egész Magyarországon alkalmas módon vizsgáljanak meg minden gyógyhatású ásványvizet, ez a tudományban járatlan emberke önként lemondott állásáról, visszatért előbbi, elhagyott állomáshelyére, és élete végéig hűségesen szolgálta bőkezű urát.

Főként azt tartom említésre méltónak, hogy emberünk a páduai tudományegyetemtől orvosdoktori oklevelet szerzett, azt a pozsonyi nagyméltóságú Helytartótanácsnak bemutatta, hogy annál könnyebben befurakodjék az orvosi rendbe, melynek aztán az orvosi hivatás gyakorlásában nem egyszer sok kellemetlenséget okozott. Dehát ki hitte volna, hogy tudós emberek oly híres gyülekezete annyira megfeledkezzék a feladatáról, hogy rá lehetett venni arra, hogy az ilyen, inkább hordárnak való embernek készpénzért megadja a legmagasabb egyetemi fokozatot. Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy valamelyik orvosjelöltet vette meg pénzen, s ez Wáli nevén hamisan szerepelve a szokásos vizsgákon megfelelt. Magához vette a doktori süveget, azt nemsokára Wáli fejére illesztette, s így erre a hiú dicsőséghajhászástól felfuvalkodott emberre lehullott, de felszedett pávatollakat ragasztott. Mindamellett meg kell vallani, hogy ennek a mi Wálinknak a növényismerete nem volt közönséges. Tanú rá Torkos Justus János neves pozsonyi orvos 1769-ben hozzánk intézett kedves levele, aki Baranyai ezredes biztatására megvizsgáztatta őt minden növénytani tudására nézve azon az úton, melyet ennek lakóhelyéről, Kurtakeszi-

Keszi dicto Vngvárinum anno 1750. suscepto de omni eruditione botanica examinaueratque de obuiarum plantarum speciebus, earumque virtutibus medicis non male disseruisse testatus est luculentissime. Nouissime vero omnium vt id quoque iam addamus, Medicastrum nostrum in aulam Seren. Principis Eszterházii ad capessenda Medici aulici munia ingressum fuisse a morte Comitis Erdődii, non vano nobis nunciatum est rumore. Sed mox ob asperrimos mores a Magnatibus aeque ac hominibus plebeis pauci aestimatus et vltro desertus, vitam multis agitatam procellis in oppido agri Sopronienſis Sz. Miklós an. 1772. finiuit. Ne Válius in suo genere esset vnicus, alium Medicastrum agyrtam adiungerem comitem, publica nuper proscriptum auctoritate, Gorzo adpellatum, ni maximopere vererer solam nominis recordationem' Lectoribus nauseam parituram.

OPERA

1.) *Herbarium. Az az Füvekről és Fákról, azoknak mind külső, mind belső hasznáról Tracta, és emberben lévő éreknek kelyes vér-megeresztéséről nyilván való le-rajzolása.* In alia columna: *Herbarium, az az Füveknek, Fáknak Nevekről, természetekről, és hasznokról, következendőképpen az Emberi Testnek külső 's belső részeinek okairól, részeiről, s' azoknak orvoslásnak ezeknek virtusa által, módjáról való*

Tra-

ről tett meg 1750-ben Ungvárra, és világosan tanusította, hogy jól megfelelt a közönséges növényfajtákról s ezeknek a gyógyhatásáról. Hadd tegyük hozzá, hogy legutóbb megbízható hír hozta tudtunkra, hogy Erdődy gróf halála után főméltóságú Eszterházy herceg udvari szolgálatába lépett mint háziorvosa. Később azonban durva szokásai miatt a mágnások éppúgy lebecsülték, mint az egyszerű emberek, úgyhogy sok vihart látott életét elhagyatottan fejezte be 1772-ben a soproni járás Szent Miklós nevű községében. Hogy Wali ne maradjon egyetlen a maga nemében, társul hozzácsatolnám a másik sarlatánorvost, valami Gorzó nevűt, akit a minap hivatalosan köröztek, ha nem félnék túlságosan attól, hogy már a nevének egyszerű említése is undort kelt az olvasókban.

MŰVEI

1. *Herbarium. Azaz a fűvekről és a fákról, azoknak mind külső, mind belső hasznáról való értekezés, és az emberben levő ereknek kellyes vér-megeresztéséről nyílván való lerajzolása.* A másik oszlopban: *Herbarium, azaz értekezés a fűvek és fák nevéről, természetéről és hasznáról, továbbá az emberi test külső és belső nyavalyáinak okairól, főszkeiről, s azok orvoslásáról amazoknak ereje által, valamint ennek a*

Tracta. Mellyet sok betegek körül való tapasztalásiból az házi tsellédes Gazdáknak, Gazda-Asszszonyoknak, 's sok ügye fogyott szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett, értelmesen, világosan, és bővebben Magyar nyelven össze szedett summásan Wáli Mihály. *Monyorókereki Méltóságos Groff Erdödi György Magyar-Ország' Fő-Birájának 's a' h ő Excellentziájának egész Dominiumjaiban levő Orvosa. Galgocz Várában. Ianuarius-havának 25ik Napján*, 1755. *Esztendőben.* Pars I. de Arboribus. Pars II. de Herbis. Pars III. de V. Sectione et Venis, additis Iconibus. virili sub nomine Iohan. Battista, Feminino sub nomine Caecilia Vxore Iohan. Battistae, quae a Saxonico Doctore Dioscoride edocta, quas venas secari curaret, tandem sanitati restituta, 21. filias, vnum filium, peperisset. Tandem concludit: *Már az Ur Isten segedelméből, mennyire tehetségem engedte, Füeknek, Fáknak, ér-rágásoknak miróltát az hazabélieknek hasznokra szólottam, hogy pedig kiki hasznát tapasztalhassa, a' mennyei Felségtől óhajtom. Vége.* Opus hoc Msctum Wálii, quod 50. et amplius explet philyras in folio, laudatus Comes Erdődius Medicinae Doctori, Ioanni Torkosio anno 1755. die 15. Apr. ad examinandum eo fini exmisit, num illud prelo typothetarum, vt voluit compilator, dignum iudicaretur, sed manifestum illico detectum est plagium, et non nisi ipsissimum esse Petri Melii Iuhász de

Hor-

módjáról. Melyet sok beteg körüli tapasztalatiból a cselédes házigazdáknak, gazdaasszonyoknak és sok ügyefogyott szegénynek hasznára, amennyire lehetett értelmesen, világosan és kimeritően foglalt össze Wáli Mihály, *monyorókereki méltóságos gróf Erdődy György, Magyarország főbirájának stb. Őexcellenciájának egész birtokán levő orvosa. Galgóc várában, az* 1755. *esztendő január hasának* 25. *napján.* I. rész: a fákról. II. rész: a füvekről. III. rész: az érvágásról s az erekről, képekkel, melyek közül a férfié alá a Ker. János nevet irta, a nőé alá ezt: Cecilia, Ker. János felesége, aki miután Dioscoris szász orvos kioktatta, melyik ereit vágassa, végül meggyógyult, s 21 leányt és egy fiút szült. Végül e szavakkal fejezi be: *Már az Ur segedelméből, amennyire tehetségem engedte, szóltam a hazabeliek javára a füvek, fák s az érvágások miroltáról, hogy pedig ki-ki ennek hasznát vegye, a mennyei Felségtől kérem. Vége.* Wálinak ezt a kézzel irott könyvét, mely fólió-alakban 50 s valahány ivet tölt be, az emlitett Erdődy gróf Torkos János orvosdoktornak küldte el 1755. ápr. 15-én vizsgálatra avégett, vajon érdemesnek tartja-e a kinyomtatásra, amit szerzője szeretett volna elérni. Ő azonban tűstént felfedezte a plágiumot, s hogy az egésznek a szövege teljesen azonos a debreceni Horhi Melius Ju-

Horhi, Debrecinensis, Herbarium Claudiopoli anno 1578. in 4. typis Heltanis impressum, omnia eodem ordine, iisdemque verbis exscriptum esse, nec aliter illud ab hoc differre, quam quod in collectione plantarum et circa phlebotomiam absurdae additae essent obseruationes astrologicae, Illustrissimo Maecenati renunciatum est, aduocato ad faciendam fidem Rev. P. Szegedi S. I. Sacerdote eruditissimo, quorum iudicio et persuasione inductus Comes iste liberalissimus, et ad impendendos sumtus typographicos alioquin promptissimus, a proposito suo destitit, et plagiarium ab aula sua procul facessere iussit. Licet assentationis beneficio, quod in aucupando Magnatum fauore magnus esset artifex, labentibus mox annis cum Hero suo in gratiam redierit. Opus tamen aliena manu consarcinatum mansit in hunc vsque diem ineditum.

2.) *Ratio morbis medendi empirica Wáliana*, cuius specimen quoddam, nacta commoda hac occasione, hic iam referemus, prout eam ab amico ad nos transmissam accepimus.

Belső fájdalom ellen, akármiféle légyen.

Kék liliom gyökeret ásni kell négy szálat, megreszelvén mo'sárban törd meg, edgy pohár vizet tölts reá, fatsard által valamelly ruhán, idd meg; az elöször purgállya, és

hász Péter Herbáriumával, melyet 1578-ban nyomtak Kolozsvárott, 4° alakban Heltai nyomdájában. Mindent ugyanabban a sorrendben s ugyanazokkal a szavakkal írt ki belőle, s másban nem is különbözik egyik a másikától, mint hogy a növénygyűjtésnél és az érvágásnál lehetetlen asztrológiai megfigyeléseket ad hozzá. Ezt a méltóságos pártfogónak tudomására hozta, miután előbb tanúnak odahívta a Jézus-társaság tudós papját, tisztelendő Szegedi atyát. Ezeknek véleménye és meggyőződése alapján ez a bőkezű gróf, aki különben nagyon készséges a nyomdai költségek fedezésére, elállt szándékától, és a plagizátort elűzte udvarából. Bár, minthogy nagy mestere volt a mágnási kegyek megnyerésének, később, évek múltán ura visszafogadta őt kegyeibe. Az idegen kézzel összetoldott mű azonban mindmáig kiadatlan maradt.

2. *A Wáli-féle tapasztalati gyógymód*, melyből itt, felhasználva ezt a kínálkozó alkalmat, valami ízelítőt adunk, úgy, amint azt attól a barátunktól kaptuk, aki nekünk elküldte.

Belső fájdalom ellen, akármiféle légyen.

Ki kell ásni négy szál kék liliom gyökerét, megreszelve törd meg mozsárban, tölts rá egy pohár vizet, facsard át valami ruhán, idd meg; ez először

annakutánna kakuk füvet pályinkában, és azzal kend a' testét.

Belsö romlás ellen.

Czikoria gyökeret áss die 13. 18. 19. Sept. és azon gyökérnek közepén levö keménységét kihasitván, vesd-el, a' több részét a' gyökérnek vízben meg-mosván, vagdald öszve, nap nélkül szárazd-meg, és abból a' mennyit fél markkal felmarkolhadsz, ujj fazékban két ittze vízben addig fözd, mig két ujnyira le fő a' leve, annakutánna meg-hülvén, minden nap éhomra azzal élj tizenkét napokig, ha tovább élsz annál jobb.

Belsö részében rosszul van, sok vizet kiván, és ételhez nints appetitusa.

Fejér málvát, fekete ürömöt, ökör-fark-kórót, és tsombor füvet āa fözz Fördöt belöle, fürödgyél benne tizenegyszer, napjában kétszer, öt nap, hatodik nap egyszer, és tsak azon egy rendbéli füvet kell fözni, és annak levét melegiteni.

Büdös szájról, és ízről.

Edgy Quintli myrhát, és annyi finum nád-mézet törj öszve, fözd-meg a' tojást, vágd ketté, vesd el a' sárgáját, annak helyébe tedd az emlitett port, kösd öszve edgy tzérnával, füg-

tisztítja, és annak utána kakukkfüvet (áztass) pálinkában, és azzal kend a testét.

Belső romlás ellen.

Szept. 13.-án, 18-án és 19-én ássa ki csikorka-gyökeret. A gyökér közepén levő keménységet vágd ki és vesd el. A gyökér többi részét vízben megmosva vagdald össze, száritsd meg, de ne napon, és amennyit belőle félmarokkal felszedhetsz, új fazékban két icce vízben addig főzzed, amíg a leve két ujjnyira lefő. Miután lehűlt, naponta éhomra élj vele tizenkét napig, ha tovább használod, annál jobb.

Belső részében rosszul van, sok vizet kíván, és nincs étvágya.

Fehér mályvát, fekete ürmöt, ökörfarkkórót és csomborfüvet ássál. Főzz fürdőt belőle, fürödjél benne tizenegyszer, napjában kétszer öt napon át, a hatodik napon egyszer. Csak azon egyszer szedett füvet kell főzni, és annak levét újra melegíteni.

Büdös szájról és izről.

¼ lat mirrhát és ugyanannyi finom nádmézet törj össze. Főzz tojást, vágd ketté, dobd el a sárgáját. Ennek helyébe tedd az említett port, kösd össze cérnával.

függeszd fel edgy tzérnára a' hives pintzében, tégy alá edgy pohárt, a' mi edgy hétig belőle ki tsepeg, az lészen Indiánusi Balsamom.

Csömör ellen.

Tizenkét szál Fodormentát, edgy meszszely téjben főzz-meg, mig fele el fő, idd meg melegen, meg-gyógyulsz.

Csábult ember orvossága.

Fejér Somkórót szedi, mellyet Ugar-fünek-is hívnak, főzd meg edgy nagy fazékban, készítts edgy nagy Dézát, és edgy tövises disznót, a' meg-forrott füvet töltsd a' dézába a' vizzel edgyütt, azontul vágd kétfelé a' disznót, vesd a' dézába. Ugy meg kell kötözni a' Patienst, 's annyi ember legyen körülötte, hogy a' víz kitöltésével és a' disznónak belé vetésével a' Patiens fejét a' dézára hajtsák, abroszal takarják bé, hogy a' Pára a' fejét annál jobban meg-járja, fél óráig kell ugy párgolni edgy végben, és annakutánna hat nap kell vele párgolni, de füvével és vizével nem lévén szükség a' disznóra. NB. Disznó hust, juh hust, föként tejet nem kell enni.

Függeszd fel cémára a hűvös pincében. Tégy alá poharat, s ami belőle egy hétig kicsöpög, az az indiai balzsam.

Csömör ellen.

Tizenkét szál fodormentát főzz meg egy meszely tejben, míg a fele el nem fő. Idd meg melegen, meggyógyulsz.

Csábult ember orvossága.

Fehér somkórót szedj, melyet ugarfűnek is hívnak, főzd meg egy nagy fazékban, készíts elő nagy dézsát és egy sündisznót. A leforrázott füvet töltsd vizével együtt a dézsába, aztán vágd a sündisznót ketté, és dobd a dézsába. A pácienst úgy meg kell kötözni, s annyi ember legyen körülötte, hogy amikor a vizet áttöltik, és a sündisznót belevetik, a páciens fejét a dézsára hajtsák. Takarják be abrosszal, hogy a pára a fejét annál jobban átjárja. Egyszerre félóráig kell így párologni, és azután hat napig kell vele párologtatni, de csak a fű párlatával, a sündisznóra már nincs szükség. NB. Disznóhúst, juhhúst, főként tejet nem kell enni.

Fül zugás ellen.

A' Fekete ürömnek a' levelét törd-meg, fatsard a' levét ruhán által, és a' zugó fülét fel kell forditani, és abba tölteni, és benne tartani fél fertály vagy edgy fertály óráig.

Fuladás ellen.

Kökény-fa gyökeret áss, mosd-meg vizben, vágd apróra, és hat vagy hét ittze vízben főzd-meg, és azzal élj négy napig, más italt ne igyál, halált okoz.

Fog fájás ellen.

Csombor füvet vízben főzz-meg, töltsd a désába, fejét takarja bé, és párgollya öt napig, minden nap kétszer.

Hideg lelés ellen, és egyszersmind jó Laxativa-is.

Négy kék Liliom gyökeret áss fel, reszeld meg, mosárban törd-meg, tölts reá edgy pohár vizet, ha erös a' Patiens természete, két pohár vizet, azt ki kell fatsarni, és éhomra meg-innia.

Köszvény ellen.

Keserü laput Juniusban és Juliusban levelestöl szedgy, főzz belöle ferdöt, förödgy-meg benne két-

Fülzúgás ellen.

A fekete ürömnek a levelét törd meg. A levét facsard át rongyon. A beteg fülkagylóját felfelé kell fordítani, és abba tölteni. És benne kell tartani félnegyed vagy egynegyed óráig.

Fulladás ellen.

Áss ki kökénygyökeret, mosd meg vízben, vágd apróra, és főzd meg hat vagy hét icce vízben. Azzal élj négy napig, más italt ne igyál, mert halált okoz.

Fogfájás ellen.

Csomborfüvet főzz meg vízben, töltsd dézsába. Fejét takarja be, és párologja öt napig, naponta kétszer.

Hideglelés ellen, és egyszersmind jó laxativa is.

Áss ki négy kéklilliom-gyökeret, reszeld meg, törd meg mozsárban, tölts rá egy pohár vizet, ha a páciens erős természetű, két pohár vizet, azt ki kell facsarni, és éhomra meg kell innia.

Köszvény ellen

Keserű laput szedj júniusban és júliusban levelestől. Főzz belőle fürdőt, négy napon át

kétszer négy nap, az ötödik nap egyszer, torkig érjen a' ferdö.

Laxativa.

Galagonya-fa gyümöltsét törd-meg, kend ruhára, mázold-bé tojás fejérivel, ha ködökén alól kötöd, alól, ha pedig felyül, úgy felyül fog purgálni.

Nehéz nyavalya ellen.

Eleven vakondokot rekesz ujj fazékban, tégy reá fedöt, tésztával pamatsold-bé, hogy fel ne szakaszsza, tedd kementzébe, hadd égjen porrá: abból három kés hegynit végy-bé ehomra hóld fogytán, és mindenkor kilentz nap; ezt három Honapban kell tselekedni, mindenkor hóldfogytán. NB. Fél esztendeig se Sert, se Bort, se Pályinkát ne igyék.

Oldal nyilallás ellen.

Edgy darab timsót három tojás fejéríben mind addig keverd, mig nem az meg-ólltatik, akkor vess közzé kevés árpa lisztet, keverd, mig tésztává lészen, kend ruhára, ragaszd fájós oldaladra.

Sülly ellen.

Szedj Sülly-füvet, mellyet kövér rósának-is hivnak, törd öszve, azzal kösd. NB. A/ szömörts ellen-is jó.

naponta kétszer fürödj meg benne, az ötödik napon egyszer. A fürdő vize torkodig érjen.

Laxativa.

Galagonyabokor gyümölcsét törd meg, kend rongyra, mázold be tojásfehérjével. Ha köldökön alul kötöd, alul, ha pedig felül, úgy felül fog purgálni.

Nehéz nyavalya ellen.

Eleven vakondot zárj új fazékba, tégy rá fedőt, tésztával ragaszd le, hogy fel ne szakitsa. Tedd kemencébe, hadd égjen porrá. Abból végy be éhomra három késhegynyit fogyó holdkor és mindenkor kilenc napon át; ezt három hónapig kell tenni, mindig fogyó holdkor. NB. Félévig se sört, se bort, se pálinkát ne igyék.

Oldal nyilalás ellen.

Egy darab timsót három tojást fehérjében mindaddig keverj, amíg fel nem habzik. Akkor vess közé kevés árpalisztet, keverd amíg tésztává nem lesz. Kend ruhára, és ragaszd a fájós oldaladra.

Süllv ellen.

Szedj sülyfüvet, melyet kövér rózsának is hívnak. Törd össze, azzal kösd be. NB. A szeplő ellen is jó.

Sérés és lépdagadás ellen.

Füzfa levelet kell borban főzni, és azzal magát kötözni.

Régi sebet gyógyitani.

Hat ittzés fazékba vess két font óltatlan meszet, tölts reá vizet, a' le-szürt levébe vess két lat antimonium és sublimatumot, azzal napjában négyszer-is gyenge ruhával mosogasd a' sebet, és kössed.

Száraz betegség ellen.

Ass Kattan-kórót zöld levelestül 's gyökerestül, szedj Kakuk-füvet gyökerestül, és földi eper levelet gyökerestül, metéld-öszve, egyikből annyit vévén, mint a' másikból, savóban főzd-meg, mint a' Herbatheát igyad-meg forralva, 17. nap reggelenként, tiszta mézzel. Azomban tsinálj flastromot, egy marok köleskását mosárban öszve törvén, veres hagymával, és borban meg-főzvén, kösd a' gyomrára szorossan, három nap azt azon hordozza. Ezt tselekedje ismét más két izben, megujjitván mind annyiszor a' kötést, és igy kilentz napig kötözve járjon.

Szív fájás ellen.

Szedj szapora-füvet Septembernek hetedik napja előtt, párgold vele a' fejedet minden nap kétszer egy hétig.

Vér-

Sérv és lépdagadás ellen.

Fűzfalevelet kell borban főzni, és azzal magát bekötözni.

Régi sebet gyógyítani.

Hat iccés fazékba dobj két font oltatlan meszet. Tölts rá vizet, a leszűrt levébe vess két lat ónt és szublimátot, azzal napjában négyszer is gyenge ruhával mosogasd a sebet és kötözzed.

Száraz betegség ellen.

Ass ki katángkórót zöld levelestől és gyökerestől, szedj kakukkfüvet gyökerestől és földi eperlevelet gyökerestől. Metéld össze, egyikből végy ugyanannyit, mint a másikból, főzd meg savóban, idd meg forralva, mint a herbateát 17 napon át reggelenkint tiszta mézzel. Csinálj tapaszt: Törj össze mozsárban egy marok kőleskását, főzd meg vereshagymával borban. Köss szorosan a gyomrára. Három napig hordozza azt. Csinálja ezt ismét más két alkalommal, mindannyiszor újítsa meg a kötést, és így hordja kilenc napig.

Szívfájás ellen.

Szedj szaporafüvet szeptember hetedike előtt, párold vele a fejedet naponta kétszer egy hétig.

Vér has ellen.

Edgy meszszely édes téjben tõlts edgy pohár égett bort, és azt vagy két hajtókában idd-meg.

Marha dõg ellen.

Hajag fát Juliusban száraszsz-meg, 's törd porrá, felét a' pornak edgy darab ó hájjal tõrd-öszve, azzal a' válu fenekét végig kend-meg, tõlts tele azután vízzel, a' meg-maradott port felyûl hintsd a' vizen, és a' szomjú marhát azzal a' vízzel itasd.

Ezer jó hasznú Irat lehet készíteni,

Ha 13. lat veres Miniumot, fél font sárga viszszat, két lat Kámfort, edgy font fa olajt, annak rendi szerént, egybe timporálsz.

Piget reliqua Wáliani systematis medicamenta recitare, inueniuntur tales passim in plebe nostra ab antiquissimis iam temporibus receptorum et vsitatorum remediorum vulgarium formulae quam plurimae, quibus illa in morbis leniendis vti coacta est, quod in tot tantisque continuorum bellorum calamitatibus, barbararum gentium incursionibus, et Medicorum et Pharmacopolarum magna subinde Regnum hoc nostrum laborauerit inopia. Vt Patres Societatis de Nomine Iesu nuncupatae Csikienses

Vérkas ellen.

Egy meszely édes tejbe tölts egy pohár égett bort, és azt vagy két hajtókában idd meg.

Marhatész ellen.

Szárítsd meg júliusban hajag fát, s törd porrá. E pornak felét egy darab régi hájjal törd össze, azzal kend ki végig a vályú fenekét. Aztán töltsd tele vízzel, a megmaradt porral hintsd be a víz felszínét, és a szomjas marhát evvel a vízzel itasd.

Ezer jóhasznú írt lehet készíteni.

ha 13 lat veres miniumot, fél font sárga viaszt, két lat kámfort, egy font faolajat annak rendje szerint egybevegyítesz.

Szégyeljük Wáli rendszerének többi orvosságát idézni. Népünk körében már a legrégibb idők óta mindenfelé megtalálható sok ilyenféle bevett és használatos népi gyógyszer előírása, melyeket a betegségek csillapítására kénytelen volt használni. Mert ez a mi országunk időnkint a sok és nagy háború miatt, amikor barbár népek elözönlötték, nagy orvos- és gyógyszerhiányban szenvedett. Hogy a Jézus-társaság csiki atyái

in Transiluania fauorem plebis quoque infimae aucuparentur, magnam huiuscemodi medicamentorum plebeorum farraginem ex obsoletis obuiis quibusuis chartulis nullo obseruato, praeter elementariarum litterarum, ordine conuasarunt, et sub titulo: *Házi közönséges Orvosságok*, typis suis Academicis Claudiopoli Anno 1763. in 8. plag. 10. in lucem protruserunt. Eiusdem fere indolis libellus est Matthaei Juhász, Hungari, Ordin. S. Francisci Conuentualium, *Házi Patika* inscriptus, et in 4. plag. 12. publicatus.

Sed non prius calamum bona Lectoris venia e manibus deposuero, quam Bagliui in hanc rem effatum, operum Antwerp. Anno 1719. in 4. edit. pag. 384. Cap. IX. de ciborum delectu in morbis curandis sine ope remediorum, recitauero: —

Depranatae vero hnic consuetudini magnam occasionem dedere Medici, qui nunc vernacula sua lingua omnia typis mandant, et Vetulas docent e culina cum ipsis etiam Medicinae Principibus arroganter disputare, et de mille receptulis delirare. Reipublicae Medicae et litterariae lingua, Romana esto: per eam iura dicuntor in medicina, et populum arcentor a scientiarum mysteriis. Quid Gallica? Quid Anglica, quid Germanica (adde Hungarica) *Lingua, medicinae sacra in vulgus proferre iuuat?* Teste Hippocrate de Lege: *Sacra hominibus sacris communicanda; profanis vero nefas, priusquam scientiae mysteriis sunt initiati.*

ARTI-

Erdélyben a legalsóbb népréteg jóindulatát is megszerezzék, az efajta népi orvosságokból mindenféle közönséges, elavult cédulákról egész tömeget hordtak össze. Ezeket, az elemi tudásén kívül semmilyen más rendszert sem véve figyelembe, *Házi közönséges Orvosságok* címmel saját akadémiai nyomdájukban Kolozsvárott 1763-ban, 8° alakban, 10 íven megjelentették. Körülbelül ugyanilyen jellegű Szent Ferenc konventuális rendje magyar tagjának, Juhász Mátéának *Házi Patika* című könyvecskéje, mely 4° alakban, 12 íven jelent meg.

Az olvasó szives engedelmével nem teszem le előbb a tollat, mig nem idézem Baglivi-nek idevonatkozó kijelentését művei 1719-i antwerpeni, 4° alakú kiadásának 384. lapjáról, a IX. fejezetből, mely az orvosságok segitsége nélkül, az ételek kiválogatásával történő gyógyitásról szól: —

Ennek a helytelen szokásnak kiváló alkalmat szolgáltattak az orvosok, akik most mindent kinyomatnak az anyanyelvükön, s igy megtanitják a vénasszonyokat arra, hogy fazékjaik mellől szemtelenül vitába szálljanak még az orvostudomány legjobbjaival is, és ezernyi receptről álmodozzanak. Az orvosi és tudományos világ nyelve a latin legyen. Ezen döntsenek az orvostudományban, és a népet tartsák távol a tudomány titkaitól. Mit ér francia, angol, német (tedd hozzá: magyar) *nyelven a tömegbe vinni az orvostudomány titkait?* Hippocrates tanúsítja a Törvénytől: *A titkokat csak a titkoknak szentelt emberekkel kell közölni; a kivülállókkal nem szabad mindaddig, amíg be nem avatták őket a tudomány titkaiba.*

ARTICVLVS XX.

WINDISCH (Ioannes Theophilus). Eximius hic Patriae Medicus, vitam anno 1689. die 16. Aug. Posonii accepit, et cura parentum, qui nobiles ei obtigerunt, religionis et litterarum fundamentis imbutus, in Gymnasio Augustanae Confessioni addictorum Posoniensi elegantiores litteras ita excoluit, vt anno 1710. dignus censeretur Germaniae Athenaea inuisere. Ienae se totum arti medendi addixit, inde Erfordam se contulit, vtrobique in inuestigandis studii tam ardui mysteriis, viaque ad feliciorem artis exercitationem inquirenda doctores, ducesque spectatae fidei non modo nactus, sed etiam gradu haud impari secutus est. Horum enim fide, atque institutione eas fecit in hoc studii genere progressiones, vt dato comparatae eruditionis documento, de *Languore Pannonico* docte commentatus, viam sibi ad dignitatem aperiret et summos laureae medicae honores anno Christiano 1714. exhibente, ritu maiorum, insignia, illustrium Viro meritorum Ludouico Friderico Iacobi, adplausu omnium maximo consequeretur. Nomen autem hoc vt facto tueretur, auspicatumque artis suae periculum faceret, sexto, quam exierat, anno in patriam tellurem reuertit. Qua re haud infeliciter coepta, sic industriam suam quotidianis experimentis in libera atque regia ciuitate Baziniensi exercebat, vt et se in adhibendae curationis prudentia redderet confirmatiorem, et amorem beneuolentiamque

XX. CIKKELY.

WINDISCH (János Teofil). E kiváló hazai orvosunk 1689. aug. 16-án Pozsonyban kezdte életét. Szülei nemesek voltak, és gondoskodásuk folytán ismerkedett meg a vallás és tudomány elemeivel. A pozsonyi ágostai hitvallásúak liceumában úgy művelte a választékosabb tudományt, hogy 1710-ben méltónak találták arra, hogy Németország egyetemeit látogassa. Jénában teljesen az orvostudománynak szentelte magát. Onnan Erfurtba ment. Mindkét helyen nemcsak tanárokra és tekintélyes vezetőkre talált, akik e nehéz tudomány titkainak feltárására és a gyakorlat sikeres útjának megtalálására oktatták s vezették, hanem hasonló színvonalon követte is őket. Lelkiismeretes tanításuk eredményeképpen nagy fokú előmenetelt tanúsított ebben a tudományágban, úgyhogy miután megszerezte képzettsége oklevelét, a *Magyar Birodalomról* oly tudósan értekezett, hogy megnyílt előtte az út az akadémiai méltósághoz. Az orvostudomány legmagasabb fokozatát, az orvosdoktorátust a kereszténység 1714. esztendejében mindenkinek nagy tetszésnyilvánítása mellett nyerte el, mikőzben Jacobi Lajos Frigyes adta át ennek az érdemes embernek ősi szokás szerint a doktori jelvényeket. Hogy pedig nevét tetteivel is igazolja, és tudásának első próbáit megállja, a kiutazását követő hatodik évben hazatért. Szorgalmát kezdetben Bazin szabad királyi városban mindennap olyan sikeresen tette próbára, és úgy gyakorolta, hogy egyrészt maga is megszilárdult a gyógyítás okos alkalmazásában, másrészt megszerezte valamennyi polgártársa

omnium ciuium sibi compararet. Natalis soli dulcedine captus, et crebris amicorum exhortationibus victus, relicto Bazinio, anno 1718. Posonium, vbi primam mundi huius lucem adspexit, transiuit, et heic loci Medici clinici personam magna dexteritate, vt et felicitate praesertim apud infantes sustinuit, vt paruulorum Medicus, *der Kinderarzt* nominaretur. Eodem ipso, quem statim nominauimus, anno, celeberrimi Sempronienſium Medici Andreae Loewii alias a nobis laudati filiam, Estheram, virginem singularibus animi corporisque dotibus conspicuam, quod Themistoclis exemplo non ludibria fortunae quaereret, sibi in coniugem elegit, ex qua vnicam dumtaxat filiolam, dictam Theresiam, suscepit, mox viro probatae fidei atque multae experientiae, *Christophoro Seguero*, Iudici S. Georgiensi, nuptui collocatam, et illo e viuentium numero exemto, *Ioanni Szeletzki*, eiusdem Ciuitatis Notario nuptam, hodiedum inter mortales superstitem. Sed non ista solum, quae priuata esse videntur, verum etiam publicum existimationis bonae ac dignitatis documentum Nostri merita illustrauit, anno enim 1729. in consortium Collegarum illustris Nat. Curios. Societatis vltro receptus, auctoritatis fideique Caesareae diplomate confirmatus, cognomentumque *Hieracis*, ab Epiphanio et Hilario notatum, indeptus est. Quum longiore annorum serie dignus videretur omnibus, intractabilis morbi vi et diuturnitate accidit, vt annum aetatis quadragesimum tertium, qui fuit

la-

szeretetét és jóindulatát. Mivel a szülővárosa utáni édes vágy ejtette őt hatalmába, és meggyőzték barátainak gyakori buzdításai, otthagyta Bazint, és 1718-ban átment Pozsonyba, ahol először pillantotta meg a napvilágot. Itt nagy ügyességgel, s főként a gyermekek körében nagy sikerrel is látta el a kórházi orvos szerepét, úgyhogy *der Kinderarzt*-nak, azaz a kisdedek orvosának nevezték. Ugyanebben a fentemlített esztendőben a soproniak híres orvosának, az általunk másutt említett Loew Andrásnak Eszter nevű, kiváló lelki és testi képességekkel megáldott hajadon leányát választotta hitveséül, mert Themistocles példájára nem kereste a szerencse szeszélyeit. Tőle csak egy leánykája volt, Teréz, akit később a kipróbált és tapasztalt pozsonyszentgyörgyi bíróhoz, *Segner Kristófhoz* adott feleségül, majd miután ez meghalt, *Szeleczki Jánosnak*, ugyanazon város jegyzőjének lett ma is élő felesége. Ám nemcsak ezek a magánéletbe tartozóknak látszó dolgok tanúsították érdemeit, hanem a közmegbecsülés és méltányolás jele is. 1729-ben ugyanis önként felvették őt tagnak a híres Természetbúvárok Társulatába. Ezt a császári pecsét tekintélyével is megerősítették. Ekkor nyerte el a *Hierax* melléknevet, amit már Epiphanius és Hilarius is említ. Bár mindenki hosszú életre tartotta őt érdemesnek, hosszas és makacs betegség következtében életének negyvenharmadik, a fo-

labentis seculi tricesimus secundus, nondum supergressus, consumtis omnibus corporis viribus die 4ta Maii vitam cum morte commutaret, in aliis seruandis, quam se ipso, felicior. *Brückmannus*, notissimus in orbe peregrinator, in reditu ex Hungaria, *Windischii* Nostri, quocum familiariter Posonii conuersatus est, non sine laudum praeconio meminit in *Memorabilibus Posoniensibus* Centur. I. Epist. itiner. XLVIII. Idem de hoc Windischio legere licet in laudatione quoque funebri, *Georg. Sigism. Liebezeitio*, Medico Semproniensi, a Clar. *Dan. Haynotzio*, praeceptore nostro olim fidelissimo, anno 1739. recitata, et ibidem anno eodem in 4. typis expressa. Perantiquae Posoniensium nobilissimae Windischianae gentis familiae, praeter Medicum hunnce nostrum, patruus eiusdem, *Carolus Theophilus Windisch*, Vir Senatorii ordinis consultissimus, aetate hac nostra magno est ornamento, qui non modo eximio bonae frugis libro geographico anno 1780. Posonii Vol. II. edito rempublicam litterariam Hungariae iam beauit, sed erudito quoque *Promtuario litterario Hungarico* scripto Periodico, exteris quoque nationibus iam apprime cognito, *Vngrisches Magazin* inscribi solito, pergit optimo consilio quotannis illustrare: quare vt insigni hac ad laudem via Vir eruditissimus progrediatur, ex animo precamur.

OPE-

lyó évszázadnak harminckettedik évét el sem érve, miután testi ereje teljesen felőrlődött, május 4-én felcserélte életét a halállal, sikeresebb lévén mások megmentésében, mint a saját magáéban. *Brückmann*, az ismert világutazó Magyarországról való visszatértében *Windischünket*, akivel Pozsonyban barátságos kapcsolatba került, I. száz útilevele közül a 48-ban *Pozsony nevezetességei* között dicsérve és magasztalva említi. Hasonlók olvashatók erről a Windischről abban a gyászbeszédben, melyet hajdani hűséges tanárunk, a tudós *Hajnóczy Dániel* mondott 1739-ben *Liebezeit György Zsigmond* soproni orvos fölött, s amelyet ugyanott nyomtak ki 4° alakban ugyanabban az évben. A régi pozsonyi nemzetségből származó Windisch-családnak ezen a mi orvosunkon kívül korunkban nagy díszére válik nagybátyja, *Windisch Károly Gottlieb*, bölcs városi tanácsos. A magyar tudományos életet nemcsak kiválóan nagyérdemű, 1780-ban Pozsonyban már két kötetben ki is adott földrajzi könyvvel szerencséltette, hanem az *Ungrisches Magazin* című, a külföldön is jól ismert, évről évre megjelenő folyóirat révén, mint valami *magyar tudományos tárház* segítségével igyekszik azt jószándékkal ismertté tenni. Ezért szívből kívánjuk, hogy tudósunk tovább haladjon e kiválóan dicséretes úton.

OPERA

1.) Dissertatio inaug. med. Praeside Lud. Frid. Iacobi, *De Languore Pannonico*. Erfordiae an. 1714. in 4. plag. 4.

2.) Disput. med. *De morbo petechiali epidemico*. Ienae an. 1716. in 4.

3.) *Flora Pannonica, seu Posoniensis*. In opere hoc conscribendo multum auctor noster desudauerat, huius quippe Adfinis sui exemplo excitatus quoque est *Carolus Frider. Lorerius*, Semproniensium Medicus, Acad. Nat. CC. Pittalus, vt consilium de Flora Pannonica conscribenda caperet, mox in Appendice Nat. Curios. Vol. V. pag. 145. in Act. Erudit. Lipsiens. an. 1739. pag. 665. publicatum, et Commercio Litter. Norico an. 1739. hebdom. 41. Haec et alia laboriosissimi Medici nostri magno labore conscripta volumina ad inutilia quaedam, quod dolendum est, incipiunt ab haeredibus suis iam adhiberi ministeria.*

* Sed ne sexum quidem sequiorem in Hungaria studium Medicinae aspernari, vel solo *Cometis Catharinae Bethlen*, feminae supra sexum suum, vltra quam crederes, eruditissimae, et Medicinae peritia clarissimae exemplo rem esse euidentissimam, Biographiae nostrae Centur. I. Artic. X. pluribus verbis annuntiauimus, quae hic repetere instituti ratio haud quaquam patitur. Vice hac li-

MŰVEI

1. Orvosavató értekezés Jacobi Lajos Frigyes elnöklete alatt *De Languore Pannonico* (A magyar betegség) cimmel. Erfurt, 1714. 4° alakban, 4 íven.
2. Orvosi értekezés *De morbo petechiali epidemico.* (A járványos patécslázról.) Jéna, 1716. 4° alakban.
3. *Flora Pannonica, seu Posoniensis.* (Magyarországi, azaz pozsonyi flóra.) Műve megírásán szerzőnk sokat fáradozott. Sógorának e példáján felbuzdulva szándékozott Loew Károly Frigyes, soproni orvos, Pittalus néven a Természetbúvárok Akadémiájának tagja a Magyarországi Flórát megírni, amit később közzétettek a Természetbúvárok Adalékainak V. kötetében, a 145. lapon, a Lipcsei Tudóstársaság Közleményei 1739-i évfolyamának 665. lapján és a Bajor Tudományos Közlöny 1739-i évfolyamának 41. lapján. Dolgos orvosunknak ezt, és egyéb nagy munkával megírt köteteit örökösei, sajnos, haszontalan célokra kezdik használni.*)

* Az pedig, hogy Magyarországon az orvostudomány tanulmányozását még a gyöngébb nem sem veti meg, világos *Beithe Kata grófnak*, ennek a neme színvonalát meghaladó, hibátlanúl művelt és az orvostudományban való jártasságáról ismert nőnek példájából. Mivel erről l. száz életrajzunk X. cikkelyében bővebben beszámoltunk, művünk mérete nem engedi meg, hogy itt megismételjük. Legyen szabad

liceat interim alias quoque Hungariae Matronas, ingenii atque eruditionis laude conspicuas, quas quidem memoria nobis suggerit, loco hoc strictim recensere:

1.) *Sarlotta*, Gyulae Ducis Hungarorum, Constantinopoli militiae Christianae adscripti, filia, Geysae Ducis nuptui tradita, et mox S. Stephani Regis Mater, quod in Christiana genitoris sui domo aleretur, et patria disciplina erudiretur, illius potissimum opera Geysam Maritum coelesti veritate imbutum, gentemque Hungaricam ad meliorem frugem adductam fuisse, optimorum quorumuis Graecorum inprimis. Historicorum testimoniis suffultus credit *Godefredus Schwartzius in Dissert. de initiis Religionis Christianae inter Hungaros*. Lipsiae An. 1740. in 4. edita.

2.) *Gisela*, Henrici II. Imperatoris soror germana, S. Stephani Regis vxor; principem maritum et populum Hungaricum in suscepta iam ante religione Christiana, exemplo suo, et datis salubribus consiliis, plurimum confirmauisse, domesticorum, sed exterorum praecipue, antiquioris aeui scriptorum fide asseritur.

3. *Cunegundis*, Regia Hungariae Princeps, ac deinde Poloniae Regina, quantum eruditione, et vitae simul sanctimonia inclaruerit, ex vita eius MScto codici membranaceo ab incerto auctore anno Domini MCCCCI inaruta in forma 8. mai. et in Bibliotheca R. Poloniae Zalusciana custodita, licebit addiscere; quam eiusdem Cu-

ne-

azonban ezúttal Magyarország más, jeles tehetségű és tudományú asszonyairól itt futólag beszámolunk, már ti. akiket az emlékezetünk felidéz:

1. *Sarolta*, a Konstantinápolyban Krisztus katonai közé felvett Gyula, magyar vezér leánya, Géza fejedelem házastársa, és később Szent István király anyja. *Srövertus Gottfried* a *De initiis Religionis Christianae inter Hungaros* (A keresztény vallás kezdetei a magyarok között) címen írt, Lipcsében 1740-ben, 4° alakban kiadott értekezésében kitűnő, főleg görög történészek tanúságtételére támaszkodva úgy véli, hogy, mivel anyja keresztény házában nevelkedett, és apja szigora oktatta, főként az ő műve volt, hogy férje, Géza a mennyei igazságot szívta magába, és a magyar nemzet jobb belátásra tért.

2. *Gizella*, II. Henrik császár édesnővére, Szent István király felesége. A régi koroknak mind hazai, mind főként külföldi krónikásai azt vallják, hogy élete példájával és üdvös tanácsaival nagyon megerősítette fejedelmi férjét a magyar népet a már felvett keresztény vallásban.

3. *Kinga*, magyar királyi hercegnő, és azután Lengyelország királynéja. A lengyelországi Zaluski-család könyvtárában őrzött, az Úr 1401. évében nagy 8° alakú pergamen kódexlapokra ismeretlen szerző által írt életrajzából megtudhatjuk, mennyire híres volt tudásáról és együttal szent életéről.

negundis vitam litteris Gothicis codici chartaceo inscriptam Bibliotheca huius Kazzaiana adseruat, quae haud quaquam aetate est inferior: sed ab vtraque hac B. Cunegundis vita plurimum differt a Tyrnauiensibus Soc. Iesu Patribus ante annos XX. in 4. typis academicis vulgata.

4.) *S. Salomaea*, Haliciae, Regno Hungariae obnoxiae, Regina, quibus pro more Seculi illius innutrita fuerit scientiis, Codex membranaceus incerto auctore forma 8, maiori conscriptus, et a nemine quoquam in lucem prolatus, in Bibliotheca Zalusciana publice ordine MDCCCCLXXVII. custoditus potest edocere; cuius initium tale est: *In nomine Domini. Amen. Incipit vita sancte Salomee anno Domini MCCCCI.* Extrema pagina deficit. Laudes Salomeae huius Carmine elegiaco cecinit *Georgius Tizzinensis*, Cracouiae an. 1537. in 4. typis edito.

5.) *Elisabetha*, Alberti II. Imperatoris et Regis Hungariae filia, Sigismundi Pannoniarum Regis neptis, Casimiro III. Iagellonidi Poloniae Regi elocata, reliquit confectum a se *de Institutione regii Pueri* opusculum manu exaratum, quod teste Iacobo Frisio in Gesnerianae Bibliothecae Epitome Tiguri anno 1583. impressa pag. 213. in Augusta Bibliotheca Vindobonensi delitescit.

6.) *Beatrix Regina*, Matthiae Coruini coniux, teste *Galeoto Martio in Commentario de egregie, sapienter et iocose dictis et factis* Matthiae I. Regis, fuit femina omnium doctissima. *Naldus*

Nal-

Ugyanilyen életrajzot őriz Kingáról papirlapos, gótbetűs kódexben az itteni Kazai-féle könyvtár. De mindkettőtől sokban eltér Szent Kingának az az életleírása, melyet húsz évvel ezelőtt a Jézus-társaság nagyszombati atyái tettek közzé 4° alakban egyetemi nyomdájukban.

4. *Szent Szalóme*, a Magyarországhoz tartozó Halics királynéja. A Zaluski-család könyvtárában 1977. szám alatt nyilvántartott, ismeretlen szerzőtől való, nagy 8° alakú és eddig még senki által ki nem adott pergamen-kódexből megtudhatjuk, minő tudományokra nevelték őt a korabeli szokások szerint. A szöveg így kezdődik: *Az Úr nevében. Ámen. Kezdődik szent Szalóme életrajza az Úrnak* 1401. *esztendejében*. Utolsó lapja hiányzik. Ennek a Szalómének a dicséretét énekelte meg elégikus versben *Tinnaeus György*. Kiadták Krakkóban 1537-ben, 4° alakban.

5. *Erzsébet*, II. Albert császár és magyar király leánya, Zsigmond magyar király unokája Lengyelország királyához, a Jagelló-házi III. Kázmérhoz ment férjhez. *De institutione regii Pueri* (A királyi gyermek nevelése) címen kézzel írt kis művet hagyott hátra, mely a bécsi Császári Könyvtárban rejtőzik annak az ismertetésnek 213. lapja szerint, amit *Frölner Jakab* nyomatott 1583-ban Zürichben a Gesner- féle könyvtárról.

6. *Beatrix királyné*. Hollós Mátyás hitvese Galeotti Marzio *Commentarium de egregia, sapienter et jocose dictis et factis* Matthiae I. Regis (Feljegyzések I. Mátyás király kiváló, bölcs és tréfás mondásairól és tetteiről) című műve szerint nagyon tudós asszony volt.

Naldius de laudibus Augustae Bibliothecae, Carminum Libr. I. v. 233 seq. adpellat feminam ab omni scientiarum genere instructam, dum ita ille inter cetera:

Nouerat illa, nouum quidquid docuere Camoenae,
Scriptores priscos, quodque insparsuit Apollo
Mentibus illorum, satis haec agnoscit, et illud
Quod monuere Viri, de Christo digna locuti,
Non fugit hanc. etc.

Idem *Naldius in Epistola ad Matthaeum Corvinum*, Carminibus praefixa, nominat Beatricem Reginam tanta humanarum diuinarumque rerum scientia refertissimam, vt et laudem Corneliae Grachorum matris, atque Sybillarum, quaecunque floruerunt, facile obscurare posse videatur. In scientia quoque Medica haud vulgariter fuisse versatam Beatricem, *Bonfinius* Decad. IV. Lib. VIII. pag. m. 665. non obscure innuit.

7.) *Barbara de Zapolya*, Comitis Scepusiensis Stephani de Zapolya, regni Hungariae Palatini, Nata, prima eaque amantissima Sigismundi I. Polonorum Regis vxor. Ita bene latine docta fuit, vt veteris Latii auctores optime intelligeret, regemque maritum a regno suo absentem litteris latine scriptis prosequeretur. Epistolae illae a *Stanislao Gorscio* Canonico Cracouiensi studiose collectae in publicam R. Poloniae Bibliothecam Zaluscianam illatae, Actisque Sigismundi Regis et propriis Critii operibus MSctis insertae sunt.

8.) *Gre-*

Naldi Naldo Versei I. kötetének 233. skk. versszakaiban, melyek a Királyi Könyvtárat magasztalják, minden tudományban képzett asszonynak nevezi őt. Többek között ezt írja róla:

Tudta ő azt, mit mind a külső Cornelius tanított,
Hajdani írókat s mit Apollo sugallt vala nékik,
Jól ismeré azt is mit a krisztusi tan hirdetői
Mesterük igéit ismételvén neki mondták.
El nem kerülte őt, stb.

Ugyanez a *Naldi* a Versei elé tett, *Hellén Mátyáshoz szóló levelében* azt mondja Beatrix királynéról, hogy az emberi és isteni dolgok oly nagy tudása töltí el őt, hogy úgy tűnik, könnyen el tudja homályosítani Cornelianak, a Gracchusok anyjának és valamennyi valaha is élt Szibillának a dicsőségét. *Bonfini* IV. dekaszámak VIII. könyvében, a 665. lapon Beatrixnak az orvostudományban való nem mindennapos jártasságára is világosan céloz.

7. *Szapolyai Borbála*. Szapolyai István szepesi grófnak és Magyarország nádorának a leánya, I. Zsigmond lengyel királynak első, hőn szeretett felesége. Oly jól tudott latinul, hogy jól megértette a régi latin szerzőket, és az országtól távollevő királyi férjét latinul írt levelekkel kereste fel. Ezeket a leveleket *Goracius Szaeuszló*, krakkói kanonok gondosan összegyűjtötte és elhelyezte a lengyelországi Zaluski-család nyilvános könyvtárában. Ott bekebelek azokat Zsigmond király okiratai és *Cracius* saját, kéziratban levő művei közé.

8.) *Griseldis Báthori*, Christophori Báthori, Transiluaniae Principis, ex coniuga vitae socia Elisabetha Botskay nata Filia, regni Poloniarum Cancellario, supremo copiarum Duci, *Io. Zamoscio* nupta, elegantioribus litteris, et liberalibus disciplinis instituta ita Latinae linguae a teneris annis adsueuit, vt cum Heroë marito suo non aliter quam illa in colloquiis vteretur. Mutuas illustrium horum coniugum Epistolas, propriis ipsorum manibus perscriptas sermone latino, in Bibliotheca Academica Zamoscensi adseruari in *Ianocianis* Vol. II. pag. 14. legitur.

9.) *Susanna Lorántfi*, Michaëlis Lorántfi, oppidi S. Patak Domini, vnica haeres, Georgii Rákóczii I. Transiluaniae Principis vxor, femina eruditionis laude conspicua, insigne opus theologicum elucubrauit sub titulo: *Moses és a' Próféták*, az az: *Az igaz Keresztényi Vallásnak XLV. ágazatinak Szent Irás-béli gyözhetetlen bizonyság tétele.* Albae Iuliae An. 1641. in 4. alph. I.

10.) *Catharina Sidonia Petróczi*, Stephani Petróczi Viri praenobilis filia, Comitis Laurentii Pekri coniux, talia in lucem emisit Ioannis Arndii opera ex idiomate Germanico in Hungaricum conuersa: 1.) *Kereszt nehéz terhe alatt el-bádgyatt szívéket élesztő jó illatu XII. Liliom.* Claudiopoli an. 1705. in 12. plag. 9. Iterauit neptis, Libera Baronissa Polixena Daniel de Vargyas, Claudiop. an. 1764. 8. 2.) *Jó illatu füttölgö igaz szív.* Leutschov. an. 1708. 8.

3.)

8. *Báthory Grizeldiszt*, Báthory Kristóf erdélyi fejedelemnek hitvestársától, Bocskai Erzsébettől született leányát Lengyelország kancellárjával s hadainak fővezérével, *Zamoiski Jánossal* adták össze. Képzett volt a szépirodalomban és a szabad tudományokban, s a latin nyelvhez kiskorától fogva úgy hozzászokott, hogy vitéz férjével beszélgetve csak ezt a nyelvet használta. A *Janociana* II. kötetének 14. lapján azt olvassuk, hogy ennek az ismert házaspárnak kölcsönös latinnyelvű levelezését az Egyetemi Könyvtár Zamoiski-féle gyűjteményében őrzik.

9. *Lorántffy Zsuszanna*, Lorántffy Mihálynak, Sárospatak urának egyetlen örököse, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége nagytudású asszony létére kiváló hittudományi művet dolgozott ki ezen a címen: *Mózes és a próféták*, azaz: *Az igaz keresztény vallás 45 ágazatának szentírásbeli győzhetetlen bizonyságtétele*. Gyulafehérvárott 1641-ben, 4° alakban, a — i jelzésű íven.

10. *Petrőczi Kata Szidónia*, nemes Petrőczi István leánya, gróf Pekri Lőrinc felesége fordította le németről magyarra, és nyilvánosságra hozta Arnd Jánosnak következő műveit: 1. *A keresztnehéz terhe alatt elbágyadt szívoket élesztő jóillatú 12 liliom*. Kolozsvárott, 1705. 12° alakban, 9 íven. Ismét kiadta unokahuga, Vargyasi Daniel Polixéna bárónő Kolozsvárott, 1764-ben, 8° alakban. 2. *Jóillatú füstölgő igaz szív*. Lőcse, 1708.

3.) *A' Pápista zallásra hajlott Lutheránusok' lelkek' esméretinek kinja.* Tali sub titulo promulgauit Io. Maieri Theol. Doct. opusculum theorisco sermone editum. Hamb. an. 1690. in 8.

11.) *Sophia Báthori*, Gerogii Rákóczi II. infelicis Transiluaniae Principis coniux, et Francisci tumultuantis mater, spreta auita post mortem mariti religione, opera P. P. Soc. Iesu, quibus insigne addixit heredium, sed mox a Tökölio interceptum, Ecclesiae Romanae adgregata est, et edidit vernacula lingua *Libellum precationum*, adoptatis opinionibus suis accomodatum, Tyrnauiae repetitis vicibus in 8. typis expressum.

12.) *Iuditha Ujjfalusi*, ex ordine Clarissarum Virgo Monialis Tyrnauiensis, ex sermone Bohemico in Hungaricum transtulit *Vitam Iesu et Mariae*, Tyrnauiae saepius, vltima vero vice an. 1746. in 8. prelo typographico subiectam.

13.) *Polixena Daniel de Vargyas*, Lib. Baronis Stephani Daniel de Vargyas filia, L. B. Stephani Vesselényi coniux, Graecae et Latinae Linguarum notitia in modum *Mariae Schurmann* clarissima, Ethicam Christianam *Benedicti Picteti* e latino sermone in vernaculum transposuit, hoc illi dato titulo: *A' Kereszteyény Ethikának summás vileje*. Claudiopoli an. 1752. in 8. alph. I. plag. 9. Eruditissimi genitoris sui *Monita paterna*, Cibinii an. 1752. edita, Hungaricae consuetudini donauit, ast in vulgus exire haud iusserat.

8°. 3. *A pápista vallásra hajlott luteránusok lelkiismeretének kénja.* Ezen a címen tette közzé Mayer János hittudományi doktornak Hamburgban 1690-ben, 8° alakban kiadott kis németnyelvű művét.

11. *Báthory Zsófia*, a szerencsétlen sorsú II. Rákóczi György, erdélyi fejedelem hitvestársa, és a felkelő Ferencnek anyja, férje halála után ősei vallását megvetve a Jézustársaság atyáinak segítségével, akikre jelentős, de később Thökölytől lefoglalt örökséget hagyott, a római egyházhoz csatlakozott. Hazai nyelven *Imádságos könyvet* adott ki, mely alkalmazkodik azokhoz a nézetekhez, melyeket magáévá tett. Nagyszombatban nyomták ki ismételten 8° alakban.

12. *Ujfalusi Judit*, a nagyszombati klarisszazárda apácája cseh nyelvről magyarra fordította *Jézus és Mária életét*, mely többször került Nagyszombatban sajtó alá, legutóbb 1746-ban 8° alakban.*

13. *Vargyasi Daniel Polixéna*, vargyasi Daniel István báró leánya, Wesselényi István báró felesége, aki görög és latin nyelvismeretéről olyan híres volt, mint *Schurmann Mária*, *Pictet Benedek* Ethica Christiana (Keresztyén erkölcstan) című művét latin nyelvről lefordította anyanyelvére, s ezt a címet adta neki: *A keresztyén etikának summás veleje.* Kolozsvárott, 1752. 8° alakban, a — i jelzésű 9 ív terjedelemben. Tudós apjának Nagyszebenben 1752-ben kiadott *Monita paterna* (Apai intelmek) című művét magyar nyelvre ültette át, de nem tétette közzé.

14.) *Anna Veszelényi*, laudatae statim Polixenae nata, antequam Comiti Ludouico Bethlen matrimonio iungeretur, virgo matrem imitatura, *Manuductionem ad Religionem Frid. Ioan. Stupferi* Hungarice interpretata est, hoc praetexto titulo: *A' Keresztyén vallásra való utmutatás*. Claudiop. An. 1774. in 8. Huius soror germana natu maxima L. B. Susanna Veszelényi, L. B. Georgii Bánfi, protribuni militaris vitae socia, Comoediam Gallicam, a Falbero Fenvuillot Germanice versam in sermonem Hungaricum transposuit sub titulo: *Gálija — Rab, avagy Jutalma az az Fiui avagy magzati szeretetnek*. Claudiop. an. 1785. in 8. plag. 6. typis expressam; nec non Conuersionem D. Pauli Apostoli a Georg. Littleton Anglice conscriptam, a Frid. Christ. Haha in Germanicum sermonem traductam, Hungaricae consuetudini donauit. Claudiop. an. 1785. 8. plag. 10. Sororum tergeminarum natu mediocris vero Maria Veszelényi, Illustris. Comitis Adami Teleky de Szék conjux, nuper e vitae crepta, Alphonsi Sarasa artem semper gaudendi, a Christ. Windheimio perpolitam, idiomate Hungarico vulgauit cum titulo: *Szünetlen való örvendezésnek Mestersége*. Claudiop. an. 1784. 8. alph. I. plag. 4. In idioma Hungaricum etiam conuertit Iac. Hervey, Libellum *Meditations among the Tombs*, German. *Betrachtungen bey den Todtengräbern* inscriptum, typis Claudianis propediem, ita Excellent. marito iubente, publicandum.

15.)

14. *Wesselényi Anna*, az imént említett Polixéna leánya, mielőtt Bethlen Lajos grófhoz férjhez ment, hajadon létére édesanyja példáját követte, és *Stopfer János Frigyes Manuductio ad Religionem* című művét tolmácsolta magyar nyelven ezzel a címmel: *A keresztyény vallásra való útmutatás*. Kiadta Kolozsvárott, 1774-ben 8° alakban. Legidősebb testvérnénje, Wesselényi Zsuzsanna bárónő, Bánffy György báró alezredes élettársa a Falber Fenvuillot által németre fordított francia színjátékot magyar nyelvre fordította le ezzel a címmel: *Gályarab, vagyis a fiúi szeretet jutalma*. Kolozsvárt, 1785-ben 8° alakban 6 ívben nyomták ki. Továbbá magyarra fordította Szent Pál apostol megtérését, amit Littleton György írt meg angolul, és Hahn Frigyes Keresztély fordított le németre. Megjelent Kolozsvárott 1785-ben, 8° alakban, 10 ívben. Wesselényi Mária pedig, a középső a három nővér közül, méltóságos széki Teleki Ádám grófnemrég meghalt feleségre Sarasa Alfonz könyvét a szüntelen örvendezés tudományáról, melyet Windheim Keresztély nézett át, magyar fordításban tette közzé evvel a címmel: *Szüntelen való örvendezésnek mestersége*. Kolozsvárt, 1784-ben, 8° alakban, a — i jelrésű 4 ívben. Lefordította még magyar nyelvre az angol Horvey Jakab könyvét, melynek címe: *Meditationi among the Tombs*, németül *Betrachtungen bey den Todesgräben* (Elmélkedések a sírok között), melyet férje őméltósága parancsára ezekben a napokban tesznek majd közzé a kolozsvári nyomdában.

15.) *Anna Maria Jänisch*, Caroli Lib. Bar. ab Helbenbach coniux, composuit vernaculo suo sermone Librum omnibus matribus familias longe vtilissimum, *Salubria Matris ad suam Filiam monita* inscriptum, litteris Lipsicis anno 1763. in 8. vulgatum, et triennio post adiectis additamentis auctum. Alii reliquas suppleant.

16.) *Dorothea Sophia*, Friderici Baldwini, S. Theol. Doct. et Profess. filia, Christophori Boehmii Ecclesiastis Leutschouiensis primum, dein Io. Serpili, Viri Consularis Sempronienſis vxor. an. 1685. Sempronii aetat. 46. mortua, quam M. Io. Christoph. Olearius in Libro *Etaugelischer Lieder — Schatz*. Part. III. pag. 76. commeminit non modo Philosophicis et Theologicis Scientiis fuisse apprime imbutam, sed etiam linguam Hebraicam in tantum calluisse, vt eam et promtissime loqueretur, atque etiam ea hymnos sacros, nec non epistolas ad varios Ecclesiae Iudaicae Doctores exmissa, conscriberet.

15. *Jánoky Anna Mária*, Hellenbach Károly báró hitvese minden családanya számára nagyon hasznos könyvet szerkesztett anyanyelvén *Az édesanya üdvös tanácsai leányai számára* címmel, melyet a lipcsei nyomdában 1763-ban adtak ki 8° alakban. Három évvel később adalékok hozzáadásával bővítették. Egészítsék ki mások a többit.

16. *Dorottya Zsófia*, Balduin Frigyesnek, a szent hittudomány doktorának és tanárának a leánya, előbb Boehm Kristóf lelkész, majd Serpilius János soproni polgármester felesége 1685-ben, életének 40. évében halt meg Sopronban. Ölschläger M. János Kristóf *Evangelischer Luder-Schatz* (Evangélikus énekek kincstára) című könyve III. részének 70. lapján megemlíti róla, hogy nemcsak a bölcselet- és hittudományban volt nagyszerűen képzett, hanem még a héber nyelvet is annyira birta, hogy folyékonyan beszélte is, meg szent énekeket, valamint a zsidó egyház különféle tanítóihoz küldött leveleket is írt ezen a nyelven.

ADDITAMENTVM.

SIMON GRYNAEVS, Feringae, oppido Sueuiae, an. 1493. natus, Philippi Melanchtonis in Schola Portae Herciniae condiscipulus, Viennae Austriae Magister Philosophiae nuncupatus, Graecas in ea studiorum Vniuersitate primum professus litteras, mox Budam regni nostri Metropolin aduocatus, et moderandae florentissimae ibidem Scholae regiae praefectus est: dum pro muneris sui ratione Iuuentutem Hungaricam Graecarum litterarum et bonarum artium cognitione annis iam plusculis imbueret, hisque studiis lectionem Prophetarum et Apostolorum adsidue iungendam serio vrgeret, eam ob id melaferiatorum et morosorum quorumdam hominum sibi conflauit inuidiam, vt an. 1523. in tenebrosos Budenses detruderetur carceres, arctiori custodia detinendus, e qua non nisi adnitentibus nobilissimis quibusdam Patriae Viris et matronis aegre liberari potuerit, ipsoque *Samuele Timone* in Epitome chronologica Rerum Hungaricarum ad annum 1523. teste fidissimo. Sed ob renouatae religionis dogma, ex lectitatione libellorum Lutheri haustum, quod Pubi Hungaricae, docendo in Scholis, liberaliter instillauerat, quam fuerit ordinis ecclesiastici hominibus inuisus, facile inde licebit colligere, quod publicis Regni Legibus,

ADALÉK.

GRYNAEUS SIMON 1493-ban született a svábországi Vehringen városkában. Melanchton Fülöppel együtt járt a pforzheimi iskolába, Bécsben avatták a bölcselet doktorává. Az ottani tudományegyetemen előbb görög irodalmat adott elő, majd meghívták őt Budára, országunk fővárosába az ottani királyi iskola élére. Hivatásának megfelelően már több éven át képezte a magyar ifjúságot a görög irodalom és tudomány ismeretére, s ekközben komolyan sürgette, hogy e tanulmányokhoz állandóan fűzzék hozzá a próféták és az apostolok iratainak olvasását. Emiatt annyira felidézte maga ellen egyes rosszakaratú és mogorva emberek irigységét, hogy 1523-ban a sötét budai börtönbe taszították, s szigorú őrizetben tartották. Innen csak hazánk néhány előkelő férfiának és asszonyának igyekezete tudta őt nagynehezen kiszabaditani, amint ezt maga *Timon Sámuel* Epitome chronologica Rerum Hungaricarum (A magyar történelem időrendi kivonata) című művében is hűségesen tanúsítja az 1523. évvel kapcsolatban. Ebből könnyen következtethetjük, mennyire gyűlölt volt az egyházi rend embereinek a szemében amiatt, hogy az iskolában tanítva a magyar fiatalság lelkébe bőven csöpögtette bele a Luther könyveinek olvasásából meritett újhitű tanítást.

bus, annis 1523. et 1525. sancitis, seuerissime caueri debuerit, ne noua Lutheri de religione sententia, per Grynaeum disseminata, et a ciuibus auide admodum excepta, vel fando quidem intra Patriae limites vmquam audiatur. Relicta itaque Hungaria, Viennam Grynaeus ad priorem, quem ante deseruerat, habitationis locum reuertit: quod hic quoque iisdem fidibus sacris canendo, easdem quoque oberrauerit chordas, non vano inde colligas verosimiliter indicio, quod solemnis illo ipso tempore contra grassantem Viennae haeresin instituta fuerit Inquisitio, vt *Catalogus Rectorum Academicorum Viennensium* pag. 57. luculenter testatur, adsutus *Conspectui Historiae Vniuersitatis Viennensis ex Actis veteribusque Documentis deductae*, Vien. an. 1725. in 8. edito. Tutiora itaque quaesiturus loca, Vittebergam *Noster* recto ad inuisendum Lutherum deproperauit itinere, eoque illum renouatae Religionis adduxisse videtur Antesignanum, vt *Quatuor Psalmos consolatorios*, opera sua in germanicum sermonem conuersos, et commentariolo illustratos, atque Vittebergae typis datos, Mariae Reginae, Ludouici II. coniugi, anno 1526. inscripserit, cuius libelli dedicationem Illustriss. *Kollarius* quoque in *Originibus et vsu perpetuo Potestatis legislatoriae circa Sacra Apostol. Regum Hungariae*. Vindob. an. 1774. in 8. totidem verbis pag. 123. et 124. repetiit. Haec in eo opusculo Lutherum inter cetera ad Mariam Reginam scripsisse legimus: *Clementissima Regina! Constituerum*

Az 1523-ban és 1525-ben szentesített országos törvényekkel szigorúan meg kellett tiltani, hogy Luthernek a vallásról alkotott új véleményét, melyet Grynaeus terjesztett, s a polgárok nagy sóvárgással fogadtak, e haza határain belül akár csak szóba is lehessen hozni. Grynaeus tehát elhagyta Magyarországot, s visszatért előbbi lakhelyére, Bécsbe. Hogy ott is ugyanazon a szent lanton játszott, és ugyanazokat a húrokat pengette, nagy valószínűséggel következtetheted abból, hogy pont abban az időben folytatták le a szokásos nyomozást a Bécsben is terjeszkedő eretnekség ellen. Világosan tanúsítja ezt a *Conspectus Historiae Universitatis Viennensis ex Actis veteribusque Documentis deducta* (A bécsi egyetem történetének vázlata iratok és régi okmányok alapján) című Bécsben 1725-ben, 8° alakban megjelent műhöz hozzáfűzött *Catalogus Rectorum Academicorum Viennensium* (Bécsi egyetemi rektorok névsora) 57. lapja. Így hát biztosabb helyet keresve egyenesen Wittenbergbe ment, hogy ott Luthert meglátogassa. Úgylátszik ő vette rá az új hit előharcosát arra, hogy az általa németre fordított, rövid magyarázattal ellátott és Wittenbergben 1526-ban kinyomatott *négy vigasztaló zsoltárt* II. Lajos király feleségének, Mária királynénak ajánlja. Ennek a kis könyvnek az ajánlását idézi szóról szóra a kiváló *Kollár* is Bécsben 1774-ben, 8° alakban kiadott *De originibus et usu perpetuo Potestatis legislatoriae circa Sacra Apostolicorum Regum Hungariae* (Magyarország apostoli királyai vallási ügyekben való törvényhozó hatalmának eredete és örök használata) című könyvének 123. 124. lapján. E kis műben olvassuk, hogy Luther többek között ezt írta Mária királynénak: *Kegyelmes*

mecum, piorum hominum impulsus consilio, quatuor hos Psalmos Maiestati V. inscribere, qui commonefacerent, vt Maiestas Vestra sanctum Dei Verbum alacriter et hilare porro pergat in Vngaria promouere. Secunda quippe fama ad me peruenit, Maiestatem V. in Euangelium esse propensam, attamen ab impiis Episcopis, qui magna potestate in Hungaria praediti, et maximam eiusdem partem possidere dicuntur, admodum impediri, et auerti adeo, vt effusi etiam nonullius innocentis sanguinis auctores exstiterint, ac in veritatem Verbi Dei crudeliter desaeuierint. Cetera ibidem non sine fructu legi poterunt. Verum quis haec Luthero verius ad calamum dictare poterat, quam Grynaeus, qui recens e sede regia Budensi exturbatus, rerumque in Hungaria gestarum optume gnarus, talia Magistro suo fideliter annunciare poterat.

Grynaei Nostri vitam innumeri paene Auctores litteris consignarunt, scripta enumerantur, eumque primae Theologorum et Philosophorum, qui Sec. XVI. floruere, classi adsociarunt: ast *Thomas Pope-Blount* in *Censura celebriorum Authorum*, Genev. an. 1696. in 4. edit. vt famigeratissimum quoque aeui sui euinceret, fuisse Medicum, doctissimos *Io. Sapidi* Iambos adducit in medium pag. 570. legendos:

Quaeris Simon Grynaeus ille quis fuit?
Attende, dicam, magnus ille Vir fuit. etc.
Talis Geometra, qualis Architas fuit,

Co-

Királynő! Vallásos emberek tanácsára elhatároztam, hogy ezt a négy zsoltárt Felségednek ajánlom. Ők ugyanis arra figyelmeztettek, hogy Felséged továbbra is serényen és jókedvvel terjeszti Magyarországon Istennek szent igéjét. Az a jó hír érkezett hozzám, hogy Felséged jóindulattal van az evangélium iránt, ezzel szemben a gonosz püspökök, akikről azt mondják, hogy nagy a hatalmuk Magyarországon, és az ország nagy részét birtokolják, terjedését nagyon akadályozzák, és az embereket tőle elfordítják, olyannyira, hogy nem egy ízben még ártatlan vért is ontottak, és kíméletlenül dühöngenek Isten igéjének az igazságával szemben. A többit ugyanott lehet haszonnal elolvasni. Ám ki mondhatta ezt Luthernak igazabban tollba Grynaeusnál, akit kevéssel előbb zavartak ki Buda székvárosából, és aki a Magyarországon történtek legjobb ismeretében jelenthetett ilyesmiket hűségesen Mesterének.

Grynaeus életét sokan megírták, felsorolták írásait, és a XVI. század hittudósainak és bölcselőinek élcsoportjához számították. De *Pope-Blount Tamas Censura celebriorum authorum* (A neves szerzők számbavétele) című Genfben 1696-ban, 4° alakban kiadott művében *Sapidus János* művészi jambusait idézi az 570. lapon, hogy arról győzzön meg bennünket, miszerint korának híres orvosa is volt:

Kérded, ki volt Simon Grynaeus?
Figyelj, elmondom, mily nagy ember volt. stb.
Mérnök is volt, meg építész is,

Cognitionem habuit, vt Atlas, siderum, etc.
Non Plinio Physice priores detulit,
Non cessit Hippocrati medendi indagine, etc. etc.

Sed *Blountium* vocis similitudine deceptum fuisse existimauerim, quippe quod singulare hoc Medici clinici encomion *Thomae* filio, homonymo, Medico et Mathematico Heidelbergensi iure potiori competere videatur. *Petro Bayle dans la Dictionaire Historique et Critique* in Articulo ita docente. Fuit tamen Grynaeus Noster non modo Theologus, sed etiam Philosophus insignis simul et Mathematicus, ipso quoque *Erasmo Rotterodamo* teste Lib. XXVI. epist. 39. in qua *Thomae Moro*, summo R. Angliae Cancellario, vt *hominem latine graeceque ad vnguem doctum, in Philosophia et Mathematicis disciplinis diligenter versatum* de meliori nota an. 1531. commendauerat: hoc potissimum nomine Simon iste Grynaeus fuerat a nobis quoque loco hoc opportuno commemorandus, quippe qui Pubem Hungaricam Linguae Graecae, Philosophiae et Mathematicarum Disciplinarum cognitione, regnante Ludouico II. Rege, Budae, meditullio Regni nostri, imbuere adlaborauerit, et quod Nobili Familiae Grynaeanae, Cibinii potissimum in Scepusio nostro ad haec vsque tempora florenti, primam dederit originem.

Praeter *Mariam* hanc Hungariae Reginam, quam ad *Euangelium propensam, Dei Verbum alacriter et hilare in Hungaria promouisse*, paulo ante innueramus, qui Principes, Magnates, Nobiles

Atlasként ismerte az ég világát, stb.
A fizikus Pliniusnál nem volt alábbvaló,
Sem Hippocratesnél az orvostudományban, stb. stb.

Én azonban úgy vélem, *Blount*-ot megtévesztette a szóbeli hasonlóság, mivel úgylátszik, hogy a kitűnő kórházi orvosnak ez a magasztalása inkább illeti meg hasonló nevű fiát, *Tamás* heidelbergi orvost és matematikust, mint erről bennünket *Bayle Péter* tudósit *Dictionnaire Historique et Critique* (Történelmi és kritikai lexikon) című műve megfelelő cikkelyében. A mi Grynaeusunk azonban nemcsak hittudós volt, hanem egyszersmind jeles filozófus és matematikus is, amint ezt maga *Rotterdami Erazmus* is tanúsítja XXVI. könyve 39. levelében, melyben Grynaeust *Morus Tamásnak, az angol király főkancellárjának mint a latinban és görögben alaposan megpatkolt, a bölcseletben és a matematikai tudományágakban nagyon jártas embert* a lehető legmelegebben ajánlotta 1531-ben. Mi itt ezt a Grynaeus Simont főleg azon a címen láttuk jónak megemlíteni, mert ő fáradozott II. Lajos király idejében Budán, országunk középpontjában azon, hogy a magyar ifjúságot beavassa a görög nyelv, bölcselet és a matematikai tudományágak ismeretébe, és mivel ő az őse a napjainkban is, főleg Kisszebenben élő nemes Grynaeus-családnak.

Jórészt a Hunyadi-féle feljegyzések alapján, felsoroljuk még betűrendben azoknak az uralkodóknak, mágnásoknak s nemeseknek a nevét, akik az imént említett, *az evangélium ügye iránt jóindulatú, Isten igéjét Magyarországon serényen és jó-*

etc. Religionem Euangelicam inde a temproibus Reformationis Sacrorum ad exitum Seculi XVII. vsque in Hungaria et Transiluania amplexi fuerint, atque foerint, eorum Seriem ordine litterarum elementario iam etiam ex schedis potissimum Hunyadianis recensebimus.

Alaghi (Franciscus) Haeres Arcis Regécz, pater *Catharinae Alaghi*, Sigismundi Rákóczi consortis, claruit aetate Bocskay circa annum 1605. *Apaffi* (Michaël I.) de *Apa Nagyfalu*. Princeps Transiluaniae a d. 21. Nov. an. 1661. ad d. 15. Apr. 1690. quo mortuus est. Hic Theologiam Vendelini in Hungaricum conuertit. Coll. Ref. Patacense exsulans Albam Iuliam deduxit, ibique principali liberalitate sustentauit, Debrecinensi Collegio 5. millia salium fossilium, Scholae Ref. Diószegiensi 50. flor. annuatim soluenda contulit etc. Se, Familiam, et Prouinciam Aug. Domus Austriacae protectioni ex consensu Statuum submittendo, obtinuit *Resolutionem Leopoldi* 17. Iun. 1688. cuius Articulo 3. quatuor receptarum in Transiluania Religionum libertati ac securitati cauetur. *Apaffi* (Michaël II.) Princeps Transiluaniae, qui dum per aetatem ad regimen nondum adultus esset, adolescens XIV. annorum; ne interea Status Transilu. suspenso esset animo, datum est *Diploma Leopoldinum*, quo libertas IV. Religionum confirmatur. Resignato an. 1699. principatu Viennae domicilium fixit, ibique obiit anno 1713.

Ba-

kedvvel előmozdító Mária magyar királynén kívül felkarolták és ápolták Magyarországon az evangéliumi vallást a reformáció korától egészen a XVII. század végéig.

Alaghy (Ferenc), Regécz várának örököse, Alaghy Katalinnak, Rákóczi Zsigmond hitvesének apja Bocskai korában élt, 1605. körül. (I.) *Apaffi* (Mihály) *Apanagyfaluról*, 1661. nov. 21-től 1690. ápr. 15-én bekövetkezett haláláig Erdély fejedelme. Magyarra fordította Vendelinus Teológiáját. A Patakról számüzött református kollégiumot Gyulafehérvárra telepítette át, és fejedelmi bőkezűséggel tartotta fenn, a debreceni kollégiumnak öt ezer darab kősót, a diószegi református iskolának 50.— forintot adott évente stb. Avval, hogy magát, családját és tartományát a Rendek beleegyezésével a felséges osztrák uralkodóház oltalmába ajánlotta, elérte az 1688. jún. 17-én kelt *Lipót-féle határozatot*, melynek 3. cikkelye gondoskodik az Erdélyben bevett négy vallás szabadságáról és biztonságáról. (II.) *Apaffi* (Mihály) 14 éves korában nem volt még az uralkodásra alkalmas. Hogy az erdélyi állam közben ne legyen nyugtalan, kiadták a *Lipót-féle diplomát*, mely megerősítette a négy vallás szabadságát. Miután 1699-ben lemondott a fejedelemségről, Bécsben lakott, s itt halt meg 1713-ban.

Balassa. Ex Magnifica hac Familia ad medium circiter Seculum XVII. reformatis sacris addicta fuerunt: *Andreas*, *Ioannes*, *Stephanus*, circa an. 1579. quorum hortatu et oblato subsidio animatus Petrus Bornemisza, Versionem Bibliorum Hungaricam adornare voluit, an effectui dederit, incertum. *Valentinus* item *Balassa* auctor notissimorum rythmorum Hungaricorum, laudatus a Ioanne Balog Tholnaeo, pastore Vngvar. et Senoire Helu. Conf. de variis virtutibus heroicis. Fuerunt quoque *Sigismundus* Supremus Comes Comitatus Borsodiensis anno 1540. *Melchior* Supremus Comes Comitatus Hontensis ab an. 1533. ad 1543. tandem Comes Neogradiensis et Barsiensis. *Ioannes*, Supremus Comes Hontensis anno 1562. *Andreas*, Comes Neogradiensis an. 1575. *Balásfi* (Meinardus) huius concionator fuit Michael Hevesi, mox Pastor Szathmáriensis, et primus Superintendens Trans-Tibiscanus an. 1551. *Bánfi* (Nicolaus) de *Alsó-Lindva*, Comes perpetuus Comitatus Szaladiensis, Maximiliani II. Consiliarius et Pincerna circa an. 1570. cuius concionator aulicus fuit Georg. Kolcsár, auctor Postillae Euangelicae, Bartfae an. 1570. 4. edit. *Ladislaus*, Agazonum Regal. Magister ab an. 1574 — 1586. *Stephanus*, Dapiferorum ab an. 1554 — 1568. et Comes Supr. Szaladiensis. *Bánfi* (Franciscus) de *Lossoncz*, Baro et Comes, filius *Wolfgangi* Consiliarii, Vittebergae non modo didicit, sed an. 1588. et 1589. Rectoris quoque Magnifici munere rarissimo exemplo

Balassa. Ennek a főrangú családnak a tagjai közül kb. a XVII. század közepéig a reformáció hívei voltak: *András*, *János*, *István*. Az ő biztatásukra és felajánlott segítségükkel akarta Bornemisza Péter a Biblia magyar fordítását elkésziteni. Vajon (szándékát) valóra váltotta-e, bizonytalan. Továbbá *Balassa Bálint*, a jólismert magyar versek szerzője, akit Tolnai Balog János, ungvári prédikátor és a helvét hitvallásúak esperese különféle vitézi erényeiért dicsér. Ugyancsak azok voltak: *Zsigmond*, Borsod vármegye főispánja 1540-ben. *Menyhért*, Hont vármegye főispánja 1533-tól 1543-ig, végül pedig Nógrádé és Barsé. *János* 1562-ben Hont megyei főispán. *András* 1575-ben nógrádi főispán. *Balázsfi* (Menyhért) udvari prédikátora Hevesi Mihály volt, a későbbi szatmári lelkipásztor és 1551-ben az első tiszántúli szuperintendens. *Alsólindvai Bánffy* (Miklós), Zala vármegye örökös főispánja, II. Miksa tanácsosa és pohárnoka 1570. körül. Udvari prédikátora Kolcsár György volt, a Bártfán 1570-ben, 4° alakban kiadott Postilla Evangelica(Evangéliomi magyarázatok) szerzője. *László*, királyi főlovászmester 1574-től 1586-ig. *István*, 1554. és 1568. között főétekfogó és zalai főispán. *Losonci Bánffy* (Ferenc) báró és gróf. *Farkas* tanácsos fia nemcsak diák volt Wittenbergában, hanem ritka esetként 1588-ban és 1589-ben a rector

functus est. *Dionysius*, magnus sub Apafio I. heros, decem Collegii Claudiopolitani ciuibus an. 1668. stipendia legauit. Consors eius *Catharina Boruemisza* fuit, principissae *Annae* soror germana. *Georgius*, Comitatuum Kolos, Doboka, Supr. Comes, primus Transilv. Gubernator a Leopoldo an. 1691. constitutus, et an. 1707. aet. 47. mortuus.

Battyáni (Vrbanus) an. 1545. Isabellae Reginae Consiliarius, vetustissimi generis, et spectatae eruditionis Vir: extrema quaeque contra Lutheranos in Transilu. tentanti Georgio Martinusio hic maxime obstitit, vnde per famulum eius veneno sublatus est an. 1546. *Balthasar*, Illustrissimi huius Comitis concionator aulicus fuit in Gissing, seu Német-ujj-vár, Stephanus Bejthe, Superintendens Reformatus circa an. 1580. *Franciscus*, Balthasaris Filius, praeceptore vsus Nicodemo Frischlino circa an. 1584. mox Emerico Bejthe, memorati filio, et pariter an. 1618. superattendente, qui et concionator eius fuit. Albertus quoque Molnár meminit se per D. Battyáni inuitatum esse in scholam eorum Gissingensem an. 1598. vxor Francisci fuit *Eua Poppellobkoritz*, heroina fidei reformatae. *Adamus a Battyán* fuit demum, qui an. 1628. ad Fidem Romano-Catholicam conuersus, Praedicantem Kanisaeum ex oppido Német-Ujjvár exclusit. *Bátori* (Nicolaus) de *Bátor*, Iudex Curiae Regiae, Caesaris Consiliarius, Comes Comitatuum de Szabolts et Szathmár

magnificus tisztét is viselte. *Dénes*, I. Apafi idején nagy ember, a kolozsvári kollégium tiz lakója számára 1668-ban ösztöndíjat hagyományozott. Felesége *Bornemisza Kata* volt, *Anna* fejedelemasszony édesnővére. *György*, Kolozs és Doboka vármegyék főispánja, a Lipót által 1691-ben kinevezett első erdélyi kormányzó, 1707-ben, életének 47. évében halt meg.

Batthyány (Orbán) 1545-ben Izabella királyné tanácsosa, ősi nemzetség sarja s tekintélyes műveltségű ember. Keményen szembeszállt Martinuzzi Györggyel, aki megkísérelte Erdélyben a lutheránusok ellen a legkíméletlenebb eszközöket igénybe venni, emiatt ennek szolgája megmérgezte őt 1546-ban. *Boldizsár*. Ennek a méltóságos grófnak volt udvari prédikátora Güssingben, vagyis Németújvárott Bejthe István, református szuperintendens 1580 körül. *Ferencet*, Boldizsár fiát tanította Frischli Nikodémus 1584 körül, majd Bejthe Imre, az előbb említettnek fia és 1618-ban ugyancsak szuperintendens, aki egyúttal prédikátora is volt. Molnár Albert is említi, hogy 1598-ban Batthyány úr meghívta őt németújvári iskolájukba. Ferencnek a felesége *Lobkovitz Popel Éva*, a reformált hit nagy asszonya. Végül *Batthyány Ádám* volt az, aki áttérve 1628-ban a római katolikus hitre elűzte Németújvárból Kanizsai prédikátort. *Bátori Báthory* (Miklós), országbíró, császári tanácsos, 1568-

már ab an. 1568. ad an. 1585. *Stephanus Bátori* Ecsediensis, Comes Comitatuum Zathmár et Szabolts, Iudex Curiae regiae, Dominus in Varano, Ecsed, Füzér, Onod, etc. cum pientissima sua consorte *Euphrosina Homonnai*, magna ref. religionis nutrice, primas ex Magnatibus Bibliorum Hungar. nouae editionis patronis partes tenebat an. 1589. quem in finem in possessione sua Visoly officinam typographicam erigi curauit. Idem cum *Georgio Bátori*, filio suo Ecclesiam et parochiam Varanouiensem pinguissimo prouentu, pagis, molendinis, decimis etc. dotauit. Mortuus an. 1605. Ecsedini, parentante ipsi Luca Hodászi, Superattendente. *Stephanus Bátori*, Rex Poloniae, antea Princeps Transiluaniae a die 25. Maii an. 1571. ad d. 28. Ian. an. 1576. Memorabile omnino est, quod Michaël Paksi, pastor Agriensis Ref. in Litteris ad Simlerum d. 4. Dec. an. 1572. datis, scribit: *Princeps*, inquit, *nouus Transiluaniae Concionatorem Aulae habet hominem quemdam simplicem, Nostrae, hoc est, ptae Confessionis, sed infra mediocritatem doctum. In eius locum substitui voluit Petrum Carolium nostrum, (Pastor is Varadiensis et Superintendens Helu. Confess. fuit anno* 1572.) *sed is natura cum a conuersatione aulica abhorreat, munus hoc obire recusauit, etc. Gabriel Bátori de Somlyó*, Princeps Transilu. a die 3. Martii an. 1608. ad 27. Oct. 1613. quo Varadini interfectus est. Fuit an. 1595. supremus Comes Comitatus Krasznensis. Prius apud Andream Cardinalem moratus, tandem Ecsedi-

num

tól 1585-ig Szabolcs és Szatmár vármegyék főispánja. Ecsedi *Báthory István*, Szatmár és Szabolcs vármegyék főispánja, országbíró, Varannó, Ecsed, Fűzér, Ónod stb. ura vallásos feleségével, a református vallás nagy istápolójával, *Homonnai Fruzsinával* együtt 1589-ben a magnások közül elsőként pártfogolta az új magyar bibliakiadás gondozóit, s evégett vizsolyi birtokán nyomdaműhelyt állíttatott fel. Ugyancsak ő volt az, aki fiával, *Báthory Györggyel* együtt a varannói templomot és parókiát bőséges jövedelemmel, falvakkal, malmokkal, tizedekkel stb. látta el. Meghalt 1605-ben Ecseden. Hodászi Lukács szuperintendens búcsúztatta. *Báthory István*, Lengyelország királya, előtte pedig 1571. május 25-től 1576. jan. 28-ig Erdély fejedelme. Említésre méltó, amit Paksi Mihály, egri református lelkipásztor ír 1572. dec. 4-én kelt, Simlerhez intézett levelében: *Az új Fejedelemnek* — úgymond — *udvari prédikátora igen egyszerű, a mi hitünkön levő, azaz jámbor ember, de még csak közepes tudása sincs. Helyébe Károli Péterünket akarta kinevezni (1572-ben helvét hitvallású váradi lelkipásztor és szuperintendens volt), de mivel ennek természete nem birta az udvari légkört, visszautasította ezt a tisztet stb. Somlyai Báthory Gábor*, Erdély fejedelme 1608. március 3-tól 1613. okt. 27-ig, amikoris Váradon meggyilkolták. 1595-ben Kraszna vármegye főispánja volt. Előbb *András* biborosnál

num ad Stpehanum Batori se recepit, qui eum hac sub conditione in filium adoptauit, vt sacra Rom. Catholica desereret, quod et praestitit, confessionemque Helu. amplexus est. Claudiopoli, quanta fere erat, Vnitariani sectam profitente; Religio Helu. opem ferente hoc Principe Gabriele ibidem resuscitata, et in Comitiis an. 1608. publice stabilita est. Exuuiae indultu Principis Gabrielis Bethlenii an. demum 1628. in Bátor tumulatae, Petro Alvinczio et Ioan. Czeglédio V. D. Ministris parentantibus. *Barcsai* (Achatius) Princeps Transilu. auctore Io. Csere Apáczaio, Profess. Caludiopolitano, Vniuersitatem Studiorum in Transilu. pro Ref. erigere meditatus est; iussu Imp. Turcarum innocens an. 1661. interfectus est. *Barkóczi* (Ladislaus) Vice-Comes Comitatus Zempliniensis. *Bakos* (Ioannes) in Osgyán. *Bátsi*, Praepositus Scepusiensis et Secretarius regius an. 1535. insignis Matthiae Dévai, magni illius Reformatoris patronus et defensor. *Bebek* (Emericus) de *Pelsócz*, antiquissimae et nobilissimae stirpis, Magnus Praepositus Albensis an. 1535. Matthias Devai in Dedicatione Disputationis suae contra Georgium Franciscanum, salutat eum cum sua consorte, *pro qua*, vt ait, *omnem paternam hereditatem amittere maluit, quam per vagos concubitus voluptari etc. Bodo* (Franc.) circa an. 1526. desertis Romanorum sacris, religionem euangelicam amplexus est, eiusque praecipuus promotor exsitit: hic occupauit Episcopatum Transiluaniensem. *Botskai Clara*, Illustris Domina

Magni

tartózkodott, majd Báthory Istvánhoz ment Ecsedre, aki azzal a feltétellel fogadta fiává, ha elhagyja a római katolikus vallást. Ő ezt meg is tette, s felvette a helvét hitvallást, jóllehet majdnem az egész Kolozsvár az unitárius szektát vallotta magáénak. A helvét hitvallást ott ennek a Gábor fejedelemnek segítségével visszaállították, és az 1608-i országgyűlésen megerősítették. Földi maradványait végül 1628-ban Bethlen Gábor fejedelem engedélyével Bátoron temették el Alvinczi Péter és Czeglédi János prédikátorok gyászbeszédeivel. *Barcsay* (Ákos) erdélyi fejedelem Apáczai Csere János kolozsvári tanár ösztönzésére azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Erdélyben református tudományegyetemet létesít. Ártatlanul meggyilkolták 1661-ben a török szultán parancsára. *Barkóczy* (László), Zemplén vármegye alispánja. *Bakos* (János) Osgyánban. *Bátsi*, szepesi prépost és királyi titkár 1535-ben, Dévai Mátyásnak, a nagy reformátornak jeles pártfogója és védelmezője. *Pelsőci Bebek* (Imre) ősi és előkelő család sarja, 1535-ben fehérvári nagyprépost. Dévai Mátyás a György ferences barát ellen írt vitairatának ajánlásában köszönti őt feleségével együtt, *akinek kedvéért*, mint írja, *inkább veszni hagyta egész atyai örökségét, semminthogy kalandos ágyasságokban forrengjen stb.* *Bodó* (Ferenc) 1526. körül elhagyta a római vallást és felvette az evangéliomit. Utóbbinak fő előharcosa lett. Az erdélyi püspökséget ő foglalta le. *Bocskai Klára*

Magni Viri, *Io. Csapi de Eszen*, coniux, pia Ecclesiae Dei nutrix, pauperum mater, obiit d. 23. Febr. an. 1586. *Elisabetha*, circa an. 1570. consors Christophori Báthori, supremi Comitis Comitatus Bihariensis, mox Vajvodae Transilu. Stephani Báthori, Regis Poloniae fratris, magna religionis ref. fautrix, in eadem educauit liberos suos *Nicolaum*, *Sigismundum et Griseldin Bátori*, filiam bene latine doctam, postmodum Ioanni Zamoiscio, Poloniae Cancellario nuptam; filiis tamen Sigismundo inprimis, deinceps Principe, post obitum piae matris Iesuitarum opera ad papismum conuersis. Haec notissimi Principis soror in id elaborasse fertur, vt integer S. Scripturae Codex Hungarico idiomate in lucem proferri posset. *Stephanus Botskai de Kis-Maria* an. 1605. d. 14. Sept. Principatum adeptus, vita simul et imperio anno 1606. d. 29. Dec. Cassouiae functus. Primus fuit Transilu. Principum Helu. Conf. addictus, pro cuius defensione arreptorum ab ipso armorum felix successus procurauit pacificationem Viennensem d. 23. Iun. an. 1606. in qua libertas religiosa stabilita est. Consors eius fuit *Catharina Hagymási*, vxor antea Nicolai Varkóczi. *Stephanus Botskai*, Comitatus Zempliniensis supr. Comes an. 1671. *Nicolaus Botskai* Liber Baro in Kövesd. *Mart. Benitzki*, R. Hungariae Pro-Palatinus, interfuit Synodo Solnensi an. 1610.

Bethlen

méltóságos asszony, a nagy *Eszenyi Czapi János* felesége, Isten egyházának kegyes istápolója, a szegények anyja, meghalt 1586. febr. 23-án. *Erzsébet*, 1570. táján Báthory Kristófnak, Bihar megye főispánjának, később erdélyi vajdának, Báthory István lengyel király fivérének a felesége, a református vallás nagy pártfogója. Ebben a vallásban nevelte gyermekeit, *Báthory Miklóst*, *Zsigmondot és Grizeldiszt*, latinul jól tudó leányát, akit később Zamoiski Jánoshoz, Lengyelország kancellárjához adott férjhez. Fiai azonban, elsősorban Zsigmond, a későbbi fejedelem, jámbor anyjuk halála után a jezsuiták segítségével áttértek a pápistákhoz. Azt mondják, hogy az ismert fejedelemnek ez a nővére fáradozott azon, hogy az egész szentírást magyar nyelven lehessen kiadni. *Kismarjai Bocskai István* 1605. szept. 14-én nyerte el a fejedelmi méltóságot, élete suralma pedig Kassán ért véget 1606. dec. 29-én. Ő volt az első helvét hitvallású erdélyi fejdelem. Az ennek a hitvallásnak védelmében viselt sikeres hadjárata hozta meg a bécsi békekötést 1606. jún. 23-án, mely biztosította a vallásszabadságot. Hitvese *Hagymási Katalin* volt, azelőtt Varkocs Miklós felesége. *Bocskai István*, Zemplén vármegye főispánja 1671-ben. Kövesdi *Bocskai Miklós* báró. *Beniczky Márton*, Magyarország nádori ítélőmestere, résztvett az 1610-ben tartott zsolnai zsinaton.

Bethlen (Gabriel) S. R. Imp. et Transilu. Princeps a d. 27. Oct. an. 1613. Hungariae Rex electus d. 25. August. an. 1620. mort d. 15. Nov. 1629. Inter alia innumera in Ecclesias merita, Collegium Albense accitis e Germania magnis sumtibus Viris eruditissimis fundauit, cum Ferdinando II. tribus vicibus in Hungaria religionem caussatus, bellum felici successu gessit. Pacificationem Viennensem renouauit, sexies ac vicies S. Codicem perlegit, Viros ecclesiasticos eorumque familiam posteritatemque nobilitari praerogatiua donauit, Synodo cuilibet sollicite interfuit, Sabbatharios Iudaizantes, quorum tum in Transiluania magna seges, articulariter proscripsit. *Petrus Bethlen de Iktár*, circa an. 1632. filius fuit Stephani Bethlen principis, haereditarius Hunyadensis et Maramarasiensis Comes. Consortem habuit *Catharinam Illyésházi*, filiam *Caspari Illyésházi*. Mortuo Liszkafalvae prope Rosembergam parentauit oratione funebri Stephanus Beniamin Szilágyi, Professor Varadinus an. 1646. *Ioannes Bethlen*, auctor Historiae Transilu. Cancellarius Transiluaniae annis XV. natus an. 1613. † an. 1678. Collegium Albense dissipatum per eum potissimum Enyedini collectum est, cui mille Florenos legauit, Agropolitano 3000. Areapolitanum ipse fundauit an. 1674. *Nicolaus Bethlen*, Ioannis filius an. 1642. Consiliarius Principis Transiluaniae an. 1689. mox Cancellarius, † anno 1716. Huic potissimum Diploma Leopoldinum Transiluania acceptum ferre debet. *Wolffgangus Beth-*

Bethlen (Gábor), a Római Szent Birodalom hercege, 1613. okt. 27-től Erdély fejedelme és 1620. aug. 25-től Magyarország választott királya, meghalt 1629. nov. 15-én. Egyházi téren számtalan érdemet szerzett. Többek között nagy költségen Németországból hívott tudósokkal megalapította a gyulafehérvári kollégiumot. Vallása érdekében háromszor viselt Magyarországon II. Ferdinánd ellen sikeres kimenetelű háborút. Megújította a bécsi békekötést, huszonhatszor olvasta végig a szentírást, az egyház embereit s családjuk tagjait, valamint utódaikat nemességgel ajándékozta meg, minden zsinaton gondosan résztvett, törvénycikkel betiltotta a szombatosok zsidózó szektáját, akik Erdélyben nagyon elterjedtek. *Iktári Bethlen Péter* 1632. táján, fia volt Bethlen István fejedelemnek, különben örökös hunyadi és máramarosi főispán. Felesége *Illésházy Gáspár* leánya, *Illésházy Kata* volt. A Rózsahegy melletti Liszkafalván halt meg 1646-ban, s a gyászbeszédet fölötte Szilágyi István Benjámin, váradi tanár mondotta. *Bethlen János*, a Historia Transilvaniae (Erdély története) szerzője, 15 éven át Erdély kancellárja, 1613-ban született, meghalt 1678-ban. A szerteszóródott fehérvári kollégiumot főleg ő gyűjtötte egybe Enyeden. Utóbbianak 1000 forintot adományozott, a marosvásárhelyinek 3000-et, a székelyudvarhelyit pedig ő alapította 1674-ben. *Bethlen Miklós*, János fia, 1642-ben az erdélyi fejedelem tanácsosa, majd 1689-ben kancellárja, meghalt 1716-ban. Erdély főként neki köszönheti a Diploma Leopoldinum-ot. *Bethlen Far-*

Bethlen auctor Historiae Rerum Transilu. iuuenili adhuc aetate factus Comes Albensis supremus, Principis Apafii senioris Consiliarius intimus, et prouinciae Cancellarius, † an. 1679. aetate 40. *Catharina Bethlen*, Michaelis Apafii consors, religioni ref. constanter addicta, † Viennae an. 1724. *Stephanus Bethlen*, Principis Gabrielis frater germanus, annis X. Transiluaniae Gubernator, Capitaneus Husztensis, Praefectus Maramarossae, deinde Princeps Transilu. vix vnius mensis, Rákoczio cessit an. 1630. Vir eximiae pietatis † Ecsedini d. 10. Ian. an. 1648. Vxor eius *Christina Cláky* fuit. *Stephanus Bethlen iunior*, omnium suae aetatis in Transiluania, iurisprudentia, magnanimitate, reique team bellicae, quam politicae preitia praestantissimus, repentino morbo an. 1630. sublatus est. *Béldi* (Paul.) *de Uzon*, Consiliarius Principis Transiluaniae, Exercituum supremus Dux, Comes Comitatus Szolnok Interioris, Trium Sedium Siculicalium supremus Iudex regius. Delatus apud Principem Apafium ac proscirptus, in vincula a Turcis coniectus est anno 1678. in quibus obiit. Magnifici Viri huius sumtibus itinera sua academica perfecit Matthias Váradi, V. D. M. et Med. Doct. an. 1666. *Bornemissa Anna*, coniux Mich. Apafii I. filia Pauli Bornemissza, Georgii I. Rákoczii Aulae Praefecti et Belli Ducis, sub oculis Susannae Lorántfi filiae instar educata, eiusque in religionem reform. amoris et in Musarum cultores liberalitatis sedula imitatrix, † an. 1688. *Catharina Brandenburgica*, Friderici Wil-

kas, Erdély történelmének a szerzője már ifjúkorában gyulafehérvári főispán lett, azonkívül az idősebb Apafi fejedelem belső tanácsosa, és az ország kancellárja. Meghalt 1679-ben, 40. életévében. *Bethlen Kata*, Apafi Mihály felesége, a református vallás hűséges követője 1724-ben halt meg Bécsben. *Bethlen István*, Gábor fejedelem édestestvére, tíz éven keresztül Erdély kormányzója, huszti kapitány, Máramaros prefektusa, azután alig egy hónapig erdélyi fejedelem. 1630-ban lemondott Rákóczi javára. Kiválóan kegyes ember. Meghalt Ecseden, 1648. jan. 10-én. Felesége *Csáky Krisztina* volt. *Ifjabb Bethlen Istvánt*, aki csaknem valamennyi erdélyi kortársát felülmúlta a jogtudomány, nagylelkűség, háborús, valamint politikai jártasság terén. 1630-ban hirtelen betegség ragadta el. *Uzoni Bíldi* (Pál), az erdélyi fejedelem tanácsosa, a hadsereg főVezére, Belső-Szolnok vármegye főispánja, a három székely szék fő királybirája. Apafi fejedelemnél bevádolták, száműzték, s a törökök 1678-ban börtönbe vetették, ahol meg is halt. Ennek a nagylelkű embernek a költségén végezte főiskolai tanulmányútját Váradi Mátyás prédikátor és orvos 1666-ban. *Bornemisza Anna*, I. Apafi Mihály felesége, Bornemisza Pálnak, I. Rákóczi György főudvarmesterének és főVezérének a leánya. Lorántffy Zsuszanna nevelte őt saját leányaként, s ő követte is annak szeretét a református vallás iránt és bőkezűségét a tudomány s irodalom művelői iránt. Meghalt 1688-ban. *Brandenburgi Kata-*

Wilhelmi Electoris soror, a Principe Gabriele Bethlen in vxorem ducta an. 1626. post fata mariti an. 1630. rempublicam regendam capessiuit, cui ne per annum quidem praefuit, in patriam reuersa.

Czibak (Emericus) an. 1526. religionem euangelicam amplexus est, eiusque fautor et promotor exstitit. Hic occupauit Episcopatum Varadiensem. *Csáky Michaël*, circa an. 1543. Isabellae Reginae Consiliarius et Archicancellarius Ioannis II. Principis Transiluaniae. Dum dissentientes a Georg. Martinusio et Curia Romana in Comitiis Regni Transilu. generalibus rogo imponendi censerentur, hic *Csáky* cum *Vrbano Battyáni*, et *Adrianus* Med. Doct. Archidiaconus Dobocensis restiterunt, quo minus feralem huiuscemodi experiri cogerentur sententiam. *Dwngzius*, sub Principibus Bathoreis circa an. 1581. etc. Consiliarius, vnus e Procerum numero, quibus Petrus Csokás Laskai, vt benefactoribus suis, quorum sumtibus litteraria eius peregrinatio promota est, varia opuscula dedicauit. *Paulus et Ladislaus*, Magnificis hisce Viris dedicauit Georg. Czeglédi, pastor Varadinus et Senior Librum suum de Trinitate an. 1569. vt membris et patronis Ecclesiae Varadinae. *Michaël*, Cancellarius Transilu. circa an. 1573. *Stephanus*, generalis Transilu. Capitaneus Siculorum ad fidem Botskaii iam traductorum submissus ab ipso Dux, cui Catharina Brandenburgica, vidua Bethlenii Principis,

nube-

Ilin, Frigyes Vilmos választófejedelem nővére, akit Bethlen Gábor fejedelem vett el feleségül 1626-ban, férje halála után, 1630-ban átvette az ország kormányzását, de miután egy évig sem állt az élén, visszatért hazájába.

Czibak (Imre) 1526-ban vette fel az evangéliomi vallást, melynek pártfogója és előharcosa volt. Ő foglalta le a váradi püspökséget. *Csáky Mihály*, 1543. táján Izabella királyné tanácsosa és II. János erdélyi fejedelem főkancellárja. Midőn az erdélyi országgyűlésen Martinuzzi György és a Római Szentszék (kívánságára) kimondották, hogy azokat, akik eltérő hitet vallanak, máglyára kell vetni, ez a *Csáky Batthyány Orbánnal* és *Adorján* orvos-doktor, dobokai főesperessel együtt szembeszállt azzal, hogy ilyen főbenjáró ítéletet legyen kénytelen elszenvedni. *Dénes*, a Báthory-fejedelmek idején, 1581. táján tanácsos. Egyik azok közül az előkelőségek közül, akiknek a hozzájárulása tette lehetővé Laskai Csókás Péter tanulmányútját, s akiknek ez mint jótevőinek különféle műveit ajánlotta. *Pál* és *László*: e két nagyságos úrnak, mint a váradi egyház tagjainak és kegyurainak ajánlotta 1569-ben Czeglédi György, váradi esperes és lelkipásztor a Szentháromságról írt könyvét. *Mihály*, Erdély kancellárja 1573. körül. *István*, a Bocskai táborába átvitt székelyek főkapitánya, a fejedelem alvezére, akiről azt rebesgetik, hogy Brandenburgi Katalin, Bethlen fe-

nubere, eumque ad principatum promouere voluisse fertur. *Christina*, vxor Stephani Bethlen Principis Transilu. pientissima, in templo Karkaiensi sepulta, promotrix studiorum Benedicti Sz. Királyi, qui scripsit contra Georg. Enyedi an. 1619.

Dragffi (Caspar.) circa an. 1530. a Matthia Dévai, Andr. Batizi, Mich. Szilvási, et Demetrio Derecskei sacra edoctus, eorumdem opera reformationem oppidi Ujjhely ad Bodrog et Erdőd ac circumiacentium locorum procurauit, iisque, iram regis, aut episcoporum comminationes nihil reformidans, asylum in oppidis suis praebuit. Sub heroica huius tutela et patrocinio celebrata est Synodus Erdődini an. 1545. et mox. Ovarini an. 1554. *Bartholomaeus*, Magnifici viri huius meminit Petr. Bodus in Athenis Hungar. dicitque in oppido eius Erdőd, et sub protectione florentissimam viguisse Ecclesiam et Scholam, in qua Io. Vitus Balsaratius, Med. Doctor, duce St. Kopátsio studiis operam dedit an. 1547. *Georgius*, Caspari ex coniuge posteriore *Anna Báthori* filius non degener. *Darholtzi de Finta* (Franc.) clarus ad initium Sec. XVII. heros reform. singularis Alberti Molnár patronus. Monumentum eius sepulcrale exstat in templo possessionis Demete in Comitatu Sáros. *Dobo Stephanus*, clarissimus belli dux, primum praefectus Agriensis, mox Transilu. Vajvoda, maritus *Sarae Sulyok*, Heroinae ref. *Annae* sororis, † an. 1571. *Fran-*

jedelem özvegye akart vele egybekelni, és fejedelemmé akarta őt tenni. *Krisztina*, Bethlen Istvánnak Erdély fejedelmének jámbor felesége, akit a karkai templomban temettek el. Szentkirályi Benedek tanulmányait mozdította elő, aki 1619-ben Enyedi György ellen írt.

Drágffy (Gáspár). Az (új) vallásra 1530. körül Dévai Mátyás, Batizi András, Szilvási Mihály és Derecskei Demeter oktatták. Az ő segítségükkel gondoskodott a Bodrog menti Újhely (ma: Sátoraljaújhely) mezőváros és Erdőd, valamint a környező helységek reformálásáról, és mit sem tartva a király, vagy a püspökök haragjától községeiben menedéket nyújtott nekik. Az ő vitéz védelme és oltalma alatt folytatták le 1545-ben az erdődi, majd 1554-ben az óvári zsinatot. *Bertalan*. Ezt a bőkezű embert Bod Péter említi Magyar Athenas című művében, s azt mondja, hogy Erdőd nevű városkájában az ő pártfogása virágoztatta fel a templomot és az iskolát, melyben Balsaráti Vitus János orvosdoktor tanult 1547-ben Kopácsi István keze alatt. *György*, Gáspárnak második feleségétől, *Báthory Annától* született derék fia. *Fintai Darholczi* (Ferenc), a XVIII. század elejének híres református embere, Molnár Albert kiváló pártfogója. Siremléke a Sáros megyei Demete falu templomában van. *Dobó István*, a neves hadvezér, előbb egri várparancsnok, majd erdélyi vajda, *Sulyok Sárának*, a nagy református *Anna* nővérének a férje, meghalt 1571-ben.

ciscus Dobo de Ruszka, Comes Comitatus Barsiensis, circa an. 1580. Partium R. Hungariae Cis-Danubianarum supremus Generalis, Capitaneus Agriensis, Haeres Arcium S. Patak, Onod, etc. vir insignis pietatis, et pro religione ref. zeli. *Drugeth de Homonna*, (Stephanus) floruit circa finem Sec. XVI. Vnguarini: vnus ex patronis Caspari Károli, dum is an. 1589. S. Biblia Hung. ederet, † an. 1599. *Valentinus*, Iudex Curiae regiae, Sacrae Reg. Maiestatis Consiliarius, Comitatuum Zemplén et Maramaros Comes, Arcis Huszt Dominus, magnus orthodoxae fidei in Hung. assertor, † d. 9. Nov. an. 1609. aet. 32. cum suspicione veneni ab aduersariis propinati. Epitaphium ei positum est a Io. Balog Tholnaeo, seniore Tractus et pastore Vngvar. *Ladislaus*, supr. Comes Zempliniensis an. 1599. *Dersfi*, *Franciscus* et *Nicolaus*, ille Pincernarum Reg. Magister, et supr. Comes Saros. an. 1599., hic supr. Comes Comitatus Hontensis ab an. 1583. *Dudithius* (Andr.) Episcopus Quinque-Ecclesiensis, Vir eruditus et magni nominis, varias Orationes ad Patres Concilii Tridentini publice habuit de communione sub vtraque specie, et coniugio sacerdotum, quibus Euangelicorum doctrinam se non adeo improbare monstrauit, eiusque iam mitius de doctrina euangelica et sentire et loqui ausi auctoritas ac insignis eruditio mitiores de hac religione cogitationes permultis R. Catholicis ea aetate inspirauit. Exemplo suo non parum res Euangelicorum promouit, mutato enim

Ruszkai Dobó Ferenc, Bars vármegye főispánja, 1580 táján Magyarország dunáninneni részeinek főkapitánya, egri várkapitány, Sárospatak, Ónod stb. várainak örökös ura, nagyon kegyes és a református vallás iránt buzgó ember. *Homonnai Drugeth* (István) a XVI. század vége táján élt Ungvárott. Egyike volt Károli Gáspár pártfogóinak, midőn utóbbi 1589-ben a szentírást magyarul kiadta. Meghalt 1599-ben. *Bálint*, országbíró, a király Őfelsége tanácsosa, Zemplén és Máramaros vármegyék főispánja, Huszt várának ura, az igaz hitnek Magyarországon nagy bajnoka. 1609. nov. 9-én, életének 32. évében abban a gyanúban halt meg, hogy ellenfelei mérget itattak vele. Tolnai Balog János, ungvári lelkipásztor és esperes állíttatott neki síremléket. *László*, 1599-ben zempléni főispán. *Dersfi, Ferenc és Miklós*, amaz királyi főpohárnok és 1599-ben sárosi főispán, emez 1583-tól Hont vármegye főispánja. *Dudith* (András) pécsi püspök, képzett és nagynevű ember három nyilvános beszédet intézett a mindkét szín alatti áldozásról és a papok nősüléséről a tridenti zsinat atyáihoz. Ezzel megmutatta, hogy nem helyteleníti annyira az evangéliomi hívek tanait. Tekintélye és kiváló tudása, minthogy enyhében mert vélekedni és szólni az evangéliomi tanításról, sok római katolikusnak mérsékeltebb felfogást sugallt erről a vallásról abban a korban. Példájával nagyon előmozdítot-

enim vitae genere, et an. 1567. coniuge ducta se ab Ecclesiae Romanae coetu segregauit, † an. 1589. d. 23. Febr. aet. 56.

Eszterházi (Thomas). In serie studiosorum Vittebergensium Nationis Hungaricae comparet, seniore Martino Thuri an. 1589. d. 27. Aug. *Thomas Eszterházi de Galantha Comes et Lib. Baro.* Scripsit Librum: *A' Kristus e' földön vitézkedö Anyaszentegyházáról. Iratott Galanthán* 1601. in 4. Liber est directe contra Ecclesiam Rom. Catholicam scriptus, in praefatione necessitatem reformationis sacrorum multis vrget verbis. *Franciscus*, vnus e Magnatum numero, qui Leges sup. Tract. Trenchiniensis an. 1600. in Synodo Euangelicorum conditas subscripserunt.

Fejérkön (Ioannes) Secretarius Cancellariae regiae, datis an. 1551. ad Bullingerum Litteris progressum doctrinae euangelicae in Hungaria cum gaudio significat, eidemque *pro eruditissimis scriptis, quibus gens nostra ab innumeris superstitionibus repurgata est, quasque se ingenti cum fructu legere indicat, Hungarorum nomine gratias agit. Forgach de Gimes. Simon* et *Emericus*, Heroes incomparabiles, verae religionis adsertores, et promotores vna cum Comitibus *Balassa* proiecti Petri Bornemisza circa an. 1576. de edendis lingua Hungarica Bibliis. *Simon* † an. 1598. *Emericus* supr. Comes Trenchiniensis an. 1582. *Sigismundus* supr. Comes Neogradiensis an. 1582.

ta az evangéliom követőinek az ügyét, mert életmódját megváltoztatva 1567-ben megnősült, és kivált a római egyházból. Meghalt 1589. február 23-án, 56 éves korában.

Eszterházy (Tamás). A Wittenbergában tanuló magyar diákok között tűnik fel a neve Thuri Márton szénioriságа idején, 1589. aug. 27-én: *galántai Eszterházy Tamás gróf és báró*. Könyvet irt ilyen címmel: *A Krisztusnak e földön viteázkodó Anyaszentegyházáról. Iratott Galántán* 1601. 4° alakban. Könyvét közvetlenül a római katolikus egyház ellen irta, előszavában hosszasan sürgeti a vallás megreformálásának szükségességét. *Ferenc*, egyike azoknak az országnagyoknak, akik aláírták az evangéliomi vallás követőinek a felsőtrencséni egyházmegyében 1600-ban tartott zsinatán hozott törvényeit.

Fejértóy (János), a királyi kancelláriа titkára az 1551-ben Bullingerhez intézett levelében örömmel számol be az evangéliomi tanok előhaladásáról Magyarországon, és *köszönetet mond neki a magyarok nevében azokért a tudós irásaiért, melyek révén nemzetünk számtalan babonától megtisztult, s amelyeket — mint jelzi — maga is nagy hasznunkal olvasott. Ghymesi Forgách, Simon és Imre*, párjukat ritkító nagy emberek, az igaz vallás követői, és a *Balassa* grófokkal együtt 1576 körül támogatták Bornemisza Péternek azt a tervét, hogy a bibliát magyar nyelven adják ki. *Simon*, meghalt 1598-ban. *Imre*, 1582-ben trencséni főispán. *Zsigmond*, 1582-ben nógrádi főispán.

Michaël, Simonis Lib. Baronis et Pincernarun. Reg. Magistri filius, Vittebergae d. 3. Augusti an. 1587. Albo studiosorum Nationis Hungar. hunc in modum: *Michaël Forgách de Gimes Baro*, nomen suum inscripsit. Io. Caluini institutionum Libros ad vnguem tenuisse, aliaque interpretum diuinorum oraculorum Scripta nocturna diurnaque versauisse manu Petrus Pazman testis est. *Petrus* et *Nicolaus*, via matrimonii ad ritus Ecclesiae Rom. deflexerunt. *Margaretha*, consors Magnifici Ladislai Gyulaffi Lib. Baronis, celebris de nostra Confessione Heroina, an. 1568.

Georgius Marchio Brandenburgicus, Regis Hungariae Wladislai ex sorore Nepos, eiusque filii Ludouici II. tutor, Gyulam arcem praecipuam Comitatus Békesiensis propriam habuit, et incoluit. Quia vero mature et in ipso reformationis crepusculo Doctrinae euangelicae eum fauisse, eamque defendisse, nec de Hungaria illum prius decessisse, quam Ludouicus II. vxore ducta sui iuris euasisset, quod anno demum 1522. contigit, hinc altius etiam initium Reform. in istis partibus, quam a Nadanyiis an. 1523. repetendum patet. Accusatorum apud Ludouicum Dissentientium caussam fideliter suscepisse, eosque in Silesia, Bohemia, *Hungaria*, protexisse testatur Scultetus in Postilla. *Georgius* Abbas de *Ludan*, amotus dignitate propter ductam vxorem, et receptam doctrinam Lutheranam circa an. 1557. *Gyulai*

(Paul.)

Mihály, Simon báró és királyi főpohárnok fia így írta be a nevét a wittenbergai magyar diákok jegyzékébe 1587. aug. 3-án: *Ghymesi Forgách Mihály báró*. Pázmány Péter a tanú rá, hogy a Kálvin János Institutioiban foglaltakat tökéletesen megtartotta, és a szentírás más magyarázóinak az írásait is éjjel-nappal forgatta. *Péter* és *Miklós* házasságkötés útján eltértek a római egyház szertartásaira. *Margit*, nagyságos Gyulaffy László báró felesége 1568-ban hitvallásunk híres asszonya.

György brandenburgi őrgróf, Ulászló magyar király unokaöccse, s fiának, II. Lajosnak gyámja, Gyulát, Békés megye fő várát birtokolta és lakta. Mivel pedig korán, a reformációnak szinte a hajnalán pártfogolta és védelmezte az evangéliomi tanítást, és Magyarországról csak akkor távozott, mikor már II. Lajos megnősült, s így nagykorú lett, ami 1522-ben történt, nyilvánvaló, hogy a reformáció kezdetét is korábbra kell tenni ezeken a részeken, mint 1523-ra, a Nadányiaktól kezdve. Scultetus írja Postillájában, hogy hűségesen szót emelt a Lajos királynál bevádolt protestánsok érdekében, s őket Sziléziában, Csehországban, *Magyarországon* oltalmába vette. *György Iudányi* apátot letették méltóságáról, mert 1557 táján megnősült, és elfogadta Luther tanítását.

(Paulus) post peragratas Caspari Békést sumtibus Academias, Stephani Báthori, Regis Polon. secretarius, mox redux in Transiluaniam Cancellarius sub Sigismundo Bátori, cuius iussu an. 1592. misere trucidatus est. *Gyulaffi* (Eustach. Lestar.) sub Sigismundo Bátorio Principe circa annum 1590. Consiliarius cumulata eruditione; et ad Principes Christianos aeque ac ad Portam Ottomanicam saepius Legatus.

Haller (Gabriel) ex Illustri familia Lib. Baronum de Hallerstein an. 1614. ortus, an. 1630. auitae religioni Rom. Catholicae nuntium misso, Academias Helu. Conf. addictorum exoticas salutauit, et post reditum in patriam seruitiis Principum Rákoczii I. et mox Apaffii I. se addixit. Occisus a Turcis d. 15. Nov. an. 1663. *Horváth* (Marc.) an. 1554. et seqq. Praefectus et Commendans arcis Szigethensis, magnus Doctoris St. Szegedi fautor, et frequens ac deuotus auditor, et qui libenter consecrationi Ministrorum ab eo institutae saepius interfuit, gratia Regis Ferdinandi an. 1559. Baronibus adscriptus. *Gregorius Horváth Stanith* Lib. Baro de *Gradetz*, Marci filius, in castello suo Nehrensi infra Késmarkinum Scholas aperuit, viros ad docendum idoneos ex Germania adsciuit, in his M. Alb. Grauerum, in vsus publicos Bibliothecam amplam instruxit, immo quod summum in laude, per duos annos ore suo docuit. Floruit occidente Sec. XVI.

Gyulai (Pál) miután Békési Gáspár költségén végigjárta a különböző akadémiákat, Báthory István lengyel király titkára lett, majd Erdélybe visszatérve Báthory Zsigmond kancellárja. Utóbbi parancsára 1592-ben galádul legyilkolták. *Gyulaffy* (Euszták, Lestár), 1590 körül Báthory Zsigmond fejedelem idejében nagytudományú tanácsos, több ízben járt követségben mind keresztény uralkodóknál, mind a török portán.

Haller (Gábor) 1614-ben született a hallersteini bárók nagymúltú családjából. 1630-ban ősei római katolikus vallását elhagyva a helvét hitvallásúak külföldi egyetemeit látogatta. Hazatérte után I. Rákóczi, majd I. Apafi fejedelem szolgálatába állt. A törökök ölték meg 1663. nov. 15-én. *Horváth* (Márk) az 1554. skk. években Szigetvár kapitánya és parancsnoka. Szegedi István doktornak nagy pártfogója és gyakori, odaadó hallgatója. Szívesen és gyakran megjelent az Úr szolgáinak avatásán, melyeket utóbbi végzett. 1559-ben Ferdinánd király kegyéből bárságot nyert. *Gradeczi Stanitli Horváth Gergely* báró, Márk fia, a Késmárk alatt fekvő nagyőri kastélyában iskolát nyitott, alkalmas tanítókat hozatott Németországból, köztük Grauer Albert mestert, nagy nyilvános könyvtárat rendezett be, sőt, ami leginkább válik dicséretére, két éven át sajátmaga is tanított. A XVI. század végén élt

Casimirus Horváth de Petrityewitz, Capitaneus Fagarasiensis, laudatus Petro Laskai, qui ipsi inscripsit Librum de Adoratione Dei an. 1581. *Ioannes Horváth de Lomnitza*, Praepositus Scepusiensis, infensus antea Euangelicorum hostis, de eorum religione melius instructus an. 1544. resignata Ferdinando I. Regi Praepositura, deletaque ex Insignibus suis mitra episcopali, duxit vxorem *Agnetham Iost Leutschouiensem*, hac mortua *Annam*, Pro-Comitis Francisci Polyánkai filiam, cuius et haeredem, Maximilianum Imp. et Stanislaum Thurzo tutores testamento reliquit.

Iaksith. Anna, Petri Iaksith vidua claruit circa an. 1529. Haec accitis Euangelicae doctrinae theologis permisit vt subditis in citeriori et vlteriori Hungar. praecipue inter Chrysium et Marusium eam praedicarent, qui praedicatione conuicti magno numero coetui Euangelicorum accesserunt. Haec eadem Ioannem Balsaratium iuuenem liberali in scholis aluit stipendio, quem filia *Anna Iaksith* post mortem Matris suae Vittebergam liberalibus sumtibus adiutum ad tractanda studia ad Philip. Melanchtonem exmisit. *Illyésházi* (Steph.) Aug. Conf. Regni Hungar. Palatinus, Comes Trenchiniensis et Liptouiensis, Legatus Stephani Botskai ad Rudolphum Imp. cum quo nomine sui Principis pacem Viennensem an. 1606. conclusit. *Catharina*, vxor Petri Bethlen an. 1632. *Imreffi de Szerdahely* (Ioannes) sub Principe Gabrie-

Petrityrity Horváth Kázmér, fogarasi várkapitány, Laskai Péter barátja, aki neki ajánlotta 1581-ben az Isten imádásáról irt könyvét. *Lomnicai Horváth János* szepesi prépost, előbb az evangéliomi vallás követőinek kérlelhetetlen ellensége, miután ezeknek a vallását jobban megismerte, 1544-ben elküldte a prépostságról való lemondását I. Ferdinánd királynak, és címerének jelvényei közül a főpapi mitrát elhagyva a *lőcsei Jost Ágnest* vette feleségül, majd ennek halála után *Annát*, *Polyánkai* Ferenc alispán leányát, aki végrendeletében őt tette meg örökösül, Miksa császárt pedig és Thurzó Szaniszlót a végrendelet végrehajtóiul.

Jaksics Anna, *Jaksics Péter* özvegye 1529 táján élt. Az evangéliomi hit tudósait meghívta, és megengedte nekik, hogy a Királyhágón innen és túl élő alattvalóinak prédikáljanak, főleg a Körös és a Maros közti területen. A prédikációjuk által megnyőzöttek nagyszámban álltak át az evangéliomi gyülekezethez. Ő volt az, aki a fiatal Balsaráti János tanulmányait bőkezű ösztöndíjjal támogatta. Utóbbit anyja halála után leánya, *Jaksics Anna* bőkezűen megsegítette, és kiküldte Wittenbergába, hogy Melanchton Fülöpnél végezze tanulmányait. *Illésházy* (István), Magyarország ágostai hitvallású nádora, trencséni és liptói főispán, Bocskai István követe Rudolf császárnál, akivel fejedelme nevében megkötötte az 1606. évi bécsi békét. *Katalin*, 1632-ben Bethlen Péter felesége. *Szerdahelyi Imreffi*

briele Báthori Statuum Transilu. Praesidens an. 1610. Huius munificentia exstructum est templum Diószegiense, docente Inscriptione. *Ioannes Sigismundus*, Rex et Princeps Transilu. Hunc Dionysius Alesius primum Lutheranus, mox Helu. Confessioni subscribens suae fidei participem fecit, eique fuit a sacris ad annum 1563. quo Alesius gradum *Superattendentis*, eiusque in Transiluania *primi* nactus fuit teste Donationali Ioannis II. conuocauit pastores ex Hungaria et Transilu. ad publicum Colloquium an. 1566. et 1567. in negotio Antitrinitariorum, suaque praesentia ornauit synodum et regia liberalitate promouit. Mox partibus Arianorum fauens an. 1569. synodum Varadinam coëgit aduersus Ministros Ecclesiarum Reformatarum an. 1571.

Károlyi (Mich.) Lib. Baro in *Nagy-Károly* an. 1671. memoratus Alberto Molnár inter benefactores suos. *Ioannes Károlyi* † ante annum 1599. *Ladislaus Károlyi* de *Nagy-Károly* † anno 1587. *Susanna Károlyi*, pientissima femina, vxor Gabrielis Bethlen, Principis, immatura morte anno nempe aetatis 32. exstincta 1622. d. 2. Iul. et Albae tumulata. *Wolffgangus Kamuthi*, Capitaneus in Arce Gyula. *Andr. Kapi*, circa an. 1632. Georgii I. Rákóczi Consiliarius intimus, supr. Comes Comitatus Kolosiensis. Petri Alvinczi patronus. *Georgius*, filius eius pariter Consiliarius intimus Michaëlis Apaffii circa an. 1669. et Comitatuum

(János), Báthory Gábor fejedelem idején 1610-ben állott az erdélyi rendek élén. Sírfeliratának tanúsága szerint az ő költségén épült a diószegi templom. *János Zsigmond* király és erdélyi fejedelem. Alesius Dénes, aki előbb lutheránus volt, majd a helvét hitvallást írta alá, hitsorsosává tette őt, és udvari papja volt egészen 1563-ig, amikor II. János adománylevelének bizonysága szerint Alesius lett az *első* erdélyi *szuperintendens*. 1566-ban és 1567-ben ő hívta össze Magyarország és Erdély lelkipásztorait nyilvános megbeszélésre az antitrinitáriusok ügyében, megtisztelte a zsinatot jelenlétével, és királyi nagylelkűséggel támogatta. Később, 1569-ben az ariánusok (itt: antitrinitáriusok, unitáriusok) pártját fogta, és 1571-ben a reformált egyházak lelkészei ellen összehívta a váradi zsinatot.

Nagykárolyi Károlyi (Mihály) bárót 1617-ben Molnár Albert említi jótevői sorában. *Károlyi János* meghalt 1599 előtt. *Nagykárolyi Károlyi László* meghalt 1587-ben. *Károlyi Zsuzsanna*, nagyon jámbor nő, Bethlen Gábor felesége korán, tí. életének 32. évében, 1622. júl. 2-án hunyt el, és Gyulafehérvárott temették őt el. *Kamuthi Farkas*, Gyula várának kapitánya. *Kapi András*, 1632 körül I. Rákóczi György belső tanácsosa, Kolozs vármegye főispánja, Alvinczi Péter pártfogója. *György* ennek fia, 1669 körül Apafi Mihálynak ugyancsak belső tanácsosa és Hu-

Hunyad, Zarand, et mediocris Szolnok supr. Comes. *Martinus Kecheti de Kyres*, Episcopus Weszpremiensis ab an. 1534. ad an. 1548. quo ad Lutheranos transiuit, Magnifici Antonii Drugeth filia in matrimonium accepta: cuius viduam tandem *Franciscus Kendi* habuit in matrimonio. *Anton Kendi* floruit in Transilu. anno 1551. vir magnificus. *Alexander*, Lib. Baro circa an. 1557. seqq. magnus Heros, eruditus in oris exteris, sub Christophoro Báthorio Cancellarius, at an. 1594. cum aliis Optimatibus a Sigismundo Báthori Principe perimi iussus. *Ladislaus Kereczéni*, Liber Baro, an. 1566. a Turca captus sub arce Gyula. *Io. Kemény de Magyar Gyerö Monostor*, filius Balthasaris an. 1607. natus, in Principem Transilu. electus, die 24. Dec. an. 1660. et apud Nagy-Szölös in praelio cum Turcis die 23. Ian. an. 1662. commisso, ab equis conculcatus. Scripsit Librum *Gileádkeli Balsamom* inscriptum, iussu Susannae Lorántfi an. 1659. S. Patakini in 4. editum. *Stephanus Korláth*, supremus Capitaneus Szendröuiensis. *A Kolonits Sigefridus*, *Carolus* et *Ernestus*, in Hungariae indigenatum circa an. 1598. recepti, Bonis quoque donati, multis in Ecclesiam meritis inclaruerunt. *Sigefridus*, Caesareani exercitus Dux iam anno 1582. sub arce Posoniensi in Domo Kamperiana cultum diuinum per ministerium Andreae Reiss, quem ab Ecclesia Ratisdorffensi euocauerat, magna liberalitate aliis quoque inseruiendo alebat. *Balthasar Kovács*, Capitaneus Palánkensis. *Wolffgangus*

nyad, Zaránd valamint Közép-Szolnok vármegyék főispánja. *Kiresi Kecseti Márton*, 1534-től 1548-ig veszprémi püspök, amikor aztán átment a lutheránusokhoz, és feleségül vette nagyságos Drugeth Antal leányát. Mikor ez megözvegyült, végül *Kendi Ferenchez* ment férjhez. *Kendi Antal* nagyságos úr 1551-ben élt Erdélyben. *Sándor* báró 1557. s a következő évek nagy embere, Báthory Kristófnak külföldet járt kancellárja, akit azonban 1594-ben más előkelőségekkel együtt Báthory Zsigmond parancsára megöltek. *Keresényi László* bárót 1566-ban fogta el a török Gyula vára alatt. *Gyerőmonostori Kemény János*, Boldizsár fia 1607-ben született. Erdélyi fejedelemmé választották 1660. dec. 24-én, 1662. jan. 23-án pedig a törökkel vívott nagyszőllősi csatában lovak taposták agyon. A *Gileádbeli Balsamom* című könyvet írta, melyet Lorántffy Zsuzsanna adatott ki 1659-ben Sárospatakon, 4° alakban. *Korláth István* szendrői főkapitány. *Kollonits Siegfried, Károly és Ernő* 1598 körül kaptak magyar honosságot és birtokot. Egyházi téren szerzett sok érdemükről híresek. *Siegfried*, aki a császári hadsereg parancsnoka volt, a pozsonyi vár alatt levő Kamper-féle házban már 1582-ben istentiszteletet tartatott Reisz András lelkész által, akit a récsei egyházközségből hívott meg. Ebben másoknak is nagylelkűen a kezére járt. *Kovács Boldizsár*, palánkai kapi-

gus Kovásotzi, post perlustratas Europae Academias varias, sub Principibus Stephano et Christophoro Bátoriis Consiliarius et Cancellarius, occisus vna cum socero *Alex. Kendio*, anno 1594.

Listki Joannes et *Stephanus*, Liberi Barones. *Lorántfi Michaël*, Dominus in S. Patak, Borsi et Csetnek, claruit circa annum 1615. vnica eius filia fuerat Susanna Lorántfi, consors Georgii I. Rákóczi ab an. 1616. principissa erudita, quae praeterquam quod doctorum Virorum opera in publicam edi iussit lucem, ipsa quoque elucubrauit Librum *Móses és a' Próféták* inscriptum Albae Iuliae an. 1641. editum. A morte mariti S. Patakini plurimum egit, Collegiumque ibi situm ad eum euexit gradum, quo non se illud altius vmquam extulit. Anno adhuc 1655. in viuis fuit, quo scilicet Confessio Tarczaliensi — Tordensis an. 1562. confecta, eius iussu recusa fuit.

Mágocsi Casparus, Liber Baro, Comes Comitatuum de Bereg et Thorna, patronus et promotor editionis S. Bibliorum Visolyensis an. 1589. Hymnus Hungaricus *Miskoron Dávid Saul előtt futna*, Nro 95. nomen eius initialibus versuum litteris exprimit. *Andreas*, Dominus in Bereg et Thorna, Doctrinae, religionis euangelicae, et litteratorum fautor munificentissimus circa an. 1584. *Franciscus in Vngvár*, S. Reg. Maiestatis Consiliarius, Partium Regni Hungariae superi-

tány. *Kovasóczi Farkas*, miután bebarangolta Európa különböző főiskoláit, Báthory István és Kristóf fejedelem idején tanácsos és kancellár volt. 1594-ben megölték apósával, *Kendi Sándorral* együtt.

Liszthy János és *István* báró. *Lorántffy Mihály*, Sárospatak, Borsi és Csetnek ura 1615 körül ismeretes. Egyetlen leánya volt *Lorántffy Zsuzsanna*, 1616-tól I. Rákóczi György hitvese, művelt fejedelemasszony. Azonkívül, hogy megjelentette tudós emberek műveit, maga is könyvet írt *Mózes és a próféták* címmel, melyet 1641-ben adtak ki Gyulafehérvárt. Férje halála után többnyire Sárospatakon tartózkodott, s az ottani kollégiumot oly magas színvonalra emelte, melyet az sohasem múlt felül többé. 1655-ben, amikor az 1562-i tarcali-tordai hitvallást kinyomatta, még életben volt.

Mágocsy Gáspár báró, Bereg és Torna vármegyék főispánja, az 1589-i vizsolyi biblia-kiadás pártfogója és támogatója. A 95. számú, *Mikoron Dávid Saul elől futna* kezdetű magyar zsoltárének verskezdő betűi az ő nevét adják. *András*, Bereg és Torna ura 1584 körül az evangéliomi tanok, vallás és tudósok bőkezű jóakarója. *Ungvári Ferenc*, Ófelsége a király tanácsosa,

orum Generalis, vulgo Generalis Cassouiensis, Comes Comitatuum Beregiensis et Thornensis, † non sine suspicione propinati toxici ad d. 21. Nov. anni 1611. aetat. 30. sepultus in templo oppidi Beregszász. *Massai* et *Nadányi*, Lib. Barones, et Plagae circa Békés Domini haereditarii an. 1523. et seqq. in religione Reform. tutanda et inter Chrysium et Marusium fluuios per Emer. Ozorai, Thomam Gálszétsi, Lucam litteratum etc. propaganda inclaruere. *Eulalia Massai*, fuit vxor Caspari Magocsi, insignis Petri Melii Patrona, cui libellos quoque suos hic dedicauit an. 1563. seqq. *Maria Austriaca*, vxor Ludouici II. soror Caroli V. Imp. † an. 1558. Habuit concionatores aulicos, Conradum Cordatum, natione germanum, qui in corruptos aulae totius et ciuium Budensium mores detonuit, et Ioannem Henkel, seu Io. Hungarum, Leutschouiensem, quem Regina an. 1529. Leutschouiam vocatum dimittere noluit. Plura hoc ipso Articulo de Maria, quae statim retulimus, repeti poterunt. *Mariássi. Sigismundus et Paullus Mariássi in Markusfalva*, patroni fuerunt Alberti Molnár an. 1617. *Sigismundus* studuit Vittebergae an. 1587. interfuit Synodo Szepesvárallyensi an. 1614. vt deputatus Comitatus Scepusiensis. *Majláth Lib. Baro in Fagaras*, Vajvoda Transiluaniae, consortem habuit *Annam Nádasdi*, Thomae Nánasdi Palatini Hung. sororem, cui iam viduae inscripsit Caspar. Heltai Tomum *VIIum*

Bi-

a felsőmagyarországi részek főkapitánya, közkeletű nevén kassai főkapitány. Bereg és Torna megyék főispánja. Meghalt 1611. nov. 21-én, 30. életévében, a mérgezés nem minden gyanúja nélkül. A beregszászi templomba temették. *Massai* és *Nadányi* bárók, a békési vidék örökös urai 1523-ban s a következő években azzal szereztek hírnevet magunknak, hogy a református vallást védelmükbe vették, és a Körös és Maros folyók közén Ozorai Imre, Gálszécsi Tamás, Lukács diák s mások révén terjesztették. *Massai Eulália*, Mágocsy Gáspár felesége volt, Mélius Péter jeles pártfogója, akinek ez 1563-ban s a következő években a könyveit is ajánlotta. *Ausztriai Mária*, II. Lajos felesége, V. Károly császár nővére meghalt 1558-ban. Udvari prédikátorai voltak: Cordatus Konrád, német nemzetiségű, aki az egész udvar és a budai polgárok romlott erkölcsei ellen mennydörgött, és Henkel, azaz Magyar János Lőcséről. Mikor utóbbit 1529-ben Lőcsére hívták, a királyné nem akarta őt elengedni. Ebben a cikkelyben Máriáról több mindent lehetne megismételni, amiről már fentebb beszámoltunk. *Máriássy, Zsigmond és Pál. Márkusfalván* 1617-ben pártfogolták Molnár Albertet. Máriássy *Zsigmond* 1587-ben tanult Wittenbergben, 1614-ben résztvett a szepesváraljai zsinaton mint Szepes megye küldöttje. *Fogarasi Majláth* báró 1551-ben Erdély vajdája. Konstantinápolyban halt meg fogságban. Felesége *Nádasdy Anna* volt, Nádasdy Tamásnak, Magyarország nádorának a nővére. Már özvegyi sorban volt, amikor Heltai Gáspár neki ajánlotta

Bibliorum Hung. Nou. Testamentum continentem, an. 1561. *Matskási* (Balthasar) Comes Comitatus Szolnok Interioris, aliquot Legationibus ad vtramque imperatoriam Aulam cum laude defunctus. Curator Collegii Enyediensis circa an. 1671. *Maximilianus II. Romanor. Imp.* Rex Hungariae ab an. 1564. ad an. 1577. Notum est eum in iuuentute Praeceptore Wolffg. Seuero, et postmodum concionatore Io. Seb. Pfausero, vtrisque protestantibus, et ea de causa Aula pulsis, vsum esse (vti et Medicus eius Crato von Krafftenheim iisdem sacris addictus fuit), quin et Nouum Testamentum a Ioanne Siluestro, Thomae Nádasdi Palatini concionatore aulico, in Hungaricum translatum, Ferdinandi I. Filiis, *Maximiliano* et Ferdinando dedicatum, et mox Viennae an. 1541. altera vice impressum, Maximiliani II. filiis, Rudolpho II. et Ernesto inscriptum esse. Notum porro in genere est, eum protestantibus fauisse, iisque liberum in suis ditionibus religionis exercitium indulsisse. Sed luculentius in his omnibus ipse perhibet testimonium in Litteris ad Electorem Palatinum Fridericum III. *Viennae in persecutione*, vt ipse ait, d. 2. Apr. an. 1560. exaratis, in quibus testatur *se doctrinam in Confessione augustana comprehensam pro vera ac christiana religione agnoscere, atque in illa etiam professione, mediante gratia diuina vitam suam finire, ac crucem ac persecutionem patienter ferre, eoque nomine a Parente Ferdinando I. affligi ac contristari; a Missa complures iam annos abhorrere etc. etc. Extant*

Lit-

magyar szentirásforditásának *VI.*, újszövetségi kötetét. *Macskási* (Boldizsár), Belső-Szolnok vármegye főispánja becsülettel járt néhányszor mindkét császári udvarnál követségben. 1671. táján az enyedi kollégium kurátora. *II. Miksa római császár*, 1564-től 1577-ig a magyar király. Ismeretes, hogy ifjúkorában Seuer Farkas volt a tanitója, később Pfauser János Sebestyén a prédikátora, mindkettő protestáns, amiért el is üzték őket az udvarból (aminthogy orvosa, von Krafftenheim Crato is ugyanilyen vallású volt), sőt Sylvester János, Nádasdy Tamás nádor udvari prédikátora az általa magyarra fordított Újszövetséget is I. Ferdinánd fiainak, *Miksának* és Ferdinándnak ajánlotta, majd az 1541-ben Bécsben nyomtatott második kiadását II. Miksa fiainak, II. Rudolfnak és Ernőnek. Továbbá általánosságban ismeretes, hogy a protestánsoknak kedvezett, és országaiban szabad vallásgyakorlatot engedélyezett nekik. Mindenről ő maga tanúskodik legvilágosabban abban a levélben, melyet 1560. ápr. 2-án irt III. Frigyes pfalzi választófejedelemhez, *Bécsben* — mint mondja — *az üldözés idején*. Eszerint *az ágostai hitvallásban foglalt tanitást igazi és keresztyén vallásnak ismeri el, és Isten kegyelmével ebben a hitvallásban akarja életét befejezni, a keresztet és üldözést türelmesen viselni. E címen apja, I. Ferdinánd zaklatja és szomoritja őt. A miatt már évek óta idegenkedik stb. stb.* Ez a

Litterae in Bibliotheca Hagana Class. IV. Fasc. III. Consona his sunt, quae leguntur in conspectu Historiae Vniuersitatis Viennensis a PP. Soc. Iesu ibidem an. 1725. edito, pag. 2da. *Méreÿ de Mére* (Mich.) Locumtenens Palatini ab an. 1563—572. filia eius *Anna*, consors magnifici Domini *Caspari Serédy*, pariter fuit religionis euangelicae.

Mild alias *Chinaz* (Gregorius) Iudex primarius Leutschouiensis in Scepusio an. 1524. et 1525. *Defensor sectae pessimae lutheranae*, vt ait Conradus Sperfoc, scriptor coaeuus, et iuxta eumdem: *Vir sapiens et intelligens, et expertus in caussis et rebus ciuilibus. Hungarus perfectus, sicut et Alemannus.*

Nádasdi. Thomae Nádasdi, R. Hungariae Paltini, et Croatiae Bani liberali munificentia excitata fuit Naeonesi, seu Uj-Szigethini typographia, in qua Benedictus Abádi an. 1541. Noui Foederis Libros ex translatione Hungarica Io. Siluestri, aliter Erdössi dicti, Thomae Nádasdi concionatoris aulici per Phil. Melanchtonem ei commendati, edidit. Comiti *Francisco* huius filio an. 1554. nato, pariter Lutherano, a sacris concionibus fuit an. 1590. Georgius Muraközi, Pastor Sárváriensis, postea in Hungaria inferiori Superattendens. Franciscus † an. 1603. *Paullus Nádasdi*, Comes Castri ferrei, eamdem religionem professus est, *Franciscus* R. Catholicis semet adsociauit. *Antonius Nyakazo*

Ar-

levél a hágai könyvtár IV. osztályának III. kötegében található. Egybevág vele az, amit a Jézus- társaság atyáinak a Bécsi Egyetemről írt s ugyanott 1725-ben kiadott történeti vázlata 2. lapján olvashatunk. *Mérei Mérey* (Mihály), 1563-tól 1572-ig nádori helytartó. Leánya *Anna*, nagyságos *Serédy Gáspár* út hitvestársa szintén evangéliomi vallású volt.

Mild, más néven *Csinaz* (Gergely), főbíró a szepességi Lőcsén 1524-ben és 1525-ben. *A gonosz lutheránus szekta védelmezője*, mint az egykorú író, Sperfock Konrád mondja; ugyancsak szerinte: *Bölcs és értelmes, világi ügyekben és dolgokban jártas ember, éppoly jó magyar, mint amilyen szász.*

Nádasdy. Nádasdy Tamás, Magyarország nádora és Horvátország bánja. Az ő bőkezű adományából épült fel az újszigeti nyomda, ahol 1541-ben adta ki Abádi Benedek az Újszövetség könyveit, melyeket az a Sylvester, másképp Erdősi János fordított magyarra, akit Melanchton Fülöp ajánlott Nádasdy Tamásnak udvari prédikátorul. Fiának, az 1554-ben született ugyancsak lutheránus *Ferenc* grófnak 1590-ben Muraközi György sárvári lelkipásztor, későbbi alsómagyarországi szuperintendens volt az udvari prédikátora. *Ferenc* 1603-ban halt meg. *Nádasdy Pál*, Vas megye főispánja ugyanezt a vallást követte. *Ferenc* a római katolikusokhoz csatlakozott. *Nyakazó Antal*, Várad vá-

Arcis Váradiensis Capitaneus; sub hoc Ciuitas Váradiensis coepit reformari, qui ex arce Sacerdotes S. Ladislai et Monachos dimouit. *Franciscus Nyári*, fuit supr. Comes Comitatus Hontensis an. 1543. *Paullus Nyári de Bedeg*, Eques auratus, Rudolphi II. Consiliarius, Pincernar. Reg. Magister, Capitaneus arcis Váradiensis, Comitatuum Bihar, Mediocris Szolnok, Krasznа et Maramaros supr. Comes, † an. 1611. viduae eius *Catharinae Várdai* dedicauit Petrus Margitai V. D. M. Debrecinensis Explicationem Symboli ab eo Debrec. an. 1624. editam. *Steph. Nyári de Bedeg*, *Paulli* filius, Eques auratus, Comitatus Szabolts perpetuus Comes, Rom. Imp. et Regis Consiliarius, et Camerarius circa an. 1634. fuit etiam Consiliarius Gabrielis Bethlen. Anno 1630. occupatum est templum Varanouiense in Comitatu Zemplen pro Franciscanis, nil obstare volentibus hoc *Stephano Nyári Lib. B.* et *Anna Telegdi* eius consorte, Dominis loci terrestribus. *Nadányi*, vid. *Massai*.

Oknay (Thomas) Capitaneus Szögyeniensis. *Ostrozith. Andreas Ostrozith de Giletinez* et *in Ilava*, interfuit Synodo Solnensi Aug. Confess. addictorum an. 1610. et tertius inter Magnates numeratur. *Ioannes Ostrozith de Giletinez*, *Lib. B. in Ilava*, comparet in Albo Academiae Vitteb. an. 1616. vbi publice quoque disputauit. *Ország Helena* coniux fuit Gabrielis Perèni, matrona pietate erga Deum, fide et amore in maritum, pudicitia, beneficentia, patientia etc. ornatissima,

Mu-

rának kapitánya. Eltávolította a várból Szent László papjait és a szerzeteseket, s így alatta kezdődött el Várad városában a reformáció. *Nyáry Ferenc* 1543-ban Hont vármegye főispánja volt. *Bedegi Nyáry Pál* aranysarkantyús vitéz, II. Rudolf tanácsosa, királyi főpohárnok, a váradi vár kapitánya, Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna és Máramaros vármegyék főispánja. Meghalt 1611-ben. Özvegyének, *Várdai Katának* ajánlotta Margitai Péter debreceni prédikátor azt a hitvallásmagyarázatát, melyet 1624-ben adott ki Debrecenben. *Bedegi Nyáry István*, *Pál* fia, aranysarkantyús vitéz, Szabolcs vármegye örökös főispánja, császári s királyi tanácsos és kamarás. 1634 táján Bethlen Gábor tanácsosa is volt. 1630-ban foglalták le a varannói templomot a ferencesek számára, s ennek a helynek földesurai, *Nyáry István báró* és felesége *Telegdi Anna* egyáltalán nem akartak ellenszegülni. *Nadányi*, lásd *Massai*.

Oknay (Tamás) szőgyéni kapitány. *Osztrosith*, *Giletinczi* és *ilavai Osztrosith András* résztvett az ágostai hitvallásúak 1610. évi zsolnai zsinatán, ahol harmadikként szerepel a főemberek között. *Giletinczi* és *ilavai báró Osztrosith János* neve 1616-ban tűnik fel a wittenbergi akadémia albumában, ahol nyilvánosan vitázott is. *Ország Ilona* Perényi Gábor felesége volt. Jámborságban, férje iránti odaadó szeretetben, szemérmességben, jótékonyságban, türelemben sít. kiváló asz-

Musarum Pannonicarum, vt et Ecclesiarum euangelicarum patrona munificentissima, † an. 1569. aetat. 31. et sepulta S. Patakini ad latus mariti. *Barbara Ország de Guth*, consors Francisci Török de Enying, magna Reform. religionis fautrix, circa an. 1567. Post Francisci mariti sui fata nupsit *Comiti Eckio*, supremo Capitaneo Iaurinensi, Maximiliani II. Consiliario. Huic *Barbarae* viduae inscripsit Valent. Hollopoeus Zikszai opus suum de tribus fidei articulis, Debrec. an. 1574. editum.

Paczoth. *Francisci Paczoth* vidua ex Ill. Balassiorum familia oriunda cum filiis, *Lib. Baronibus in Tárkány* an. 1617. Meminit eius vt Patronae suae Albertus Molnár. Vnus ex filiis eius *Franciscus Paczoth de Becki* nomen suum dedit Albo Academiae Vitteb. an. 1616. sub Rectoratu Magnifico Emerici Thurzo. *Patoczi Sophia*, vxor *Georgii Bebek de Pelsöcz*, Francisci filii, circa an. 1569. non solum strenua fidei euangelicae propugnatrix fuit, sed etiam constanti animo impetum hostilem per longum tempus in arce Saadvára sustinuit, vsque quo exsulans maritus illi suppetias ferret. Huic inscripsit Melius Libros Samuelis et Regum in Hungaricum versos Debrec. an. 1565. *Pálfi (Catharina)* consors *Stephani Illyésházi*, quo cum Templum Rosembergense reaedificari curauit anno 1585. docente Inscriptione. *Marcus Pemphlinger* Comes Saxonum, siue regius Iudex Cibiniensis an. 1522. seqq. non solum ipse Libros Lutheri

legit

szony, bőkezű pártfogója volt a magyar tudományosságnak, valamint az evangéliomi egyházaknak. Meghalt 1569-ben, életének 31. évében. Sárospatakon temették el férje mellé. *Guthi Ország Borbála*, enyingi Török Ferenc hitvestársa, 1567. körül a református vallás nagy jóakarója. Férjének, Ferencnek halála után *gróf Eckius* győri főkapitányhoz, II. Miksa császár tanácsosához ment férjhez. Ennek a *Borbála* özvegyasszonynak ajánlotta Szikszai Hollopaeus Bálint a hit három cikkelyéről szóló munkáját, melyet 1574-ben adott ki Debrecenben.

Pacoth. Paczoth Ferenc özvegye, aki az 1617-ben *tárkányi bíróságot* nyert három fiával együtt a Balassiak híres családjából származik. Molnár Albert említi mint pártfogóját. Egyik fia, *büki Paczoth Ferenc* 1616-ban, Thurzó Imre rektorsága idején a wittenbergi akadémia diákjainak jegyzékébe irta be nevét. *Patócsy Zsófia, pelsőci Bebek Györgynek*, Ferenc fiának a felesége. 1569 körül nem csupán derék előharcosa volt az evangéliomi vallásnak, hanem Sádvárán bátor lélekkel feltartóztatta az ellenség támadását egészen addig, amíg távollevő férje segítséget nem hozott. Neki ajánlotta Mélius Sámuel és a Királyok könyveit, melyeket 1565-ben fordított le magyarra Debrecenben. *Pálffy (Kata), Illésházy István* felesége, akivel együtt gondoskodott 1585-ben a rózsahegyi templom újjáépítéséről, mint erről sírfeliratából értesülünk. *Pemphlinger Márk*, a szászok grófja, vagyis nagyszebeni királybíró 1522-ben s a következő években elolvasta Luther könyve-

legit, aliisque commendauit legendos, sed non obstantibus Litteris Regis Ludouici II. comminatoriis, aut Archiepiscopi Strigoniensis ac Monachorum machinationibus, Georgium quemdam Silesitam, eiusque socios doctrinam Lutheri praedicantes in domo propria aluit, idque effecit, vt non modo vniuersa ciuium multitudo, sed et adiacentia loca breui reformarentur. *Perényi (Petrus)* Districtus Agriensis dynasta ditissimus, supr. Comes Comitatus Abaujváriensis, postea Coronae S. conseruator, opera Stephani Kopácsi et Michaëlis Sztárai, a quibus doctrinam euangelicam acceperat, excitatus, S. Patakini templum pro Reformatis inde a fundamento excitauit, scholamque fundauit. Iniustissimis maleuolorum criminationibus oppressus, a Ferdinando in carceres Neostadienses coniectus, quorum squallores sex annis perpessus, ibidem codici S. picturis illustrando immortuus est, constans veritatis euangleicae confessor an. 1548. aetat. 47. vniuersos regni status et ordines pro eius liberatione Regi supplicasse testatur Artic. 55. an. 1545. *Gabriel*, Petri filius, Comes Comitatus Abaujvár, summus militiae super. Partium Hungar. Praefectus, Tauernicorum Magister, Consiliarius S. Caesareae Maiestatis, et postremo Iudex Curiae, † Posonii in Conuentu omnium Baronum an. 1567. aetat. 35. in templo S. Patakiensi, cuius aedificationem absoluit, sepultus. Obsecutus testamento, quo Pater morti vicinus rem sacram atque eruditam ipsi commendauerat, fuit ecclesiarum Pan-

no-

it, és olvasásukat másoknak is ajánlotta. Mit sem törődve II. Lajos király fenyegető levelével, vagy az esztergomi érseknek és a szerzeteseknek fondorkodásaival, bizonyos Szilézíai Györgyöt és társait, akik Luther tanítását prédikálták, a saját házában tartotta, és elérte, hogy rövid időn belül nemcsak a város polgárságát, hanem a környező helységeket is megreformálták. *Perényi (Péter)*, az egri körzet gazdag nagyura, Abauj vármegye főispánja, később a szentkorona őre Kopácsi Istvántól és Sztárai Mihálytól fogadta el az evangéliomi tanítást. Hatásukra felbuzdult arra, hogy a reformáltak részére Sárospatakon alapjaiból újjáépítse a templomot, és iskolát alapítson. Rosszakaratú emberek igazságtalan rágalmai következtében elfogták, és Ferdinánd a bécsújhelyi börtönbe vetette őt. Ennek szennyét hat évig szenvedte, s a szentírásnak festett képekkel való illusztrálása közben halt meg ott 1548-ban, 47. életévében. Az 1545-i 55. törvénycikk bizonyítja, hogy kiszabadulásáért az ország összes karai és rendei könyörögtek a királynak. *Gábor*, Péter fia, Abaúj vármegye főispánja, felsőmagyarországi főkapitány, tárnokmester, a császári Felség tanácsosa és végül országbíró. Meghalt Pozsonyban 1567-ben, az ország nagyjainak gyűlése alkalmával, 35. életévében. A sárospataki templomban temették el, melynek építését befejezte. Engedelmeskedve apja végső akaratának, aki halála előtt lelkére kötötte a vallás és műveltség ügyét, a magyar egyházaknak kegyes fenntartója és oltalmazója volt. Bizonyítja

nonicarum nutritius ac protector pientissimus. Testatur id inter alia Legatio per ipsum an. 1563. ad Augustum Saxoniae Ducem, Academias item Vittebergensem et Lipsiensem controuersiarum Theologicarum caussa instituta. Fratribus *Francisco* et *Georgio* vestigiis Parentis inhaerentibus, ante eum, vt videtur, exstinctis, stemma Perenianum a 600. annis florens finiit, quod et Bona Pereniana ad fiscum regium post Gabrielis mortem deuoluta haud obscure indicant. *Petrus Petrouitz*, a Martino Kalmancsehi in Munkàts mysteria fidei Reform. vbertim edoctus, et circa an. 1548. Comes et Praefectus Temesvariensis creatus, Doctorem Stephanum Szegedinum ad regendas Scholae loci eiusdem, in toto illo tractu celeberrimae habenas adhibuit, qui non docebat solum iuuentutem, sed et populariter concionabatur cum collega Christophoro Lippensi. Transiluaniae dein Praefecturam sub titulo Locumtenentis Isabellae Reginae nactus, plurima ad propagationem religionis Reformatae patrauit. *Petrusith*, circa an. 1526. deserta religione R. Catholica, euangelicam amplexus est, et promouit. Hic occupauit Episcopatum Chanadiensem. *Praepostvári (Sigismundus) Lib. Baro de Lokácz*, fuit Regis Hungariae Camerarius an. 1635. *Sebastianus Boldi* superattendens in Siluania circa an. 1536. fuit concionator DD. Praepostváriorum Beltekini. *Prinyi (Gabriel)* circa an. 1612. S. R. Maiestatis Consiliarius, Dominus in Tur-Terebes, Nyaláb, Nagy-Ida, etc. perpetuus Comes

ezt többek között az a követség, melyet 1563-ban indított útnak Ágost szász választófejedelemhez, valamint a wittenbergi és lipcsei akadémiákhoz vitás hittani kérdések ügyében. Testvérei, *Ferenc* és *György* apjuk nyomdokaiba léptek, de úgylátszik még előtte elhunytak. Ezzel a 600 éven át virágzó Perényi-család fájának vége szakadt, amit az is világosan jelez, hogy Perényi Gábor halála után a Perényi-birtokok a királyi kincstárra szálltak. *Petrovics Péteri* Munkácson Kálmáncsehi Márton tanította részletesen a reformált vallás titkaira. 1548-ban megtették temesi ispánná és temesvári várparancsnokká. Az ottani, az egész egyházmegye leghíresebb iskolájának a vezetésére tanitóként Szegedi Istvánt alkalmazta, aki nemcsak az ifjúság tanításával foglalkozott, hanem társával, Lippai Kristóffal együtt népszerű prédikációkat is tartott. Azután Izabella királyné helytartójaként az Erdély fölötti parancsnokságot is megszerezte. Sokat tett a reformált vallás terjesztése érdekében. *Petrusith* 1526 körül elhagyta a római katolikus vallást, felvette és terjesztette az evangéliomit. Ő foglalta le a csanádi püspökség javait. *Lokácsi Prépostváry (Zsigmond)* báró 1635-ben magyar királyi kamarás volt. *Boldi Sebestyén* erdélyi szuperintendens 1536 körül a Prépostváryak prédikátora volt Bélteken. *Prinyi (Gábor)* 1612 táján királyi tanácsos, Turterebes, Nyaláb, Nagyida stb. ura, Ugocsa

mes Comitatuum Ugotsa et Abaujvar cum sua conthorali *Catharina Salgai* prouentuum omnium oeconomicorum Decimas Dei gloriae promouendae consecrarunt, et intra 13. annos quinque Studiosos sufficientibus sumtibus ad Academias exteras promouerunt circa an. 1637. Iisdem temporibus claruere *Franciscus et Gabriel Prinyii*, Comites Abaujvarienses. *Steph. Petneházi*, Comes Zarandiensis et Capitaneus in arce Boros-Ienö. *Casparus Pető*, Capitaneus Gesztelyiensis.

Rákóczi de Felsö Vadász. Sigismundus ex Praefecto seu Capitaneo Agriensi Rom. Imperatorum, Transilvaniae Gubernator, an. 1607. Princeps creatus, an. vero 1608. dignitate resignata † in F. Vadász. Hic cum aliis editionem Bibliorum Visolyiensem, vt et plurimorum Iuuenum itinera Academica proprio aere promouit cum Theod. Beza litterarium commercium habuit. Consors vitae eius fuerat *Catherina Alaghi. Georgius I.* Sigismundi filius, Transilv. Princeps a d. 20. Sept. an. 1630. ad d. 11. Oct. an. 1648. quo obiit. An. 1644. a Protestantibus Hungar. ob religionem oppressis oratus, foedere cum Svecis contra Ferdinandum III. inito, non prius arma deposuit, quam Pacificatione Lintzensi d. 16. Sept. an. 1645. religionis Libertas confirmaretur, templa 90. Protestantibus restituerentur. Struxit et reaedificauit templa, ornauit scholas, donauit Ecclesiis campanas multi valoris, Gradualia pariter 200. Ecclesiis Albae Iuliae an. 1636. in fol. impressa. Eius iussu conuocata et

és Abaúj vármegyék örökös főispánja feleségével, *Salgai Katával* együtt valamennyi gazdasági jövedelem tizedét Isten nagyobb dicsőségére ajánlotta, és 1637 körül 13 év alatt öt diákot küldött megfelelő eltartásuk költségéről gondoskodva külföldi főiskolákra. Kortársaik voltak *Prínyi Ferenc és Gábor*, Abaúj vármegye főispánjai. *Petneházy István*, zarándi főispán és Borosjenő várának kapitánya. *Pető Gáspár*, gesztelyi kapitány.

Felsővadászi Rákóczi. Zsigmond a római császárok egri parancsnokából, azaz kapitányából lett Erdély kormányzója, 1607-ben fejedelemmé választották, miután pedig 1608-ban erről a méltóságáról lemondott, Felsővadászon meghalt. Másokkal együtt anyagilag támogatta a vizsolyi bibliakiadást, valamint több fiatalember külföldi tanulmányútját. Béze Tivadarral levelezett. Élete párja *Alaghy Kata* volt. *I. György*, Zsigmond fia, 1630. szept. 20-tól 1648. okt. 11-én bekövetkezett haláláig Erdély fejedelme. 1644-ben a vallásuk miatt elnyomott magyarországi protestánsok kérésére III. Ferdinánd ellen a svédekkel szövetkezett, s nem tette le a fegyvert addig, amig az 1645. szept. 16-án kötött linzi békében meg nem erősitették a vallásszabadságot, és a protestánsoknak vissza nem adtak 90 templomot. Templomokat épittetett és épittetett újjá, iskolákat szereltetett fel, nagyértékű harangokat adományozott az egyházközségeknek, valamint ugyancsak 200 egyházközségnek az 1636-ban Gyulafehérvárt fólióalakban nyomtatott Graduált. Parancsára hívták össze, és

praesente celebrata est Synodus Nationalis Szathmár-Némethini d. 10. Iun. an. 1646. Idem confirmauit Canones Ecclesiasticos Geleianos an. 1647. Claudiopoli, et an. 1648. Albae Iuliae. *Sigismundus* Georgii filius, iuuenis magnanimus et sapiens a Catharina Brandenburgica in filium adoptatus, eaque legante arcis Munkáts Dominus, supremus exercituum Parentis in expeditione contra Ferdinandum Generalis, in qua Io. Tholnaeum castrensem secum circumtulit concionatorem, † ex Variolis an. 1652. aetat. 29. postquam paullo antea *Henriettam*, Electoris Palatini filiam, vxorem paucorum mensium morte praematura amisisset. *Georgius II.* Georgii filius, ex Capitaneo Varadiensi et Generali Haydonum Princeps Transilv. a d. 23. Ian. 1649. ad 22. Maii an. 1660. quo commisso cum Turcis praelio vulneratus † Varadini d. 8. Iun. Canones ecclesiasticos Geleianos consensu suo, vernacula scripto, hic quoque confirmauit. Ex *Sophia Bátori*, post mortem mariti ad R. Catholica sacra reuertente, suscepit *Franciscum I. Rákóczi* an. 1652. in Principem electum, sed qui titulo tenus tantum is fuit, † Munkátsini an. 1677. liberis *Iuliana* et *Francisco*, ex Helena Zrinyi Petri Crotiae Bani filia relictis. *Rhédei de Kis-Rhéde. Franciscus*, Comitatuum Bihar et Marmaros supremus Comes, arcium Sz. Iob, Huszt, Várad Capitaneus, Gabrielis Bethlen Consiliarius, et a Matthia II. Imp. equitis aurati titulo decoratus. Ad mandatum Magnifici huius Viri edidit Debrecini an. 1616. Paulus Lipsiensis Confessionem Helv. Hungarice conuersam

jelenlétében tartották meg 1646. jún. 10-én a szatmárnémeti nemzeti zsinatot. Ugyancsak ő erősítette meg 1647-ben Kolozsvárott és 1648-ban Gyulafehérvárott a Geleji-féle egyházi kánonokat. *Zsigmond*, Györgynek a fia, nagylelkű és okos ifjú, akit Brandenburgi Katalin fiává fogadott, s akitől Munkács várát kapta örökségbe. Apjának a Ferdinánd ellen viselt háborújában hadvezére. Ide Tolnai Jánost vitte magával tábori prédikátorként. 1652-ben, 29 éves korában himlőben halt meg, miután kevéssel előbb elveszítette korán meghalt alig néhány hónapos feleségét, *Henriettát*, a pfalzi választófejedelem leányát. *II. György*, György fia, váradi kapitányból és a hajdúk generálisából lett erdélyi fejedelem 1649. jan. 23-tól 1660. május 22-ig, amikor megsebesült a törökkel vívott csatában, és Váradon jún. 8-án meghalt. Ő is megerősítette a jóváhagyásával anyanyelven megírt Geleji-féle egyházi kánonokat. *Báthory Zsófiától*, aki férje halála után visszatért a római katolikus vallásra, született fia, *I. Rákóczi Ferenc*, akit 1652-ben választottak fejedelemmé, de csak címe szerint volt az. Meghalt 1677-ben Munkácson hátrahagyva gyermekeit, *Juliannát* és *Ferencet*, akik Zrínyi Ilonától, Péter horvát bán leányától születtek. *Kisrédei Rhédey Ferenc*, Bihar és Máramaros vármegyék főispánja, Szentjób, Huszt, Várad várainak kapitánya, Bethlen Gábor tanácsosa, akit II. Mátyás császár az aranysarkantyús vitéz címével tüntetett ki. Ennek a nagyságos úrnak paran-

a Petro Czene, pastore Ersekujvariensi. *Franciscus*, praecedentis filius, ex Comite Maramarosiensi Princeps Transiluaniae a d. 3. Nov. an. 1657. ad d. 24. Ian. an. 1658. Vir pius et mitis litteratorumque fautor, qui in vsum Scholae Debrecinae prouentum decimalem pagi Szent-Imre in Comitatu Bihariensi, cessit. *Ex Drusiana Bethlen*, Stephani filia suscepit filium vnicum, *Ladislaum*, Comitatus Marmarasiensis supremum Comitem, Sedium Kézdi, Sepsi, Orbai supremum Capitaneum, qui in iuuenili aetate exstinctus sine prole. *Révai Franciscus*, Consiliarius, Comes Turoczensis et Locumtenens Palatini R. Hung. ab an. 1543. ad an. 1553. eiusque filius Gabriel circa an. 1560. *Petrus de Révai*, Comes Comitatus Turoczensis, Magister Curiae, Consiliarius S. Regiae Majestatis, S. R. Coronae Conseruator, interfuit Conventui Solnensi Aug. Confes. d. 30. Aug. an. 1610., in quo Articuli de Superattendentibus, Curatoribus, Scholis, Disciplina Ecclesiastica etc. conditi sunt. *Sidonia Révai, Matthiae Ostrosith* vidua, novam S. Bibliorum translationem et editionem animo voluit. *Io. Rueber, Lib. Baro a Pixendorff* et *Grauvwerth*, indigena factus an. 1572. fuit in Partibus superioris Hungar. Capitaneus et supr. Comes Sarosiensis ab an. 1573—1584. Reposuit is Partium super. Hungariae Ecclesias in debitum ordinem: in Synodo Cassouiensi an. 1568. negotium religionis magna diligentia egit.

csára adta ki Lipcsei Pál 1616-ban Debrecenben a Czene Péter érsekújvári lelkész által magyarra fordított helvét hitvallást. *Ferenc*, az előbbi fia máramarosi főispánból lett Erdély fejedelme 1657. nov. 3-tól 1658. jan. 24-ig. Jámbor és szelíderkölcsű ember, a tudósok pártfogója. A Bihar megyei Szentimre falu tizedjövedelmét a debreceni iskola javára engedte át. *Bethlen Druzsiannától*, István leányától egyetlen fia született, *László*, Máramaros vármegye főispánja, a Kézdi-, Sepsi- és Orbai-szék főkapitánya, aki fiatal korában halt meg utód nélkül. *Révay Ferenc* tanácsos, turóci főispán és 1543-tól 1553-ig Magyarország nádori helytartója, és fia *Gábor* 1560 táján. *Révay Péter*, Turóc megye főispánja, országbíró, királyi tanácsos, koronaőr. Jelen volt az ágostai hitvallásúak 1610. aug. 30-án Zsolnán megtartott összejövetelén, melyen megalkották a szuperintendensekre, gondnokokra, iskolákra, egyházi fegyelemre stb. vonatkozó törvénycikkeket. *Révay Szidónia*, *Osztrosith Mátyás* özvegye a szentírás új fordításának és kiadásának gondolatával foglalkozott. *Pixendorffi és grauenwerthi Ruber János báró*, aki 1572-ben nyert honosságot, felsőmagyarországi főkapitány és sárosi főispán volt 1573 és 1584 között. Felsőmagyarország templomait kellőképpen rendbe hozatta. Az 1568-i kassai zsinaton sokat buzgólkodott a vallás érdekében.

à Salm et Neuburg (Iultus) Comes, Ius Indigenatus nactus an. 1563. per Magnificam *Elisabetham Thurzo* Dominus in Sempta et Galgocz. Habuit circa an. 1570. Concionatorem Euangelicum Petrum Abstemium. *Nicolaus*, Praefectus Munimenti Canischa, supremus Comes Posoniensis Comitatus an. 1575—1580. *Ecchius*, Eiusdem Comitatus supremus Comes 1552—1574. *Stephanus Sóthi*, Capitaneus Levensis. *Sulyok. Anna Sulyok*, Magna Heroina, fautrix Evangelicae religionis circa an. 1564. consors *Baronis Io. Balassa*, Insignem ista aetate intertenuit haec Domina in arce Veterosoliensi concionatorem Petrum Bornemisza. Sorores habuit pariter fidem Reform. zelantes, Magnificam *Christinam Sulyok*, *Saram* item *Sulyok*, viduam *Stephani Dobo*, clarissimi et optimi Belliducis, prius Praefecti Agriensis, mox Transiluaniae Vajuodae, † an. 1571. *Lazarus Svendi*, supremus Exercituum Caesareorum Generalis sub Carolo V. et Maximiliano II. multis de Turca et Io. Sigismundo rege reportatis victoriis clarus, singularis gratiae Caesareae fauoribus mactatus † an. 1574. Hic non tantum gentem nostram ex manibus Turcarum liberauit, sed etiam Ecclesiae Reform. sub eius auspiciis tutae fuerunt. Eius iussu et sub eius protectione conuocata fuit Synodus Cassoviam an. 1568. vbi erat arcis Praefectus, contra Lucam Agriensem, Arianismo infectum, et multas in Hungaria turbas dantem, qui et ob easdem auctoritate Lazari Svendi Cassoviae in carcerem coniectus, vltra quinquennium in captivitate detentus fuit. *Szécsi Tho-*

Von Salm und Neuburg (Gyula) gróf 1563-ban nyert honosságot. Nagyságos *Thurzó Erzsébet* révén Sempte és Galgóc ura. 1570 körül Abstemius Péter volt a prédikátora. *Miklós*, Kanizsa erődítményének parancsnoka, Pozsony vármegye főispánja 1575 és 1580 között. *Eck*, ugyanannak a megyének főispánja 1552 és 1574 között. *Sáthi István* lévai kapitány. *Sulyok*. *Sulyok Anna*, nagynevű asszony, 1564 táján az evangéliomi vallás pártfogója. *Balassa János báró* hitvestársa. Ez az úrhölgy tartotta ebben az időben zólyomi várában Bornemisza Pétert, a híres prédikátort. Ugyancsak buzgólkodtak a reformált vallásért nővérei, mégpedig nagyságos *Sulyok Krisztina*, továbbá *Sulyok Sára*, *Dobó Istvánnak*, a neves és kiváló hadvezérnek, volt egri kapitánynak, majd erdélyi vajdának az özvegye, aki 1571-ben halt meg. *Schwendi Lázár*, V. Károly és II. Miksa császár idejében a császári hadak főparancsnoka, híres a török és János Zsigmond király ellen aratott győzelmeiről. A császár fura kegyéből gyilkolták le 1574-ben. Nemcsak nemzetünket mentette meg a török kezéből, hanem a reformált egyházak is biztonságban voltak az ő oltalma alatt. Parancsára és oltalma alatt hívták egybe Kassára, ahol várparancsnok volt, az 1568. évi zsinatot Egri Lukáccsal szemben, akit megfertőzött az arianizmus, és aki miatt Magyarországon sok zavargás támadt. Ezek miatt Schwendi Lázár parancsára Kassán börtönbe vetették, és több mint öt éven keresztül fogságban tartot-

Thomas, et *Georgius* eius filius, Lib. Barones, Domini in Murai-Szombath et Felsö Lindva, August. fuere Confessionis ad finem Sec. XVI. Alb. Molnár testatur in Postilla Scultetica sibi munus Praeceptoris Aulici a Magnifico *Thoma Szécsi* oblatum esse an. 1617. *Nicolaus*, filius Thomae Reformatus factus est, reliqui Lutherani. Natu minimus *Dionysius* fidem R. Catholicam amplexus est. *Steph. Szini*, Vir illustris, orthodoxae Religionis propugnator acerrimus, † an. 1587. *Christophorus Szinyei de Szinye-Ujfalu*, memoratus inter benefactores ab Alberto Molnár. *Ioannes Szerecsen*, deserta R. Catholica religione, Evangelicis se adgregauit, eosdem tutatus est, an. 1526. Occupauit Episcopatum Quinque-Ecclesiensem.

Telegdi (Nicolaus) Stephani Bátori, Polon. regis ex sorore nepos, Lib. B. circa an. 1573. seqq. non paucos in Academiis exteris sustentauit. In promovenda Ecclesiarum pace ac tranquillitate, et profligandis Vnitariorum erroribus, multum desudauit: cum Beza litterarium commercium coluit. Sepultus in templo oppidi Telegd. † an. 1583. d. 11. Septembr. *Teleki de Szék. Michaël*, Apaffio I. primum a Consiliis, mox Eiusdem exercituum Generalis, Comes Tordensis, Albensis, Maramarosiensis Comitatuum, sedium Siculicalium, arcis Huszt, ac Districtus Kövar Capitaneus, et ab Imp. Leopoldo titulo S. R. I. Comitis ornatus, atque mox Apaffio II. fatis cedente Transilv. Gubernator designatus, sed qui

ták. *Széchy Tamás* és fia, *György*, Muraszombat és Felsőlendva urai és bárók, a XVI. század vége felé ágostai hitvallásúak voltak. A Sculteius-féle posztilla fordításában Molnár Albert azt írja, hogy nagyságos *Széchy Tamás* báró megkínálta őt 1617-ben a házitanító tisztével. *Miklós*, Tamás fia református lett, a többiek lutheránusok. *Dénes*, a legfiatalabbik, a római katolikus hitet vette fel. *Szini István*, kiváló ember, az igaz vallás kemény harcosa. Meghalt 1587-ben. *Szinyeújfalusi Szinyei Kristófot* Molnár Albert említi jótevői között. *Szerecsen János* elhagyva a római katolikus vallást az evangéliomihoz csatlakozott, s követőit 1526-ban védelmébe vette. Lefoglalta a pécsi püspökség javait.

Telegdy (Miklós) báró, Báthory István lengyel királynak anyai ágon unokaöccse. 1573 körül nem kevés diák eltartási költségeit fedezte a külföldi akadémiákon. Sokat fáradozott az egyházak békéjének és nyugalmának előmozdításán, és az unitárius tévhit legyőzésén. Levelezésben volt Bezezel. Meghalt 1583. szeptember 11-én. Telegd városka templomában temették el. *Széki Teleki Mihály*, előbb I. Apafi tanácsosa, majd ugyanannak fővezére. Torda, Fehér és Máramaros vármegyék főispánja, a székely székek, Huszt vára és Kővárvidék kapitánya. Lipót császár római szent birodalmi grófi címmel tüntette őt ki, és később, II. Apafi halála után Erdély kormányzójának jelölték,

in pugna Zernestensi contra Tökölium an. 1690. die 21. Aug. fortiter occubuit. Hic 5. stipendia Studiosis Claudiopolitani Collegii legauit, et praterea 18 annorum interuallo 18. Studiosos e Collegiis Transilv. totidem florenorum millibus ad exteras Academias promouit. *Thurzo (Franciscus)* ab an. 1534. Episcopus Nitriensis, et Camerae Posoniensis Praefectus, circa an. 1557. deseruit Episcopatum, ac ad Euangelicos transiens, primum *Barbaram*, filiam Nicolai Kosztka de Szedlitz, postea *Catherinam* filiam Nicolai Comitis Zrini, duxit in matrimonium, ex hac suscepit *Georgium* Palatinum. Ecclesiae in Lethawa, multaeque Arvenses per eum florentem indeptae sunt faciem. Anno 1564. Comes Comitatus Arvensis, et an. 1566. supremus Annonae Commissarius, Curiae vero Magister ab an. 1569 ad 1576. quo mortuus est. *Alexius Thurzo de Bethlemfalva* circa an. 1540. vir prudentiae et gravitatis singularis et prisci integrique moris, ab Wladislao et Ludouico dignitatibus et bonis auctus, maiores opes a Ferdinando I. nactus, et inter intimiores ejus ministros adoptatus. *Georgius*, Alexii filius, Hungariae Palatinus, Iudex Cumanorum, supremus Comes Aruensis, ac perpetus Locumtenens suae Maiestatis per Hungariam, vnus ex Magnatibus, qui Articulos Solnenses de Superintendentibus etc. an. 1610. constituerunt. Eiusdem ex annuentia et singulari commissione celebrata est Synodus Szepes-Váralyensis an. 1614. *Stanislaus*, pariter Alexii filius, et Palatinus, Terrae Scepusiensis perpetuus Comes,

Fer-

de a Thököly elleni 1690. aug. 21-i zernyesti ütközetben vitézül elesett. A kolozsvári kollégium diákjai számára 5 ösztöndíjat alapított, s azonkívül még 18 éves időközzel további 18-at. Ugyanennyi ezressel segítette forintban az erdélyi kollégiumok diákjait külföldi akadémiákra. *Thurzó (Ferenc)*, 1534-től nyitrai püspök és a pozsonyi kamara elnöke. 1557 körül elhagyta a püspökséget, átpártolt az evangéliomi vallás követőihez, s először szedliczi Kosztka Miklós *Borbála* nevű leányát, majd gróf Zrínyi Miklós *Kata* leányát vette el feleségül. Utóbbitól született *György* fia, a későbbi nádor. Felvirágoztatta a lietavai és számos árvai egyházközség életét. 1564-ben Árva megye főispánja, 1566-ban élelmezési biztos, 1569-től pedig 1576-ban bekövetkezett haláláig főudvarmester. *Bethlenfalvi Thurzó Elek* 1540 táján élt. Rendkívül bölcs, komoly, régi és feddhetetlen erkölcsű ember. Tekintélyét Ulászló és Lajos méltóságokkal és birtokokkal növelték. I. Ferdinándtól még több javadalmat kapott, és belső tanácsosai közé fogadta őt. *György*, Elek fia, Magyarország nádora, a kúnok bírája árvai főispán, Őfelsége örökös magyarországi helytartója. Egyike volt azoknak az országnagyoknak, akik a szuperintendensekről stb. szóló 1610. évi zsolnai cikkelyeket megalkották. Az ő beleegyezésével és különleges meghízásából tartották az 1614. évi szepesváraljai zsinatot. *Szaniszló*, szintén Elek fia, és nádor, a Szepesség örökös főispánja, II. Fer-

Ferdinandi II. Consiliarius et Hungariae Locumtenens, confirmauit auctoritate sua Palatinali Articulos Semptaviensis Consistorii an. 1622. *Christophorus*, Comes perpetuus Scepusiensis et Sarosiensis supremus, Lib. B. arcium Szepes Bajmocz, etc. Eques auratus, Regius Cubicularius, ad requisitionem Eius conuocata fuit Synodu Szepesvárallyensis an. 1614. cui interfuit. *Emericus*, Georgii filius, venit in Academiam Vittebergam an. 1615. et sequenti semestri tenuit Academiae fasces. Adamus et Michaël R. Catholicis adsociati sunt. *Sigismundus Torda*, Vittebergae studuit an. 1539. Melanchtoni singulariter carus, inde Basileam ad studia commigrauit. Sub Ferdinando I. fuit Procurator prouentuum regiorum. *Tököli. Stephanus* et *Nicolaus Sebastiani Lib. Baronis in Kesmarck* etc. opulentissimi, Filii, Heidelbergae circa an. 1605. sub Paraeo didicerunt, qui eos testatur *domestica sibi familiaritate carissimos* fuisse. *Stephanum* Albertus quoque Molnár benefactoribus suis adnumerat. *Stephanus* Dominus oppidi Kesmark et Sarnich etc. Conspirationi an. 1670. detectae intricari non potuit, licet id intenderetur, cum esset maximopere zelosus Lutheranus. Obiit ex moerore ob ereptas sibi tres filias, et Viennae ad Sacra Romana amplectenda compulsas. *Emericus* Stephani filius, aeque Aug. Conf. addictus, Hungarorum ob religionem malecontentorum antesignanus, vmbratilis Transilv. Princeps in locum Apaffii II. sublectus an. 1690. sed fugatus ad Turcas, † die 13. Sept. an. 1705. Hic an.

dinánd tanácsosa és magyarországi helytartója. Nádori tekintélyével megerősítette az 1622. évi semptei gyűlés cikkelyeit. *Kristóf*, örökös szepesi és sárosi főispán, báró, Szepes, Bajmóc stb. várak ura, aranysarkantyús vitéz, királyi főkamarás. Az ő megkeresésére hívták egybe az 1614-i szepesváraljai zsinatot, melyen részt is vett. *Imre*, György fia 1615-ben ment a wittenbergi akadémiára, és a következő szemeszterben a főiskola jogarát tartotta. Ádám és Mihály a római katolikusokhoz csatlakoztak. *Torda Zsigmond* 1539-ben Wittenbergben tanult. Melanchton nagyon szerette. Innen Bázelbe ment át tanulni. I. Ferdinánd uralkodása alatt a királyi jövedelmek gondnoka volt. *Thököly, István és Miklós, késmárki Thököly Sebestyén báró* sat. nagyon gazdag ember fiai 1605-ben Heidelbergben tanultak Paraeus idején, aki azt vallja, hogy *kedves családtagnak számító barátainak* tartotta őket. *Istvánt* Molnár Albert is jótevői közé számítja. *István*, Késmárk város és Savnik ura stb. Az 1670-ben leleplezett összeesküvésbe nem tudták őt bemártani, bár kísérletet tettek rá, mivel nagyon buzgó lutheránus volt. Afeletti bánatában halt meg, hogy elhurcolták tőle három leányát, és Bécsben arra kényszerítették őket, hogy vegyék fel a római vallást. *Imre*, István fia, szintén evangélikus vallású, a vallási kérdések miatt elégedetlen magyarok elharcosa, a II. Apafi helyébe 1690-ben megválasztott rövidéletű erdélyi fejedelem, akit azonban a törökökhöz száműztek. Meghalt 1705. szept. 13-án.

1682. in superiori Hungaria victricia circumferens arma, Pastores et Rectores exsules Evangelicae Confessionis reuocauit, officiis restituit, Collegium S. Patakense an. 1672. a Iesuitis occupatum vna cum templo loci eiusdem, et Templum Cassoviense Majus reddidit, et vtriusque templi inaugurationi cum vxore *Helena Zrinyi*, et priuignis suis orphanis Rákoczianis, nec non Magnatibus Evangelicis quam plurimis, praesens interfuit. *Török. de Enying. Valentinus*, filius Stephani Török, Domini oppidi Debretzen, et patroni Galli Huszár, et Basilii Radán, pastorum Debrecinensium; vnus hic fuit ex iis, contra quos an. 1523. tamquam haereticorum fautores, querulosam regi instantiam Magnates Catholici porrexerant, vt eos poena capitis et ablatione Bonorum punire dignetur. *Valentinus iste fuit* Comes Hunyadensis, et Magnus Terrae Transdanubianae Generalis, heroïcis pro Patria gestis facinoribus clarissimus, et ipsi Solymanno formidabilis. Hic pastorem sibi cognominem Valentinum Papa Debrecinum, haeredium suum, adduxit, et nobilis oppidi huius reformationem procurauit. Captus a Turcis an. 1529. in qua captiuitate mortuus, filium reliquit *Franciscum Török*, paternorum Bonorum et amoris in Ecclesias haeredem: sub hujus patrocinio celebrata est Synodus Debrecinensis an. 1567. in qua Heluetica Confessio recepta est. Filius Francisci haeres bonorum et religionis eius fuit *Stephanus Török Lib. Baro de Enying*, Comes perpetuus Comitatus Hunyadensis, Haeres arcium Dios-Győr, Sirok

1682-ben győzedelmesen vonult végig Felső-Magyarországon. Visszahívta és hivatalaikba visszahelyezte az evangéliomi vallás számüzött lelkipásztorait és tanítóit. Visszaadta az 1672-ben a jezsuiták által elfoglalt sárospataki kollégiumot ugyanannak a községnek templomával együtt, és a kassai nagytemplomot. Feleségével, *Zrínyi Ilonával*, valamint mostohagyermekeivel, a Rákóczi-árvákkal, továbbá az evangéliomi vallás számos országnagyával együtt mindkét templom felavatásán személyesen megjelent. *Enyingi Török Bálint*, Török István fia, Debrecen mezőváros ura. Huszár Gál és Radán Vazul debreceni lelkipásztoroknak volt a kegyura. Egyike volt azoknak, akik ellen, mint az eretnekek pártfogói ellen 1523-ban a katolikus országnagyok panaszt nyújtottak be a királynak, hogy kegyeskedjék őket fej- és jószágvesztésre ítélni. Ez a *Bálint* hunyadi főispán volt, és a Dunántúl főkapitánya. Híres volt hazafias hőstetteiről, úgyhogy maga Szulejmán is rettegett tőle. Ő hozta magával Pápáról örökbirtokára, Debrecenbe druszáját, Bálintot lelkipásztornak s így gondoskodott e nemes mezőváros megreformálásáról. 1529-ben török fogságba esett, s ott is halt meg. *Török Ferenc*, apja birtokainak és az egyházak iránti szeretetének örököse. Az ő védelme alatt tartották meg az 1567. évi debreceni zsinatot, melyen a helvét hitvallást elfogadták. Ferenc fia, birtokainak és vallásának örököse *enyingi Török István báró* volt, Hunyad vármegye örökös főispánja.

Sirok, Oroszlánkö, etc. patronus Alberti Molnár circa an. 1617. Frater vero natu maior Eiusdem Francisci fuit *Ioannes Török*, Comes Hunyadensis, qui habuit in matrimonio *Melchioris Balassa de Gyarmath* filiam.

Vugnad (Christophorus) Banus Croatiae circa an. 1579. eiusque coniux *Anna Lossonczi*. Horum iussu scripsit Petrus Bornemisza Superattendens Transdanubianus Librum Postillarum et sumtibus edidit V. Volum. in 4. an. 1579.

Valkai (Nicolaus) Vir toga sagoque illustris Heros eximius, verae religionis defensor, † an. 1585. *Franciscus Vesselényi*, sub Ferdinando III. militarem superioris Hungariae Praefecturam octennio singulari fortitudine gessit, post multa praeclare gesta in Comitiis an. 1655. omnium Statuum et ordinum consensione in Regni Palatinum eligi meruit, † Teuto-Lipsiae, an. 1667. *Paullus*, natus Stephano praecedentis fratre et *Anna Lónyai*, virtute et dignitate militari sub Apafio I. conspicuus fuit. Consortem habuit *Susannam Béldi de Uzon*, piam Ecclesiarum fautricem. *Thomas Vizkelety*, aetate Principis Botskay claruit.

Zolyomi de Albis (David) Lib. Baro in Székelyhid, gener Stephani Bethlen Principis Transilv. sub Rákoczio I. tam aulicae quam castrensis militiae et trium Sedium siculicalium Sepsi, Kézdi, Orbai Capitaneus An. 1633. d. 21. Aug.

Diósgyőr, Sirok, Oroszlánkő stb. várainak örököse, 1617 körül Molnár Albert pártfogója. Ugyanannak a Ferencnek volt a bátyja *Török János*, hunyadi főispán, akinek házastársa *gyarmati Balassa Menyhért* leánya volt.

Ungnad (Kristóf), 1579 körül Horvátország bánja s felesége *Losonczy Anna*. Parancsukra írta meg Posztillái könyvét Bornemisza Péter, dunántúli szuperintendens, s az ő költségükön adta ki 1579-ben, öt kötetben 4° alakban.

Valkai (Miklós), hadban és békében egyaránt kiváló, nagytekintélyű ember, az igaz vallás védelmezője. Meghalt 1585-ben. *Wesselényi Ferenc* III. Ferdinánd uralkodása idején nyolc éven át rendkívüli vitézséggel töltötte be Felsőmagyarország főkapitányának a tisztét. Számos kiváló tettével kiérdemelte, hogy az 1655-i országgyűlésen a karok és rendek egyhangúlag az ország nádorává választották. 1667-ben halt meg Lipcsében. *Pál*, az előbbinek István nevű testvérétől és *Lónyay Annától* született. I. Apafi idejében tűnt ki erényeivel és katonai rangjával. Hitvestársa *uzoni Béldi Zsuzsanna* volt, az egyházak jámborlelkű támogatója. *Vízkelety Tamás* Bocskai fejedelem korában volt közismert.

Albisi Zólyomi (Dávid) báró, Székelyhíd ura, Bethlen István erdélyi fejedelem veje, I. Rákóczi idejében mind az udvari, mind a várkatonaságnak, és a három székely szék, Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszéknek kapitánya. 1633. aug. 21-én valami miat-

ob motas ab eo quasdam turbas notam incurrit, ac Kővarinum in captiuitatem mittitur, in qua post 18. annos obiit. Ex eius liberalitate possidet Ecclesia huius duo vasa argentea seu cantharos magnae satis capacitatis inter clenodia: *Nicolaus*, Davidis filius, Comitatuum Hunyad et Zaránd Supr. Comes circa an. 1665. Apaffi I. Principis Consiliarius, quin et aemulus metuendus. Coniux illius *Clara Melit Briberi* fuit. *Ladislaus Zombori*, sub Principibus Bathoriis circa an. 1581. Consiliarius, Petro Lascovio laudatus. *Nicolaus Zrinyi*, immortalis gloriae Heros: qui in obsidione arcis Szigeth gloriose occubuit an. 1566. nostrae Confessioni addictus fuit. Eius filius *Georgius* concionatorem aulicum habuit Paullum Lonchaeum. Huius filii rursus *Nicolaus* et *Georgius* fuere, quorum prior *filiam Francisci Nádasdi* ducens, Aug. Confessionem amplexus decessit sine liberis: alter *Georgius* in gratiam tutoris Georgii Thurzo Palatini factus Lutheranus, mox in aula Caesaris fidem Romanam professus est, ministrosque Protestantes ex vniuersa ditione Muraközensi eiecit; huius filii fuerunt *Nicolaus* et *Petrus* paternae religionis haeredes. *Catharinae Frangepaniae*, Petri Perényi viduae, iussu facta est per Benedictum Abádi, aulae alumnum, Versio Epistolarum D. Paulli Apostoli, Cracoviae an. 1532. impressa. Alii. Clar. *Mart. Klanitza* insignem etiam talium Virorum collegit recentissime manipulum, in erudito *De Christiana Tolerantia* Pestini an. 1783. in 8. edito Libello publicatum; ast vastum inde enasceretur Volumen, si singulo-

rum

ta támadt zavargások folytán árulónak bélyegezték, és Kővárban fogságba vetették, ahol 18 év múlva meghalt. Az itteni egyházközség az ő bőkezűségéből őriz a kincsei között két elég nagy űrtartalmú ezüstedényt, azaz kannát. *Miklós*, Dávid fia, Hunyad és Zaránd vármegyék főispánja 1665 táján, I. Apafi fejedelem tanácsosa, sőt félelmetes vetélytársa. Felesége *briberi Melith Klára* volt. *Sombori László*, a Báthory-fejedelmek uralkodása idején, 1581 körül tanácsos. Laskai Péter mondott róla méltató beszédet. *Zrínyi Miklós*, halhatatlan dicsőségű országnagy, aki 1566-ban Szigetvár ostrománál hősi halált halt, szintén hitünkhöz tartozott. *György* fiának prédikátora Lonchaeus Pál volt. Ennek a fiai ismét *Miklós* és *György* voltak, akik közül az előbbi *Nádasdy Ferenc leányát* vette nőül s ágostai hitvallású lett; az utóbbi, *György*, gyámja, Thurzó György nádor kedvéért lett lutheránus. Később a császári udvarban a római hitet vallotta, és a protestáns lelkészeket az egész muraközi vidékről kiűzte. Fiai, *Miklós* és *Péter voltak*, akik követték apjuk vallását. Perényi Péter özvegyének, *Frangepán Katalinnak* parancsára fordította Abádi Benedek, aki udvarában nevelkedett, Szent Pál apostol leveleit magyarra. Könyvét 1532-ben nyomták ki Krakkóban. Mások. Legújabban a tudós *Klanicza Márton* is összegyűjtötte hasonló emberek csoportját, és a *De Christiana Tolerantia* (A keresztyén türelmesség) című Pesten, 1783-ban, 8° alakban kiadott tudományos könyvében hozta nyilvánosságra. Ha azonban a megújított vallási tanítás magyaror-

rum renouatae in Hungaria Doctrinae fautorum nomina, eorumque in sanctiorem Remp. merita singillatim eruderarentur: ipsi enim fidissimi Curiae Romanae alumni: *Adamus Comzen* Politic. Libr. IX. cap. 10. *St. Szántó* in opere MScto. et ex hoc *Mart. Sz. Inánius* Dissertat. Paralipomen. pag. 127. *Ferdinand. Behamb.* Notit. Hungar. Part. II. pag. 177. non sine cordolio palam professi sunt, omnes fere Hung. Magnates et Nobiles, uno atque altero excepto, ad Euangelicorum sacra Sec. XVI. vltro transiuisse, iisque fuisse addictissimos, quoad sedula PP. Soc. Iesu diligentia post eorum in Hung. aduentum, aureum illud Euangelii iubar sensim obscuraretur.

SVPP-

szági pártfogóinak nevét és a vallási élet terén szerzett érdemeit egyenkint mind elő akarnók számlálni, ez vaskos kötetre rúgna. Hiszen maguk a római Szentszék hűséges tanitványai, mint *Comzen Adalbert* Politica című műve IX. könyvének 10. fejezetében, *Szántó Istrán* kéziratban maradt művében és az ő nyomában *Szentiványi Márton* Dissertationes Paralipomenorum (Értekezések kimaradt dolgokról) című műve 127. lapján, *Bohamb Ferdinánd* Notitia Hungariae (Magyarország ismertetése) című műve II. részének 177. lapján nem minden szivfájdalom nélkül nyiltan bevallották, hogy a XVI. században Magyarországnak majdnem minden országnagya és nemesembere egy-két kivétellel önként átlépett az evangéliomi vallásra, és abban is maradt mindaddig, amig a Jézus-társaság atyáinak Magyarországra jövetele után szerény buzgólkodásuk folytán el nem homályosult lassanként az evangéliomnak az az arany fénye.

SVPPLEMENTA

AD

BIOGRAPHIAM

MEDICORVM

HUNGARIAE ET TRANSILVANIAE

ADDENDA

Centur. I. Artic. 6. *Ioannes Vitus Balsaratius*, Paulli V. summi Pontificis Romani primum archiater, mox exercitatissimus Hungariae Medicus, deinde postremis vitae annis Ecclesiae et Ludi Litterarii S. Patacensis moderator, nouissime oratione funebri, Vitteb. an. 1576. in 4. edita, a Basilio Fabritio Szikszouiensi laudatus, quam turpi et exsecrando per *Franciscum Forgach*, Episcopum M. Varadiensem, et Regni Hungariae Cancellarium, fuerit insimulatus crimine, vix vnquam in vniuerso Medicorum orbe audito; ipsa, si placet, audiamus Praesulis infulati verba, in *Commentariis Rerum*

suo

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY ORVOSAINAK ÉLETRAJZAIHOZ ADANDÓ PÓTLÉKOK

I. szám, 6. cikkely. *Balsarái János Vitus*, előbb V. Pál, római pápa udvari orvosa, majd Magyarország egyik leggyakorlottabb orvosa, végül életének utolsó éveiben a sárospataki egyházközség és iskola igazgatója. Végül az 1576-ban Wittenbergben 4° alakban kiadott gyászbeszédében a szikszói Fabricius Vazul magasztalta. Hogy minő gyalázatos és utálatos, az egész orvosi világban hallatlan bénnel vádolta őt *Forgách Ferenc* nagyváradi püspök és Magyarország kancellárja: halljuk erre nézve, ha úgy tetszik, magának a püspöksúveges főpapnak a szavait, amint azokat a *Commentarii Rerum nostri tempo*

suo tempore gestarum, Lib. XVII. memoriae posteritatis commendata: „*Gabriel Perenus*, cum Isabella et Ioannes „Filius in Transiluaniam reduceretur, ab Ferdinando vindi- „candae mortis paternae ardore desciscens, partes Isabellae „secutus est, vnde iterum nullam ob caussam, sed leuitate „sola ingenii, ad Ferdinandum defecit, et breui articulari „morbo vsum pedum manuumque amisit. Denique suae „familiae postremus, extincto cum eo gentis quoque nomine, „nullius rei memoria dignus, Posonii e viuis discessit. Vxorem „habuit sororem *Christophoram Országh*, lectissimam ma- „tronam, cui venenum paullo ante mortem, ne sibi superui- „ueret, propinauit, nam cum ab ea stulte admodum peteret, „ne se defuncto alteri nuberet, precari se ei longiorem vitam „respondit; ceterum de futuris nescire se quidpiam certi „promittere, spem tamen de se meliorem habere vellet. „Quare *Medicum Ioannem Vitum, stricto ense interminatus ei* „*praesentem mortem, adegit venenum conficere, et ei propinare,* „*quae paullo post mortem mariti languescentibus sensim* „*membris, atque omnibus sensibus penetrante vi veneni, in flore* „*aetatis misere vitam finiuit*. Quod facinus nulla caritate ille „perpetrauit, quae enim caritas in scelere esse potest? Sed „vana tantum inflatione mire ambitiosus, et elatus, indignum „inter secretos sermones iactaret, vt sua coniux vnquam „ab alio attrectaretur. Ideo rara et inaudita fere barbarie „numquam in conuiuium alterius adhibuit, neque etiam „propriae suae mensae, numquam cum viro loqui, neque „etiam intueri passus,

„neque

re gestarum (Az én időmben történt eseményekről szóló feljegyzéseim) című műve XVII. könyvében az utókor emlékezetére bízta: „Amikor Izabellát és János Zsigmondot visszavitték Erdélybe, *Perényi Gábor*, apja halála miatti bosszúvágyból elállt Ferdinándtól, és átállt Izabella pártjára, akitől ismét minden ok nélkül, egyedül könnyelmű természeténél fogva Ferdinándhoz pártolt. Rövid ízületi betegség következtében elvesztette lábának és kezének használatát, végül pedig, mint családjának utolsó tagja, akivel nemzetségének neve a sírba szállt, meghalt Pozsonyban, anélkül, hogy valami említésre méltót vitt volna végbe életében. Felesége kiváló asszony volt, *Országh Kristófka* nővér, akit kevéssel saját halála előtt megmérgeztetett, nehogy túlélje őt. Amikor ugyanis nagyon oktalanul arra kérte őt, hogy halála után ne menjen máshoz férjhez, ő azt válaszolta, imádkozik azért, hogy neki (a férjének) legyen hosszabb az élete; egyébként azonban jövőbeni dolgairól nem tud semmi bizonyosat ígérni, bár a legjobbat reméli maga felől. Ezért (Perényi) *kardot rántva János Vitus orvosra halálos fenyegetéssel arra kényszerítette, hogy mérget keverjen, és adjon be neki. Így az asszony nem sokkal férje halála után, amikor tagjai lassan elzsibbadtak, és a méreg ereje átjárta valamennyi érzékszervét, élete virágkorában kínokban fejezte be életét.* Perényi ezt a gaztettet nem szeretetből követte el. Hiszen minő szeretet lehet a bűnben? De meghitt beszélgetéseiben hiú felfuvalkodottsággal, csudamód nagyravágyón és gőgösen azt hánytorgatta, hogy méltatlan lenne hozzá, ha feleségét valaha is érintené másvalaki. Ezért ritkán előforduló és szinte hallatlan vadsággal soha nem vitte őt magával mások által rendezett lakomára, sőt saját asztalához sem ültette le. Azt sem engedte meg neki, hogy férfival beszéljen, vagy akárcsak rá is nézzen.

„ neque fenestris vnquam prospicere, quas absens quoque „ signare solebat, vsque adeo sui aestimator maximus, „ aliorum vero contemtor, et illa, vt erat pia, et curiosa circa „ maritum, quemdam nobilem adolescentem *Stephanum* „ *Semsey* veste tantum forte contigisset, ita ira exferuerit, vt „ eam conuitiis affectam intra parietes viuam defodiendam „ et enecandam fame mandauerit, ni ab familiaribus aegre „ diuasus fuisset: Nobilis quidem ille adolescens captus, et „ paulo post veneno sublatus est.

Vides L. B. quanta *Forgachius* in *Gabr. Perenium* cumulate coniecerit scelera, nullo vnquam redhostimento expiauda. Patrocinium quidem Perenii suscipere nolim, sed quia celeberrimum aetatis suae *Medicum*, virum integrae existimationis, *Ioannem Vitum*, salutifero ordini nostro adscriptum, ita nefando perpetratae intoxicationis insimulauerit crimine, tentabo hanc effictam Forgachii de *Vito Nostro* narratiunculam, dubiam saltim reddere: quod non aliter me consecuturum sperauerim, quam vbi Perenii aeque ac Forgachii effigiem vitae breuibus in charta hac deliniauero. *Gabriel Perenii*, Petri filius, Emerici nepos, vir in vtraque Pannoniae rep. illustrissimus, fuit Comes Comitatus Abaujvariensis, summus militiae superiorum partium Hungariae praefectus, Tauernicorum Magister, Consiliarius S. Caes. Maiestatis, et Iudex Curiae Regiae, acerrimus repurgatae Religionis propugnator, liberalis litterarum litteratorumque patronus, munificus

prae-

„ vagy hogy az ablakon valaha is kitekintsen, melyet távollé-
„ tében le is szokott pecsételni. Magát annyira nagyra tartotta,
„ és másokat annyira megvetett, hogy amikor egyszer betegen
„ feküdt, és feleségc, aki oly jóságos és gondos volt férje iránt,
„ ruhájával csak véletlenül érintett valami *Semsey Imrá*n nevű
„ nemesifjút, akkora haragra lobbant, hogy ha a házbeliek
„ nagynehezen le nem beszélték volna őt róla, megparancsolta
„ volna, hogy gyalázatra élve falazzák be őt, és hagyják ébren
„ halni. Azt a nemesifjút pedig elfogták, és kevéssel utóbb meg-
„ mérgezték."

Látod, nyájas Olvasó, mekkora bűnöket halmoz *Forgách Perényi Gábor* fejére, melyeket soha semmiféle elégtételadással sem lesz lehetséges jóvátenni. Bár nem kívánom *Perényi* védelmembe venni, de mivel a mérgezés gyalázatos bűnével vádolja *János Vitust*, korának híres *orvosát*, ezt a feddhetetlen becsületű embert, aki kartársunk a gyógyítás tudományában, megkísérlem Forgáchnak ezt a *Vitusról* koholt mende-mondáját legalábbis kétségessé tenni. Úgy vélem, ezt avval érem el, hogy ezeken a lapokon röviden felvázolom mind Perényinek, mind pedig Forgáchnak az életrajzát. *Perényi Gábor*, Péter fia, Imre unokája, a magyar haza mindkét társadalmának ismert embere, Abaúj vármegye főispánja, felsőmagyarországi főkapitány, tárnokmester, császári tanácsos és országbíró; a megtisztított vallás keményökézés előharcosa, a tudományok és tudósok bőke-

praeconum Euangelii nutritius, mox Posonii anno 1567. aetat. 35. die 28. Iun. in conuentu omnium Barbarum lethali dysenteria confectus, et S. Patakini in Templo a se fundato, et impensis suis erecto, d. 28. Iul. tumulatus, cui *Basilius Fabritius Zikszai*, Ludi Magister in Sáros Patak eruditissimus, funebrem de vita et obitu recitauit orationem, Vitteb. an. 1569. in 4. plag. 6. typis Io. Crationis impressam. Sermonem hunc lugubrem in publico eoque frequentissimo luctuorum R. Hung. procerum, funus ducentium, concursu habitum, in quo Perenii in remp. ciuilem neque ac sanctiorem merita, superius statim recensita, nemo inuentus est, qui vel in littera saltim reprehenderit. *Helenam Országh* quod adtinet, eam annum vnum cum dimidio supra XXX. natam, biennio post mortem mariti an. 1569. Kal. Maii Terebesini feliciter mortuam, et Patakini ad *Illum* latus sepultam fuisse, idem cordatus orator sacer *Fabritius* in Panegyrico, Defunctae recitato, et Vitteb. an. 1570. in 4. edito, memoria prodidit; fidem eius et amorem mutuum in Heroëm maritum pluribus dilaudat verbis. Ad conciliandam dictis fidem, eos in concordi vixisse matrimonio, non pigebit inscriptionem Areae sepulchralis, Marito ab vxore positam e laudato Fabritio exscribere: *Illustri ac Magnifico Heroi, Genero, pietate et virtute inclyto, de Rep. et Eccles. Vngarica optime merito, Gabrieli Perenio etc. feliciter et sancte mortuo; an. aetat. 35: Christi 1567. Iun. 28. amoris constantis ergo, moerens multis cum lacrymis Coniux fidissima Helena Országh posuit.* Idem clarissime euincit Vexilli quoque ad Tumulum erecti In-

zú pártfogója, a prédikátorok adakozókedvű eltartója volt. Hamarosan azonban, 1567-ben, 35. életévében, az országgyűlés idején, jún. 28-án halálosvégű vérhas végzett vele. Sárospatakon az általa alapított és költségén épített templomban temették el júl. 28-án. A tudós sárospataki igazgató, *Szikszai Fabricius Vazul* mondott gyászbeszédet felette az életről és a halálról, amit 1568-ban Wittenbergben nyomtak ki Crato János nyomdájában, 4° alakban, 6 íven. Nem fordult elő, hogy akárki csak egyetlen betűjét is kifogásolta volna ennek a gyászbeszédnek, mely nyilvánosan hangzott el Magyarország számos nemesi előkelősége előtt, akik a temetési menetet alkották. Benne felsorolta Perényinek mind a polgári, mind az egyházi közéletben szerzett fentebb említett érdemeit. Ami *Országh Ilonát* illeti, ugyanaz a *Fabricius*, derék prédikátor hagyta az 1570-ben Wittenbergben 4° alakban kiadott dicsérő gyászbeszédében az emlékezetünkre, hogy két évvel férje halála után, 1569. május 1-én könnyű halállal halt meg Terebesen, 31 és fél éves korában, s Patakon temették el *férje* mellé. Nagynevű férje iránti hűségét és kölcsönös szeretetüket hosszasan dicsőíti. Hogy a mondottaknak hitelt adjunk, hogy ti. valóban egyetértő volt a házaséletük, nem restelljük a fentemlített Fabricius könyvéből ideírni annak a síremléknek a feliratát, melyet a feleség állíttatott férjének: *A méltóságos nagyúrnak, a nemzetségében, hegyességében és erkölcseiben egyaránt kiváló, a magyar köz- és egyházi élet terén nagy érdemekes szerzett Perényi Gábornak sat., aki életének 35., Krisztusnak 1567. évében jún. 28-án boldog és szent halállal múlt ki, állandó szeretete jeléül állíttatta könnyes és szomorodott szívű hűséges felesége, Országh Ilona.* Világosan győz meg bennünket ugyanerről a sírhoz állított

Inscriptio D. M. S. *Genere Magistratibusque spectabili, opibus magnifico Domino Gabrieli Perenio, Comiti Abaujvariensis Comitatus perpetuo, eodem Anno, summae Militiae superior. Part. Vngar. Praefecto, et Thauernicorum Magistro, Consiliario S. Caesar, Regiaeque Maiestatis, et postremo Iudici Curiae Reg. quem Posonii in Conuentu omnium Baronum, lethalis dysenteria confecit 28. Iun. 1567. vixit annos XXXV. mens XI. Vxor Helena Orszagh Moesta F. F.* Eumdem amorem coniugalem spirat altera quoque Vexilli facies: *D. M. S. Gabrieli Perenio, Maximo Heroi etc. Vltimus hic haeres, Patriae pene cineribus suos coniunxit, aeterna spectans, nomen aeternae vitae continuum parauit. Vixit an. 1567. IV. Kal. Quintil. triumphat aeternum. Vxor Helena Orszagh moesta amoris ergo posuit.* Sed mutuam Gabr. Perenii et Helenae Orszagh animorum coniunctionem sincerus orator omnium clarissime in praefixo Prologo explicat, dum scribit se crebris *Viduae* precibus inductum fuisse, vt oratio haec, defuncto Marito recitata, typis exscriberetur, ab omnibus publice legenda, ita ibidem sermonem continuaturus: *Volui* inquit, *acerbissimos orbitatis angores, quibus M. T. plus aequo macerari ac pene contabescere audio, ista qualicumque obseruantiae debitae significatione solari. Illis autem G. T. immodice indulgere nec decet, nec vtile est: non tantum quod imbecillem alioqui morbisque atrocibus fractam valetudinem moerore isto frustra conficies: sed etiam quod minus aequum est illius mortem tam pertinaci luctu deflere, cui hac migratione nihil omnio mali, imo aeterna requies com-*

pa-

zászló felirata: Diis Manibus Sacrum. (A halottak isteni szellemeinek szentelt.) *A tekintélyes nemzetségből való, sok hivatalt viselt, hatalmas nagyságos úrnak, Perényi Gábornak, Abaúj megye örökös főispánjának, ugyanabban az ésben felsőmagyarországi főkapitányának és tárnokmesternek, Őfelsége a császár s király tanácsosának, végül pedig országbírónak, akit 35 évnyi és 11 hónapnyi élet után halálos vérhas ölt meg 1567. jún. 28-án a pozsonyi országgyűlésen, szomorú szívvel csináltatta felesége, Országh Ilona.* Ugyanilyen hitvesi szeretet hatja át a lobogó másik felének a feliratát: *Diis Manibus Sacrum. Perényi Gábornak, a nagy hősnek sib. A családnak ez az utolsó sarja itt csaknem a haza hamvaival egyesítette a magáét, s az örök javakra tekintve el nem múló dicsőséges szerzett az örök életben. Győzött 1567. jún. 28-án. Dicsőséges örök. Szeretete jeléül gyászoló felesége, Országh Ilona állíttatta.* Perényi Gábor és Országh Ilona kölcsönös lelki kapcsolatát azonban az őszinte szónok műve előszavában jelzi mindenki másnál világosabban, amikor megírja, hogy az *ötvegyasszony* gyakori kérései indították őt arra, hogy ezt a meghalt férje fölött mondott gyászbeszédet nyomdába adja, hogy mindenki nyilvánosan olvashassa. Majd folytatva elbeszélését: *Azt akartam,* — úgymond — *hogy a köteles figyelmességnek evvel a csekélyke jelével megvigasztaljam Nagyságodnak azokat a keserűen szorongó érzéseit, melyek — mint hallom — egyedülletében a kelleténél jobban kinozzák és szinte elsorvasztják. Kegyelmednek azonban nem szabad s nem is hasznos ilyesmiknek átadnia magát. Nemcsak azért, mert az ilyen szomorkodással feleslegesen tönkreteszi amúgyis gyönge és kegyetlen betegségek által megtört egészségét. Hanem azért is, mert nem illik makacs gyászolással siratni annak halálát, aki ezzel az elkölcsönzéssel semmi rosszban sem részesült, sőt*

parata est. Nonne Reu. *Forgachium* turpi sane mendacii imo calumniae aperte haec conuincunt? quippe qui Helenae Országh ne nomen quidem probe cognitum habuerat. *Christophoram Országh* illam perperam nominando. Quantus praeterea Vir fuerit Gabr. Perenius, en Epitaphium monumento marmoreo, in Templo S. Patacensi condito ex vtroque latere incisum, a memorato Bas. Fabritio versibus expressum, et orationi sacrae typis publicatae adnexum!

Pannoniae Proceres inter clarissimus Heros,
Vnica spes stirpis, lux, gloria sola Perennae,
Religionis honos, Patriae Pater (heu breue Regni
Salamen) populi dubiis in rebus asylum:
Pacis amans almae, bellis ciuilibus hostis,
Imperioque bonis clemens, et fontibus asper,
Securam solitus requiem praestare colonis,
Musarum portus, tuus, o Ecclesia, vindex:
Quo Duce Pannonicis spes fulsit laetior arius,
Quo moriente labant et squalent cuncta, videmus.
His iacet ad luctum Regni Patriaeque perennem
Illustris Gabriel procerum decus ille Perenus,
In Templo sibi quod pridem fundauerat ipse.
Qui licet hic summis perfunctus honoribus amplum
Iam nomen meruit, cui funera nulla nocebunt:
Stemmatis ecce tamen fatalia stamina prisci
Quod per sexcentos nunquam defecerat annos,
Finiit, et patriis obdormiit ipse ruinis etc. etc.
Vltimus his Gabriel iungit se Nominis Haeres,
Quae nunc tota Domus cantat super aethera Christum.

megszerezte az örök nyugalmat. Nemde mindez nyíltan rábizonyítja *Forgách* főtisztelendőre a gyalázatos hazugság, sőt rágalmazás bűnét? Hiszen még Országh Ilona nevét sem ismerte jól, midőn helytelenül *Országh Kristófkának* nevezi őt. Hogy micsoda nagy ember volt Perényi Gábor, íme, hadd mutassa azonkívül a sárospataki templomban felállított márványsíremléke mindkét oldalára bevésett sírfelirat, melyet az említett Fabricius Vazul szedett versbe, s fűzött hozzá nyomtatásban megjelent gyászbeszédéhez!

Hőse, kiváló sarja maradsz a magyar nemeseknek,
Fénye, reménye, dicsősége a Perényi családnak!
Dísze hitednek, a honnak is atyja s a nép menedéke:
Ó mily hurta-rövid volt tündöklésed idője!
Áldott béke barátja, viszályok elsimítója;
Jókhoz jó voltál, de lesujtottál gonoszokra;
Muzsabarát voltál s Egyházad pártfogolója;
Míg te vezéreltél, a reménység élt e hazában.
Most, a halálod után minden im pusztul, enyészik!
Itt nyugoszik örökös gyászára e népnek, e honnak,
Dísze nemességnek, a Perényi-nembeli Gábor,
Abban a templomban, amelyet maga ő alapított.
Ámde kiába övezte a földön annyi dicsőség,
Melyet a földi halál sem fedhet el soha többé:
Hatszáz év viharában is eddig harcosan álló
Ősi családfáját most sírba temette magával.
Nemzetségének e halállal a sorsa betellett:
Gábor volt legutolsó sarja e nagynevű nemnek,
Mely most teljes egészben a mennyben kirdeti Krisztust.

Quis *Forgachius* quoque Vir fuerit, quia in breui labore modum tenendum nouerim, vnum prae reliquis duntaxat excitauisse sufficiat *Turóczium*, qui Historiarum Lib. XXIV. pag. 314. viuam illius nobis depinxit imaginem, dum Is inani innatae sibi ambitionis turbine exagitatus, in illustrissimae familiae, et ordinis sui sacri opprobrium detestando perfidiae crimine se contaminasset. „ Haud dissimili quoque commotae „ mentis errore, per superbam et stolidae ambitionis vani- „ tatem, Franciscus Forgachius, Episcopus Varadiensis, a Cae- „ sare ad Ioannem Sigismundum descivit, ac primo in Italiam, „ deinde e Venetiis per Ragusinos, Thraces Belgradumque et „ Temesvarium in Transiluaniam penetrauit; non alia Trans- „ fugii causa, quam quod Episcopatum Iaurinensem, quem „ ipse post obitum Paulli Gregoriancii vehementer expetebat, „ Caesar quamuis in eum propensior, tamen aliorum precibus „ expugnatus, Zachariae Delphino Cardinali contulisset. Is suo „ discessu nequaquam contentus, Ladislao quoque Gyulafio „ militari viro, vt se abeuntem sequeretur auctor fuit; qui „ duplici se iniuria affectum querebatur, quod Pomonensem „ Abbatiam a Forgachio contra leges sibi oppignoratam, vt „ detineret, Caesar nequaquam admisisset; altera quod Cap- „ tiuus quidam Turca admodum dives, vt sibi ademtus foret. „ Quae Forgachii flagitia Caesar tanto silentio transmisit, vt „ contumaci animo spreuisse existimaretur.“ Sed quid aliud turgidus temeratae fidei et impotentis animi Praesul hic ambitiosus in vniuerso opere suo Historico

MScto

Mivel pedig jól tudom, hogy tekintettel munkám rövidre szabott terjedelmére mértéket kell tartanom, arra nézve, hogy milyen ember volt *Forgách*, legyen elég mindenki mástól eltekintve egyedül *Istvánffyt* idéznem, aki Historiarum de rebus ungaricis (Magyar történelem) című műve XXIV. könyvének 314. lapján élénk képet festett nekünk róla, amint a veleszületett hiú nagyravágyás forgószelétől elkapatva, ismertnevű családjának és papi rendjének csúfjára a hitszegés utálatos bűnével mocskolta be magát. „A felfuvalkodott gondolkodás „hasonló eltévelyedésével s a hiú nagyravágyás ostoba gőg„jével pártolt át Forgách Ferenc váradi püspök is a császár„tól János Zsigmondhoz. Előbb Itáliába ment, majd onnan „Velencéből Ragúzán, Thrákián, Belgrádon és Temesváron „keresztül Erdélybe hatolt be. Átpártolásának más oka nem „volt, mint hogy a győri püspökséget, melyet Gregoriancz „Pál halála után nagyon megkívánt, a császár, noha jóindu„lattal volt irányában, mások ostromló kéréseinek engedve, „Delfino Zakariás bíborosnak adta. Nem elégedett meg azzal, „hogy sajátmaga elpártolt, hanem rávette Gyulaffy Lászlót, „a vitéz katonát is, hogy követse őt elpártolásában. Utóbbi ket„tős vérelme miatt panaszkodott. Az egyik az volt, hogy a csá„szár semmiképpen sem tűrte, hogy megtartsa magának a por„nói apátságot, melyet neki Forgách törvényellenesen zá„logba adott. A másik, hogy valami nagyon gazdag török fog„ját elvették tőle. Forgáchnak ezeket a gazemberségeit a „császár úgy agyonhallgatta, hogy úgy látszik, dacosan meg„vetette azokat." De mi mást tehetett volna is kéziratban levő egész történeti művében ez a felfuvalkodott, kétes hitelű, tehetetlen és nagyravágyó fő-

MScto egit, vt ex attenta eiusdem lectione cordatis constare poterit lectoribus, quam vt Viros quosque illustri stemmate natos, toga sagoque clarissimos, passim allatraret, Theoninisque subinde arroderet, laceraret, dentibus; vbi potissimum de hominibus diuersam religionem profitentibus sermo illi instituendus fuerat. Haec procul dubio caussa esse poterat, cur *Gabrielem Perenium*, tam illustri loco natum, tot tantisque honoribus perfunctum Heroa, turpissimis in adducto superius specimine onerare haud erubuerit criminationibus. Vtinam *Perenium* hunc, *Filium*, ab iniuriis et scommatibus, quibus *Forgachius* inique denigrauerat, prolixioribus et euidentioribus documentis olim vindicaret quispiam in modum *Rotaridis*, quem in *Histor. Hung. Litterar. Lineamentis* §. XV. tonitrua et fulmina a *Mich. Bombardio*, *Sam. Timone*, et inprimis *Nic. Bengero*, in *Petrum Perenium*, *Patrem*, furiose vibrata viriliter retorsisse nouimus. Non interim quidem negauerim Commentariis Forgachianis MSctis plures veras intertextas esse narratiunculas, sed quis eas, quaeso, a fabis discriminauerit, nisi opus integrum Historicum, in furnum ardentem prius coniectum, igne chemico depuratum atque cohibitum fuerit. Ex his itaque iam nouissime illud quoque confieri intelligimus, quam suspectae et prorsus sublestae fidei opus sit Forgachianum, narratiunculam quoque de *Ioanne Vito*, Medico Hungariae sui temporis celeberrimo, confictam, vix vero nobis videri posse simillimam.

pap, mint hogy széltében-hosszában megugassa a különböző, nagymúltú csakálból való, békében s harcban egyaránt kiváló embereket, s közben rágalmazó szájával megharapdálja és szétszaggassa őket, amint ezt (műve) figyelmes olvasása közben minden értelmes ember megállapíthatja; főként mihelyt az elbeszélés sora másvallásúakra kerül. Kétségtelenül ez (utóbbi) lehetett az oka annak, miért nem szégyelte a fentebb idézett szemelvényben oly galád vádaskodással terhelni *Prényi Gábort*, ezt a kiváló származású, annyi és oly nagy tisztségeket viselt férfiút. Bárcsak akadna valaki, aki valaha részletekbe menő és meggyőző érveléssel megtisztítaná ezt az *ifjabb Perényit* azoktól a sérelmektől és szitkoktól, amelyekkel őt *Forgách* igazságtalanul befeketítette. Úgy mint *Rotarides*, aki — mint ismeretes — *Historiae Hungaricae Litteraria Lineamenta* (Magyarország történelmének tudományos vázlata) című műve XV. §-ában derekasan visszautasította azokat a dörgedelmeket és villámokat, amiket *Bombardi Mihály*, *Timon Sámuel* és főleg *Benger Miklós* szórt dühösen *az apa*, *Perényi Péter* ellen. Noha nem tagadom, hogy Forgách kéziratban levő feljegyzéseiben több igaz elbeszélés is szerepel, de kérdem, ki különböztetheti meg ezeket a hazugságoktól, ha nem veti előbb az egész történelmi művet égő kemencébe, hogy vegyi tűzzel megtisztítsa és megzabolázza. Mindebből megérthetjük végül, mennyire kétes hitelű, sőt hitvány munka Forgách műve, s hogy ilyenformán a *János Vitusról*, korának neves magyarországi orvosáról írt elbeszélését is költöttnek s teljesen valószínűtlennek tarthatjuk.

Ioannis Viti huius, *Medici*, memoria superstes conseruata est in *Diario* quoque *Briccii Kokauini MScto*, cui ad d. 24. Iul. haec de illo inscripta leguntur: *D. Vrbanus Noctua, Senator Eperiensis primarius. Vir pietate, sapientia, et virtute excellens, absente coniuge in lethalem aegritudinem incidit, cui per os incredibilis copia sanguinis effluxit, qui Dei beneficio per Doctorem Ioannem Vitum sedatus est anno* 1568.

Io. Viti Balsaratii mortem Dauid Sigemundus Cassouiensis pluribus defleuit Carminibus. *Orationi de vita et obitu Basilii Fabritii Szikszouiensis* a Georgio Caesare Cassouiensi habitae et Vittebergae an. 1577. in 4. plag. 12. editae, adtextis:

1.) *Non vitam, mortales viuimus omnes,*
Vera sub Adamo perdita vita fuit.
In terris mors est, in coelis viuitur; ergo
E terris VITVM vita sub astra tulit.
2.) *Ausoniis olim quod Valla Georgius oris,*
Et quod Teutonico Langus in orbe fuit:
Hoc tu Paeoniis celeberrime gentibus heros,
VITE Pater, vita dum fruereris, eras.
At tua te postquam morientem vita reliquit,
Et vicit medicas Parca seuera manus,
Omnibus et Medicis ipso quoque Paeone maior,
At si vicisses funera, Phoebus eras.
3.) *Nuper vt exarsit scelerum vltor deus in iras,*
Decreuitque sua sumere tela manu:

Ante

Ennek a *János Vitus orvosnak* az emléke fennmaradt a *Kokasai Bríccius* kéziratos *Diarium*-ában (Napló), ahol júl. 24-nél ez a bejegyzés olvasható róla: *Noctua Orbán, eperjesi első tanácsos, igen vallásos, bölcs és erényes ember, feleségе távollétében halálos betegségbe esett, hihetetlen mennyiségű sér folyt ki a száján, amit azonban Isten jótéteményéből János Vitus orvos lecsillapított* 1568-*ban.*

Balsaráti János Vitus halálát a kassai Siegmund Dávid siratta meg több verssel, melyeket a *szikszai Fabritius Vazul életéről és haláláról* a kassai Császár György által mondott és 1577-ben Wittenbergben 4° alakban, 12 íven kiadott *beszédhez* (Oratio de vita et obitu Basilii Fabritii Szikszoviensis) fűztek hozzá:

1. *Élet-e vajjon az élet, amelynek e föld a hazája?*
   Életünk, mely igazi: Ádám odaveszté!
   Föld a halál országa; a mennyben tárul az élet,
   Melynek örök kapui VITUST most fogadák.
2. *Az, kit a Valla jelentett egykor Itália földjén*
   És Láng doktor volt Némethonnak egén:
   Az voltál te nekünk, ó VITUS, itt amíg éltél,
   Orvosi nemzetség legnagyobb hőse valál.
   Győzött ím a kegyetlen vég, a halál tefölötted,
   S megmerevítette gyógyító kezedet.
   Nagy voltál, de nagyobb lennél Napnál is az égen,
   Hogyha magát a halált győzted volna le most!
3. *Elharapódzva e földön a bűne az emberi nemnek,*
   Bosszuló istenség kézbe tére a nyilát:

Ante alios vltrici consumere peste
Oppida cum populis Paeonis ora tuis.
Ergo satum Phoebo traducit in aethera VITVM,
Funestam possit ne cohibere luem.

4.) *In vitam multos stygio reuocauit ab orco*
VITVS, ob id vitae nomen adeptus habet.

5.) *Conueniens VITO nomen fecere Parentes*
Vita fuit Patriae saepius ille suae.

6.) *Non alio VITVS debebat nomine dici,*
A vita nomen conuenienter habet.
Tradidit hic vitam multis, sibi tradere vitam
Non potuit: dulce est, dum vocat hora, mori.

7.) *Das patriae vitam, das multis, VITE, salutem.*
Quid mirum est igitur, si tua vita labat.
Felix, qui potuit simili sua lumina fato
Claudere; pro patria est dulce piumque mori.

8.) *Elysiis VITVM spatientem nuper in agris*
Vidit Galenus, vidit et Hippocrates:
Atque sui veram mirati corporis vmbram,
Nec se Galenus, nec putat Hippocrates.

In Epithalamico, nuptiis Clar. *Basilii Fabritii Zeczai*, et *Margarethae Vitus* a Casp. Decio scripto, et Vitteb. an. 1567. in 4. edito Vitus noster, excellens Med. Doctor adpellatur: quod pag. 4. eodem condecoratur elogio:

Haec eadem VITVS, clarus diademate Doctor
Proposuit toto saepe monenda die etc.

Elsőként a te városodat szemelé ki a pestis,
Melyben működtél áldott ORVOS-ATYÁNK!
Éppen azért ragadott el téged a földi világból:
Megfékezni ne tudá járvány őrületét!

4. *„VÍTUS": e név a jelentésére nézve is „Élet".*
Mily sokakat rántott vissza a sír peremén!

5. *„VÍTUS" név, azaz „Élet" méltán illete téged:*
Életed mily sokszor néped élete volt!

6. *Más mint „VÍTUS" név nem is illett volna tehozzád,*
„Életről" helyesen kapsad meg nevedet!

7. *Életet adtz a hazának, gyógyítván vyavalyákat:*
ÖNNÖN életed így elfogy, nem csoda hát!
Orvosi harc mezején haltál meg kősi halállal
Mily nemes és mi dicső: így meghalni honért!

8. *Élizium mezején jár-kél most néhai VÍTUS:*
Látja Galénus is őt, látja nagy Hippocrates.
Ám mihonó árnyás szemlélve meg se gyanítják:
Önmagukat látták Vitus alakja mögött.

Abban a mennyegzős versben, amit a tudós *Szikszai Fabritius Vazul* és *Vitus Margit* esküvőjére Decsi Gáspár írt, és amit 1567-ben Wittenbergben 4° alakban adtak ki, Vitusunkat kiváló orvosdoktornak nevezi, s ezért a 4. lapon ilyen dicsérettel illeti:

VÍTUS a híres dicskoszorúzott orvosi doktor
Így tanított mindig, így mondotta nekünk.

In carmine epithalamico eiusdem Bas. Fabritii Zikzai ab Io. Vetésio et Franc. Copacio, discipulis, Vitteb. an. 1568. in 4. plag. 1 1/2 edito, Sponsa, Margarita virgo, vocatur *Soror Excellentissimi Viri Domini Ioannis Viti Balsaratii, Doctoris artis Medicae peritissimi.*

Inter reliqua Epitaphia Dauidis Sigemundi Cassouiensis Basil. Fabritio decantata, ita *Io. Vitum*, Medicum ingeniose deflet peste peremtum

Vt vitam e terris ad sidera transtulit heros
VITVS, et aëria venit in astra via.
Partem animi fidam in terris post fata reliquit,
Nec potuit secum tollere Fabritium.
Poscit ob id supplex, coelestia numina reddant
Vt se Fabritio, Fabritiumque sibi.
Neue tot insignem meritis patiantur alumnum
Longius humana conditione premi.
Audiit orantem Medicinae Delius auctor,
Et Nati iussit pondus habere preces.
Ergo sua promens feralia tela pharetra,
Spargit in aerias spicula dira vias.
Occultumque pluit coelesti e sede venenum:
Saucia fatali vulnere turba cadit.
Afflatique ruunt vicina per oppida ciues,
Nec modus est tanti meta nec vlla mali.
Sors etiam sua Fabritium coeli asseris oris,
Cum VITO vitae restituitque suae.
Felices animae, quas mutuus abstulit ardor,
Viuet in aeternos gloria vestra dies.

In

Abban a mennyegzői köszöntőben, amit ugyanennek a Szikszai Fabritius Vazulnak tanítványi, Vetési János és Kopácsi Ferenc írtak és adtak ki 1568-ban Wittenbergben, 4° alakban 1 1/2 íven, a mennyasszonyt, Margit hajadont *méltóságos Balsaráti Vitus János úr, kiválóan jártas orvosdoktor nővérének* nevezik.

A kassai Siegmund David Fabritius Vazul emlékére írt többi gyászverse között a járványban elpusztult *Vitus János* orvost ilyen szellemesen siratja meg:

VITUS a nagy doktor megvált eme földi hazától,
És új élete lett csillagok útja felett.
Lelke felét ám itt feledé a halála után is:
Itt hagyván társát, hű Fabritiusát.
Kéri az isteneket, hogy végre is visszaadassék
Néki Fabricius s Fabritiusnak is ő.
Véget vetve hamar a tanítvány élte sorának,
Hogy ne gyötörtessék földi bajoktól már.
Gyógytudomány szerzője a délosi híres Apollé
Gyermeke kérését meghallgatja tehát:
Tegzéből kiemelve halálos fegyvere - tárát,
Már levegőt szelik át vészteli gyors nyilai.
Titkos a méreg s permetezik le az égi magasból,
Szörnyű halálos kór veszti az embereket.
Járvány-fertőzött tömegek menekülnek a tájra,
Ám ily nagy bajnál nincs mérték, se határ.
Végzete Fabritiust is az égi tájra utalta,
VITUSA mellett már új élet fakad ott.
Nagy lelkek, kiket im most kölcsönös hév ragadott el,
Tündöklik nevetek minden időkre dicsőn!

In Centuria I. Artic. 56. Petri Melii Juhász, V. D. Praeconis et Botanici Debrecinensis operibus adnumeratur:

1.) *Confessio Catholica de praecipuis fidei articulis exhibita sacratissimo et catholico Romanorum Imperatori Ferdinando, et filio suae I. Maiestatis D. Regi Maximiliano, ab vniuerso exercitu equitum et peditum S. R. M. a Nobilibus tam et incolis totius vallis Agriae, in nomine Sanctae Trinitatis ad fines Dei custodiam, iuramento fidei copulatorum et decretatum pro vera fide, et religione in Christo, ex scripturis sacris fundata. Anno MDLXII. Huic confessioni subscripserunt Debrecin. et locorum vicinorum Ecclesiae Debrecini* etc. Hic est titulus integer Libri huius, qui omnium primus ex officina typographica Debrecinensi in 4. plagg. 23. prodiit, et supplicibus verbis *Sacratissimae et Catholicae Romanorum Imperatoriae Maiestati Ferdinando Regi Hungariae, et Filio suae M. Serenissimo Principi ac Domino D. Maximiliano etc. Domini sui naturalibus et clementissimis ab humillimis et obsequentissimis subditis fidelibus, et toto exercitu equitum, peditum ac totius ciuitatis inhabitatoribus, Nobilibus ac Ignobilibus Agriensibus* oblatus. Agriae die 6. Februar. an. 1562. signatus: ita orationem suam exorsi: *Ex literis et mandatis S. R. M. V. Commissariorumque S. M. V. iram et indignationem super nos, simul ex Legatorum nostrorum relatione intelleximus propter iniquam et iniustam peruersorum hominum accusationem* etc. totam quia hanc Agriensium Apologiam Ferdinando Regi et filio Principi Maximiliano exhibitam, Historiae Diplomaticae R. Hung. fol. 7. insertam probe nouerim, eam breuitati consulturus hic non exscribam. Dum scilicet vniuersum equitum peditumque exercitus

Az I. száz életrajz 56-ik cikkelyében *Melius Juhász Péter*, debreceni prédikátor és botanikus műveihez hozzáfűzzük:

1. *A főbb kiscikkelyekről a Szent és Katolikus Római Birodalom császárának, Ferdinánának és Ő császári Felsége fiának, Miksa király úrnak átnyújtott általános hitvallás, melyet Ő királyi Felsége egész gyalogos és lovas hadserege továbbá az Egervölgyi nemesek és lakosok vallanak, akik a Szentháromság nevében erkövel fogadták egymásnak Isten szövetségének megtartását, és a harcot a Krisztusban való igaz hitért és vallásért, amelyet a szentiratból alapoztak meg*, 1562-ben. *Ezt a hitvallást aláírták mind a debreceni, mint pedig a Debrecennel szomszédos egyházközségek lakosai.* Ez a teljes címe ennek a könyvnek, mely 4° alakban, 23 íven elsőként hagyta el a debreceni könyvnyomdát, s amelyet alázattal ajánlottak *a katolikus római birodalom felséges császárának, Ferdinánd magyar királynak, és Ő felsége fiának, főméltóságú és kegyelmes Miksa herceg úrnak stb., természetes és kegyes uraiknak alázatos és engedelmes alattvalóik, az egész lovas és gyalogsereg, a város egész lakossága, az egri nemesek és közpolgárok.* Kelt Egerben, 1562. február 6-án. Mondanivalójukat e szavakkal kezdik: *Királyi Felséged és Felséged biztosainak leveleiből és utasításaiból, valamint követeink jelentéséből értesültünk róla, hogy gonosz emberek rosszindulatú és igazságtalan vádaskodása miatt irányul ellenünk Felséged haragja és méltatlankodása* stb. Mi el jól tudom, hogy az egriek részéről Ferdinánd királyhoz és fiához Miksa hercegbez felterjesztett eme védekezés teljes szövege megvan Magyarország okleveles történelmének 7. levelén, rövidségre törekedve ezt itt nem írom le. Midőn ugyanis az egész lovas- és gyalogos hadsereg

vna cum nobilibus et ignobilibus totius Vallis Agrinae incolis, arctissimum de seruanda ac tutanda Religione euangelica foedus in arce Agriensi inter se se inirent, et ob id a maleferiatis hominibus nonnullis apud Regem perduellionis crimine inique accusarentur: tunc ab atroci tali crimine, falso sibi impacto, Litteris his Confessioni suae fidei praefixis plenissime purgarunt, adeo quidem vt Rex Ferdinandus, et Princeps Filius Maximilianus, Agriensium hanc fidei suae Confessionem tacito suo consensu adprobarit, iisque vt fidelissimis suis subditis ciuibus liberum Religionis exercitium benignissime indulserit. Hanc totam fidei confessionem a *Petro Melio Juhászio Nostro*, hortatu Agriensium, concinnatam fuisse, ex adtexta Melii Epistola *Fratribus Debrecini collectis et pio Lectori* nuncupata, atque *Debrecini III. Calend. Iul.* An. *Christi nati MDLXII.* scripta, patet euidentissime. Praeter articulos fidei in rarissimo Libro hoc contentos, etiam receptas in plebe de *Lamiis, Strigibus, Lemuribus, Incubis, Fascino, Ligationibus, Sortilegiis, Diuinatione*, et *auguriis* absurdas intertexuit Auctor eruditissimus opiniones, easque in coetu Christianorum haudquaquam tolerandas adserit. Morbum inprimis Hungaricum *Lidérts, concubitum* puta cum *Satana, Hebraeis Lilit* dictum, quem *Medici recte pollutionem spermaticum* vocauere, maximopere exsecratur: *ieiunio* potius et *oratione*, id est *vera poenitentia*, et *pharmacis profluuium seminis sistentibus*, vt *baccis agni casti tusis, in vino potis, atque aqua rutae et nymphaeae destillata curandam* praecipit, nihil in his et similibus morbis cleri exorcismis, et amuletis sacris quidquam proficientibus. Quam erudite de *incubo Bozorhán* dicto, auctor noster pagina extrema 175. disserat, exscribam speciminis loco integram eius

de

az egervölgyi nemes és nemnemes lakossággal együtt az egri várban az evangéliomi vallás megtartása és védelme érdekében szoros szövetségre lépett egymással, és emiatt egyes gonosz emberek rosszindulatúan bevádolták őket a királynál, hogy hazaárulók: ezzel a hitvallásuk elé írt levéllel teljesen tisztázták magukat az ilyen hamisan nekik tulajdonított szörnyűséges vétektől. Mégpedig annyira, hogy Ferdinánd király és fia Miksa herceg ezt a hitvallásukat hallgatólagosan jóváhagyta, és megengedte nekik, mint hűséges alattvalóiknak vallásuk szabad gyakorlatát. Méliusnak a *debreceni testvérekhez és a hegyes Olvasóhoz* intézett és *Debrecenben Krisztus születésének MDLXII. éve június 28-án kelt* hozzáfűzött leveléből nyilvánvaló, hogy ezt az egész hitvallást *Mélius Juhász Péterünk* szerkesztette az egriek biztatására. A tudós szerző ebbe a ritka könyvébe a hitcikkelyeken kívül a nép körében a *tündérekről, boszorkákról, kísértetekről, lidércnyomásról, igézetről, varázslatokról, jóslatokról, jövendőmondásról és rossz előjelekről* szóló megrögzött képtelen hiedelmeket is bevette, azt állítva, hogy ezeket semmiképpen sem szabad a keresztyének közösségében megtűrni. Főként a magyarok *lidércbetegségét* utálja, ami állítólag a *sátánnal való közösülés, kéberül lilit*-nek mondják, amit azonban *az orvosok helyesen magömlésnek* neveztek el. Azt parancsolja, hogy mivel a *böjt* és az *imádság*, azaz az igazi *bűnbánat* és a *gyógyszerek állítják meg a mag kiömlését, tiszta bárányhogyókat morzsoljanak szét, és igyák meg borban, továbbá rutafű és vízitök nedvének a párlatával gyógyítsák*, minthogy az ilyen és ehhez hasonló betegségekben mit sem érnek a papság exorcizmusai és szentelt érméi. Hogy milyen képzetten ír szerzőnk a 175-ik, vagyis utolsó lapon a *boszorkánynak* nevezett *lidércről*, annak bemutatására ideírom az

de illo commentatiunculam. DE BOZORKAN. „Quod Grae-
„ci Ephialten et paigaliona vocant, id genus morbi
„ Latini incubum vocant. Qui est suffocatio vitalis spiri-
„ tus in cerebro et in omnibus neruis, orta a viscosis cru-
„ disque humoribus. Accidit autem saepius dum supini
„ iacent homines, pulmo comprimitur, vitali spiritu ces-
„ sante, et suffocato in principiis nervorum. Curatur euacu-
„ atiunibus, phlebotomia, et remediis incidentibus crassos
„ humores. Impie existimant oppressionem diabolicam
„ aut strigum esse. Licet cerebrum compressum fingat
„ imagines opprimentis molis. Non tamen dubitandum
„ est Satanam potentem esse in filiis incredulis, dum eos
„ exagitat data e supernis potestate." Magno reuera et pietatis zelo et eruditionis apparatu scriptus est Liber hic omnium fere rarissimus: omnes in eo adhuc Orthodoxae fidei adsertiones non modo indubitatis S. Litterarum testimoniis verae esse euincuntur, sed etiam SS. Ecclesiae Patrum, Conciliorum, etc. adsensu comprobantur.

2.) *Breuis Confessio Pastorum ad Synodum Debrecin. pro diebus* 24. 25. 26. *Febr. an.* 1567. *celebratam conuocatorum.* 1.) de vno Iah, et de 2.) de Iehova Elohim seu Triade. 3.) de Mediatore. 4.) de causa peccati. 5.) de sordibus Antichristi damnandis. 6.) de praedestinatione. 7.) de libero arbitrio. 8.) de statu animarum sanctarum. 9.) de coena Domini. 10.) de pane coenae. 11.) de aris et vestibus. 12.) de mulierum anima et resurrectione. 13.) refutatio argumentorum Sabellianorum. Debrecini excudebat Michaël Török An. 1567. 4. plag. 10. Serenissimo Principi D. Ioanni Secundo, electo Hungariae, Croatiae etc. Regi, verae Ecclesiae nutritori ac patrono, omnium anathematum et haereseon antichristi damna-

egész, erről a tárgyról írt elmefuttatását: A BOSZORKÁNY. „Azt a betegséget, amit a görögök ephialtes-nek és paiga-„bonnak hívnak, latinul incubus-nak (lidérc) nevezik. „Ami nem más, mint az éltető lehelet elfojtása az agyban és „valamennyi idegben, és ragadós meg nyers nedvektől ered. „Olyankor fordul elő gyakran, amikor az emberek hanyatt „feksznek, a tüdő összeszorul, az éltető lehelet megakad „és az idegek gyökerében elfojtódik. Kiürítésekkel, ér-„vágással és a nyers nedveket megszüntető gyógyszerekkel „kezelik. Kegyetlenség a dolgot ördögi megszállottság-„nak, vagy boszorkánynak tartani. Noha az agyvelőt „érő nyomás azt a képzetet ébreszti, mintha valami tömeg „nehezednék rá. Ellenben kétségtelenül van hatalma a „Sátánnak a hitetlenség fiai fölött, midőn a felülről en-„gedett hatalmával ezeket felizgatja." Valóban buzgó jámborsággal és tanult felkészültséggel írták ezt a nagyon ritka könyvet. Az igaz hit bizonyítják, hanem megerősítik a szent egyházatyák, zsinatok stb. megegyező kijelentései.

2.) az 1567. febr. 24. 25. 26-án tartott debreceni zsinatra egybehívott lelkipásztorok rövid hitvallása. *(Brevis Confessio Pastorum ad Synodum Debrecenensem pro diebus 24, 25. 26. Febr. an. 1567. celebratam convocatorum.)* 1. Az egyetlen Jah. és 2. a Jehova Elohim, azaz a Háromság. 3. a Közvetítő. 4. a bűn oka. 5. Az antikrisztus korhoztos szennyessége, 6. Az eleve elrendelés. 7. A szabad akarat. 8. A szent lelkek állapota. 9. Az úrvacsora. 10. az úrvacsorai kenyér. 11. Az oltárok és egyházi ruhák. 12. Az asszonyok lelke és feltámadása. 13. A szabelliánusok érveinek a cáfolata. Török Mihály nyomtatta Debrecenben 1567-ben, 4° alakban, 10 iven. A fenséges II. János úrnak Magyarország, Horvátország stb. választott királyának, az igaz egyház istápoló védnökének, az antikrisztus minden

tori et exstirpatori etc. Debrecini 28. Iun. An. 1567. inscripsit Petrus Melius vel Juhász de Horhi, pastor Ecclesiae in Debreczen.

Volupe forte plerisque futurum crediderim, Lampeum in Histor. Eccles. Hungar. pag. 628. secutus, eumque auctuturus, atque suppleturus, etiam Ministrorum reliquorum praeter *Melium Juhász* nomina suo hic recensere ordine, qui inde a primordiis reformationis Sacrorum ad nostra haec vsque tempora intra pomoeria Ciuitatis nostrae Verbi Diuini praedicandi prouinciam administrauerunt: Primus eorum fuit *Valentinus* quidam *Bálint Pap* dictus, quem Valentinus Török Enyengiensis, ex oppido Papa, heredio suo, Debrecinum ad constituendam puriorem Ecclesiam ac disciplinam an. 1531. adduxerat, quo mox instaurata, successerunt ordine sequentes: *Martinus Kálmáncsehi*, *Sáros* vel *Claudus* dictus, interfuit Synodo an. 1552. in Beregszász celebratae. Debrecino dimissus, in Transilvania cum *Ludouico Szőgedi* circa an. 1555. reformationis negotium promouit. Fuit Pastor quoque Munkacsiensis, Beregszásziensis, vbi a Monacho quodam globo traiectus † an. 1571. *Ludouicus Szőgedi* an. 1557., *Blasius Radán* an. 1552. in Synodo Beregszásziensi praesens, ibidem Verbum quoque Diuinum praedicauit, martyrium quoque perpessus est. *Gallus Huszár Anastas*, *Gál Pap* dictus, primo Debrecinensis, mox circa an. 1557. Ovariensis, tandem nouissime circa an. 1577. Papensis, ibidemque Superintendens, sub huius praesidio Synodus H. Szölösiensis in Barouia an. 1576. conuocata est, cuius articuli 48. typis an. 1577. Papae expressi prostant. *Gregorius Szőgedi*, *Michaël Szászai*, fuit pastor quoque Lascouiensis, Tolnensis etc. circa an. 1553. et 1557. cantionum variarum auctor. *Petrus Melius Juhász*, insignis Botanicus, V. D. praeco Debrecinus, ab an. 1558. ad d. 10. Dec. an. 1572. quo obiit. Senior Tractus Debrec. an. 1560. et Superintendens. XIV. Kal. Aug.

an.

kikozosítését és eretnekségét elítélő kiirtójának stb. ajánlotta Horhi Melius Juhász Péter, a debreceni egyházkerület lelkipásztora Debrecenben 1567 június 28-án.

Azt hiszem, talán a legtöbben szívesen veszik, ha Lampe Historia ecclesiae hungaricae (Magyar egyháztörténet) 628 lapja nyomán és azt bővítve, illetve pótolva sorban közlem itt *Melius Juhászra* kívül a többi lelkész nevét is, akik a vallási reformáció kezdete óta egészen a mi időnkig városunk területén prédikátori minőségben működtek. Az első volt közülük valami *Valentinus*, akit *Bálint papnak* hívtak. Enyingi Török Bálint hozta őt 1531-ben örökbirtokáról, Pápa városából Debrecenbe az egyházközség és a fegyelem megtisztítására. Miután ez csakhamar megújult, sorban következtek utána: *Kálmáncsehi Márton*, akit *Claudiusnak*, azaz *Sántának* mondtak. Részt vett az 1552-ik évi Beregszászi zsinaton. Miután 1555 táján Debrecenből elbocsájtották, *Szegedi Lajossal* együtt Erdélyben vitte előre a reformáció ügyét. Munkácson, Beregszászon is lelkipásztorkodott, ahol valami szerzetes agyonlőtte. Meghalt 1571-ben. *Szegedi Lajos* 1557-ben, Radán Balázs 1562-ben jelen van a beregszászi zsinaton, ugyanott hirdette az Isten igéjét, és szenvedett vértanúságot. *Auxius Huszár Gál*, akit *Gál papnak* hívtak, előbb debreceni, majd 1557 körül óvári, végül utoljára 1577 táján pápai lelkész s ugyanott superintendens. Az ő elnöklete alatt hívták egybe 1576-ban a Baranya megyei hercegszőlősi zsinatot, melynek 48 cikkelyét Pápán nyomtatták ki. *Szegedi Gergely*. *Szátori Mihály*, aki Laskón, Tolnán, stb. is volt 1553 és 1557 körül lelkész, különféle énekeket szerzett. *Melius Juhász Péter*, a jeles botanikus 1558-tól volt debreceni prédikátor 1572. dec. 10-ig, amikor meghalt. 1560-ban a debreceni egyházmegye esperesévé és 1562.

an. 1562. M. Varadini electus est. *Georg. Góczi Fabricius* circa an. 1565—1570. Senior Tractus an. 1571. Superattendens d. 6. Febr. an. 1577. creatus est M. Varadini in Synodo generali, cuius Disciplinam Ecclesiasticam XXVI. articulis a se compositam, Vitteberg. an. eod. in 4. publicauit. Librum cantionalem *Keresztyéni Énekek* etc. inscriptum an. 1592. dum esset pastor huius, primus foras edidit. *Valent. Hellopoeus Szikszai*, Agria, vbi per Septennium moratus, an. 1572. adductus, † an. 1575. in iuuentute. *Thomas Felegyházi*, Senior Tract. Debrec. an. 1582. constitutus, † an. 1586. d. 16. Ian. ex peste, vbi annis 13. munere sacro functus est. *Dan. Szegedi*, Sen. Tractus Debrec. circa an. 1591. *Lucas Hodászi*, an. 1604. Antea fuit Aulicus Stephani Báthori Etsedini concionator. Senior Tract. an. 1596. et Superattendens d. 22. Febr. an. 1604. Csengerini creatus. In suggestu sacro an. 1613. d. 15. Maii fulmine apoplectico tactus est. *Emer. Újfalvi*, circa an. 1596. Professor, mox Pastor Debrecinus. Hic collegit cantiones funebres Debrecini an. 1596. primum editas. Dehinc factus Pastor Varadinus et Senior. Ob vitilitigia cum Luca Hodászio in vincula coniectus, mox an. 1615. sub Gabr. Bethleno in exsilium actus, in quo mortuus est. *Franc. Szarasi* Catechesin Palatinam in Hungaricam Linguam conuertit, ediditque Debrini an. 1604. Ioh. Sárközi an. 1611. *Ioh. Budaeus*, an. 1615. Sen. Tract. Debrec. *Petrus Margitai* Pastor Kallosiensis, Szathmariensis, fit Superattendens d. 18. Febr. an. 1629. *Dan. Varsányi* fit Senior an. 1619. d. 29. Maii. *Ioh. Putnoki* Rector Scholae Szathmár. primum, mox an. 1623. pastor Debrecinus, et an. eod. d. 19. Sept. Senior Nánasinum abiturus, d. 13. Aug. an. 1628. Ecclesiae huiati valedixit. *Franc. P. Tornai* in locum Putnokii Husztino accersitus, pro concione d. 10.

Sept.

júl. 18-án Nagyváradon szuperintendenssé választották. *Göcsi Fabricius György* kb. 1565 és 1570 között. Esperessé 1571-ben lett. Szuperintendenssé 1577. febr. 6-án választotta őt a nagyváradi általános zsinat, melynek 26 cikkelybe foglalt egyházfegyelmi rendjét ő szerkesztette és hozta nyilvánosságra ugyanabban az évben Wittenbergben. 4° alakban. Itteni lelkipásztorkodása idején adta ki először *Keresztyéni Énekek* stb. című énekeskönyvét 1592-ben. *Szikszai Hollopeus Bálint* 1572-ben került ide Egerből, ahol hét évig volt. 1575-ben halt meg fiatal korában. *Félegyházi Tamás* 1582-ben választották a debreceni egyházmegye esperesévé. Miután 13 évig működött egyházi hivatásában, pestisben halt meg 1586. jan. 16-án. *Szegedi Dániel* 1591. körül a debreceni egyházmegye esperese. *Hodászi Lukács* 1604-ben. Azelőtt Eecseden volt Báthory István udvari prédikátora. 1596-ban esperes. 1604. febr. 22-én Csengeren szuperintendenssé választják. 1613. május 15-én gutaütés érte a szószéken. *Ujfalvi Imre*, 1596 táján tanár, majd lelkész Debrecenben. Ő gyűjtötte össze azokat a temetési énekeket, melyeket elsőízben 1598-ban adtak ki Debrecenben. Azután váradi lelkész és esperes volt. Hodászi Lukáccsal való vetekedései miatt börtönbe vetették, majd 1615-ben Bethlen Gábor számkivetésbe küldte, s ott is halt meg. *Szárászi Ferenc* magyarra fordította a pfalzi (heidelbergi) kátét,* és ki is adta 1604-ben Debrecenben. *Sárkási János* 1611-ben. *Budai János* 1615-ben a debreceni egyházmegye esperese. *Margitai Péter*, kállói, szatmári lelkész, majd 1616-ban a debreceni egyházmegye esperese, végül 1617. aug. 28-án huszti, szatmári lelkész. Szuperintendens 1629. febr. 18-án lett. *Varsányi Dániel* 1619. május 29-én lett esperes. *Putnoki János* előbb iskolaigazgató Szatmáron, majd 1623-ban debreceni lelkész. Még ugyanazon év szept. 19-én esperesként Nánára készül. Az itteni egyházközségnek 1628. aug. 13-án mondott búcsút. *P. Tornai Ferenczet* Husztról hívták meg Putnoki utódául. 1628. szept.

* A reformátusok hitvallási könyvét.

Sept. an. 1628. sermonem sacrum primum recitauit. Hic composuit versus parieti Templi Maioris adfixos, Litteris F. P. T. M. E. notatos: *Hoc Insigne Tuum Princeps celsissime* etc. *Ioh. Szegedi*, an. 1626. ob insolentiam an. 1630. amotus. NB. an. 1628. cum Templum vetus consecraretur, hi duo fuere Ecclesiae Ministri. *Steph. Keresztszegi* Szegedio successit d. 9. Iul. an. 1630. Zilahino aduocatus, Superattendens d. 25. Nou. an. 1629. Sz. Nemetini, suffragiis 204. proclamatus, † an. 1642. *Paul Kis-Marjai Veszelinyi* in locum Franc. P. Tornai d. 20 Aug. an. 1629. vocatus. Anno quoque 1637. cum aes campanum maius adueheretur, fuit pastor Debrec. *Petr. Tornai* an. 1630. d. 7. Maii, Szalatsino inuitatus pro tertio Pastore, qui Nomine Capellani compellebatur, interfuit solemnitati, dum Campana dicta maior an. 1637. in turrim rubram collocaretur. *Ioh. Vaczi* an. 1639. *Benedict. Szikszai*; *St. P. Tornai* ad Synodum Sz. Nemethinam an. 1646. exmissus. Sen. Tract. Debrec. d. 10. Apr. an. 1652. declaratus. Tartzalinum an 1661. migrauit. *Ioh. Tarcsai*. *Dan. Henczeus* an. 1645. seqq. interfuit hic quoque Synodo Sz. Nemethinae an. 1646. *Nicolaus N. Szoboszlai* an. 1649. docuit prius in Schola Debrec. *Caspar Tornai* an. 1655. *Matthias Nográdi* an. 1651. pastor Debrecinus, mox N. Bajomiensis, Senior an. 1661. Superattendens an. 1664. renunciatus. *Georg. Csiphés Komárovi*, Traiecti ad Rhenum SS. Theologiae Doctor an. 1653. creatus, redux primum in Schola mox in Ecclesia docuit, versionem Bibliorum Hungaricam finiuit an. 1685. *Mich. Bátori* circa an. 1654. aulicus Franc. Rhódey, Transilu. Principis Concionator, mox Sz. Iobiensis, Husztensis, et circa an. 1664. Debrecinensis. *Georg. Krizbai*. *Mich. Szántai*. *St. N. Szényi* pastor Tornensis an. 1671. inde pulsus a maleuolis, factus est Debrecinensis, mox Zilahensis, Claudiopolitanus, Alba-Iuliacensis, et in senectute

Szath-

10-én mondotta első prédikációját. Ő költötte a nagytemplom falára került versszorokat, amelyek így kezdődnek: *Hoc tuigue Tuum Principi celsissimo* (Földséges Fejedelem, ez a te kiváló...) stb. Alájuk az F. P. T. M. E. (= Franciscus P. Tornai, minister ecclesiae: Tornai P. Ferenc, a templom lelkésze) betűket jegyezte. *Szegedi János* 1626-ban, 1630-ban alkalmatlansága miatt elmozdították. Megjegyzendő, hogy 1628-ban, amikor felavatták a régi templomot, ők ketten voltak lelkészek. *Keresztesi István*, Szegedi utódát 1630. júl. 9-én hívták meg Zilahról, 1629. nov. 25-én Szatmárnémetiben 204 szavazattal választották meg szuperintendensnek. Meghalt 1642-ben. *Kismarjai Veszelin Pál* 1629. aug. 20-án hívták meg P. Tornai Ferenc helyébe. 1637-ben, amikor a nagyobbik ércharangot szállították ide, szintén debreceni lelkész volt. *Tolnai Péter* 1630. május 7-én hívták meg Szalacsról harmadik lelkésznek, akit káplánnak neveztek. Jelen volt azon az ünnepélyen, amikor az említett nagyobb harangot 1637-ben a vörös toronyban helyezték el. *Váczi János* 1639-ben. *Szikszai Benedek*. *P. Tornai István*, akit kiküldtek 1646-ban a szatmárnémeti zsinatra. 1652. ápr. 10-én a debreceni egyházmegye esperese. 1661-ben elköltözött Tarcalra. *Tarcsai János*. *Heuczei Dániel* az 1645. skk. években. Ő is ott volt az 1646-i szatmárnémeti zsinaton. *Szolnoxiai N. Miklós* 1649-ben, előbb tanító volt a debreceni iskolában. *Tornai Gáspár* 1655-ben. *Nógrádi Mátyás*, 1651-ben debreceni lelkész, majd nagybajomi. Esperessé 1661-ben, szuperintendenssé 1664-ben választották. *Komáromi Csipkés György*, akit a rajnamenti Utrechtben 1653-ban avattak a hittudomány doktorává, hazatérve előbb az iskolában, majd a templomban tanított. A magyar bibliafordítást 1685-ben fejezte be. *Bátori Mihály* 1654 körül Rhédey Ferenc erdélyi fejedelem udvari prédikátora, aztán szentjóbi, huszti, végül 1664 táján debreceni prédikátor. *Krizbai György*. *Szántai Mihály*. *Nagyszőlősi István*, 1671-ben tornai lelkipásztor. Innen rosszakaratú emberek elűzték, aztán debreceni, majd zilahi, kolozsvári, gyulafehérvári és végül öregkorára szatmári lelkész lett.

Szathmáriensis. Auctor Libri *Martirok Koronája* inscripti. *Valent. Keresztúri*, Theol. Doctor. *Samuel Kolesári* fuit primum Professor M. Varadinus, vbi notas Bibliis Hungaricis tunc impressis addidit an. 1657. Postmodum Ecclesiastes Szendrouiensis, inde Tokajiensis, nouissime anno 1674. Debrec. ad an. 1683. Senior delectus an. 1681. *Gerardus Kabai* (Kabai Gellért) Cassouiae fuit et Scholae et Ecclesiae moderator ad an. 1674. quo a maleferiatis fugatus Debrecinum venit, † ibidem ex phthisi an. 1681. *Alex. Feluinczi*, circa an. 1666. docuit in Schola Cassouiensi, Debrecinum ad obeunda munia sacra vocatus, et an. 1684. Senior constitutus est. *Paul. Szentzi* fuit Senior an. 1686. *Iac. Ceuzi Cseh*, Theol. D. ante et post diuexationes Neapolitanas, apud Lossontziensei v. D. Minister, mox an. 1684. apud Debrecinenses, postremum Papenses, ibidem Superattendens quoque declaratus. *Ioh. Lenthi Thom. Veretegyházi*, S. Theol. Doctor an. 1675. Basileae renunciatus, ibidem a Magistratu numo aureo memoriali donatus, ductus est primum Biharinum, mox Szoboszlouiam, tandem an. 1686. Debrecinum, Szathmarini an. 1711. Superattendens pronunciatus est. *Mich. P. Rápoti*, Senior Tractus Debrec. † an. 1726. d. 6. Febr. *St. Pathai*, † an. 1711. d. 27. Iul. aetat. 57. Minister annis 29. *Georg. Vetsei*, professor primum postea pastor Ecclesiae Debrecinensis, † an. 1723. d. 24. Ian. Anno 1697. fuit pastor Ecclesiae quoque Kallouiensis. *Paul. Ember Debreceni*, Pastor primum Lossontziensis, ab anno vero 1704. mens. Apr. ad an. 1705. mens Octobr. Debrecinus, hinc metu tumultuantium Liszkam migrauit, ibidem † an. 1710. *Paullus Czeglédi Ios. Nánási. Ioh. Dállyai, Paul. Szentzi, Paul. Csengeri, Sam. Váradi, Steph. Szódi*, an. 1712. professor, an. 1720. m. Iul. pastor Ecclesiae denominatus, † die 12. Febr. an. 1754. *Mich. H. Komáromi*, Professoris munere primum functus aliquamdiu, sacrum ministerium mense Ian. an. 1722. auspicatus

est.

A *Martírok Koronája* című könyv szerzője. *Keresztúri Bálint*, hittudományi doktor. *Kölcséri Sámuel* először tanár volt Nagyváradon, ahol 1657-ben az akkor kinyomtatott Magyar Bibliához magyarázatokat fűzött. Később szendrői, majd tokaji lelkész, végül 1674-től 1683-ig debreceni, 1681-ben esperessé választották. *Kabai Gellért* Kassán volt mind az iskolának, mind az egyházközségnek igazgatója egészen 1674-ig. Ekkor rosszindulatú emberek elűzték, s így jött Debrecenbe, ahol 1681-ben tudóbajban meghalt. *Felvinczi Sándor* 1666. körül tanított a kassai iskolában, ahonnan Debrecenbe hívták meg lelkésznek, és 1684-ben megválasztották esperesnek. *Szenczi Pál* 1686-ban volt esperes. *Csúzi Csik Jakab*, hittudományi doktor, a Nápolyba való elhurcolás előtt és után a losonciak prédikátora, majd 1684-ben a debrecenieké, végül a pápaiaké, ahol szuperintendens is lett. *Lenti János Veresegyházi Tamás*, akit 1675-ben Bázelben avattak a hittudomány doktorává, s akit az ottani városi tanács arany emlékéremmel tüntetett ki, előbb Biharba került, majd Szoboszlóra, végül 1686-ban Debrecenbe, 1711-ben Szatmárban szuperintendenssé választották. *P. Rápoti Mihály*, a debreceni egyházmegye esperese meghalt 1726. febr. 6-án. *Pathai István*, aki 29 évig volt lelkész, 57 éves korában halt meg 1711. júl. 27-én. *Vecsei György*, előbb tanár, majd a debreceni egyházközség lelkipásztora, meghalt 1723. jan. 24-én. 1697-ben a kállói egyházközség lelkésze is volt. *Debreceni Ember Pál*, előbb losonci lelkész, aztán 1704. áprilisától 1705. októberéig debreceni. Innen a felkelőktől való félelmében Liszkára költözött. Ott is halt meg 1710-ben. *Czegléti Pál*, *Nánási József*, *Dállyai János*, *Szenczi Pál*, *Csengeri Pál*, *Váradi Sámuel*, *Sződi István*. Utóbbi 1712-ben tanár, 1720 júliusában az egyházközség kinevezett lelkésze. Meghalt 1754. febr. 12-én. *Komáromi II. Mihály* először egyideig tanári álkist töltött be. A papi szolgálatot 1722 január havában

est, † an. 1748. m. Iul. *Sam. Mádi*, Medicus, pastor ex Margita mense Mart. an. 1723. accersitus, mortuus an. 1728. d. 22. Oct. *Georg. Lotari* Ujvidensino vocatus an. 1729. † an. 1742. d. 28. Iul. *Ioh. Debreczeni* ab an. 1742. mense Oct. † an. 1770. m. Ian. Fuit Senior Tractus Debrec. *Ioh. Veteri* fungi coepit an. 1726. † an. 1763. 1. Ian. aetat. 64. Superattendens an. 1756. electus. *Franc. Tatai* ex Szoboszló pastularus m. Ian. an. 1749. Superattendens an. 1763. creatus, mortuus an. 1765. d. 27. Iun. *Ioh. Makkári* an. 1755. m. Ian. abiit an. 1756. *Paulus Eperjesi*, an. 1757. m. Iul. emigrauit Székelyhidam m. Mart. an. 1761. *Andr. Kabai*, e Nosocomio ingressus an. 1761. m. April. dimissus an. 1765. m. Apr. Fuit Tract. Senior. *Emer. Marosi*, ex Vajda aduocatus m. Iun. 1765. Abiit Szalatinum an. 1774. m. Mart. *Samuel Szalágyi* professor variarum scientiarum in Collegio. Superattendens an. 1765. electus, *Szathmarino* vocatus an. 1766. officio cessit ob infirmitatem an. 1779. et in heredium suum Kovátsi digressus. *Petr. Bilkei* Nadudvarino inuitatus m. Maii an. 1763. Ecclesiae valedixit d. 25. Maii an. 1783. restitutus mense Nou. an. 1784. *Franciscus Hunyadi* Capellanus Clariss. Superattendentis a d. 6. Nou. an. 1766. dein ordinarius 1. Ian. an. 1770. *Si. Deáki* ex Capellano Superattendentis factus est ordinarius m. Iun. an. 1774. *Mich. Benedek* ex Capellano ordinarius an. 1780. m. Ian. *Valentinus Lévai* Szabadszallasino aduocatus, d. 15. Iun. an. 1783. illocatus est, munere suo fungi desiit die 18. Nou. an. 1784. et mox anno statim subsecuto 1785. Diosszegum inuitatus, mense Maio discessit.

Eiusdem *Lampeum* 1. c. pag. 605. suppleturi, Superattendentes Ecclesiarum Helv. Confess. trans Tibiscum locatarum, ex Aduersariis Eccles. MSctis Hunyadianis etiam recensebimus: 1.) *Mich. Hevesi*,

Pa-

kezdte el; meghalt 1748 július havában. *Mádi Sámuel* orvos, 1723. márciusában Margitáról meghivott lelkész 1728. okt. 22-én halt meg. *Lorán Györgyöt* Újvarosból hívták meg 1729-ben. Meghalt 1742. júl. 28-án. *Debreczei János*, 1742. októberétől 1770. januárjában bekövetkezett halaláig. A debreczeni egyházmegye esperese is volt. *Veresi János* 1726-ban kezdte meg működését. Meghalt 1763. jan. 1-én, 64. életévében. Szuperintendensnek 1758-ban választották őt meg. *Tatai Ferenczet* Szobosiról kérték ide 1749 januárjában. 1763-ban megválasztották szuperintendensnek, meghalt 1765. június 27-én. *Makári János*, 1755 januárjában. 1756-ban eltávozott. *Eperjesi Pál*, 1757 júliusában, elköltözött Székelyhidára 1761 március havában. *Kaáli András* 1761. áprilisában költözött be az ispotályból. 1765 áprilisában bocsájtották el. Esperes volt. *Marosi Imrét* Vajdáról hívták el 1765 júniusában. Szalacsra ment 1774 márciusában. *Szilágyi Sámuel* különböző tárgyakat adott elő a kollégiumban. 1765-ben szuperintendenssé választották, 1766-ban elhívták Szatmárra. 1779-ben betegsége miatt lemondott tisztéről és visszavonult birtokára, Kovácsiba. *Bélyei Péterl* Nádudvarról hívták meg 1763 májusában. Az egyházközségnek 1783. május 25-én mondott búcsút. 1784 novemberében visszahelyezték őt. *Hunyadi Ferenc*, a nagytudományú szuperintendens káplánja 1786. nov. 6-tól, azután 1770. jan. 1-től rendes lelkész. *Deáki Istvánt* 1774 júniusában lett a szuperintendens káplánjából rendes lelkésszé. *Benedek Mihály* 1780 januárjában lett káplánból rendes lelkész. *Lévai Balmost* Szabadszállásról hívták meg. 1784. június 15-én költözködött be, 1784. nov. 18-án hagyta abba hivatali működését, és miután a rákövetkező 1785. évben meghívták őt Diószegre, május havában eltávozott.

Lampe idézett műve 605. lapjához felsoroljuk még pótlólag a Hunyadi-féle kéziratban maradt egyházi feljegyzések alapján a helvét hitvallású tiszántúli egyházkerület szuperintendenseinek a nevét: 1. *Heteri Mihály*,

Pastor Szathmariensis, antea Concionator Mejnardi Balásfi, an. 1551. 2.) *Demetr. Bogáczi*, Pastor Csengeriensis, an. 1559. 3.) *Petr. Melius*, Pastor Ecclesiae Debrecinae an. 1558. Senior Tractus Debrecinensis an. 1560. Superattendens electus Varadini an. 1560. Superattendens electus Varadini an. 1562. † an. 1572. 4.) *Petrus Károli*, Professor et Pastor Varadinensis an. 1569. inauguratus in Superattendentem an. 1572. † an. 1576. 5.) *Georg. Gintzi Fabritius*, V. D. Praeco Debrecinus, Superattendens constitutus est in Synodo Varadina d. 6. Febr. an. 1577. † an. 1595. 6.) *Benedict. Bánfihunyadinus Megioro*, Pastor Eccl. Szilágy-Csehiensis, postea Riuulinus, Superattendens proclamatus in Synodo Carolina die 6. Iul. an. 1595. 7.) *Io. Monai*, V. D. Minister Thasnadiensis, postea Ecsediensis, † an. 1603. m. Martio. 8.) *Lucas Hodászi*, Pastor Ecsediensis, Debrecinensis, electus in Superattendentem Csengerini d. 22. Febr. an. 1604. apoplexia tactus d. 15. Maii an. 1613. 9.) *St. Nyilas Melotai*, Professor primum Debrecinus, mox Pastor Kallouiensis et Szathmariensis, in Syn. Karolina d. 20. Ian. an. 1614. Superattendens renunciatus, Officio, quod quinque annis gessit, cedens, factus est concionator aulicus Principis Gabr. Bethlen. 10.) *Ios. Gontzi*, Pastor Riuulinus, in Syn. Szathmarina d. 18. Nov. an. 1618. Superattendens creatus. 11.) *Petr. Margitai*, Past. Kallov. Debrec., Husztensis, tandem Szathmariensis, Superatten. d. 18. Febr. an. 1629. Tasnadini constitutus, † an. eod. 12.) *St. Kereszegi*, Past. Eccl. Zilahinae, et a die 9. Iul. an. 1630. Debrecinae. Electus in Superattend.

in

szatmári lelkész, azelőtt Bakszai Menyhért prédikátora; 1551-ben. 2. *Bogáti Demeter*, csengeri lelkipásztor; 1559-ben. 3. *Melmi Péter*, debreceni lelkész 1558-ban. 1560-ban a debreceni egyházmegyés esperesc. Szuperintendenssé Váradon választották 1562-ban. Meghalt 1572-ben. 4. *Károli Péter*. 1569-ben váradi tanár és lelkész. 1572-ben avatták szuperintendenssé. Meghalt 1576-ban. 5. *Geszti Fabricius György* debreceni prédikátort a váradi zsinaton 1577. febr. 6-án választották szuperintendenssé. Elhányt 1595-ben 6. *Bánffihunyadi Magyaró Benedek*, szilágycsehi lelkipásztor, majd nagybányai lelkész. Szuperintendenssé az 1595. júl. 6-i karolyi zsinat kiáltotta ki. 7. *Monai János*, tasnádi, majd ecsedi prédikátor. Meghalt 1603 marciusában. 8. *Hodászi Lukács*, ecsedi, majd debreceni lelkész. 1604. február 22-én Csengeren választották szuperintendenssé, 1613. maj. 15-én szélütés érte őt. 9. *Meleszi Nyilas Ismáel*, előbb tanár Debrecenben, később kallói és szatmári lelkész. Szuperintendenssé az 1614. jan. 20-i karolyi zsinat választotta. Öt évig át viselt hivataláról lemondva Bethlen Gábor fejedelem udvari prédikátora lett. 10. *Geszti József* nagybányai lelkipásztort az 1618. nov. 18-iki szatmári zsinaton választották meg szuperintendenssé. 11. *Margitai Péter* Kállón, Debrecenben, Huszton, végül pedig Szatmáron lelkészkedett 1629. febr. 18-án választották szuperintendenssé Tasnádon. Meghalt ugyanabban az évben. 12. *Keresztesi Istvánt*, zilahi lelkész és 1630. júl. 9.-től debreceni lelkipásztor. Szuperintendenssé az 1629. nov.

in Syn. Szathmárnémethina d. 25. Nov. an. 1629. † an. 1642. 13.) *Mich. Molnár Szamhai*, V. D. Minister Varadiensis, Riuulinensis, et Szathmariensis. Superattendens electus an. 1642. † an. 1646. 14.) *Mich. W. Diószegi*, Pastor Bihariensis, electus an. 1646. 15.) *Nic. S. Hodászi*, Past. Riuulinensis electus an. 1650. d. 23. Ian. 16.) *Nic. Lázár Szathmári*, Pastor Vrkiensis, postea Szathmariensis, electus in Syn. Szathmarina die 26. Iun. an. 1650. † d. 26. Iun. an. 1656. 17.) *St. P. Thomas*, Minister Eccl. Debrec. nec non Senior Tractus eiusd. Superattend. renunciatus N. Batorini d. 11. Mart. an. 1657. traductus est in Eccl. Tarczalinam an. 1661. 18.) *Matthias Nográdi*, Pastor Debrecinensis, mox Nagy-Bajomiensis, et Tractus Debrecinensis Senior. Electus fuit Matolcsini d. 27. Sept. an. 1665. † d. 1. Sept. an. 1681. 19.) *Petr. Kormendi*, Pastor Endodiensis, deinde Szathmariensis, electus in Syn. Debrecina d. 17. Sept. an. 1686. † Szathmarini d. 23. Mart. an. 1691. 20.) *St. Dormány Debreczeni* Pastor Madaiensis. Electus in Syn. Karolina d. 29. Ian. an. 1692. † globo mihitis germani traiectus an. 1693. 21.) *Step. Diószegi*, S. Theol. Doctor, Eccl. Diosegiensis Pastor, Superattendens fit in Syn. Zilahina d. 4. Oct. an. 1693. Fuit etiam Senior Tractus Ermellyékiensis, † d. 22. Iun. an. 1698. 22.) *Mart. Borzási Szalágyi*, S. Theol. Doctor, Theol. Professor Debrecinensis, anno professoratus tricesimo in oppido Karazna d. 27. Septembr. an. 1699. Superattendens declaratus, † d. 3. Ian. 1700. 23.) *Io. Csergö Kesi*, S. Theol. Doctor.

Re-

25-én tartott szatmárnémeti zsinaton választották. Elhunyt 1642-ben. 13. *Szászai Molnár Mihály*, nagyváradi, majd nagybányai és szatmári prédikátor. 1642-ben megválasztották szuperintendensnek. Meghalt 1646-ban. 14. *Diószegi W. Mihály* bihari lelkipásztort 1646-ban választották meg. 15. *Holdási S. Miklós* nagybányai lelkészt 1650. jan. 23-án választották meg. 16. *Szatmári Lázár Miklós* viski, majd szatmári lelkipásztort az 1650. jún. 26-iki zsinaton választották meg. Meghalt 1656. jún. 26-án. 17. *Tovari P. István*, debreceni lelkész, valamint ugyanennek az egyházmegyének esperese. Szuperintendenssé Nyírbátorban választották 1657. márc. 11-én. 1661-ben áthelyezték őt a tarcali egyházközségbe. 18. *Négrádi Mátyás*, debreceni, majd nagybajomi lelkipásztor és a debreceni egyházmegye esperese. Matolcson választották meg 1665. szept. 27-én. Meghalt 1681. szept. 1-én. 19. *Karmendi Péter*, erdődi, majd szatmári lelkész. Megválasztották a debreceni zsinaton 1686. szept. 17-én. Meghalt Szatmáron 1691. márc. 23-án. 20. *Debreceni Dormány István*, madai lelkész. Az 1692. jún. 29-i károlyi zsinaton választották meg. Meghalt 1693-ban német katona golyójától találva. 21. *Diószegi István*, hittudományi doktor, a diószegi egyházközség lelkésze. Szuperintendenssé 1693. okt. 4-én a zilahi zsinaton tették. Az érmelléki egyházmegye esperese is volt. Meghalt 1698. jún. 22-én. 22. *Szilágyi Borzás Márton*, hittudományi doktor, debreceni teológiai tanár. Tanárságának 30-ik évében 1699. szept. 27-én választják szuperintendenssé Karazna városában. Meghalt 1700. jan. 3-án. 23. *Kecsi Csergő János*, hittudományi doktor,

Rector et Professor Collegii Debrecinensis, Superattendens renunciatus in Synodo Debrecina ad. d. 27. Iun. an. 1700. † an. 1710. vel 1711. 24.) *Thomas Veresegyházi*, S. Theologiae Doctor, V. D. praeco Debrecinensis, Szathmarini inauguratus die 20. Septemb. an. 1711. † Debrecini an. 1716. mens. Mart. 25.) *Sam. Huszti*, V. D. Minister Husztiensis, et Senior Tractus Marmarosiensis, † an. 1724. mens. Iun. 26.) *Mich. Répon*, Ecclesiastes Debrecinensis, et Senior Tractus eiusd. in exsequiis praecedentis electus in Superattendentem, mox confirmatus an. 1724. m. Nov. † an. 1726. mens. Febr. 27.) *Georg. P. Zoványi*. Pastor Zilahiensis, et Senior Tractus Silvaniensis, constitutus Superattendens illico a morte praecedentis, et confirmatus d. 25. Apr. an. 1728. † Zilahini natus annos 101 cum dimidio, an. 1757. 28.) *Io. Vesti*, V. D. Minister Debrecinensis ab an. 1726. et Tractus eiusd. Senior. Superattendens declaratus ad d. 26. April. 1758. † d. 1. Ian. an. 1763. 29.) *Franc. Csirke Tarai*, Pastor Ujvarosiensis, Szobosloviensis, et novissime Debrecinensis, Superattendens proclamatus Debrecini anno 1763. † die 25. Iun. an. 1765. 30.) *Samuel Szilágyi*. Philosophiae primum, mox Theologiae Professor in Collegio Debrecinensi ad annum 1759. tandem Pastor Ecclesiarum Diosegiensis, Szathmáriensis et Debrecinensis. Electus est in Superattendentem ad diem 13. Augusti 1765. † in vico Kovácsi, die 20. Iul. anno 1785. 31.) *Stephanus Paksi Szathmári*, primum V. D. Minister Arzalouensis, mox Professor Hi-

a debreceni kollegium igazgatója és tanára. Szuperintendenssé 1700. jún. 27-én nyilvánították a debreceni zsinaton. Elhunyt 1710-ben, vagy 1711-ben. 24. *Veresegyházi Tamás*, hittudományi doktort, debreceni prédikátort Szatmáron 1711. szept. 20-án avatták. Meghalt Debrecenben 1716. márciusában. 25. *Huszti Sámuel*, huszti prédikátor és a máramarosi egyházmegye esperese. Meghalt 1723. június havában. 26. *Rápolt Mihály* debreceni lelkészt és ugyanannak az egyházmegyének esperesét az előbbi temetése alkalmával választották meg szuperintendenssé, majd csakhamar, 1724 novemberében megerősítették állásában. Meghalt 1726 febr. havában. 27. *Zsámbaki P. György* zilahi lelkészt és a zilahi egyházmegye esperesét elődje halála után mindjárt megtették szuperintendensnek, s ebben a méltóságában 1728. ápr. 25-én meg is erősítették. Meghalt Zilahon 1757-ben, 101 és fél éves korában. 28. *Vetési János*, 1726 óta debreceni prédikátor és ugyanennek az egyházmegyének esperese. 1758. ápr. 26-án nyilvánították őt szuperintendenssé. Meghalt 1763. jan. 1-én. 29. *Tatai Czirbe Ferenc* újvárosi, szoboszlói, végül pedig debreceni lelkipásztort Debrecenben 1763-ban nyilvánították szuperintendenssé. Meghalt 1765. jún. 25-én. 30. *Szilágyi Sámuel*, először a debreceni kollégiumban a bölcselet, majd a hittudomány tanára egészen 1759-ig. Azután a diószegi, a szatmári és a debreceni egyházközségek lelkésze. 1765. aug. 13-án szuperintendenssé választották. Meghalt Kovácsi faluban 1785. júl. 20-án. 31. *Szatmári Pakó István*, előbb aszalói prédikátor, majd a debreceni

storiarum, Graecae Linguae, et ab anno 1760. S. Theologiae in Collegio Debrecinensi. Electus in Superattendentem Debrecini ad diem 11. Octobris anni 1785. Feliciter!.

Vtinam reliquas quoque operis Lampeani lacunas laudatus statim superius Vir summe venerandus, *Franciscus Hunyadius* prout ad eam rem elucubrandam animum adiecisse cognouimus, quantocius olim expleat.

Centur. I. Artic. 98. IOANNEM WEBERVM non modo Pharmacopolam, sed etiam in superioribus Regni Hungariae Partibus Medicum Caesareo-Regium exstitisse, eumque celebratissimum, vberius demonstratur ex illo *M. Ioan. Bayeri* Libello, qui talem in fronte gerit inscriptionem: *Ostium vel Atrium Naturae ichnographice delineatum*, id est: *Fundamenta* interpretationis et administrationis Naturae generalia, ex mundo, mente, ac scripturis iacta anno, quo AtrIVM natVrae LyCeo fragarIo Detegebat *M. Ioan. Bayer. Lycei Eperiensis Rector, Cassouiae in Hungaria superiore typis Marci Seuerini* 1662. 8. His *Bayerus* WEBERVM suum in dedicatione Operis adloquitur: „ Ita ad Te venio Generose, Nobilissime, Consul-„ tissime, Amplissime, Experientissimeque Domine, Iohannes „ Webere, Patriae Maecenas et affinis mihi obsequiose co-„ lende. Ad te, qui decus es primum ciuitatis nostrae, nobis „ Ecclesiae, Reip. Lycei ac totius vrbis optimo fato concessit „ benignissimum Numen. Tibi haec opuscula mea sacrata „ sunt, noui enim optime peritiorem, et aequiorem censorem „ et aestimatorem ipsorum hisce et aliis multis in oris me ha-„ bere potuisse neminem, vt qui non

„ mem-

kollégiumban a történelem, görög nyelv és 1760-tól a hittudomány tanára. Szuperintendenssé 1785 okt. 11-én választották. Éljen!

Bár pótolná Lampe művének többi hiányosságát is minél előbb *Hunyadi Ferenc*, a fentebb említett igen tisztelt férfiú, akiről tudjuk, hogy elszánta magát ennek a dolognak a felderítésére.

I. száz. 98-ik cikkely. Hogy WEBER JÁNOS nemcsak gyógyszerész volt, hanem neves császári-királyi orvos is Felsőmagyarországon, bővebben bizonyítja *Bayer M. Jánosnak* a könyve, melynek ez a címe: *Ostium vel Atrium Naturae ichonographice delineatum*, azaz: A természet magyarázatának és gondozásának a világból, az értelemből és az írásokból merített általános *alapelvei* abból az esztendőből, amikor a természet udvarát az eperjesi liceum számára *Bayer M. János, az eperjesi liceum igazgatója* felfedezte. *Kassán, Felsőmagyarországon, Severin Márk betűivel* 1662-ben, 8° alakban. *Bayer* művének ajánló soraiban ezekkel a szavakkal szólítja meg WEBERT: „Nemzetes, nemes „ nagytanácsú, tekintetes és tudós Weber János uram, eléd „ járulok, mint a haza mecénásához és alázatosan tisztelt „ sógoromhoz. Hozzád, aki városunk dísze vagy, akit a kegyes „ Isten adott nekünk, az egyházközségnek, a liceumnak és az „ egész városnak javára. Neked ajánlom ezt a művecskémet, „ mert jól tudom, hogy ebben az országban, de sok másban „ sem lehetne annak náladnál tapasztaltabb és méltányosabb „ cenzora és bírálója. Hiszen te nemcsak

„ mente solum, sed et manu ac opere ita cum Natura consue-
„ uisti familiariter, litterarum sacrarum adiunctis fontibus;
„ vt nihil videatur ipsa fouere suo in sinu abditum, modo cui-
„ quam alii constet, quod tuam subterfugiat cognitionem,
„ et experientiam. Cuius rei documenta sunt clarissima feli-
„ citer institutae curationes, ac restitutiones hominum vari-
„ orum non priuatae solum sortis, sed et Illustrium, Magnifi-
„ corum, ac Excellentium passim. Non enim restituitur Na-
„ tura nisi per Naturam, non ignoratam certe, sed vsu atque ex-
„ perientia cognitam. Quo ipso effecisti, vt S. Caes. Reg.
„ Maiestas, Dominus, Dominus noster clementissimus, am-
„ plissimam in Te contulerit spartam Pharmacopoei, ac Medici
„ Generalis Partium R. Hungariae superioris partes tibi con-
„ credens, vt ceu consiliis, vigiliis ac prudentia Politica praees
„ toti Vrbi nostrae Fragariae, ita regno vniuerso Medica ex-
„ perientia et pharmaceutica solertia ac dexteritate prosis.
„ Quod vtrumque facis et strenue ac feliciter, o vtinam facias
„ et diu! Tibi ergo praeclarissime Naturae interpres et admi-
„ nistrator hoc Interpretationis et administationis Naturae
„ tentamen debetur maxime etc.

Idem dum *Bayerus*, florentissimi olim Collegii Eperiensis Rector primarius *Filum Labyrinthi vel Cynosuram seu Lucem Mentium vniuersalem cognoscendis, expendendis et communicandis vniuersis rebus accensam anno quo* CynosVra MentIs paLestrae fragarIae ostenDebatVr, typis Marci Seuerini an. 1663. Cassouiae *publicasset*, tale *Io. Philipp. Schönlin* poliater Eperiensis adiecit Chronostichon:

Vt noVa FragopoLI MentI CynosVra reLVXIt,
EXCeLLVIt paLLas, CreVIt et VrbIs honor.

„ eszeddel, hanem kezed munkájával is úgy egybeolvasztál a természettel, hozzáfűzve a szentírás lelőhelyeit; hogy nem kerüli el figyelmedet és tapasztalatodat semmi olyan titka sem, „ amit már bárki más ismert. Világosan tanúsítják ezt a különböző, nemcsak egyszerű sorsú, hanem nemzetes, nagyságos és „ nagyméltóságú embereken mindenfelé sikeresen végzett gyógyításaid és egészségüknek helyreállása. A természetet ugyanis csak a természet segítségével lehet helyreállítani, minden „ bizonnyal nem az ismeretlen természetével, hanem a gyakorlat és tapasztalat által kiismertével. Ezzel érted el, hogy „ legkegyelmesebb urunk, Őfelsége a Császár és Király az oly „ tekintélyes gyógyszerészi állással felruházott, és megbízott „ Felsőmagyarország főorvosi teendőinek az ellátásával is, hogy „ amint tanácsaiddal, éber politikai bölcsességeddel egész „ Eperjes városunk élén állasz, úgy az egész országnak a javára „ légy orvosi tapasztalataiddal és gyógyszerészi leleményességeddel, valamint ügyességeddel. Meg is teszed mindkettőt „ derekasan és sikeresen, és bárcsak tenned is még sokáig! Hozzád, a természet tudós tolmácsához és gondozójához illik „ leginkább ez a természet magyarázatáról és gondozásáról „ szóló dolgozat stb.

Midőn ugyanez a *Bayer*, a hajdani eperjesi kollégium igazgatója 1663-ban Severinus Mark betűivel *kiadta* Kassán a *Filum Labyrinthi* stb. *(A labirintus fonala, vagyis az összes dolgok megismerésére, értékelésére és kezelésére a lélek számára megnyújtott általános csillagzat, azaz fény, amely abban az órában gyúlt ki*, amelyben az értelem csillagzata az eperjesi gyakorlóiskolában feltűnt) című művét, *Schönlin János Fülöp* eperjesi orvos ezt a chronostichont fűzte hozzá:

Új csillag ragyogott fel az égen, s óh Eperjes
Hírét im növeli fényes, szép tudomány.

Amicitiae et observantiae apposuit Ioannes Philippus Schönlin Philosophiae et Medicinae Doctor, Lib. ac Regiae Civitatis Eperies Ordinarius Physicus, et Practicus.

Webero et *Schönlinis* his, Medicis Eperiensibus, seculo dimidio antiquiorem nunc demum deteximus Medicum, Principis Stephani Bocskay Archiatrum, *Andream Macsi*, a quo liberaliter hic habitus Vineam in Monte vitifero Tallyensi ob praestita fidelia servitia dono acceperat: manu exaratus codex facit mentionem tali notatus inscriptione: „ Approbatio Con-„ clusionis Posoniensis per Status et Ordines R. Hungariae „ Superiorum Partium pro vigesimo quinto die Febr. Anni mil-„ lesimi sexcentesimi octavi Cassoviae congregatos, ad Rela-„ tionem Ablegatorum eorumdem Statuum et Ordinum Po-„ sonii congregatorum, Magnifici videlicet Domini Mich. Czo-„ bor de Czobor Sz. Mihaly, et Generosi D. Andreae Lonyai „ Posonio expeditorum facta. Vbi sic inter cetera: *Instandum erit in futura generali Diaeta penes* Andream Macsi, Doctorem et Medicum Pannonium, *et vinea illa in promontorio Tallyensi juxta collationem ipsi factam, apud ipsum manere possit, ac in aliis eius negotiis inibi proponendis intercedatur.*

Centur. II. Part. I. Artic. VIII. GEORGII DERETZK de Viz-akna, Med. Doctoris, civici simul et Castrensis Medici, nec non primarii in Vrbe Claudiopolitana Iudicis, Operibus adnumerantur:

1.) *Observationes Medici Argumenti variae Mict.*
2.) *Historica infelicis tumultus Rakocziani in Transilvania Enarratio Mict.* in qua tristia inprimis Civita-

tis

Baráti tiszteletből fűzte hozzá Schönlin János Fülöp, bölcseleti és orvosdoktor, Eperjes szabad királyi város rendes és gyakorló orvosa.

Ezeknél a *Weber és Schönlin* eperjesi orvosoknál félszázaddal korábban élt orvost fedeztünk fel végül most *Macsi Andrásnak*, Bocskai István fejedelem udvari orvosának a személyében, aki a fejedelemtől hűséges szolgálatai fejében bőkezű jutalomként szőlőt kapott a tállyai szőlőhegyen. Ezt a következő című kézzel írott könyv említi: „A Kassán „1608. február 25-én egybegyűlt felsőmagyarországi karok „és rendek jóváhagyják a pozsonyi határozatokat annak a „beszámolónak az alapján, amelyet ugyanazon karok és „rendek gyűlésének kiküldöttei, t.i. nagyságos czobor-„szentmihályi Czobor Mihály úr és vitézlő Lónyay András úr „adtak. Ebben többek között ez olvasható: Macsi András „magyar orvosdoktorral *kapcsolatban a következő ülésen ki kell „tartani amellett, hogy az a tállyai hegyen fekvő szőleje a részére „tett adományozás szerint birtokában maradhasson, s továbbá el „kell járni a többi ott előterjesztendő ügyben is.*

II. szaz. I. rész VIII. cikkely. Vizaknai Bereczk György orvosdoktor, polgári és katonai orvos, valamint Kolozsvár város főbírája műveihez hozzáadandó:

1. *Különféle orvosi ászleletek kéziratban.*
2. *A szerencsétlen Rákóczi-féle felkelés erdélyi történetének elbeszélése kéziratban.* Ebben a szerző elsősorban Kolozs-

tis vt et Collegii Claudiopolitani fata lideliter proponit Auctor, tanto quidem majori fide dignus, quod ipse rebus gestis singulis fere interfuerit.

Facta Collegii Claudiopolitani mentione, subit recordari, non sine taedio legisse nos *Andreae Huszti* libellum de *Origine, Incremento, et Facie trium in Transilvania Illustrium Collegiorum Reformat.* Francof. ad Viadr. an. 1731. in 4. plag. 6. editum, in quo pleraque non modo confusa, sed etiam aperte falsa, sufficientibus destitutus Auctor documentis, in medium adferantur. Litteraria, quae in Archivo Ecclesiae superant, instrumenta docent duas olim Claudiopoli exstitisse aedes sacras, quarum prior in arce Vrbis vetere, altera in platea Wolffgangi vel potius dicta Luporum novae arcis fuit exstructa, vtraque adjuncto vicino Ludo litterario dotata. Templum veteris arcis olim Dominicanorum, sed mox desolatum, et labentibus annis a Socinianis possessum, Princeps Gabriel Batori diplomate an. 1609. d. 20. Mart. Albae Iuliae signato Reformatis donavit, ea ruinis liberalitate sua resuscitandum, quam donationem an. 1611. d. 18. Oct. iterando, eos in vsum quoque illius introduxit, atque statutionem hanc, ita vocari solitam, in forma privilegii pergameno inserati, sigillo pendenti an. 1612. d. 20. April. Claudiopoli mox communivit, atque etiam Cibinii in Comitiis anno eodem celebratis repetiit. Templum, vero in platea Luporum novae arcis, quod nunc Helv. Confes. addictorum est, *Fratres Minores* olim exstruxerunt an. 1486. et seqq. quod postquam diu tenuissent fato quopiam inde expulsi, diu desolatum perstitit, tandem an. 1580 *Iesuitis* opera Principis Christophori Batori in regnum introductis traditum est, quibus an. 1603. per Moysem Siculum, sacris socinianorum devotum, inde ejectis et male habitis, Collegium quoque et Schola eorum solo aequata est: sed Patribus his brevi per *Bastam* vrbi re-

vár városának és az ottani kollégiumnak szomorú sorsát adja elő, mégpedig annál hitelesebben, minthogy csaknem valamennyi eseményben részt vett.

Ha már említettük a kolozsvári kollégiumot, eszünkbe jut, hogy nem minden undor nélkül olvastuk *Huszti András De Origine, Incremento, et Facie trium in Transilvania Illustrium Collegiorum Reformatorum* (A három híres erdélyi református kollégium eredete, fejlődése és jelen állapota) című könyvét, mely 1731-ben, 4° alakban, 6 ívben jelent meg az Odera menti Frankfurtban. Ebben a nem elég kútforrással rendelkező szerző sok, nemcsak homályos, hanem világosan téves dolgot ad elő. Az egyházi levéltárban fellelhető okiratokból megtudjuk, hogy hajdan Kolozsvárott két templom volt, az egyik a városi óvárban, a másikat a Wolfgang, vagyis inkább Farkas-téren építették fel az új várban. Mindkettő mellett iskolát is alapítottak. Az óvár templomát, amelyet, miután a Domonkosoké volt, majd beomlott, és idők múltán a szociniánusoké lett, Bethlen Gábor fejedelem 1609. márc. 20-án Gyulafehérvárott kelt oklevelével a reformátusoknak adta azzal, hogy nagylelkűen gondoskodjék az újjáépítéséről. Ezt az adományozást 1611. okt. 18-án megismételte, a templomot használatba is vétette velük, és ezt a — mint mondani szokás — rendelkezését pergamenre írt kiváltságlevél alakjában 1612. szept. 20-án Kolozsvárott függő pecsétjével megerősítette, és még az ugyanazon az évben Nagyszebenben tartott országgyűlésen megismételte. Az újvár Farkas-terén levő templomot pedig, amelyik most a Helvét hitvallásúaké, 1490-ben s a következő években a *minoriták* építették. Miután sokáig birtokukban volt, valami balsors kiűzte őket onnan. A templom sokáig romokban állt, míg végül 1580-ban átadták a Báthory Kristóf fejedelem segítségével az országba telepített *jezsuitáknak*. Miután 1603-ban az unitárius Székely Mózes innen kidobta őket és bántalmazta, kollégiumukat és iskolájukat is a földig leromboltatta. Azonban *Bauta* ezeket

stitutis, templum quoque, sed non hoc, verum Cathedrale veteris arcis in foro situm, jure talionis *Socinianis* ademtum, adsignatum est: at Bonskaio Principe ad clavum reipublicae sedente, et Iesuitis tota provincia eliminatis, et templum cum parochia et Schola Socinianis restituta sunt; novissime vero omnium regnante Imp. Leopoldo, Transilvaniam Georgio Banfi gubernante, in Comitiis Tordam convocatis Templum veteris arcis R. Catholicis iterum redditum est. Templum itaque novae arcis post turbatos Soc. Iesu Patres an. 1603. vacuum relictum, jacuit desolatum ad an. vsque 1644. quo Georgius I. Rakotzius ex ruinis splendidiore opere in vsum Helv. Confes. addictorum resuscitauit, campanis majoribus, multisque aliis donariis et beneficiis liberaliter dotauit. Sed de Collegio et Schola, templo plateae Luporum contigua, nihil certi quidquam statui poterit, quando, et a quo illa exstructa, aut ubi illa antea locata fuerit; non vano interim colligitur indicio a memorato statim Rakoczio aedificatam fuisse, is siquidem an. 1648. in fundos, et Bona quaevis a claustro Dominicanorum olim possessa, mox a civibus direpta, sollicite inquiri iussit, Ecclesiae huic et Collegio, vt quidem factum est, addicenda. Verum id certius est Scholae Claudiopolitanae Reformatorum, eiusque Studiosis, Professoribus, et Ecclesiae Ministris singularia Decimarum et Arendarum beneficia, diplomate an. 1610. d. 21. Dec. signato, collata fuisse, quibus Gabriel Bethlen Princeps an. 1614. d. 10. Maji, et an. 1617. d. 28. Aug. plura addidit, quae singula an. 1628. d. 13. Sept. diplomate novo Varadini edito idem Princeps confirmauit, et Catharina Brandenburgica vidua, nouis privilegiorum tabulis an. 1630. d. 2. Iul. confectis roboravit, novissime vero Georgius I. Rakoczi an. 1632. d. 16. Sept. diplomate Claudiopoli exarato enumerata in prioribus beneficia omnia Scholae alumnis Professoribus, et V. D. Ministris Claudiacis collata, perpe-

az atyákat rövidesen utóbb visszahelyezte, a templomot is, azonban nem ezt, hanem az óvár terén levő katedrálist, nekik adta, miután azt a bosszú jogán a szociniánusoktól elvette. Ám mikor Bocskay fejedelmé lett a hatalom, s a jezsuitákat az egész tartományból kiűzték, a templomot is visszaadták a paphkkal és az iskolával együtt a szocinianusoknak. Később pedig Lipót császár uralkodása és Bánffy György erdélyi kormányzósága idején a tordai országgyűlésen az óvár templomát ismét visszaszolgáltatták a római katolikusoknak. Az újvár temploma pedig, amely a Jézus-társaság atyáinak 1603-ban bekövetkezett elűzése után üres maradt, egészen 1644-ig romokban hevert. Ekkor I. Rákóczi György a belvét hitvallásúak használatára fényesen megújíttatta, bőkezűen ellátta nagy harangegl és sok más ajándékkal és javadalommal. De a kollégiumról és a Farkas-téren levő templom melletti iskoláról nem lehet biztosan megállapítani, mikor és ki építtette, vagy hol volt azelőtt elhelyezve. A jelek szerint azonban az előbb említett Rákóczi építtette, mert ő volt az, aki 1648-ban gondoskodott utóda nézetett minden földnek és vagyonnak, ami valamikor a domonkosok kolostorához tartozott, és amit később a polgárok széthordtak, hogy adjak át azokat ennek az egyházközségnek és kollégiumnak, amint az meg is történt. Annyi azonban bizonyos, hogy a reformáltak kolozsvári iskolájának, diákjainak, tanárainak és a lelkészeknek tized- és bérjövedelmeit az 1610. dec. 21-én aláírt oklevél biztosította, melyekhez Bethlen Gábor fejedelem 1614. május 10-én és 1617. aug. 28-án több mást is hozzáadott. Valamennyit megerősítette ugyancsak a fejedelem Váradon 1628. szept. 13-án kiadott új oktrojával, és özvegye, Brandenburgi Katalin 1630. júl. 2-án kelt új kiváltságos levelével. Legutóbb pedig I. Rákóczi György Kolozsvárott 1632. szept. 16-án írt oklevelével nyilvánította ki, hogy az előbbiekben az iskola növendékeinek, tanárainak és a kolozsvári prédikátorok-

petuo possidenda declarauit: reliquorum Benefactorum nominibus vice hac silentio praetermissis.

Nomina Rectorum, Lectorum, et Professorum Ill. Collegii Reformatorum Claudiaci, quantum quidem innotescere poterant, sequentia sunt: *Petrus Károlyi*, Lector Eloquentiae Latinae, Linguarum Graecae et Hebraicae Professor anno 1569. M. Varadinum transivit, ad capessenda Scholae ibidem constitutae gubernacula, an. 1572. Superattendens renunciatus. *Benedictus Bihari*, Susannae Karoli, Gabr. Bethlen Principis uxoris mortuae, laudes carmine heroico enarravit an. 1624. in Exequ. Principal. Lib. I. pag. 40. *Martinus Tállyai*, auctor Anatomes Samosetanismi Lugd. Bat. an. 1634. in 4. editae. *Io. P. Váradi*, *Io. Tolnai*, *Steph. Szőlösi*, *Georg. Batai*, primum Scholae Rector, mox Ecclesiae Claudiacae, tandem Zilahiensis Pastor. *Andr. Portsalmi*, Lector Logicae et Metaphysicae et Collegii Rector ordinarius, Scholasticum munus auspicatus an. 1641. functus eo est vna cum duobus suis Collegis Colomanno et Sicone ad an. 1667. et tunc V. D. Ministerium ibidem amplexus est. *Io. Chieri Apátzai* Theol. Doctor, eiusdem et Philosoph. Natur. item Ling. Sanctae Professor, iubente Georgio II. Rakoczi an. 1656. Alba Iulia advocatus, † an. 1659. ex phthisi. *Paul. Tsernátoni*, Lector Eloquentiae, et paedagogiarcha, Scholasticique Senatus Scriba, an. 1656. inauguratus, inde Enyedinum translocatus. *Steph. Tólnai*, Medicinae Doctor, Theol. et Log. Professor a die 26. Iun. an. 1665. ad an. 1685. quo ibidem V. D. praeconis munere fungi coepit, † an. 1690. *Steph. Pataki*, a die 6. Mart. an. 1688. Philos. Lingvar. et Theol. Professor usque ad an. 1688. quo Stationem hanc deserere coactus, tenello Principi Michaeli Apaffio II. erudiendo per quadriennium vacavit, sed mox ad Spartam priorem exornandam reversus, an. 1693. peste sublatus est: *Samuel Sz. Nemeti*, an. 1683. primum

nak juttatott valamennyi javadalmat örök időkre birtokolják. A többi jótevő nevét ezúttal mellőzzük.

Amennyire megtudhattuk, a nevezetes kolozsvári református kollégium igazgatóinak, előadóinak és tanárainak névsora a következő: *Károlyi Péter*, a latin szónoklás lektora, a görög és a héber nyelv tanára, 1569-ben Nagyváradra ment át, hogy az ott alakult iskola igazgatója legyen. 1572-ben superintendensé lett. *Bikári Benedek*, hőköltéményben zengte el Bethlen Gábor fejedelem elhunyt feleségének, Károlyi Zsuzsannának dicséretét 1624-ben az Exequiae Principales (Fejedelmi temetés) című mű I. könyvének 40. lapján. *Tállyai Márton* az Anatome Samosetanismi (A szamosszatai tan taglalata) című Leydenben 1634-ben 4° alakban kiadott mű szerzője. *Váradi P. János*. *Telegdi János*. *Szőllősi István*. *Bartai György*, előbb iskolaigazgató, később a kolozsvári, végül a zilahi egyházközség lelkipásztora. *Porcsalmi András*, a logika és a metafizika lektora és a kollégium rendes igazgatója, 1641-ben kezdte el működését az iskolában, ezt két kollégájával, Kálmánnal és Sico-val együtt egészen 1667-ig folytatta, amikor ugyanott prédikátorságot vállalat. *Apáczai Csere János*, hittudományi doktor, ugyanennek és a természetbölcseletnek, valamint a szentíráselmagyarázatnak tanára, akit 1656-ban II. Rákóczi György kívánságára hívtak meg Gyulafehérvárról. Meghalt 1659-ben tüdővészben. *Csernátoni Pál*, a szónoklattan lektora és tanulmányi vezető, valamint az iskolaszék jegyzője, 1650-ban avatták, innen Enyedre helyezték át. *Telegdi István* orvosdoktor, a hittudomány és a logika tanára 1665. jún. 28-tól 1685-ig, amikor ugyanott prédikátorként kezdett működni. Meghalt 1690-ben *Patóki István* 1668. márc. 6-tól a bölcseletnek, nyelveknek és a hittudománynak tanára egészen 1683-ig, amikor arra kényszerült, hogy ezt az állomáshelyet elhagyja. Aztán négy évig a zsengekorú II. Apafi Mihály fejedelemnek volt a nevelője. Később azonban visszatért előbbi pályájához. 1693-ban pedig pestis ragadta el őt. *Szamosközi Sámuel* 1683-ban előbb a bölcse-

Philos. et LL. et mox Theologiae quoque Professor constitutus, exactis in hoc munere annis 34. vivere desiit an. 1717. d. 17. Dec. dum interea temporis Spatio biennii juveni quoque Principi Mich. Apaffio informando vacaret. *Mich. T. Tiepregi*, an. 1691. d. 10. Sept. Philos. et LL. docere coepit, mox Theologiam quoque professus, an. 1695. d. 17. Iul. Ibidem ministerium V. D. Suscepit. † an. 1698. *Mich. Sz. Nemeti*, an. 1696. † an. 1709. Mich. Zilahi, an. 1711. Philos. et LL. Professor, qui mox an. 1714. Albam Iuliam ad docendam Theologiam transivit. *Matthaeus Intze Batzoni*, Philos. et LL. professioni an. 1714. inauguratus, ab an. vero 1717. Theologiam docuit ad an. 1720. quo Ecclesiastis Spartam intravit, † an. 1742. mens. Sept. *Io. Remetei*, Philos. et LL. Professor an. 1718. † an. 1719. *Io. Naszályi*, Philos. et LL. Profes. inaug. an. 1720. † an. 1728. d. 2. Maji. *Mich. Udvarhelyi*, Theol. Prof. an. 1721. d. 12. Sept. † an. 1737. m. Mart. *Franc. T. Tiepregi*, Michaëlis filius, Hist. Eccl. Ling. Graecae et Antiquit. Prof. an. 1728. d. 17. Febr. † an. 1758. *Georg. Verestöi*, Phil. Linguae Hebraicae mox Theol. Prof. an. 1728. 28. Aug. et Superattendens an. 1760. † an. 1765. d. 5. Mart. *Georg. Huszti*, Linguar. Orient. et Histor. dein Theol. Prof. an. 1741. m. Aug. † an. 1768. *Andr. Huszti*, Iurisprudentiae et Politices Prof. sed ob liberiorem vivendi rationem an. 1747. officio dimotus, † an. 1755. *Mich. Tsomos de Albis*, Iuris Nat. et Civil. Prof. an. 1758. d. 18. Ian. introductus. *Samuel Pataki*, Medicinae Doctor, Philos. et Mathematum Professor, an. 1759. m. Majo, cui Lector adjunctus *Georgius Mékes* an. 1776. m. Nov. *Ioseph. Bodoki*, LL. Historiar. et Antiquitt. Prof. an. 1764. m. Oct. *Mich. Pap Szathmari*, Theol. et Hist. Eccl. Prof. an. 1767. d. 28. Sept. cui Lector adjunctus *Ios. Sófalvi* an. 1783. m. Iul. *Moses Pataki*, Hist. Nat. Geograph. Linguar. Germ. et Gallicae Professor. Dicendum etiam

re-

let és a nyelvek, később a hittudományoknak is tanára. Miután eltöltött ebben a munkakörben 34 évet, 1717. dec. 17-én meghalt. Közben azonban két évig a fiatal Apafi Mihály fejedelem nevelője is volt. *Csepregi T. Mihály* 1691. szept. 10-én bölcseletet és nyelveket kezdett előadni, később teológiát is tanított, majd ugyanott 1695. júl. 17-én a prédikátori szolgálatot is elvállalta. Meghalt 1698-ban. *Szamosvéméti Mihály*, 1696-tól 1709-ig, amikor elhunyt. *Zilahi Mihály* 1711-ben a bölcselet és a nyelvek tanára. Később Gyulafehérvárra ment át hittudományt tanítani. *Baczoni Incze Mihó* 1714-ben kezdte el a bölcselet és a nyelvek tanítását, 1717-től pedig a hittudományt tanította egészen 1720-ig, amikor lelkészi pályára lépett. Meghalt 1742 szeptemberében. *Remetei János*, 1718-ban a bölcselet és a nyelvek tanára. Meghalt 1719-ben. *Nuszályi János* 1720-ban kezdi el bölcseleti és nyelvtanári működését. Meghalt 1728. május 2-án. *Udvarhelyi Mihály* 1721. szept. 12-től a teológia tanára. Meghalt 1737. márc. havában. *Csepregi T. Ferenc*, Mihály fia, 1728. febr. 17-től az egyháztörténelem, görög nyelv és régiségtan tanára 1758-ban hunyt el. *Verestói György*, 1728. aug. 28. óta a bölcselet, héber nyelv, majd a teológia tanára, s 1760-tól szuperintendens 1765. márc 5-én halt meg. *Huszti György*, 1741 augusztusától a keleti nyelvek és a történelem, majd pedig a hittudomány tanára, meghalt 1768-ban. *Huszti András*, a jog- és az államtudomány tanára, akit azonban 1747-ben szabados életmódja miatt állásától felmentettek. Meghalt 1755-ben. *Albini Csanádi Mihály* 1758. jan. 18-án mutatkozott be mint a természet- és a polgári jog tanára. *Pataki Sámuel*, orvosdoktor, a bölcselet és a matematika tanára 1759 májusától. 1776 novemberében *Mézes Györgyöt* adták mellé lektori minőségben. *Bodoki József*, 1764 október havától a nyelvek, történelem és régiségtan tanára. *Szatmári Pap Mihály* 1767. szept. 28-tól a hittudomány és az egyháztörténelem tanára, aki mellé 1783 júliusában *Sófalvi Józsefet* adták lektorként. *Pataki Mézes*, a természetrajz, földrajz, német és francia nyelv tanára. Szólni kell

restat quidpiam de officina typographica Helvet. Confes. addictorum Claudiopolitana vtraque, Gilanyiana scilicet et Szentziana, a primis earum initiis ita nuncupanda: Illam Gregorius Gilányi seculo superiori ad exitum vergente in vsus Ecclesiae et Collegii loci ejusdem pretio mercatus est, sed diuturnitate temporis iam antea detritam, quare provida patronorum cura celebri chacographo Nic. Kiss M. Toothfalusio tradita est nouis typorum matricibus et reliqua supellectili adornanda, ea prius posita lege, ne Tótfalusio superstite in Eius praeiudicium hac supellectili Ecclesia modo quoquam vteretur, quare in camaram Bibliothecae subiectam inclusa haerebat tamdiu, quoad Vitringae aphorismi et Hebraica Schultensii Grammatica imprimerentur. Eadem haec ipsa est typographia, quam hodie Iosephus Pataki administrat, censumque soluit annuum in reparationem Templi impendendum ex mente illustr. D. Sarae Butserdi, Comitis Adami Székely conjugis viduae, quae Tothfalusianorum laborum mercedem liberali manu exsoluerat. Aucta deinde est officina haec non modo Totfalusianis matricibus, a vidua Totfalusiana, munifica Georgii Bánfi Comitis liberalitate coëmtis, sed etiam nouis typorum characteribus a coetu Socinianorum Claudiaco peregre ab oris exterorum procuratis et diuenditis, dum illorum templum et typographeum erepsum Patribus Soc. Iesu iam antea adsignaretur. Haec vero ex reliquiis typographiae Szentzianae labentibus annis sensim emersit, dum scilicet Abrah. Szentzius typotheta M. Varadinus occupata prius per Turcos arce, sede sua fato infelici turbaretur, officinamque suam typographicam Claudiopolim atque Cibinium transportaret, tandem mox absque semine ab intestato decederet, tum Princeps Transilvaniae Apafius omnem hanc illius supellectilem typographicam, in fiscum prius ante relatam, an. 1672. Claudiopolitano et N. Enyedienſi Reform. Collegiis

meg valamit a helvét hitvallásúnak két kolozsvári nyomdájáról, tudniillik a Gilányi-féléről és a Szenczi-féléről, melyeknek alapításuk óta ez a nevük. Amazt a múlt század végén vásárolta meg Gilányi Gergely ugyanezen város egyházának és kollégiumának a használatára. Előbb már az idő vasfoga kikezdte, ezért tulajdonosai gondos előrelátással átadták a betűmetsző Tóthfalusi Kis Miklósnak, hogy lássa el új betű-matricákkal és egyéb felszereléssel, azzal az előzetes kikötéssel, hogy ezt a felszerelést Tóthfalusi életében az egyházközség semmiképpen se használhassa az ő kárára. Ezért is volt a könyvtár alatti pincében mindaddig, amíg ki nem nyomtatták Wittringen aforizmáit és Schultens Héber nyelvtanát. Ugyanaz a nyomda ez, melyet ma Pataki József vezet, és amely Bucserdi Sára mélóságos asszony, Székely Ádám gróf özvegye akaratából, aki Tóthfalusi munkadíját bőkezűen kiegyenlítette a sajátjából, a templom javítására fordítandó évi járadékot fizet. Ezt a műhelyet nemcsak a Tóthfalusi-féle matricákkal gyarapították, amelyeket Bánffy György gróf bőkezűségéből megvásároltak Tóthfalusi özvegyétől, hanem azokkal az új típusú betűkkel is, melyeket a kolozsvári szociniánusok gyülekezete távoli külországokból szerzett be, és amelyeket, miután a tőlük elvett templomot és nyomdát a Jézus-társaság atyáinak adták át, elárusítottak. A másik nyomda pedig az évek során lassan fejlődött ki a Szenczi-féle maradványaiból. Amikor ugyanis Szenczi Abrahám nagyváradi nyomdász, mivel a török a várat elfoglalta, őt pedig a balsors helyéről kiűzte, átszállította nyomdáját Kolozsvárra és Nagyszebenbe, végül pedig meghalt utód és végrendelet nélkül, Apafi erdélyi fejedelem annak egész nyomdai berendezését, mely a kincstárra szállott, 1672-ben odaajándékozta a kolozsvári

donauit, dataque mox est labenti tempore Tothiahano ad reparandum ea Lege vt vita superstite absque omni mercede soli ea vti liceret. Post fata itaque toties laudati hujus chalcographi ad Telegdii, tandem Alex. P. Szathmarii, mox Ios. Pataki, et Steph. Paldii manus deuenit vsurpanda, nouissime nunc III. Collegium Claudiopolitanum per industriam Virum Sam. Patakium, Medic. Doctorem, singulari reipublicae Transilvanicae emolumento jam procurate intelligimus.

Centur. II. Part. II. Artic. XXXVII. Lucas Peechius, editor Epitomes Rerum Hungaricarum Ranzani, ab Opere Botanico, sermone vernaculo conrupto, et iconibus plantarum illustrato, laudatus a nobis Botanophilus Hungarus, quid hominis fuerit, manifestat eius titulus, qui integer in *Peters Fleischmans Reychstag* an. 1594. edit. 4 – to. *in Hungarischen Cantzley Hoffstadt*, legitur hunc in modum: *Egregius Dnus Lucas Peechy Iouanis Kutassy Episcopi Iauriensis, ac Cancellarii summi Magister Curiae, Fiscalis Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, ac authoritate Apostolica publicus Notarius.*

Centur. II. Part. II. Artic. XL. Io. Sambuci Tirnauiensis, Maximiliani II. et Rudolphi II. Caesarum et Regum Hungariae Consiliarii, Historici et Medici Operibus adnumeranda:

1.) *Tripartitum Opus Iuris consuetudinarii inclite regni Hungarie Stephani Werbewczi etc. Studio Iouanis Sambuci* Viennae typis Nastangerianis an. 1581. in fol. alph. I. per terniones. Honoribus Rudolphi Regis his verbis inscriptum litteris vncialibus: *Imp. Caes. F. Aug. etc. Rudolpho II. Austriaco etc. Vng. Bohem. etc. Regi, Domino suo clementiss. hunc quoque elucubratum recognitum Sambucus eiusdem Maiestatis Consiliarius et Historicus subiectus DD.*

és nagyenyedi református kollégiumoknak. Később Tóthfalusinak adták javítás végett azzal a kikötéssel, hogy egyedül ő használhatja ingyenesen, amíg él. Amikor ez a többször említett betűmetsző Telegden meghalt, végül Szatmári P. Sándor, majd Pataki József és Páldi István kezére jutott. Azt meg már tudjuk, hogy most legutóbb a szorgos Pataki Sámuel orvosdoktor révén a neves kolozsvári kollégium szerezte meg az erdélyi közélet rendkívül nagy hasznára.

II. száz, II. rész, XXXVII. cikkely. Hogy micsoda ember volt Pécsy Lukács, Ranzano Epitome Rerum Hungaricarum (Rövid magyar történet) című művének kiadója, akit honi nyelven írt és a növények ábráival illusztrált növénytani műve kapcsán mint magyar növénykedvelőt magasztaltunk, megmutatják címei, melyek *Fleischmann Péter* 1594-ben 4° alakban kiadott *Reichstag in Hungarischen Kanzlers Hoffstadt* című művében teljes egészükben ilyenformán olvashatók: *Méltóságos Pécsy Lukács úr. Kutassy János győri püspök és főkancellár udvarmestere, az esztergomi főegyházmegye ügyésze és szentszéki hatáskörrel felruházott közjegyző.*

II. száz, II. rész, XL. cikkely. A nagyszombati Zsámboki János II. Miksa és II. Rudolf császárok és magyar királyok tanácsosa, történész és orvos műveihez hozzásorolandók:

1. *Tripartitum Opus Juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae Stephani Werbeuczi etc. Studio Joannis Sambuci.* (A nemes Magyarország szokásjogának Werbőczi István stb. által szerkesztett Hármaskönyve. Zsámboki János gondozásában.) Bécs, Nassinger nyomda, 1581-ben, fólió-alakban, a-i jelzésű íven, háromszor újra kezdődő ívjelzéssel. Nagybetűkkel ajánlja Rudolf király tiszteletére ezekkel a szavakkal: *A birodalom fölséges császárának, II. Rudolf, Ausztria stb. Magyarország, Csehország stb. királyának, legkegyelmesebb urának ezt az átnézett kiadást is felajánlja és ajándékozza Zsámboki, ugyanszon Fölség tanácsosa és alázatos történésze* 1581-*ben*. Az ajánlást követi Zsámboki János beszéde, melynek ez a címe: *A Felséges Rudolfnak.*

DD. An. 1581. Dedicationem excipit Io. Sambuci oratio hoc insignita titulo: *De Corona Serenissimi Rudolphi Regis Vngariae etc. Oratiuncula Sambuci* 25. *Septembr.* 1572. *Posonii.*

2.) *De diuersis Regulis Iuris antiqui. Studio Io. Sambuci.* Vien. Austriae an. 1581. in fol. plag. 7. Regula vltima, quae est CCX. talis est: *Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex post facto conualescere non potest.*

3.) *Index, seu Enchiridion omnium Decretorum et Constitutionum Regni Vngariae ad annum* 1579. *vsque per causarum locos distinctum, memoriae vsibusque fori maxime vtile.* Viennae excudebat Leonh. Nassingerus an. 1581. in fol. plag. 13 ½ per triones. Sambucus Noster in proemio ad Lectorem, dicit Opellam hanc a Nicolao Telegdio, Episcopo Quinqueecclesiensi inchoatam, a Zach. Mossoczio Vaciensi continuatam, opera vero sua in commodiorem ordinem esse digestam.

4.) *De Imitatione a Cicerone petenda Libri III. Eiusdem omnium Scipionis luculenta paraphrasi, et scholiis breuiter, commodeque illustratum.* Antverp. apud Anton. Tilenium Brechtanum, an. 1568. in 8.

5.) *Oratio in obitum generosi ac magnifici adolescentis Georgii Bona Transiluani, Domini in Landsecke, et Lakenbach, qui mortuus est VI. Sept. an.* 1559. Patauii Gratiosus Purchacinus excudebat an. 1560. in 4. Adiecta sunt in fine multorum epigrammata, inter quae Nic. Istvanlii latinum, et Andreae Dudithii graecum maxime eminent.

6.) *Oratio cum Epigrammatis aliquot, epitaphiis, in obitum Imp. Ferdinandi I. P. F. A. PP. etc. tertio Nonas Sextil.* an. 1564. Viennae apud Viduam Zimmermanni an. 1565. in 4. Oratio haec nuncupata est Carolo Archiduci Austriae. Adsuta est calci *precatio hisce temporibus accommodata et vsibus*

Magyarország stb. királyának koronája. Zsámboki rövid beszéde, melyet 1572. szept. 25-én mondott Pozsonyban.

2. *De diversis Regulis Juris antiqui.* (A régi jog különféle szabályai.) Zsámboki János gondozásában. Bécs, 1581. fólió-alakban, 7 íven. Az utolsó, 210. jogszabály a következő. *Az olyan intézkedést, mely kezdettől fogva haszontalan volt, későbbi tennyel sem lehet érvényesíteni.*

3. *Index, seu Enchiridion omnium Decretorum et Constitutionum Regni Ungariae ad annum usque 1579. per caussarum locos distinctum, memoriae usibusque fori maxime utile.* (Az 1579-ig kibocsájtott valamennyi magyarországi törvény és rendelet jegyzéke vagyis kézikönyve, mely az ügyek lelőhelye szerinti beosztásban az igazságszolgáltatás számára emlékeztető gyanánt a gyakorlatban nagyon hasznos.) Bécsben, Nassinger Lénárt nyomta 1581-ben, fólió-alakban 13 ½ íven, háromszor újra kezdődő ívjelzéssel. Zsámboki az olvasóhoz intézett előszavában azt mondja, hogy ezt a művet Telegdi Miklós pécsi püspök kezdte el, Mossóczi Zakarias váci püspök folytatta, ő maga pedig könnyebben használható rendbe szedte.

4. *De Imitatione a Cicerone petenda Libri III. Ejusdem somnium Scipionis luculenta paraphrasi, et scholiis breviter, commodeque illustratum.* (Cicerő követése 3 könyvben. Az általa írt Scipio álma világos körülírással és rövid magyarázatokkal ellátva.) Antwerpen, Brechtanus Tilenius Antalnál 1568-ban, 8° alakban.

5. *Oratio in obitum generosi ac magnifici adolescentis Georgii Bona Transilvani, Domini in Landsehr et Lakenbach, qui mortuus est VI. Sept. an.* 1559. (Halotti beszéd nagyságos és vitézlő Bona György erdélyi ifjú, Lándzsér és Lakompak földesura fölött, aki meghalt 1559. szept. 6-án. 1560-ban nyomtatta ki Passauban Purchatz Gratiosus 4° alakban. Sok gyászverset fűz hozzá, melyek közül kitűnik Istvánfi Miklós latin és Dudith András görög epigrammája.

6. *Oratio cum Epigrammatis aliquot, epitaphiis, in obitum Imperatoris Ferdinandi I. Pii Felicis apud Populum Plebemque etc. tertio Nonas Sextilis an.* 1564. (Ausztria jóságos és boldogemlékű császárának, I. Ferdinándnak 1564. aug. 3-án bekövetkezett halála alkalmával mondott gyászbeszéd néhány gyászverssel és sírfelirattal.) Bécsben, Zimmermann özvegyénél 1565-ben, 4° alakban. Ezt a beszédet Károly osztrák főhercegnek ajánlotta. A végén prózában hozzáfűzte *a mai időkben élő emberek használatához alkalmazott imádságát.*

bus oratione soluta; et ligata, paraphrasis Psalmi 46. de Melitensibus liberatis.

7.) *Theophylacti Explicationes in Acta Apostolorum concise ac breuiter ex Patribus collectae, graece nunc primum ex Bibliotheca Clar. Viri*, Ioannis Sambuci Pannonii Tirnauiensis, *cum interpretatione latina Laurentii Sifani Prunsfeldii I. V. D. His accesserunt Orationes Gregorii Nysseni, Amphilochi Iconii, Io. Chrysostomi, Cyrilli, et Timothei Hierosolymorum presbyteri. Item Gregorii Nysseni Oratio de Deitate Filii et Spiritus Sancti* Colon. apud haeredes Arnoldi Birckmanni an. 1568. in fol. Sisanus interpres dedicationi adtexuit Epistolam ad Io. Sambucum datam, in qua illum hortatur, vt ceteros quoque Codices graecos patiatur vulgari: *ac te hortamur*, inquit, *vt deinceps macta ista virtute sis, et ea, quae etiam nunc penes te habes eiusdem generis — manumittere ac bono publico dicare velis.*

8.) *C. Valer. Catulli, Alb. Tibulli, Sext. Aurelii Propertii Opera, quae exstant, cum Notis Liuini et Io. Sambucii* Francof. an. 1621. in 8.

9.) Tabulas geographicas plures Sambucus marte suo elaborauit Hungaricas, tales illae sunt:

a.) *Hungaria, auctore Ioan. Sambuco, Pannonio, Viennae an.* 1570. comparet in Catal. mpp. in Ortel. Theatro.

b.) *Hungariae loca praecipua, recens emendata, atque edita per Ioannem Sambucum, Pannonium, Imp. Maxim. Historicum an.* 1579. in Ortelii Theatro edit. an. 1579.

c.) *Hungariae loca praecipua, recens emendata, atque edita, per Ioannem Sambucum, Pannon. an.* 1592. *Serenis. Principi D. Carolo Archiduci.*

Ma-

verben pedig a kiszabadított maltai foglyokról szóló, a 66. zsoltár szövegére írt parafrázisát.

7. *Theophylacti Explicationes in Acta Apostolorum concisae ac breviter ex Patribus collectae, graece nunc primum ex Bibliotheca Clarissimi Viri, Joannis Sambuci Pannonii Tyrnaviensis, cum interpretatione latina Laurentii Sifani Pronsfeldii juris utriusque doctoris.* (Theophylactusnak az Apostolok Cselekedeteihez írt, a szentatyák műveiből gyűjtött summás és rövid magyarázatai, melyet a tudós nagyszombati magyarnak, Zsamboki Jánosnak a könyvtárából most adnak ki elsőízben görögül. Latin nyelven tolmácsolja Pronsfeldi Sifanus Lőrinc, mindkét jog doktora.) Csatlakoznak ehhez *Nisszai Gergely, tbéumai Ampbilochius, Aranyszájú János, Cirill és Tivadrus, jeruzsálemi áldozópap levelei.* Továbbá *Nisszai Gergely kerzése a Fiú és a Szentlélek istenségéről.* A könyvet Kölnben Birckmann Arnold örökösei adták ki 1568-ban, fólióalakban. Sifanus, a fordító az ajánláshoz hozzácsatolta azt a levelét, amelyet Zsamboki Jánoshoz írt. Ebben arra buzdítja őt, engedje meg a többi görög kódex kiadatását is: *és arra buzdítunk téged, ezután legyen ez a siker dicsőségedre, és hagy szívesked kiadni, és a köz javára felajánlani azt, ami még ügyesféléből most is rajta tendad.*

8. *Caii Valerii Catulli, Albii Tibulli, Sexti Aurelii Propertii Opera, quae extant, cum Notis Livini et Joannis Sambuci.* (Catullus, Tibullus, és Propertius létező művei Livinus és Zsamboki János jegyzeteivel.) Frankfurt, 1621. 8°.

9. Zsamboki többször feldolgozta saját erejéből Magyarország térképét. Ilyenek:

a) *Hungaria, auctore Joanne Sambuco, Pannonico.* (Magyarország, a magyar Zsamboki Jánostól.) Bécsben 1570-ben jelenik meg Ortelius Theatrum-ának térképjegyzékében.

b) *Hungariae loca praecipua, recens emendata, atque edita per Joannem Sambucum, Pannonium, Imperatoris Maximiliani Historicum anno* 1579. (Magyarország főbb helyei. Újonnan javította és kiadta a magyar Zsamboki János, Miksa császár történésze 1579-ben.) Orteliusnak 1579-ben kiadott Theátrumában.

c) *Hungariae loca praecipua, recens emendata, atque edita, per Joannem Sambucum, Pannonicum anno* 1592. (Magyarország főbb helyei. A magyar Zsamboki János térképének 1592-ben készült javított kiadása.) *(A frankfurti Károly főherceg ur-*

Maxim. II. fratri dicatum. Constat plagula vna apud Ens in Fama Austriaca pag. 219.

d.) *Hungariae loca praecipua, recens emendata, atque edita per Ioannem Sambucum Pannonium, Imp. Maxim. Historicum*, an. 1592. Ex Ioan. Raweri Cosmographia pag. 731. plagula dimidia, inde a Vienna ad Pontem vsque Traiani Hungariae delineationem exhibet.

e.) Transiluaniae Descriptio. Illata est in Theatrum Orbis terrarum Abrah. Ortelii, Antverp. an. 1609. in. fol. editum, quam ipse Sambucus iam an. 1566. Viennae seorsim imprimi curauerat. Comparet in eodem Theatro Illyrici quoque descriptio auctore Io. Sambuco publicata.

10.) *Epistola Ioan. Sambuci, Medici, Pannonii Tyrnauiensis*, Vienna, X. Kal. Septemb. an. 1565. ad Christ. Plantinum, typographum Antverpiensem data, dum Plauti Concordias edendas ad eum transmitteret: legitur illa Plantinianae Plauti editioni inserta: et quia plurimum ad notitiam Sambuci conferre existimauerim, meruit omnio hic adscribi integra:

„ Quis animo ingenuo, et liberali educatione
„ huiusmodi Parentis, qualem erga me et alios *Petrum*
„ *Sambucum* fuisse omnes norunt, multique testabuntur
„ ami, leuius ferat? qui per duodeviginti annos medio-
„ cribus sumtibus studia et peregrinationes meas, licet
„ avitis aedibus et bonis, quae ad oppidum Zambok,
„ ac ipsam Budam sita erant, erectus, amanter ac prolixe
„ sustinuit? quem tota Tyrnauia loco Patris coluit, et
„ amauit, usaque auctoritate vndique accitis bonis
„ ciuibus, et qui manu artem aliquam insignem tractare
„ norunt, numerum oppidanorum, atque domiciliorum
„ mirum in modum

„ au-

nak, II. Miksa fivérének ajánlotta. Egyetlen íven nyomták Ens Fama Austriaca (Osztrák hírnév) című műve 219. lapján.

d) *Hungariae loca praecipua, recens emendata, atque edita per Johannem Sambucum Pannonium, Imperatorii Maximiliani Historicum anno* 1592. (Magyarország főbb helyei. A magyar Zsámboki János, Miksa császár történésze által 1592-ben készített új javított kiadás.) Félíven Rawer János Cosmographia (Világleírás) című műve 731. lapján. Bécsből kezdve egészen Trajanus hídjáig nyújtja Magyarország térképét.

e) Transilvaniae Descriptio. (Erdély leírása.) Ortélius Ábrahám Theatrum Orbis terrarum (A földkerekség térképe) című Antwerpenben 1609-ben fólióalakban kiadott művébe került bele, de maga Zsámboki már 1566-ban Bécsben külön kinyomatta. Ugyanebben a Theatrumban látható Illyricum (Dalmácia) Zsámboki János által közzétett térkép.

10. *Epistola Joannis Sambuci, Medici, Pannonii Tirnaviensis.* (A nagyszombati magyar orvos, Zsámboki János levele), melyet Bécsből 1565. aug. 22-én intézett Plantinus Keresztély antwerpeni nyomdászhoz abból az alkalomból, hogy elküldte neki Plautus vígjátékait. Ez a levél a Plantinus által gondozott Plautus-kiadásban olvasható. Mivel úgy láttam, hogy sok tekintetben hozzájárul Zsámboki megismeréséhez, úgy gondolom, érdemes volt teljes egészében ideírnom:

„Ki ne viselné szívesen az olyan apa őszinte szívét „és bőkezű nevelését, mint amilyennek *Zsámboki Péter* „irántam és mások iránt hosszú éveken át tanúsított „magatartása alapján mindenki ismerte. 18 éven keresztül „szeretettel és bőségesen fedezte tanulmányaim és „utazásaim költségeit, noha ősi fészkéből és birtokából, „a Buda közelében fekvő *Zsámbok* mezővároskából „kiűzték. Egész Nagyszombat úgy tisztelte és szerette „őt, mint atyját, és tekintélyével a polgárok és családjai „számát csodálatosan megnövelte, miután mindenfelől „jó s valami kézműves mesterséghez értő polgárokat hí-

„ auxit, qui contentus paucis, absens sine incommodo
„ vitam liberaliter, et copiose, non auare, quod vniuersa
„ Hungaria fatetur, traducebat, amicitia omnium Baronum
„ Regni florebat, delectabatur familiariter, in pauperes
„ et egenos ea benignitate et prompta ad iuuandum manu,
„ vt infiniti, qui industria sua nunc locupletes florent,
„ authorem post Deum *Sambucum* fortunarum suarum
„ praedicent. Continuit ille se intra mediocres cum digni-
„ tatum tum aliorum negotiorum fines. Saepe a Ferdinando
„ Caesare ad Cameram Pannonicam Posonium est
„ euocatus, saepius ad maiores honores, verum ciuibus
„ suis, itemque nobilium perniciosis litibus suo arbitrio
„ definiendis, atque componendis seruire voluit, qua in re
„ plurimum valebat vsu, singulari Dei beneficio corro-
„ boratus. Quot ille negotia a Caesare delectus, publica
„ passim in Vngaria tractauit? confecit, more, vt vocant,
„ *Commissariorum?* honestum ille otium semper est
„ secutus, prodesse vulgo, quam opes aut titulos cumulare
„ maluit: sufficere sibi certas immunitates, et quod in
„ comitatum Caesaris adscriptus esset, putabat. Litteratos
„ vero omnes quam sit complexus, quam meis studiis et
„ lucubratiunculis sit delectus? quis est his locis non
„ omnino insolens, ac hospes ignorat? licet ipse vsu longo
„ potius, quam institutione et scholis eruditus, quod
„ exiguum latine intelligebat, didicerat. Vxorem me
„ filium habebat; sed plus litteris, quam amori tribuebat
„ abesse me longissime ac diutissime, vt adipisci aliquando
„ fructum ac laudem e studiis possem, quam apud se domi
„ in delicijs haerere satius duxit. Sorores meas quatuor
„ in matrimonio honesto nobilissimoque collocauit,
„ sed omnes ante ipsum

„ mor-

„ volt oda. Jómaga kevéssel beérte, s egész Magyar-
„ ország a megmondhatója, mennyire a mások kára
„ nélkül, bőkezűen adakozó, s nem kapzsi életet foly-
„ tatott. Az ország valamennyi nagyja barátkozott vele,
„ otthon volt nála, a szegények és inségesek iránt
„ oly kedves és segítőkész volt, hogy sokan azok közül,
„ akik most az Ő szorgoskodása folytán élnek jómódban,
„ Isten után *Zsámboki*t magasztalják, mint jósorsuk
„ szerzőjét. Mind a méltóságokban, mind mások ügyeinek
„ intézése közben szerény maradt. Ferdinand király
„ többször felhívta őt a magyar kamara üléseire Pozsonyba.
„ gyakran nagyon megtisztelte, de ő csak polgártársai
„ javát, valamint a nemesek sokszor romlásba döntő
„ pereinek elsimítását és megoldását akarta szolgálni.
„ Ebben a dologban sokat ért el gyakorlatával, ami
„ Isten különös kegyelme is erősített. Mennyi ügyet
„ intézett el mindenfelé Magyarországon császári meg-
„ bízásból? Mennyit fejezett be, mint úgynevezett
„ *bonusszámot*? Mindig tisztességes dologgal töltötte
„ az idejét, inkább akart használni a köznek, mint
„ gazdagságot és címeket halmozni saját maga részére.
„ Úgy vélte, elég neki néhány mentesség, és hogy a
„ császár kíséretébe tartozik. Akad-e olyan ismeretlen és
„ idegen ezen a tájon, aki ne tudná, mennyire fel-
„ karolt minden tudót, mennyire örült az én tanulmá-
„ nyaimnak és dolgozataimnak? Igaz, képzettségét
„ inkább gyakorlattal, mint iskolai tanításból szerezte,
„ csak ami keveset latinul tudott, azt tanulta. Egyetlen
„ fia voltam, mégis többet adott a tudományra, mint a
„ szeretetre, s fontosabbnak tartotta, hogy oly sokat és
„ soká legyek távol, hogy valaha tanulmányaim gyümöl-
„ csét és hasznát láthassam, minthogy kényelmesen
„ éljek nála otthon. Négy nővéremet becsületesen és elő-
„ kelően kiházasította, de mindegyik előtte halt meg,
„ s lett

„ mortuus sepeliuit, relicto igitur me solo et vnico, „ cuius progressionibus tantopere gaudebat, seniumque „ leniebat, diuturno oculorum dolore primum tentatus, „ mox coxendicis et renum malis afflictus, ac pros- „ tratus anno aetatis suae LXV. XIV. Augusti sub horam „ a meridie quartam compositissime atque christiane „ ex hominibus, antea rebus mecum bene, et cum aliis „ quorum intererat, expeditissimeque confectis abiit ad „ immortalitatem recta via, Christoque Doctore ac teste „ praescripta." Hactenus Sambucus de vita Patris sui, nobili stemmate nati, variisque splendidioribus, quoad vixit, muneribus defuncti, et de se filio vnico, studiisque suis optime meriti!

Clariss. M. Belius in Notitia Hungariae Nov. Tom. II. pag. 90. quaestionem de Io. Sambuco ciuibus suis proposuit resoluendam, quam scilicet ille durante vita secutus fuerit religionem? dum sic dubitanter l. c. loquitur: „ Controuersiam „ de Sambuci religione quam sermone familiari agitatam „ meminimus, non est, cur nostram faciamus. Protestantem „ fuisse inde arguunt, quod in Indice Expurgatorio, Madriti an. „ 1667. excuso legatur, *Iohannis Sambuci opera non permittuntur*, „ *nisi corrigantur*. Oggerunt alii, funus Viennae cum pompa „ elatum, honoratumque epitaphio, quod nisi homini sacra „ Romano — Catholica professo vix putant euenire potuisse." Renouatae religionis adseclam fuisse *Io. Sambucum* Patrum Societatis Iesu Vindobonensium testimonio indubie euincitur, dum illi in *Conspectu Historiae Vniuersitatis Viennensis ex Actis, veteribusque Documentis ab an.* 1565. *ad an.* 1701. *deductae*, et Viennae Austriae in 8. editae hoc de illo pag. 10. ad an. 1566. referunt: *Belli Turcici res gestas Historia complexus est Ioannes Sambucus, Art. et Philosophiae in Vniuersitate nostra*

Magi-

„ eltemetve, úgyhogy csak én maradtam meg egyedül.
„ Elmenetelemen örvendezett és vigasztalódott meg
„ korában, amikor előbb hosszas szembetegség tette
„ őt próbára, majd csípőcsont- és vesebaj sújtotta és
„ döntötte ágynak 65 éves korában. Miután dolgait
„ velem és más érdekeltekkel pontosan elrendezte,
„ augusztus 14-én délután 4 óra táján, összeszedett
„ lelkülettel és keresztyén módon az emberek sorából
„ azon az egyenes úton távozott az örökkévalóságba,
„ melyet Krisztus az orvos és tanú írt elő." Eddig Zsámboki nemes családból származott apjáról, aki életében különböző előkelő tisztségeket viselt, és egyetlen fia tanulmányaival kapcsolatban annyi érdemet szerzett!

A nagytudományú Bél Mátyás Notitia Hungariae novae című műve II. kötetének 90-ik lapján azt a kérdést veti fel polgártársainak *Zsámboki Jánossal* kapcsolatban, hogy vajon melyik vallást követte életében. Maga az idézett helyen ilyen kétkedő módon írt: „ A Zsámboki vallásával kapcsola-
„ tos vitát, melyet mint említettük, anyanyelvünkön folytattak,
„ nincs okunk magunkéva tennünk. Hogy protestáns volt, azt
„ avval bizonyítják, hogy a Madridban 1667-ben kinyomott til-
„ tott könyvek jegyzékében ez olvasható: *Zsámboki János*
„ *művét nem engedélyezzük, amíg azokat ki nem javítják.*
„ Mások ezzel szemben felhozzák, minő fényes temetése volt
„ Bécsben, milyen díszes sírfeliratot kapott, ami úgy vélik ——
„ aligha történt volna meg, ha nem lett volna római katolikus
„ vallású." Hogy *Zsámboki János* a megújított vallás követője volt, azt kétségtelenül bizonyítja a Jézus-társaság bécsi atyáinak bizonyságtétele, akik a *Conspectus Historiae Universitatis Viennensis ex Actis, reliquisque Documentis ab anno* 1365. *ad annum* 1701. *deductus* (A bécsi egyetem történetének vázlata: iratok és régi okmányok alapján, 1365-től 1701-ig.) című Bécsben 8° alakban kiadott művük 10-ik lapján az 1566-ik évvel kapcsolatban ezt írják róla: *A török háború eseményeit feljegyzi történetében Zsámboki János, egyetemünkben a szabad tudományok és a bölcselet*

Magister, et Historicus non ignobilis, etsi homo Lutheri dogmatibus depravatus. Item ibidem pag. 40. ad an. 1583. *Ernestus Archidux missis iterato Decretis cum ciuitate tum academico Senatus cauit, ne quem suorum ad conciones, caenamque Lutheranam extra Viennae moenia in Inzersdorff, Veiendorff, Hernhals excurrere, neue liberos suos ab eiusdem sectae ministris sacro fonte ablui sinant, indicta transgressuris sat ampli aeris mulcta. Hanc haud paullo post persoluere Wolffgangus Schwanser, Procurator, Amborosius Brassicanus I. V. peritus*, Magister Ioannes Sambucus et *Casp. Pierpachius Med. Doct. quod contempta Principis lege proles suas vocatis clam heterodoxis ministellis baptizandas obtrusissent, intentata paena posthac non obseruaturis.*

Qui itaque factum fuerit, vt Ioannes Sambucus, homo sacra Romano — Catholica non professus, Viennae sollemni pompa funebri efferreretur, et epitpahio honoraretur, facile quiuis intelliget, si modo aequo perpenderit animo, quae repurgatae religionis in Vniuersitate studiorum et Ciuitate Vindobonensi fuerit temporibus illis condicio: quam e memorato statim *Conspectu Historiae Vniuersitatis Viennensis*, typis dato, licet omnium clarissime addiscere, vbi ipsi laudati Societatis Iesu Patres, testes fidissimi, ex fastis Academiae suae publici talia secundum annorum seriem excerpta memoriae posteritatis commendarunt, quae hic totidem verbis repetere haud quaquam iam nos pigebit:

„ Ad Annum 1565. pag. 2. Austriam numerosa Caesaris „ prole beatam grauior calamitas perturbauit, quod nobilissi- „ mas eius hasce ditiones Lutheri dogmate mediam fere „ partem infectas cerneret, augebat dolorem de *Maximiliano* „ rumor, quo magis quam par erat, Lutheranis indulgere fere- „ batur, horum namque ex Hispania redux quotidiana in „ consuetudine adoleuerat: paedagogo altero, altero Verbi diui-

mestere, és nemes tollú, ámbár Luther nézeteitől megfertőzött *történész*. Továbbá ugyanott az 1583-ik évvel kapcsolatban a 46-ik alapon: *Ernő főherceg mind a városi, mind az egyetemi tanácsnak ismételten rendeletet küldött, melyben óvta őket attól, hogy soraikból bárkinek is megengedjék, hogy Bécs falain kívül Inzersdorfba, Wesendorfba, Herrnhalsba a lutheránus prédikációkra és úrvacsorára kijárjanak, vagy hogy gyermekeiket ugyanennek a szektának lelkészei által engedjék megkereszteltetni, a tilalom áthágóit elég nagy pénzbüntetéssel fenyegette meg. Schwanzer Farkas prokurátor, Brassicanus Ambrus jogtudós.* Zsámboki János magiszter *és Pierpach Gáspár orvosdoktor ezt nemsokára meg is fizették, mert az uralkodó rendeletét megvetve gyermekeikhez titokban tévhitű lelkészeket hivattak, és ezeknek tolták őket oda, hogy megkereszteljék, akik a kilátásba helyezett büntetést ezek után sem hajlandók figyelembe venni.*

Azt, hogy hogyan történhetett, hogy *Zsámboki Jánost* nem római katolikus létére Bécsben mégis ünnepélyes temetésben részesítették, és sírfelirattal is megtisztelték, könnyen megértheti bárki, ha nyugodt lélekkel megfontolja, mi volt abban az időben a megtisztított vallás helyzete Bécs városában és egyetemén. Ezt a fentemlített *Conspectus Historiae Universitatis Viennensis* című nyomtatott műből mindennél világosabban megismerhetjük. Benne maguk az említett Jézus-társaság atyái, mint hiteles tanúk, egyetemük történetéből az utókor emlékezetére időrendben ilyen eseteket hagyták, mint amilyeneket itt most nem restelünk saját szavaikkal megismételni:

„Az 1565-ik esztendőnél, a II. lapon. Ausztriában, „mely boldog, hogy a császárnak sok gyermeke van, súlyos „zavart okozott, hogy ezeket a legelőkelőbb országrészeit „majdnem felerészben Luther nézetétől fertőzötteknek „látja. Növelte a fájdalmat az a hír, hogy *Miksa* is — mint „mondják — a kelleténél jobban kedvez a lutheránusoknak, „mert mikor haza jött Spanyolországból, ezek társaságában „serdült fel. Hosszú időn át egyik tanítója

„ divini Ministro Sebastiano Pfauser, vtroque Lutherano multum temporis vsus; vt vel ex ea causa electionem eius in „ Romanorum Regem Pius IV. P. M. ratam habere diu cunctaretur. Is Convictorum Domum pro erudiendis et alendis „ Magnatum Austriacorum filiis erectam et a Ferdinando I. an. „ 1560. Societati Iesu traditam, huic ademit: repetitis Magnatum „ Austriacorum plerorumque precibus compulsus, qui, quod „ Lutheri dogmata altius animo immisissent, nullo vnquam „ modo adduci potuerunt, vt liberos suos in horum religiosorum „ traderent disciplinam; contra vero promiserunt se eam in „ domum Liberos suos daturos, modo Iesuitarum directioni „ ne subsint.

„ Ad An. 1566. pag. 12. Mense Augusto Acatholicis „ Austriae Ordinibus Lutheranae sectae libertatem *Maximilianus* indulsit. Confecta inde in Acatholicorum Comitiis „ religionis Protestantium Austriae formula, ad quam conflandam seni ex Austria Ministri, bini alvnde, Ioachimus nempe „ Camerarius Lipsia, David Chytraeus Rostochio advocati. „ Hac religionis libertate concessa, haud paucos de Vniversitate, quae hactenus majori parte ab ea hac immunis perstiterat, vt vt sub cineribus gliseeret, Lutherana dogmata „ palam esse professos, certum est.

„ Ad An. 1570. pag. 15. Cum Austriacae Nationis „ Procurator a Theologica Facultate iuxta Vniversitatis „ Statuta foret eligendus, hac a conspirantibus Acatholicis „ membris praeterita, Magister Cornelius Grienwaldt sectarius, „ et a Catholicis perquam alienus, qui superiori anno Rectoris „ Magnifici munus acceperat, Procurator renunciatur. Hanc „ contra electionem Theologiae Decanus Laur. Zadesius „ palam reclamavit. Vniversitatem cohortatus, ne hominem „ acatholicum, qui dum Rectoris fungebatur munere nonnisi „ severissimis comminationibus adigi potuit, ut Corporis „ Christi Processioni interesset, ad Academicas dignitates „ eveheret, iam ex eo ab Artium Facultate nec

„ és egyik prédikátora, Pfauser Sebestyén, mindkettő lutheránus „ volt. Marcsak emiatt is habozott sokáig IV. Pius pápa, „ hogy elismerje-e római királlyá történt választását. Az osztrák „ főurak fiainak iskolázására és nevelésére emelt konviktust, „ amelyet I. Ferdinánd 1560-ban a Jézus-társaságnak adott „ át, ő elvette tőlük. Erre az osztrák magnások nagy részének „ ismételt kérése késztette őt, akiket semmiképpen sem lehetett „ rávenni arra, hogy gyermekeiket ezeknek a szerzeteseknek „ a nevelésére bízzák, mivel lelkük mélyén már elfogadták „ Luther nézeteit. Ezzel szemben megígérték, hogy gyermekei- „ ket beadják ebbe az intézetbe, ha arok nem lesznek a „ jezsuiták felügyelete alatt.

„ 1568. 12-ik lap. Augusztusban *Miksa* megengedte „ Ausztria nemkatolikus rendeinek a lutheránus szekta szabad „ gyakorlatát. Ezután a nemkatolikusok gyűlésein meg- „ alkották az osztrák protestánsok hitvallását, melynek szer- „ keszlésére hatan Ausztriából, ketten másunnan, mégpedig „ Camerarius Joachim Lipcséből, Chytraeus Dávid Rostokból „ kaptak meghívást. Bizonyos, hogy miután ezt a vallás- „ szabadságot engedélyezték, az egyetemen, amely eddig „ ettől a járványtól nagyobbrészt mentes volt, sokan nyíltan „ megvallották a hamu alatt parázsló lutheránus nézeteiket.

„ 1570. 15-ik lap. Amikor az egyetem szabályzata „ értelmében az osztrák nemzetbeliek prokurátorát a hit- „ tudományi karból kellett volna megválasztani, az össze- „ beszélt nemkatolikusok ezt figyelmen kívül hagyva ki- „ kiáltották prokurátornak Grienwaldt Kornél mestert a „ katolikusok ellenségét, aki a múlt évben a rector magnificus „ címét kapta. Ez ellen a választás ellen *Zadesius Lőrinc*, a „ teológiai kar dékánja nyíltan óvást emelt. Az egyetemet „ arra intette, ne emeljen akadémiai tisztségre nem katolikus „ embert, akit, mikor a rektori tisztséget viselte, csak a leg- „ szigorúbb fenyegetéssel lehetett rászorítani arra, hogy az „ úrnapi körmeneten részt vegyen, s akit már csak azért sem „ tartott a bölcsészeti kar

„ Decani muneri aptum iudicatum. Austriaca itaque natio „ nouis suffragiis *Antonium Hroswym* Ordinis Praedicatorum „ Theologiae Doctorem, frustra reclamantibus *Antiromanis*, „ Procuratorem renunciavit.

„ Ad An. 1571. pag. 16. Facultati Theologicae, quae „ numero quamvis exigua, rem tamen Orthodoxam fere „ vna ex Vniversitate procurabat, non leuis erat metus, ne „ proxima mutatione, heterodoxorum votis is ipse *Grienwaldus* „ Rector Magnificus designaretur. Quod vt praeueniretur, „ recursum est ad Caesarem, tum Pragae morantem, autoritate „ cauere sua, ne quis, labente vt minimum aestate Rectoris „ munere fungeretur, quin Supplicationem Theophoricam „ vt Vniversitatis statuta exigunt, comitaretur; quemadmodum „ paucis intra abhinc annis impune id factum esset. Cum vero „ expeditum desuper Maximiliani Decretum non aliud inuun- „ geret, quam in genere electionem futuri Rectoris, secundum „ antiqua Vniversitatis Statuta fieri debere, talemque Rec- „ torem eligendum esse, qui dictis Statutis, et antiquis con- „ suetudinibus in publicis actibus sese conformet: *Wolffgangus* „ *ab Unwerzagt*, Caesari a Secretis, additis aliis litteris, quo „ pacto Imperatoriae accipiendae essent, luculentius declaravit; „ eligendum nempe esse in Rectorem hominem Catholicum, „ qui Theophoricis Processionibus, et cultui sacro ad S. „ Stephanum solenniter interesse non recuset.

„ Ad An. 1572. pag. 19. Restrictam nuper ad status „ solummodo Religionis Augustanae libertatem, non Ciues „ modo complures Viennae, sed et de Vniversitate non pauci, „ palam Lutheranorum ritus profitentes fecere suam, in sepul- „ turis cumprimis, piis Ecclesiae cerimoniis, superstitionis „ veluti, abrogatis, suisque mortuis, non tam in Vrbe, sed „ extra eam in pagis, et villis rusticorum, excluso Sacer- „ dotibus, misso pulsu campanarum, cereis, cruce etc. in- „ humatis. Contra quos tamquam Vrbis, Ecclesiae,

„ vno-

„ a dékáni tisztségre alkalmasnak. Az osztrák nemzet tehát „ új szavazással *Hrosupt Antal* domonkosrendi hittudományi „ doktort hirdette ki prokurátornak, ami ellen a *rómaellenesek* „ hiába tiltakoztak.

„ 1571. 16-ik lap. A hittudományi kar, mely bár számban „ csekély volt, *csaknem egyedül* képviselte az egyetemen az „ igaz vallás ügyét, nem kevésé tartott attól, hogy a leg- „ közelebbi változás alkalmával a tévhitűek szavazataival „ ugyanezt a *Grienwaldot* jelölik a rector magnificus tisz- „ tére. Hogy ezt megakadályozzák, az akkoriban Prágában „ időző császárhoz fordultak, hogy tekintélyével akadályozza „ meg, hogy valaki, legalább is a nyári időszakban, rector „ lehessen, ha az egyetemi határozmányok előírása szerint „ nem kíséri a szentségi könyörgő körmenetet: amint az né- „ hány éve büntetlenül megtörtént. Mivel Miksának az ebben „ az ügyben kiadott rendelete csak annyit írt elő, hogy a „ leendő rektort általában az egyetem régi szabályzata sze- „ rint kell választani, és hogy olyant kell rektorrá választani, „ aki nyilvános cselekedeteiben a nevezett határozatok- „ hoz és régi szokásokhoz alkalmazkodik: *von Unterzagt Far-* „ *kas*, a császár titkára, egy második kísérő levélben világosan „ megmagyarázta, hogyan kell érteni a császári leiratot. „ Hogy tudniillik rektorrá katolikus embert kell választani, „ aki nem tagadja meg a szentségi körmeneteken és a Szent „ István-dómban folyó ünnepi istentiszteleten való részvételt.

„ 1572. 19-ik lap. Az ágostai hitvallásnak a minap „ csupán a nemesség számára engedélyezett szabadságát „ nemcsak Bécs sok polgára, hanem az egyetemen is sokan „ magukévá tettek. A lutheránus szertartásokat, elsősorban a „ temetések alkalmával nyíltan megvallják, amikor az Egyház „ jámbor szertartásait, mint valami babonásakat megszüntetik, „ s halottaikat már nem a városban földelik el, hanem azon „ kívül, falvakban és tanyákon, pap nélkül, harangozást, „ gyertyákat, feszületet stb. mellőzve. Ezek ellen, mint a „ város, az Egyház és

„ suorumque Maiorum Sepulturae contemtores, et scandalosos, „ Caesareum ad Vniuersitatem expeditum est Decretum, „ cumque singulis Facultatum Decanis, et per eos omnibus „ membris Vniuersitatis communicatum, quo omnia illa „ penitus prohibentur.

„ Ad An. 1575. pag. 25. Quidam e numero Scholarium „ mortuus, ne quidquam recitata nuper Inhibitione Caesaris, „ heterodoxorum ritu, ducto nempe per aperta Vrbis compita „ funere, sine Mysta, sine face, sine cruce, ac aeris sono, „ terrae mandatus est; soli *Ioannes Aichol* M. D. ac Magnificus „ eo tempore Rector, *Ioannes Schwarzenaller* I. V. D. M. „ *Paulus Fabricius* complaresque ex Vniuersitate Acatholici „ omnem funeris pompam claudebant. Grauissime, vt debebat, „ Carolus Archidux vices tum Imperatoris in Austria gerens, „ spretam Parentis auctoritatem tulit, poenasque transgressori- „ bus comminatus nouo Decreto, priorem inhibitionem con- „ firmat.

„ Ad An. 1577. pag. 28. Calendis Octobris, *Rudolphus* „ *II.* Austriae status ad D. Stephani, longo ordine, ac singulari „ cum pompa pro comitatu deduxerant, factis solemnibus ad „ aulam reditum, et pro more Archiduci dictum a Statibus „ sacramentum. Abstinuere Acatholici ordines, non modo „ Romanis in Basilica sacris, sed vulgo ore omnium iactabatur, „ non dicturos se Sacramentum, nisi Princeps libertatem „ Augustanae Confessionis ad quoscunque promiscue esset „ extensurus: quos tamen minaces Statuum Spiritus vel solo „ Maiestatis terrore Princeps repressit. Caeterum, iam ante „ Caesaris aduentum *Ernestus* Archidux Austriae interea „ Gubernator ad Vniuersitatem 8. Iunii dedit Decretorias, „ ne Academici Lutheranorum Ministros domi suae fouerent, „ eosque concionari, coenam administrare, nouos coniuges „ copulare, funeribus parentari, etcet. paterentur, denique „ ne funera haereticorum ulli comitentur.

„ őseik temetkezésének megvetői és botránkoztatók ellen a
„ császár rendeletet küldött az egyetemnek, melyet közöltek
„ az egyes karok dékánjaival és rajtuk keresztül az egyetem
„ valamennyi tagjával, s amellyel mindezeket a dolgokat
„ teljesen eltiltották.

„ 1575. 25-ik lap. Az egyik meghalt diákot a császár mi-
„ nap felolvasott tilalmára ügyet sem vetve, tévhitű szertar-
„ tással, a város utcáin nyíltan haladó gyászmenettel pap,
„ gyertya, feszület és harangszó nélkül földelték el. Csak nagy-
„ ságos *Aicholz János* úr, azidő szerinti rector magnificus,
„ *Schwarzenthaller János*, jogi doktor, *Fabricius Pál* és az
„ egyetem több nemkatolikus tagja zárta be a menetet. Károly
„ főherceg, akkoriban a császár ausztriai helytartója, kellő-
„ képpen nehezményezte apja tekintélyének ezt a megvetését,
„ új rendeletben büntetéssel fenyegeti meg az áthágókat, és
„ megújítja az előbbi tilalmat.

„ 1577. 28-ik lap. Október 1-én az osztrák rendek
„ hosszú sorban és rendkívül pompával kisérték el II. *Rudolfot*
„ a Szent István-dómba. Onnan visszamentek az udvarba, és a
„ rendek szokás szerint letették az esküt a főherceg előtt.
„ Tartózkodtak ettől a nemkatolikus rendek, megpedig
„ nemcsak a bazilikában folyó római katolikus istentisztelettől,
„ hanem általában egyhangúlag azzal dicsekedtek, hogy
„ addig nem mondják az esküt szövegét, amíg az uralkodó az
„ ágostai hitvallás szabadságát mindenkire vegyesen ki nem
„ terjeszti. Ám a rendeknek ezt a fenyegetődző szellemét az
„ uralkodó már felségének súlyával is elhallgattatta. Egyéb-
„ ként *Ernő* főherceg, aki időközben Ausztria kormányzója lett,
„ már a császár megérkezése előtt, jún. 8-án rendeletet intézett
„ az egyetemhez, hogy az akadémikusok ne tartsanak otthon
„ lutheránus lelkészeket, ne tűrjék, hogy azok prédikáljanak,
„ úrvacsorát osszanak, újházasokat adjanak össze, temessenek,
„ stb., és végül hogy senki se vegyen részt az eretnekek
„ temetési menetében.

„ Processionibus contra, et cultibus solemnibus, etc. inter-
„ sint.

„ Ad An. 1578. pag. 31. Cum Authore M. Cornelio
„ *Grienwaldo* nationis Austriacae Procuratore, homine inſig-
„ niter Lutherano, bini, alterius ex Iuridica et Medica Procura-
„ toris accessu fulto, 14. April. in Magnificum Rectorem
„ *Ioannem Schwartzenaller*, Iurisprudentia caeterum celeberri-
„ mus, Lutheri tamen dogmate imbutus deligeretur; creationi
„ illi a Theologo intercessum. Nec irriti illi conatus fuere,
„ noua a Rudolpho lata sententia, ne quis eo ornaretur ho-
„ nore, qui publicis Catholicorum solemnitatibus interesse
„ nollet. Id cum *Schwartzenallerus* per conscientiam sibi
„ integrum esse negaret, electio eius cassata, et functo iam
„ praeterito Semestri, eo munere, *Petro Mauchamio* Th. D.
„ fasces iidem confirmabantur.

„ An. eodem 21. Iun. electus per Decretum publicum
„ Magister *Ioannes Optimus*, sectae Flaccianae fabula, ac stipen-
„ diatus in Domo Prouinciali Verbi Minister, ante solis
„ occasum, Vrbe excessit, una cum Ludimagistris, et Hymnistis
„ suis, currum ad Vrbis vsque portam Sectariis magno cum
„ fremitu deducentibus; reuersuro in Ditiones Austriacas
„ poena mortis statuta.

„ Ad An. 1579. pag. 35. seqq. Instructionis ab *Ernesto*
„ Austriae Administratore, ad omnes trivialium Scholarum
„ Magistros missae, puncta quaedam. 3um: Ne Iuuentuti
„ utriusque sexus haeresim sapientes libri admitterentur.
„ 6um: Principio, fineque Scholarum „ in vtantur Cantionibus,
„ quae hactenus in Ecclesia vsitatae, secus iis, quae a Luthero
„ concinnatae essent. 11um: Ne Ludimagister vllus, aut
„ Ludimagistra constituatur, nisi Catholica.

„ An. eod. 19. Iul. Cum Ciuitates, Oppidaque Inferioris
„ Austriae fere pleraque ab eodem Ernesto

„ Cae-

„ ezzel szemben a körmeneteken és ünnepélyes istentiszteleteken stb. jelen legyen.

„ 1578. 31-lap. Amikor az osztrák nemzet prokurátorának, az erősen lutheránus *Grünwald* Kornélnak kezdeményezésére a jogi és az orvosi kar két prokurátorának támogatásával apr. 14-én a különben híres jogász, de lutheránus tanoktól telített *Schwarzenthaller Jánost* választották meg rector magnificusnak, a hittudományi kar megfellebbezte ezt a választást. Törekvése nem is volt hiábavaló, mert Rudolf újabb döntést hozott, hogy senkit se tiszteljenek meg evvel a méltósággal, aki nem akar a katolikusok nyilvános ünnepségein részt venni. Amikor *Schwarzenthaller* ezt lelkiismeretére hivatkozva megtagadta, választását megsemmisítették, és miután a mált szemeszterben már *Muschinsch Péter* teológiai doktor vitte ezt a tisztet, megerősítették őt vezető állásában.

„ Ugyanazon év június 21-én nyilvános rendelettel elűzték *Opitz Józsue* mestert, a flacciánus szekta prókátorát, aki a tartományi ház díjazott prédikátora volt. Napnyugta előtt hagyta el a várost szektás tanitóival és énekeseivel együtt, akik nagy zajjal kivették a kocsit egészen a város kapujáig. Az osztrák tartományokba való visszatérés esetére halálbüntetést állapítottak meg számára.

„ 1579. 35. skk. lapok. Az *Erső*, Ausztria kormányzója által valamennyi ausztriai alsófokú iskola tanítójának megküldött utasítás néhány pontja. A 3. pont: Ne engedjenek a minden két nembeli ifjúságnak eretnek felfogású könyvet olvasni. A 6.: A tanítás elején és végén azokat az énekeket énekeljék, amik eddig az Egyházban használatosak voltak, nem pedig azokat, amiket Luther szerkesztett. A 11.: Senki se legyen tanítónak vagy tanítónőnek kinevezve, ha nem katolikus.

„ Ugyanazon év júl. 19. Minthogy Alsóausztria csaknem valamennyi városa és városkája a császár nevében ugyanerről az

„ Caesaris nomine, liberum Confessionis Augustanae exer-
„ citium postularent, repulsamque passi essent, mane circa
„ horam 8vam ad quinque fere millia, e vili plerique plebecula,
„ in Aulae aream sese infudere, Archiducem praestolaturi:
„ His cedere compulsis, redeuntem e Templo eundem, factio-
„ nis Primores e Praetorii Ciuici Assessoribus stipant, flexisque
„ genibus liberum Ciuitatibus, et oppidis Austriae religionis
„ exercitium indulgeri expostulant, plebecula circumfusa
„ identidem vociferante: *Euangelium petimus, petimus Euangeli-*
„ *um*. Quare, vt tumultuanti non nihil daret vulgo, et se lec-
„ turum libellum, et cum Caesare communicaturum, toruo
„ vultu respondit. Conquievit eo responso turba: Caesar autem,
„ re, Pragae intellecta, tumultus illius Auctores requirendos
„ iussit. etc.

„ An. eodem. Beniaminus Löbschütz, homo Lutheranus,
„ instituta in Medicorum Collegio Anatomia, cum partes
„ genitales examinaret, exclamauit: insanos eos esse, et
„ naturae inexpertes, qui perpetuae castitatis vota emitterent;
„ continere enim se posse neminem, nisi testiculis excissis,
„ quando eiusmodi actiones hominibus necessitas imponeret,
„ nullis legibus, aut votis coërcenda. Is, a Medicis Catholicis,
„ et qui aderant, Theologis obiurgatus, mox inde ad Vniersi-
„ tatis Iudicium vocatus, et reprehensione, et poena pecuniaria
„ est mulctatus.

„ Ad. An 1580. pag. 38. seq. Commoti superiori anno
„ tumultus Autoribus non postremis, *Ordolffio Eysenhamer*,
„ *Hieronymo Oertel* (qui Sollicitatoris munere in Vniuersitate
„ fungebatur) *Casparo Heutaffer*, Schadnero, et Ianischitz,
„ Lutheri sectatoribus omnibus, hoc anno sententia capitis
„ denunciata, quam Caesaris tamen clementia, in perpetuum
„ exilium commutauit.

„ Ernőtől az ágostai hitvallás szabad gyakorlatát követelte, „ de követelését visszautasították, reggel 8 óra tájban mint- „ egy ötezren, főleg az alsóbb népességből valók, beszivarog- „ tak a palota udvarába, hogy a főherceget megvárják. Mikor „ ezeket visszavonulásra kényszerítették, a párt előkelőbbjei, „ úgymint a polgárok bírái, az ulnokók összeverődve térden- „ állva kérték őt, amint a templomból visszatért, hogy enged- „ je meg Ausztria városainak és nagyobb helyeinek vallásuk „ gyakorlását. Közben az őket körülözönlő népség ugyancsak ki- „ áltozta: *Evangéliumot kérünk, az evangéliumot kérjük.* A fő- „ herceg, hogy a lázongó tömegnek adjon valamit, kedvetlenül „ azt felelte, hogy a beadványt el fogja olvasni és (tartalmát) „ közölni fogja a császárral. A tömeget ez a válasz lecsilla- „ pította. A császár pedig, midőn Prágában értesült a dologról, „ meghagyta, hogy kutassák ki annak a lázongásnak a szerzőit „ stb.

„ Ugyanabban az évben, Lobschütz Benjamin lutheránus, „ mikor boncolást végzett az orvosok kollégiumában, és a „ nemi részek vizsgálatához ért, felkiáltott: Bolondok azok, „ és nem ismerik a természetet, akik fogadalmat tesznek az „ örök tisztaságra, mert senki sem tartóztathatja meg magát, „ ha ki nem vágják a heréit. Ha az embereket szükség „ kényszeríti az ilyen cselekedetekre, semmilyen törvénnyel „ vagy fogadalommal sem szabad azt meggátolni. A katolikus „ orvosok és a jelenlevő teológusok megpirongatták, majd „ aztán az egyetemi bíróság elé idézték, és pénzbüntetésre „ ítélték.

„ 1580. 38. lap. Ebben az évben halálos ítéletet hoztak „ az előző évben okozott zavargás főszerzőire. *Eysenhamer* „ *Ordolff*-ra, *Oertel Jeromosra* (ő az egyetemen töltötte be a „ bújtogató szerepét), *Hustaffer Gáspárra*, Schadnerre és „ Janischitzra, akik mind Luther követői, de a császár azt „ kegyelemből átváltoztatta örökös számkivetésre.

„ Anno eodem postulatis iussu Ernesti Archiducis a „ Bibliopolis Librorum venalium Catalogis, iis, qui acatholi- „ corum continebant Doctrinam, interdictum. Vnus ille, „ qui in Domo Prouinciae Ordinum, Librariam exercebat, „ patrocinio Confessionis Augustanae Statuum ferox re- „ fragari ausus, ab Archiduce ni obtemperasset, exilio mulctari „ iussus est.

„ Die 23. Maii obiit Bartholomaeus Haustein I. V. „ Doctor, homo per vitam omnem Flaccianus, non modo „ Confessionem articularem reiiciebat, sed neminem Sacramen- „ tum Eucharistiae, nisi qui consecrationis verba audiret, „ suscipere declarabat; elatum in profanum campum, sine luce, „ sine cruce funus, frustra sepulturam ad D. Stephani Coeme- „ teriam familiaribus Episcopum deprecantibus. Hunc mense „ Decembri secutus *Zoppelius*, Legum itidem Doctor, et „ Excelsi Reginiinis Cancellarius, qui tametsi Acatholicis „ immodicum fauere, Lutherique Dogma probare, dum videre- „ tur: quod tamen constaret eum sub postremas horas vitae, „ hominem Orthodoxum signis sat luculentis retulisse, vt ad „ D. Michaelis aedem funus eius inferretur, ab sacrorum „ Antistite permissum.

„ Anno eodem. *Martinus Stopius Flander*, Phil. et „ Med. Doctor, homo antehac Lutheranus, vt Rectoratus „ munere fungi posset, partibus Catholicorum accessit, edito „ in Exrectoris manus iureiurando, se rem Catholicam, iuxta „ Vniuersitatis instituta, omni opera promoturum.

„ Ad Annum 1581. pag. 40. Anno iam superiore *Melchior* „ *Klesius* Vniuersitatis Cancellarius, et Praepositus D. „ Stephani; religioni consulturus, ab Vniuersitate, et Archiduce „ Ernesto contenderat, nulli vt ad litterarios honores, Vniuersi- „ tatemque pateret aditus, nisi iuxta Ferdinandi Imi reforma- „ tionem, atque Pii IV. Bullam, fidem Romano — Catholicam „ professo praeter enim Facultatem Theologicam, ternae „ Facul-

„ tates

„ Ugyanabban az évben Ernő főherceg parancsára be-
„ kérték a könyvárusoktól az eladó könyvek jegyzékét, s be-
„ tiltottak azokat, amelyek nemkatolikus tant tartalmaztak.
„ Azt az egyet, aki a rendek tartományi székházában árult, és
„ agostai hitvallású nemesek pártfogásától nekibátorodva
„ szembe mert szállni (a rendelettel), a főherceg parancsára
„ számkivetéssel büntették, ha nem engedelmeskednék.

„ Május 23-án elhunyt Haustein Bertalan jogi doktor, ak-
„ egész életében szigorú lutheránus volt. Nemcsak a túlbe-
„ gyónást vetette el, hanem azt is kijelentette, hogy az Oltári-
„ szentséget egyedül csak az veszi fel, aki hallja az átvál-
„ toztatás igéit. Miután hozzátartozói hiába kérték a püspöki
„ től, hogy a Szent István-dóm melletti temetőbe temethessék,
„ meg nem szentelt földbe, gyertyafény és feszület nélkül vit-
„ ték ki. Decemberben követte őt az ugyancsak jogi doktor
„ *Zeppel*, a magas kormányzat kancellárja. Bár túlzottan ked-
„ vezett a nemkatolikusoknak, és helyeselte Luther nézeteit,
„ mivel bebizonyosodott, hogy élete utolsó óráiban elég
„ világos jelét adta igazhitűségének, a püspök megengedte,
„ hogy temetési menetét a Szent Mihály templomba vezessék.

„ Ugyanabban az évben, *Flandér Szop Márton*, bölcselet-
„ és orvostudományi doktor, azelőtt lutheránus, a katolikusok-
„ hoz állt át, hogy a rektori méltóságot viselhesse. Előbb
„ esküt tett a volt rektor kezébe, hogy a katolikus ügyet az
„ egyetem szabályzata értelmében minden erejével elő fogja
„ mozdítani.

„ 1581. 40. lap. *Kőleti Menyhért*, az egyetem kancellárja
„ és a Szent István dóm prépostja a vallás érdekében már az
„ előző évben igyekezett elérni az egyetemen és Ernő főherceg-
„ nél, hogy zárják el mindenki elől az egyetemhez és a tudomá-
„ nyos fokozatokhoz vezető utat, aki nem teszi le I. Ferdinánd
„ reformja és IV. Pius pápa bullája értelmében a római katoli-
„ kus hitvallást. A hittudományi karon kívül ugyanis a többi

„ tates reliquae ab anno 1564. scilicet post recitatum Maxi-
„ miliani II. Decretum nihil Pontificiae Bullae detulerint
„ Effectum itaque Cancellarius hoc anno dedit, vt Decretum
„ de Candidatis Facultatum ad Fidei professionem cogendis,
„ Vniuersitas acciperet ab Ernesto. Primus, qui poenas
„ Decreti non obseruati dedit, Medicinae Candidatus cogno-
„ mento *Eberstorfferus* erat, qui vt professionem fidei declina-
„ ret, Facultati tamen adscriberetur, Vittembergae Doctoratus
„ insignia accepit, atque inde Viennam redux, in Medicam
„ quidem Facultatem recipitur, at mox elicitur, atque fidei
„ Romano — Catholicae professio, nouo Decreto tribus
„ facultatibus imponitur, cassato Maximiliani II. Anno 1564.
„ emanato Decreto.

„ Anno eodem numerus ingens librorum haereticorum
„ apud Bibliopolas Viennenses repertus, opera *Osualdi*
„ *Huttendorfferi* Senatoris, qui mox eodem anno Iudex
„ Ciuitatis meruit, in aulam Episcopalem deportatus, frustra
„ Bibliopolis, et Acatholicis spolia repetentibus.

„ Strenue quoque rem catholicam promouit *Georgius*
„ *Scherer*, Societatis Iesu, qui in Concionibus aulicis, Confessio-
„ nem Augustanam diluere, eneruare etc. eo cum fructu
„ superiore anno coeperat, vt e nobilitate, aeque ac plebe
„ centum aliquot, dimidii anni spatio eiurarent.

„ Ad Annum 1582. pag. 46. die 13. Martii viuere desiit
„ *Beniaminus Löbschütz*, M. Doctor eiusdemque primarius
„ Professor, et Senior, Monitus ab amicis, vt se se Ecclesiae
„ restitueret,

„ három kar 1564., vagyis II. Miksa idézett rendelete óta a „ pápai bullának egyikában sem engedelmeskedett. Ebben „ az évben tehát a kancellár elérte azt, hogy az egyetem el- „ fogadta Ernő rendeletét arra vonatkozólag, hogy a karok „ jelöltjeit szorítsák a hitvallás letételére. Az első, akit e „ rendelet meg nem tartása miatt megbüntettek, *Eberstorff* „ orvosjelölt volt, aki, hogy elkerülje a hitvallás letételét, „ de a karba mégis bekebelezzék, Wittenbergben szerezte „ meg a doktori fokozatot. Onnan Bécsbe visszatérve az „ orvosi karra felvették ugyan, de nemsokára kidobták onnan, „ és a római katolikus hitvallás letételét újabb rendelettel „ tették a három karnak kötelességévé, visszavonva II. Miksa „ 1564-ben kibocsájtott rendeletét.

„ Ugyanabban az esztendőben *Huttenhorffer Oszvald* „ városi tanácsos segítségével, aki még abban az évben város- „ bíró lett, hatalmas mennyiséget szállítottak a bécsi könyv- „ árusoknál talált eretnek könyvekből a püspöki palotába. „ A könyvárusok és a nemkatolikusok hiába követelték vissza „ ezeket.

„ Derekasan küzdött a katolikus ügy érdekében *Scherer* „ György, a Jézus-társaság tagja is, aki az ágostai hitvallás a „ múlt évben tartott udvari szentbeszédeivel akkora sikerrel „ kezdte cáfolni, lezekre szedni stb., hogy féléven belül mind a „ nemesség, mind pedig a nép soraiból százegynéhányan ott- „ hagyták azt.

„ 1582. 46. lap. Március 13-án halt meg *Löbschütz Benjamin* „ orvosdoktor, az orvostudományi kar vezető tanára és rang-

„ eiusdemque Sacramentis ad aeternitatem compareret, „ confusa voce reposuit, nullius se religionis esse, vitamque „ finiit, nullo poenitudinis signo relicto, hinc et funus eius „ alini sepultura elatum.

„ Ad Annum 1585. pag. 49. Protestantes Austriae Status „ iteratis supplicibus litteris ad Archiducem Ernestum, per „ Mareschallum Prouinciae *Ioh. Wilh. Rogendorffium* oblatis, „ liberum Augustanae Confessionis exercitium, etiam illis, „ qui ex Proceribus, Equitibusque Austriae non essent, „ admittendum contendebant. Nihil tamen iis datum, imo „ nouis Decretis sectae vtus, ad quos ille concessione statibus „ facta non pertinebat, est interdictus. Et cum Ministri duo „ *Haunerus*, et *Philippus Barbatus*, Flaccianae Doctrinae „ sparsae rei deferrentur, carceribus aliquamdiu in turri, ad „ Päller — Thor nominata, muctati sub finem Iunii in exsilium „ missi. Pubus etiam ex *Herobali*, quem Loci Dominus „ conduxerat, lutheranus Minister. *Inuersorffers* autem poena „ exsilii, si ad promiscuam concionem verba facere contiuu- „ aret, constituta.

„ Ad Annum 1586 pag. 49. Religionis Catholicae procu- „ randae cura, ad ceteras quoque Austriae Vrbes protensa, „ nusquam earum publico exercitio Lutheranis permisso. „ Cui reformationi licet *Crembsenses* multum obluctarentur, „ *Georgii* tamen *Scherer*, et *Pauli Christani* S. I. Sacerdotum „ opera effectum, vt pubis Ministris, spes haud parua adfui- „ geret iam 40. annis heterodoxae Doctrinae innutritos „ Catholicae fidei restituendos.

„ Tu

„ időse. Barátai intették, hogy lépjen vissza az Egyházba, és an-
„ nak szentségeivel (megerősítve) jelenjék meg az örökké-
„ valóságban. Ő azonban homályos hangon azt válaszolta,
„ hogy semmilyen vallásban sem tartozik, s így az életét minden
„ bánat jele nélkül fejezte be, amiért ehhez hasonló volt a
„ temetése is.

„ 1585. 49. lap. Ausztria protestáns rendei *Roggendorff*
„ *János Vilmos* tartományi főparancsnok útján ismét kérelmet
„ intéztek Ernő főherceghez, hogy az ágostai hitvallás szabad
„ gyakorlatát azoknak is engedje meg, akik nem tartoztak az
„ osztrák főnemesek és lovagok sorába. De semmit sem kaptak,
„ sőt újabb rendeletekkel tiltották meg a felekezet gyakorlá-
„ sát azoknak, akikre a rendeknek tett engedmény nem vonat-
„ kozik. És amikor feljelentettek két lelkészt, *Hausert* és
„ *Barbatus Fülöpöt*, hogy Flaccius tanítását terjesztik, ezek
„ egyideig a Päller-Thor melletti toronyban töltötték börtön-
„ büntetésüket, majd június vége felé száműzték őket. Azt a
„ lutheránus lelkészt, akit a földesúr szerződtetett *Herrnhalsba*,
„ szintén elűzték, az *inzersdorfira* pedig a számkivetés büntetés-
„ sét szabták ki, ha továbbra is vegyes szentbeszédeket fog
„ mondani.

„ 1586. 49. lap. A katolikus vallás gyámolítását Ausztria
„ más városaira is kiterjesztették, sohasem engedve meg a
„ lutheránusoknak, hogy ezekben vallásukat nyilvánosan
„ gyakorolják. Bár a *kremsiek* evvel a reformmal sokáig szembe-
„ helyezkedtek, *Scherer György* és *Christiani Pál* jézustársasági
„ papok segítségével elérték, hogy — miután a lelkészeket
„ elűzték — megcsillant annak a reménye, hogy a már 40 éven
„ át tévhittel táplált embereket vissza fogják adni a katolikus
„ hit-

„ Tumultuatum grauius *Bauaro — Waidhoffii*, quo accurrens „ idem *Schererus* rem catholicam non sine vitae periculo „ propugnabat; turbarum auctores capitis rei pronunciati „ fuere.

„ Eodem Anno, obierunt: *Michaël Lingelius*, *Casparus* „ *Pierpachius* et *Michaël Spitaler*, Med. Doctores, qui Luthero „ penitus imbuti, auctoritate nominis, haud paucos in eius „ traxere Doctrinam.

„ Eodem Anno. Cum Bursarum Superintendentes, „ aut heterodoxi nominarentur, aut eius sectae Nouitii in „ Bursas reciperentur, Archidux Vniuersitatem litteris commo- „ nefecit, vt in emendationem earum rerum omnino incum- „ berent.

„ Ad Annum 1587. *Melchior Kletelius*, Vniuersitatis „ Cancellarius, ac ad D. Stephanum Praepositus, cum Passaui- „ ensis simul in Austria Inferiori Dioecesis Officialis esset, „ non semel per oppida, pagosque profectus, pulsis vndique „ Lutheranis Ministris, rem Catholicam non parum restituit, „ quo Episcopus Neostadiensis creari meruit a Rudolpho „ Imperatore.

„ Ad Annum 1588. pag. 56. Minister Lutheranus *Maxi-* „ *milianus Biber*, A. A. L. .L. Magister, 24. abhinc annis „ per Paulum Eberum creatus, vt e Confessione Augustana „ quaestum sibi faceret, Styriam, Austriamque percursabat, „ ex iocularis cuiusdam, quem deportabat ficti masculi „ caligulis, (quibus pixidulam hostiis refertam occuluit) „ coenam Lutheranam non tam dispensans, quam

„nek. Súlyos zavargás volt *Bajer-Waidhoffon*, ahol a gyorsan „ottermett *Scherer* nem minden életveszély nélkül harcolt a „katolikus ügyért. A zavargás szerzőit fővesztésre ítélték.

„Ugyanabban az évben hunyták el: *Lingel Mihály*, „*Pierpach Gáspár* és *Spital Mihály* orvosdoktorok, akik „Luther által teljesen megfertőzve nevük tekintélyével „sokakat vonzottak az ő tanításához.

„Ugyanabban az évben. Mivel a burzák felügyelőinek „vagy tévhitüeket neveznek ki, vagy ilyeneket vesznek fel „új tagoknak a burzába, a főherceg levélben intette az egyete„met arra, hogy ezeket az ügyeket mindenképpen igyekezzenek „rendezni.

„1587. *Khlesl Menyhert*, az egyetem kancellárja és a „Szent István-dóm prépostja, minthogy egyúttal a passaui „püspökség egyházi egyesbiraja is Alsóausztriában, nem „egyszer körüljárta a községeket és falvakat, mindenünnen „elüzte a lutheránus lelkészeket, s ezzel a katolikusok helyzetét „visszaállította, amivel kiérdemelte Rudolf császártól, hogy „kinevezte őt bécsújhelyi püspöknek.

„1588. 56. lap. *Biber Miksa*, lutheránus lelkész, a szabad „tudományok mestere, akit 24 évvel ezelőtt Eber Pál ava„tott, hogy az ágostai hitvallason pénzt keressen, beutazgatta „Stájerországot és Ausztriát, s valami magával hordozott „férfi játékbábu nadrágjából (mellyel az ostyákkal teli sze„lencét leplezte) a lutheránus úrvacsorát nem annyira kiosz-

„ velut Agyrta diuenditans. Dum Viennae quoque in Suburbio, „ cui hodie ab *Auxiliatrice Virgine* nomen, id ageret, a Magistra- „ tu ciuico, cum vxore comprehensus, in custodiam traditus „ est vbi opera Kleselii religionem catholicam amplexus, „ longiores post carceres, posthac librario commercio vitam „ toleravit.

„ Ad Annum 1594. pag. 68. vitere desiit *Ioannes Nasbeck*, „ Antistes Viennensis. Hic viginti annos omnino religione „ Catholica, Vienna, mediam partem, Lutheri dogmate, „ corrupta, tutandisque Ecclesiae Romanae sacris, indefesse „ desudauit.

„ Ad Annum 1595. pag. 70. Non leui terrore Viennam „ impleuit rusticorum vtriusque Austriae tumultus, ob negatam „ Augustanae Confessionis libertatem, pulsos Euangelicos „ Pastores, etc. arma arripientium. Hi, icto inter se foedere, „ et in turmas collecti, Parochos e Paroeciis eiecerunt, furo- „ remque per vicinas Viennae regiones circumtulere. Sopiendo „ tumultui a Matthia Archiduce Viennenses copiae, et Aca- „ demicus manipulus collectus, qui obsidentes vrbem rusticos „ dispulere, deinde in campis *Wilhelmspurgensibus* collectos, „ magna clade adfecere: dilapsi exinde in domos suas „ plerique: tumultus auctores Viennae supplicio adfecti; „ caeteri, qui capi potuerunt, abscisis auriculis, vbi quietem „ iurarunt, ad sua remissi sunt.

„ Ad

„ totta, mint inkább amolyan szemfényvesztő módján árulta. „ Amikor ezt Bécsben, a marapság a *Segítő Szűzről* (Maria „ Hilf) elnevezett elővárosban is megtette, a városi hatóság „ felesége vel együtt elfogatta, átadta őrizetbe, ahol hosszú „ fogság után Khlesl segítségével magához tette a katolikus „ vallást, s azontúl mint könyvkereskedő tengette az életét.

„ 1594. 68. lap. Meghalt *Neubeck János* bécsi püspök. „ Fáradhatatlanul és valóban katolikus hittel kezdett húsz „ éven át azért, hogy a római egyház vallásának őrizze meg „ Bécset, melyet már felerészben megfertőztek Luther tanai.

„ 1595. 70. lap. Nem kis ijedtséggel töltötte el Bécset „ Alsó- és Felsőausztria parasztjainak zavargása, akik fegy- „ vert ragadtak az ágostai hitvallás szabadságának a megtaga- „ dása és az evangélikus lelkészek elűzése miatt. Szövetségre „ léptek egymással, és csoportokba verődve kiűzték a plébá- „ nosokat plébániáikról, és kitöltötték dühüket a Beccsel „ szomszédos vidéken. Mátyás főherceg egybegyűjtötte a „ zavargás lecsendesítésére a bécsi csapatokat és az egyetemi „ zászlóaljat, akik a várost ostromló parasztokat, szétszórták, „ majd miután azok a *wilhelmburgi* mezőn újra egybegyűltek, „ nagy vereséget mértek rájuk. Ezután a legtöbben haza- „ tértek. A zavargás szerzőit Bécsben megbüntették, a többie- „ ket, akiket el tudtak fogni, miután nyugalmat fogadtak, „ fülüket levágva haza engedték.

„ Ad Annum 1590. pag. 71. Vti per Austriam omnem, ita „ Viennae Acatholici, res Sectae suae strenue promouebant. „ Domo Prouinciali ad Concionem, a Verbi Ministro palam „ iterum declamatum: atque a confluo passim Lutherano „ populo, inibi preces ad Deum, pro auertendo bello Turcico „ fusae, ab ordinibus superioris Austriae liberum religionis „ exercitium popularibus concessum, quibus tamen seueris „ mandatis a Matthia Archiduce obuiam itum. Praeterea idem „ obiiri, et disquiri Scholas triuiales ab officiali ad D. Stephani, „ et Theologiae Facultatis Decano, mandauit. Anno hoc 1596. „ bini Scholarum Rectores, qui Lutheri addicti erant, exesse „ iussi, haereticis pueris libelli erepti; *Petri Canisii* Catechismus „ introductus etc.

„ Ad Annum 1598. pag. 73. *Osualdus Koffler*, Flaccianae „ Sectae Assecla, cum Scribae, Sollicitatorisque titulo Vni- „ uersitati subesset, in quaestionem vocatus, Flaccianae haereseos „ damnatus, et distributae per nobilium, aeque ac Ciuium „ Domos coenae conuictus, carceribus et pecuniaria castigatus „ mulcta, demum in exilium actus est.

„ Ad Annum eundem pag. 74. *Ioannes Schuerizeualler*, „ I. V. D. (vide sup. ad annum 1578) pro munere Caesarei „ apud Vniuersitatem Superintendentis, inter alios Candidatos „ nominatus est. His tamen omnibus praeteritis Superintendens „ renunciatus est Paulus Scauer etc.

„ Ibi-

„ 1590. 71. lap. A nemkatolikusok mind az egész Ausztriá-
„ ban, mind Bécsben derekasan előmozdították felekezetük
„ ügyét. Prédikátoruk nyíltan beszédet mondott a tartományi
„ gyűlés házában, és a mindenünnen egybesereglett lutheránus
„ nép ugyanott könyörgött Istenhez, hogy hárítsa el a török
„ támadását. Felsőausztria rendei szabad vallásgyakorlatot
„ engedtek a népnek, amivel azonban Mátyás főherceg
„ szigorú intézkedésekkel helyezkedett szembe. Azonkívül
„ ugyancsak ő panaszolta meg, hogy a Szent István-dóm
„ officiálisa és a hittudományi kar dékánja járja be, és kutassa
„ át az elemi iskolákat. Ebben az 1596. esztendőben kipuran-
„ colták két lutheránus iskolaigazgatót, az eretnek gyerme-
„ kektől elvették könyveiket; bevezették *Canisius Péter*
„ katekizmusát stb.

„ 1598. 73. lap. *Koffler Ozsvát*, Flaccius felekezetének
„ követőjét, minthogy az egyetem jegyzője és pénzbe-
„ szedője volt, kérdőre vonták. Elítélték Flaccius eretneksége
„ miatt. Rábizonyult, hogy nemesi és polgári házakban egyu-
„ ránt úrvacsorát osztott, a miután ezért fogsággal és pénz-
„ bírsággal büntették, végül számkivetésbe küldték.

„ Ugyanazon évvel kapcsolatban a 74. lapon *Schwarzen-*
„ *thaller János* jogi doktort hozták szóba (lásd fentebb az 1578.
„ évnél) más jelöltek mellett az egyetem császári felügyelői
„ tisztére. Valamennyiük mellőzésével azonban Sauer Pált
„ nyilvánították felügyelőnek stb.

„ Ibidem Ioannes Schwartzentallerus I. V. Doctor, „ rerum Vniuersitatis peritissimus etc. etc.

„ Ad Annum 1600. pag. 77. Acatholici bellorum confisi „ turbis, liberum omnibus Austriae locis Augustanae Confessi- „ onis exercitium repetitis vicibus vrgent. At praeclaro Mat- „ thiae Archiducis zelo factum, vt non modo impetrarent „ nihil, sed religio Catholica per vtramque Austriam, et „ Viennae potissimum, ac magis magisque firmaret. Iam inde „ a pacato rusticorum tumultu, Catholici Paraeciis restituti „ Pastores, erepta Luthericolis fana, pulsi Ducalibus Vrbibus „ Sectarum Ministri: Viennae quoque inhibitum, ne Academi- „ corum, aut Ciuium quisquam, vt antehac in Inerstorff „ excurreret: Lintzium a Matthia Societas Iesu introducta; „ ab Vniuersitate Romanae fidei Iurisperiti, Ludorumque „ Rectores, pulsa heterodoxia, eandem in Vrbem submissi. „ Denique ne ab Acatholicis Scholaribus ex Styria, Carinthia, „ Carniola pulsis, Viennensis Vniuersitas detrimentum in „ Religione caperet: Matthiae mandato Professoribus, Bursa- „ rumque Superintendentibus seuerissime iniunctum, ne „ quem in Scholas, Bursarumque contubernium reciperent, „ nisi quem praemisso examine sanae religionis esse cons- „ titerit.

„Ad Annum 1606. pag. 82. Suborta, Rudolphum Caesarem „ inter, et Matthaum Archiducem dissensione, Augustanae „ Confessionis status, hac vsi occasione, religionis suae exercitii- „ um apud vtrosque vrgebant, et sua in Catholicos

„ or-

„ Ugyanott Schwartzenthaller János, mindkét jog doktora, „ az egyetem ügyeinek alapos ismerője stb. stb.

„ 1600. 77-ik lap. A nemkatolikusok bizva a háború „ idők zavaraiban, ismételten sürgetik Ausztria valamennyi „ helysége számára az ágostai hitvallás szabad gyakorlatát. „ Am Mátyás főherceg kiváló buzgólkodása folytán az történt, „ hogy nemcsak semmit sem értek el, hanem a katolikus vallás „ mind Felső-, mind Alsóausztriában, és főként Bécsben egyre „ inkább megerősödött. A katolikus lelkipásztorok már a pa- „ ranztok kecsegtetett zendülése óta visszakerültek plébániáik- „ ra, visszavették a lutheránus lakosoktól a templomokat, a her- „ cegi városokból kiűzték a szektak lelkészeit. Bécsben is „ megtiltották, hogy az akadémikusok, vagy a polgárok közül „ bárki is kijárjon Inzersdorfba, mint azelőtt. Mátyás letele- „ pítette a Jézus-társaságot Linzben; ugyanabba a városba, „ miután a tévhitűeket elűzték, az egyetem római hitű jogtu- „ dósokat és iskolaigazgatókat kuldött. Végül nehogy a Stájer- „ országból, Karintiából, Krajnából elűzött nemkatolikus „ diákok révén a bécsi egyetem vallási szempontból kárt szen- „ vedjen, Mátyás rendelete szigorúan kötelességévé tette a „ tanároknak és a burzák felügyelőinek, hogy senkit se vegye- „ nek fel az előadásokra és a burzák közösségébe, akiről elő- „ zetes vizsgálat útján meg nem győződtek, hogy igaz vallású. „ 1606. 82-ik lap. Miután Rudolf császár és Mátyás főherceg „ között ellentét keletkezett, az ágostai hitvallásu rendek „ kihasználták ezt az alkalmat, s mindkettőnél sürgették „ vallásuk szabad gyakorlatát. Felhorták

„ ordines grauamina adferebant, vt vel a dissentientium „ alteratro Principum illud extorquerent, quod tanta hactenus „ constantia denegatum; Ordines contra Catholici, Archiduci „ libellum aduersus heterodoxos porrexere.

„ Ad Annum 1607. pag. 82. die 22. Apr. Collegium „ Societatis Iesu inopinis flammis conflagrauit, Acatholicorum „ et malevolorum Viennensium is erat rumor: Iesuitas de „ industria ignem aedibus suis subiecisse, vt Ciuitatem, quam „ heterodoxi multi incolerent, vna concremarent.

„ Ad Annum 1609. pag. 85. Fracta tandem vtriusque „ Principis in deroganda Acatholicorum postulatis, constantia „ Rudolphus quidem *Maiestatis Diploma* die 11. Iulii sub- „ scripsit; Matthias vero quod Acatholici Austriae ordines, „ non modo Iuramentum fidei, nisi confirmata, extensaque „ ad Statum ciuicum Augustanae Confessionis concessione, „ recusarent; sed eam omnino ad Hornam collecti, armis „ vrgerent, libertatem eam certis conditionibus 21. Martii „ 1609. permisit; Passauiensi ac Viennensi Episcopis, et „ Nuncio Apostolico reclamantibus. Indulto religionis „ exercitio, reducti sunt in *Hernhals*, *Inzersorffium*, aliaque „ oppida Lutherani Ministri, tanto Nobilium, ac promiscuae „ plebis, per eam aestatem affluxu, vt non raro decem millia „ Auditorum numerarentur. Penetrauit ea sentiendi viuendique „ licentia, et in Senatum, populumque Academicum, adeo, „ vt haud pauciores heterodoxi orthodoxis, binis praecipue „ in Facultatibus

„ cen-

„a katolikus rendek elleni sérelmeiket is, hogy legalább „a szembenálló fejdelmek egyikéből csikarják ki azt, amit „oly kitartóan megtagadtak eddig nekik. A katolikus rendek „viszont a tévhitűekkel szemben adtak be feliratot a fő„hercegnek.

„1607. 82-ik lap. Apr. 22-én a Jézus társaság kollégiuma „hirtelenül lángba borult. A bécsi nemkatolikusok és rossz„indulatúak között az a hír járta: a jezsuiták maguk gyúj„tották fel épületeiket, hogy egyúttal elhamvasszák azt a „várost, amelyben sok tévhitű lakott.

„1609. 85-ik lap. Miután végül is mindkét fejedelem ki„tartása megtört a nemkatolikusok követeléseinek meg„tagadása tekintetében, Rudolf július 11-én *felségleveleit* „írt alá, Mátyás pedig, mivel Ausztria nemkatolikus rendei „nemcsak a hűségeskút tagadták meg tőle, ha meg nem erősíti, „és ki nem terjeszti az ágostai hitvallás szabadságát a pol„gári rendre, hanem Hornban összegyűlve ezt fegyveresen „is sürgették, 1609. márc. 21-én bizonyos feltételek mellett, „a passaui és bécsi püspök, valamint az apostoli nuncius „tiltakozása ellenére engedélyezte ezt a szabadságot. Miután „a szabad vallásgyakorlatot engedélyezték, *Herrnkalsba*, „*Inzersdorfba* és más községekbe azon a nyáron a nemesek„nek és vegyes népességnek akkora csődülete mellett hozták „vissza a lutheránus lelkészeket, hogy nem ritkán tízezer „hallgatót is összeszámoltak. A vélekedésnek és életnek ez a „szabadossága behatolt az egyetemi tanácsba és a polgárság „soraiba is, olyannyira, hogy főként két karon a tévhitűek

„ cesserentur. Aduersum haec zelare Catholici, e Cathedris „ Lutheranos edocere errores etc. quo factum, fauente Catholicis „ Mathia Rege, ne suita Sacra Viennae ex integro pessumirent. „ Haud multo post Acatholici libri interdicti, et per omnes „ officinas visitatio est instituta.

„ Ad Annum 1610. pag. 89. Auctor erat *Klesilius* „ Matthiae Regi, vt Iesuitae apud Vniuersitatem Philoso- „ phicum cursum praelegere iuberentur, e quo fore sperabat, „ vt Iuuentus inter *litteras, Romanis quoque sacris, et pietate* „ adolesceret, quod et, per Commissarios tentatum; verum „ cum ex mente quatuor Facultatum responderetur. Inductio- „ nem hanc cursus Philosophici a Patribus Societatis Iesu „ tradendi esse aduersum Vniuersitatis fundationem, et Dec- „ retum Maximiliani II. Anni 1573. praeterea rixas, et turbas „ inde orituras, etc. Matthiae tempori cedendum ratus, „ introductionem illam vrgere desiit.

„ Ad Annum 1614. pag. 101. Pulsus est iussu Caesaris „ Euangelii Lutherani Praeco ex S. Vdalrici in Suburbio „ Ecclesia, quem eo conduxerat Austriae Inferioris Equitum „ ex Statu *Dominus a Buchaim*, ne quidquam acatholico Statu „ obstrepante.

„ Ad Annum 1615. pag. eadem. Cum multa Anno 1608 „ ad intertenendum suum militem Status Acatholici contraxis- „ sent debita, quae iam expungere nequirent: rogarunt, vt in „ iis soluendis a Catholicis iuuentur, alias se cassam, seu

„ aeris-

„ száma semmivel sem volt kisebb az igazhitűekénél. Ez ellen „ buzgólkodtak a katolikusok, hogy t. i. a lutheránusok a tan- „ székeken tévedéseket hirdetnek stb. Így történt, hogy mivel „ Mátyás király kedvezett a katolikusoknak, az ősi vallás nem „ ment Bécsben teljesen tönkre. Nem sokkal később be- „ tiltották a nemkatolikus könyveket és valamennyi nyomdában „ vizsgálatot tartottak.

„ 1610. 89-lap. *Khlesl* tanácsolta Mátyás királynak, hogy „ parancsolja meg a jezsuitáknak, ők adják elő az egyetemen a „ bölcseletet. Ettől azt remélte, hogy a fiatalság *a tudomá-* „ *nyokkal együtt a római katolikus vallásban és a vallásosságban* „ is gyarapodni fog, amit biztosok útján is megkísérelt elérni. „ De amikor a négy kar vélekedése alapján azt válaszolták „ neki, hogy ennek a Jézus-társaság atyái által tartandó böl- „ cseleti tanfolyamnak a bevezetése ellenkezik az egyetem „ alapítólevelével és II. Miksa császár 1573-ik évi rendeleté- „ vel, továbbá, hogy veszekedések és zavargások támadnak „ majd belőle stb., Mátyás úgy vélte, engednie kell a kornak, „ s elállt attól, hogy sürgesse annak bevezetését.

„ 1614. 101-ik lap. A császár parancsára a nemkatolikus „ rendek legcsekélyebb ellenkezése nélkül elűzték a kül- „ városi Szent Udalrik templomból azt a lutheránus prédi- „ kátort, akit oda *von Bachaleb úr*, alsóausztriai lovag szer- „ ződtetett.

„ 1615. ugyanazon a lapon. Miután 1606-ban a nemkatoli- „ kus rendek katonaságuk fenntartására sok adósságot vettek „ magukra, amit már nem tudtak törleszteni, azt kívánták, „ hogy a katolikusok segítsenek nekik törleszteni, mert „ különben

„ aerarium separaturos. Res ad Principem delata, ut ipse sta-
„ tuat.

„ Ad Annum 1616. et 1617. pag. 103. et seqq. Ad cursum
„ Philosophicum praelegendum in Vniuersitatem Iesuitae
„ introducti sunt, cum illi Collegium ipsum suum, quo ad
„ Lectiones suas omnes vniri, atque incorporari penitus Vni-
„ uersitati maluissent.

„ Ad Annum 1619. pag 122. Acatholici vtriusque Aust-
„ riae Status, non modo cum Bohemis colludebant, sed fidei
„ iuramentum Ferdinando se praestaturos refractarie nega-
„ bant. In Inferiori Austria occultae sectariorum reliquiae
„ caput erigere, et omnia ad tumultum spectare. Adductus ad
„ haec in Austriam a Thurnensi Comite exercitus: Vienna ipsa
„ obsidione tentabatur, Ciues Viennenses, cum non pauci-
„ Lutheranae Sectae Capitibus de admittendo Thurnensi Co-
„ mite, vt ante conuenerat, iam conferebant; eousque impu-
„ dentiae progressi, vt Oratore Andrea Thonradl iniquissima
„ quaeque a Ferdinando Rege postularent. Superior maximam
„ partem acatholica Austria, vti commeatu bellico contribules
„ fidei Bohemos iuuabat: ita abdicatis Ferdinando fidis Prae-
„ sidibus, factionis suae Magistratum creauit, occupatis arce
„ Linzensi, et aliis. Verum ex his Ferdinandus II. gloriose est
„ eluctatus: dum enim foris Thurnensis Comes obsidionem vr-
„ get, intra Viennam praesidio vacuam Acatholici Ordines in
„ Principem impudentius insurgunt: inopinus Vrbem ingressus
„ est *Gebhardus* Suttlerius cum

500.

„ ők a kasszát, vagyis a kincstárat különválasztják. A dolgot „ felterjesztették az uralkodó elé, hogy ő döntsön.

„ 1616. és 1617. 103. skk. lapok. A jezsuitákat behoz- „ ták az egyetemre, hogy ott előadják a bölcseleti tantárgya- „ kat, bár ők jobb szerették volna, ha mindenki kollegiumuk- „ ban gyűlt volna össze az előadásaikra, és így teljesen bekebe- „ leztek volna őket az egyetembe.

„ 1619. 122-ik lap. Mind Felső-, mind Alsóausztria nem- „ katolikus rendei nemcsak összejátszottak a csehekkel, hanem „ nyakasan megtagadták Ferdinándnak a hűségeskűt. Alsó- „ ausztriában felütötték fejüket a szektások titkos marad- „ ványai, és minden jel a lázadásra mutatott. Tetejébe még „ Thurn gróf Ausztriába vezette seregét; magát Bécset is „ ostromolták, a bécsi polgárok a lutheránus párt nem egy „ főemberével már arról tárgyaltak, hogy engedjék be Thurn „ grófot, mint már ebben előzőleg megegyeztek. Olyan vak- „ merőségre vetemedtek, hogy szószólójuk, Thonradl András „ által Ferdinánd királytól a legigazságtalanabb feltételeket „ követelték. A nagyobb részt nemkatolikus Felsőausztria a „ seregek átvonulását megengedve segítette cseh hitsorsosait. „ Így miután Ferdinánd hű vezérei lemondtak, elfoglalta „ Linz várát és másokat, s pártjának élére hatóságot is álli- „ tott. Ám mindezt II. Ferdinánd dicsőségesen átvészelte. „ Míg ugyanis kívülről Thurn gróf ostroma szorongat, az ol- „ talom nélkül maradt Bécsen belül pedig a nemkatolikus „ rendek szemtelenül támadják az uralkodót, hirtelen a „ városba jött 500 katonájával *Santilirius Gebhard*.

„ 500. militibus, a Dampierio submissus, Vrbsque obsidione „ liberata est.

„ Ad Annum 1621. pag. 135. Acatholici Austriae Ordines, „ iam in gratiam Caesaris recepti, quod aerarii inopia in per- „ soluendo milite, quem in subsidium tumultuantis Bohemiae „ conscripserant, premerentur, ad Catholicos Status subsidii „ caussa recurrere: discussum id multa diligentia, et a Facultate „ Theologica rogata sententia, ab iisdem Catholicis: An salua „ conscientia annuere huic petitioni possint; cum miles iste „ contra Caesaream Maiestatem, et contra Catholicam religi- „ onem militauerit.

„ Ad Annum 1622. pag. 143. seqq. Facta est Societatis „ Iesu vnio, cum Vniuersitate, eiusque viuum, legitimumque „ membrum die 10. Nouembr. a Commissariis Caesareis re- „ nunciata, publico in Vniuersitatis Consistorio.

„ Ad Annum 1624. pag. 157. De purganda Lutheri erro- „ ribus Austria Caesar serio cogitare coepit. Quare Sectarios „ Praedicantes omnino arceri voluit, monitis coeteris per Ma- „ gistratum Ciuibus, vt qui Catholicis accedere nollent, libere „ solum verterent. Obsecutus Caesaris mandato praeprimis „ Senatus Viennensis, qui ea sub specie, quod Catholicis Sa- „ cerdotibus per Lutheranos Ministros necessaria ad vitam „ tolerandam subtraherentur, exercitium omne, in Vrbe Vien- „ nensi Caesaris nomine Praedicantibus interdixit, vetitumque „ seuerissime, ne quis Vienna ad concionem Protestantium in „ Herrahab

„ er-

„akit Dampierre küldött, és így a város felszabadult az „ostromzár alól.

„1621. 135-ik lap. Ausztria nemkatolikus rendei, akiket „a császár már kegyeibe fogadott, mivel a csehországi fel„kelés megsegítésére felfogadott katonaság fizetésére a „kincstárat kiürítették, a katolikus rendekhez fordultak se„gítség végett. Az ügyet hevesen vitatták, s a katolikusok a „hittudományi kar véleményét kérték ki: vajon jó lelkiis„merettel eleget tehetnek-e ennek a kérelemnek, minthogy az „a katonaság, a császári Felség és a katolikus vallás ellen „harcolt.

„1622. 143. skk. lapok. Megtörtént a Jézus-társaság „egyesítése az egyetemmel, és a császári megbízottak novem„ber 10-én az egyetem nyilvános ülésén kihirdették annak „élő és törvényes tagjául.

„1624. 157-ik lap. A császár komolyan elhatározta, „hogy Ausztriát meg kell tisztítani Luther tévedéseitől. „Ezért teljesen el akarta tiltani a szektás prédikátorokat, „a többi polgárt pedig hatóságilag arra akarta figyelmez„tetni, hogy aki nem akar a katolikusokhoz csatlakozni, „szabadon hagyja el az országot. A császár parancsának „mindenekelőtt a bécsi városi tanács engedelmeskedett. Ezen „a címen, hogy a lutheránus lelkészek miatt a katolikus pa„pok elveszítik megélhetésüket, a császár nevében Bécs váro„sában megtiltott a prédikátoroknak mindennemű vallás„gyakorlatot, és szigorúan megtiltotta, hogy bárki is kijárjon „Bécsből.

„ excurreret. Decretum istud Caesareum et Vniuersitatis sub-
„ditis a Rectore Magnifico promulgatum. Repertus non ita
„ multo post ex Academicis non nemo Medicinae Doctorum
„ *Matthaeus Richter*, qui quod, in Decretum peccasset, 100.
„ Imperialium mulcta, sibi a Rectore Magnifico imposita, de-
„ lictum luit.

„ Ad Annum 1625. pag. 162. seqq. Pulsi sunt Ministri
„ Lutherani ex latibulis suis *Herubali* et *Inzersdorff*. Viennensi-
„ bus etiam Acatholicis Ciuibus iterum e Senatu auctoritate
„ Caesaris mandatum: *cedere, aut Catholice credere*, quod tamen
„ subinde mandatum mitigatum, permisso Protestantibus con-
„ uersionis spatio, ea lege, vt interea conciones, instructio-
„ nesque Catholicorum adirent. In Superiore Austria impera-
„ tum, vt Acatholici, aut ad veterem Catholicam religionem
„ redirent, aut solum verterent, quo fine denominati Commis-
„ sarii.

„ Ad Annum 1626. pag. 174. seq. Superioris Austriae
„ Acatholici rusticolae, seueritatem reformationis causati, pa-
„ lam tumultuabantur, ac in 70000. collecti, ciuili bello Pa-
„ triam defoedabant: sed qui Duce *Pappenheimio Comite* 24.
„ Nouembris insigni ad S. Annae montem prelio prostrati
„ sunt, in quo supra 300. occubuere, caeteri Caesaris clemen-
„ tia implorata, ad sua rediere.

„ Eodem Anno: Continuata Inferioris Austriae reforma-
„ tio. Ipsi quoque expurgandae Vniuersitati cura maxima ad-
„ hibita. Datum eam ob

„ *Herrnhalsin* a protestansok prédikációira. Ezt a császári „ rendeletet a rector magnificus az egyetem polgárainak „ is kihirdette. Nem sokkal később rajtakapták az egyetemiek „ közül *Rucker Mátét*, a jónevű orvosdoktort. Mivel vétett a „ rendelet ellen, a rector magnificus által kiszabott 100 „ császári arany pénzbírsággal lakolt vétségéért.

„ 1625. 162. skk. lapok. A lutheránus lelkészeket elűzték „ *herrnhalsi* és *inzersdorfi* rejtekhelyeikről. A városi tanács a „ császár nevében újból meghagyta a bécsi nemkatolikusoknak „ *cedere, aut catholice credere* (távozni, vagy katolikus módon „ hinni,) de ezt a parancsot közben enyhítették, időt engedve „ a protestánsoknak a megtérésre, azzal a kikötéssel, hogy köz- „ ben eljárjanak a katolikus szentbeszédekre és oktatásokra. „ Felsőausztriában megparancsolták, hogy a nemkatolikusok „ vagy térjenek vissza a régi katolikus vallásra, vagy hagyják el „ az országot. Evégett biztosokat neveztek ki.

„ 1626. 147 skk. lapok. Felsőausztria nemkatolikus pa- „ rasztjai, a reformáció szigorát okolva nyíltan lázadoztak, és „ mintegy 70 000-en egybegyűlve elrúttították a hazai polgár- „ háborúval. De november 24-én az Annaberg mellett le- „ folyt csatában *Pappenheim gróf* vezérletével vereséget mértek „ rájuk. Itt több mint 300-an elestek, a többiek pedig a „ császár kegyelméért könyörögve hazatértek.

„ Ugyanabban az évben tovább folytatódott Alsó- „ ausztria megreformálása. Nagy gonddal tisztították meg ma- „ gát az egyetemet is. Evégett a császár

„ causam a Caesare Decretum, quo Vniuersitatem ex solis „ Catholicis membris constari sanciebat, solum vertere iis „ iussa, qui ad ritus Romanos accedere recusarent. Vniuer- „ sitatis in Tabulis sequens Acatholicorum eidem sub ea ad- „ huc tempora adscriptorum Catalogus exstat: Ioannes Vim- „ passinger, Petrus Hueber, Kazpellis, Reinhardt, Höffleiner, „ Zainpaumb, Scherbäckl, Val. Rüner, Wilh. Reiger, Ioh. „ Linck, Christ. Halfner, Marc. Schnevogel, Andr. Polser, „ Esaias Mayr, Georg Würzl, Melchior Sigl, Ioh. Erh. Sigler „ Ioh. Diebold, Ioh. Muschler, Andr. Conrad, Matth. Frid- „ rich, Wolg. Kielfl, Ioh. Zobl, Ioh. Ios. Zimmermann, Ioach. „ Hochmann, Abrah. Suttinger, Matth. Pauer, Magister Klueg, „ quorum pars nonnulla Iuris Consulti et Pragmatici, „ caeteri plerique Medicinae Doctores, quibus accessere vidua „ Valteri Medicinae Doctoris Pierdimpfflin, et Weissin.

„ Atque vt non tam cogi viderentur, quam volentes ad „ orthodoxam fidem traduci, totus hic Acatholicorum mani- „ pulus in tres diuisus partes scribitur, quorum singulis sui ab „ Vniuersitate dati sunt Commissarii, quibus cum de Religionis „ negotiis, et controuersiis tractarent.

„ Eodem Anno: Decretum a Caesare renouatum, vt cuius „ nulli posthac Iuris Medicinaeque praxim Viennensi in Vrbe „ exercere liceret, qui earundem Facultatum gremio adscrip- „ tus non esset: ea anim vel maxime de causa heterodoxorum „ in Vniuersitate numerus accreuerat, quod praeco-

„ pri-

„ rendeletet bocsájtott ki, amellyel szentesítette, hogy az „ egyetemnek csak katolikus tagjai lehetnek, s megparancsolta, „ hogy hagyják el az országot azok, akik visszautasítják a „ római katolikus valláshoz való csatlakozást. Az egyetem „ levéltárában megvan azoknak a nemkatolikusoknak követ- „ kező jegyzéke, akiket még ebben az időben bekebelezték: „ Wimpassinger János, Hueber Péter, Kazpellis, Reinhardt, „ Höffleitner, Zalupaumb, Scherhäckl, Räner Bálint, Reiger „ Vilmos, Linck János, Haffner Keresztély, Schnevogel Mark, „ Polner András, Mayr Izaiás, Wärzl György, Sigl Menyhért, „ Sigler János Erhardt, Diebold János, Muschler János, Conrád „ András, Fridrich Máté, Kieffl Farkas, Zolb János, Zimmer- „ mann János József, Hochmann Joakim, Suttinger Abraháin, „ Pauer Máté, Klueg magister: ezeknek nem kis részre jogász „ és törvénytudó, a többiek javarészt orvosdoktorok, akikhez „ járul még Pierdimpflinn Walter orvosdoktor özvegye és „ Weissin.

„ És nehogy úgy tűnjék, mintha kényszeritenék őket, „ hanem inkább, hogy saját akaratukból lépnek át az igaz „ hitre, a nemkatolikusoknak ezt az egész csoportját három „ részre osztották, s mindegyik mellé adott az egyetem egy-egy „ megbizottat, hogy tárgyaljanak velük vallási ügyekről és „ kérdésekről.

„ Ugyanebben az évben: A Császár felújította azt a ren- „ deletet, melynek értelmében senkinek sem szabad Bécs „ városában jogi és orvosi gyakorlatot folytatnia, aki nem „ bekebelezett tagja ugyanezeknek a karoknak. Mert a nem- „ katolikusok száma főként amiatt nőtt meg az egyetemen, „ hogy a gyakorlatra jo-

„ priuilegium a Mareschalico Aulae tribunali impetrarent, „ tamensi Academica statuta non sequerentur.

„ Ad Annum 1627. pag. 181. Hoc Anno effectum, vt e „ recensitis proxime Acatholicis plerique ad Catholicorum „ castra transirent, vndecim solum nempe: Andreas Dalner, Ioh. „ Linck; Iuris Doctoribus; Iohanne Scherhäckel, Reinhaldl. „ Suttinger, Zimmermann, Pauer, Zobl, Kieffl, Medicis, et „ Domina Pierdimpflin pernicacibus, qui Iuribus, Priuilegiis „ Academicis exclusi, inde ab Excelso Regimine Caesareis „ terris iussi sunt exesse.

„ In Austria quoque magnis progressibus Catholica reli- „ gio vndique restituta, abesse grauissimae poenae commina- „ tione iussi Praedicantibus, qui etiam num in arcibus Aca- „ tholicorum latebant; statuto etiam ipsis Austriae ordinibus „ termino, qui nisi ad Orthodoxam fidem redirent, solum ver- „ terent.

„ Ad Annum 1631. pag. 195. Datae sunt ab Excelso Re- „ gimine ad Academicum Senatum litterae, quibus haereticorum, si qui membris Academicis in seruitiis essent, nomina „ in catalogum relata ad se referrent, mandabatur.

„ Ad Annum 1650. pag. 265. Vt vetus religio in totam re- „ duceretur Austriam, quam non paucae adhuc Protestantium „ reliquiae incolebant, severe sanxit religiosus Caesar Ferdi- „ nandus III.

„ gosító kiváltságot megszerezték a főudvarmesteri hivatalból, „ jóllehet az egyetem szabályzatában foglaltaknak nem tettek „ eleget.

„1627. 181. lap. Ebben az évben történt, hogy a fentebb „ említett nemkatolikusok legtöbbje átment a katolikusok tá„ borába. Csak tizenegyen maradtak makacsok, mégpedig: „ Dalner András, Lánck János jogi doktorok; Scherhäckl János, „ Reinhardt, Suttinger, Zimmermann, Pauer, Zobl, Kieffl „ orvosok és Pierdimpfflin asszony, akiket kizártak az egyetemi „ kiváltságokból, s azután a magas Kormányzat megparancsolta, „ hogy a császárság területét hagyják el.

„ Ausztriában is nagy haladást tesz mindenfelé a katolikus „ vallás visszaállítása, miután súlyos büntetés terhe mellett „ megparancsolták, hogy távozzanak a nemkatolikusok váro„ ban még mindig is rejtőzködő prédikátorok. Maguknak az „ osztrák rendeknek is határidőt szabtak, hogy ha addig „ nem térnek vissza az igaz hitre, cseréljenek hazát.

„ 1631. 195. lap. A magas Kormányzat levelet intézett az „ egyetemi tanácshoz, s ebben megparancsolta, hogy jegy„ zékbe foglalják azoknak az eretnekeknek a nevét, akik eset„ leg az egyetem tagjainak szolgálatában állnak, s ezt küldjék „ el neki.

„ 1650. 265. lap. Avégett, hogy az egész Ausztriában, „ ahol még elég sok protestáns lakos maradt, újból bevezessék „ a régi vallást, a vallásos III. Ferdinánd császár szigorúan „ elrendelte, hogy azokat, akik nem hajlandók a katolikus val-

„ exilio mulctandos eos, qui ad Catholicos ritus transire dei-
„ rectarent. Delecti eam in rem Commissarii complures, qui
„ Austriam cum Iesuitis obirent, et infelici lolio repurgarent.
„ Septingenti a solis Iesuitis ad suitam religionem reducti le-
„ guntur, interque eos *Pontii ad Leythan Dominus Comes Traut-*
„ *mansdorff* cum Dynastia tota. Datae etiam Caesaris litte-
„ rae ad Vniuersitatem 28. Nouembris 1652. quibus, ei ite-
„ rato ius perquirendi in Haereticos Libros per omnes Viennen-
„ sis Vrbis officinas aperit, et demandat.

Haec itaque historica Vrbis et Vniuersitatis Vindobonen-sis Analecta clarissime euincunt Ioannem Sambucum, Medi-cum Nostrum, nobili stemmate Hungarico natum, sacris Pro-testantium fuisse addictum, et epitaphio publico honoratum, sollemni pompa funebri efferri potuisse.

Centur. II. Part. II. ad pagg. 407—412 addenda: Quo potissimum definito tempore in Hungariam penetrauerit infa-mis ille *Morbus Gallicus*, quem ordinis ecclesiastici Viros no-stros *Mitus B. Iobi contra Morbum Gallicum* nuncupata, et sacris Ecclesiarum Hungaricarum Codicibus, *Missalibus* dictis, in-serta pro temporum illorum infelicitate curare voluisse l. c. monuimus, ex *Matthia de Michouia*, Chron. Polon. Lib. IV. cap. 77. apud Pistor. Scriptor. Rer. Polon. Tom. I. pag. 244. fuimus demum certissime edocti, occidente scilicet Seculo XV. Roma illum a peregrinatoribus, exci-

tan-

„ lásra áttérni, számkivetéssel kell büntetni. Ebből a célból „ több megbízottat választottak, hogy a jezsuitákkal együtt „ bejárják Ausztriát, és megtisztítsák ettől a szerencsétlen „ konkolytól. Úgy hírlik, csak maguk a jezsuiták hétszáz em- „ bert vezettek vissza az ősi vallásra, köztük *a Lajta menti* „ *Bruck urát gróf Trautmannsdorfot* egész házával. Továbbá a „ császár leiratot intéz 1652. november 28-án az egyetemhez, „ mellyel ismételten felhatalmazza arra, hogy Bécs városának „ valamennyi könyvnyomdájában eretnek könyvek után „ kutasson.

Bécs városának és egyetemének ezek a történeti adalékai világosan meggyőznek bennünket arról, hogy Zsámboki János orvosunk, aki magyar nemesi családból származott, protestáns vallású volt, s mégis megtörténhetett, hogy ünnepélyes temetésben részesült, és megtisztelték nyilvános sírfelirattal.

A II. száz életrajz II. részének 407—412. lapjaihoz hozzáadandó: Arra nézve, hogy pontosan mikor jutott el Magyarországra az a gyalázatos *francia betegség*, melyről az idézett helyen azt jegyztük meg, hogy egyházi embereink *Szent Jóbnak a francia betegség elleni miséjével* akarták annak a kornak szerencsétlen helyzetében gyógyítani, mely (miseszöveget) a magyar templomok *misszálóknak* nyezett szent könyveibe fűzték; végül is *Michovai Mátyás* Chronica Poloniae (Lengyel krónika) című műve Pistor, Scriptores Rerum Polonicarum) Lengyel történetírók című kiadványa I. kötetének 244. lapján közölt IV. könyvének 77. fejezetéből szereztünk biztosan tudomást. Tudniillik, hogy a XV. század végén hozták be országunkba Rómából

tandae et augendae deuotionis ergo vltro citroque commeantibus, ad nos in oras has adportatum fuisse, his ille nos certiores fecit verbis: „ Morbus Gallicus hoc anno Domini 1493. „ sub oppositione duorum ponderosorum Saturni et Iouis in „ partibus mediis inter meridiem et occidentem, vbi est domi„nium Martis, scilicet in Mauritania et Caesarea, Hispania „ apparuit, et anno sequenti in Italiam et Franciam venit. „ Deinde pedetentim ad orientales processit regiones, apud „ nos in Cracouia prima mulier hoc Morbo infecta anno 1495. „ quae ex peregrinatione de Roma redeundo praefatum mor„bum secum Cracouiam attulit. Deinde ea Hungaria eodem „ anno 1495. et 1496. aduenae tali morbo infecti aduenichant. „ et morbus per Cracouiam spargi ac multiplicari coepit.

Matthaeus hic Michouius, Sigismundi I. Regis Polonicarum Physicus, vsus procul dubio est Petri Pintor, Medici gente Hispani cultissimi, et Alexandri VI. Pontificis Rom. archiatri, libello omnium rarissimo, Romae an. 1500. in 4to plag. 5 1/2 edito, et sic inscripto: *Incipit Liber de morbo fardo, his temporibus adflagrante, Romae per venerabilem Virum Eucharium Silber, die IX. mensis Aug. anno salutis Christianae M. D.* Pintor enim iste Luem Gallicam hanc, vt quidem adpellat, anno 1494. Romae se primum obseruasse scribit, eamque licet e promiscuo concubitu potissimum propagari adserat, nomina tamen aegrorum suorum, ad fidem forte dictis suis conciliandam, singillatim profiteri non est veritus, tanto quippe animi candore pro genio illius seculi doctus.

a zarándokok, akik jámborságuk ébrentartása és gyarapítása végett ide-oda utazgattak. Ő erről ezekkel a szavakkal számol be: „A francia betegség az Úrnak ebben az 1493. esztendejé-„ben, a két nagy bolygónak, a Szaturnusznak és a Jupiternek „szembenállása idején megjelent a dél és nyugat közti föld-„részeken, ahol a Mars uralma van, (Nyugat-) és (Kelet-) „Császári Mauretániában, valamint Spanyolországban, s a „következő évben eljutott Olasz- és Franciaországba. Azután „lassankint a keletebbre fekvő országokba ért. Nálunk 1495-„ben Krakkóban fertőződött meg az első asszony ezzel a „betegséggel, aki római zarándokútjáról hazatérve hozta azt „magával Krakkóba. Aztán ugyanabban az 1495. és az 1496. „évben Magyarországról érkeztek ezzel a betegséggel fertő-„zött jövevények, és a baj kezdett Krakkóban terjedni és „elszaporodni.

Ez a Michoviai Mátyás, I. Zsigmond lengyel király orvosa kétségtelenül használta *Pintor Péter* tudós spanyol orvos és VI. Sándor római pápa udvari orvosa Rómában 4° alakban, 5 ½ íven kiadott igen ritka könyvét, melynek ez a címe: *Incipit Liber de morbo fardo, his temporibus adfligente, Romae per venerabilem Virum Eucharium Silber, die IX, mense Aug. anno salutis Christianae M. D.* (Kezdődik a lisztes betegségről szóló könyv, mely mostanában sújt bennünket. Róma, tisztelendő Silber Eucharius úr által, a krisztusi üdvösség 1500. évében, aug. 9-én.) Ez a Pintor ugyanis az általa franciának nevezett járványos betegséget, mint írja, először 1494-ben figyelte meg Rómában, s bár azt állítja, hogy főként rendetlen közösülések útján terjed, nem átallotta betegeinek a nevét sorban elárulni, talán azért, hogy hitelt adjon szavainak. Tette ezt pedig annak a századnak a szellemében olyanfokú őszinteséggel,

vt ne luculentis quidem Viris vllis parceret: Cardinalem vtpote *Segorbia* e tali morbo, atrocibus symptomatis stipato, adhibito vnguento mercuriali, se exemisse aperte scribit, non absimiliter *Petrum* quoque *Borgia*, Pontificis fratrem, et huius filium *Alphonsum Borgia*, nec non Cardinalem *Io. Borgia*, de *monte Regio* in Sicilia archiepiscopum, et plures alios sacri ordinis Viros tali labe infectos se curauisse commemorat, immo in Proloquio opusculi ardenter optat, vt laudatus Alexander VI. ope et consilio libelli huius adiutus, a reliquiis infamis morbi huius in corpore eius hospitantibus possit liberari quam promtissime. En itaque habes L. B. definitum tempus, quo putida Morbi Gallici semina in Hungaria quoque nostra dispergi primum coeperint!

Ibidem addenda pag. 425. Inter Codices MSctos Bibliothecae Kazmianae huiusce, quorum plures quam LXX. partim membranaceos, alios chartaceos numerat, exstat etiam Nro. 31. *Plenarium*, seu Breuiarium MSctum membranaceum Seculi, vt videtur, XIV. fol. 185, complexum, litteris quadratis, dictis Gothicis, interstrictis rubris caeruleisque characteribus per duas columnas exaratum. In margine tabularum legitur Inscriptio litteris, a religatoribus *Modern Stich* vel *Stümpel* vocari solitis, impressa ab vno latere talis:

Anno MCCCCXXXXVIII. Do mani dich gepunden von Bruder Conrad Forecter prediger Ordens in Nuremberg.

In

hogy mégoly fényes állású embereket sem kímélt. Nyíltan megírja például, hogy *Segorbia* bíborosa, akin szörnyű jelenségek mutatkoztak, higanyos kenőccsel szabadította meg ettől a betegségtől, hasonlóképpen *Borgia Péter*, a pápa testvérét és ennek fiát, *Borgia Alfonzot*, továbbá *Borgia János* bíborost, a szicíliai *Reggio Monte* érsekét. Megemlíti, hogy több egyházi rendű, ennek a betegséggel megfertőzött embert kezelt, sőt művének előszavában hőn óhajtja, hogy e kis könyvben foglalt tanácsok segítségével az említett VI. Sándor pápa minél könnyebben szabaduljon meg ennek a testébe befészkelődött gyalázatos betegségnek a maradványaitól. Íme, kegyes Olvasóm, itt a pontosan meghatározott ideje annak, amikor a francia kór rothadt magvai először kezdtek Magyarországon szétjelszóródni!

Ugyancsak a 425. lapon hozzátoldandó. Az itteni Kazai-könyvtár több mint hetven, részint pergamenből, részint papírból való kéziratos kódexe között található a 31. szám alatt egy szemmelláthatóan XIV. századbeli, 185 lapot magába foglaló, pergamenre írt *Planarium*, vagyis breviárium. (zsoltároskönyv). Szögletes, úgynevezett gót betűkkel két hasábban készült, és piros meg kék betűk vannak közbeékelve. A lapok szélén betűkkel benyomtatott felírás olvasható, melyet a könyvkötők *Minden Stink*-nek vagy *Stämpel*-nek szoktak mondani. Az egyik oldalon *ez* a következő:

Az ezernégyszáznegyvennyolcadik esztendőben. Egybekötött téged Forester Konrád testvér a nürnbergi domonkosok rendjéből

In aueso vero latere: dyes breuyer iets bei abeth ptyurigin in dem Glocter in cantka Et reyn in Nurēberg. Haec manifeste monstrant Codicem hunc sacrum anno statim indicato 1448. ad Ecclesiam S. Dominici (Praedicatorum) Norimbergensem pertinuisse; at ante id tempus Ecclesiam Pragensem eiusdem Ordinis S. Dominici illo vsum fuisse colligitur e praefixo Kalendario, post festum enim Remigii Ep. Conf. ad d. 1. Octobr additur: *Dedicacio eccīe* Pragensis. In serie vero Lectionum litteris rubris talia leguntur:

Dise Omili list man an den Tag des wurdigen breithigers Xpi Sancti Dominici. Lectio sec. Euangeli scdm Matheum.

Aetate hac Ecclesia Pragensis plures Sanctos pro suis agnouit Patronis, Vitum puta, Gregorium, Ludmillam, Procopium, Benedictum cum Fratribus, qui passim in lectionibus, officiis, Litaniis commemorantur; sed imprimis Wenceslaus et Adalbertus, quorum officium claudit Breuiarium: de reliquis aeque in adhortatione Prioris ad Fratres et Patres dicenda, mirabilia et stupenda prorsus referuntur. Imuno Bohemiam ipsam pro singulari suo Sancto Regem Hungariae, S. Ladislaum, fuisse veneratam, sequentia Kalendarii verba indicant: Iun. XIIII. b. VI. 4. Ladislai regis ℣ ℣fess. quae tamen manus Hungaris inimica deleuit.

Quae

(Anno 1448. Do mant dich gepunden von Bruder Conrad Forcster prediger Ordens in Nuremberg.) A szembenlevő oldalon pedig:

dyes breuyer iets bei abeth ptyurigin in dem Glocter in cantka Et reyn in Nuremberg.

(Ez a breviarium jelenleg a nürnbergi Szent Katalin-kolostor apátnőjéé.) Mindez nyilvánvalóan arra mutat, hogy az említett 1448. évben a kódex a nürnbergi Szent Domonkos-templomé (a prédikáló barátok rendjéé) volt; a hogy előtte ugyanannak a Szent Domonkos-rendnek prágai templomában használták, következtethető az elején levő naptárból, mert Szent Remig püspök és hitvalló október 1-i ünnepéhez hozzáfűzik:

Dedicacio ecclesiae Pragensis.

(A prágai templom felszentelése.) Az olvasmányok sorában pedig ez a rubrika (pirosbetűs utasítás) olvasható:

Dise Omili list man an den Tag des wurdigen breithigers Christi Sancti Dominici. Lectio sancti Evangelii secundum Matheum.

(Ezt a homíliát Krisztus tiszteletreméltó prédikátorának, Szent Domonkosnak a napján olvassák. A szent evangélium olvasása Máté szerint.)

Ebben a korban a prágai egyház több szentet tartott védőszentjének, mint Vitust, Gergelyt, Ludmillát, Prokopot, Benedeket a testvéreivel. Szélhében-hosszában emlegetik őket az olvasmányokban, zsolozsmákban és litániákban. Mindenekelőtt azonban Vencelt és Adalbertot, akiknek a zsolozsmájával zárul a breviarium. A többiekről is hasonlóan csodálatos és hihetetlen dolgokat mondanak el a priornak a testvérekhez és atyákhoz mondandó buzdításában. Sőt, hogy Csehország *Szent László* magyar királyt saját szentjeként tisztelte, mutatják a naptár következő szavai:

Junii XIIII. b. VI. 24. Ladislai regis et confessoris

(Június XIIII. b. VI. 24. László király s hitvalló), amit azonban valami magyarellenes kéz törölt.

Quae post Kalendarium praefixum litteris rubris in praeambulo, columnis priore, recitantur, quia Rebus nostris Hungaricis non nihil lucis foenerantur, etiam hic referam:

Anno incarnatōnis dnice MCCXXXVIII. P scissimu Prem Gregoriū ppm nonū 9 fmat e ordo frm crucifēor e stella de regula Sti augustini qūe fudauit adhuc in Sclo existens Xpianissima ugo Agnes, regali genita ex P genie preuidel Przyemislo, illustri rege Bohemoꝝ matre uō constancia soroe senissimi pncipis dni andree regis Vngarie patre sce elyzabeth que tandem dūina uolente clementia ordinem sci Damiani ingressa in domo sci Francisci in Pga Xpo desponsata XIvi annis sponso suo ibidem sedulum exhibebat obsequiū. Que etia sponsi uestigia secuta treno carcere soluto de hui9 uite exilio Anno incarnacionis eiusdem MCCIXXXI. VI. nonas marcii celum petiuit regnatura cū Xpo. cui laus t gla ex tuc t nuc t in eterum.

Sed cur Agnes haec christianissimae Virginis titulum promeruit? An quod singulari inclaruerit vitae sanctimonia? vel quod esset e nobili Regum Hungar. stemmate progenita? Licet nec illud ne-

ga-

Közlöm itt azt is, amit az előrebocsájtott naptár után az előszó első hasábjában piros betükkel idéznek, mert sok fényt vet magyar történelmünkre:

Anno incarnationis dominice 1238. Per sanctissimum Patrem Gregorium papam nonum confirmatus est ordo fratrum curiciferorum e stella de regula Sancti Augustini quae fundavit adhuc in Saeculo existens Christianissima virgo Agnes, regali genita ex progenie, patre videlicet Przyemislo, illustri rege Bohemorum, matre vero constancia sorore serinissimi principis domini andraee regis Ungariae patre sancte elyzabeth, que tandem divina volente clementia ordinem sancti Damiani ingressa in domo sancti Francisci in Praga Christo desponsata XLVI annis sponso suo ibidem sedulum exhibebat obsequium. Que etiam sponsi vestigia secuta terreno carcere soluto de huius vite exilio Anno incarnacionis ejusdem MCCLXXXI. VI. nonas marcii celum petivit regnatura cum *Christo, cui laus et gloria ex tunc et nunc et in eternum.*

(Az Úr megtestesülésének 1238. esztendejében. Szentatyánk, IX. Gergely pápa megerősítette a csillagos kereszteslovagok rendjét, akik Szent Ágoston szabályzata szerint élnek, s akiket még a világban élve alapított a legkeresztényibb Ágnes szűz, aki királyi családból származott. Apja tudniillik Przemysl, a csehek híres királya, anyja pedig Konstancia, nővére a felséges magyar uralkodónak, András királynak, aki Szent Erzsébet apja. Végül is Isten kegyes akaratából Szent Damján rendjébe lépett Szent Ferencnek prágai rendházában. Krisztus jegyeseként ugyanott 46 évig szerényen szolgált égi vőlegényének. Nyomdokaiba is lépett, s a test börtönének összeomlása után ugyanannak a megtestesülésnek 1281. évében, március 2-án ennek az életnek szánkivetettségéből a mennyországba ment, hogy ott Krisztussal uralkodjék, akinek dicséret és dicsőség kezdettől fogva, most és mindörökké.)

De miért érdemelte ki ez az Ágnes a legkeresztényibb szűznek címét? Talán mert rendkívüli életszentségével tündökölt? vagy hogy a magyar királyok elsőkelő családjából származott?

gauerim, probe tamen scio Reges nostros a S. inde Stephano primo Hungar. Rege Christianissimi titulum promeruisse: *Glaber* enim *Radulphus*, Scriptor synchronos, Hist. Lib. III. c. 2. ad an. 1045. *S. Stephano* Christianissimi titulum attribuit, eam procul dubio ob rationem, prouti *Franc. Otrokotsius de antiquis Hungarorum religione*, pag. I. interpretatur, quod verus fuerit Christi, vtpote Doctoris pacis, et Magistri veritatis Ioh. XIII. ℣. 35. discipulus, qui pro virili suo curam et operam in vnionem et pacem inpenderit. *S. Ladislaum Regem* Decretor. Lib. I. Colomannum non minus Decret. Lib. I. praefat. §. 10. Christianissimi titulo fuisse publice compellatos; immo in ipsis quoque antiquis Ecclesiarum Hungar. *Missalibus* sollennes quotiescumque pro Rege recitarentur orationes, dicere solitus est Sacerdos: *Oremus pro Christianissimo Rege nostro N. N. vt Deus et Dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem*: sic legitur in Missali Strigoniensi anno quoque demum 1512. Venet. impresso, dum fol. 84. Feria VI. in parasceue supplicationes pro Christianissimo Rege instituerentur. Immo ipse quoque Steph. Verbóczius Hungarorum Tribonianus, in Praefatione Decreti Tripartiti Iuris consuetudinarii Inc. R. Hungariae publica Comitiorum Regni an. 1514. Budam conuocatorum auctoritate praemunitus, Wladislaum II. Christianissimum Regem compellat. Andream I. aeque S. Ladisl. Decret. Libr. I. cap. 37. vt et Geysam a B. Mauro, et aliis plures Reges nostros passim Christianissimos adpellatos legimus. Sed quo, dices, iure Regibus Hungariae hic Christianissimi titulus etiam adhaeserit? eo sane, vt arbitramur, quo Constantinum Magnum apud Eusebium vocari Christianissimum videmus, ita et alios

Orien-

Jollehet amazt sem tagadom, mindamellett jól tudom, hogy királyaink Szent István, Magyarország első királya óta érdemelték ki a legkeresztényibb jelzőt. *Glaber Radulf*, egykorú író Történelmének III. könyvében, a 2. fejezetnek 1045-re vonatkozó megjegyzésében a legkeresztényibb jelzőt adja *Szent Istvánnak*. Ahogyan *Otrokocsi Ferenc De antiqua Hungarorum religione* (A magyarok régi vallása) című könyve I. lapján magyarázza, kétségtelenül, azért, mert Krisztusnak, a béke tanítójának és az igazság mesterének (János 13, 35. vers) igaz tanítványa volt, aki erejéhez mérten fordította gondját és fáradozását az egységre és békességre. *Szent László királyt* a Törvénytár I. könyve, *Kálmánt* pedig ugyancsak a Törvénytár I. könyve előszavának a 10. §-a nevezte nyilvánosan legkeresztényibbnek. Sőt, valahányszor a magyar egyházmegyék régi *misekönyvei* szerint ünnepélyes könyörgést végeznek a királyért, a pap azt szokta mondani: *Könyörögjünk legkeresztényibb királyunkért N. N.-ért, hogy Úrunk és Istenünk a mi állandó békességünkre tegye alattvalóivá valamennyi barbár népet.* Így olvassuk ezt még az 1512-ben Velencében kinyomott esztergomi misekönyv 84. lapján is, amikor Nagypénteken könyörgést végeznek a legkeresztényibb királyért. Sőt, maga Werbőczi István, a magyar Tribonianus a nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyvében, az előszóban az 1514-ben Budára összehívott országgyűlés felhatalamazásával legkeresztényibb királynak nevezi II. Ulászlót. Olvassuk, hogy a Törvénytár I. könyvének 37. fejezete II. Endrét csakúgy, mint Szent Lászlót, hasonlóan Szent Mór is Gézát legkeresztényibb királynak nevezi, és többen is egyebütt más királyainkat. De kérded, minő jogon ragadt ez a legkeresztényibb cím a magyar királyokra? Gondolom, ugyanolyanon, mint ahogyan Eusebiusnál látjuk, hogy Nagy Konstantint nevezi legkeresztényibbnek, és hasonlóan más kelet-római

Orientis Imperatores, immo gentes pro arbitrio suo saepe Reges suos adpellare consueuerant Christianissimos.

Nec ita proprius ille titulus est Regibus Galliarum, vt quidem *Guilielm. Burius* in *Elenchi Notu. Rom. PP.* sect. 18. et in *Breui suo Notit. Rom. PP.* nullo prorsus innixus documento opinatur, adserens a *Gregorio III. datum fuisse Carolo Martello Brabantiae Duci, Francis in Regem electo, ita quidem vt Reges Hispaniae primi fuerint vocati Catholici, quam Franciae Reges Christianissimi*: quum vero *Claudio Fleurye* Tom. X. Nat. Alexandro Tom. V. et *Ludouico Bail* summae Concilior. Tom. II. docentibus, no Rex quidem, sed *Princeps* tantum Francorum et *Magister Palatii* ille fuerit: frustra omnino tale Regum Francine axioma in vllis Pontificum Rom. donationibus quaesieris. Ne ipsi quidem Galli volunt persuaderi, ex Sedis Apostolicae beneficio, verum ex meritis in Ecclesiam nomen hoc profluxisse, dum scilicet communi Orbis conspiratione titulos Regibus distribuendi mos inualuisset. *Natalis Alexander* quidquid pro gloria gentis suae, et priuilegiis Regum Francorum ex munificentia Curiae Romanae collatorum, inuenire potuit, studiosissime collegit, donati huius nominis nuspiam facit memoriam. Verum ne ipsi quidem Galliarum Reges, vt a quibusdam praetenditur, a Clodouei inde temporibus titulum Regis Christianissimi semper vsurparunt, sane enim inter XXVI. antiquissima Concilia, quibus Regum Gallorum iis temporibus regnantium nomina inserta sunt, duo tantummodo

császárokat, vagy ahogyan a többi nemzet is szokta gyakran saját belátása szerint a királyait legkeresztényibbnek nevezni.

Nem is annyira a francia királyok sajátos címe ez, mint azt *Burius Vilmos Elenchus Notitiae Romanorum Pontificum* (A római pápák ismertetésének kivonata) című könyve 18. szakaszában, és a *Brevis Notitia Romanorum Pontificum* (A római pápák rövid ismertetése) című könyvében semmiféle okiratra sem támaszkodva gondolja, midőn azt állítja, hogy (ezt a címet) *III. Gergely adta Marteil Károlynak, a frank királlyá választott brabanti hercegnek, mégpedig olyanformán, hogy amint a spanyol királyokat már azelőtt katolikusnak nevezték, úgy a francia királyokat legkeresztényibbnek.* Hiszen ő nem is volt király, hanem csak *a frankok fejedelme* és *platogróf*, mint ezt *Fleury Kolos* műve X. kötetében, *Natalis Sándor* munkája V. kötetében és *Bail Lajos* Zsinati summája II. kötetében tanúsítják. Hiába is keresnéd a római pápák adománylevelében Franciaország királyainak ezt a jelzőjét. Maguk a franciák sincsenek meggyőződve arról, hogy ez az elnevezés az Apostoli Szentszék kegyéből származott, hanem hogy az Egyház iránti érdemek alapján (keletkezett) akkor, amikor szokásba jött, hogy a földkerekség közmegegyezéséből különféle címeket adtak a királyoknak. *Natalis Sándor*, aki mindent szorgalmasan összegyűjtött, amit csak nemzete dicsőségére és a Római Kúria bőkezűségéből a frank királyoknak adományozott kiváltságok bizonyítására fel tudott lelni, sohasem tesz említést ilyen adományozásról. Sőt, maguk a francia királyok sem használták mindig Klodvig kora óta a legkeresztényibb király címét, mint azt némelyek feltételezik, mert lám, a huszonhat legrégibb zsinat közül, melynek résztvevői sorába az akkor uralkodó francia királyok nevét belevették, csak kettőt

inuenimus, quae suos Reges Christianissimi titulo insignirent, *Moguntiacum* scilicet an. 813. conuocatum, quod Carolum Magnum nominat Christianissimum, et *Aquisgranense* I. an. 816. celebratum, Ludouicum I. eodem aeque titulo compellando. Hinc omnino factum fuisse colligimus, quod *Maximilianus I. Imp.* vt refert in eius vita *Nat. Alexander* Tom. IX. vt apud Iulium II. Gallis infensum augeret Regis Ludouici XII. odium, persuadere adnixus est, titulum Christianissimi solis Imperatoribus competere, Regi ideo Galliarum adimendum. Immo *Pallauicinus* Hist. Concil. Trident. Lib. II. cap. I. commemorat per Iulium II. eundem Regem fuisse spoliatum titulo Christianissimi. Quandoquidem et Hieron. Perbonus de excellentia Christianissimi nominis atque Henr. Bebelius apud Schard. Tom. I. Script. f. 254. Imperatores Christianos iure Christianissimos dicendos statuant, nec non Lambicius quoque in Catalogo Bibliothecae Caesar. Tom. III. nomen Christianissimi Regibus Galliae non primae sed secundae stirpis, puta Carolingicae, idque adeo qua Imperatoribus Germaniae competere adserat, dubitari nequit Iosephum II. Nostrum iure duplici, vt Imperatorem Romanorum atque Regem Hungariae adpellari posse Christianissimum.

Cen-

találunk, mely királyát a legkeresztényibb címmel tünteti ki, tudniillik a 813-ban egybehivott *mainzi*, mely Nagy Károlyt nevezi legkeresztényibbnek, és a 810-ban tartott *I. aachenit*, mely I. Lajost nevezi ugyanígy. Így már teljesen valónak tartjuk, hogy *I. Miksa császár*, mint erről életrajzában *Nagy Sándor* könyve IX. kötetében beszámol, avval fokozta a Franciaországgal szemben ellenséges indulatú II. Gyulánál a XII. Lajos király elleni gyülöletet, hogy igyekezett őt meggyőzni arról, miszerint a legkeresztényibb cím csak a császárt illeti meg, a ezért a francia királytól el kell azt venni. Sőt, *Pallavicini* Historia Concilii Tridentini (A tridenti zsinat története) című műve II. könyvének I. fejezetében megemliti, hogy II. Gyula a nevezett királyt valóban megfosztotta a legkeresztényibb címtől. Minthogy pedig mind Perbonus Jeromos a De excellentia Christianissimi nominis (A legkeresztényibb elnevezés kiváló volta) című tanulmányában, mind Bebel Henrik is Schrader müveinek I. kötetében a 254. lapon jogosnak tartják a keresztény császárok számára a legkeresztényibb jelzőt; valamint Lambicius is azt állítja a Catalogus Bibliothecae Cesareae (A császári könyvtár katalógusa) III. kötetében, hogy a legkeresztényibb király elnevezés a francia királyoknak nem az első sarjadékat, hanem a másodikat, értsd a Karolinghazat, azaz mint német-római császárokat illeti meg: kétségtelen, hogy II. Józsefünket kettős jogcimen, mint német-római császárt és mint Magyarország királyát lehet legkeresztényibbnek nevezni.

Centur. II. Part. II. pag. 433. et seqq. publicatis Romanorum Inscriptionibus, in Pannonia Hungarica repertis, iam etiam alias adnectimus:

Prima Inscriptio.

M. VIBIO. ANIENSI
VET. LEG. XV. APOL. AN. XXC.
H. S. E.
T. F. I. ARBITER.
L. LARTI. TI. MVRSI. H.

Cippus in area curiae ciuitatis Sopronensis hodiedum adseruatus hanc subministrauit Inscriptionem, ab admodum Rev. Viro, *M. Ioupho Torkos*, loci illius V. D. Ministro, singulari cura descriptam, et adulto anno 1784. labenti ad nos emissam, quam olim *Wolffg. Lazius* ibidem in ruderibus templi S. Michaëlis visam aliter publicauerat, et mox *Grutero* suo Inscriptionum Corpori pag. DLXVIII. num. 4. retentis isdem verbis sic inseruerat:

M. VIBIVS. C. F. ANIESI
VET. LEG. XV. APOL. AN.
XXC. H. S. E. T. F. I. ARBI
TER. L. LARTI. ET. T. MVRSI. H.

Alte-

A II. szász életrajz II. részének 433. skk. lapjain közzétett, Magyarországon, a volt Pannonia tartomány területén talált római feliratokhoz még másokat is hozzácsatolunk:

Első felirat.

MARCO VIBIO. ANIENSI
VETERANO LEGIONIS XV. APOL. AN.
XXC.
HOC SEPULCRUM EREXIT
T. F. I. ARBITER
L. LARTI. TI. MURSI. H.

A soproni városház udvarán mindmáig megőrzött sírkő nyújtotta ezt a feliratot. Az ottani prédikátor, nagytiszteletű *Torkos M. József* különleges gonddal irta le, és az elmúlt 1784. év derekán elküldte hozzánk. *Lazius Farkas* hajdan ugyanott a Szent Mihály-templom alapjaiban látta ezt és másként hozta nyilvánosságra, majd *Gruter* az ő szavait idézve Inscriptionum Corpus (Feliratok) című műve 568. lapjának 4. számába vette bele:

M. VIBIUS. C. F. ANIESI
VET. LEG. XV. APOL. AN.
XXC. H. S. E. T. F. I. ARBITER.
L. LARTI. ET. T. MURSI. H.

Alterutram itaque harum, vt videmus, in mendo haerere necesse est. Sed quia saepius Lazium a Muratorio, et aliis Inscriptionum Romanarum collectoribus, subinde ob accitantiam vapulare cognouerim, lectionem Torkosianam Lazianae et Gruterianae praeferendam iudicauerim.

Secunda Inscriptio.

T. FLAVIVS. SVCCESSVS. AN. LXX.
H. S. E.

Tertia Inscriptio.

P. POMPEIVS. P. F.
VOLT. COLONVS.
V. I. H. N. A. VET. LEG. IIII.
F. T. AN. LXX. H. S. E.
T. EL. ARB. POMPEIAE TVSCAE. L.

Videri duas has Inscriptiones in duobus Lapidibus sepulcralibus, Sempronii in horto Suburbano Ill. Comitis Paulli de Festetits, an. 1782. erutis, idem Torkosius, Vir rei antiquariae notitia clarissimus, refert.

Quarta Inscriptio.

D. M.

In

Mint tehát látjuk, a kettő közül valamelyik téves. De mivel tudom, hogy Muratori s a római feliratok más gyűjtői is szidják gyakran Laziust, hogy itt-ott hanyag, a Torkos-féle szöveget előnyben részesítettem Laziusé és Gruteré előtt.

Második felirat

T. FLAVIVS. SUCCESSUS. AN. LXX.
H. S. E.

Harmadik felirat.

P. POMPEJUS. P. F.
VOLT. COLONUS.
V. I. H. N. A. VET. LEG. IIII.
F. T. AN. LXX. H. S. E.
T. EL. ARB. POMPEIAE TUSCAE. L.

Ugyanaz a régiségtanban kiválóan jártas Torkos számol be arról, hogy ez a két felirat a méltóságos Festetics Pál grófnak Sopron elővárosában levő kertjéből 1782-ben kiásott két sírkövön látható.

Negyedik felirat.

D. M.

In
medio insculptus
est iuuenis baculum
vel potius hastam tenens,
sub huius pedibus exsculptus est
equus loricatus, ad cuius latus
adparet satelles scuto rotundo armatus,
qui equum ducit. Infra hunc Inscriptioni
locus est, sed nulla apparet, forte vetustate
oblitterata est.

Vidert Monumentum hoc in aedibus suis in ciuitate interiore situs pariet inserturn laudatus Torkosius nunciauit; quo lapidem sepulcralem dimensus, quatuor pedes et quinque pollices longum, latum vero vnum pedem et pollices octo inuenit.

Addit praeterea Vir nunquam sine laudum praeconio nominandus, anno 1782. in horto suburbano Francisci Nobilis de Hauer, Supremi Vigiliarum Magistri Caesareo — Regii, effossa fuisse Sempronii varia documenta sepulcralia sigillatim sequentia:

1.) Conditoria lapidea, diuersae hinc quadratae, hinc rotundae, hinc trapezinae figurae; itidemque diuersae altitudinis et latitudinis, quorum alia fauillas defunctorum continebant; alia ornata fuere:

2.) Vrnis sepulcralibus, partim fictilibus, partim vitreis diuersae et magnitudinis et capacitatis; in quibus reperta fuere:

a.) Ci-

Középen botot vagy inkább lándzsát tartó ifjú képe van bevésve, ennek lábai alatt pedig vértezett ló, mely mellett kerek pajzzsal felszerelt csatlós látható, aki a lovat vezeti. Alatta van a felirat helye, de ebből semmi sem látható, talán elmosta az idő.

Az említett Torkos adta hírül, hogy ez az emlékmű az alsóvárosban fekvő épülete falába illesztve látható. Meg is mérte a sziklövet, s azt találta, hogy hossza négy láb s öt hüvelyk, szélessége pedig egy láb és nyolc hüvelyk.

Ez az ember, akit mindig dicsérettel kell említeni, hozzáteszi, hogy 1782-ben von Hauer Ferenc császári-királyi őrnagynak a Sopron elővárosában levő kertjében különféle származadványokat ástak ki, mégpedig a következőket:

1. Különböző, hol négyszögű, hol kerek, majd meg trapézalakú kőkoporsókat, melyeknek a magassága és szélessége ugyancsak különféle. Körülük némelyekben benne volt a holtak hamva. Mások díszesek voltak:

2. Halottas urnákkal díszítettek, részben agyagból, részben üvegből különféle nagysággban és űrtartalommal. Találtak bennük:

a.) Cinerea cum confractis reliquiis ossium humanorum.
b.) Vasa lacrymalia vitrea.
c.) Lampades sepulcrales fictiles.
d.) Aciculae, fibulae, corollae, et huius generis alia, hinc argentea, hinc cuprea, quae tamen per aerem subterraneum aerugine ita obducta sunt, vt satis internosci nequirent.

Quinta Inscriptio.

I. M. P.
CAESAR. NERVA.
TRAIANVS. AVG.
GERM. DACICVS.
PONTIF. MAXIM.
POT. XII. COS. VI.
IMP. VI. P. P. FECIT.
PER. COH. I. FL. VLP.
— SP. MIL. C. R. I. Q.
APOTAISSA. PO
CAE.
M. P. X.

Insignem Columnam hanc milliarem in Vico Ajton, antiquis Othon dicto, prope oppidum Transsluaniae Torda inuentam Clar. *Michaël Pap Szathmári*, Professor Theologiae Claudiopolitanus, in praedio suo suburbano adierat, cuius isthanc In-

scri-

a) Hamut emberi csontok összetört maradványaival.
b) Könnyfelfogó üvegedényeket.
c) Agyagból készült sírlámpásokat.
d) Tőket, csatokat, nyakláncokat és más effélét, hol ezüstből, hol aranyból, majd meg rézből. Ezeket azonban a földalatti levegő úgy bevonta rozsdával, hogy felismerhetetlenek lettek.

Ortódik felirat.

I. M. P.
CAESAR. NERVA.
TRAJANUS. AUG.
GERM. DACICUS.
PONTIF. MAXIM.
POT. XII. COS. IV.
IMP. VI. P. P. FECIT.
PER. COH. I. FL. ULP.
— SP. MIL. C. R. I. Q.
APOTAISSA. PO
CAE.
M. P. X.

Ezt a híres mérföldkövet az erdélyi Torda városától nem messze levő, régente Othon-nak nevezett Ajtony falu közelében találták, és a tudós *Szamári Pap Mihály* kolozsvári teológiatanár őrzi kulvárosi majorjában. A feliratát a jelen 1784. év

scriptionem labente anno hoc 1784. mecum perhumaniter communicauit eo fine, quod Rev. *Ioan. Seiuertus* et hanc et alias nonnullas ad se ab eruditissimo illo Viro emissas in *Inscriptionibus suis Monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea inuentorum*, Vien. an. 1773. in 4. editis, paullo aliter, quam descriptas acceperat, in lucem emiserit, nec conuenientibus eas vbique explicationibus auxerit. Postremus Inscriptionis huius ordo APOTAISSA, quomodo legendus sit, an APO N. NAISSA? vel A POTAmo NAISSA? aut A PATROISSA? Oedipum postulare videtur.

Sexta Inscriptio.

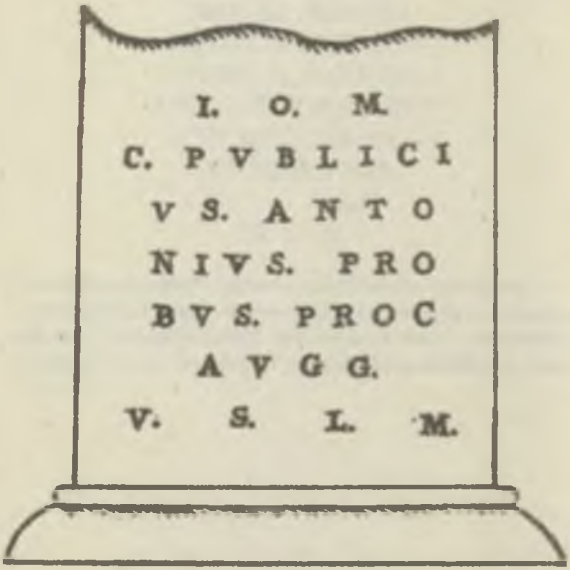

Idem

folyamán volt szíves velem közölni amiatt, mert tiszt. *Seivert János* az *Inscriptiones Monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea* inventorum (A Belső-Erdélyben talált római emlékek feliratai) című, Bécsben 1773-ban 4° alakban kiadott művében mind ezt, mind pedig egyéb feliratokat, melyeket ez a tudós ember küldött el hozzá, kissé másképp hozta napvilágra, mint ahogyan azokat megkapta, s nem is fűzött hozzájuk mindig megfelelő magyarázatot. Hogyan kell vajon ennek a feliratnak utolsó szóát — APOTAISSA — olvasnunk, vajon így: APO [illegible]. NAISSA? vagy így: A POTA[illegible] NAISSA? vagy esetleg: A PATROISSA? Úgylátszik, ennek a megoldása még meglejtőjére vár.

Hatodik felirat.

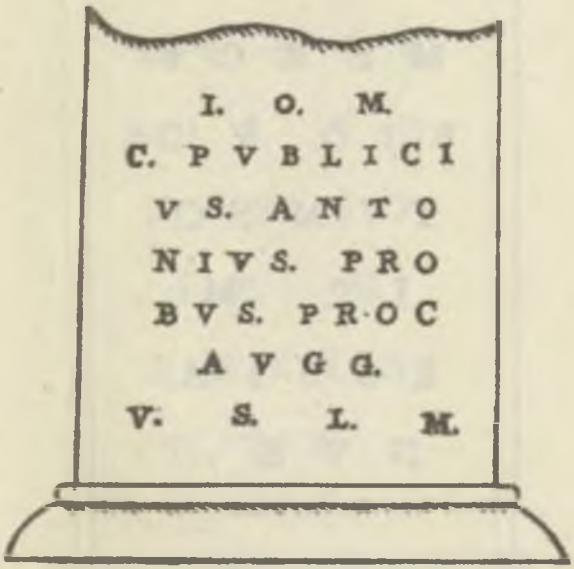

Idem laudatissimus Professor, quippe qui huiuscemodi veterum Romanorum Monimentis colligendis plurimum delectatur, hanc quoque molem ex marmore variegato conflatam, quae haec gerit Inscriptionem, in villam suam adsectam, loco honesto custodiendam reposuit, cuius thema Inscriptionis tale est:

Septima Inscriptio.

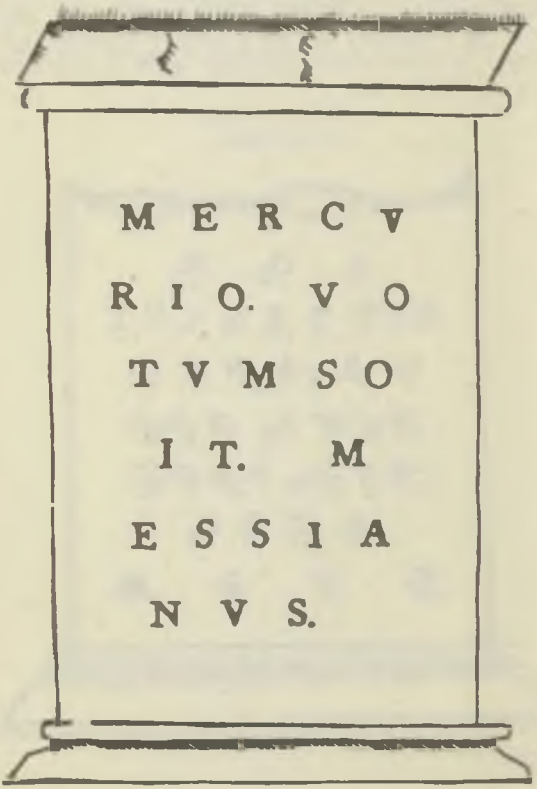

Ugyanaz a fentemlített tanár, aki nagy élvezettel gyűjti a régi rómaiaknak ezen emlékeit, ezt a tarka márványtömböt is majorjába vitette, és megőrzés végett tisztességes helyre tétette. (Ilyen tárgyú felirat van rajta:)

Hetedik felirat.

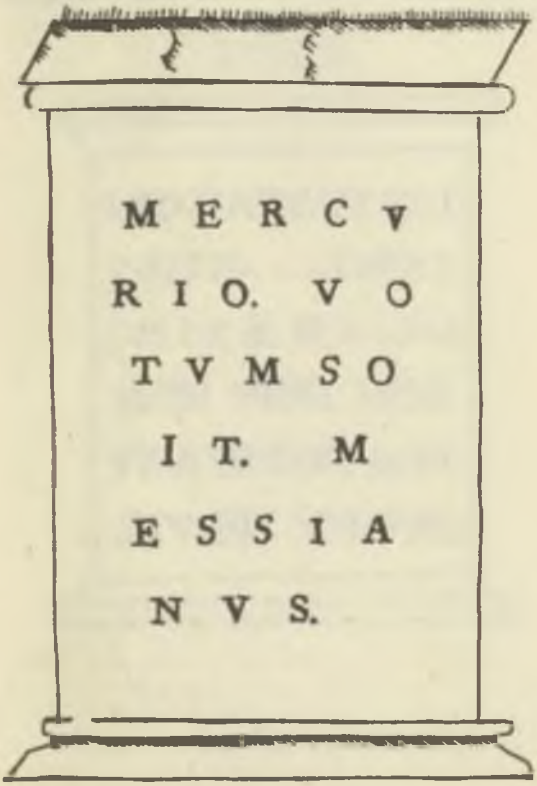

Idem Vir Antiquitatum Romanarum diligentissimus cultor, in litteris anni labentis 1784. ad d. 30. Septembr. Claudiopoli ad nos recentissime perhumaniter exaratis duarum Columnarum Romanarum meminit, quarum priorem nuper admodum Tordae, nobili Transilvaniae oppido, alteram prope Claudiopolim in fundo fluvioli praterlabentis Nádas ab accolis dicti, repertas, et in praedium suum suburbanum ante menses non paucos, deportatas fuisse scribit, talibus decoratas Inscriptionibus:

Octava Inscriptio.

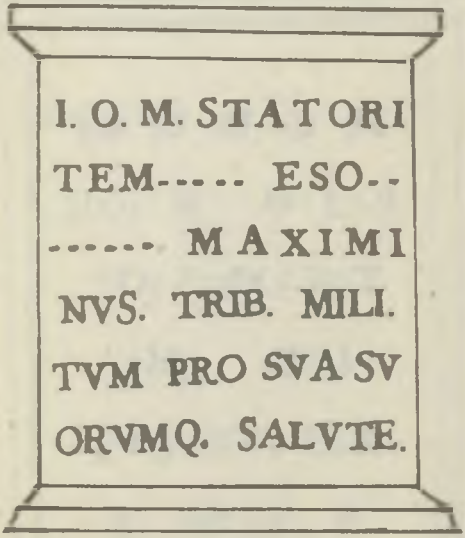

Quia

Ugyancz a szorgalmas régiségbúvár a folyó év szeptember 30-án Kolozsvárról legutóbb hozzánk intézett kedves levelében megemlíti két római oszlopot. Az egyiket a minap találták Erdély nemes mezővárosában, Tordán, a másikat a Kolozsvár közelében folyó, a helybeliek által Nádasnak nevezett patak medrében. Megírja, hogy csak néhány hónapja szállították azokat külvárosi majorjába, és hogy a következő felirat van rajtuk:

Nyolcadik felirat.

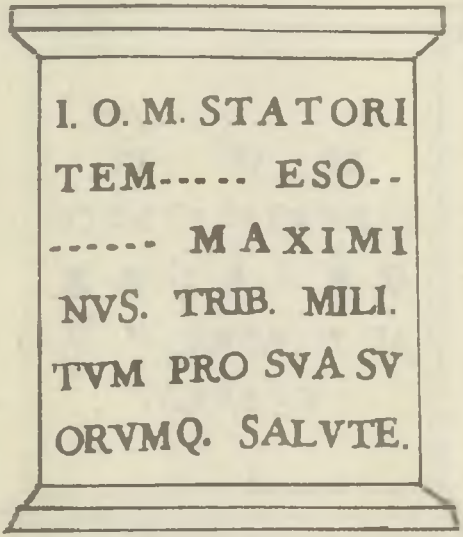

Quia lapis iste, licet integer, sabulosus quum sit, et grana multum intumuerint, totum Inscriptionis thema legi non potest: salua tamen aliorum et lectione et iudicio, ita forte supplendum erit: Ioui Optimo Maximo STATORI TEMplum deuotE SOlo suo aere, vel pecunia; aut SObriaue mente; vel vero SOmno monitus MAXIMINVS TRIBVNVS etc.

Nova Inscriptio.

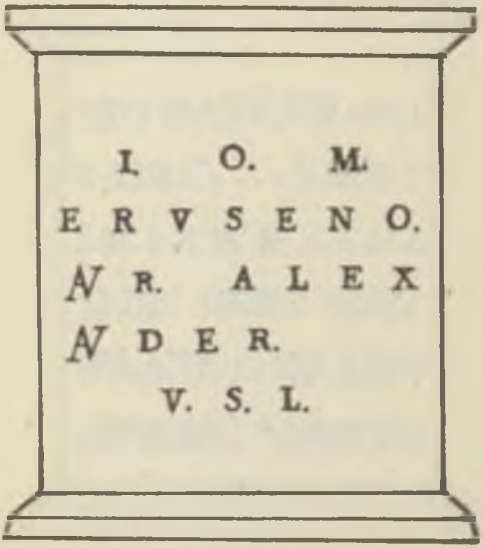

Lapis hic absque omni labe in hunc vsque diem permansit integer, characteres quoque Inscriptionis sunt integerrimi, et quasi recens insculpti; sed quis iam in Lapide isthoc sit lapsus ERVSE-

Jóllehet ez a kő ép, azonban homokszemcsés, és mivel a szemcsék nagyon megkarcsodtak, a felirat egész szövegét nem lehet kibetűzni. Mindamellett tiszteletben tartva mások olvasási módját és vélemenyét, talán így lehetne kiegészíteni: Jovi Optimo Maximo STATORI TEMPlum devotE SOlo suo aere, vagy: pecunia avagy SObriave mente; vagy pedig SOmno monitus, MAXIMINUS TRIBUNUS stb. (A nagy és jó Jupiter Statornak saját pénzén áhítattal; vagy: okos elgondolással; vagy pedig: álmában megintve, Maximinus tribunus stb.)

Kiterakták felirat

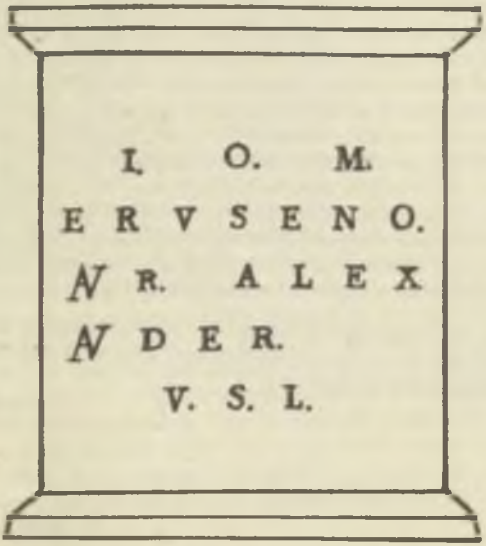

Ez a kő mind a mai napig hiba nélkül, épségben fennmaradt, a felirat betűi is oly épek, akárcsak tegnap vésték volna be azokat. Ámde ki legyen az a Jupiter ERVSENVS, akinek a neve

NVS? non facile, putem, definiueris: *M. Benjamin Hederich* enim in Lexico suo Mythologico Lipsiae an. 1741. in 8. mai. edito, duodecim supra centum pag. 1142. operose recensuit Iouis epitheta, ast nec is nec alius quisquam Iouem isthoc ERVSENI agnomine vnquam insignitum fuisse meminerunt. In re tam subobscura si quid nobis liceat hariolari, dicimus Iouem in Columna nostra ERVSENVM ita forte vocari ab Eryce, monte Siciliae in eum fere modum, prout Venus, filia Iouis, nuncupata est Erycina apud Horatium Carmin. Libr. 1. Ode 2. Siue tu mauis Erycina rideas etc. vel ab ἐρύω vel ἐρύομαι, *conservo, custodio, tueor*, ac si dicas Ioui Optimo Maximo *Custodi*, vt in numo Neronis Ioui Custodi, in numo Diocletiani Ioui Conservatori, et alibi passim Ioui Conservatori Orbis: nec sane insolitum cuiquam videri debet Iouem cognomine hoc a Graecis depromto fuisse adpellatum, quum et *panomphaeus* et *chrysaoreus*, *auxurus* etc. eius cognominatus, immo Gruterianis Inscriptionibus ita docentibus, Sabazii quoque nomen Hebraicum genuerit, a voce עֲבָאוֹת vt *Io. Selden*, De Diis Syris, pag. m. 32. et *Vossio* Theol. Gentil. Libr. II. c. 14. placuit, deriuatum: vel si magis cuiquam arridere videbitur, ab aliquo forte Daciae veteris loco ERVS vel ερύς, in quo colebatur, fuisse denominatum in eum plane modum, vt *Aegyptius, Achaeus, Latialis, Capitolinus* etc. dictus est.

Sed si interim de genuina Clar. Szathmárii lectione dubitare mihi liceret, legerem omnino Ioui Emiseno ab Vrbe Phoeniciae Licaoniae ἔμισα vel

ἔμε-

ezen a kövön szerepel? Gondolom, nem egykönnyen tudnád meghatározni. *Hederich M. Benjamin* a Lipcsében 1741-ben, nagy oktáv alakban kiadott Lexikon Mythologicum-ának 1142. lapján alapos munkával sorolja fel Jupiter száztizenkét jelzőjét, de sem ő, sem másvalaki nem említi, hogy Jupitert valaha is díszítették volna ezzel az ERVSENVS jelzővel. Ha szabad az ilyen kétes dologban valamit nekünk is találgatnunk, azt mondjuk, hogy a szóbanforgó oszlopon Jupitert talán Szicíliának Eryx hevű hegyéről hívják ERVSENUS-NAK. Körülbelül ugyanúgy, mint ahogy Venust, Jupiter leányát Erycinának nevezi Horatius Carmina-i (Versei) I. könyvének 2. ódájában: *Sive tu mavis Erycina ridens* stb. (Vagy ha inkább akarod, mosolygó Erycina...) Vagy az *ἐρίω* (erió), esetleg az *ἐρυούαι* (erűómai), *megtartok*, *őrzök*, *védelmezek* igékből kifolyólag. Mintha azt mondanád, a nagy és jó Jupiter *Őrnek*. Hasonlóképpen mint ahogyan Néró érmén olvasható: Jupiter őrnek, Diocletianus pénzén: a megtartó Jupiternek, és mindenfelé másütt: Jupiternek, a világ fenntartójának. Azt pedig senki se tartsa szokatlannak, hogy Jupiter ilyen, a görögöktől kölcsönzött jelzővel illették, hiszen *panomphaeusnak*, (jövendőmondó) *chrysaoreusnak*, (aranykardú), *anxurusnak* (anxuri) stb. is nevezték. Sőt, mint a Gruter-féle feliratokból ismeretes, a héber eredetű Sabazius jelzőt is viselte. Ez pedig *Selden Jánosnak* De Diis Syris (A szír istenek) című könyve 32. lapján és *Vossiusnak* Theologia Gentilium (Pogány istenismeret) című műve II. könyvének 14. fejezetében kifejtett véleménye szerint a עֲרָאֹת széhaót szóból származik. Vagy, ha valakinek ez jobban tetszik, talán a régi Dáciának valami ERUS vagy Erűsz nevű, (Jupiter) tiszteletét ápoló helységéről nevezték el, pontosan úgy, mint ahogyan *egyiptominak*, *aténinek*, *latiuminak*, *kapitóliuminak* stb. mondották.

De ha mégis kétségbe szabadna vonnom a tudós Szatmári szövegolvasását, egyszerűen Jovi Emiseno-nak (Emisai Jupiter) olvasnám Phoenicia Licanusia *ἔμισα* (emiza)

Ἐμέσα denominando; postequam enim Vlpiano teste *Emisae* Ciuitati Phoenices Imp. Antonius Caracalla ius coloniae dedisset, iamque Italici eam fecissent, *Emisei* in grati animi significationem Iuliae Domnae Augustae, dicti Imperatoris Matri, quod esset *Emisae* nata, Basilicam seu templum condiderunt, cuius figuram in Numis quoque aereis a *Patino*, *Spanhemio*, *Harduino*, sed *Vaillantio* praeprimis in *Numismatibus aereis Imp.* Part. II. adductis, consignarunt. Quid ergo obstare videtur, quominus Iouem quoque a tam celebri Romanorum colonia *Emisenum vel Emesenum* fuisse denominatum credamus, tanto quidem firmius, quum Vaillantius l. c. pag. 50. *Iouem Emesae sub Solis nomine imprimis cultum* fuisse aperte scribat.

Dum meam hanc de Ioue Eraseno coniecturam Viro plurimum venerando Szathmário per epistolium indicassem, ita ille in Litteris suis responsoriis, Claudiopoli anni currentis 1785. die 28. Aug. signatis, eruditae satis reposuit: quas, quia meruerunt, hic iam recitare placebit integras: „ Non video „ hic locum suum tueri posse eruditam alias hanc tuam, Vir „ eruditissime, coniecturam, quando quidem Lapis integer, „ probe conseruatus, omnem omnino variantis lectionis sus- „ picionem procul remouet, et quidem vncialibus ac lapidariis „ litteris distinctissime persculptus. Si tamen suspicari liceret „ de errore et oscitantia quadam Lapicidae, facilior lapsus „ videretur ex ERASENO vel ERASINO in ERVSENVM. „ Tanto quidem magis, quod ERASINVM fluuium reperiamus „ *Pelopon.*

vagy *Δμέσα* (emëza) nevű városáról nevezve el így. Miután ugyanis Ulpianus a tanú rá, hogy Antonius Caracalla császár a foníciai *Emiza* városnak kolóniai jogot adományozott, és italiai joggal ruházta azt fel, a hálás *emizaiak* a nevezett császár anyjának, Júlia felséges asszonynak, mivel *Emizában* született, bazilikát, azaz templomot alapítottak, melynek képét azokon a tézérmëken ábrázolták, melyeket *Patin*, *Spanheim*, *Hardouin*, de főként *Vaillant* mutat ba a *Numismata aerea Imperatorum* (Császári érepénzek) című könyve II. részében. Úgy látszik tehát, semmi akadálya sincs annak, hogy elhiggyük, az ily híres kolóniáról is elnevezték Jupitert *emizainak* vagy *emezainak*, annál inkább, mivel az idézett könyv 50. lapján Vaillant nyíltan ir róla, hogy *Jupitert Emezában elsőnek a Napisten neve alatt tisztelték.*

Midőn az Erusiai Jupiterről szóló ezen feltevésemet mélyen tisztelt Szatmári úrnak levélben jeleztem, ő válaszlevelében, mely a folyó 1785. év aug. 28-án kelt Kolozsvárott, elég tudományosan így felelt. Érdemes ezt a levelet teljes egészében idéznem: „Nem látom, tudós Fréfiú, különben képzett „feltevésed helytállhat-e, minthogy ez az ép, jól megmaradt, „méghozzá unciális és tisztán kivehető betűkkel vésett kő ki„zárja mindennemű szövegváltozat gyanúját. Ha már a kő„faragó tévedésére vagy hanyagságára lenne szabad gyanakod„ni, könnyebbnek látszanék az ERASENUS vagy ERASINUS „szóról hibázni rá az ERVSINUS-ra. Annál inkább, mivel„ hogy a *peloponézusi* félsziget argoliszi öblében található

„ in sinu Argolico, de quo praeter *Strabonem* VI. 422. *Herodo-*
„ *tum* VI. 76. *Pomponium Melam* II. 3. 119. ita etiam *Plinius*
„ *Hist. Nat.* II. 103. *mihi terras, rursusque redditur.* Nec haec
„ coniectura tamen satis placet, mallem in altera earum opi-
„ nionum, quae iam superius adlatae sunt, perseverare. Equi-
„ dem ad alteram exornandam noua etiam accessit suspicio:
„ M. Aurelium Alexandrum Seuerum in hoc monumento
„ loucm a natali solo denominasse Erusenum. Natum quippe
„ legimus cum Arcenae, vrbe Syriae, quae si eadem sit cum
„ Arabicae originis vrbe ارزن *Arzen*, de qua *Magnus Alb.*
„ *Saladinus* in Indice Geographiae vitae Saladini subiuncto,
„ voce *Arzerenum*. Certe secundum tres Arabum vocales
„ facile legi potuit, et *Arzan* et *Erzan*, et *Erzen*: ex quorum
„ vltimo tandem flexione latina nasci potuit Erusenus. Nihil
„ tamen temere definio: quia potius, vt voce forensi vtar,
„ *Ampliandum* censeo.

Vna cum Inscriptionibus his *Clar. Szathmárius* typum quoque Numi aurei ducis cum quadrante Hollandicos pondere aequantis, qui Imp. Sponsiani nomen gerit, exmisit ad nos amice eo fine, vt operi nostro inseremus loco commodo, adiecta breui commentatiuncula illustrandum. En eius icona, albo, vt ego omnino, cornicula rariorisl

Scri-

„ Erasmus nevű folyó, melyről *Strabo*-n, VI. 422., „ *Herodotos*-on, VI. 76. és *Pomponius Mela*-n, II. 3. 119. kívül „ *Plinius* is ír *Historia Naturalis* (Természetrajz) című műve „ II. 103. helyén, mégpedig így: *a föld alá bújik, majd újból* „ *előjön.* De ez a feltevés nem tetszetős, úgyhogy inkább ki- „ tartanók a fentemlített vélemények közül a második mellett. „ Ennek a megerősítéséhez ugyanis újabb gyanú is hozzá- „ járult: Marcus Aurelius Alexander Severus a szülőföldjéről „ nevezte el ezen az emlékművön Jupitert Erusinaimak. Hiszen „ olvastuk, hogy Szíria Arcena nevű városában született. „ Ha ez ugyanaz, mint az arab eredetű *Arzen* város, „ melyről *Schulten Magnus Albert* ír a Szaladin életrajzához „ mellékelt földrajzi névmutatójában az *Arzeroumum* szó alatt, „ bizonyos, hogy az arabok három hangzója alapján könnyen „ lehetett olvasni akár *Arzeni*, akár *Erzeni*, vagy éppen „ *Eruzeni*. S ebből az utolsóból latin hajlítással könnyen „ megszülethetett az Erusenus szó. Am azért semmit sem „ akarok elhamarkodottan eldönteni. Ellenkezőleg, hogy bíró- „ sági szóhasználattal éljek, nézetem szerint a döntést *el kell* „ *halasztani.*

A *tudós Szamári* ezekkel a feliratokkal együtt barátilag elküldte nekünk annak a két és egy negyed hollandi arany súlyával felérő aranyérmének a képét, mely Sponsianus császár nevét viseli. Tette ezt avégett, hogy foglaljuk bele megfelelő helyen művünkbe és fűzzünk hozzá magyarázatként rövid megjegyzést. Itt a képe, valóban ritka, mint a fehér holló!

Scribit quippe Vir iste, Rei quoque numariae cognitione apprime imbutus, Numum istunc ante annos XXXVIII. in Transilvania erutum, et ab iniuria temporum optime praeseruatum, atque, vt dicitur, *asperum*, omnibus Numi genuini characteribus ex asse respondere: etsi a tot inde retro annis fuerit maximopere sollicitus in indagando Imp. Sponsiani nomine, eum tamen in nullis Historiarum Scriptoribus se vnquam offendere potuisse. Sponsianum certe veri nominis Imperatorem Romanorum haud fuisse ipsa haec Inscriptionis docere videtur ratio IMP-erator SPONSIANI et C-aius AVG-ustinus; non enim, vt in more est, scribitur: IMP. SPONSIAN. AVG. vel etiam reliquis Caesarum axiomatibus P. M. TR. POT. etc decoratus: oportuit itaque non nisi Imperatorem quempiam militum, vel Belli Ducem etc. fuisse; aut vero, quod vero similius, vnum e numero XXX. Tyrannorum, qui *Imp. Gallieni* temporibus imperitarunt. Quod vero *Trebellius Pollio*, qui illorum res gestas integro illustrauit commentariolo, Sponsiani nomen subticuerit, facile id contingere potuit, quum eorum plerique diuersis etiam adpellati fuerint Cognominibus. Tyrannorum horum gregi adsociari posse Sponsianum, corona vadet etiam radiata, qua aliorum quoque sui similium id genus hominum, vt *Postumi*, *Ma-*

Ez az érmeismeretben nagyon jártas ember pedig azt írja, hogy ezt az érmét harmincnyolc éve ásták ki Erdélyben, az idő vasfogától nagyszerűen megóvott és — mint mondják — *nitri* állapotban. Minden tekintetben megfelel a valódi érme ismérvének. Jóllehet azonban annyi év óta nagyon szorgalmasan kutatta Sponsianus császár nevét, semmiféle történetírónál sem tudott sohasem rátalálni. Maguknak a feliratnak a módja: IMP-erator SPONSIANI és C-aius AVG-ustus arra látszik mutatni, hogy ez a Sponsianus aligha volt valódi római császár. Mert a neve nincsen szokás szerint így kiírva: IMP. SPONSIAN. AVG., vagy pedig a társcsászárok többi jelzőjével P. M. Tr. Pot. stb. felruházottan. Tehát szükségképpen nem lehetett más, mint valami katonai parancsnok vagy hadvezér stb. Vagy pedig, ami valószínűbb, egyike annak a harminc türannusnak, akik *Gallienus* császár idejében pusztították a birodalmat. Az viszont, hogy *Trebellius Pollio*, aki teljes értekezést írt történetükről, elhallgatta Sponsianus nevét, könnyen megeshetett, hiszen a legtöbbjüket különféle mellékneveken hívták. Azt, hogy a türannusoknak ehhez a társaságához Sponsianus is csatlakozott, elfogadhatóvá teszi az a sugárkoszorú is, amely, mint azt fennmaradt érméiken látjuk, a hozzá hasonló ilyenféle emberekhez, mint *Postumushoz*, *mindkét Macrianushoz*,

criani vtriusque, Quieti, Victorini, Marii, Aeliani Tetrici patris et filii capita redimita fuisse in numis eorum superstitibus cernimus. Vix interim putamus, si tamen a quoquam id dici posset, Sponsiani nomen errore vel ignorantia Monetariorum fuisse enatum in eum fere modum, vt apud *Schöpperlinum* num. 20. ex MAGNIA VRBICA perperam MACNVBBICA efformatum legimus. His omnibus vero similius forte dixerimus, si in re tam obscura hariolari liceat, Numum hunc Nostrum *Familiaribus* vel *Consularibus* quodam modo accenseri posse, atque Sponsianum ad Gentem Minuciam forte pertinuisse eo documento, quod auersam partem ita hic signatam videas, prouti quamdam Familiae Minuciae monetam in *Thesauro Hollanderiano* numero 488. descriptam cognouimus: *Columna striata supra quam icuncula inter duas figuras flantes, quarum dexterior pileum libertatis, altera lituum tenet, hinc et inde spica*; adiecta superne epigraphe C-aius AVG-urinus conferendo in thematis huius dilucidationem *Numophylacii Burckhardiani* Familiam Minuciam num. 187. Verum soli *Cel. Ios. Eckhel* relicta est ea gloria, vt omnium, quantum quidem nobis constat, primus Imp. Sponsiani nomen cum orbe erudito communicauit, dum scilicet *Frölichius* et *Khellius*, Cimelii Austriaci Vindobonensis conditores, rariora Numophylacii Caesarei Numismata opere satis splendido in fol. Viennae an. 1752. edito vulgassent, tum reliquam quoque mox supellectilem numariam laudatus statim *Eckhel* in suo *Catalogo Musei Caesarei Vindobonensis Numorum veterum* ibidem an. 1779. in fol. Thomis II. de-

scri-

Quietusnak, Victorinusnak, Mariusnak, Aelianus Tetricus apának s fiának fejét is díszítette. Azt azonban aligha gondoljuk, ha ugyan ilyen állítást megkockáztatna valaki, hogy Sponsianus neve a pénzverők tévedéséből vagy tudatlanságából keletkezett, körülbelül ugyanolyan módon, mint ahogyan *Schöpperlin* művében a 20. érménél olvastuk, hogy MAGNA VRBICA-ból helytelenül MACNVBBICA-t alakítottak ki. Ha szabad ilyen homályos dolgokban jóslásokba bocsájtkoznunk, mindennél valószínűbbnek mondanók talán, hogy ezt a mi érménket valamiképpen a *családi* vagy *konzuli* érmék közé lehet sorolni. És Sponsianus talán a Minucius-nemzetséghez tarotzott azon az alapon, hogy a másik oldalán itt is olyan rajzot látsz, mint amilyent a Minucius-család egyik érmén a *Hollander-féle kincs* 488. száma alatt láttunk leírva: *Kivájt oszlop, rajta két alak közötti kis kép. A jobboldali alak a szabadság szivegét, a másik görbe kardot tart. Mindkét oldalon kalász.* Fölötte a felírás: C-aius A v O-urinus, Vö. e tárgy tisztázására nézve a *Burckhard-féle Numophylacius* (Érmetár) 187. száma alatt a Minucius-családot. Amennyire azonban mi tudjuk, egyedül a *tudós Eckhel Józsefre* várt az a dicsőség, hogy elsőként közölte a tudományos világgal Sponsianus császár nevét. Amikor tudniillik *Frölich* és *Khell*, a bécsi Osztrák Régiségtár alapítói a Bécsben 1752-ben, fólió alakban, elég szép kivitelben kiadott művükben ismertették a Császári Éremgyűjtemény ritkabb érméit, az imént említett *Eckhel* nemsokára a többi érmehagyatékot is leírta a *Catalogus Musei Caesarei Vindobonensis Numorum veterum* (A bécsi Császári Múzeum Régi Éremtárának katalógusa) című ugyanott 1779-ben

scripturus iam etiam Numum Imp. Sponsiani in apricum protulit, eumque Numis Barbaris, ad normam Romanorum cusis, adnumerat Part. I. pag. 291. sub titulo: „ Plagia Barbarorum „ Numismatica. Huc, *inquiens*, reuoco numos typi alieni, quos „ Barbari manifeste ex numis seu Graecorum seu Romanorum „ mutuati sunt imitatione serui pecoris ingenio respondente. „ Quod vt certius appareat, in ipso Museo cuiuis numo bar- „ baro additum est prototypon Graecum seu Romanum. Ani- „ maduerto praeterea Numos similes in Transiluania, quae „ vetus Dacia fuit, copiosissimos effodi etc. — 16. Au. 3. IMP. „ SPONSIAN. caput Imperatoris cuiuscunque radiatum. C. „ AVG. Columna super qua statua dextra hastam tenens, et „ pede sinistro aliquid incertum premens, inde vir Augurali „ habitu cum lituo." *Typus aurei ex Donariis Musei Augurini.* Eumdem numum vide etiam inter Imperatores incertae aetatis. Ita pergit eruditissimus Eckhel Part. II. pag. 556. Imperatores incertae aetatis: „ *Pacatianus* etc. *Sponsianus*, IMP. „ SPONSIANI caput radiatum. C. AVG. Columna, cui insis- „ tit statua dextra hastam tenens, hinc stat Vir seminudus, „ vtraque manu quid tenens, inde Vir augurali habitu, ad basin „ columnae duae spicae et duo leones." *Typus gratis Musei.*

Clar. Szathmárius typum numismatis sui aurei Sponsianei ex argento effabricatum ante annos nouem ad Ill. Kollarium exmisit Vindobonam eo fini, vellett eum enixe rogatus edocere, quid de tanta

fólió-alakban kiadott kétkötetes művében. Ebben végre Sponsianus császár érmére is fényt derített, amennyiben az I. rész 291. lapján a rómaiak szabványa szerint vert barbár pénzérmék közé sorolja evvel a címmel: „A barbárok numizmatikai plágiumai. Idesorolom, *úgymond*, azokat az idegen „típusú érméket, melyeket a barbárok nyilvánvalóan a „görögök, vagy a rómaiak érméiről másoltak le a csorda„pásztor képességének megfelelő színvonalon. Hogy ez annál „szembetűnőbb legyen, magában a múzeumban is mindegyik „barbár pénz mellé odatették a görög vagy római eredetijét. „Ezenkívül azt veszem észre, hogy Erdélyben, a hajdani Dá„ciában bőven ásnak ki hasonló érméket, stb. — 16. Au. 3. „*Imp. Sponsian.* valamennyi császár feje koszorúzott. „Oszlop, rajta a jobboldali alak lándzsát tart és a bal lábával „valami felismerhetetlenségre lép. A másik oldalon augur-öltö„zetben levő férfi görbe bottal." *A mellékelt mintapéldány Minucius Augurinus dénárjai közül* való. Lásd ugyanezt az érmét a bizonytalan korabeli császárok érméi közt. A tudós Eckhel műve II. része 556. lapján az ismeretlen korú császárokról szólva így folytatja (ismertetését): „*Pacatianus* stb. „*Sponsianus*, SPONSIANUS CSÁSZÁR koszorúzott feje. „C. AVG. Oszlop, melyen a jobbjában lándzsát tartó szo„boralak áll, egyik oldalán félig meztelen férfi, mindkét ke„zében tart valamit. A másik oldalán augur-ruhába öltözött „ember, az oszlop lábánál két kalász és két oroszlán." *A mintakép a Minucius-nemzetségé.*

A tudós Szatmári Sponsianus-féle érméjének ezüstből készült képmását kilenc évvel ezelőtt avégett küldte Kollár őméltóságához, hogy szíveskedjék őt tudósítani, mit kell tar-

numi raritate foret sentiendum? sed quia Kollarius ignorantia rei numariae vel ambitione aut alia quacumque demum ductus ratione responderit nihil, non pudet profiteri eam in animo fuisse suspicionem enatam, memoratum Sponsiani ripam irrepsisse forte in Museum Vindobonense: sed liberarunt nos ab hoc errore responsoriae Illustr. Viri Mich. Denisii, Aug. Bibliothecae Caesar. Custodis, Fautoris nostri, Litterae ad d. IV. Id. Dec. An. MDCCLXXXIV. Viadobona ad nos amice emissae, quas optimi Viri venia schedis hisce nostris, quia meruerunt, inseremus integras: „ Opera Te mea vti voluisse „ plurimum sane laetor. Amici Eckhelii verba sunt, quae tibi „ recito: In Museo Caesareo sunt numi bini Imperatoris Spon- „ siani, vterque aureus; argentei, aereiue id genus non extant. „ Notantur in meo Catalogo P. II. pag. 556. et P. I. pag. 291. „ Est vterque vere antiquus, et anno Seculi huius XIII. adla- „ tus ex Transiluania. Praeter hos duos noui tertium similem, „ qui fuit in Museo D. de France Vindobonae, et quartum „ alium, qui extat in Abbatia Ducemburgensi (Herzogenburg) „ Austriae inferioris. Quis fuerit hic Sponsianus, nemo hac- „ tenus reperit. Cum numi hi sint prouis barbari, quod certum „ est vel ex eo, quod typus auersae captus est ex notis denariis „ C. Minucii AVGurini nullo cum Sponsiano, quicumque is „ fuit, nexu pridem desperaui, posse idoneum aliquid ad noti- „ tiam historicam inde erui. Haec Eckhelius, qui Te salutat, „ et magni facit. Vnum addo: Numum illum D. de France „ cum toto illius Numophy-

„ la-

tani erről a ritka érméről? Minthogy azonban Kollár numizmatikai tudatlanságra vagy ambíciója miatt, vagy akármi más szemponttól vezetve mit sem felelt, nem szégyeljük megvallani, hogy már arra gyanakodtunk, hogy a Sponsianus-érem említett mása véletlenül a Bécsi Múzeumba jutott. Ám bécsi pártfogónknak, a felséges Császári Könyvtár őrének, Denisius Mihály őméltóságának 1784. december 11-én kelt hozzánk intézett baráti levele megmentett bennünket ettől a tévedéstől. Mivel érdemesnek találjuk, a kiváló ember engedélyével ideiktatjuk teljes egészében fejlegyzéseink közé: „Nagyon „ orulok neki, hogy élni akarsz segítségemmel. Idézem Neked „ barátomnak, Eckhelnek a szavait: A császári múzeumban „ Sponsianus császárnak két érméje van, mindkettő arany ból. „ Ezüst- vagy rézérem nincsen ebből a fajából. Katalógusom„ ban a II. rész 556. lapján és az I. rész 291. lapján szerepel„ nek. Mindkettő valóban régi és ennek a századnak 13. évé„ ben hozták ide Erdélyből. E kettőn kívül ismertem még egy „ hasonló harmadikat is, amelyik France úr bécsi múzeuma„ ban volt, a negyedik pedig az alsóausztriai herzogenburgi „ apátságban van. Senki sem fedezte fel eddigelé, hogy ki volt „ ez a Sponsianus. Minthogy ezek az érmék teljesen barbár „ eredetűek, ami már abból is biztos, hogy a másik oldal min„ táját a Sponsianusra való minden vonatkozás nélkül C. Mi„ nucius Augurinus ismert dénárjairól verték, bárki is lett lé„ gyen az a Sponsianus; már régen felhagytam azzal a remény„ nyel, hogy ebből a történelmi megismerés számára valami „ megfelelőt lehessen kihámozni. Így Eckhel, aki üdvözöltet „ téged és nagyrabecsül. Hozzáteszem: De France úrnak

„ lacio ab illustri Huntero emtum migrasse in Angliam, atque „ post eius obitum Londini custoditi, dum ex supremis eius „ Viri tabulis cum toto illius Museo Glasguam deferatur, Vni- „ uersitatis Scientiarum, quae ibidem floret, futurus. Haec „ Tu, si in illius rem futura sunt, Clar. Szathmario, quem meis „ verbis a Te salutatum cupio, nunciabis. Ceterum vale quam „ prosperrime, Vir amicissime, meque etc.

Sed memoratum superius factum egregium a genio Ill. Kollarii non fuisse alienum vel vltima eo quoque colligas documento, quod prima Biographiae nostrae Centuria terse descripta et prelo iam destinata, quam ille a nobis ad legendum anno 1770. expetierat, nulla amplius arte e manibus eius extorqueri poterat, tradita quippe ab eo Cel. Memoriae Hungarorum Auctori, qui Articulos plures clam inde mendose exscripsit, et erudito operi suo sparsim infarsit; nostrum vero idem Biographiae Volumen I. manu exaratum, teste Catalogo Librorum Bibliothecae Kollarianae Vien. an. 1783. in 8. impresso, pag. 284. vna cum reliquis illustris Viri codicibus MScris, lege licitationis, a morte diuenditum est.

Reuertamur e diuerticulo in viam. Quae Cl. Dan. Cornides, in Vniuersitate studiorum Pestiensi, auctoritate Regia recenter constitutus Bibliothecae custos, et Rei Diplomaticae Professor, de Numo Sponsiani aureo, Litteris, die vltima Dec. an. 1784. Viennae signatis, amice nobis nuncia-

ve-

„ azt az érmét egész éremtárával együtt Hunter méltóságos „ úr vette meg, s így Angliába vándorolt. Majd halála után „ Londonban őrizték, míg végül végrendelete értelmében „ egész múzeumával együtt Glasgowba szállították, hogy az „ ottani tudományegyetemé legyen. Add ezt hírül a tudós Szat- „ márinak, ha hasznát veheti közlésednek, s kérlek, add át neki „ üdvözletemet. Különben élj boldogul, kedves Barátom, s „ engem stb.

Már abból is láthatod, mennyire közelállt a fentemlített cselekedet Kollár úr gondolkozásmódjához, hogy Életrajzunk első századának már sajtó alá készített tisztázatát, melyet 1770-ben kért el tőlünk elolvasásra, semmi módon sem lehetett többé a kezei közül megkaparintani. Mert ő átadta azt a Memoria Hungarorum (Magyarok emlékezete) című mű neves szerzőjének, aki titokban több cikkelyt hibásan kiírt belőle, és tudományos művébe mindenfelé beleszőtt. Életrajzunk kézzel írott I. kötetét pedig halála után árverésen adták el, mint azt a Kollár-féle könyvtár Bécsben, 1783-ban 8° alakban kinyomatott katalógusának 284. lapja tanúsítja.

E kitérés után térjünk vissza a tárgyra. Úgy látjuk, indokolt, hogy ezekbe a megjegyzéseinkbe belevegyük azt, amit baráti szívességgel közölt velünk a tudós Cornides Dániel, a pesti tudományegyetemnek királyi kézirattal nemrég kinevezett könyvtárosa és oklevéltan-tanára Sponsianus aranyérméről az

uerat, lubet non sine ratione schedis nostris his illinere: „Spon-
„ siani numum aureum, quem Exc. D. Baroni de Bruckenthal
„ dono olim obtulerat Cl. Prof. Mich. Szathmari, his meis vsur-
„ pani oculis, contrectamique manibus ostensum mihi ab
„ Ill. possessore. Observationes in Sponsianum, eiusque numos
„ aureos scripsit Vir mihi amicissimus, *Franciscus Neumannus*,
„ Canonicus Reg. ad S. Dorotheam, Musaeo Caesareo Numo-
„ rum recentioris aeui Praefectus, Academiae Historiograph.
„ Matritensis Socius, in *Populorum et Regum Numis veteribus*
„ *inditis*. Vind. Tom. I. pag. 89. 90. in nota, vbi ait, numos
„ Sponsiani hactenus iam quinque sibi innotuisse, aureos om-
„ nes, typisque similes: duos Caesarei Thesauri Vindobo-
„ nensis, vnum Musei de Franciani, quod an. 1782. Vienna
„ Londinum commigrauit, emtum graui aere ab illustri Viro
„ Hunstero, Medico Reginae Angliae a seruitiis puerperii
„ (Accoucheur) sed iam fatis functo, quartum. Canonicorum
„ Reg. S. Aug. Ducumburgensi in Austria inferiore, quin-
„ tum Cibinii in Transiluania, Lib. Baronis Sam. Bruckenthal.
„ Numum hunc aureum Sponsiani nitide aeri incisum exhibet
„ Clar. Neumannus Operis cit. Tom. II. pag. 139. Vindob.
„ anno 1783. in 4. ed. Haec. — Verum cur tales Sponsiani
Imp. numi aurei non alibi quam in Transiluania reperiantur,
et quae certiora, quam quae nunc annunciauimus, de illis dici
poterunt, Clar. Szathmárius Noster vberiori Commentario
se illustraturum promisit.

Nu-

1784. december utolsó napján Bécsben kelt levelében: „Spon-
„sianus aranyérmét, amit hajdan a tudós Szatmári Mihály tanár
„úr küldött ajándékba von Bruckenthal báró úrnak, saját sze-
„memmel láttam, és miután a tulajdonos méltóságos úr azt
„nekem megmutatta, kezembe vetten. Evvel a Sponsianus-
„szal és arany érmeivel kapcsolatos megfigyeléseit nagyon jó
„barátom, *Neumann Ferenc*, a Szent Dorottya-templom szer-
„zeteskanonokja, a Császári Múzeum Újkori Érmeosztályának
„igazgatója, a madridi Történetírói Akadémia tagja a *Popu-
„lorum et Regum Nummae veteres ineditae* (Királyok és népek
„kiadatlan régi érméi) című Bécsben megjelent műve I. kö-
„tetének 89. és 90. lapján a jegyzetben írja le. Ott azt mondja,
„hogy eddig már öt Sponsianus-féle érmét ismert meg, vala-
„mennyi arany, és a rajzuk hasonlít egymáshoz. Kettő közülük
„a bécsi Császári Kincstáré, egy volt a De France-féle múze-
„umban, mely — miután drága pénzen megvette Hunter
„méltóságos úr, az angol királyné szülészorvosa (accoucheur),
„aki azonban közben már meghalt — 1782-ben Bécsből Lon-
„donba került, a negyedik Alsóausztriában a herzogenburgi
„szentágostonrendi kanonokoké, az ötödik Erdélyben. Nagy-
„szebenben Bruckenthal Sámuel báróé. A tudós Neumann
„idézett műve 1783-i bécsi, 4° alakú kiadása II. kötetének
„139. lapján riszta rézmetszetben nyújtja Sponsianus ezen
„aranyérmének a képét. Ennyi. — Azt pedig, hogy miért nem
találhatók Sponsianus császárnak ezek az aranyérméi másutt,
mint Erdélyben, és hogy mi biztosat lehet tudni még róluk
az eddig elmondottakon kívül, tudós Szatmárink fogja — ígé-
rete szerint — bővebb fejtegetésben megvilágítani.

Numus exigui moduli argenteus Seculi XI. memorialis, cuius typum hic dare constituimus, anno superiore 1783. in vico Harkány dicto prouinciae Gomóriensis in Hungaria cum aliis S. Stephani Regis nostri nummulis nonnullis e terra eruitus, et a Reuerendiss. Iosepho Mallyo, Can. Reg. Praemonstratensi Izsrosiensi ad Amicum huiatem S. K. recentissime emissus est.

In antica Nomi facie Vratislaus Bohemiae Dux sceptrum a dextris vexillum sinistra manu tenere conspicitur cum perigraphe: VRATISLAVS DUX, in aucrso vero latere imago S. Petri, Apostolorum Principis visitur cum legenda S — CS (Sanctus) PETRUS. Multa de hoc Vratislao Duce non modo Scriptores Bohemicos, Cosmam et Hayecium, Siluium, Dubrauium, Pontanum, Vincentium, Pessinam, alios; sed et Historicos Hungariae fuisse commentatos nouimus, omnium consensione Patrem eius Bretislaum, Bohemiae Ducem fuisse refertur, qui teste Thoma Pessina in Marte Morav. Lib. III. cap. 2. ex manubiis Hungaricis coenobium Reginohradense cum Ecclesia in Moravia honoribus SS. Petri et Pauli Apostolorum dicatum anno 1048. fundauit, quod insignem aliquando die Illorum festo de Hungaris reportarit victoriam. Missis in praeseu-

Azt a kisméretű, XI. századbeli ezüstpénzt, melynek ábráját itt közreadjuk, az elmúlt 1783. évben a magyarországi Gömör vármegye egyik falvában Szent István király néhány más érmével együtt ásták ki a földből. Legutóbb küldte azt el itteni barátjának, K. S.-nak főtisztelendő Mally József, jászói premontrei szerzeteskanonok.

Az érme elülső oldalán Vratiszláv cseh herceg látható álló alakban, jobboldali nézetben. Baljában zászlót tart ezzel a körirattal: VRATISLAVS DUX (Vratiszláv herceg). A másik oldalon pedig Szent Péternek, az apostolfejedelemnek a képe látható S = Cs (Sanctus) PETRVS (Szent Péter) felirással. Mint tudjuk, erről a Vratiszláv hercegről nemcsak a cseh írók, Cosmas és Hájek, Silvius, Dúbravský, Pontanus, Vincentius, Pessina s mások írtak, hanem a magyar történészek is értekeztek. Valamennyien megegyeznek abban, hogy apja Břetislav cseh herceg volt, aki Pessina Tamás Mars Moraviae (Morva Mars) című műve III. könyve 2. fejezetének tanúsága szerint magyar zsákmányból alapította a morvaországi Rajhrad kolostorát Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére 1048-ban, mivel hajdan az ő ünnepükön aratott fényes győzelmet a magyarokon. Elhagyva most

sentiarum aliis Bohemorum Hungarorumque Annalibus dicam in compendio, quae de hoc Wratislao Bonfinius Noster Rer. Hungar. Decad. II. Lib. 2. et 3. litteris mandauit: Eum a Spitigneo, Bohemiae Duce, fratre germano, natu maximo, in exsilium actum ad Andream I. Hungarorum Regem confugisse, eiusque filiam Adelheydem in matrimonium duxisse, ex eaque labenti tempore Iuditham, Ludmillam, Wratislaum liberos suscepisse, mox fratri Spitigneo reconciliatum, et hoc mortuo principatum indeptum fuisse, atque vxore Regia Principe Hungara Adelhaida e viuis excedente, nuru nefario in agrum Hungariae Trenchiniensem valido exercitu irrupisse, totum igne ferroque vastasse, sed mox a Salamone et Geysa Regibus nostris in mediam vsque Bohemiam fugatum temeritatis et audaciae poenas cumulatissime luisse; nouissime vero annuente Henrico IV. Imp. in primum Bohemiae Regem XVII. Kal. Iul. anno 1066. Pragae coronatum Ioannes quoque Habelius in Imag. Princip. Bohem. Baronius vero ad an. 1068. mitra quoque episcopali Laicis numquam vsitata ab Alexandro II. P. M. ob merita in Ecclesiam donatum fuisse commemorant. Anno hoc statim indicato Wratislaus inte in Castro suo Vissehrad Pragae Ecclesiam in honorem SS. Petri et Pauli Apostolorum fundauit, et in praesentia Legati Apostolici Ioannis Cardinalis Episcopi Tusculani ab Alexandro II. amissi, vt primum lapidem ritu in Ecclesia consueto iaceret, ipsemet propriis humeris XII. cophinos terrae e fossa fundamenti, Constantini M. pietatem imitatus, extulit, Thom. Pessina Lib.

III.

a csehek és a magyarok más évkönyvei, elmondom röviden, amit Bonfinink ír erről a Vratiszlávról a Rerum Hungaricarum II. decas-ának 2. és 3. könyvében: Édes testvérbátyja, Szpitihnev cseh herceg számüzte őt. I. András magyar királyhoz menekült, ennek leányát Etelkát feleségül vette. Tőle születtek idő folyamán Judit, Ludmilla, Vratiszlav nevű gyermekei. Testvérével, Szpitihnevvel nemsokára kibékült, s ennek halála után ő lett a herceg. Miután felesége, Etelka, magyar királyi hercegnő meghalt, szemtelen merészséggel erős hadsereggel Magyarország trencsénvidéki részére tört, mindent tűzzel-vassal pusztított, de Salamon és Géza királyaink csakhamar egészen Csehország közepéig üldözték, úgyhogy bőven meglakolt vakmerőségéért. Később IV. Henrik császár beleegyezésével 1086. jún. 14-én Prágában Csehország első királyává koronázták, amit Habel János is említ Imagines Principum Bohemiae (A cseh uralkodók arcképei) című művében. Baronius pedig megjegyzi az 1068. év kapcsán, hogy II. Sándor pápa megajándékozta őt egyházi téren szerzett érdemei miatt a laikusok által sohasem használt püspöki mitrával. Az említett évben ez a Vratiszlav prágai Vyšehrad nevű várában templomot alapított Szent Péter és Pál tiszteletére. János bíboros, tusculanoi püspök jelenlétében, akit II. Sándor (pápa) küldött szentszéki követként avégből, hogy az alapkövet az Egyház szokásos szertartásával elhelyezze, az alapok számára ásott gödörből sajátmaga hordott ki a vállán — Nagy Konstantin jámbor példáját utánozva — 12 kosár földet, ahogy erről Pessina Tamás III. könyve 2. fe-

III. cap. 2. et Iulio Solimano in Elog. Duc. Reg. Bohem. referentibus.

Vt id quoque iam, quod res est, nouissime addamus, vero quam simillimum nobis videri. Numum hunc nostrum tunc percussum fuisse, quum sollemnitas consecrationis Ecclesiae huius Visehradensis S. Petro dicatae ageretur: quid enim aliud Cruculae istae vtrimque a latere positae indicant, quam ritum Ecclesiae R. Catholicae, dum scilicet tempore consecrationis aedium sacrarum pauimentum crucibus signatur, parietes vero forma crucum sacro chrismate vngantur; vt haec et talia vberius apud *Rituales* legi poterunt. Si quis vero obtenderit, obstare Numi paruitatem, quominus tantae sollemnitatis memoriam ea referre possit, adeat, oportet, Clar. Dan. Cornidesii Genealogiam Regum Hungar. pag. 80. seq. dubitationi suae prolixe satisfactum inueniet.

E numero Patriae Numorum mnemonicorum duos, eosque haud promiscue obuios, posteritatis vero memoria dignissimos, loco hoc exhibere popularibus meis non ingratum futurum crediderim. In cuius rei memoriam illi casi fuerint, nullo indigent interprete, ipsae enim eorum Inscriptiones aperte satis indicabunt. Strigoniensis ille aureus pondere quinque monetas nostras ex asse aequat. Alba—Iulia—Carolinus vero eiusdem moduli ex argento percussus est.

Ia-

jezeteben és Soliman Gyula Elogia Ducum Regumque Bohemiae (A cseh királyok és fejedelmek magasztalása) című művében beszámol.

Hadd fűzzük végül még hozzá, ha már épp erről van szó: Nekünk az látszik a legvalószínűbbnek, hogy ezt az érmeket akkor verték, amikor ennek a Szent Péter tiszteletére épült vyšehradi templomnak a felszentelését ünnepelték. Hiszen mi mást jelenthetnek ezek a mindkét oldalon elhelyezett kis keresztek, mint a római katolikus egyháznak azt a szertartását, hogy a templomok felszentelése alkalmával megjelölik a padozatot kereszttel, a falakat pedig keresztalakban megkent szentelt olajjal, amint erről és hasonlókról a *szertartásmagyarázók* műveiben olvashatunk. Ha pedig valaki ellenvetné, hogy az érme kicsinysége miatt nem örökíthető meg ily nagy ünnepség emlékét, nézze meg tudós Cornides Dániel Genealogia Regum Hungariae (Magyarország királyainak genealógiája) című műve 80. skk. lapjait, ahol kimerítő választ talál kétkedésére.

Azt hiszem, bonfitiusaimnak kedves dolgot teszek vele, ha itt két, nem egyközönyen hozzáférhető, az utókor emlékezetére azonban nagyon is méltó érmét ismertetek hazánk emlékérmei sorából. Hogy ezeket milyen esemény emlékére verték, nem szükséges magyarázgatni, mert maguk a feliratok elég világosan jelzik. Az egyik egy esztergomi arany, pontosan öt mai pénzünkkel ér fel, a gyulafehérvár-károlyfehérvárit pedig ezüstből verték ugyanolyan súlyúra.

Insignia haec Tonsoris et Cincinnatoris Romani Inscriptio, a Francisco Szekely, V. D. Ministro Helv. Confess. Transilvano, e Dacia mediterranea an. 1755. ad Amicum hujusmodi S. K. transmissa, quod nunc demum in manus nostras incidere it, postremus hic eadem locis adsignari potuit.

LVCIVS. HECVBA. DACVS.
TONSOR. CINCINNATOR.
L. PVLLI. ZOSIMI. PATRONI.
VIXIT ANN. LXVII. D. VI.
H. M. O. P. F. E. C. L. P.

Hoc

Csak az utolsó helyet tudtuk adni e római borbély és fodrász jeles sírfeliratának, mivel csak most esett a kezünk ügyébe. A helvét hitvallású erdélyi prédikátor, Székely Ferenc kübáte 1755-ben Belső-Erdélyből ittenni barátjának, K. S.-nak.

LVCIVS. HECVBA. DACVS.
TONSOR. CINCINNATOR.
L. PVLLI. ZOSIMI. PATRONI.
VIXIT ANN. LXVII. D. VI.
H. M. O. P. F. E. C. L. P.

Hoc Monumentum Optimo Patrono Fecit Extruendum Cum Lacrimis Plurimis.

Omnibus his ad extremum subtexuntur etiam opera Auctoris Biographiae Medicorum Hungariae et Transilvaniae, luci publicae exposita:

1.) *A' Magyar Országi Keresztyén Királyoknak Históriája, versekben foglalva.* Est Historia Regum Hungariae, rythmis Hungaricis expressa. Viennae an. 1752. in 4.

2.) *Programma.* MARIA THERESIA. *Sex Anagrammata mutuo se se elucidantia cum vberiore eorum enodatione metrica.* Vien. 1752. in fol. patent.

3.) *Tentamen de inoculanda peste.* Londini anno 1755. in 8. plag. 2 1/2. Recensetur ab Eruditis Londinensibus in Monthly Review for July an. 1755. pag. 77. seq. et a Rud. Vogelio Biblioth. Med. Tom. II. pag. 430. nec non Dav. Hahnio in *Oratione de vsu venenorum*, pag. 102. seqq. Traiecti ad Rhen. an. 1773. in 4. edita.

4.) *Disputatio inaug. medica sistens Obseruationes medicas.* Vltraiecti an. 1756. in 4. plag. 4. Recusa Lausannae an. 1768. et inserta Tomo VI. Disput. Hallerian. ad Morborum Historiam et Curation. facient. num. 226. Laudantur passim a Morgagno in Caussis et Sedib. morbor. per anatom. indagat. et D. Tissot in Tractatu

Hoc Monumentum Optimo Patrono Fecit Extruendum Cum Lacrimis Plurimis. (Sok könnyel állíttatta jó pártfogójának ezt a síremléket.)

Végezetül mindezekhez még hozzáfúzzuk a Magyarország és Erdély orvosai életrajza szerzőjének megjelent műveit:

1. *A magyarországi Keresztyén Királyoknak Históriája, versekben foglalva.* Magyarország királyainak története ez magyar versekben. Bécsben, 1752. 4° alakban.

2. *Programma.* MARIA THERESIA. *Sex Anagrammata mutuo se se elucidantia cum uberiore eorum enodatione metrica.* (Tárgy: Maria Terézia. Hat egymást kölcsönösen magyarázó betűváltás bővebb megfejtésével együtt.) Bécs, 1752. fólióalakban, kapható.

3. *Tentamen de inoculanda peste.* (Dolgozat a pestisoltásról.) London, 1755. 8° alakban, 2 1/2 íven. A londoni tudósok a Mounthly Review (Havi Szemle) 1755-i évfolyama júliusi számának 77. skk. lapjain ismertetik; Vogel Rudolf Bibliotheca Medica-ja (Orvosi Könyvtár) II. kötetének 430. lapján, valamint Hahn Dávid az *Oratio de usu venenorum* (Beszéd a mérgek használatáról) című Utrechtben 1773-ban 4° alakban kiadott műve 102. skk. lapjain.

4. *Disputatio inauguralis medica tissens Observationes medicas.* (Orvosi észleleteket előadó orvosavató értekezés.) Utrecht, 1756. 4° alakban, 4 íven. Újranyomták 1768-ban Lausanneban, és 226. szám alatt felvették a Haller-féle, a betegségek és gyógyításaik történetével foglalkozó értekezések VI. kötetébe. Morgagni többször dicséri a Causae et Sedes morborum per anatomiam indagatorum (A betegségeknek boncolás útján felderített okai és fészkei) című művében, és Tissot úr a Tractatus

de morbo Onaniae pag. 128. Eisenach. an. 1773. in 8. German. editio.

8.) *A' hiséd Gyermekeknek neveléséröl való röviá Oktatás's a' t.* Claudiop. an. 1760. 8. plag. 6 1/2. Integrum Libelli titulum ita Lipsienses in Commentar. de Reb. in Scient. natur. et Medicina gestis Tomo X. Partic. IV. pag. 753. lingua Latina interpretati sunt: *Breuis institutio educationis infantum, in qua proponitur; qua ratione infantes ab ipso partu ad tertium vsque annum educari debeant: cui sub finem adiectae sunt necessariae regulae ad sanitatem tuendam et senectutem adquirendam.*

6.) *Bába — Mesterségre tanitó könyv.* Debrecen. an. 1766. 9. plag. 12. c. figg. 17. tab. 9. Sunt Institutiones Artis obstetriciae. Est Liber in hoc genere omnium primus, quem Hungaria vnquam viderat. Alter est, quem Exc. Med. Doct. *Sam. Dombi*, Poson. an. 1772. 8. plag. 7. patrio sermone publicauerat. Tertius, opera Clar. *Caroli Szeli* translatus, et Vindob. an. 1777. in 8. alph. I. pl. 6. editus. Quartus a *Sam. Rátzio Prof.* praefixo Caroli Mocsi chirurgi nomine, perbelle, vt sunt reliqua quoque Opuscula in idioma Hungaricum traductus, et Pesthini an. 1784. 8. plag. 4. foras protrusus: non nisi nudum artis obstetriciae Sceleton est.

7.) *Gazda-Ember Könyvetskéje.* Cibin. an. 1768. 8. plag. 4. Sunt piae Patrum Matrumue familias de rebus obuiis meditationes, vna cum ad-

ne-

de morbo Onaniae (Az onánia betegsége) című értekezésének német nyelven Eisenachban 1773-ban, 8° alakban kiadott fordítása 128. lapján.

5. *A kisded gyermekeknek neveléséről való rövid oktatás sat.* Kolozsvár, 1760. 8° alakban, 6 1/2 íven. Ennek a kiskönyvnek teljes címét a lipcsei tudósok Commentarii de Rebus in Scientia naturali et Medicina gestis (Megjegyzések a természettudományos és orvosi világ eseményeiről) című kiadványuk X. kötetében a IV. rész 753. lapján így fordították latin nyelvre: *Brevis institutio educationis infantum, in qua proponitur: qua ratione infantes ab ipso partu ad tertium usque annum educari debant, cui sub finem adjectae sunt necessariae regulae ad sanitatem tuendam et senectutem adquirendam.* (Rövid oktatás a csecsemők neveléséről, mely azt adja elő, hogyan kell őket magától a születéstől kezdve három éves korukig nevelni. A végén az egészség megőrzésére és az öregkor elérésére szükséges szabályok csatlakoznak.)

6. *Bába mesterségre tanító könyv.* Debrecen, 1766. 8° alakban, 12 íven, 17 ábrával és 9 táblával. A szülésznői hivatásra tanít. Első a maga nemében, amilyen még Magyarországon nem jelent meg. A másodikat a kitűnő *Dombi Sámuel* orvosdoktor tette közzé 1772-ben Pozsonyban, 8° alakban, 7 íven, honi nyelven. A harmadikat a tudós *Széli Károly* fordította és adta ki Bécsben, 1777-ben, 8° alakban, a-tól i-ig jelzett 6 íven. A negyediket *Rátz Sámuel* professzor fordította szépen magyarra, mint a többi művét is. Az élére Mocsi Károly sebész nevét tették. Pesten adták ki 1784-ban, 8° alakban, 4 íven. A szülészeti tudománynak csupán száraz vázlata.

7. *Gazdaember könyvecskéje.* Nagyszeben, 1768. 8° alakban, 4 íven. Családapák és -anyák jámbor elmélkedései vannak benne

nexis auspiciis. Iterata est editio cum additamentis, Posonii litteris Mich. Landerer an. 1776. 8. plag. 9.

8.) Observatio medica *De procidentia vaginae totali, et plenaria illius inversione cum descensu in eam vteri, ad genua vsque fere pendulae, in Virgine XX. annorum observata et feliciter curata*, vt tres quoque postea infantes peperierit. Intertexta est nouis Actis Physico — Medicis Acad. Natur. Curios. Tom. IV. Obs. IX. pag. 41. Secunda Observatio *De Hermaphrodita Dobrorensi Virorum ordini adscribenda*. Exstat inserta Alb. Halleri Medicinae Forensis Vol. I. pag. 375. Tertia Observatio *De Asparagi virtute aphrodisiaca*. Typis excusa legitur in Biographiae nostrae Centur. II. Part. II. pag. 237. seqq. Tres hae Observationes coniunctim ad prelum reuocatae sunt in Chr. Baldingeri Nouo Promtuario Medico, Vol. I. Part. I. pag. 474. Reliquae alibi leguntur.

9.) *Fallacia excutiendae Auri vegetabilis Hungarici nunc exemplo demonstrata*. Inserta est Ephemer. litterariis Vindobonens. Wienerische Anzeigen inscribi solitis. Part. X. pag. 78. an. 1773.

10.) *De Medicis Hungaris, qui Matthiae Corvini Regis aetatem ornarunt*. Legitur ibidem Part. XII. pag. 89. an. 1774.

11.) *Von ungrischen Uibersetzungen der heiligen Schrift*. De diuersis S. Codicis Translationibus Hungaricis. Prostat in Promtuario litterario Posoniensi. Un-

hozzájuk csatolt sóhajaikkal. Új kiadása bővítve jelent meg Pozsonyban, 1776-ban, 8° alakban, 9 ívben Landerer Mihály nyomdájában.

8. Orvosi észlelet *De procidentia vaginae totali et plenaria ultra introitum cum descensu in eam uteri, ad genuae usque ferè pendulae, in Virgine XX. annorum observata et feliciter curata*, ut tres quoque postea infantes pepererit. (A hüvely teljes előreesése és kifordulása, valamint a méhnek belé való levándorlása, úgyhogy csaknem a térdig lelógott. 20 éves hajadonnál tett és sikeresen meggyógyított észlelet, úgyhogy később még három csecsemőt szült.) A Természetbúvárok Akadémiája Acta Physico-Medica (Természet- és Orvostani Közlemények) című kiadványa IV. kötetének 41. lapján jelent meg IX. észleletként. A második észlelet: *De Hermaphrodita Debrecenensi Virorum ordini adscribenda* (A debreceni hermafroditát a férfiak közé kell sorolni.) Közzétette Haller Albert Medicina Forensis (Törvényszéki orvostan) című könyve I. kötetének 375. lapján. A harmadik észleletet *De Asparagi virtute aphrodisiaca* (Az asparagus nemző ereje) címmel lebet nyomtatásban elolvasni II. száz Életrajzunk II. részének 237. skk. lapjain. Ezt a három észleletet együtt nyomtatták ki a tudós Baldinger Novum Promptuarium Medicum (Új orvosi kézikönyv) című művében az I. kötet I. részének 474. lapján. A többi másutt olvasható.

9. *Fallacia existentiae Auri vegetabilis Hungarici novo exemplo demonstrata.* (Új bizonyíték a magyar növényi arany létezéséről szóló hiresztelés hamis voltáról.) Közölte a Wienerische Anzeiger című bécsi tudományos folyóirat X. része a 78. lapon 1773-ban.

10. *De Medicis Hungariae, qui Matthiae Corvini Regis aetatem ornarunt.* (Magyarország Mátyás király korabeli orvosai.) Ugyanott olvasható 1774-ben a XII. rész 89. lapján.

grisches Magazin nuncupato, Vol. III. Part. IV. pag. 491.

12.) *Succincta Medicorum Hungariae et Transiluaniae Biographia.* Centur. I. Lipsiae an. 1774. in 8. plag. 13. Recensetur in Commentar. Lipsicis de Rebus in Scient. natur. et Medicina gestis, Vol. XX. Part. IV. num. 8. pag. 638. Item Ephemeridib. Lipsiens. litterar. German. an. 1775. num. XIV. pag. iii. 112. nec non Ephemerid. litterar. Vindob. Wienerische Anzeigen inscriptis, an. 1775. Partic. XXXIV. pag. 265.

13.) *Succincta Medicorum Hungariae et Transiluaniae Biographia.* Centur. II. Pars I. Viennae an. 1778. in 8. plag. 14. Recens in allgemeinem Verzeichnisse neuer Bücher zu Leipzig an. 1778. partic. VII. num. 1023. et Ephemerid. Poson. German. an. 1778. partic. 52 — nec non Annalibus litterariis Berolinensibus: Allgemeine Deutsche Bibliothek dictis, Append. I. ad Voll. 24. ad 36. adiectae pag. 620.

14.) *Succincta Medicorum Hungariae et Transiluaniae Biographia.* Centur. II. Pars II. Viennae an. 1781. in 8. alph. I. plag. 8.

15.) *Succincta Medicorum Hungariae et Transiluaniae Biographia.* Centur. III. Decas I. et II. Vien. an. 1787. 8. plag. 32. Tres hi vltimo loco indicati Biographiae Tomuli, Illustrissimi Lib. Baronis, Antonii de Störk, Archiatri et Consiliarii Caesareo — Regii, Nomini sunt nuncupati.

Re-

11. *Von ungrischen Uibersetzungen der heiligen Schrift.* (A Szentírás magyar fordításai.) A Szentírás különböző magyarnyelvű fordításairól. Megjelent az Ungarisches Magazin nevű pozsonyi tudományos zsebkönyv III. kötetében, a IV. rész 491. lapján.

12. *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia.* (Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza.) I. szaz. Lipcsén 1774-ben, 8° alakban, 13 íven. Ismerteti a lipcsei Commentarii de Rebus in Scientia naturali et Medicina gestis XX. kötetében a IV. rész 8. számának 638. lapján. Ugyancsak a németnyelvű lipcsei Tudományos Újság 1775-i évfolyamának XIV. száma a III. 112. lapon, valamint a Wienerische Anzeigen című tudományos folyóirat 1775-i évfolyama XXXIV. részének 265. lapján.

13. *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia.* A II. szaz I. része. Bécsben, 1778-ban, 8° alakban, 14 íven. Legújabban ismerteti az Allgemeiner Verzeichnis neuer Bücher (Új könyvek általános jegyzéke) Lipcsében, 1778-ban, VII. része 1023. számában, a németnyelvű pozsonyi újság 1778-i 52. számában — valamint az Allgemeine Deutsche Bibliothek (Általános német könyvtár) elnevezésű berlini tudományos folyóirat 24.—36. kötetéhez csatolt I. függeléke 620. lapján.

14. *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia.* A II. szaz II. része. Bécs, 1781-ben, 8° alakban, a-i jelzésű 8 íven.

15. *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia.* A III. szaz I. és II. tizede. Bécs, 1787. 8° alakban, 32 íven. Az Életajznak ezen legutoljára említett három kötetét méltóságos Störck bárónak, császári s királyi udvari orvosnak és tanácsosnak ajánlotta.

Religio subticere vetat, quam singulari, benignissima illa et munificentissima studiorum Altrix, MARIA THERESIA, Mater omnium nostrum nuper indulgentissima, Auctorem operum horum completa fuerit gratia, dum an. 1767. augusto illo et symbolico, pretiosissimis circum adamantibus, fulgore mire ludentibus, et corona regia in vertice affabre ornato Numismate aureo liberalissime donauerat, cuius effigiem lateris vtriusque in huic philyrae cosnexa tabella depictam, gratae mentis beneficiorumque memoris cultu ac pietate numquam intermorituras tantae EVERGETAE laudes depraedicando, offerimus conspiciendam!

A hódolat tiltja, hogy elhallgassuk, mily rendkívüli kegygyel tüntette ki a minap ezeknek a műveknek szerzőjét mindnyájunk jóságos anyja, MÁRIA TERÉZIA, a tudomány kegyes és bőkezű pártfogója. 1767-ben nagylelkűen megajándékozta azzal a jelképes és fenséges, köröskörül csodálatos fényben sziporkázó drágakövekkel ékes, s felül művészi királyi koronával díszített aranyéremmel, melynek mindkét oldaláról az ehhez a kötethez csatolt ábrán adunk képet, hogy mindenki láthassa, és hogy az ilyen nagy JÓTEVŐ soha meg nem szűnő dicséretét jótéteményeire emlékező szívünk hálás tiszteletével és kegyeletével magasztaljuk.

Sylloge Epistolraum Ill. Gerardi L. B. van Swieten, Archiatri Caesarei ad Auctorem

Operis huius biographici, temporibus diuersis scriptarum.

Epistola I. Lubens fateor, me nondum Hungaricam Linguam, quam anno tam bene intelligere, vt absque haesitatione omnia intelligere possim. Placuit tamen, qualiscumque ille labor meus, quem legendo tuo tractatui, de puerorum educatione medica a natiuitate ad annum vsque tertium impendi. Hoc tentamen me firmiorem reddet in legendis aliis, et vtilitas huius opusculi meretur, vt publici iuris fiat. Verum est, quod Herculi clauam facilius extorqueas, quam mulierculis sua praeiudicia. Interim tamen magna spes est, vt prudentiores saltem respiscant, et patres familias sua auctoritate tueri discant illud, quod vtile est. Vale, et me ama! Vindobonae d. 24. April. 1759.

Epistola II. Tractatulum tuum Hungarica Lingua conscriptum illico legi; promiserat D. Nagy, quod responsum quaeri apud me curaret, nec fecit. post plures septimanas morae pertaesus, indagaui habitationem eius, et transmisi, hinc miror, quod nondum acceperis. Epilepsia idiopathica est, ex validis animi affectibus nata, in corpore adulto, et facillime irritabili, hinc facile patet, Prognosin difficilem esse, raro enim curari solet. Sequentia cum spe boni effectus tentari possunt: Sumat quotidoo ante plenilu-

nium

Az ezen életrajzok szerzőjéhez méltóságos van Swieten Gellért báró,

császári udvari orvos által különböző időpontokban írt levelek gyűjteménye.

I. levél. Szívesen bevallom, hogy bár szeretem a magyar nyelvet, annyira jól még nem értem, hogy habozás nélkül mindent megértsek belőle. Mégis kedvemre való volt az a kis fáradság, amit a kisdedeknek születésüktől kezdve a harmadik életévükig való orvosi nevelésről írt értekezésedre fordítottam. Ez a kísérlet megerősített abban a szándékomban, hogy a többit is elolvassam. E kis műnek oly nagy a hasznа, hogy megérdemli a közzétételt. Igaz, könnyebben csavarod ki Hercules kezéből a buzogányt, mint az asszonyoktól (elvesztd) előítéleteiket. Mindamellett remélhető, hogy legalább az okosabbak meghatódnak, és a családapák megtanuljak, hogyan kell tekintélyükkel vélelmükbe venni azt, ami hasznos. Isten veled! És zárj szívedbe! Bécsben, 1759. április 24-én.

II. levél. Kis, magyarnyelvű értekezésedet mindjárt elolvastam. Nagy úr megígérte, hogy elküld a válaszomért, de nem tette meg. Megunva a többheti várakozást, kikutattam, hol lakik, és átküldtem. Így hát csodálkozom, hogy még nem kaptad meg. Idiopatikus nyavalyatörés az, mely a felnőtt embert könnyen ingerelhető testében erős lelki érzelmek hatására támadt, ezért könnyen belátható, hogy nehéz prognózist felállítani, ritkán szokott ugyanis meggyógyulni. Sikerrel kecsegtet a következő kísérlet: Telihold előtt négy nappal reggel éhomra

nium mane vacuo ventriculo puluisculum A. ex aqua pura, et vesperi eiusdem diei haustulum B. reliquis diebus sumat ter de die duas pilulas C. cum uncia I. hydromelitis medicati D. Animi validiores affectus vitandi omnino erunt, in victu ab acribus, calefacientibus, dyspeptis abstineat. In horum vsu per quadrimestre spatium ad minimum pergendum erit. Felicem euentum spero, et voueo. Valet Vindob. 21. Iunii 1759.

A. R. Rhej elect. dr. ß.
Scammon. gran. VI.
Stib. diaphor. ā. abl. gr. XII.
Cinnab. nativ. gr. V.
M. f. pulv.

B. R. Laud. liquid. gutt. VIII.
Tinct. succin. ℈ß. XV.
Syr. diacod. unc. ß.
aq. still. rutae unc. I.
M. f. haustus.

C. R. Myrrh. dr. II.
Opopan.
Galbani,
Gumm. ammon. aā. dr. I.
Castor.
Asae foetid. aā. dr. ß.
Tinct. succin. q. s. u. F.
Pill. gr. III.

vegye be az A. port tiszta vízzel, ugyanaznap este igyék egy kortyot a B.-ből. A többi napon vegyen be napjában háromszor két C. pilulát, egy uncia orvosi hydromelist a D. recept szerint. Teljesen kerülni kell az erős felindulást. Életem dolgában tartózkodjék a csípős, hevítő, nehezen fölő ételektől. E szerek használatát legalább négy hónapon keresztül kell folytatni. Sikert kívánok és remélek. Élj boldogul! Bécs, 1759. június 21.

A. Rp. Rhej. elect. dr. fs.
Scammon. gran. VI.
Stib. diaphor. ñ. abl. gr. XII.
Cinnab. nativ. gr. V.
M. f. pulv.

B. Rp. Laud. Liquid. gutt. VIII.
Tinct. succin. gtt. XV.
Syr. diacod. und. fs.
aq. still. rutae unc. I.
M. f. haustus.

C. Rp. Myrrh. dr. II.
Opopan.
Galbani,
Gumm. ammon. aa. dr. I.-Castor.
Asae foetid. aa. dr. fs.
Tinct. succin. q. s. u. F.
Pill. gr. III.

D. R. Visci quercini unc. IV.
Cort. peruvian. unc. II.
Recent. rutae unc. VI.
Scitas mista digere in hydromelitis puri recentis ℔. VI. vase clauso calide per 48. horas, dein colat. subsidendo depuratam exhibe.

Epistola III. Si hoc e re tua fore credideris, facile permitto, vt literas ad te datas tractatui tuo de puerorum educatione praefigas. Legi ex dedicationem tuam scriptam Illustr. Comiti Tholdi. De variolarum insertionis vtilitate adhuc sub iudice lis est. Certus sum, si bona methodo tractentur, non adeo multos perire. In Collegio Theresiano 24. laborauerunt iuuenes, et quidem multi ex illis satis aegriter quidam etiam pessimis confluentibus, et euaserunt omnes. In Orphanotrophio, anno elapso, 59. hoc morbo decubuerunt, et duo tantum perierunt. reliqui omnes conualuerunt. Si Gallicam Linguam intelligas, legas, rogo, tractatum de hac re scriptum a Professore nostro de Haen, cuius omnia opuscula legi merentur. Vltimo Commentariorum tomo omne opus impendo, quod corradere possum: sed innumera cogunt inuitum, vt tardius pergam in hoc labore. Valet et res tuas feliciter age. Vindob. 9. Ianuar. 1760.

Epistola IV. Accepi, quae miseras, exemplaria bina vtilissimi tui tractatus de liberorum educatione vnum reposui inter meam supellectilem librariam, alterum tuo nomine obtuli Principi Regio S. A. Ferdinando, qui octauum ingressus annum, Hungaricam

Lin-

D. Rp. Vinci quercini unc. IV.
Cort. peruvian. unc. II.
Recent. rutae unc. VI.
Scissa minta digere in hydromelitis puri recentis ℔ VI. vase clauso calide per 48. horas, dein colat. subsidendo depuratam exhibe.

III. levél. Ha gondolod, hogy ügyednek javára válik, szívesen megengedem, hogy hozzád intézett levelemet előszónak használd a gyermekek neveléséről szóló értekezésedhez. Olvastam a méltóságos Tholdi grófhoz írt ajánlásodat is. Arról még folyik a vita, vajon hasznos-e beojtani a feketehimlőt. Biztos vagyok abban, hogyha jó módszerrel kezelnék őket, nem halnának meg annyian. A Teréziánum-kollégiumban 24 fiatal betegedett meg benne, épedig sokan közülük elég hevesen, némelyek esetében a legrosszabb körülmények egybeesésével, és mégis valamennyien kiláboltak belőle. Az árvaházban 59-en feküdtek a múlt évben ezzel a betegséggel, a csak keten haltak bele, a többi mind kigyógyult. Ha érted a francia nyelvet, olvasd el, kérlek, De Haen tanárnak erről a tárgyról írt értekezését, akinek egyébként minden művét érdemes elolvasni. Ami időt csak meg tudok kaparintani, mind a Jegyzetek utolsó kötetére fordítom: de számtalan (ok) minden akaratom ellenére arra késztet, hogy vontatottan haladjon ez a munkám. Isten veled! és sikerüljenek ügyeid. Bécs, 1760. január 9.

IV. levél. A gyermekekről szóló hasznos értekezésed két megküldött példányát megkaptam. Az egyiket eltettem a könyveim közé. A másikat nevedben átadtam főméltóságú Ferdinánd királyi hercegnek, aki életének nyolcadik évébe lépve szer-

Linguam discit alacriter, et cum oblectamento. Haereditarius Princeps Iosephus Bohemicam didicit, et Latina Lingua, quam optime callet, apud Hungaros vti solet. Gratias debitas pro hoc munere litterario ago. Valet et spartam, quam nactus es, ornare perget Vindobonae 5. Iunii 1761.

Epistola V. Laudabile quam maxime institutum est, ciuibus suis prodesse, etsi apud Vos nemo constitutus sit, qui Anatomen, Chirurgiam, artem obstetriciam doceat, non video, quare tam laudabile opus impediretur. Ante aliquot annos author fui D. Crantz, qui artem obstetriciam docebat, vt tractatulum de hac arte scriberet, mole paruum quidem, sed vtilitatis plenum, et imprimis obstetricibus docendis aptum. Ille Libellus germanice scriptus, si in vestram Linguam verteretur, prodesset summopere. Vale, et res tuas feliciter age. Vindobonae, 18. Febr. 1763.

Epistola VI. Gratias ago pro casu mihi transmisso, qui singularis admodum est, licet in historia medica inueniantur quidam similes: gratulor tibi de felici curae successu. Accepi et versionem Libelli in Linguam Hungaricam, quem Celeb. Crantzius de arte obstetricia scripsit in vsum discentium: et Augusto et Augustae exemplar tuo nomine exhibui, qui benigno vultu non modo exceperunt, sed et laudauerunt consilium tuum. Obtinui pro te honorificum monumentum, quod probabit omnibus et libellum tuum de educatione infantum, et versionem vtilissimi libelli in patriam Linguam perplacuisse. Augustiss. Imperatrix iussit, vt tibi transmitterem Numum, qui Augustam

ayen és élvezettel tanulja a magyar nyelvet. József, a trón-örökös herceg a cseht tanulta meg, s a magyarok közötr a latin nyelvet szokta használni, melyben kiválóan jártas. Hálával tartozom Neked ezért a tudományos ajándékért. Élj boldogul! és légy továbbra is dicsére elért pályádnak! Bécsben, 1761. június 5-én.

V. levél. Nagyon dicséretes intézkedés az, hogy a polgárok javát szolgálja, ha valaki az anatómiát, sebészetet és szülészetet tanítja, s bár nálatok még senkit sem neveztek ki erre (a feladatra), nem látom be, miért kellene az ilyen dicséretes dolgot megakadályozni. Néhány éve magam beszéltem rá Crantz urat, aki a szülészetet tanította, hogy írjon róla rövid értekezést, mely ugyan nagyságát tekintve kicsiny (legyen), de tele hasznos tanácsokkal, és elsősorban a szülésznők oktatására alkalmas. Nagy hasznot hajtana, ha ezt a német könyvecskét lefordítanák a ti nyelvetekre. Isten veled és sok sikert dolgaidban! Bécsben, 1763. febr. 18-án.

VI. levél. Köszönet a közölt esetért, mely egészen rendkívüli, noha az orvostörténetben akad néhány hasonló: gratulálok a gyógykezelés sikeréhez. Megkaptam a tudós Crantz által hallgatói számára írt szülészeti könyvecskének magyar fordítását. Nevedben átadtam a császárnak és a császárnénak egy-egy példányt. Nemcsak hogy szívesen fogadták, hanem meg is dicsérték szándékodat. Megtiszteltető emléket kaptam tőlük részedre, s ez mindenkinek tanúsítja, hogy nagyon tetszett nekik mind a kisdedek neveléséről írt könyvecskéd, mind pedig annak a hasznos könyvnek honi nyelvre történt fordítása. A felséges császárné meghagyta, juttassam el hozzád azt az érmét, melyen Ófelsé-

imaginem habet, et vndique adamantibus cingitur, imposita ex similibus corona regia pulchra arte concinnata. Cum pretio et arte conspicuum sit hoc donum, fidis manibus illud tradere possum tantum. Monstraui illud a Batauis redeunti Michaëli Balog Soos, Arabonia-Pannonico, Med. Doctori, qui promisit de hac re tibi scripturum. Cum autem nihil de illo inauduerim postea, credo, quod in Patriam rediuerit. Rogo ergo, vt quantocitius mihi scribere velis, cui hoc cimelium tradi vis, qui apographum recepti mihi dare debebit, vt illud monstrare possim illis, quibus harum rerum ratio danda est. Vale diu, et me ama! Dabam Vindobonae 20. April. 1767.

Epistola VII. Semper proderit nouisse illa, quae antecessores nostri de salubribus aquis Hungariae et Transylvaniae publici iuris fecerunt. Nullus dubito, quin illos fontes, quos magnis sumptibus aduehendos procul curamus, possideamus ipsi. Aquas Spandauas, Selteranas ex Hungaria allatas vidi ipse. Hinc nullum dubium est, quin auctorum collectio, quam edere meditaris, placebit publico. Cum enim Medici indagandis aquis medicatis operam dant, gaudebunt talia legere. A censura Viennensi nihil metuendum est: fauet semper eruditis; impiis, blasphemis, impudicis metuenda tantum. Vale, et res tuas feliciter age! Vindobonae 22. Febr. 1770.

Nouis-

ge képmását dragakövek övezik, s rajta felül ugyanazokból szépművű királyi korona van. Megmutattam azt Soós Balog Mihálynak, a Hollandiából hazatérő győri, magyar orvosdoktornak. Ő azt ígérte, hogy irni fog neked erről. Mivel azonban később semmit sem hallottam róla, azt hiszem, hazatért. Kérlek tehát, mielőbb írd meg nekem, kinek akarod, hogy átadjam ezt az értékes holmit, hogy az nyugtot adhasson nekem az átvételről, amit aztán bémutathassak azoknak, akiknek ezekről a dolgokról számot kell adnom. Sokáig élj, és szeress szivedből! Kelt Bécsben, 1767. április 20-án.

VII. levél. Mindig hasznunkra válik, ha megismerjük azt, amit elődeink Magyarország és Erdély gyógyvizeiről nyilvánosságra hoztak. Senki se kételkedjék abban, hogy sajátmagunknak is vannak olyan forrásvizeink, miat amilyeneket nagy költségen hozatunk meg messziről. Saját szememmel láttam, hogy a spa-i és a Selters-vizet Magyarországról szállították. Így kétségtelenül tetszeni fog a közönségnek azoknak a szerzőknek a gyüjteménye, melynek kiadását elmédben forgatod. Mivel ugyanis az orvosok foglalkoznak ilyen gyógyvizeknek a felkutatásával, örülni fognak az ilyenfajta olvasmánynak. A bécsi cenzúrától mit se félj; mindig kedvez a tudósoknak; csak a gazemberek, káromkók és szemérmetlenek számára félelmetes. Isten veled, és sok sikert ügyeidben! Bécsben, 1770. febr. 22-én.

Nouissime hanc quoque ad Biographiam Medicorum Hungaricae Supplementi loco etiam addenda:

Centur. I. Artic. 32. pag. 65. *Georg. Henischii*, Bartphensis Medici Hungari, Operibus adiecenda Num. 14. *Oratio de modo Nutrimenti in corpore humano*, Lipsiae an. 1572. in 8. plag. 2 1/2. Dum ex Academia Lipsicensi, in alias oras ampliandorum studiorum caussa discederet, in Conuentu publico Idibus Iunii anno eodem recitata, in qua Noster erudite disserit 1) *Quo ordine fiat Nutritio*. 2) *Quorum organorum ministerio perficiatur*. 3) *Quae res Nutrimentum maxime iuuare possint*.

Cent. II. Part. I. Art. XVII. ad pag. 69. *David Gömöri* Senior, Medicus Iaurinensis, alchimista celebris, Lapidis philosophici generationem multo adhuc clarioribus verbis explicauit Epistola haec familiari ad Amicum huiatem, I. Cs. Med. Doctorem, die 5. Febr. an. 1768. hunc in modum exarata: „ *Mel-*„ *chiorem Cibinensem*, Hungarum. Adeptis adnumerari in *Gloria* „ *Mundi* probe nouerim, cauę tamen principia eius adoptauerit. „ A' Tűz, Víz, Föld, edgy elementum, secundum fixitatem et „ volatilitatem differunt. Nem kell keresni bizonyos Földet, „ Tüzet, vagy Vizet, mert mindenütt, mindenben jelen vagyon, „ de a' ki specifice aranyot akar producalni, ne keresse azt in „ vegetabilibus, et animalibus, hanem in illis corporibus, ex „ quibus aurum per naturam nascitur. A' Földben vagyon Tüz, „ Víz, és Föld, a' mellyekből a' természet hoz vitriolumot, eb-„ ből minerát. Ha

azért

Magyarország Orvosainak Életrajzához segédül még ezt is hozzá kell fűznünk pótlékúl.

I. rész. 32. cikkely, 65. lap. *Henisch György*, bártfai magyar orvos műveihez mint 14. hozzáfűzendő: *Oratio de modo Nutriendi in corpore humano* (Az emberi testben történő táplálékfelvételről szóló beszéd). Lipcse, 1572. 8° alakban, 2 1/2 íven. Ugyanannak az évnek június 13-án mondta el azt a lipcsei akadémiáról más országokba távozott. Tudományosan szól benne arról 1. *Milyen szervekben történik a táplálkozás*, 2. *Melyek szervek segítségével megy végbe*. 3. *Mely dolgok segíthetik legalkalmasabb elő a táplálkozást.*

A II. szár I. részének XVII. fejezetében a 69. laphoz *Gömöri Dániel* esperes, győri orvos, nevezetes alkimista a bölcsek kövének keletkezését sokkal világosabban magyarázta meg ebben a közvetlen hangú levelében, melyet 1769. febr. 5-én itteni barátjához, Cs. I. orvosdoktorhoz ilyenképpen intézett: „Jól tudom, hogy a *Gloria Mundi* (Világ dicsősége) című mű„ben a magyar *Szeberi Menyházet* a beavatottak közé sorolják, „ vigyázz azonban, nehogy elveit magadévá tedd. A tűz, víz, „ föld egy elem, szilárdságuk és illékonyságuk tekintetében ku„ lönböznek. Nem kell keresni egy bizonyos földet, tüzet vagy „ vizet, mert mindenütt, mindenben jelen van, de aki kulcs„ legesen aranyat akar termelni, ne keresse azt a növényekben „ és az állatokban, hanem azokban a testekben, amelyekből „ az arany természete szerint keletkezik. A földben van tűz, „ víz és föld, melyből a természet vitriolumot hoz elő, ebből „ (pedig) ásványt. Ha

„ azeri arte produci debet aurum, necesse est, vt decomponatur minera talis, quae per naturam suam aurum producit. „ In decompositione per artem ex minera satis magno igne proficitur menstruum, siue aqua mercurialis, reliqua pars igne „ sublimatorio suppeditat flores albos, et rubros arsenicales, „ qui colliquati in lapidem coëant, micis aureis, et argenteis „ abundans distinctum. Hic Lapis subtilissime contusus, quod „ si cum proprio menstruo misceatur, micae istae siue stamina „ auri et argenti soluuntur in aqua sua adpropriata lactis formam referens, quodsi separetur a terra inani et vacua, in destillatione volatile redditur, in frigore butyri formam exhibens. Vnde *Tollius* inquit: *Vacca illa animantium est, cuius agitatum lac butyrum dat*, id est, rubrum sulphur. Hucusque per„ uenit propria experientia. Si hoc menstruum embryonatum succesiuo motu caloris figatur, spero fore, vt plus quam perfec„ tum aurum per artem producatur, quod a Philosophis *Lapis* „ dicitur. Aurum non tingit, nisi prius tingatur plusquam perfecto auro potest tingi aurum vulgi: ergo post fermentatio„ nem potest ignobile metallum, nobilius reddi. Vegetabilia „ et animalia quaeque per combustionem, et decompositionem „ suppeditant sulphur et mercurium, quae in fuligine comprehenduntur. Ex hac materia facile obtineri potest cinis, in quo „ et terram habes et solem, id est, aquam et ignem, indeterminata principia vniuersalia."

„ Abreptus in mysteria Sophorum TVA culpa, (dedisti „ enim occasionem de mysteriis eorum exi-

„ tere-

„ azért mesterségesen kell aranyat előállítani, olyan ásványt „ szükséges elemeire bontanunk, amely természete szerint ad „ aranyat. A mesterséges felbontás alkalmával tűzzel menstruu- „ mot, azaz higanyvizet nyerünk, a többi rész a párologtató „ tűzzel fehérvirágokat és vörösvirágokat ad, utóbbiak ar- „ zének. Ha ezeket egyré olvasztjuk, megszilárdulnak, és ezt „ a követ bőségesen díszítik arany- és ezüstmorzsák. Ha fi- „ nomra összetörjük, és saját menstruumával elkeverjük, ezek „ az arany- és ezüstmorzsák vagy rögök feloldódnak kicsapó- „ dott vizükben, s tejszerűvé lesznek. Ha pedig az üres és ha- „ szontalan földről leválasztjuk, párolva illékonnyá válik, „ lehűtve pedig vajszerű alakot ölt. Ezért mondja *Tullius*: *Az „ ég az a tehén, melynek kipállt teje adja a tejet*, azaz a vörös „ ként. Idáig jutottam el saját tapasztalatommal. Ha ezt a „ kezdetleges menstruumot a meleg fokozatával megszilárdít- „ juk, azt remélem, hogy mesterségesen fogjuk előállítani a „ legtökéletesebb aranyat, amit a bölcselők *égnek* mondanak. „ Az arany nem fest. A közönséges arany meg nem festődhetik, „ ha előbb meg nem marották a legtökéletesebb aranyban. „ Tehát a nem nemes fémet élesztése után nemesebbé lehet „ tenni. A különböző növényi és állati anyagok égetés és bom- „ lasztás útján kén és higanyt adnak, amelyeket a füstjük tar- „ talmaz. Ebből az anyagból könnyen nyerhető hamu, mely- „ ben földed is van és sód is, azaz tüzed és vized, a mindenség „ korlátlan elemei.

„ A Tv. hibáiból ragadtak magukkal a bölcsek titkai (al- „ kalmat adtál ugyanis arra,

„ ventium cogitandi) si scripta in ordinem digesta essent, quae „ ego tamquam opera posthuma Theologis et Physicis relin- „ quam, superarent omnium Physicorum Hungarorum scrip- „ titationes. Constitui rationabiliter scribere, semper Reuela- „ tioni diuinae conformes scriptum, sed Deo ita volente Reuela- „ tiones tam diuinae, quam macro- et microcosmicae successu „ temporis reuelabuntur. Ego impar sum oneri huic ferendo, „ tam propter aetatem, quam propter visus imbecillitatem, sed „ certum est, Nostros Theologos sine discrimine, Philosophos „ in genere, multum hallucinari in puncto cognitionis Dei, „ Mundi et Hominis: haec est causa, quod tot sectae exortae „ fuerint, nostro potissimum christiano tempore, et quod *Chry-* „ *sopoeia* tam difficilis sit facta. Perpende solum hoc, quod „ scribat Auctor in Principio Reuelationis: Coelum, terra, „ eaque inanis et vacua, tenebrae, abyssus, Spiritus Domini, „ aqua praeexstiterunt ante diem primam creationis: ergo ante „ lucem primo die conditam, aut fuerunt creaturae, aut Deus. „ In Deo nihil tenebratum, nihil vacuitatis tamquam imper- „ fectionis quaeri debent. Ergo ante primam diem creationis „ praeexstiterant creaturae, ex quarum Iudicio (vox enim *Elo-* „ *him* notam Iudicii significat) noster Mundus conditus est, non „ secus ac extremum huiusmodi Iudicium, nouum coelum, et „ nouam terram progenerabit. Ex hoc theologico dogmate pa- „ tet, quod corruptio vnius sit alterius generatio. Si itaque in- „ tendis ex subiecto quocumque macro- vel microcosmico no- „ uam creaturam producere, oportet scire ex cognitione Dei

„ cogno-

„hogy a lét titkain elgondolkozzam); ha írásaim, melyeket „halálom után a hittudósokra és orvosokra fogok hagyni, „rendbe lennének szedve, felülmúlnák valamennyi magyar „orvos írásait. Elitélem, hogy ésszerűen írok, mindig az „isteni kinyilatkoztatással megegyezően, de Isten úgy akarta, „hogy mind az Ő kinyilatkoztatásait, mind a makro- és a mik„rokozmosz megnyilvánulásait az idők folyamán tárják fel. „Magam mind korom, mind gyönge látásom miatt képtelen „vagyok ezt a terhet hordani, de annyi bizonyos, hogy hittu„dósaink kivétel nélkül, bölcselőink általánosságban sokat „tévednek az Isten, a világ és az ember megismerése terén. „Ez az oka annak, hogy annyi szekta keletkezett, főként a mi „keresztyén korunkban, és hogy az *aranycsinálás* oly nehézzé „vált. Fontold meg csak azt, amit a Szerző a kinyilatkoztatás „kezdetén ír: Az ég, az üres és puszta föld, a sötétség, mély„ség, az Úr Lelke, a víz a teremtés hét napja előtt léteztek. „Az első napon teremtett világosság előtt tehát vagy a te„remtmények léteztek, vagy Isten. Istenben azonban nem le„het semmi sötétséget, semmi pusztaságot keresni, mert ezek „tökéletlenségek. Tehát a teremtés első napja előtt már lé„teztek teremtmények, s ezeknek ítéletéből (az *Elohim* szó „ugyanis az ítélet fogalmát jelenti) alkottatott a mi világunk. „Ugyanúgy, mint ahogyan az utolsó ilyenféle ítélet új eget és „új földet hoz majd létre. Ebből a hittudományi tételből világo„sa, hogy az egyiknek romlása a másiknak születése. Ha te„hát bármilyen makro- vagy mikrokozmikus anyagból új „teremtményt akarsz lé-

„ cognoscere Mundum et Hominem: Homo est ad imaginem
„ Dei creatus, Mundus est ad imaginem Hominis. Si Deus non
„ cognoscitur Tri-vnus, neque homo tri-vnus, neque mundus
„ tri-vnus cognosci potest. Cognitionis istius diuinae origo
„ quaerenda est in prima causa totius existentiae, id est, cog-
„ noscat oportet, quod ex vno generetur vnum, et ex duobus
„ procedat tertium, ita reuera cognoscet in macro-cosmo, et in
„ micro-cosmo trivnitatem, nempe Coelum, terram et spiritum
„ replentem orbem terrarum. In homine spiritum, animam et
„ corpus; in Deo Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum. Male-
„ dictio terrae non pertinet ad istas tres partes essentiales ma-
„ crocosmi et microcosmi, separata itaque maledictione, quae
„ non est creata (sed adscititium quid loco poenae creaturis
„ adiectum) exsurgit corpus quodcumque in prima creatione
„ creatum, clarificatum, et corpus spirituale, quale *Iosuae*
„ *Apocalypticus* sub nomine noui coeli, et nouae terrae descri-
„ bit. Tu si cognoueris ignem Iudicii, ex corpore quocunque
„ reproduces corpus clarificatum, incorruptibile, et medicinam
„ vniuersalem tam macrocosmi, quam microcosmi. Ex his
„ patet, hominem constare ex tribus distinctissimis subiectis,
„ harmonice inter se active et passive vnitum. Quis crederet
„ hominem constare ex anima et corpore, vtraque autem esse
„ entia contingentia, per consequens creaturas. Ostendi Velim,
„ quomodo creatura creaturae vitam largiatur, et tamen omnes
„ Theologi statuunt ex his duobus constare hominem. Abso-
„ num est creaturae tribuere, quod diuinum est. *Liber Sapien-*

„ *tiae*

„ testeni, tudnod kell a világot és az embert Isten ismeretéből
„ megismerned. Az ember Isten képmására teremtetett, a
„ világ az ember képmására. Ha nem ismered meg a három-
„ egy Istent, nem ismerheted meg a három-egy embert és a
„ három-egy világot sem. Isten ezen megismerésének az ere-
„ detét egész létezésének ósokában kell keresni, azaz meg kell
„ ismerni, hogy az egyik nemzi a másikat, a mindkettőjüktől
„ származik a harmadik. Így majd mind a makro-, mind a mik-
„ rokozmoszban fel fogod ismerni a három-egységet, tudniillik
„ az eget, a földet és a földkerekséget betöltő lelket; az Isten-
„ ben az Atyát, a Fiút és a Szentlelket. A föld megátkozása
„ nem tartozik a makrokozmosz és mikrokozmosz e három lé-
„ nyeges részéhez, ha tehát különválasztjuk a nem teremtett
„ átkot (mely büntetésképpen a teremtményekhez fűzött ada-
„ lék), bármely test az ősteremtéskor teremtett dicső és átszel-
„ lemült testi állapotában jelenik meg, amilyennek *János a*
„ *Titkos Jelenések* könyvében az új ég és új föld elnevezése
„ alatt azokat leírja. Ha ismerném az ítélet tüzét, bármelyik
„ testből megdicsőült romolhatatlan testet hoznál létre, és
„ megtalálnád mind a makro-, mind a mikrokozmosz általános
„ gyógyírját. Mindebből világos, hogy az ember három teljes
„ sen különböző, de egymáskört aktívan és passzívan harmoni-
„ záló alany egysége. Ki hiszi el, hogy az ember lélekből és
„ testből van, mindkettő pedig eszenciális létező, következés-
„ képpen teremtmény. Mutasd meg, kérlek, hogyan adhat a
„ teremtmény életet a teremtménynek, s mégis valamennyi
„ hittudós azt állítja, hogy az ember ebből a kettőből van.
„ Ellentmondás a teremtménynek olyasvalamit tulajdonítani,
„ ami isteni. A *Böl-*

„ *tus* satis innuit Spiritum Domini replcuisse orbem terrarum, „ Spiritum Domini immutabilem esse in omnibus. Verbum „ esse vitam creaturarum *diuus Paulus* adserit. *Psalmista* hali„ tum diuinum Psalmo 104. ait esse vitam creaturarum; *Mo„ ses* Spiritum Domini esse dicit causam rerum creatarum. Ipse „ Deus insufflauit Spiritum (certe non creatum homini primo, „ vt viuat) neque sine causa *Christus Dominus* in morte sua, „ Patri suo commendabat Spiritum suum, tamquam vitae Rec„ torem, originem, et causam; at tamen omnes Theologi crea„ turae, id est, animae hanc vim vitae tribuere audent. Ex „ principiis Psychologicis et testimonio Reuelationis constat, „ omne id, quod creatum est, successiue creata esse, spiritus „ non nisi instantanee creantur, ergo non dantur spiritus. Ex his „ patet, animam, angelos, non esse spiritus, sed corpora spiri„ tualia, per consequens lapsui obnoxia. Haec est ratio, quod „ anima et Angeli vnirl possint, per consequens et corpora spi„ ritualia habent suas sordes, si has sciueris separare et „ coniungere clarificata corpora sine labe existentia, sine „ dubio videbis corpus, quod nullo seculo interiturum est. Mul„ ta essent scribenda de illis, quae huc vsque nondum sunt cog„ nita, sed manum de tabula. Forte Sarmaticae veritatis stu„ diosi cum Sendivogio aeque Polono plura orbi literato pro„ ferent. Haec tibi soli scripta sunto. Vale etc. Iaurini die 5 „ Febr. an. 1768."

Centur. II. Part. I. Artic. XXXI. ad pag. 147. Ne In-

scriptionum quarundam Romanarum omni-

per-

„*szentírás* könyv elégge utal arra, hogy az Úr Lelke betöltötte „a földkerekséget, hogy az Úr Lelke változhatatlanul jelen „van mindenben. Azt, hogy az Ige a teremtmények élete, „*Szent Pál* állítja. A *zsoltáros* a 104. zsoltárban az isteni lehe„letet nevezi a teremtmények életének; *Mózes* azt mondja, „hogy az Úr Lelke a teremtmények létoka. Maga Isten lehelte „belé a Lelket (aki bizonyosan nem volt teremtmény, az első „emberbe, hogy éljen), s nem ok nélkül ajánlja az *Úr Krisztus* „halálában Atyjának a Lelkét, mint az élet Kormányzóját, „eredetét és okát. És mégis, minden hittudós teremtménynek, „azaz a léleknek meri tulajdonítani az életnek ezt az erejét. „A lélektan elvei és a kinyilatkoztatás tanúsága alapján meg„állapítható valamennyi teremtmény fokozatos teremtése. „A szellemet viszont csak egyszerre lehet teremteni, tehát „szellemek nem léteznek. Ezek alapján világos, hogy a lélek, „az angyalok nem szellemek, hanem szellemi testek, követ„kezésképpen esendők. Ez az oka annak, hogy a lélek és az „angyalok egyesülhetnek, amiből következik, hogy a szel„lemi testeknek is vannak szennyei. Ha ezeket ki tudod „küszöbölni és a szenny nélküli, megdicsőült testeket egye„sítени tudod, kétségtelenül olyan testet fogsz látni, amely „sohasem pusztul. Sokat kellene még írnom mind„arról, ami eddigelé ismeretlen, de félre a kézzel a papírtól. „Talán az igazság lengyel kutatói az ugyancsak lengyel *Szudi„nus*-szal együtt többet közölnek majd a tudományos világgal. „Úgy vedd, hogy ezeket csak Neked írtam. Isten veled stb. „Győrött, 1768. febr. 5-én."

11. A száz I. részre XXXI. cikkelyének 147. lapjához. Hogy ki ne veszek teljesen minden emlékezete

prorsus intercideret memoria, quae Lapidibus penes Comaromium, *Bregetione*, vico *Szöny* dicto, repertis, et per loci Dominum Nesszerum in profundas pro firmando templi, recens exstructi, fundamento, fossas demersis inaratae fuerunt, non nisi duas illarum verbis dimidiatis commemorare hunc in modum nobis licuit: DROMOni et HYLACI CANIBVS VENATICIS BONIS: atque DEO SOLI ALAGABAL AMMVNATI MILLEGI AD BISPF — *cetera nonnisi dii iam supplebant inferorum*. Nunc harum vtramque, antea mutilam, ex liberalitate D. Sam. Kazzay, apothecarii nostri, rei antiquariae notitia apprime tincti, nobiscum communicatam, in apricum producimus iam integram, qui illas, antequam terrae conderentur visceribus, anno 1748, die 8. Octobr. illo ipso in loco descriptas, eruditis suis inseruit Aduersariis.

Alter Lapis hanc habuit epigraphen, nunc apud inferos vna cum Lapide isthoc delitescentem.

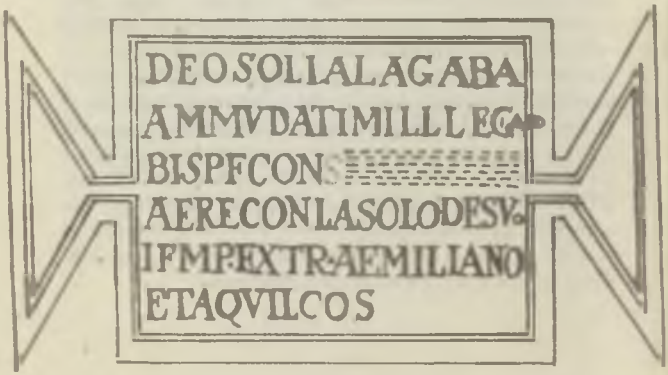

Sic

annak a néhány római feliratnak, melyek a Komárom melletti *Bregetiobán*, a *Szőnynek* nevezett faluban talált, és az ottani földesúr, Nesszer parancsára az újonnan épített templom alapjainak erősítésére ásott mély árokba lebocsájtott kövekre voltak bevésve, legyen szabad legalább ezt a kettőt töredékes szövegével megemlítenünk: DROMO(ni) (et) HYLACI CANIBVS VENATICIS BONIS: (atque) DEO SOLI ALAGABAL AMMUNNATI MILLEGI AD BISPF — *a többit már csak az alvilági istenek fogják kiegészíteni.* Mindkét azelőtt csonka felírásnak most már teljes szövegét hozzuk nyilvánosságra, melyet Kazay Sámuel úr, a régészetben kiválóan jártas gyógyszerészünk közölt velünk nagylelkűen. Mielőtt azokat 1748. október 8-án a föld méhébe rejtették, ugyanazon a helyen leírta és tudományos feljegyzései közé fűzte (szövegüket).

Az *egyik kőnek*, most ezzel együtt a föld alatt rejtőző felírása ez volt:

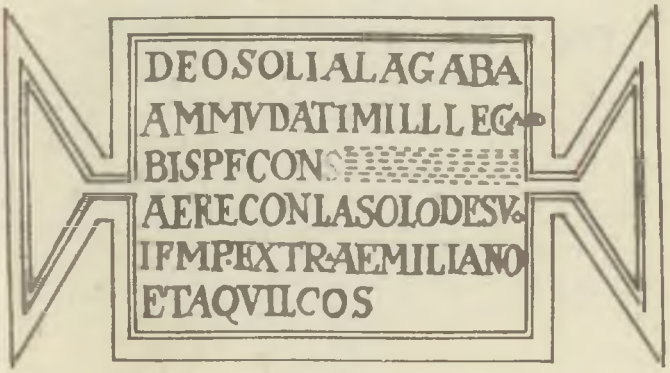

Sic interpretandum putamus: DEO SOLI ALAGABALO AMMVDATI MILITES LEGIONIS PRIMAE ADIVTRICIS, BIS PIAE, FIDELIS, CONSTANTIS — AERE CONLATO A SOLO DE SVO TEMPLVM EXTRVXERVNT AEMILIANO ET AQVILINO CONCVLIBVS. Quum Fulvii et Vectii Aquilini Consulatus, teste Lud. Morerio, a N. C. in annum 249. incidat, Lapidis Inscriptionem ad Imperatorum Deciorum, Patris et Filii, aetatem referri palam est.

Alter vero Lapis, vt vides, his ornatus fuit anaglyphis, quod superne duos ille arcus cum pharetra sagittis grauida, inferius buccinam ex cornu recuruo fabricatam, et duos canes venaticos humi procumbentes exsculptos ostentarit, cum adiecta in medio inscriptione:

Úgy veljük, ez a megfejtése: Deo soli Alagabalo Ammudati Mihtes Legionis primae adjutricis, bis piae, fidelis, constantis --- aere conflato a solo de suo templum extruxerunt Aemiliano et Aquilino consulibus. (Egyedül Alagabalus Ammudas istennek saját összeadott pénzükön emelték ezt a templomot alapjaiból az első, kétszeresen derek, hű és kitartó segédlégió katonái ---- Aemilianus és Aquilinus konzulsága idején.) Minthogy Morerius Lajos szerint Fulvius Aemilianus és Vectius Aquilinus konzulitusának ideje a Kr. sz. utáni 249. évre esik, nyilvánvaló, hogy a kő feliratát a Decius császárok, apa és fia korára kell vonatkoztatni.

A másik kő pedig, amint láthatod, úgy volt kivésve, hogy felül két ijat lehetett rajta látni nyilakkal teli tegezzel, alul gorbe szarvból készült kurt és két hasaló vadászkutya, középütt pedig a mellékelt felirat:

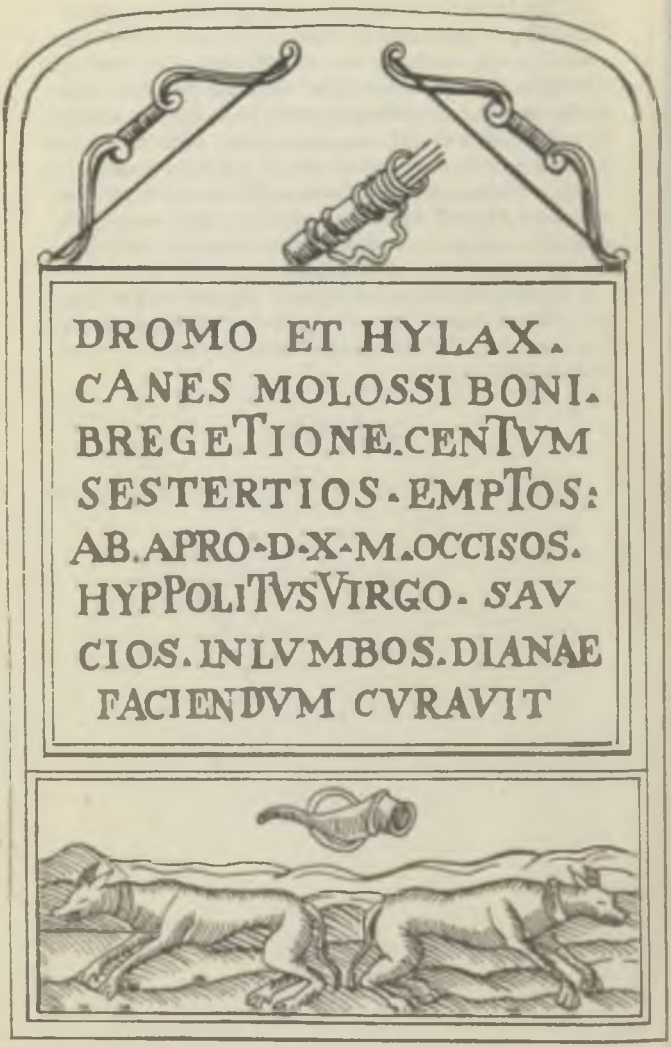
DROMO ET HYLAX.
CANES MOLOSSI BONI.
BREGETIONE.CENTVM
SESTERTIOS.EMPTOS:
AB.APRO.D.X.M.OCCISOS.
HYPPOLITVSVIRGO. SAV
CIOS. INLVMBOS.DIANAE
FACIENDVM CVRAVIT

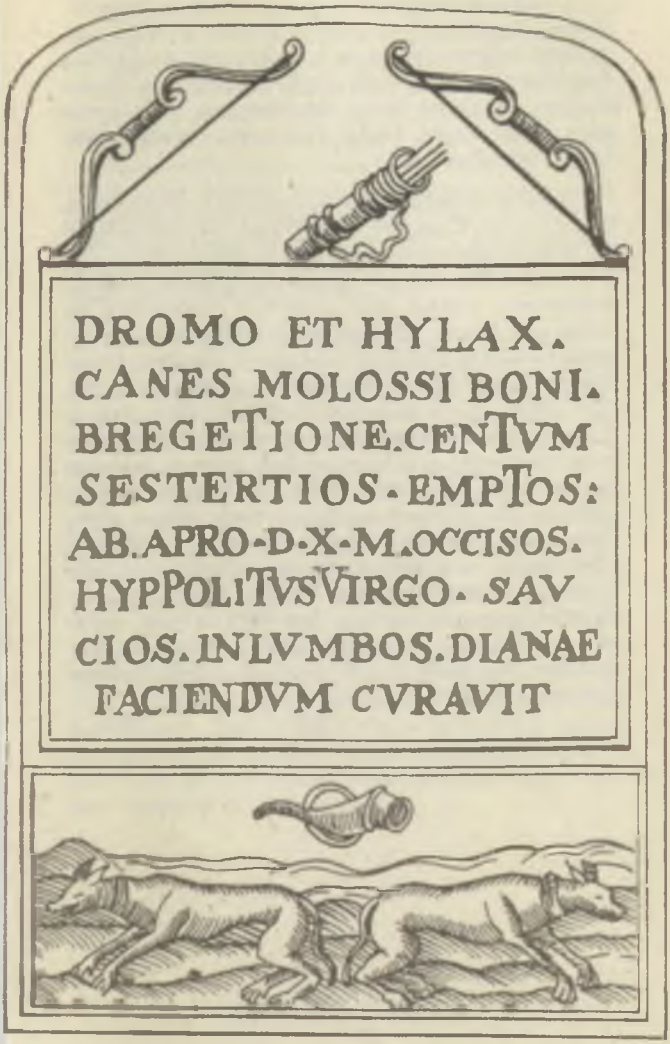
DROMO ET HYLAX.
CANES MOLOSSI BONI.
BREGETIONE.CENTVM
SESTERTIOS·EMPTOS:
AB.APRO·D·X·M.OCCISOS.
HYPPOLITVS VIRGO. SAV
CIOS. IN LVMBOS. DIANAE
FACIENDVM CVRAVIT

Quandoquidem Syntaxis verborum horum perplexa admodum videatur, nos salua aliorum lectione, et iudicio, ita legendam existimamus: Dromo et Hylax Canes Molossi Boni Bregetione Centum Sestertiis empti, ab Apro Diris Decem Morsibus *dum fuissent* occisi, *tum* Hyppolitus Virgo *quoque canum horum dominus*, Saucius In Lumbis, *restituta sanitate*, Dianae Faciendum Curauit.

Dum Inscriptiones has mutilas a nobis Biographiae nostrae Centur. II. Part. I. pag. 147. adlatas legeret, nec amplius vnquam in lucem emersuras firmiter crederet *Rev. Steph. Schoussner*, Professor Pestanus, pro ingenii sui foecunditate, vtramque Inscriptionem nostram, mire interpolauit Commentarii sui Geogr. Part. II. pag. 275. seqq. et orbi erudito persuadere voluit audacter, non Dromonem, sed Dromum, non Hylacem, sed Hylactorem legi debere. Plurimum sane interest, vt ex producta statim superius in apricum Inscriptione videre licet, in Inscriptionibus, earumque fragmentis interpretandis, et supplendis, luxuriantis ingenii froeno cohibere impetum. Dolendum est maximopere, Professorem isthunc alioquin eruditum, ita genio suo indulgere posse, vt plerosque integrae famae et eruditionis Viros, theoninis in modum Dromonis et Hylacis subinde arrodere, et lacerare dentibus non erubescat, quum vero infimae huiuscemodi prosapiae homines obtrectatores, cordatiorum quorumuis iudicio, e Republica litteraria, merito proscribendos, ipse quoque procul dubio probe nouerit. Omnem hanc vno saltim Viri venerandi, *St. Salagi*, Presbyteri Quinqui-Ecclesiensis, et S.

Mivel ezeknek a szavaknak mondattá fűzése cleg bonyolultnak látszik, mások olvasásának és vélemenyének tiszteletben tartása mellett azt tartjuk, hogy igy kell azokat olvasnunk. Dromo et Hylax Canes Molossi Boni Bregetione Centum Sestertiis emp:i, ab Apro Diris Decem Morsibus *dum furiose* occisi, *tum* Hyppolitus Virgo *quoque canum horum dominus*. Saucius in Lumbis, *restitutis sanitate*, Dianae Faciendum Curauit. Midón Dromo és Hylax jófajta komondorokat, melyeket Bregetioban száz szesztercziuszért vásároltak, Apro tiz erős harapásval megölte, Hyppolitus szűz, ezeknek a kutyáknak tulajdonosa is megsérült a combján. Miután egészségét visszanyerte, Diana tiszteletére állittatta.)

Amikor *tisztelt. Schönvisner István*, pesti professzor ezeket a csonka feliratokat II. száz életrajzunk I. része 147. lapján elolvasta, és szilárdan hitte, hogy azok soha többé napfényre nem kerülnek. Földrajzkönyve II. része 275. skk. lapjain gazdag képzelőtehetségével mindkét feliratunkat különös módon egészítette ki, és merészen arról akarta meggyőzni a tudós világot, hogy nem Dromo-t, hanem Dromus-t, nem Hylaxot, hanem Hylactor-t kell olvasni. Amint azt a fentebb napvilágra hozott feliras alapján is látni lehet, bizonyosan nagyon fontos a kalandozó szellem ötleteit féken tartanunk a feliratok s ezek töredékeinek magyarázása és kiegészítése közben. Nagyon sajnálatos, hogy ez az egyébként tudós professzor annyira szabadjára engedhette szellemét, hogy nem átall olykor Dromo és Hylax módjára rágalmazó szájával sok becsületes és tudós emberbe beleharapni, és őket mardosni, jóllehet kétségtelenul maga is tudja, hogy az ilyesfajta aljas rágalmazókat minden okos ember méltán számüzi a tudósok társadalmából. Hadd világitsunk rá mindetre legalább a tiszteletreméltó *Salagi István*, pécsi áldozópap és kiváló hittudo-

Theol. Doctoris eximii, illustrare placet exemplo, quem laudatus Professor in solo *Parergo* suo *Extemporaneo*, Appendici Commentarii Geogr. adsuto, aculeatis dicteriis, imo mordacibus supra modum proterere conatur criminationibus, et nouies aut decies in sola opella isthac Lectoribus turpiter deridendum propinat. Pro suo Loiolitico hoc alios irridendi modulo, nostram quoque l. c. pag. 122. effuse ridet sententiam, quod vicum *Tarjan* dictum, in quo Inscriptio *Imp. Traiani* recens eruta, et Biographiae nostrae Centur. II. Part. I. pag. 148. publicata est, *Traiani* olim *villam* forte fuisse coniectauerimus, sola quippe hac perbella, si diis placet, inductus ratione ridet, quod talem Traiani villam, memorato statim in loco vnquam exstitisse nuspiam legerit. Sed plus ultra ibidem ridet, quod nos dixisse contigerit, gratulari sibi proculdubio posse nonnullas familias hodiedum forte superstites, si Tabula isthaec aenea, quae indicatam illam nobis conseruauit Inscriptionem, ad manus nostras deuenire potuisset integra.

Ast diuus *Matthaeus* et *Moses*, Sospitatoris nostri Iesu Christi genealogiam non interrupta serie vltra annos IV. mille producunt. Ergone Schönvisnere Sacros Scriptores ob id deridere audebis?

Multi sunt Auctores historici, qui in disquirendis familiae Habspurgo — Austriacae originibus maximopere desudarunt. *Schönlebenius* XX. auctorum diuersissimas recenset opiniones, quas *Auctor Germaniae Principis* ad V. capita reducit: 1) *Perlevnibus Italis*, 2) *Vindonissensibus Heluetiis*, 3) *Burgundiae Regibus*.

mányi doktor példájával, akit az említett professzor Földrajzkönyvéhez függelékként csatolt *Parergum Extemporaneumában* (Rögtönzött adalék) is szúrós gúnnyal, sőt nagyon is csípős vádaskodással igyekszik letaposni, és csupán csak ebben a művecskéjében kilencszer vagy tízszer úz belőle az olvasók előtt gyalázatosan csúfot. E másokat kigúnyoló loyolai módszeréhez képest az idézett hely 122. lapján hosszasan gúnyolja azt a véleményünket is, hogy a *Tarján* nevű falut, melyben újabban kiásták *Traianus császár* feliratát, amit mi II. száz életrajzunk I. része 148. lapján tettünk közzé, esetleg a hajdani *Traiani villa*-val azonosnak gyanítottuk. Nevet rajta pedig annál az egyedüli szépséges, ha ugyan az isteneknek tetsző oknál fogva, hogy sehol sem olvasta, hogy a fentemlített helyen valaha is létezett volna Traianusnak ilyen majorja. Ám még inkább nevet azon, hogy mi azt találtuk mondani, szerencsésnek tarthatná magát kétségkívül néhány még talán ma is élő család, ha ez az érctábla, mely a jelzett felírást számunkra megőrizte, teljes egészében a kezünkbe kerülhetett volna.

Ámde Szent *Máté* és *Mózes*, Üdvözítőnknek Jézus Krisztusnak a családfáját szakadatlan sorban több mint négyezer évre viszik vissza. Vajon tehát merészeled-e, Schönvisner kigúnyolni emiatt ezeket a szentírókat?

Sok történetíró alaposan beleizzadt az osztrák Habsburgház eredetének a kutatásába. *Schönleben* húsz szerzőnek a legkülönbözőbb véleményét ismerteti. Ezeket a *Németország fejedelme* című mű *szerzője* öt csoportba foglalja össze: 1) *Az olasz Perleoniktól*, 2) *A svájci Vindoniktól*, 3) *A burgund királyoktól*.

bus. 4. *Germanis Agilolfingis*. 5. *Francorum Regibus Merouingis vel Carolingis*. Sunt inuenti, qui a Romanis, vtpote a celebri *Anicionum* gente originem deducere conati sunt, imo ad *Noachum* vsque Genealogiam Habspargo-Austricam pertexuerant. *Marquardus Hergott* in Genealogia diplomatica Augustae Gentis Habspurgicae Vien. an. 1737. in fol. Tom. II. Voll. III. edita, per mera diplomata, et instrumenta probatissima, ad *Ethicorum* seu *Adalricum I.* Alemanniae Ducem producit. Licet *Georg. Io. Eccardus* Ethiconis huius familiam a Leutherio et Bucelino adfecto Sec. VI. celebribus descendere adserat, aut *Herrnannus Vigesimus*, qui duumviri optume in hac arena decertarunt. Maiores Ethiconis per IV. progenies ad Archinoaldum et inde ad Ricimerium Patricium in *Originibus Comitum Alsatiae* producit. Ergone rides haec Schönvisnere?

Clar. *Danid Cornides*, in Genealogia Regum Hungariae Sec. XI. pag. 117. in adtexta Tabula Genealog. Aug. Imp. Franciscum, vt et Mariam Theresiam, coniuges, a S. Ladislao Rege Hungariae oriundos operose ostendit. Ergone itaque Augustum Imp. Iosephum II. Regem Nostrum, in familiam S. Ladislai inseri etiam ridebis?

Honoratum Iouanum, Caroli V. Imp. et Philippi II. aulicum, Caroli Hispaniarum Principis Magistrum, nec non Oxomensis Ecclesiae Antistitem, adeoque Illustrissimam *Domum Iouaneam*, hodiedum inter Venetos florentem, ab Imperatoris Leonis Archistratego, seu doctore exercituum, *Michaele Iouane* anno

4) *A német Agilolfingektől.* 5) *A Merovingi- vagy Karoling-házbeli frank királyoktól.* Olyanok is akadtak, aki a rómaiaktól, nevezetesen az *Anicíusok* híres nemzetségétől igyekezték eredetüket levezetni, sőt felvezették az osztrák Habsburgok családfáját egyesek egészen Noéig. *Hergott Marquard* a Bécsben 1737-ben fólió-alakban kiadott kétkötetes, háromkönyves művében, a Genealogia diplomatica Augustae Gentis Habspurgicae-ban (A felséges Habsburg-nemzetség okiratszerű genealógiája) tisztán okiratok és szavahihető bizonyságok alapján *Ethico-ig* vagy *I. Adalrikig*, Alemannia hercegéig vezeti. Bár *Ekhard György János* azt állítja, hogy ennek az Ethiconak a családja a VI. század végén élt Leuthertől és Bucelintől származik, de *Vignieri Jeromos* — s e két ember e téren derekasan küzdött egymással. — Ethico elődeit, a *De originibus Comitum Alsatiae* (Az elzászi grófok eredete) c. művében négy nemzedéken keresztül Archinoaldhoz, és tőle Ricimer patríciusig vezeti vissza. Nos, nevetsz-e ezeken, Schönvisner?

A tudós *Cornides Dániel* a XI. századi magyar királyok genealógiájában a 117. laphoz csatolt családfa-táblázaton fáradságosan kimutatja, hogy a felséges hitvespár, Ferenc császár és Mária Terézia is Szent Lászlótól, Magyarország királyától származnak. Nevetsz tehát azon is, hogy királyunkat, II. József császár őfelségét Szent László családjába ojtják?

Hogy *Ioanni Honoratus*, V. Károly császár és II. Fülöp udvari embere, Károly spanyol herceg tanítómestere, valamint az osmai egyház püspöke, tehát a Velencében ma is élő nagytekintélyű *Joanni-ház* Leó császár *Mihály János* nevű archistrategosától, azaz hadvezérétől veszi eredetét, akit 820. november

820. d. 22. Nouembr. in Imperatorem Orientis vnanimi Imperii consensione proclamato, originem suam trahere *P. Athanasius Kircherus* integro Libro. *Splendor et Gloria Domus Ioanniae* inscripto, et Amsteledam. an. 1672. in 4. cum figg. Voll. II. publicato, egregie demonstrauit. Ergone etiam rides? *Matthiam Coruinum Bonfinius* Decad. I. L. I. M. Valerii Messalae Coruini congentilem, atque adeo Dec. III. Lib. VIII. progenitores eius ab vrbe Roma oriundos docet. Rives?

Mart. Biro, Padanus, Episcopus Veszpremiensis, in oratione funebri, *Emerico Eszterházio*, Primati R. Hungariae. Poson. an. 1746. recitata, et ibidem an. eodem typis in folio vulgata, Inclytam *Comitum Eszterházianorum Gentem*, ad *Eursium*, vnum e numero VII. Scythicae nationis Ducum deducit, atque *Paullum Eszterházy* iam S. Stephani Regis aetate maiorem in modum toga sagoque inclaruisse. Rides? Illustres familias, *Kadicha*, *Zoltán*, *Kende*, *Lehel*, inter nos florentes, iuribus et priuilegiis Hungarorum nobilitaribus hodiedum eo nomine gaudere nouimus, quod a priscis Scytharum Ducibus homonymis recto tramite semet descendere publicis haud ita pridem seculo nostro demonstrauerunt documentis. Rides? Imo aliarum quoque Hunniacae gentis familiarum genealogiam, quam Parentes Liberis priscarum more gentium, per succedentia tradidere secula, ad Noachum vsque productam texuisse *Bonfinium* legimus Decad. I. L. IX. pag. m. 134. Etiamne rides?

Nobi-

22-én a birodalom egyhangú helyeslésével kiáltottak ki Kelet császárává, kitűnően bebizonyította *P. Kircher Atanáz Splendor et Gloria Domus Joannae* (A Joanni-ház fénye s dicsősége) c. Amsterdamban 4° alakban képekkel két kötetben 1672-ben nyilvánosságra hozott művében. Nevetsz-e hát még? *Bonfini* művének I. decasa előadja, hogy *Hollós Mátyás* L. I. M. Valerius Messala Coruinus nemzetségéből való, miértis II. decasa VIII. könyvében azt tanítja róla, hogy ősei Róma városából származnak. Nevetsz?

Padányi *Biró Márton*, veszprémi püspök az *Eszterházy Imre*, Magyarország primása fölött Pozsonyban 1746-ban mondott, s ugyanott még abban az évben fölöalakban kinyomatott gyászbeszédében az *Eszterházy-grófok* nemes *nemzetségét visszavezeti Örsre*, a szittya nemzet hét vezérének egyikére, és azt mondja, hogy *Eszterházy Pál* más Szent István király korában kitűnt háborúban és békében viselt dolgaival. Nevetsz? Tudjuk, hogy a köztünk élő nemzetes *Kadicha, Zoltán, Kende, Lehel* családok mindmáig azon a címen élvezik a magyar nemesi jogokat és privilégiumokat, hogy századunkban nem is oly régen közokiratokkal bizonyították a szittyák hasonló nevű, régi vezéreitől való egyenes leszármazásukat. Nevetsz? Sőt, *Bonfini* I. decasa IX. könyvének 134. lapján olvastuk, hogy egészen Noéig szőtte más hún nemzetiségű családoknak a genealógiáját, melyet a régi nemzetek szokása szerint a szülők hagyományoztak át az egymás után következő századokon keresztül gyermekeikre. Vajon nevetsz-e még?

Nobilis Schediorum gens Modrensis a Schedio, Duce belli Troiani, genus suum operose deducit.

Audiendus inprimis etiam est *Georg. Owenus Harry*, Anglus, qui a Noacho inde, primo Mundi Monarcha, rem exorsus, per varias generationes ad Brutum, Sibui filium, primum Brittanniae inhabitatorem, a quo insula isthaec nomen quoque sortita est, et inde ad Cadwaladerum, progenitum e Bruti sanguine Brittonum potentem an. 680. regem, atque mox ab hoc ad Iacobum I. vsque, antiquitatem generis Illius demonstraturus, recto vbique tramite descendit stupendo prorsus opere, in Libro: The Genealogy of the high and mighty Monarch James, King of great Brittayne, etc. inscripto, et Londini an. 1604. in 4. pl. 10. et adnexis totidem tab. genealog. impresso. Lege haec prius, et tandem si placet, vt soles, ride!

Licet probe nouerim, quam ardui laboris sit, opus in origines et propagines familiarum ob defectum Instrumentorum litterariorum medii aeui inquirere, quum a tenuibus illae plerumque in altum adsurrexerint initiis, vix tamen vllum regnum, aut prouinciam exstare notum est, quin reperiantur nonnulli, qui gentis suae originem ab antiquissimis inde populis, imo ipsis Romanis, vel Graecis repetere contendant.

Dicta haec a nobis egregie confirmant asiatici Virorum eruditorum labores litterarii: *Vbonis Emmii* Genealogia vniuersalis in fol. *Iac. W. Imhoffii* Notitia S. Rom. Germanici Imperii Procerum in fol. *Du*

A modori Schediusok nemes nemzetsége fáradságosan vezeti le származását a trójai háború vezérétől, Schediustól.

Főként az angol *Harry Owen Györgyöt* kell meghallgatnunk, aki a dolgot Noétól, a világ első egyedeurálkodójától kezdi, különféle nemzedékeken át eljut Brutushoz, Sibeius fiához, Britannia első lakosához, akitől ez a sziget a nevét nyerte, azután Cadwaladerhoz, a Brutus véréből származott brit hőshöz, majd 680-hoz, királyához, és ettől nemsokára egészen I. Jakabhoz száll le, mindenütt egyenes vonalon, egészen csodálatos teljesítménnyel, hogy bizonyítsa az utóbbi nemzetségének ősi származását, abban a könyvben, melynek címe: The Genealogy of the high and mighty Monarch James, King of great Brittayne, stb. (Nagybritannia királyának, az erős és hatalmas uralkodónak, Jakab Őfelségének genealógiája), és amelyet 1604-ben 4° alakban, 10 íven, ugyanennyi hozzáfűzött nemzetségtáblával együtt nyomattak Londonban. Olvasd ezt el előbb, a végül, ha tetszik, szokásod szerint gúnyolódjál!

Bár tudom, hogy milyen nehéz és fáradságos munka a középkorból hiányzó írott bizonyítékok miatt a családok eredetét és szétágazásait kutatni, minthogy ezek többnyire szűkös kezdetből emelkednek a magasba, mégsem tudom, hogy léteznének olyan ország vagy tartomány, melyben ne lehetne olyanokat találni, akik azt igyekeznének kimutatni, hogy nemzetük a legrégibb népektől, sőt, maguktól a rómaiaktól vagy görögöktől származik.

Ezeket az állításainkat kiválóan megerősíti tudós férfiaink a szamár teherbírásával felérő irodalmi munkásságuk: *Emmius Ubo* Általános genealógiája fólióalakban, *Imhoff Jakab W.* A római szent birodalom elkelő végeinek ismertetése

Durchlauchtige Welt. Io. Lud. Lemni Gebhardi Genealogische Tabellen in fol. Part. III. *Hübneri* Genealogische Tabellen. *Alberti* Principum stemmata in fol. *Schraderi* Tabulae genealogicae. *Gatterer*, et plurium talium, in eruderandis primis familiarum Originibus conatus litterarii. Nostrum interea id non fuerit definire, ex certone, an opinabili saltim probationum genere, sua deprompterint argumenta. Rides haec Schonvisnere? Ride, sed vide, ne Post-

Idem Vir litteratus, superiori statim laudatus, alias quoque in prouincia Szaladiensi an. 1764. detexit Romanorum Inscriptiones, fideliter descriptas, nunc demum loco hoc opera nostra publicandas, quarum

1) Inscriptionem exhibet Lapis sepulcralis rufus, in Vico prope lacum Balatonis Veres-Berény repertus, et in vineto PP. Soc. Iesu delitescens, qui inferius supra basin loculamentum habet, profunde excauatum, recipiendae vrnae lacrimatoriae destinatum: D. M.

című műve fólióalakban; *Die Durchlauchtige Welt.* (A felséges világ) *A lövai Gebhard János Lajos* nemzetségtáblái fólióalakban, 3 részben. *Hübner* Nemzetségtáblái. *Albizzi* A fejedelmek családfái c. műve fólióalakban. *Schrader* Nemzetségtáblái. *Gatterernek* s más ilyen írónak kísérletei a családok ősi eredetének tisztázására. Mindamellett nem tartottuk feladatunknak annak a megítélését, vajon érveiket hiteles vagy legalább valószínű jellegű bizonyítékokból merítették-e. Mosolyogjon ezeken Schönvisen? Nevess, de tégy róla, nehogy-

Az éppen említett tudós 1704-ben Zalamegyében más római felíratokat is felfedezett, ezeket bőven leírta, s végül segítségünkkel ehelyütt nyilvánosságra hozta. Közülük az

1) felirat vörös sírkövön van, melyet a Balaton közelében levő Veres-Berény faluban találtak, és a Jézus Társasága atyáinak szőlőjében van elhelyezve. Alsó részén, az alapzata fölött mélyen kivájt hely van benne a gyászurna befogadására:

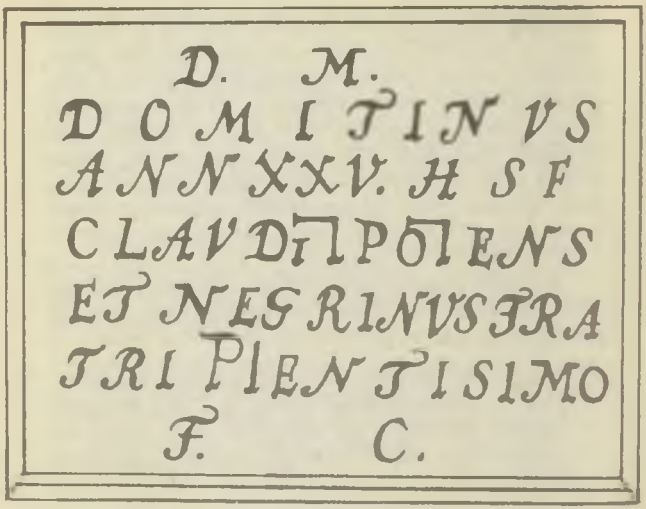

Diis Manibus! Domitinus Annorum XXV. Hic Situs Est, Claudilpolensis Et Negrinus Fratri Pientissimo Faciendum Curauerunt.

2) In pago eiusdem agri Szaladiensis, *Kövi-Kál* nuncupato, prostat amplum quoddam Hydrophylacium, opere Romano ex caesis lapidibus quadratis olim constructum, in quod aqua limpidissima perennis per syphonem figulinum copiose effunditur, insignem mox formatura rivulum, in lacum Balatonis decurrentem; Lapis illius muro impactus talem ostentat Inscriptionem, temporum iniuria detritam, a peritioribus explicandam:

D. M.
DOMITINVS
ANN XXV. HSF
CLAVDIPOLENS
ET NEGRINVS FRA
TRI PIENTISIMO
F. C.

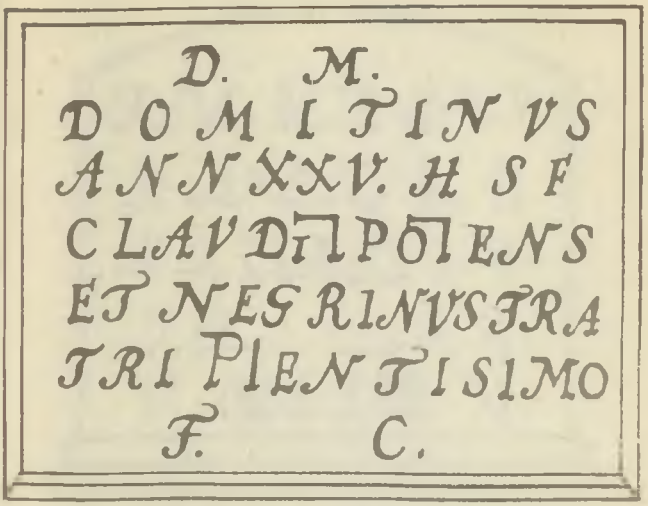

Az alvilági isteneknek! Itt fekszik a huszonötéves Domitinus; Claudilpolensis és Negrinus állíttatták jó testvérüknek.

2) Ugyanennek a zalai földnek *Kőcskál* nevű falvában létezik valami nagy víztartály, melyet meg a rómaiak építettek hasított kőkockákból, melybe állandóan bőségesen ömlik tiszta víz egy agyagcsatornán keresztül. Később a Balatonba lefutó jelentős patakot képez. A falába helyezett kő ezt az idők vasfogatól megviselt felíratot mutatja, melyet fejtsenek meg a hozzáértőbbek:

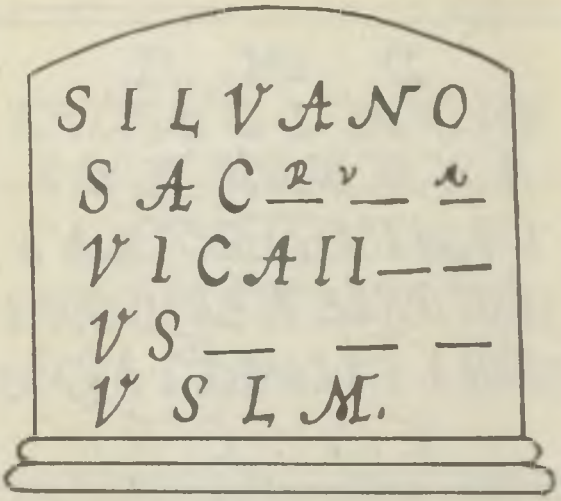

3) *Tertia* in vico, priori contermino, *Kék-Kut* adpellato, prostat Lapis mutilatus, hoc signatus themate:

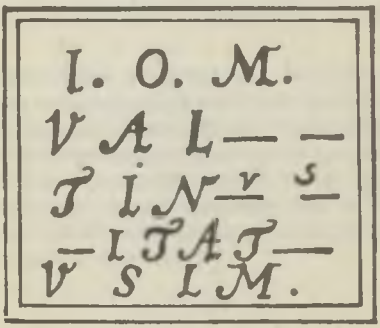

4)

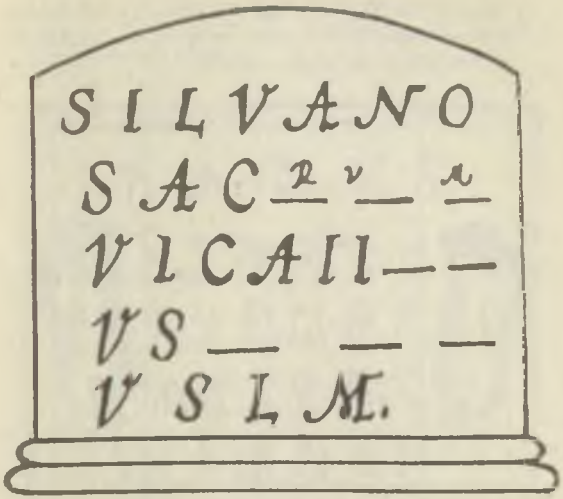

3) Az előbbivel szomszédos *Kőbéar* nevű faluban van a *harmadik* csonka kő, melyet ez a felirat díszit.

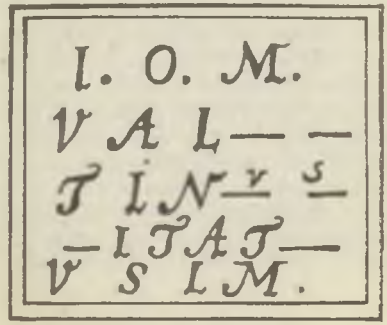

4) *Quartam* Inscriptionem pagus *Lesentze-Tomáj* adsetuat inaratam Lapidi, in cuius latere dextro *Vrceus*, technicum artificis Insigne, prominet exsculptus

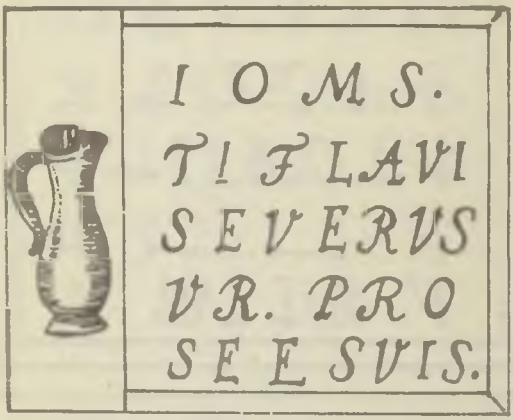

Ioui Optimo Maximo Sacrum! Titus Flauius Seuerus Vir Romanus, *vel* VR*cearius*, aut Vascularius Rhispensis, Pro Se Et Suis *posuit*. Vrceos, seu vasa figlina fusco colore ex asse simillima huic a latere dextro exsculpto Vrceolo nostro a Vasculariis hodiedum in ea regione ex terra glareosa, absque omni incrustatione parari notum est, quae a loco, vbi illa finguntur, Vászoly Korsó, vel Kantsó lingua vernacula adpellantur, vnde vina ab omnibus promiscue accolis bibuntur quam sapidissime. *Vascularium* hunc fuisse *Rhispiensem* ea solum de causa coniectare placuit, quod *Rhispiam* celebrem Romanorum vrbem, in oris illis vicinis locatam exstitisse, Biographiae no-

strae

4) A *negyedik* kőbe vésett feliratot *Lavecz-Tomaj* falu őrzi. Ennek jobbszélén kivésett *korsó* domborul, az alkotó mesterségbeli jelvénye:

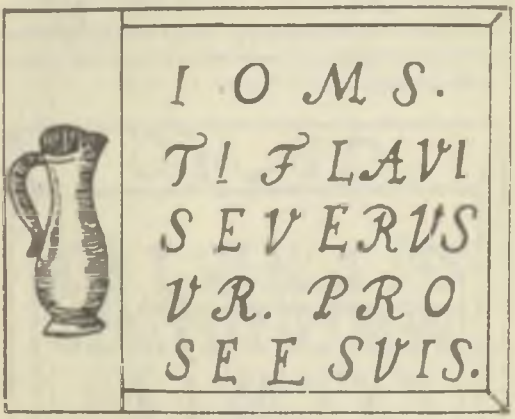

A nagy és jóságos Jupiternek szentelt dolog! Titus Flavius Severus római férfi, *vagy* VR*earius* (korsós), vagy Vascularius Rhispensis (rhispei edénykészítő) *állíttatta* magának és övéinek. Ismeretes, hogy ennek a vidéknek edényesinálói mindmáig készítik kavicsos földből, minden bevonat nélkül azokat a szürke színű korsókat vagy agyagedényeket, amelyek hajszálpontosan hasonlítanak ehhez a jobboldalon kifaragott korsónkhoz. Ezeket honi nyelven készítésük helyéről vászolykorsóknak vagy kancsóknak hívják, belőlük fogyasztják általában az ország lakosai jóízűen a különféle borfajtákat. Hogy ez az *edényesinálő rhispei* volt, arra csupán azért következtetünk, mivel II. száz életrajzunk II. részének 433. lapján

strae Centur. II. Part. II. pag. 433. non male forte docueramus.

3) *Quinta* legitur in *Lapide*, eodem in vico *Leuentze-Tomdj* custodito, et sic anaglyphice ornato, vt is a dextro Inscriptionis latere thecam quampiam cylindricam oblongam cum operculo turrito, a sinistro vero Columbae simulacrum, pede altero sistrum tenentis, altero arboris ramo sicco insidentis, in basi vero serpentem exsculptam, conspicienda exhibeat:

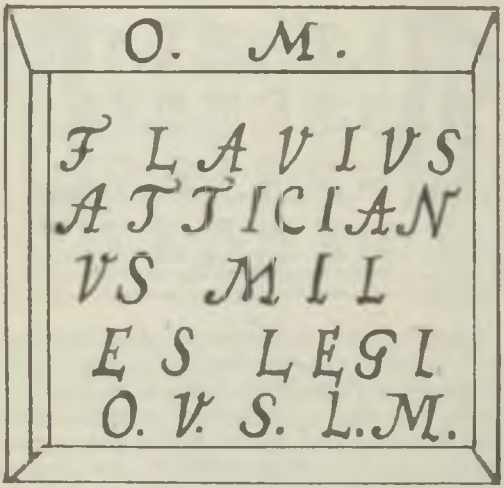

Omnibus Manibus! Flauius Atticianus, Miles Legionarius Votum Soluit Libero Munere, *vel* Miles Legionis Octauae Votum Soluit Libens Merito, *vel* Miles Legionis Quintae Sibi Locauit Monumentum.

6)

talán nem rosszul írtuk, hogy *Rhuspi*, a rómaiak híres városa annak a vidéknek szomszédságában volt.

5) Az ötödik azon a kövön olvasható, melyet ugyanabban a *Lesnica-Tomaj* községben őriznek. Kifaragott díszítése a felirattól jobbra amolyan hosszúkás hengeralakú, tornyos fedéllel ellátott tokot, balra pedig az egyik lábában csengetyűt tartó, a másik lábával száraz fatőgon ülő galamb képmását, az alapzaton pedig kifaragott kígyót ábrázol:

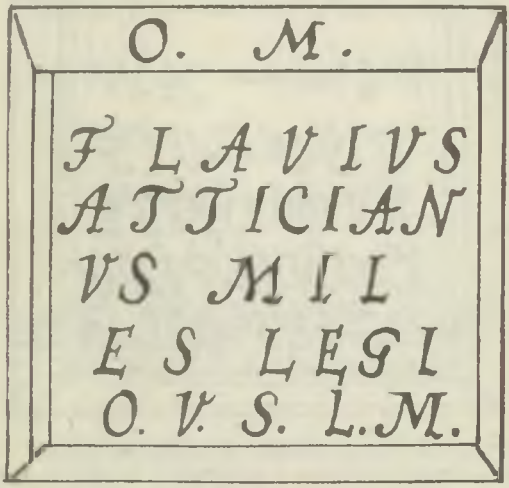

Valamennyi alvilági szellemnek! Flavius Atticanus, legionárius katona szabad felajánlásával teljesítette fogadalmát, míg a nyolcadik légió katonája méltán és örömmel teljesítette fogadalmát, míg az ötödik légió katonája helyezte el magának ezt az emlékkövet.

6) In oppido vero agri Weszpremiensis, Nagy-Vasony dicto, ex adiacenti loco paludoso an. 1746. extracta, et ibidem in diuersorio PP. Paulinorum Papensium collocata vna marmorea quadrata, duos pedes longa aeque ac lata, quam Ossuarium fuisse coniectamus, hanc nobis praesentibus, anno 1748. die 2. Nouembris in Aduersaria relatam, subministrauit Inscriptionem

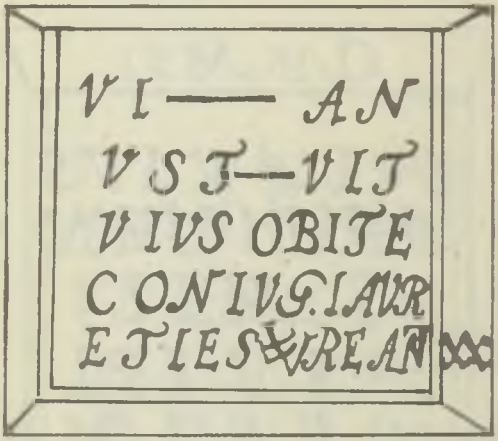

Ita saltua aliorum lectione interpretandam putamus: Victorianus Toutuius Obitae Coniugi Iuliae Aureliae *posuit*. Et Terram lugeri E Suo Viginti Quinque Retrorsum *longam*, Antrorsum Viginti *oryas latam legauit*.

Cent.

6) A veszprémi föld Nagyvázsony nevű mezővárosában, a környező mocsaras talajból 1746-ban kihúzták és ugyanott a pápai palos atyák szállásán elhelyezték azt a kéz láb hosszú és ugyanolyan széles négyzetes márványurnát, melyet koporsónak gyanítunk. Személyesen olvastuk el 1748. november 2-án ezt a feliratát, melyet jegyzeteink közé írtunk:

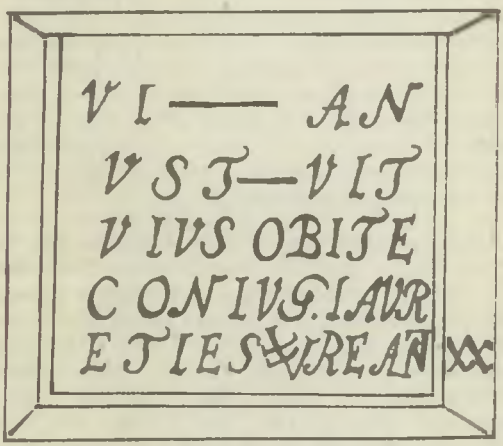

Mások olvasásmódjának a tiszteletben tartásával véleményünk szerint így kell olvasni: Victorianus Touitutus *tétette* elhunyt hitvesének, Iulia Aureliának. És földjéből hátrafelé huszonöt ölnyi *hosszú*, előrefelé húsz ölnyi *széles* területet *hagyományozott*.

Cent. II. Part. I. Art. XLVIII. ad pag. 199. *Io. Soranum*. Medicum fuisse Posoniensem docent Litterae Ferdinandi R. ad Io. Zalay de Kerechen, Comitem Poson. et Consiliarium suum regium Vien. an. 1539. datae; et alia duo ipsius *Io. Sorani* ad eumdem Io. Zalai, Comitem, vnum anno 1539, alterum anno 1541. scripta epistolia, quibus medicamenta contra podagram, et immanes dorsi dolores Eidem praescribit: Extractus Litterarum Familiae Zalay de Kerechen a Clar. Wagnero nobiscum amice communicatus talium Epistolarum commeminit. *Leopoldum Sericaudum* aliter *Seidenschweif* dictum eadem fere aetate Medicum fuisse aeque Posoniensem docet, quae mihi in autographo ad manus est. *Elegia in obitum Doctissimi Viri D. Leopoldi Sericaudae Medici et Ciuis Posoniensis, die* 16. *Febr. an.* 1556. *defuncti, concinnata per G. P. P.* Hunc ergo Poëtam eximium, Georg. Purkircherum Posoniensem Medicum, Artic. XV. superius statim notatum, existimauerim fuisse.

Princeps Transiluaniae seditiosus, *Rákoczius* vero quo in pretio Medicos habuit, ex *Actis Rákoczianis MSctis* spissis XII. Voll. in folio constantibus, et in Bibliotheca Ieszenakiorum Posonii delitescentibus cognosci poterit, quorum nonnulla fragmenta inde exscripta Excell. Med. Doct. *Dauid Gömöri Iunor*, amice nobiscum serie hac communicauerat: *Nemzetes Hentzhidai Mátyás Udvari Doktornak Esztendei Conventionalis fizetéie lészen kész Pénz flor.* 480. *Hus, Kenyér annak rende szerint: négy Lovára széna, abrak. Datum in Lib. Reg. Ciuitate Cassou, die* 1. *Ian.* 1708. *ad mandatum Suae Serenitatis Principalis proprium*

Cas-

II. száz, I. rész, XLVIII. cikkely, a 199. laphoz. Hogy *Sorano János* pozsonyi orvos volt, bizonyítja Ferdinánd királynak Bécsben 1539-ben Kerecsényi Zalay János pozsonyi ispánhoz és királyi tanácsosához írt levele: és magának *Sorano Jánosnak* az ugyanehhez a Zalay János ispánhoz intézett két levele, az egyik 1539-ből, a másik 1541-ből, melyekben podagrája és erős hátfájdalmai ellen ír neki orvosságokat elő: A kerecsényi Zalay-család leveleinek kivonata, amit a tudós Wagner közölt velünk, említi ezeket a leveleket. Hogy körülbelül ugyanabban a korban volt pozsonyi orvos *Sericauda* másképp *Seidenschweif Lipót*, az *Elegia in obitum doctissimi viri D. Leopoldi Sericaudae Medici et Civis Posoniensis, die 16. Febr. an. 1556. defuncti, concinnata per G. P. P.* (A P. P. G. által az 1556. febr. 16-án elhunyt tudós Sericauda Lipót úr, pozsonyi orvos és polgár halála alkalmára írt gyászköltemény) című nálam levő eredeti kézirat tanúsítja. Úgy vélem, ez a kiváló költő a fentebbi XV. cikkelyben említett Purkircher György pozsonyi orvos volt.

Azt pedig, hogy Erdély forradalmát fejedelme, *Rákóczi* mily becsben tartotta az orvosokat, meg lehet tudni a Jeszenák-család pozsonyi könyvtárában levő, 12 vastag fólió-kötetet kitevő kéziratos *Rákóczi-féle iratokból*. Néhány innen lemásolt töredéket ez alkalommal közölt velünk baráti szívességgel *ifj. Gömöri Dávid*, a kiváló orvosdoktor: *Nemzetes Henchidai Mátyás udvari doktornak esztendei szerződéses fizetése lészen: készpénz 480.— forint, hús, kenyér annak rendje szerént: négy lovára szénа, abrak. Kelt Kassa szabad királyi városában 1708. jan. 1-én a felséges Fejedelem személyes parán-*

Casparus Benitzky. Item *Extractus Regesti Conuentionis*. an. 1705. *Doktor Langnak flor*. 1000. *Tábori Borbélynak fl*. 300. *Patikárusnak fl*. 150. Item *Ex Ciuitate Agriensi die* 1. *Mart*. an. 1705. *Lisinunti Doktornak fl*. 600. *ad mandatum Serenissimi proprium*. *Georgius Rabi*. *m. p*. Item *Borbély Jánosnak fl*. 30. *Somodi Péter Udvari Magyar Borbélynak fl*. 30. Item *Ex Praeceptoratu Camerae Schemniciensis aulicus Chirurgus Sanzter die* 26. *Iun*. 1705. *percepit fl*. 1170. *Anno* 1707. *Korponai Borbélynak fl*. 54. *Patikáriusnak fl*. 42. etc. Si quis temporum illorum infelicitatem penitus rimari cupiat, Actae haec Turbatoris pacis publicae consulat, desiderio suo satisfacere poterit.

Cent. II. Part. II. Art. XL. pag. 336. Dubitaueramus quidem *Numum Imp. Othonis aereum* nostrum vnquam forte fuisse in lucem litterariam eductum, at certiora nunc iam edocti errorem corrigimus, atque idem ipsum ex asse numisma maximi Moduli Othonis, non modo in *Thesauro Numismat. Antiquor. Hollandiano* pag. 85. Num. 838. sed etiam in *Numophylacio Burckhardiano* Part. I. Num. 601. pag. 113. iam antea publicatum esse, vltro profitemur.

Cent. III. Artic. VIII. pag. Nomina quoque Physicorum prouincialium. Transiluaniae prout Magnus iste Principatus in XI. Comitatus an. 1784. iussu regio subdiuisus est, iam etiam recensebimus. 1) In Comitatu Albensi *Samuel Vásárhelyi*. 2) In Comitatu Hunyad, cum Zarand vnito *Ladislaus Bruz*. 3) In Comitatu Cibiniensi, cum parte Albae superioris

Mich.

ctára, Beniczky Gáspár. Továbbá a *szerződéses bérek jegyzékének kivonata* 1705-ben. *Doktor Langnak* 1000.— *forint. Tábori borbélynak* 300.— *forint. Patikáriusnak* 150.— *forint.* Továbbá *Eger városában* 1705. *márc.* 1-*én. Lissosinyi doktornak* 600.— *forint Önagysága személyes parancsára. Ráti György, s. k.* Továbbá *Borbély Jánosnak* 30.— *for. Somodi Péter udvari magyar borbélynak* 30.— Továbbá *a selmecbányai kamara jövedelmeiből Sanzier udvari sebész* 1705. *junius* 26-*án* 1170.— *forintot vett fel.* 1707-*ben Korponzi borbélynak* 54.— *for. Patikáriusnak* 42.— *for.* stb. Aki annak a kornak balszerencséjét teljesen ki akarja kutatni, a közbéke e megbontójának irataiba tekintsen bele, s eleget fog tehetni kívánságának.

II. *száz*, II. rész, XL. cikkely, 336. lap. Kételkedtünk ugyan abban, napvilágot látott-e valaha írásban *Otho császár* általunk ismertetett *rézpénze*, de most, hogy meggyőződtünk tóla, kijavítjuk tévedésünket, és önként megvalljuk, hogy Othonak pontosan ugyanezt a nagyméretű pénzét nemcsak a *Holländer-féle Régi érmék kincstára* 85. lapján, 838. szám alatt, hanem a *Burckhard-féle Éremtár* I. része 113. lapján, 601. szám alatt is nyilvánosságra hozták már azelőtt.

III. *száz*, VIII. cikkelyének lapja. Felsoroljuk *már* Erdély tartományi tisztiorvosainak a nevét is, azon 11 vármegye szerint, amelyre ezt a nagyfejdelemséget 1784-ben királyi parancsal felosztották. 1) Fehérmegyében *Vásáhelyi Sámuel.* 2) A Zaránddal egyesített Hunyad vármegyében *Bruz László.* 3) Sze-

Mark. Fronius. 4) In Comitatu Kukullö, cum sede Siculicali Marus, *Steph. Márqui.* 5) In Comitatu Fogaras, cum Partibus Albae superioris vnito *Ios. Czugler.* 6) In Comitatu Háromszék cum Districtu Barcoensi et parte Albae superioris vnito, *Aar. Kovári.* 7) In Comitatu Udvarhelÿ, cum Csik et Gyergyo vnito, *Io. Hersel.* 8) In Comitatu Tordensis superioris cum inferiori Kolos et Doboka, nec non Districtu Bistriciensi vnito, *Io. Szegedi.* 9) In Comitatu Kolos superioris cum Comitatu Torda inferiori et sede Siculicali Aranyos vnito, *Samuel Pataki.* 10) In Comitatu Szolnok interioris cum Doboka superiori vnito, *Petrus Pécsi.* 11) In Comitatu Szolnok mediocris, cum Comitatu Kraszna et Districtu Kövar vnito, *Iosephus Zoltán.* Gubernialis vero Physici munus cum *Iosepho Félfalusio* Artic. VIII. superius statim nominato exspirauit, frustra *Samuele Baligha et Gabr. Zagonio* illud, inuito L. B. Sam. Br ———— lio, sollicitantibus, teste Stephano Hulmágyi, Transiluano, in Historia sui temporis MScta ad annum 1760. menae Apr. referente. Iuuabit forte id quoque verbo statim monuisse, annis his XV. proxime elapsis, quibus Vniuersitas Studiorum Regia in Hungaria florere coepit, Doctores Medicos 95. Pharmacopoeos 82. Obstetricatores 20. Obstetrices 121. Chirurgiae Magistros 910. ita Fastis Facultatis Medicae attestantibus, iam esse consuetis publicis honoribus adfectos.

Centur. III. Artic. X. pag. Etsi *Vniuersitas Studiorum Heidelbergensis* gloriari possit minime, Studioso gente Hungaros axiomate Doctorum Medicinae

vnquam

ben megyében Felső-Fehérrel együtt *Fronius Mihály*. 4) Kukullő vármegyében a székely Marosszékkel együtt *Mányai István*. 5) A Felső-Fehér vármegye részeivel egyesített Fogarasmegyében *Czingler József*. 6) A Barcasággal és Felső-Fehér egy részével egyesített Háromszék vármegyében *Kovátz Antal*. 7) A Csíkkal és Gyergyóval egyesült Udvarhely vármegyében *Hertel János*. 8) Az Alsó-Kolozs és Dobokával, valamint Besztercével egyesített Torda vármegyében *Szegedi János*. 9) Az Alsó-Tordával és a székely Aranyosszékkel egyesített Kolozs megyében *Patzki Sámuel*. 10) A Felső-Dobokával egyesített Belső-Szolnok vármegyében *Pécsi Péter*. 11) A Krasznamegyével és Kővár-vidékkel egyesített Közép-Szolnok vármegyében *Zoltán József*. A tartományi főorvos tisztsége pedig a VIII. cikkelyben lentebb említett *Félfalusi Józseffel* megszűnt. Mint az erdélyi Halmágyi István saját korának kéziratban levő történetében az 1766. év áprilisával kapcsolatban előadja, *Bulyáki Sámuel* és *Zsigoni Gábor* hiába is folyamodtak érte, mert, br. Brukenthal Sámuel ellenezte. Legyen szabad talán egy-két szóval megemlítenünk, hogy az utóbbi 15 év folyamán, amióta Magyarországon Királyi Tudományegyetem működik, az orvosi kar anyakönyveinek tanúsága szerint már 85 orvosdoktor, 82 gyógyszerész, 20 szülész, 121 szülésznő és 910 sebész nyerte el a szokásos nyilvános elismerést.

III. szák, X. cikkely, lap. Bár a *heidelbergi tudományegyetem* nem dicsekedhetik azzal, hogy magyar nemzetiségű

vnquam ornauisse, plurimos tamen eorum sinu suo liberaliter fouisse, docet Catalogus Hungarorum ex Matricula Academiae eiusdem collectus, quem anno sequenti 1786. quarta iam vice celebrando, iubilaeo obseruationibus suis Clar. Carolus Büttinghausen, SS. Theol. Professor Heidelbergensis, ex Actis scholasticis, vt quidem promisit, illustraturus est:

Anno 1568. Mich. Paxi, Matthias et Iacob. Thuri. *Anno* 1573. Mich. Gorsa Varsányi, Io. Pöus Debrecinus, Paul. Csengeri. *Anno* 1576. Ant. Langius Coronensis, Matthaeus Georgi Transilu. *Anno* 1577. Fabianus Piso Bellenius, Paul. Varsányi, Dauid Sigism. Cassouiensis. *Anno* 1584. Nic. Thonensis, Steph. Gentsi, Valent. Vári. *Anno* 1585. Isac. Fegyverneki, Franc. Thornensis, Franc. Vásárhelyi. *Anno* 1586. And. Karolinus, Io. Budeus, Steph. Csorba Debrecinus. *Anno* 1587. Io. Szilvási, Alex. Sombori, Lib. Baro Georg. Kornis Transilu. Mart. Budai, Io. Hertel Trans. Georg. Spinensis, Transilu. *Anno* 1588. Val. Sárközi. *Anno* 1589. Nic. Bogáthi, Claudiop. Io. Rodner, Trans. Io. Mallendorffius, Trans. St. Szamosközi, Io. Berger. Hungarus.

Anno 1590. Io. Borus, Matth. Nyful, Io. Taratzk, Debrec. Io. Török, Io. Czeglédi. *Anno* 1591. Io. Tolmani Mediensis, Mich. Beke Tolnaeus. *An.* 1592. Mich. Szegedi, Týrnau. Io. Veresmarti, Paul. Sz. Mihályi, Mos. Kállai, Mart. Störle Bistr. Mich. Szinervárallayi, Matth. Baranyi, Io. Kállai Mich. Losontzi. *An.* 1593. Elias Berger Brizoens.

diákjait valaha is kitüntette volna az orvosdoktori címmel, az egyetemi anyakönyvekből összegyüjtött magyarok jegyzéke tanúsítja, hogy szívesen fogadott sokat közülük a kebelébe. A tudós Büttinghausen Károly, a szent hittudomány heidelbergi professzora ígérete szerint a következő 1786. évben, amikor már negyvenöt fognak jubilálni, a főiskola iratai alapján az alábbi jegyzéket magyarázatokkal fogja ellátni.

1568-ban Paxi Mihály, Thuri Mátyás és Jakab. 1573-ban Varsányi Gorsa Mihály, Debreceni Pous János, Csengeri Pál. 1576-ban Lang Antal Brassóból, Georgi Maté Erdélyből. 1577-ben Bellényi Piso Fábián, Varsányi Pál, Kassai Zsigmond Dávid. 1584-ben Tholnai Miklós, Gencsi István, Vári Bálint. 1585-ben Fegyvernecki Izsák, Thornai Ferenc, Vásárhelyi Ferenc. 1586-ban Károlyi András, Bud János, Debreceni Csorba István. 1587-ben Szilvási János, Sombori Sándor, Kornis György báró Erdélyből, Bodai Márton, az erdélyi Hertel János, Spinenfisch György Erdélyből. 1588-ban Sárközi Bálint. 1589-ben Bogáthi Kolozsvári Miklós, Rodner János Erdélyből, Mallendorff János Erdélyből, Szamosközi István, Berger János, magyar.

1590-ben Boros János, Nyúl Máté, Tarack János, Török János Debrecenből, Czeglédi János. 1591-ben Medgyesi Tolmány János, Tolnából Beke Mihály. 1592-ben Szegedi Mihály, Nagyszombati Veresmarti János, Szentmihályi Pál, Kállai Mózes, Stark Márton Besztercéről, Szinérvárallyai Mihály, Baranyai Maté, Kállai János, Losonci Mihály. 1593-ban Berger Illés Breznóbá-

Ge. Váczi, Balthas. Molnár. Debrec. *An.* 1595. Petr. Falkmári Corons. Paul. Koti, Trans. Emeric. Újfalvi, Mart. Hoggius, Trans. Io. Ludouicus Trans. Ge. Scholner, Trans. *An.* 1596. Io. Budakerus Trans. Steph. Tóköli, Lib. Baro in Kesmárk, Mich. Szerdahelyi. Steph. Tállyai. *An.* 1597. Albert. Molnár Szentziensis, Steph. Decuius Barouius. *An.* 1598. Petr. S. Debretzeni. Io. Alex. Ketskeméti, Bened. Pastoris Szegedinus. Mich. Maior Vinolyi, Dan. Pastoris Szegedi, Mich. Tacit Patai, Mos. Vásárhelyi, Trans.

Anno 1600. Io. Megyeri, Andr. E. Szikszai, Petr. Vázi, Emer. Kovasznai, Vincent. Szepsi, Ge. Thuri, Petr. P. Aluintzi, Petr. Taxoni. *An.* 1601. Io. Szegedi, Casp. Ungvári, Io. Budaeus, Ge. Hendel, Trans. Petr. Ernek, Steph. Nyilas Melotai, Steph. Kevi, Io. Bede Szolosi, Ge. Czegléd. *An.* 1602. Petr. Patoris Békesi, Matth. Félegyházi. *An.* 1603. Mich. Bólóni, Nic. Tóköli, Lib. Baro in Kesmark, St. Pastoris Miskoltzi. *Anno* 1604. St. Tonsoris Váradi, Io. Sinta Ketskeméti *Anno* 1606. Alb. Molnár Szentziensis. *Anno* 1608. St. Lucius Miskoltzi, Mich. Várdi Dobrai, Io. Karátsoni Budaeus, Andr. Pulcri Rettegi, Paul. Gyimothi. 1609. St. Siderius Szikszai, Io. Dajka Keserüi, Io. Paulides Kanisai, Emer. Regius. Pétzeli, Io. Matthaei Samaraeus, Mich. Karásztelki, St. Kernyei, St. Pánkótai, Io. Buzás Ketskeméti, Matth. Latzkó Szepsi, St. Sartoris Szepsi, Petr. Czopa Borzási, Inc. Váradi.

Anno

nyáról, Váczi György, Debreceni Molnár Boldizsár. 1595-ben Falkmári Péter Brassóból, Koti Pál, az erdélyi Újfalvi Imre, Hogg Márton Erdélyből, Lajos János és Scholner György erdélyiek. 1596-ban Budaker János Erdélyből, báró késmárki Tököli István, Szerdahelyi Mihály, Tállyai István. 1597-ben Szenczi Molnár Albert, Decsi István Baranyából. 1598-ban Debreczeni S. Péter, Kecskeméti János Sándor, Pásztor Benedek Szegedről, Vizsolyi Major Mihály, Szegedi Pásztor Dániel, Tatár Patai Mihály, Vásárhelyi Mózes Erdélyből.

1600-ban Megyeri János, Szikszai E. András, Váczi Péter, Kovásznai Imre, Szepsi Vince, Thuri György, Alvinczi P. Péter, Taksonyi Péter. 1601-ben Szegedi János, Ungvári Gáspár, Bud János, Hendel György, az erdélyi Érsek Péter, Melotai Nyilas István, Kevi István, Szőllősi Bede János, Czeglédi György 1602-ben Békési Pásztor Péter, Félegyházi Máté. 1603-ban Bolóni Mihály, báró késmárki Tököli Miklós, Miskolci Pásztor István. 1604-ben Váradi Borbély István, Kecskeméti Sántha János. 1606-ban Szenczi Molnár Albert. 1608-ban Miskolci Lukács István, Dobrai Vardi Mihály, Budai Karácsonyi János, Rettegi Szép András, Gyimóti Pál. 1609-ben Szikszai Csillagi István, Keserűi Dajka János, Kanisai Pálfi János, Péceli Király Imre, Szatmári Mátéfi János, Karásztelki Mihály, Kernyei István, Pankotai István, Kecskeméti Buzás János, Szepsi Laczkó Máté, Szepsi Szabó István, Borzási Csopa Péter, Váradi Jakab.

Anno 1610. Io. Bornemissza, Nic. Lengyel Komaromi, Io. Hajto Fegyverneki, Emer. Kintses Tasnadi. 1611. Ge. Korocz Szepsi, Paul. Benyei Szepsi, Io. Pastoris Kortvelyesi, Dan. Varsanyi, Io. Filitzki de Eilefalva. 1612. Io. Szántó, Fúri, Mich. Pitter, Paul. Orvos Surius, Val. N. Szent Györgyi Trans. Bened. Santa Károli, Io. Nagy Berényi, Georg. Ios. Ponicaeus. 1613. Ge. Pellionis Lövei, Thom. Miklosvari, Io. Ovari, Paulus Czeglédi, 1614. Casp. Gyárfás, Ios. Csengeri, Ios. P. Szántai, Mart. P. Samsondi, Trans. Io. Borsi Szentzi, St. Herman Keresszegi, Mart. Bene Viski, Andr. Sartoris Vardai, St. Sartoris Szepsi, St Fabri Viski, Io. Mihalyfalvi Ketskeméthi, Andr. Kisivi Gyongyöni, Petrus Sutoris Vari, Mich. Saghi, Paul. Seraphi Komaromi, Steph. Vellechinus, Ge. Sartoris Sornaci. 1615. Dan. B. Koradi, Petr. D. Diószegi, Mich. G. Megyei, Petr. Pastoris Kis-Dobszai, Andr. P. Békési, St. Katona Gelei, Steph. P. Fegyverneki, Matth. Maior Zikszai, Io. Albensis Transilu. 1616. Mich. Kanisai, Andr. Pragai, Io. Fünüs Pataki, St. P. Varsanyi, Andr. Károli, Ge. Iakobits Bakai, Ioan. Putnoki Tallyai, Matth. Jasz-Berényi, St. S. Péli, 1617. Thom. Fekete Kokényesdi, Franc. Sido Czepeinus, Casp. Bojti, Mart. Szilvási, Thom. Tiszabetsi, Basil. Borzási, Io. Miskoltzi, St. Szikszai, Mich. H. Szepsi, Barth. Fulcken, Trans. Mart. Bausner, Trans. Bened. Sz. Királyi. 1618. Thomas Suba Lévai, Mich. Erdo Bélteki, Franc. P. Tornai, Mich. Aszalos de Goncz, Mart. Dús Murakozi, Casp. Egri Lazari, Ge. Udvarhelyi. 1618. Mich. Újhelyi, Mich. Diószegi, St. Szilvási, Ge.

1610-ben Bornemissza János, Komáromi Lengyel Miklós, Fegyverneki Hajtó János, Tasnádi Kincses Imre. 1611-ben Szepsi Korocz György, Szepsi Bényei Pál, Körtvélyes Pásztor János, Varsányi Dániel, Filefalvi Filiczky János. 1612-ben Fúr Szántó János, Pitter Mihály, Orvos Pál Sűrről, Szentgyörgyi Nagy Bálint, Károli Sánta Benedek, Nagyberényi János, Poniki György József. 1613-ban Lövei Szűcs György, Miklósvári Tamás, Óvári János, Ceglédi Pál. 1614-ben Gyarfás Gáspár, Csengeri József, Szántai P. József, Sámsondi P. Márton, Szenczi Borsi János Erdélyből, Keresszegi Herman István, Viski Bene Márton, Vardai Szabó András, Szepsi Szabó István, Viski Fábri István, Kecskeméti Mihályfalvi János, Gyöngyösi Kisivi András, Vári Csizmadia Péter, Sághi Mihály, Komáromi Angyal Pál, Gyapjas István, Csornai Szabó György. 1615-ben Korádi B. Dániel, Diószegi D. Péter, Megyei G. Mihály, Kisdobszai Pásztor Péter, Békési P. András, Gelei Katona István, Fegyverneki P. István, Szikszai Major Máté, Fejér János Erdélyből. 1616-ban Kanizsai Mihály, Prágai András, Pataki Fűrös János, Varsányi P. István, Károlyi András, Bakai Jakobics György, Tállyai Putnoki János, Jászberényi Máté, Péli S. István. 1617-ben Kokényesdi Fekete Tamás, Csepei Sidó Ferenc, Bojti Gáspár, Szilvási Márton, Tiszabecsi Tamás, Borzási Vazul, Miskolci János, Szikszai István, Szepsi H. Mihály, Fulcken Bertalan, Bauner Márton Erdélyből, Szentkirályi Benedek. 1618-ban a lévai Suba Tamás, a bélteki Erdő Mihály, Tornai P. Ferenc, Gönczi Mihály, a murakozi Dús Márton, Lázári Egri Gáspár, Udvarhelyi György. 1618. Újhelyi Mihály, Diószegi Mihály, Szilvási István, Darnai

László Darnai, Io. F. Gone, Ge S. Nadudvari, St. Sz. Nemethi, Matthias M. Czanaki, Ge. Károli. 1619. Nic. Vari, St. Bethlen de Iktar, Com. Trans. Sigism. Bartsai Nobilis, Mich. Kornis Nobilis, Emer. Mindszenti, Ge. Czulai.

Anno 1620. Mich. Bodo Simandi, Bened. Pastoris Bihari, Franc. Nagy Debrecinus, St. Csontos Fegyverneki, Matth. C. Szantai, Franc. Z. Petri, Paul. F. Porcsalmi, Mich. P. Balai, Mart. Bakai, Io. H. Lévai, St. B. Korodi, Io. S. Kaposi, St. P. Thornaeus, Io. Songari, 1621. Mart. C. Borasi, Ge. P. Onodi, Petr. Pétsváradi. *Bellum tricennale ingentem hiatum introduxit.*

Anno 1655. Thom. P. Tiszabetsi, Mich. Rimaszombathi. 1661. Nic. Bethlen de Kis Bun, Comes de Kukullo, Trans. Paul. Csernátoni, dicti Comitis Ephorus. 1673. Mich. Eperjesi, Ge. Vásárhelyi, Io. Copis Kallai. 1679. Io. Szondi, St. Ollé Mocsai, Io. Selymes.

Anno 1680. Michael Rimaszombathi. *Nonus hiatus propter bellum Gallicum in fine superioris seculi crudeli methodo gestum.*

Anno 1724. Io. Wisnyai, Sigism. Lengyel. 1726. Petr. Tunyogi. 1734. Michaël Hollósi. 1736. Steph. Marc. Tokaji. 1738. Mich. Török, Paul. Szonyi. 1739. Tzene.

Anno

László György, Gone F. János, Nádudvari S. György, Szatmárnémeti István, Csanaki M. Mátyás, Károli György. 1619-*ben* Vári Miklós, Iktári Bethlen István, erdélyi gróf; nemes Barcsai Zsigmond, nemes Kornis Mihály, Mindszenti Imre, Csulai György.

1620-*ban* Simándi Bodó Mihály, a bihari Pásztor Benedek, a debreceni Nagy Ferenc, Fegyverneki Csontos István, Szántai C. Máté, Petri Z. Ferenc, Porcsalmi F. Pál, Balai P. Mihály, Bakai Márton, Lévai H. János, Koródi B. István, Kaposi S. János, Tornai P. István, Songári János. 1621-*ben* Borsi C. Márton, Ónodi P. György, Pécsváradi Péter, *A harmincéves háború katalmas szünetet teremtett.*

1655-*ben* Tiszabecsi P. Tamás, Rimaszombati Mihály. 1661-*ben* Kisbúni Bethlen Miklós, kükullői gróf Erdélyből, Csernátoni Pál, a nyezett gróf szolgadeákja. 1673-*ban* Eperjesi Mihály, Vásárhelyi György, Kállai Késes János. 1679-*ben* Szondi János, Mocsai Ollé István, Selymes János.

1680-*ban* Rimaszombati Mihály. *A múlt század végén kegyetlenül folytatott francia háború miatt újabb szünet.*

1724-*ben* Vismyai János, Lengyel Zsigmond. 1726. Tunyogi Péter. 1734. Hollósi Mihály. 1736. Tokaji István Mark. 1738. Török Mihály, Szőnyi Pál. 1739. Cene.

Anno 1740. St. Csapo Etsedi. 1741. Iac. Ant. Resplendi. Emer. Katona. 1746. Franc. Török. Franc. Töltési. 1748. St. Wiszlai. 1750. P. Felicianus a S. Iosepho Ord. SS. Trinit. de Redemtione Captiuorum ex prouincia Sclauoniae, Hung. et Trans. in Conuentu Agriensi. 1751. Io. Ts. Szent Péteri, Paul. Fodor, Paul. Vitus, Franc. Baratosi. 1753. Steph. Varannai. 1755. Sam. Mogyorosi. 1756. Franc. Újfalusi. 1771. Ge. Ardai. Io. Szántó, Ios. Szombati. Franc. Hajdú. 1776. Io. Pap de Száldobos. 1779. Mich. Nagy. Franc. Pálfi. Adam. Nagy Putnoki.

Anno 1780. Dan. Nagy de Bere. Ladislaus Balassa. Mich. Bartók, Sam. Mindszenti, Michaël Etsedi. Io. Simon. 1781. Franc. Toth, Michaël Diószegi. Georg. Nagy ex Miske. Steph. Nagy. Franc. Tmassa. Ad. Barkasi. Sigism. Galamb. St. Toth. Sam. Sápi. St. Borsos. Sam. Domján. Io. Ilhes. Emer. Szaklanyi. Io. Szeremlei. 1782. Paul. Szabo. Ios. Hermanyi Petö. Paul. Szente. Paul. Osgyani. Io. Kemenatzki. Mich. Budai. 1783. Io. Pólya. Mart. Ongi. Io. Mikló. Henr. Bösörményi. Franc. Szathmári. Paul. Gerendai. Andr. Toth. Sam. Dienes.

Claudat agmen Medicorum Hungariae et Transiluaniae laboriosissimus aeuo nostro in Hungaria Doctor Chirurgiae, *Ios. Iacobus Plenck*, in Vniuersitate Studiorum Tyrnauiensi, Budensi, Chirurgiae, Anatomes, et Artis Obstetriciae Professor, cuius curriculum Vitae iisdem ipsis verbis, prout ad Nos trans-

1740-ben Ecsedi Csapó János. 1741. Fényes Jakab Antal. Katona Imre. 1746. Török Ferenc, Töltési Ferenc. 1748. Viszlai István. 1750. Szent Józsefről elnevezett P. Felicián, a fogolykiváltó Szentháromság-rend szlavón-magyar-erdélyi tartományának egri rendházából. 1751. Szentpéteri Cs. János, Fodor Pál, Virus Pál, Baratosi Ferenc. 1753. Varannai István. 1755. Mogyoróssi Sámuel. 1756. Újfalusi Ferenc. 1771. Ardai György. Szántó János, Szombati József, Hajdú Ferenc. 1776. Szádoboss Pap János. 1779. Nagy Mihály, Pálfi Ferenc, Putnoki Nagy Ádám.

1780-ban Beregi Nagy Dániel, Balassa László, Bartók Mihály, Mindszenti Sámuel, Ecsedi Mihály, Simon János. 1781. Tóth Ferenc, Diószegi Mihály, Micskei Nagy György, Nagy István, Tamassa Ferenc, Barkási Ádám, Galamb Zsigmond Tóth István, Sápi Sámuel, Borsos István, Domján Sámuel, Illyés János, Szaklányi Imre, Szeremlei János. 1782-ben Szabó Pál, Hermányi Pető József, Szente Pál, Ongyáni Pál, Kemenczky János, Budai Mihály. 1783-ban Pólya János, Ongi Márton, Mikó János, Böszörményi Henrik, Szatmári Ferenc, Gerendai Pál, Tóth András, Dienes Sámuel.

Magyarország és Erdély orvosainak sorát zárja be *Plenck József Jakab*, Magyarországnak korunkban legszorgalmasabb sebészdoktora, a nagyszombati, majd budai tudományegyetemen a sebészet, anatómia és a szülészet professzora. Rövid önéletraj-

missum accepimus, hic iam nouissime recitabimus: „Ego „*Iosephus Iacobus Plenck*, natus sum Viennae anno 1739. „Studiis humanioribus in Iesuitarum scholis publicis imbutus, „Chirurgiae, atque Medicinae in Nosocomio S. Trinitatis „quadriennio sub celeberrimo Retter, Chirurgiae Doctore, „et tunc temporis primario et expertissimo Practico Nosoco„mii, operam nauaui. Demum sex annis, qua Chirurgus „primarius rei tormentariae Sacri Romani Imperii militum „Medici, et Chirurgi munere functus in Romano Imperio. „Viennam redux, in patria praxim exercui. Tandem anno 1770. „munus Professoris publici et ordinarii anatomes, chirurgiae, „atque artis obstetriciae in Vniuersitate Tyrnauiensi ab „Augustissima Maria Theresia mihi concessum est. Demum „iam in sextum annum in Vniuersitate Budensi eodem officio „fungor." Functus omnino est cum singulari laudatorum scholasticae Hungaricae emolumento ad annum 1784. vsque, quo auctoritate Imperatoris Vindobonam in *Academiam* recens erectam Medico — Chirurgicam Militarem, dictam a Fundatore *Iosephinam*, translocatus, ibidemque Chirurgiae, Chemiae, Botanicesque Professor P. Ord. nec non Director pharmacopaeorum militarium, atque Chirurgus Status militaris supremus constitutus est.

OPERA

1) *Methodus noua et facilis argentum viuum aegris venereis Lue infectis exhibendi.* Viennae anno 1766. in 8. plag. 5 ½.

2)

zát itt végül ugyanazokkal a szavakkal idézzük, mint ahogyan nekünk azt megküldötte. „Én, *Plenck József Jakab* 1739-ben „Bécsben születtem. Humánműveltséggel a jezsuiták nyilvános „iskolájában töltöttek el. A Szentháromság-kórházban négy „éven keresztül a nagyhírű Retter sebészdoktornak, abban „az időben a kórház főorvosának és leggyakorlottabb doktorá„nak keze alatt sebészettel és orvoslással foglalkoztam. „Végül, miután a Római Birodalomban fősebészi minőségben „betöltöttem a Római Szent Birodalom tüzérségének tábori „orvosi és sebészeti tisztjét, visszatértem Bécsbe s házamban „folytattam gyakorlatot. Végezetül Ófelsége Mária Terézia „1770-ben az anatómia, a sebészet, meg a szülészet nyilvános „és rendes tanárának állását adományozta nekem a nagyszom„bati tudományegyetemen. Legvégezetül már hatodik éve „működöm a budai egyetemen ugyanebben az állásban." Működött is a magyar főiskolai ifjúság kiváló épülésére egészen 1784-ig, amikor a császár kívánságára áthelyezték Bécsbe arra az újonnan létesített katonai orvosi-sebészeti akadémiára, amit alapítójáról *Josephina Academiának* neveztek el. Ott kinevezték a sebészet, vegyészet s a növénytan nyilvános rendes tanárává, valamint a katonai gyógyszertárak igazgatójává és a hadsereg legfőbb sebészévé.

MŰVEI.

1) *Új és könnyű módszer higany adagolására a nemi betegségtől fertőzöttek számára.* Bécsben, 1766-ban, 8° alakban, 5 ½ íven.

2) *Novum systema tumorum*. Viennae anno 1767. 8. plag. 15.
3) *Primae Lineae Anatomes*. Viennae anno 1775. 8. plag. 19.
4) *Elementa Chirurgiae pro tironibus in Regno Hungariae*. Viennae anno 1778. plag. 12.
5) *Compendium Institutionum Chirurgicarum*. Tym. anno 1775. 8.
6) *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis chirurgicis*. Viennae 1775. pl. 6.
7) *Selectus materiae chirurgicae*. Tym. anno 1775. 8. plag. 5.
8) *Compendium Anatomes*. Viennae anno 1775. 8. plag. 6.
9) *Doctrina de morbis oculorum*. Viennae anno 1777. 8. pl. 14.
10) *Compendium de morbis cutaneis*. Viennae anno 1776. 8. plag. 8.
11) *Doctrina de morbis dentium et gingivarum*. Budae anno 1778. plag. 7.
12) *Comp. de morbis venereis*. Viennae 1779. 8. plag. 11.
13) *Pharmacia chirurgica*. Tymauiae anno 1775. plag. 15 ¼
14) *Elementa medicinae et chirurgiae forensis*. Budae anno 1781. plag. 12.
15) *Elementa artis obstetriciae*. Viennae 1781. plag. 14. tab. aen. 2.
16) *Bromatologia*, seu *Doctrina de esculentis et potulentis*. Viennae anno 1783. 8. alph. I. pl. 4.
17) *Toxicologia*, seu *Doctrina de venenis et antidotis*. Viennae 1784. 8.
18) *Casuistica*, etc.

2) *A daganatok új rendszere.* Bécsben, 1767-ben, 8° alakban, 15 íven.
3) *Az anatómia alapvonalai.* Bécs, 1775. 8°, 19 ív.
4) *A sebészet elemei magyarországi tanulók számára.* Bécs, 1778. 12 ív.
5) *Sebészeti tankönyv.* Nagyszombat, 1775. 8°.
6) *Rövid szabályok a betegségek felismerésére és gyógyítására sebészek számára.* Bécs, 1775. 6 ív.
7) *Szemelvények a sebészet köréből.* Nagyszombat, 1775. 8° 5 ív.
8) *Anatómiai kézikönyv.* Bécs, 1775. 8°. 6 ív.
9) *Szemészeti könyv.* Bécs, 1777. 8°, 14 ív.
10) *A bőrbajok kézikönyve.* Bécs, 1776. 8°, 8 ív.
11) *A fogak és az íny köréből.* Buda, 1778. 7 ív.
12) *A nemi betegségek kézikönyve.* Bécs, 1779. 8°, 11 ív.
13) *Sebészeti gyógyszerészet.* Nagyszombat, 1775. 15 ½ ív.
14) *A törvényszéki orvostan és sebészet elemei.* Budán, 1781-ben, 12 íven.
15) *A szülészmesterség elemei.* Bécs, 1781. 14 ív, 2 rézmetszet.
16) *Bromatológia*, azaz *Az ételekkel és italokkal foglalkozó tudomány.* Bécs, 1783. 8°, 1 alfa, 4 ív.
17) *Toxikológia*, azaz *A mérgekkel és ellenmérgekkel foglalkozó tudomány.* Bécs 1784. 8°.
18) *Kazuisztika*, stb.

Haec sunt potiora Plenckii nouri Opera, latine edita, quorum pleraque renouata, nonnulla in Germanicum, Gallicum, Anglicum, Italicum, Hungaricum, Hollandicum sermonem translata sunt. Recensiones illorum criticae in Commentariis Lipsiciis, Berolinensibus inprimis Ephemeridibus litterariis Tom. 35. part. 2. pag. 403. vt et Celeb. Halleri, Richteri, Todii, Wasserbergii, Bibliothecis medico — chirurgicis bono vt plurimum cum calculo inueniuntur.

Centur. III. Artic. XVI. pag. 264. *Maximilianum Stoll*, prouinciale in Comitatu Hungariae Honthensi primo Physicum, et mox in Vniuersitate Studiorum Vindobonensi Praeceptorem Medicinae Professorem laudatissimum, anni 1787. die 23. Maii mortuum esse, Ephemerides Hungaricae Viudobonenses Szatsvaianae Partic. XI.III. nobis nunciarunt, in quibus *Samuelem Andrád*, Medicinae Candidatum, gente Transilvanum, Praeceptori suo fidelissimo tale ex tempore potuisse epitaphium legimus:

Stollius hac parua Magnus decumbit in vrna
Corpore, parte tamen vtat meliore sui.
Corpus, non animam rapuit mors saeua perennem,
Id vero, hanc autem perdere nulla, potest.
Maximus in cineres Vir est mutatus inanes,
Ah quantum Medicum quantula tumba caput!
Pannonis extulerat etiam tellure Virorum,
Quam tegit Austriaco trux Libitina solo.
Vindobonae docuit, terra sepultus utraque,
Hic Doctor, Medicus clarus vbique fuit.

Imo

Ezek Plenckünk *latinul* kiadott főbb művei, a legtöbbjuket újra kinyomtatták, néhányat lefordítottak németre, franciára, angolra, olaszra, magyarra, hollandra. Ismertetéseik megtalálhatók a Lipcsei Közleményekben, főként pedig a Berlini Tudományos Folyóirat 35. kötete 2. részének 463. lapján, valamint a legtöbb esetben dicsérő méltatással a híres Haller-, Richter-, Tod-, Wasserberger-féle orvosi-sebészeti könyvsorozatokban.

III. száz. XVI. cikkely, 204. lap. A Szacsvai-féle Bécsi Magyar Újság XLIII. számából értesültünk arról, hogy *Stoll Miksa*, aki előbb a magyarországi Hont vármegyének volt tisztiorvosa, majd a bécsi tudományegyetemen az orvosi gyakorlat többször említett professzora, 1787. május 23-án meghalt. Ugyanott olvastuk, hogy *Andrád Sámuel*, erdélyi orvosjelölt hűséges tanárának ezt a rögtönzött gyászverset készítette:

Im kicsi sír fedi itt nagy Stoll Miksának a testét,
Jobbik része viszont szebb hon részese már.
Teste szerint bár elragadá a földi enyészet,
Szelleme el nem vész, nem fog rajta halál.
Por s hamu lett e kiváló fényessége korunknak:
Mekkora orvos volt, s mily kicsi most ez a sír!
Ősi Magyarhonból vitt Bécsbe élete útja:
Gyászolván tetemét osztrák föld fedi im!
Bécsi tanár volt s két országnak az orvosa egyben,
Mindenütt ismerték s áldották a nevét.

Ima plus duce, nostri, non meritor, orbis,
Dum fuit, Hippocrates, dumque carebit, erit.

Stollii huius Effigies genuina aeri incisa, Ephemeridibus Litterar. Berolinens. *Allgemeine Deutsche Bibliothek* inscriptis, Vol. LXVI. Part. I. praefixa, offertur contemplanda, tali ornata perigraphe: MAXIMILIAN STOLL K. K. RATH UND PROFESSOR ZU WIEN. Inferne cum subiecto Lemmate: *Würdig Aerzten seine Kunst, und Königen sein Herz.*

Centur. I. Artic. 8. pag. 13. *Bythenum*, auctorem antiqui operis botanici Hungarici, perperam *Stephanum* nos adpellauisse contigit, quandoquidem in frontispicio laudati Operis *Andream* reuera fuisse legitur: decepti enim summi *Nomenclatoris stirpium Pannonico* a Clar. *Clusio* primum edito, et mox a *Cruttiogero* repetito, et ab horum sequacibus Lampaco, Haynoczio, Bodio, qui Eum singuli non Andream, sed Stephanum fuisse in Scriptis suis publicauerunt. Sed interim nonne diuersus Auctor fuerit *Andreas* a *Stephano*, dispiciant Clarissimi Patriae Deumviri, *Mich. Pap Szatmárensis*, Theol. Prof. Claudiopolitanus, et Steph. *Nagy Szerencsiensis*, V. D. Praeco laurinensis, quorum vterque *P. Bodi Athenas Hungaricas* cum additamentis necessariis in vsus Reipublicae litterariae se propediem de nouo edituros promiserunt.

Centur. II. Artic. 62. et Centur. II. Part. I. pag. 24. addenda: *Christianus Paschen*, Pater. Incl. Comitatus Gömöriensis Physicus ordinarius, scripsit Poëma Teutonico eloquio expressum in coronatio-

Hippokrátesze volt, mondhatni, a föld kerekének:
Emlékét soha már el nem törli e lét.

Ennek a Stollnak eredeti rézbe metszett képmása az *Allgemeine Deutsche Bibliothek* (Német Általános Könyvtár) című berlini tudományos folyóirat LXVI. kötete I. részének az élén látható, körülötte ilyen felírással: *Maximilian Stoll, k. k. Rath und Professor zu Wien.* (Stoll Miksa, cs. kir. tanácsos és bécsi professzor.) Alatta evvel a jelszóval: *Wünsche Aerzten seine Kunst, und Königen sein Herz.* (Tudását az orvosoknak, szívét a királyoknak ajánlja.)

I. száz, 8. cikkely, 13. lap. Megesett, hogy helytelenül neveztük el *Beythét*, annak a régi magyar növénytani műnek a szerzőjét *Istvánnak*, mert hiszen az említett mű címlapján olvasható, hogy valóban *András* volt: bennünket pedig a *Nomenclator stirpium Pannonicus* című, először a tudós *Clusius*, majd ismét *Czvittinger*, s ezek nyomán Lampe, Hajnóczy, Bod által kiadott műve tévesztett meg, mert mindezek írásaikban a nevét nem Andrásnak, hanem Istvánnak közölték. Ám hogy tényleg különböző szerzők voltak-e *András* és *István*, nézzenek utána hazánk tudós duumvirei, *Szatmári Pap Mihály*, kolozsvári hittudományi tanár és *Szerencsi Nagy István*, győri prédikátor, akik mindketten megígérték, hogy rövidesen a szükséges pótlásokkal újból kiadják a művelt közönség hasznára *Bod Péter Athenae Hungaricae* c. (Magyar Athénás) könyvét.

II. száz, 62. cikkely és II. száz, I. rész 24. lapjához hozzáadandó: *Paechen Keresztély, az apa*, nemes Gömör vármegye tisztiorvosa németnyelvű verset írt I. Ferenc németrómai csá-

nem Francisci I. Rom. Imp. Poson. anno 1745. in fol. *Filius* eiusdem cognominis, patria exul, anatomiae in Imperiali AA. LL. Academia Professor, et Academiae militaris Medicus, atque mox aliorum Imperii Russici tribunalium Consiliarius, vt et Collegii Medici supremi Petropolitani Cancellarius, fulmine apoplectico tactus anno 1779. obiit, a quo profecta sunt:

1) *Ars medendi, captui eorum, qui non sunt Medici, sermone Rutheno accommodata.* Petropoli anno 1765. in 8. Recusa ibidem anno 1766.
2) *Pharmacopoea Castrensis Rossica*, pro iis, qui in exercitu imperiali medicinam faciunt. Petropoli anno 1765. 8. iterata anno 1779. in 8.
3) *Pharmacopoea Rossica*, Petrop. anno 1778. in 4. Recens. in Nouo Promtuario Medico Clar. Baldingeri Vol. I. Part. VI. pagg. 553. et 565. Iterata ibidem nitide vna cum *Pharmacopoea castrensi*, anno 1782. in 8. Dissertatio erudita *De Sale essentiali Tartari*, Gottingae publicata, raro obuia amplius conspicitur.
4) *Observationes medicae de peste Smolenskna* nobis promissas videre nondum licuit, an illas morte praeuentus edere potuerit?

Cent. II. Part. II. pag. 229. addenda: Anno trabeationis D. B. I. C. 1779. in platea Ciuitatis nostrae *Mester* nuncupata, eruta est e terrae visceribus olhula figlina, argenteis priscorum Hungariae Regum, S. Stephani, Geizarum, Belarum, Caroli praeprimis Roberti denariis plena, ues eorum prae reliquis

szár koronázására, mely Pozsonyban jelent meg 1745-ben fólióalakban. Ugyanolyan nevű *fia*, akit hazájából származtak, a cári tudományegyetemen az anatómia tanára, a katonai akadémia orvosa, majd az orosz birodalom főtörvényszékeinek tanácsosa, valamint a pétervári legfelső orvosi kollégium kancellárja lett, 1779-ben halt meg gutaütéstől. Szerzője a következő műveknek:

1) *A gyógyítás mestersége, nem orvosok számára orosz nyelven.* Pétervár, 1765. 8°. Újranyomták ugyanott 1766-ban.
2) *Orosznépről tábori gyógyszerészet* azok számára, akik a cári seregben orvoslással foglalkoznak. Petervár, 1765. 8° ismételten 1779-ben, 8° alakban.
3) *Orosz gyógyszerészet*, Pétervárott 1778-ban, 4° alakban. Ismerteti a tudós Baldinger Novum Promptuarium Medicum-a (Új orvosi kézikönyvtára) I. kötetének VI. részében az 553. és 565. lapon. Ugyanott tiszta kivitelben megismételték a *Tábori gyógyszerészettel* együtt 1782-ben, 8° alakban. A *De sale essentiali Tartari* (A borkő lényeges sója) című Göttingában megjelent tudományos értekezése már csak ritkán látható.
4) *A szmolenszki pestisről készített orvosi észleletei*, melyeket megígért nekünk, nem láthattuk eddig, vajon nem akadályozta-e meg halála annak kiadását?

II. szár II. része 229. lapjához hozzáteendő: A mi Urunk Jézus Krisztus megfeszítésének 1779. esztendejében városunk úgynevezett *Mester*-terén kiástak a földből egy Sz. István, Géza, Béla nevet viselő mindenekelőtt pedig Károly Róbert régi magyar királyok nevét viselő dénárokkal teli agyagedényt; minthogy három kö-

quis omnibus dum nostram excitassent attentionem, eximii delineatas illorum icones ad praestantissimos Patriae Viros, rei numariae scientia indutos, nemo tamen nos edocere potuit, cui potissimum Regum nostrorum illi essent adscribendi, itaque destinaui in animo sic aeri incisos in tabella isthac benevolis offerre Lectoribus contemplandos:

Primi huius *Numismatis*, in quadrum formati, *pars antica* Stellam magnam hexagonam, et inter singulos eius radios singulas paruas ostentat rosulas, vel stellulas minores; *postica* vero tota est vacua. Nonne

est

zulúk a többinél is inkább felkeltette figyelmünket, megküldtem lerajzolt ábráikat hazánk legkiválóbb éremszakértőinek, de senki sem tudta közülük megmondani, melyik királyunk korából való, úgyhogy elhatároztam magamban, hogy így tézbe metszetten tárom azokat ezen az oldalon a kegyes olvasó szeme elé:

Az első közülük négyzetalakú, *elülső oldalán* nagy hatágú csillag van, melynek egyes ágai között kis rózsácskák vagy csillagocskák láthatók; *hátsó* oldala pedig teljesen üres. Ta-

est Andreae, exemplo Magorum Stella tali praelucente exercitum Christicolarum cruciatum Hierosolymas versus docentis? quandoquidem Andreas II. is est, qui Solis, Lunae ac *Stellarum* symbola coepere omnium primus Sigillis regiis inserere. Ex hoc fonte promanauit fortasse is quoque error, vt Repositorium quoque e muro Cryptae excauatum coelestino colore pictum, cui Regis Andreae I. crurum ac femorum ossa quatuor inclusa in Ecclesia Abbatiae S. Antani Conf. Tichoniensi religiose custodiuntur, Stellis eiusmodi aureis XXV. hexagonis PP. Benedictini recentiori mox aetate consilio imprudenti affabre exornauerint. Verum nonne id quoque ab ea Expeditione Sacra forte profectum fuisse dixeris, vt fortissimos quosque ac famigeratissimos suos belli Duces Natio nostra *Csillag—Vezér*, Duces stellatos, communiter lingua sua adpellitare consueuerit?

Secundi effigiei aduersa superne inter duo puncta, littera M. vel A. duplicata cum subiecto eidem II Graecorum, sed lineola recta intermedia a se inuicem distinctis, vel, si mauis, templo, turri instructo, et simul duobus a latere capitibus cucullatis et barbatis, inferne vero Luna crescente decussata, et subiecta stellula octagona est signata; *aduersa* vero pars superius Lilium insertis duabus inter explicatas corollas Rosulis, atque inferius Leonem procurrentem exhibet.

Tertii, eiusque minimi moduli *facies anterior* crucem simplicem cum duobus capitibus coronatis facie imberbibus, posterior Leonem a laeua dextram versus

pro-

lán bizony Andrásé, aki a mágusok mintájára ilyen csillag fényénél vezette a keresztény sereget keresztes hadjáratra Jeruzsálem felé? Annál inkább, mert II. András, az aki elsőnek kezdte a nap, hold és a *csillagok* jelképeit a királyi pecsétekben alkalmazni. Talán ebből eredt az a tévedés is, hogy korunkban nemrég 25 ilyenféle hatszögű aranycsillaggal díszítették művészien, de helytelen szándékkal a bencés atyák a sírbolt falából kiemelt azon kékszínű ereklyetartót, melyben I. András király négy lábszár- és combcsontját őrzik a tihanyi Szent Ányos hitvallóról elnevezett apátság templomában. Nemde elmondható, hogy talán ez is annak a szent vállalkozásnak köszönhető, hogy nemzetünk a benne résztvevő vitéz és nagyhírű hadvezéreit nyelvünkön közönségesen *csillag-vezéreknek* szokta volt nevezni?

A *másodiknak szembeni képe* fenső részén két pont között M. betű vagy kettőzött A. van kivésve, alatta a görög II betű, de egymástól rövid egyenesvonal választja el ezeket, vagy, ha így jobban tetszik, toronnyal ellátott templom, ugyanakkor kétoldalt két csuklyás és szakállas fő, alattuk pedig a keresztbe fektetett növekvő hold nyolcszögű kis csillaggal; *ellentétes* része pedig fent kétszirmú liliomot mutat virágba szökött rózsák közé foglalva, alant pedig előrohanó oroszlánt.

A *harmadik* és legkisebb nagyságú *elülnézetben* egyszerű keresztet ábrázol két borotvált képű, koronás fővel, *hátnézetben* pedig jobbfelé előrelépő

progredientem repraesentat. Gratissimam omnino non modo nobis, sed etiam Patriae litteratae eos praestiturus esse operam, si qui erudita sua commentatiuncula illos illustrauerint. Illa ipsa vero Numismata, oppido rariora, Excellentissimi ac Litteratissimi S. Rom. Imp. Comitis, Consiliarii, ac Commissarii Regii, *Sam. Teleki de Szék* Filio; *Dominico*, erectae mentis ac optimae indolis Adolescenti, dono obtuli possidenda, adornandae suae supellectili numariae adgreganda.

Dum litterarias hasce minutias ad se transmissas laudatus Comes, (nunc Pro-Cancellarius Aulae Regius) Heros ab omni scientiarum genere instructissimus, legeret, sequenti nobis benivolo respondit epistolio, ad diem 15. Dec. anni 1786. M. Varadini signato: „ Experientissime Domine Med. Doctor! „ Quemadmodum tua in rem litterariam Patriae merita „ magni facio, ita nihil mihi gratius iucundiusque accidere „ potest significatione propensae tuae erga filium meum „ voluntatis. Typos nummulorum, quos ipsi impertiri voluisti, „ nemo facile diuinabit. Periculum fecit sacrorum in Coetu „ Helueticae Confessioni addictorum Minister, Rev. D. „ Keresztesi, rei etiam numariae apprime peritus, quo „ successu? Tu ipse iudicabis. De me interim tibi persuadeas, „ velim, laudabiles tuos conatus, quibus res patrias illustrare, „ veterumque monimentorum memoriam in vitam reuocare „ pergis, ita mihi probari, vt meam in adiuuandis studiis tuis „ operam, meaque erga te officia vllo vmquam siue loco „ siue tempore desiderari sim passurus. M. Varadini die 15. „ Dec. 1786.

Sam. C. Teleki. m. s.

Ea

oroszlánt. Nemcsak nekünk, hanem egész művelt hazánknak kedves szolgálatot tesz majd, ha valaki tudományos magyarázattal felderíti mibenlétüket. Magukat pedig ezeket a nagyon ritka érmeket a művelt *széki Teleki Sámuel*, római birodalmi gróf, királyi tanácsos és biztos őméltósága *Domonkos* fiának, ennek a felnőtt gondolkozású és kiváló jellemű ifjúnak ajándékoztam, hogy érmeállományát gyarapítsa velük.

Midőn az említett gróf (most királyi udvari alkancellár), aki minden tudományágban nagyon művelt ember, ezeket a tudományos apróságokat elolvasta, a következő 1786. december 15-én Nagyváradon kelt szívélyes levélben válaszolt nekünk: „Kiválóan tapasztalt Orvosdoktor Uram! A hazánk tudományos élete terén szerzett érdemeid nagyrabecsüléséhez „képest aligha érhetett kellemesebb és kedvesebb meglepetés „annál, amit fiam irányában tanúsított jóindulatod jelent. „Azoknak az érmeknek típusát, melyeket neki juttattál, „senki se fogja egykönnyen eltalálni. Megkísérelte a helvét „hitvallásúak papja. Keresztes tiszteletes úr, aki szintén „kiválóan jártas az érmek terén, de minő eredménnyel? „Magad ítélheted meg. Ami pedig engem illet, szeretném, „ha meg lennél arról győződve, hogy dicséretreméltó törek- „véseid, melyekkel újból életre kelted hazai történelmünket „és régi emlékezetes dolgainkat, annyira tetszenek nekem, „hogy sehol és sohasem fogom megengedni, hogy törek- „véseidnek részemről való megsegítése és iránted való köteles- „ségem valamiben is hiányosak legyenek. Nagyváradon, „1786. dec. 15-én. Teleki Sámuel gróf, s. k.

En ipsas quoque Rev. Viri Iosephi Keresztesi Litteras nomini nostro inscriptas: „ Experientissime D. Med. Doctor, „ Domine mihi plurimum colende! Excellentissimus Sacri „ Rom. Imperii Comes, Commissarius Regius noster, D. Sam. „ Teleki de Szék, dignatus est typos trium Numorum tuorum „ Hungaricorum, in rationem Filii sui Dominici transcripto„ rum, mecum eo fine communicare, vt, si possem, Oedipeum „ agerem; tanti quidem non sum, vt inter acutissimos rerum „ patriarum indagatores vel vltimum occupem subsellium, „ voluntati tamen optimi huius Maecenatis refragari nequa„ quam ausus, sequentia obseruo:

„ 1) Numum tuum quadratum, sub Fig. I. superius „ repraesentatum, hariolor esse Caroli I. ex similitudine Numi „ in Fig. I. inferius videndi.

„ 2) In Numo altero litteras ibidem indicatas non tam „ Litteras, quam Templum potius videri, et nisi duo illa capita „ cucullata et barbata essent, adfirmarem illos esse Elisabethae „ et Mariae ex Numi fere similitudine Fig. II. inferius produ„ cendi, cuius effigies oburesa superne inter duas stellas „ hexagonas turrim habet cum cruce simplice, quae arci „ imposita est, in cuius duplici porta semicirculari duo capita „ muliebria apparent cum peplo; aduersa vero pars Basiliscum „ alatum cum duobus pedibus, et cauda in gyrum contorta „ ostendit. Si coniectura haec nihil profecero, dicam esse „ Caroli et Ludouici, quorum in Numis Leo Venetus, Lilia „ Andegauensia, Luna, Aquila, et alia animalia fere vbique „ obseruantur.

„ 3)

Ime, itt a Keresztesi József tiszt. úr nevünkre címzett levele is: „Nagytapasztalatú Orvosdoktor Úr, igen tisztelt „Uram! Szeki Teleki Sámuel, római birodalmi gróf, királyi „biztos urunk ő méltósága a fia Domonkos számára küldött „három magyar pénzérmédd típusát avégett méltóztatott „hozzám elküldeni, hogy fejtsem meg azokat; bár annyira „sem tartom magam, hogy hazai történelmünk élesszű „kutatói között akár az utolsó helyet elfoglaljam, mivel „azonban ennek a kiváló Mecénásnak az akaratával semmi- „képp sem mertem szembefordulni, a következőket jegyzem „meg:

„1) Az I. ábrán felette szereplő érmédet illetőleg azt „jónalom, hogy ez I. Károlyé, az I. ábrán alant látható érmé- „vel való hasonlósága alapján.

„2) Úgy látszik, hogy a másik érmén jelzett betűk nem „annyira betűk, mint inkább templom, és ha az a két fő nem „lenne csuklyás és szakállas, azt állítanám, hogy az alább „felhozandó II. ábrával való hasonlósága alapján Erzsébet és „Mária fejei. Ennek a szemben képén felül két hatágú „csillag közt egyszerű kereszttel ellátott torony van, mely „várnak van a tetején. E vár két félkörives kapujában két „női fej jelenik meg koronával; ellentétes része pedig kétlábú, „körbe csavarodott farkú szárnyas kígyót mutat. Ha ez a „feltevésem nem helytelen, azt mondanám, hogy Károlyé és „Lajosé, akiknek az érmein majdnem mindenütt meg- „figyelhető a velencei oroszlán, az Anjou-liliom, a hold, a „nap és más állatok.

„ 3) Typum Numi tertii sub Fig. 3. exhibiti pariter „ conticio esse Caroli cum Ludouico filio, confirmatus Numis „ sat frequentibus Inscriptione hac notatis MONETA REGIS „ SCLAVONIAE, qui fere eiusdem sunt formae. Leo rugiens „ est Venetus. Proinde est mihi prae manibus Numus Ludo- „ uici, qui parte latera totus est glaber cum stella, vt subobscure „ videtur, pentagona; altera vero circulo inclusum Leonem „ rugientem ostentat, cauda bifurcata, cum perigraphe „ L V D O V I C V S etc. Fig. III. nisi forte aliquis ex Litte- „ rarum characteribus et cauda Leonis Bohemici dicat esse „ Ludouici II.

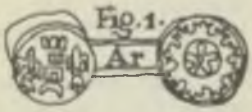

„ Sunt ad manus meas praeterea non modo quatuor „ denarii Caroli, sed alii quoque nonnulli oppido rariores, „ Oedipum quaerentes, quorum icones chartae duntaxat „ impressas, nec, quod maximopere doleam, ob chalcographi „ inopiam penicillo delineatas, vt aeri inciderentur, me „ mittere

vice

„3) A 3. ábrán szereplő harmadik érme tekintetében „ugyancsak azt gyanítom, hogy az Károlyé és fiáé Lajosé. „Ebben megerősítenek a MONETA REGIS SCLAVO-„NIAE (a szlavóniai király pénze) felírással jelzett elég „gyakori érmek, melyek majdnem ugyanilyen alakúak. „Az ordító oroszlán velencei. Ennek okáért kéznél van nálam „Lajos pénze, melynek az egyik oldala egészen sima, homályo-„san látható ötágú csillaggal; a másik pedig körbe foglalt „ordító oroszlánt mutat, kétágú farokkal. Felírása: LAJOS „stb. Ugyanaz a III. ábra, hacsak nem akarod a betűk jellege „és a cseh oroszlán farka alapján II. Lajosnak tulajdonítani

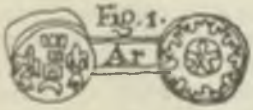

„Van nálam ezenkívül nemcsak Károlynak négy dénárja, „hanem más, néhány felettébb ritka érem, melyek szintén „megfejtőjükre várnak. Ezeknek legalább papírra nyomtatott „képmását s penicillussal rézbe metszett vonalait sem tudtam, „legnagyobb

„ vice hac potuisse, vt ita Opus tuum Biographicum illis „ ipsis vel ex parte minima locupletaretur. Vale Virorum op- „ time. M. Varadini die 13. Decembr. anni 1786. Ios. Kereszteri, V. D. M. M. Varadensis. m. p.

Dum his voto nostro haudquaquam satisfactum esse palam sit, vberiorem Denariorum nostrorum enodationem praestolabimur a Viris Patriae numophilis. Si vero de raritate numismatum talium Hungaricorum vellemus gloriari, in promptu nobis est *Numophylacium* huius *Kurzianum*, toties in opere nostro laudatum, quod praeter recensita in Eo Regum nostrorum numismata, missis reliquis, sequentia quoque ibidem prostare nouerint cupidi rerum patriarum indagatores. Licet eorum nonnulla iam antehac e tenebris in lucem emersisse probe sciamus, sed quia non vbiuis promiscue obuia reperiantur, hic illa coniunctim aeri incisa cum plerisque aliis, numquam adhuc in apricum productis, ad contemplandum et, si placeat, interpretandum serie hac offerimus: S. Stephanus Fig. A. Petrus Fig. B. Samuhel, qui et Aba dictus Fig. C. C Andreas Fig. D. Bela Fig. E. Bela Caecus Fig. F. Bela Fig. G. Geisa Fig. H. Geisa cum Ludouico Fig. I. Ladislaus Fig. K. Ladislaus Fig. L. Kálmán Fig. M. Ludouicus Fig. N. Maria Fig. O. et P. Isaac, qui forte est Geisa Fig. Q. et R. Reliqui Oedipo indigent Figg. S. T. U. X. Y. Z. J. V. W. *α*. *β*. *γ*. *δ*. *ε*. *ξ*. *η*. *Θ*. Stephanus, vterd Fig. *η*. M. Varadensis Fig. *Θ*.

Fig. A.

„ sajnálatomra, betűmetsző híján ezéltal neked elküldeni, „ hogy életrajzi művedet azokkal valamennyire gazdagítsam. „ Isten veled, jó férfiú. Nagyvárad, 1780. dec. 13-án. Keresztesi „ József, nagyváradi prédikátor, s. k.

Míg ilyeténképpen nyilvanvaló, hogy kívánságunk sehogyan sem ment teljesedésbe, dénárjaink eredetének bővebb kifejtését hazánk érmekedvelőitől kell várnunk. Ha pedig dicsekedni akarnánk ezeknek a magyar érmeknek ritkaságával, kezünk ügyébe csak az itteni *Kozai-féle érmegyüjtemény*, melyet munkánkban annyit emlegettünk. Hadd tudják meg hazai történelmünk kutatói, hogy királyaink már ismertetett érc-pénzein kívül, nem is említve a többit, a következők találhatók meg benne. Jóllehet tudjuk, hogy ezek közül nem egyet már előbb is napfényre hoztak, am mivel akarhol nem láthatók, legyen szabad ez alkalommal azokat a legtöbb eddig még közzé nem tett érmével együtt *rézbe* metszve szemléltetnünk, és itt sorjában megmagyarázunk: Szent István, A. ábra; Péter, B. ábra; Sámuel, kit Abának is mondanak, C. ábra; András, D. ábra; Béla, E. ábra; Vak Béla, F. ábra; Béla, G. ábra; Géza, H. ábra; Géza Lajossal, I. ábra; László, K. ábra; László, L. ábra; Kálmán, M. ábra; Lajos, N. ábra; Mária, O. és P. ábra; Isiaz, talán Géza, Q. és R. ábra; a többi megfejtőre szoruló ábrák: S. T. U. X. Y. Z. J. V. W. α, β, γ, δ, ε, ξ, η, Θ. István, de melyik? η ábra, nagyváradi. Θ ábra.

Fig. A.
Ar

Fig. B.
Ar

Fig. C.
Ar

Fig. D.
Ar

Fig. E.

Fig. A.
Ar

Fig. B.
Ar

Fig. C.
Ar

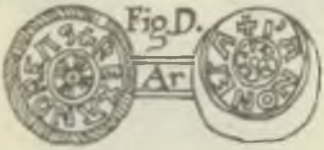
Fig. D.
Ar

Fig. E.

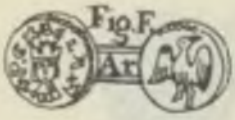

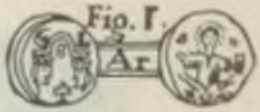

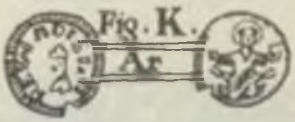

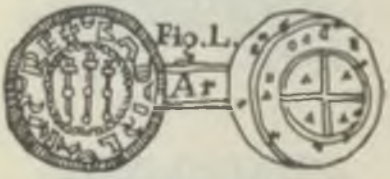

Fig. O.

Fig. F.
Ar

Fig. G.
AR

Fig. H.
Ar

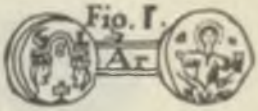
Fig. I.
Ar

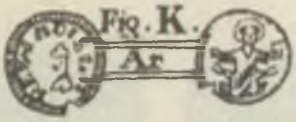
Fig. K.
Ar

Fig. L.
Ar

Fig. M.
Ar

Fig. N.
Ar

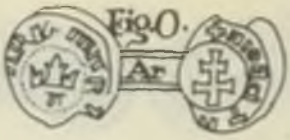
Fig.O.
Ar

Fig.P.
Ar

Fig.Q.
Ar

Fig.R.
Ar

Fig.S.
Ar

Fig.T.
Ar

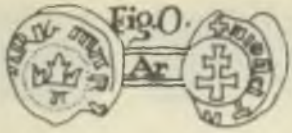
Fig. O.
Ar

Fig. P.
Ar

Fig. Q.
Ar

Fig. R.
Ar

Fig. S.
Ar

Fig. T.
RI
Ar

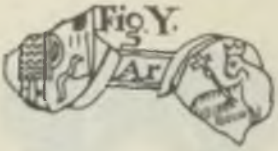

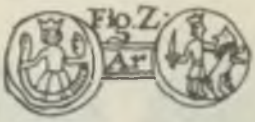

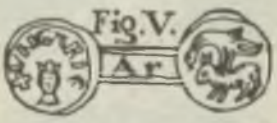

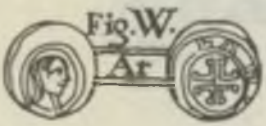

Fig. β.

Fig. U.
Ar

Fig. X.
Ar

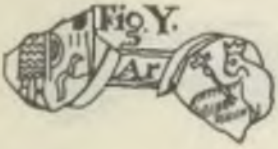
Fig. Y.
Ar

Fig. Z.
Ar

Fig. J.
AR

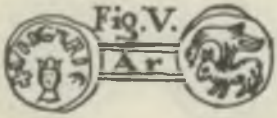
Fig. V.
Ar

Fig. W.
Ar

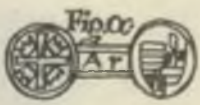
Fig. Oo
Ar

Fig. B.
Ar

Fig. C.
Ar

Fig. D.
Ar

Fig. E.
Ar

Fig. Z.
Ar

Fig. H.
Ar

Fig. B.
Ar

Fig. C.
Ar

Fig. D.
Ar

Fig. E.
Ar

Fig. F.
Ar

Fig. G.
Ar

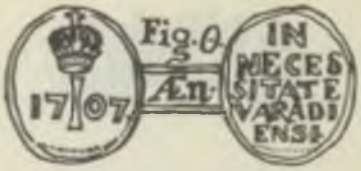

Nummus cupreus loco omnium vltimo exhibitus, a laudato statim superius Viro, *Iosepho Keresztesio*, adiecta historiola, nobiscum communicatus, etsi recentioris sit aetatis, ob summam tamen raritatem ad reliquorum censum hic referri meruit: cuius *pars antica* habet Litteram I. corona tectam, et ab vtroque latere numeris 1707. in aliis similibus 1706. et 1708. stipatam, *postica* vero: IN NECESSITATE VARADIENSI, cui conflando occasionem praebuisse certo intelleximus *Franciscum Rákoczium*, notissimum principem seditiosum, qui dum arcem M. Varadinam capere summa ope niteretur, verum arctiori obsidione Vrbem cingere nequiret, loca circumiacentia occupauit, et Ductoribus exercituum *Georgio Lib. Barone Palotsai* et *Steph. Bone*, vna cum milite in oppidulo vicino *Püspöki* haerentibus arcem hanc ad deditionem cogere intendit. Etsi Rakotziani bis per Caesareanum Ducem *Rabutin* repulsi fuerint, obsidio nihilominus per tres annos durauit, qua re id effectum est, vt Praefectus Arcis, *Steph. de Becker*, Caesari deuotus, summa rerum omnium inopia pressus, tantum habere posset, quo milites in arce sustentarentur, collectis vndique vasis cupreis, Numu hunc, in quo I. Iosephum Regem designat, cudere coactus est. Licerat

no-

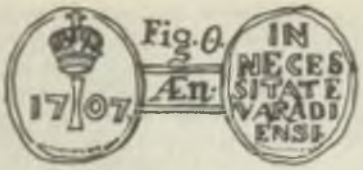

Ezt az utolsónak ábrázolt érmet a fentemlített *Keresztúri József* küldte el nekunk kis történeti kísérettében. Bár újabb korbeli, nagy ritkasága miatt ideiktattuk a többiek sorába; *elülső részén* koronával fedett I betű van, ennek két oldalán az 1707., más hasonló példányokon az 1706. és 1708. évszám, *hátsó* részén pedig: IN NECESSITATE VARADIENSI (Várad szükséghelyzetében). Ebből bizonyosan megértjük, hogy öntését az ismert kuruc fejedelem, *Rákóczi Ferenc* parancsolta. Míg mindenképpen igyekezett Nagyvárad várát bevenni, de nem volt képes a város körül az ostrom gyűrűjét szorosabbra vonni, megszállotta a környező helyeket, és miközben hadvezérei, *Palocsay György* báró és *Bónd István* a katonasággal együtt a szomszédos *Pusztái* nevű városkában tartózkodtak, megkísérelte a vár átadásának kikényszerítését. Bár *Rabutin* császári hadvezér Rákóczinékat kétszer is visszaverte, az ostrom három évig tartott, s így történt, hogy ron *Becker István*, a császár hűséges várparancsnoka minden szükségleti cikk nyomasztó hiánya miatt, kénytelen volt a mindenünnen összeszedett rézedényekből ezt az I. József király képét viselő pénzt veretni, hogy legalább annyi élelmet vásárolhasson, amennyi a várbeli katonái eltartására kellett. Legyen szabad

nouissime heic loci Nummi Synchroni Rákocziani, aeque cuprei, cum Inscriptione PRO LIBERTATE notati, quamuis promiscue sit obuius, mentionem ob id saltim iniicere, quod singulas illius Litteras singulis vocibus cum Aduersarii, tum Caesarearni sunt interpretati. 1) *Rákocziani sic*: PRINCEPS. RAKOCZI. OPE. LEGIONUM. ILLUSTRISSIMI. BERCSENI. ET. RELIQVORVM. TOTAM. AVSTRIAM. TVRBABIT. ENSE. Quod Hungarice ita forte quam commodissime expresseris: PRINTZ. RAKOCZI. Országunknak. Légy. Igazgatója. Bercsénivel. Edgyütt. Rontsd-el. Tapodd-meg. Austriának. Tanátskozásait. Ellentsk. 2) *Caesarearni vero sic*: PERIBITIS. REBELLES. OMNES LAQVEO. IGNE. BELLO. EXSILIO. RELIQVI. TANDEM. AVSTRIACORVM. TRIBVTARII. ERITIS. Gentili eloquio sic: Pártos. Rebellis. Országunk. Lakosi Igaz. Biratoktól. El-partoltatok. Rosszul Tanátskoztatok. Austria. Titeket. Elfogvesszteni.

Eiusdem putris farinae sunt versiculi quoque famosi, quos Milites Rabbatiniani, Debrecini hiberna sumentes, ibidem in Auditorio Collegii publico adpictis parietibus Scientiarum et Virtutum imaginibus maleferiati subscripserunt Anno P. C. N. 1708.

Theologia cum Libro et inscriptione lemmatis:

Semper Virgo.

Fingis, non pingis, casto Vrbs Debrecina colore,
Haec tua dum meretrix Virginis ora refert.

itt végül említést tennünk az egykorú Rákóczi-féle, ugyancsak rézpénzről, melynek felirata: PRO LIBERTATE. Bár nagyon gyakori, azért mégis megemlítjük, mert egyes betűit mind az ellenzékiek, mind a császáriak más-más szavakra magyarázták. 1) A *Rákóczi-pártiak így*: PRINCEPS RAKOCZI OPE LEGIONUM ILLUSTRISSIMI BERCSENYI ET RELIQUORUM TOTAM AUSTRIAM TVRVABIT ENSE. Amit magyarul talán így lehetne legkényelmesebben kifejezni: PRINCZ RAKÓCZI Országunknak Légy Igazgatója Bercsényivel Együtt. Rontsd el Taposd meg Ausztriának Tanácskozásait Ellenünk. 2) *A császár-pártiak pedig emígy*: PERIBITIS REBELLES OMNES LAQUEO IGNE BELLO EXSILIO RELIQUI TANDEM AUSTRIACORVM TRIBVTARII ERITIS. Nemzeti nyelven emígy: Pártos Rebellis Országnak Lakosi, Igaz Biratoktól Elpártoltatok, Rosszul Tanácskoztatok, Ausztria Titeket El fog Veszteni. .

Hasonló sütetűek azok a hírhedt verssorok, melyeket a Debrecenben telelő Rabutin-féle katonák az ottani kollégium nyilvános auditóriumának a falára festett, a tudományokat és erényeket ábrázoló jelképes alakok alá rosszindulattal írtak a Kr. sz. u. 1708. évben.

A kittudomány alakja könyvvel és ezzel a felírt jelszóval:

Mindenkor Szűz.

Debrecen im hazudol, amikor szép tiszta színekkel
Kéjnőt ábrázolsz szűzként állani itt.

Virgo fuit, fateor, fuit incorrupta Susanna,
Incorrupta fuit Virgo Susanna fuit
Corrupere duo miseram, corrumpitis omnes,
Quam tam foecundam progenuere Patres.

Iustitia cum Ferro et Libra.

Num quid palpandum vobis est iudice Libra
Iustitiae ferrum viscera vestra subit.
Discite iustitiam moniti, atque docete magistri,
Diuinum est verbum, sanctius esse nequit.
Sed postquam docuit, didicit nemoque rebellis,
Dicite, quae tandem regnat in orbe fides?

Prudentia.

Exulat hinc prudens, vbi stulta rebellio regnat,
Ergo stultitiam pingere debueras.

Astronomia cum iride.

Astra quid obseruas, stellae cecidere rebelles,
Hi regni casus sunt mala signa tibi.
Victrices aquilae sua frangunt cornua tauro,
Germanoque iubent subdere colla iugo.

Philosophia.

Praemissas binas fecit Germania, Maior,
Tibiscum superat, Danubiumque Minor.
Praemissas sequitur Conclusio certa, rebellem
Hungariam poenas exitiumque sequi.

Ferd.

Szűz volt: úgy igaz ez, ő volt a tiszta Zsuzsanna,
Ártatlan-ragyogón, érintetlenül élt,
Egykor oly ékes volt s az atyák úgy gazdagitották:
Általatok most ő becstelenítve hever!

Az igazságosság kárdál és mérleggel.

Kell-e vajon az igazságosság több tanúsága,
Mint érezni vasát önnön bőrötökön?
Lecke legyen tanításra tehát mindenki tanárnak:
„Jogrend" isteni szó, legszentebb fogalom.
Nem tanította, de meg se tanulta ezt senki rebellis:
Innen a hűtlenség szerte a föld kerekén.

Az okosság.

Ostoba forradalom hona ez, nincs hely okosoknak:
Falfestményed ezért rút butaság legyen itt.

Csillagászat tárcsával.

Lázadó csillagokat ne kutasd: már mind lezuhantak,
Néked jót nem mond semmilyen égbeli jel.
Győztes a Sas, letöré immár szarvát a Bikának,
S, vastag, büszke nyakát német igába tori.

A bölcselet.

Felső tétele így szól: német áll a Tiszánál,
Győz Duna mentén is: alsó tétele ez.
Adja eredményként eme kettő, hogy Magyarország
Bűnhődik s pusztul hűtlensége miatt.

Fortitudo.

Si nescis, Virgo haec Germano nata parente,
Stat firma, ac hostem non fugit illa suum.
Dum fugit, et refugit male conscius Hungarus hostem,
Dic mihi, quis fortem dixerit esse Virum.

Patientia.

Solamen miseris superest patientia rebus,
Dum fugiunt reliqui, tessa manere domi.
Tot mala non ferres, male tot non passa fuisses.
Si quoque mansisses Vrbs Debrecina domi.
*1)

CEHANI quoque Regis Hungariae Denarium Biographiae Cent. II. Part. II. pag. 229. nos in apricum produxisse probe recordamur, et hoc nomine *Geisam I.* intelligi forte debere innuerammus, iis potissimum adducti rationibus, quod in Nummo Fig. H. superius statim indicato, CEISANVS, alibi ZECHANus, quoque adpellaretur, atque quod Is cum Ladislao I. in aversa Numi eiusdem facie characteribus non ad Monasticos sed Romanos accedentibus signato simul imperitaverit; tesse praeterea Denario quoque Fig. I. litteris G. et L. *Geisa* scilicet et *Ladislao* notato: ast quod CEHANI nomine STEPHANVS quispiam Rex potius intelligendus veniat, dimissa opinione nostra, parum abfuit, quin ad nuperas cogitationes, a Clar. *Cornidesio* in Promptuario litterario *Vogtischer Magazin* inscripto Vol. III. partic. 3. pag. 365. seqq. adlatas, vltro transtulerimus.

*1) facessant ad malam crucem Rabbatiniani cum reliquo carmine, Libertatis et Geometriae simulacris subscripto, quum fellis et indignationis id omne plenum sit, indignum omnino ratus iam ex Aduersariis depromere.

Erősség.

Vedd tudomásul: német föld nemzette e szüzet,
Nem retten s nem fél, nem fut az ellen elől.
Míg a magyar fut és menekül, mert tudja a bűnét,
Mondd, ki erősebb hát: férfi vagy asszonyi nem?

Türelem.

Téged, ó türelem, hagytak meg vigaszul itten
Bajbajutottaknak, míg más elmenekült.
Debreczen is jobban jártál vón' csendbe' maradvám:
Most nem verne csapás, most nem sújtana kín.

*!)

Jól emlékezünk rá, hogy Életrajzunk II. századа II. részé" nek 229. lapján Magyarország CEHANUS nevű királyának dénárját is napfényre hoztuk, és arra hajlottunk, hogy ezen a néven talán *I. Géza* értendő. Ebben főként az a meggondolás vezetett bennünket, hogy a fentebb jelzett H. ábrázatú érmén CEISANUSNAK, másutt ZECHANUSNAK is nevezik, és hogy ő együtt uralkodott I. Lászlóval, akinek a nevét ugyanannak az érmének átellenes oldala nem annyira szerzetesi, mint a rómainakéihoz közelálló betűkkel írja; ezt tanúsítja ezenkívül az I. ábra dénárjának G. és L. betűje, azaz *Géza* és *László*: de nem sok híján saját véleményünkről lemondva onként csatlakoztunk volna azokhoz a minap a tudós *Cornides* által az *Vagyarskai Magazin* című tudományos kézikönyvtár III. kötete 3. részének 365. skk. lapjain felhozott elgondolásokhoz, melyek szerint a CEHANUS néven valamelyik ISTVÁN királyt kell inkább értenünk.

*!) menjenek a pokolba a Rabutin-féle katonák többi versükkel, amelyet a Szabadság és a Mértan képe alá írtak; mivel mind tele van epés méltatlanságokkal, ezt már egészen illetlennek tartottam elősorolni a jegyzeteimből.

Ad Numos quoque nostros incognitos Figg. V. et β. *Falconibus* signatos habet quidpiam subnectere. Prostant quippe in scriniis litterariis Simoncsicrianis Mandata ac Privilegia quaedam regia, ciuitatibus montanis *de exstirpandis Falconibus* impertita, quibus, vt coniectura est, non Aues ita nuncupari solitas, sed nummorum forte genus intelligi debere, qui ab impressa Falconis imagine *Falcones* vocabantur, in eum fere modum, vt *Crucifieri* a cruce, *Mariani* a vultu B. V. Mariae denominationem sortiti sunt. Quod Denarium sub Litt. V. positum adtinet, legitur in *Christ. Adolph. Klotzii Opusculis Numariis*. Hal. Magd. an. 1772. in 8. edit. cap. II. pag. 15. „ Agrigentinos numos aquila leporem vnguibus prehendente, „ rostroque oculos eruente signatos esse, quos *Begerus* „ ad Rheginorum tyrannum, *Anaxilaum*, qui primus in Sicilium „ leporem intulit, refert, et sub aquila latere putat Theronem, „ Agrigentinorum tyrannum. Alii vero cum *Hoeschelio* „ putant aquila et lepore in Numis Agrigentinis designari „ horum animalium copiam." Quae prior interpretatio si vera est, essent, hi Numi satyrici. Haec omnia totidem verbis relata, et iconibus Numorum leporis et aquilae simulacris notatorum illustrata, vberius videri poterunt apud *Philip. Parutam* in *Sicilia Numismatica*, Lugd. Bat. anno 1723. in fol. edit. Part. I. pag. 415. seqq. Iam vero Denarius noster quum sit Hungaricus, atque si ad Satyricorum classem referendus, *Ludouico* I. facile adscribi poterit, qui necem fratris sui *Andreae*, Regis Neapolitani et Siciliae vltus, ad formam veterum Numorum Siculorum hunc fieri iubere, si vero hoc minime, abundantiam saltim horum animalium

lium

Hadd fűzzünk valamit hozzá az V. és β ábrákon szereplő, *sólymokkal* bevésett ismeretlen érmeink kérdéséhez is. A Simoncsics-féle irattárban fellelhetők ugyanis valami királyi intézkedések és kiváltságlevelek, melyeket a bányavárosok kaptak *a kiadandó sólymokra nézve*, amin, azt gyanítják, nem az így nevezett madarakat kell érteni, hanem talán a pénzérmeknek azt a nemét, melyet a rájuk ütött sólyomképekről *sólymoknak* neveztek, körülbelül azon a módon, mint ahogy a *krajcárok* a kereszttől, a *máriások* a boldogságos Szűz Mária képéről kapták elnevezésüket. Ami a V. betű alatt szereplő dénárt illeti, ezt olvashatjuk *Klotz Kereszthy Adolf* 1772-ben a magdeburgi Halleban 8° alakban kiadott *Opuscula Numaria* (Érmészeti dolgozatok) c. műve II. fejezetének 15. lapján: „Az agrigentumi ércpénzeken a karmaiba nyulat megfogó és „a csőrével a szemeit kikaparó sas alakja van kivésve, s „ezeket *Beger* a rhegiumiak tyrannusának, *Anaxilasnak* „tulajdonítja, aki elsőnek hozta be Szicíliába a nyulat, „a sas alakjában pedig úgy véli, Thero, agrigentumi tyrannus „rejtőzik. Mások *Hauercampus*-szal azt tartják, hogy az agri- „gentumi pénzeken levő sas és nyúl azt jelenti, hogy ezekből „az állatokból nagy tömeg van ott." Ha az előbbi magyarázat az igazi, ezek szatirikus-érmek volnának. Mindezt ugyanilyen elrendezésben és a nyúl- meg sasalakokkal jelzett érmék képeinek kíséretében bővebben lehet elolvasni *Paruta Fülöp Sicilia Numismatica* c. (A szicíliai érmék) 1723-ban Leydenben folióalakban kiadott műve I. részének 415. skk. lapjain. Mármost mivel dénárunk magyar, ha a szatirikus-érmek osztályába sorolandó, könnyen tulajdoníthatjuk *I. Lajosnak*, aki testvére *András*, nápolyi és szicíliai király meggyilkolása miatti bosszúból parancsolhatta meg, hogy a régi szicíliai ércpénzek mintájára készítsék, vagy pedig ha nem, legalább ezeknek az állatoknak bőségét

lium in Hungaria significare poterit, vbi simile spectaculum in campis nostris longe lateque patentibus saepiuscule exhiberi comperimus. Laudatus quidem *Reu. P. Innocentius Simonchicz*, Cler. Regul. e Scholis Pii, in priuilegio *Caroli I.* paullo ante memorato, quinque Marmatis oppidis *Vish, Huszt, Tétso, Hosszumezo*, et *Szolos*, anno 1329. concesso, in quo dicti ciues Marmatici *pro terragio et singulis fundis integris singulos dimidios Falconas Regi dare et soluere iubentur, a reliqua vero Falconum persolutione ob terrae sterilitatem liberi* declarantur, tali *Falconum soluendorum* nomine, genus numorum, Falconis simulacro notatorum, intelligendum esse interpretatus in erudita sua *Disquisitione*, quam propediem hoc fine editurum se nobis per litteras promisit: ast pace tanti Viri dixerim, haec Regis Caroli I. verba, in priuilegio notata, e *Caroli de Fresne Glossario ad Scriptor. med. et inf. Latinitatis*, Francof. anno 1710. in fol. edit. omnium quam commodissime explicari poterunt, dum pag. 388. sic loquitur: „ *Falconagium*, tributi „ species, a Falconibus, vt par est credere, primitus appel- „ latum, tamessi ad alias praestationes postea deriuatum, „ quod in aliis eiusmodi non semel obseruare est in hoc Glos- „ sario. Charta Philippi Pulcri, Regis Fr. anno 1297. in Regesto „ Rubeo Camerae Comp. Paris. qua concedit Abbati S. „ Germani Parisiensis *sex modios auenae, et decem solidos vel* „ *circiter Paris. annui ac perpetui reditus, debitos ratione cuiusdam* „ *consuetudinis, quae vocatur Falconagium, quos apud Cormelias* „ *habebamus.*"

Sed.

jelezhette vele Magyarországon, ahol széltében-hosszában sík földeinken tudomásunk szerint gyakran előfordul hasonló látvány. Az említett *fótiszi, Simonesics Ince*, kegyesrendi atya *I. Károly* király röviddel előbb említett, az öt máramarosi nagyközségnek, *Vishnek, Husztnak, Técsőnek, Hosszúmezőnek és Szolloszinak* 1329-ben adott kiváltságlevelet, melyben meghagyja a nevezett máramarosi polgároknak, hogy *földváltság címén mindenegyes egész telek után fél-fél sólymot adjanak és fizessenek a királynak, a talaj termékenlensége miatt pedig a többi sólyom fizetésétől* mentesíti őket; úgy magyarázza, hogy ezeken a *fizetendő sólymokon* sólymok képmásával ellátott pénznemet kell érteni. Teszi ezt abban a tudományos *Vizsgálódásában*, melynek kiadását, hozzánk intézett levelében épp evégett ígérte meg a közeljövőre. Amde e nagy ember megnyugtatására elmondanám, hogy I. Károly király kiváltságlevelének említett szavait a legkönnyeben meg lehet magyarázni *Du Freine Károly Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Latinitatis* (A közép- és alsórendű latinságú írók műveihez szerkesztett szótár) című, Frankfurtban 1710-ben fólióalakban kiadott műve alapján, melyben a 388. lapon ezt mondja: „A *sólyom-*
„*váltság* az adónak egyik neme, melyet eredetileg hihetőleg a
„sólymokról neveztek el, később azonban más járandóságokra
„is átszármazott, amit nem egyszer lehet megfigyelni hasonló
„ilyesféle dolgokban ebben a szótárban. Szép Fülöp francia
„király 1297-ből való oklevele a párizsi Kamara Vörös
„Jövedelemjegyzékében, mellyel a párizsi Saint-Germain
„apátjának engedi át *hat hóból zabot és körülbelül tíz párizsi*
„*aranyat évi és örökjáradékként, mellyel valami sólyomváltságnak*
„*nevezett szokás alapján tartoznak neki a Cormeliae-beliek.*

Sed, ne quid dissimulemus, quum manifeste constet ex Fastis oppidi Szigethini antiquioribus in Articulo XVIII. priuilegii Carolini superius relati, loco Falconum expresse technicum Hungarorum vocabulum Akonem, certam rerum mensuram; in Litteris vero Sigismundi Regis quibusdam, apud nos superstitibus, Fulconis vocem barbaram, definitam salis secti quantitatem ea aetate significantem occurrere, quippe quod iam Seculo XII. salis fodinas in Marmatia quoque cultas fuisse e Codice MScto inter Instrumenta litteraria gentis Pogányianae adseruato constat: interest itaque maximopere, vt, missis Falconibus suis, dispiciat curatius Rev. P. Simoncsiczius, qui Carolini Diplomatis regii, Marmaticis ciuibus liberaliter concessi sit reuera sensus vero quam simillimus; atque nonne forte longe rectius per Hungaricum Tulok, vel Tulkonem, bouem scilicet iuuencum, explicari debeat?

Rudioribus his seculis contigit Clero Hungariae ita esse felici, vt non modo caussas ciuiles diiudicarit, exercitus militares coordinarit, et in aciem duxerit, homines plebeos nobilitari praerogatiua dotarit, sed rem quoque monetariam accurauit, vel, quod maxime esset Iuris Regalis, an etiam nonnumquam monetas cudendi facultatem, exemplo *Vener. Conuentus Iaszouiensis*, sibi arrogarit? Dispiciendum omnino foret, Numus enim Fig. Y. cum *Agno paschali*, Eiusdem Insigni Heraldico decoratus, et alter. Biographiae nostrae Cent. II. Part. II. pag. 228. memoratus, et Inscriptione MON. IOESENSIS notatus, talem, ipsis

quo-

De nehogy eltitkoljunk valamit is, minthogy Sziget mezővárosának régi, a fentemlített Károly-féle kiváltságlevél XVII. cikkelyében szereplő történetéből világosan megállapítható, hogy a „falco" helyett a magyarok kifejezetten az akó mértéket használják bizonyos mértékegységként; továbbá, hogy Zsigmond király valamelyik nálunk levő oklevelében előfordul az idegenül hangzó „fulco" szó, mely abban a korban a fejtett só meghatározott mennyiségét jelentette, aminthogy a Pogány-nemzetség irattárában őrzött kéziratos kódexből megállapítható, hogy már a XII. században művelés alatt állottak a máramarosi sóbányák is: tiszt. Simoncsics atyának nagyonis érdekében áll, hogy letegyen sólymairól és gondosabban nézzen körül, mi lehet valóban a legvalószínűbb értelme a máramarosiaknak adott Károly-féle királyi okiratnak; és úgy-e sokkal helyesebben talán a magyar tulok vagy tulkó, azaz fiatal ökör szóval kellene azt magyarázniu?

Ezekben a durvább századokban megtörtént a magyar papsággal, hogy annyira szerencsés volt, hogy nemcsak világi perekben ítélkezett, katonai seregeket vezérelt és vezetett a csatába, népi sorsú embereket nemesi sorba emelt, hanem még a pénzügyet is intézte, sőt, ami leginkább királyi jog lenne, talán néha még a pénzverés jogát is bitorolta, a *tiszteletdő járást szerzetesház* példájára? Utána kellene bizony nézni, mert az V. ábrán szereplő *hármi bárányos* érme, melyet utóbbi címere díszít, és az a másik, melyet II. *száz* életrajzunk II. részének 228. lapján említettünk, s amelyen a MON. IOESENSIS felirat szerepel, felébresztette lelkünkben ezt a gyanút.

quoque *Comitatibus*, hoc axiomate hodiedum gloriantibus, animo nostro ingenerauit suspicionem,

Vtinam vero inuenireturiam quispiam e numero ciuium nostrorum, qui *Numophylacium Hungaricum*, vel *Hungarium Numismaticum*, aut etiam *Historiam Regum Hungariæ e Numis*, fidissimis illis rerum gestarum Commentariis, *illustratam* concinneret, et foras ederet; atque optumam hanc gloriandi occasionem Populares nostri ab hominibus peregrinis sibi haudquaquam præcripi paterentur!

Desiderium nostrum superius nunc statim indicatum egregie illustrat *Thalerus* rotundus in Numophylacio nostro recentissime repositus, qui e puro conflatus argento, et drachmae sex pendens pharmaceutico pondere, in *antica parte* Virum pectore tenus expressum, barbatum, et mitra capiti imposita ornatum monstrat cum perigraphe: IOANNES TELEGDINVS ARCHIEPISCOPVS COLOCENSIS. *Postica* vero pars scutum habet ouale, manubriis et aliis ornamentis vtrimque stipatum, cui superne in medio *Mitra* archiepiscopalis, a dextra ibidem *crux simplex*, Archiepiscopis præferri solita, a laeua vero *pedum pastorale*, adiecta visuntur: in ipsa vero Scuti gentilitii area in duas partes aequales perpendiculariter diuisa, a dextro latere *aquilaces* cuaginatus erectus, et huic inhaerens *corona aperta*, atque apici *stella hexagona* incumbens, a sinistra vero parte tribus lineolis horizontaliter distincta, superne Rosa corollis quatuor aperta, in medio *crux simplex*, inferne vero *Lilium* emarginatum, conspiciunda offerentur cum circumfuso lemmate: DOMINVS PROTECTOR MEVS.

1643.

minthogy maga a rendház mindmáig dicsekedik ezzel a címmel.

Vajha akadna már valaki honfitársaink közül, aki megszerkesztené és kiadná a *Magyar Ermetárat* vagy a *Magyar Numizmatikát*, avagy akár *A magyar királyoknak az érmék*, a megtörtént események e hű magyarázói *alapján szemléltetett történetét*: és bár ne engednék, hogy dicsekvésünket ezt a jó alkalmát külföldiek ragadják el valahogyan tőlük!

Fentebb jelzett kívánságunkat kiváló módon szemlélteti az éremegyűjteményünkben legújabban elhelyezett kerek *tallér*. Tiszta ezüstöntvény, gyógyszerész-mérlegen hat drachmával ér fel, *elülső felén* szakállas és a fején püspöksüveget viselő férfi mellképét mutatja ezzel a felirattal: *Telegdi János, kalocsai érsek.* (JOANNES TELEGDINVS ARCHIEPISCOPVS COLOCENSIS) A *hátsó felén* pedig tojásdad alakú pajzs van, két oldalán markolattal és más díszítményekkel, felette középütt érseki *mitra*, ugyanott jobbfelől *egyszerű kereszt*, amilyent az érsekek előtt szoktak vinni, balról pedig *püspöki pásztorbot* láthatók: magának a függőlegesen két egyenlő részre osztott családi címernek a mezeje jobbfelől kirántott, feltartott görbe kardot, hozzá csatlakozó *nyitott koronát* és a hegyén nyugvó *katágú csillagot*; a három vízszintes vonallal felosztott balodalán pedig fent négyszirmú kinyílt *rózsát*, középütt *egyszerű keresztet*, alant pedig körvonalazott *liliomot* tár a szemlélő elé, köröskörül evvel a jelmondattal: DOMINVS PROTECTOR MEVS. (*Az Úr az én védelmezőm.*)

1643. Pulcrum reuera hic foret cognouisse, vtrum Moneta paucis visa, fuerit publicis promiscue ciuium vsibus destinata? atque adeo Archiepiscopus quoque iste habuerit elargitam sibi monetas cudendi facultatem? vel quod saltim *pro mnemonica* sit illa habenda? si ita; nonne ob id conflata, quod secundas forte festiue celebrauerit sacerdotii sui primitias? aut quod isthoc plane anno indicato diem obiuerit supremum? at alia qua demum cumque caussa, et opportunitate in lucem publicam protrusa fuerit? Talium Numismatum collectione, eorumdemque diligentiori scrutinio, et enodatione, Res Patriae nostrae, in obscuro latentes, mirum quantum illustrarentur.

Centur. II. Part. II. pag. 6. Recensitis Clar. *Stephani Hatvani*, Med. Doct. et in Athenaeo bonarum artium Debrecinensi Phil. et Mathem. Professoris, Operibus adnumeratur: 6) *Modesta Disquisitio, num in Philosophia, eadem doctrinae capita tractari, et sic eadem Philosophiae, quoad omnes eius partes, in scholis, gymnasiis, et Academiis Romano-Catholicis, Augustanis, et Reformatis, salua Religione doceri possit?* Viennae, litteris Kurzböckianis, anno 1785. in 8. plag. 4 ½.

Meruit postremum tanti Viri, salutifero ordini nostro adscripti, *Epitaphium* quoque, lapideo Monumento sepulcrali, in coemeterio suburbano extra portam Czegledinam erecto, litteris vncialibus incisum, hic repetere:

α.

1643. Igazán jó lenne itt tudni, vajon ez a ritkán látható ércpénz a polgárok általános használatára készült-e? és hogy tehát ez az érsek is megkapta-e a pénzverés jogát? vagy hogy legalább *emlékérmének* tartsuk-e? és ha ez, vajon abból az alkalomból öntötték, hogy talán papságának jubileumát ülte meg ünnepélyesen, vagy hogy éppenséggel a jelzett évben halt volna meg? vagy bármínő más okból és alkalomból került végül is nyilvánosságra? Az ilyen érmegyűjteményekkel s azoknak gondos vizsgálatával és megfejtésével hazánk történetének homályos eseményei csodálatos módon megvilágosodnának.

II. szaz, II. rész, 6. lap. A tudós *Hatvani István*, debreceni orvosdoktor és a bölcselet és matematika főiskolai tanára ismertetett műveihez soroljuk: 6) *Szerény kivizsgálása annak a kérdésnek, vajon a vallás fenntartása mellett lehetne-e a bölcseletben ugyanazokat a tantételeket tárgyalni, s így valamennyi részét illetőleg ugyanazt a bölcseletet tanítani a római-katolikus, ágostai hitvallású és református iskolákban, gimnáziumokban és akadémiákon egyaránt?* Bécsben, Kurzböck betűivel, 1785-ben, 8° alakban, 4 ½ íven.

Ez az orvosi rendünkbe tartozó nagy ember megérdemli végül, hogy megismételjük itt azt a *sírfelirását* is, melyet a ceglédi kapun kívül az elővárosban létesített temetőben állított kőszemlékére nagybetűkkel vésték:

Q. M.
D. O. M. S.
STEPHANVS. HATVANI.
MED. DOCT. PHIL. ET. MATH. IN. COLL.
REF. DEBRECINENSI. PROFESSOR.
I. COTTVS. BIHAR. TAB. IVD. ADSESSOR.
HIC. IACET.
NATVS. AN. MDCCXVIII. RIMASZOMBATINI.
LITTERIS. IMBVTVS. LOSSONTZINI.
ERVDITVS. DEBRECINI.
ACADEMIAS. HELVET. ET. BATAV. SALVTAVIT
BASILEAE. VERE. DIV. MIN. ET. MED.
D. CREATVS.
REDVX. PROFESSORIS. MVNERE.
PER. AN. XXXVII. FVNCTVS. EST. FELICITER.
DENATVS. AN. MDCCLXXXVI. D. XVI. NOV.
VIXIT. AN. LXVIII.
CVI. HOC. MONVMENTVM
VXOR. MARIA. CSATARI.
FILII. PAVLVS. ET. STEPHANVS.
FILIAE. MARIA. ET. IVLIANA.
LL. MMQ. DD.

Auctor

a. ω.
A JÓSÁGOS NAGY ISTENNEK SZENTELT DOLOG
HATVANI ISTVÁN,
ORVOSDOKTOR, A DEBRECENI REFORMÁTUS
KOLLÉGIUMBAN
A BÖLCSELET ÉS A MATEMATIKA TANÁRA,
NEMES BIHAR VÁRMEGYE TÁBLABÍRÁJA
NYUGSZIK ITT.
SZÜLETETT 1718-BAN RIMASZOMBATON
A TUDOMÁNYOKBA LOSONCON
AVATTÁK BE,
DEBRECENBEN KÉPEZTÉK TOVÁBB,
SVÁJCI ÉS HOLLAND FŐISKOLÁKAT LÁTOGATOTT,
BÁZELBEN AVATTÁK
PRÉDIKÁTORRÁ ÉS ORVOSDOKTORRÁ.
HAZATÉRVE 37 ÉVEN KERESZTÜL MŰKÖDÖTT
SIKERESEN MINT TANÁR.
MEGHALT 1786. NOVEMBER 16-ÁN,
MEGÉLT 68 ÉVET.
FELESÉGE, CSATÁRI MÁRIA,
FIAI, PÁL ÉS ISTVÁN,
LEÁNYAI, MÁRIA ÉS JULIANNA
ÁLLÍTOTTÁK ÉS ADOMÁNYOZTÁK SZOMORÚ
SZÍVVEL EZT A SÍREMLÉKET.

Auctor Operis huius Biographici dum excolendi studii medici caussa inter Anglos versaretur, absoluto cursu Obstetricio, quae a *Wilhelmo Smellie*, Med. Doct. et Artis vtriusque Obstetriciae non modo theoreticae, sed et practicae Professore Londinensi, multis Scriptis clarissimo, obtinuerit Litteras testimoniales, typis expressas, et capite Hippocratis e vetusta gemma deprompto signatas, habet loco hoc etiam adpingere:

These are to certify, That during the time of two Courses Mr. Stephan Weszprémy, Doctor of Physick, hath carefully attented my LECTVRES on MIDWIFERY, by wich he has had the Opportunity of being fully instructed in all the different Operations and Branches of that Art. Witness my Hand, this 19. *Day of July* 1755.

William Smellie, Med. Doct.
et Teacher of Midwifery
in London.

Ab

Mikor ennek az életrajzi műnek a szerzője orvosi tudásának kifejlesztése végett Angliában időzött, és elvégezte a szülészeti tanfolyamot, *Smellie Vilmos* orvosdoktortól, aki Londonban mindkét szülészeti tudománynak, nemcsak az elméletinek, hanem a gyakorlatinak is több írásáról híres tanára, nyomtatott, valami régi ékkőről lemásolt Hippokratesz-fejjel díszített végbizonyítványt kapott, amit legyen szabad ehelyütt is lemásolni:

These are to certify, That during the time of two Courses Mr. Stephan Weszprémy, Doctor of Physick, hath carefully attented my LECTVRES on MIDWIFERY, by wich he has had the Opportunity of being fully instructed in all the different Operations and Branches of that Art. Wirness my Hand, this 19. *Day of July* 1755.

William Smellie, med. Doct.
et Teacher of Midwifery
in London

Ab Inclita vero Societate Lipsica Scientiarum Iablonouiana Diploma Auctori impertitum, dum in numerum Sociorum honorariorum adlegeretur, hanc in modum legitur:

Q. D. B. V. IOSEPHVS ALEXANDER IABLONOVIVS, S. R. I. Princeps, Palatinus Nouogrodensis, Equ. Torqu. S. Spar. rel. antiqua nobilitate, Regum affinitate, diuino ingenio, amore patriae, et rerum summa prudentia illustris, cum, nobili aemulatione incensus, ad exemplar Romanae et Parisinae Academiae, quarum ornamentis gloriabatur, regiae liberalitatis immortale monumentum, sub auspiciis Ser. Pr. Electoris, instaurare, et Societatem nostram sui iudicii ingenuam interpretem constituere decreuisset; non id solum spectauit, vt auro, imagine, atque auctoritate brabeutarum alacriora ingenia incenderet, sed et principes in omni disciplina Viros, quorum consilio ac prudentia instituti splendor ac fides augeri posset, honoris caussa in laudem et consiliorum nostrorum societatem adsciscere, suisque ornamentis augere. Memor principalis instituti, et tam sanctae voluntatis, Illustris Societas Iablonouiana, inter alios viros, nobilitate gentis, et litterarum conspicuos, Virum Doctrina et meritis illustrem STEPHANVM WESZPREMI, Med. Doct. et Lib. Regiaeque Ciuitatis Debreczinensis Physicum Ordinarium, ob praeclarum ingenium, in vero videndo acumen, et demonstrando felicitatem, vniuersae Philosophiae, inprimis vero interioris naturae intelligentiam, scriptis litterarum monumentis nobilitatam, morumque sanctam simplicitatem,

Annak a diplomának a szövege pedig, melyet a nemes Jablonov-féle lipcsei Tudományos Társaság adott a szerzőnek, amikor *tiszteletbeli tagjai* közé választotta, a következő:

Qui Discit, Bene Vivit. (Aki tanul, jó napokat lát.) JABLONOV JÓZSEF SÁNDOR, a római szent Birodalom hercege, novgorodi palatinus, a Szentlélek-rend aranylancos lovagja s. t. t., ez a régi nemességénél, királyi rokonságánál, isteni tehetségénél, hazaszereteténél és nagy bölcsességénél fogva tekintélyes férfiú nemes versengéstől hevítve a római és a párizsi tudományos akadémiák mintájára, melyek kitüntetésével dicsekedhetett, a felséges választófejedelem jóindulatú támogatásával elhatározta, hogy megalapítja társaságunkat, mint elgondolásának kiváló tolmácsolóját; szándéka nemcsak az volt, hogy pénzzel, képpel és tekintélyhel feltüzelje a döntőbírák mozgékony kedélyét, hanem hogy a különféle tudományágak legfőbb képviselőit, akiknek okos kezdeményezésével ennek az intézménynek dicsősége és hitele gyarapodhatott, tiszteletből dicsőségünk és törekvéseink társává tegye, és kitüntetésével hírüket növelje. E fejedelmi intézkedés és oly szent akarat tudatában a tekintetes Jablonov-féle Társaság ünnepi ülésén más, nemesszármazású és kiváló tudományú emberek sorában valamennyi tag szabadon megválasztotta, nyilvánosan meghívta, önként és szívesen *tiszteletbeli tagjai* sorába iktatta, s miután beiktatta, az erről szóló diplomával ellátta a kiváló tehetségű, az igazság meglátásában élesszemű, bíróskodásában sikeres, az egész bölcse-

in solemni conuentu, liberis omnium suffragiis electum, publice appellatum, *Sociorum honorariorum* numero vltro et lubens adscripsit, adscriptum Diplomate designandum curauit. Lipsiae a. d. XXIX. Decembris MDCCLXXX.

L.S.

D. Carolus Andreas Bel, Serenis. Saxon. Elect. Consil. Aul. Poës. Prof. Publ. Ordin. Nationis Francon. Collegii Philos. et Ducalis Senior. Academiae Decemuir. et Bibliothecarius. Societatis Scientiarum Iablonouianae Praeses.

Christianus Augustus Clodius, A. M. Prof. Organi Aristotelici. Maioris Principum Collegii Socius, Societatis Scientiarum Iablonouianae Secretarius perpetuus.

kethez, kivált pedig a természet titkaihoz értő és tudásának frott bizonyítékait is szolgáltató, szent és egyszerű erkölcsű WESZPRÉMI ISTVÁN orvosdoktort és Debrecen szabad királyi város rendes tiszti orvosát. Lipcsében, 1780. december 29-én.

L.S.

Bél Károly András úr, a száz választófejedelem Ófensége tanácsosa, a költészet nyilvános rendes tanára, a frankföldiek hercegi bölcsész-kollégiumának szénicrja, az akadémia tiszteletbeli igazgatóságának tagja és könyvtárosa, a Jablonov-féle Tudományos Társaság elnöke.

Clodius Keresztély Ágost, az Academia Magistere, az aristotelesi Organon előadója, a nagyobbik, hercegi kollégium tagja, a Jablonov-féle Tudományos Társaság örökös titkára.

Centur. III. pag. 211. Viris clarissimis, *Ios. Pap Fogarasiensi*, et *Mich. Pap Szathmáriensi*, aemulatorio eruditionis praemio coronatis, accensendus quoque est Samuel Benko, Comitatus Borsodiensis in superiore Hungaria Medicus provincialis. Dum scilicet Academia Scientiarum, Artium, bonarumque Litterarum *Divionensis* in annum 1785. sequentem exhibuisset medici argumenti Quaestionem ab Eruditis resolvendam: *Determiner les signes, auxquels dès le début d'une fièvre continue ou intermittente, ou reconnoitra, si elle sera maligne, et ceux, qui dans son cours indiqueront le moment, où elle sera sur le point de prendre un caractère de malignité*: determinentur quippe signa, quibus post apparitionem febris continuae aut intermittentis cognosci queat, vtrum ea futura sit maligna, illaque, quae in decursu harum febrium indicabunt momentum temporis, quo malignae febris indolem nanciscuntur; atque praemium optimae Dissertationi Monetam 300. Librarum Gallicarum proponeret, tum laudata haec Gallicae Nationis Academia in conventu ad d. 21. Iul. anni 1785. habito *praemium*, quod dicitur *accessorium*, in Medicum nostrum Samuelem Benko conferendum quidem pro merito decrevit, sed praemium isthoc ab ea eruditorum Societate sibi destinatum, vt aperta monstrabat schedula, eidem concessit, qui Quaestionem quampiam medicam mox a se proponendam soluturus iret. Quae generosa Victoris adeo praefatae Academiae placuit, voluntas, vt eam in perpetuam rei memoriam vna cum Dissertatione Auctoris praemio coronata Actis suis, *Mémoires de l'Académie des Sciences et belles Lettres de Dijon* inscriptis, inserere censuerit. En par ver-

III. száz, 211. lap. A tudás versenyében megkoszorúzott két híresség, *Fogarasi Pap József* és *Szatmári Pap Mihály* mellé oda kell számítanunk a felsőmagyarországi Borsod vármegye megyei orvosát, Benkő Sámuelt is. Midőn ugyanis a díjoni Tudományos, Művészeti és Szépirodalmi Akadémia az 1785. évre ezt a tudósok által megoldandó orvosi kérdést tűzte ki: *Déterminer les signes, auxquels dès le début d'une fièvre continue ou intermittente, on reconnoîtra, si elle sera maligne, et ceux, qui dans son cours indiqueront le moment, où elle sera sur le point de prendre un caractère de malignité*: azaz határozzák meg azokat a jeleket, amelyek alapján állandó vagy intermittáló láz jelentkezése után fel lehetne ismerni, vajon az rosszindulatú lesz-e, valamint azokat, melyek az ilyen lázak folyamán jelzik azt az időpontot, amikor rosszindulatú lázak jellegét öltik magukra: és egyúttal 300 francia fontnyi pénzösszeget tűzött ki jutalmul a legjobb értekezés számára, az említett francia akadémia az 1785. július 21-én tartott ülésén az ún. *hamatdíjat* megérdemelten ítélte ugyan oda Benkő Sámuel orvosunknak, ő azonban a tudós társaság által neki szánt ezen jutalmat, mint a felbontott levél mutatta, annak adományozta, aki a legközelebb általa előterjesztendő bármiső orvosi kérdést meg fogja oldani. A díjnyertesnek ez a nemeslelkű szándéka a nevezett akadémiának annyira megtetszett, hogy jónak látta azt a szerzőnek jutalommal koszorúzott értekezésével együtt belefoglalni a *Mémoires de l'Académie des Sciences et belles Lettres de Dijon* című hivatalos közlönyébe.

borum ex praelibatis Actis excerptorum: *Monsieur Samuel Benke, Docteur en Médecine, et en Philosophie a Misholtz, ville du Comté de Borsod, dans la haute Hongrie, est celui, qui a egalement obtenu le prix Accessit. Son memorie porte pour devise ce passage d'Horace*: Si quid nouisti rectius istis; Candidus imperti, si non, his vtere mecum. *L'Academie se fait un devoir de reveler le noble disinteressement de cet Auteur, il n'ambitionnoit, que l'honneur du triomphe, et à l'ouverture du billet cacheté, qui renfermoit son nom, l'on a vu, que s'il lui seroit decerné, son intention etoit, que l'Academie fit de la Medaille l'objet d'un prix, dont le sujet auroit une question relative aux fievres intermittentes.* En ipsas quoque eiusdem Academiae Litteras blandissimis verbis conceptas, quibus Auctorem nostrum de propenso suo in Eum adfectu certiorem fecerat: „ Vir clarissime doctissimeque! De Dissertationibus praemium „ ab Academia propositum sperandi caussa, mandatis, hesterna „ die fuit statutum. Tua autem ad Victricem proxime ACCESSIT, et feliciori cum euentu indubitanter primam palmam contendisset, si Quaestionis soluendae nuncium citius ad te peruenisset, nec nimium festinanter illius adgredi solutionem „ fuisses coactus. Te clinicum, Vir clarissime, aeque doctum „ ac sagacem renunciat, haec Dissertatio, munificum te „ humanique generis ardenti amore flagrantem praedicat. „ Numismatis aurei designatus vsus de praeclaro isto consilio „ permultum te gratulatur academica Societas, et maximi „ esse apud illam Te persuasum exoptat. Vale, iterumque „ vale, Vir munifice, doctissime, maximeque colende

„ et

Íme, a fentemlített közlönyből merített szavak: *Monsieur Samuel Benkő, Docteur en Médecine, et en Philosophie à Mitholc, ville du Comté de Borsod, dans la haute Hongrie, est celui, qui a également obtenu le prix* Accessit. *Son mémoire porte pour devise ce passage d'Horace:* Si quid nouisti rectius istis; Candidus imperti, si non, his vtere mecum. (Ha valamit jobban tudsz ezeknél, tiszta szándékkal nyújtsad; ha nem, használd fel velem együtt ezeket.) *L'Académie se fait un devoir de reveler le noble disinteressement de cet Auteur, il n'ambitionnoit, que l'honneur du triomphe, et à l'ouverture du billet cacheté, qui renfermoit son nom, l'on a vu, que s'il lui seroit decerné, son intention étoit, que l'Académie fit de la Medaille l'objet d'un prix, dont le sujet auroit une question relative aux fièvres intermittentes.* És itt az a kedveskedő hangú levele ugyanennek az akadémiának, melyben a szerzőnket iránta táplált érzelmeiről értesíti: „ Tekintetes és Nagy-„ tudományú Uram! Az Akadémia által kitűzött jutalomdíj el-„ nyerésének reményében megküldött értekezésekről a tegnapi „ napon döntöttünk. Ami pedig a Tiedet illeti, a győzteshez „ közeljáró ACCESSIT fokozatot nyerte el, és kedvezőbb eset-„ ben bizonyosan elérte volna az első díjat, ha ti, a kitűzött „ pályakérdés híre előbb ért volna el hozzád, és így nem lettél „ volna kénytelen a megoldáshoz nagy sietséggel hozzálátni. „ Ez az értekezésed azt bizonyítja, hogy, tekintetes Uram, „ egyenlőképp tanult és leleményes orvos vagy, és az emberi „ nem iránti pazarló szeretet lángol benned. Szerfölött gratulál „ Neked az akadémikusok társasága azért a kiváló szándéko-„ dért, amivel megjelölted az aranyérem felhasználásának a „ módját, és az az óhajtása, légy róla meggyőződve, mennyire „ nagyrabecsül Téged. Isten veled, élj boldogul Te bőkezű, tudós és fölöt-

„ et benigne accipias specimina summae venerationis hu-
„ millimi obsequiosissimi Serui MARET, Doctoris medici,
„ et Academiae Diuionensis a Secretis. Diuionae die 22. Iul.
„ an. 1785."

Praeter reliqua, ab Auctore hoc nostro profecta etiam esse opuscula sequentia cognouimus:

1) *Tentamen Aquae acidularis Rankensis in Inclyto Comitatu Abs-Ujvárienſi sitae Theoretico-practicum.* Cassov. an. 1788. in 8. plag. 2 1/2. Illustriss. Comitis, Stephani Andrassy, honoribus inscriptum.

2) *A' hojagos Himlóról saló Tanáts-adás.* Cassov. an. 1781. 8 plag. 4. Tractatus hic de Variolis curandis concinnatus eidem Excell. Comiti, Stephano Andrássyo, nuncupatus est.

3) *Topographia Oppidi Miskoltz, Historico-medica.* Cassov. an. 1782. in 4. plag. 13. Principi Cardinali, Iosepho a Batytyan, dicata. Exmissa ad Societatem Regiam Medicorum Parisiensem, dum Galliae Viri eruditi nobiliora Regni sui Loca iussu regio describerent, Litteris eiusdem Societatis responsoriis ad d. 2. Maii an. 1783. manu Secretarii perpetui Vicqu'd'Azyr signatis egregie collaudata.

4) Problema chirurgicum: *Quisnam poterit esse animi pathematum in morbos chirurgicos influxus? et quae remedia sunt contra effectus, qui ex*

„ több tiszteletreméltó ember, és kérlek, fogadd legmélyebb „ tisztelete jelét alázatos szolgádnak MARET orvosdoktornak, „ a Dijoni Akadémia titkárának. Dijon, 1785. jú. 22-én."

Ismeretes, hogy ettől a szerzőktől valók többek között a következő művek:

1) *Tentamen Aquae acidularis Kaniensis in Inclyto Comitatu Aba-Ujváriensi sitae Theoretico-practicum.* (A nemes Abaúj vármegyében levő ráneki savanyúvíz elméleti-gyakorlati vizsgálata.) Kassa, 1778-ban, 8° alakban, 2 1/2 íven. Méltóságos Andrássy István grófnak ajánlotta.

2) *A hólyagos himlőről való tanácsadás.* Kassa, 1781. 8°, 4 lv. Ezt a kanyaró gyógyításáról írt értekezését ugyanannak a mélt. Andrássy István grófnak ajánlotta.

3) *Topographia Oppidi Miskolc. Historico-medica.* (Miskolc mezőváros történeti s orvosi szempontból megírt helyrajza.) Kassán, 1782-ben, 4° alakban, 13 íven. Batthyány József bíboros hercegprimásnak ajánlotta. Midőn Franciaország tudósai királyuk parancsára országuk főbb helyeit helyrajzi szempontból feldolgozták, megküldte a párizsi Királyi Orvosi Társulatnak, s ugyanennek 1783. május 2-án kelt, örökös titkára, Vicqu'd'Azyr által sajátkezűleg aláírt válaszlevele kiváló dicséretben részesítette.

4) Sebészi probléma: *Quinam potest esse animi perturbatus in morbis chirurgicis influxus? et quae remedia illi contra ef-*

eiusmodi influxu oriri possunt? Cassov. anno 1783. 8. plag. 9 1/2. Solutio Quaestionis problematicae haec Clar. *Ios. Plenck*, in Vniuersitate Studiorum Budensi Anat. et Chirurg. P. P. O. oblata, et recentissime in Bibliothecam Medico-Chirurgicam Iosephinam inlata est.

5) *Nouum Febris Scarlatinae genus, quod in 300. innocuis infantibus obseruatum, et ex aliquot cadaueribus excerptum*, quale genus nullus Medicorum, non *Sennertus* in Saxonia, nec *Navier* in Gallia, nec *Plenczix* et *Stoll* Viennae, non *Rosenstein* in Suecia, non *Tissot* in Heluetia, non *Withering* in Anglia, nec denique *Weihard* in Germania descripserunt. Oblatum est Excel. Consilio Regio Locumtenentiali Opusculum hoc, et mox ab Eo cum Incl. Facultate Medica Budensi ad examinandum communicatum; quod deinde Clar. *Samuel Rácz*, Anat. et Chir. Professor, adiectis animaduersionibus auxit, in Hungaricum Sermonem traduxit, atque sub titulo: A' Skárlátos Hidegnek Leírása és Orvoslása, praefixo suo nomine, foras edidit, Pestini anno 1784. 8. plag. 9.

6) *Tentamen Philopatriae in Monarchiis et Aristocratiis promouendae philosophicum*. Vindobonae anno 1787. 8. plag. 20. Operi huic conscribendo occasionem subministrauit Quaestio diu inter Danos, Anglos, Italos agitata, per quae scilicet amor Patriae in Monarchiis et Aristocra-

tiis

factus, qui ex eiusmodi influxu oriri possunt? (Mik lehetnek a lelki betegségeknek a hatásai a sebészeti betegségekre, és minő ellenszerei vannak annak a következménynek, ami az ilyen hatásokból eredhet?) Kassán, 1783-ban, 8°, 9 1/2 ív. Ennek a problémának a megoldását a tudós *Plenck József*, a budai tudományegyetemen az anatómia és a sebészet nyilvános rendes tanára nyújtotta be, s azt legújabban bevették a József-féle Orvosi és Sebészi Könyvtárba.

5) *Novum Febris Scarlatinae genus, quod in 300 innocuis infantibus obseruatum, et ex aliquot cadaueribus excerptum.* (A skarlát-láz új neme; észlelték 300 ártatlan csecsemőn, és néhány holttestből kivonták) mely német eddig nem írt le egy orvos sem, sem a szász *Sennert*, sem a francia *Navier*, sem *Plenczíz* és *Stoll* Bécsben, sem a svab *Rosenstein*, sem a svájci *Tissot*, sem az angol *Wishering*, végül még a német *Weikard* sem. Ezt a művet a magas Királyi Helytartótanácsnak ajánlotta, majd ez átküldte kivizsgálás végett a nemes budai Orvostudományi Karnak; végül pedig a tudós *Rácz Sámuel*, az anatómia és a sebészet tanára észrevételeivel bővítve magyarra fordította, és saját nevével *A skarlátos hidegnek leírása és orvoslása* címen adta ki Pesten 1784-ben, 8° alakban, 9 íven.

6) *Tentamen Philopatriae in Monarchiis et Aristocratiis promouendae philosophicum.* (Bölcseleti dolgozat a hazaszeretet előmozdításáról monarchikus és arisztokratikus formájú államokban.) Bécsben, 1787-ben, 8°, 20 ív. Ennek a műnek a megírására az a dánok, angolok és olaszok között sokáig vitatott kérdés adott alkalmat, hogy mivel lehet elsősorban előmozdítani a hazaszeretetet monarchikus és arisztokratikus államformákban.

tiis inprimis possit promoueri. Diatriba haec Auctoris genio Gentis Hungarae, vt nostra nunc iam sunt tempora, adtemperata est; quam vero benigne ab Academia Scientiarum Mantuana regia fuerit excepta, ex Litteris Secretarii Societatis et Academiae, *Matthaei Borsa*, Mantua IV. Non. Iul. anno 1787. datis, fuimus edocti.

Claudit Weszprémi riuos, sat prata biberunt.

A szerző ebben a dolgozatában mostani korunk viszonyaihoz képest szamot vet a magyar nemzet szellemével; azt pedig, hogy a mantuai Királyi Tudományos Akadémia milly kedvezően fogadta, megtudjuk a Társaság és az Akadémia titkárának, *Borsa Mátyás* 1787. júl. 4-én Mantuában kelt leveléből.

Tengerré dagadt szó-árt Weszprémi rekeszti.

Nomina Medicorum Hungariae et Transilvaniae, quae reliquo operi huic Biographico conficiendo Argumenta suppeditare poterunt, sunt sequentia.

A. Adami Paul. Albrecht Io. Ignat. Alexander M. Andrad Samuel. Apostolovics Io. Artzmann St. Artzt Io. Auctus Matth. Augustinus.
Bácsmegyei Io. Balbus Io. Balogha Samuel. Balog Ios.

B. Balog Sods Mich. Barben Ios. Bartel Io. Bartók Ios. Báthi Io. Bauer Christ. Bauler Wolffg. Beddeus Sam. Beer Io. Belius Io Theoph. Benedek Io. Benkovzi St. Benko Nic. Binn Io. Iac. Bírgel Matth. Bischoff Thadd. Boehm Ios Ephr. Boromyai N. Paul. Bolóni Mich. Brus Ladisl. Bukisch Car.

C. Canestrini Anton. Cassai Georg. Mich. Centner Io. Chenot Adam. Chernei Io. Chernel Christ. Chrysaeus Barthol. Chytraeus. Clusius St. Conhard Nic. Cornarius Diosned. Csapó Ios. Czeh Szombati Ios. Csernák Ladisl. Csernanszky Samuel. Curtius Andr. Csapouszki Andr. Czepecz Io. Criegler Io. Paul.

D. Degenhard Io. Thom. Deimbl Franc. Adam. Dentulini M. Thom. Dietrichius. Dombi Sam. Donner Io. Sig. Drauth Sam. Dumák Gregor.

E.

Azoknak az erdélyi és magyarországi orvosoknak a neve, akik ezen életrajzi mű folytatásának tárgyai képezhetnek, a következők:

A. Adami Pál. Albrecht János Ignác. Alexander Márton. András Sámuel. Apostolovics János. Artzman István. Artzt János. Auctus Mátyás Agaton.
Bácsmegyei János. Balbus János. Baliga Sámuel. Balog József. Balog Soós Mihály. Barben József. Bartel János.

B. Bartók József. Báthi János. Bauer Keresztély. Bauler Farkas. Beddeus Sámuel. Beer János. Bél József Teofil. Benedek János. Benkóczi István. Benkő Sámuel. Berger János. Bernád Gottfried. Beuki József. Bezded Miklós. Bian János Jakab. Birgel Máté. Bischoff Tádé. Boehm József Efrém. Borosnyai Nagy Pál. Bóloni Mihály. Bruz László. Bukinch Károly.

C. Canestrini Antal. Casai György Mihály. Centner János. Chenot Ádám. Csernei János. Csernel Kristóf. Chrysaeus Bertalan. Chytraeus. Clusius István. Conhard Miklós. Cormarius Diomedes. Csapó József. Csehszombati József. Csernák László. Csernánszky Sámuel. Csapovszki András. Curtius András. Csepecz János. Czigler János Pál.

D. Degenhard János Tamás. Deimbl Ferenc Ádám. Dentulini Márton Tamás. Dietrich. Dombi Sámuel. Donner János Zsigmond. Drauth Sámuel. Domok Gergely.

E. Ebhard Ge. Sig. Ebner Ios. Egerpataki Paul. Ehrlinger Lud. Elhard Io. Christ. Engel Io. Iac. Enyedi Casp. et Steph. Erber Ios. Erdélyi Ios. et St.

F. Fabri Io. Fabritius Ios. et Paul. Fabi Maurit. Facetius Elias. Farkas Steph. Fejérvári St. Fel-Vintzi Georg. Ferrari. Fischer Ios. et Car. et Franc. Godofr. Foegler Io. Bapt. Fogarasi Georg. Fort Mart. Földi Ioh. Francisci Andr. et Ioh. et Balthas. Franciscus Mag. Frankenstein Mart. Franc. Freisinger Ios. Friderrich Io. Christ. Fromknecht Mich. Gabr. Fronius Andr. et Martin. Fuchs Matth. Fucker Iac. Fuerst Io. Mich. Furlani Io. Andr. Fuichich Paul.

G. Gabriel Io. Sam. Gáthi Io. Gelb Ign. Gergelyfi. Gerngrosz. Gezenovius Io. Gilg Io. von Gilgenberg. Giraldus M. Mich. Glatzinger Io. Mich. Glosius Sam. Gogolak Emer. Gömöri Dauid iunior et St. Graaff Io. Mich. Gräff Mich. Gramelius Mart. Grosse Andr. Carol. Grosz Io. Gruber Abrah. Gruenblat Abrah. Grundler Io. Bapt. Grünschnek Io. Bapt. Gunesch Io. Gutwein Vincent. Gyarmathi Sam.

H. Haberland Io. Godofr. Haidenreich Lud. et Io. Lud. Hammer Nic. Hartung. Hatvani St. Haupman Ios. Havranek Ios. Hegenetius Trostfr. Heinzely Mart. Heisler Ge. Hennel. Hentzidai Matth. Herman. Hermannfeld Io. Andr. Hertel Io.

E. Ebhard György Zsigmond. Ebner József. Egerpataki Pál. Ehrlinger Lajos. Elhard János Keresztély. Engel János Jakab. Enyedi Gáspár és István. Erber József. Erdélyi József és István.

F. Fábri János. Fabritius József és Pál. Fábi Móric. Facetius Illés. Farkas István. Fejérvári István. Felvinczy György. Ferrati. Fischer József, Károly és Ferenc Gottfried. Foegler Ker. János. Fogarasi György. Foit Márton. Földi János. Francisci András, János és Boldizsár. Ferenc Magiszter. Frankenstein Márton Ferenc. Freisinger József. Fridenrich János Keresztély. Fromknecht Mihály Gábor. Fronius András és Márton. Fusch Mátyás. Fucker Jakab. Fürst János Mihály. Furlani János András. Fujcsics Pál. Gábriel János Sámuel. Gáti János. Gelb Izsák. Gergelyfi.

G. Gerngross. Gezenovius János. Von Gilgenberg Gilg János. Giraldus M. Mihály. Glatzinger János Mihály. Glosius Sámuel. Gogolák Imre, ifj. Gömöri Dávid és István. Gráff János Mihály. Gräff Mihály. Gramelius Márton. Grosse András Károly. Grosz János. Gruber Ábrahám. Grünblatt Ábrahám. Grundler Ker. János. Grünschnek Ker. János. Gunesch János. Gutwein Vince. Gyarmati Sámuel.

H. Haberland János Gottfried. Haidenreich Lajos és János Lajos. Hammer Miklós. Hartung. Hatvani István. Hauptman József. Havranek József. Hegenetius Trostfried. Heinzely Márton. Heisler György. Hennel. Henczidai Máté. Herman. Hermannfeld János András. Hertel József.

Hervartowszky Sam. Hieronymus Mag. Hoff Io. Ignat. Hoffinger Io. Mich. Horvath Io. Bapt. Horváth Sam. et Matthias de Hosszufalva. Huber Io. Christ. Hudelist Ignat. Hueber Io. Sam. Hunnalburgensis Io. Hutter Inc. Huszti Zach. Theoph.

I. Ianosi Georg. Ibranyi. Inama. Institoris Matth. Intze Mich. Ioni Henr. Iósa Ignat. et St. Iudex Georg.

K. Kamaut Georg. Kapour. Kassai Mich. Kastenholz Honor. Wilh. Kehrn Io. Frid. Keller St. Kepler Lud. Kerekgari Franc. Keszler Io. Mich. Keyl Andr. Khor Franc. Kienlinger Thom. Kis-Vitzai Ios. Klein. Klement Mich. Knie Ios. Knogler Mart. et Ios. Christ. Kochlanich St. Anton. Koczin Ignat. Koelsch Mart. Koller. Kolosvari Sam. Komorszky. Konkoli Tege Mich. Korman. Kovats Ant. Kormendi Ios. Kömives Paul. Kövesdi Io. Car. et Io. Krall Mart. Kreschowszky. Kriegerb Christ. Krietabel Ios. Kuettel Ge. Kuttinelly Ant.

L. Lange Io. Godofr. La Langue Io. Bapt. Lambani Mich. Car. Lani Paul. et Ge. Lenhard Io. Liebetraut Io. Godofr. Liedeman Ios. Sig. Lieffman Frid. Lipszky Paul. Lischovini Io. et Andr. et Sam. List Samuel. Loebelich Io. Lumnitzer St. Lupini Dan.

M.

Hervartowszky Sámuel. Hieronymus Magiszter. Hoff János Ignác. Hoffinger János Mihály. Horváth Ker. János. Hosszúfalvi Horvath Sámuel és Mátyás. Huber János Keresztély. Hudelist Ignác. Hüber János Sámuel. Hunnelburger János. Hutter Jakab. Huszti Zakariás Teofil.

I. Jánosi György. Ihrányi. Inama. Institoris Mátyás. Incze Mihály. Jósi Henrik. Józsa Ignác és István. Judex György.

K. Kamauf György. Kapoun. Kassai Mihály. Kastenholz Honorius Vilmos. Kehrn János Frigyes. Keller István. Kepler Lajos. Keresztúri Ferenc. Kessler János Mihály. Keyl András. Khor Ferenc. Kieslinger Tamás. Klaviczai József. Klein. Klement Mihály. Knie József. Koegler Márton és József. Keresztély. Kochlatsch István Antal. Koczin Ignác. Koelsch Márton. Koller. Kolozsvári Sámuel. Komoriczky. Konkoly-Thege Mihály. Korman. Kovács Antal. Kormendi József. Kőmives Pál. Kovesdi János, Károly és József. Krall Márton. Kramer József. Kreschowsky. Kiegerb Keresztély. Krierabel József. Küttel György. Kuttinelly Antal.

L. Lange János Gottfried. La Langue Ker. János. Landani Mihály Károly. Lányi Pál és György. Leuhard János. Liebetraut János Gottfried. Liedemann János Zsigmond. Lieffmann Frigyes. Lipszky Pál. Lissovinyi János, András és Sámuel. List Sámuel. Löbelich János. Lumnitzer István. Lupini Dániel.

M. Macerati. Madács Petr. Machel Ier. Manor Sig. Malacz. Malus Paul. de Marc Franc. Xav. Markolt Franc. Matthias Io. Martini Dan. Maschitz Ios. Matolai Io. Matyus St. et Matthaeus. Maukasch Dan. Maxai Mich. Melchiori Ioh. Nep. Meyer Lud. Ern. Milesz Ios. Miliarius Io. Ant. Millius. Millner Sam. Milkoradovits Petr. Molitor Franc. Mólnár. Myrius Io. Frid. Mysz Mart. Muller Ios.

N. Nadanyi Io. Nagy Ge. Németi St. Neuman Sam. Neustetter Mich. Nicolett. Novak Ios.

O. Oehme Car. Oertl Godofr. Oervendi Io. Oesterreicher Ios. Man. Oppenheim Sam. Bernh. Orgovanyi. Orossi Mich. P. Oswaldus.

P. Palatini Iac. Palkovits Andr. Palotska Ios. Párna Ioh. Paroschitius St. Pauer Sam. et Christoph. Pazi-Szathmari Mich. Pázmándi Gabr. Pedemontanus Io. Persa. Petrogalli Ios. Petrus Mag. Pétsi Andr. et Petr. Pfeiffer Mich. Pfeutzer Alex. Phentner Frid. Philadelphi. Pillich Io. Ferd. Pilman St. Pitterman. Pittner Gabr. Placer Elhard. Plenck Ios. Pluszkal Leopold. Polgári Mich. Portner. Pöckh Io. Ign. Prandt Ad. Ignat. Privigyei Nic. Procop Io. Pruchman Ant. Pudelko Ios. Puecher Io.

Q. Queisar Ignat.

R.

M. Macerati. Madacs Péter. Machel Jeromos. Major Zsigmond. Maliczy. Malus Pál. De Mare Xav. Ferenc. Markolt Ferenc. Marthius János. Martini Dániel. Maschitz József. Matolai János. Matyus István és Máté. Maukoch Dániel. Maxai Mihály. Melchiori Nep. János. Meyer Lajos Ernő. Milesz József. Miharius János Antal. Millius. Millner Samuel. Milloradovics Péter. Molitor Ferenc. Molnár. Mylius János Frigyes. Mysz Márton. Müller József.

N. Nadányi János. Nagy György. Németi István. Neumann Sámuel. Neustetter Mihály. Nicoletti. Novák József.

O. Oehme Károly. Oertl Rudolf. Orvendi János. Oesterreicher József Manfréd. Oppenheim Sámuel Bernát. Orgoványi. Orosai Mihály. P. Oszvald.

P. Palatini Jakab. Palkovics András. Palocska József. Párna János. Parschitius István. Pauer Sámuel és Kristóf. Pari-Szatmári Mihály. Pázmándi Gábor. Pedemontanus János. Perzsa. Petrogalli József. Péter Magiszter. Pécsi András és Péter. Pfeiffer Mihály. Pfeutzer Sándor. Pfentner Erigyes. Philadelphi. Pillich János Ferdinánd. Pilman István. Pittermann. Pittner Gábor. Placer Erhard. Plenck József. Pluszkal Lipót. Polgári Mihály. Portner. Pöckh János Ignác. Prandt Béla Ignác. Privigyei Miklós. Prokop János. Pruchmann Antal. Pudelko József. Pücher János.

Q. Queisar Ignác.

R. Raab Mich. Racz Sam. Radnitzki Ignat. Raemer Theoph. Raymann Samuel et Adamus. Raymund Ios. Reinig Iac. Rettig Franc. Rezeney Ios. Rheticus Ioach. Ribe Gideon et Mich. Ribezius Israël. Richter Car. Godofr. Riedel Io. Rigler Sig. Ritter G. Rod Georg. Rodsperger Paul. Ios. Rosa Io. Franc. Roscius Achat. Frid. Roth Ge. Rothe Sig. Theoph. Ruel Ge. Rumbaum Car. Frid.

S. Sailer Io. et Car. Wilh. Salius Io. Schankebank Io. Schedius Sam. Christ. Schilpacher. Schimert Io. Schirmer Io. Schluga Io. Bapt. Schmädt Io. Christ. et Io. Georg. Schneller Io. Ge. Schoppel Andr. Schraud Fr. Schuller Io. Gottl. Schunn Iac. Schuster Iac. Schwannenfeld Ign. Io. Nep. Schwartz Io. Mich. Schwatzedel. Schweger Ignat. Scopoli Io. Ant. Sebastianus Mag. Schenk Sz. Miklósi Alex. Securius Ios. Segner Io. Seivert Mich. Selingus Andr. Serédi Valent. Seuler Luc. Schoretits Mich. Ign. Simoni Mart. Singer Ios. Slaby Franc. Somogyi Ios. Sontag Sam. Soterius Andr. Sperlich Ant. Sreter. Stachling Ios. Steger Io. Paul. Steiner. Steinherli Dan. Sterius. Stipsits Ferd. Stocker Laur. Struckard. Szalay Emer. Szegedi Ios. Szeli car. Szobonzlai Sam. N. Szöllös Andr.

T. Tartler Georg. Tarczali Paul. Tattai Ios. Temlin Matth. Teutsch Andr. Textoris Dan. Thamas Ferd. Theis Mich. Gottl. Thill Ge. Eric. Thomas Mag. Timpelius Franc. Topolinszky.

Topo-

R. Raab Mihály. Rácz Sámuel. Radniczki Ignác. Raenner Teofil. Rayman Sámuel és Adám. Raymund József. Reinig Jakab. Rettig Ferenc. Rezeney József. Rheticus Joáchim. Ribe Gedeon és Mihály. Ribeczius Izrael. Richter Károly Gottfried. Riedel János. Rigler Zsigmond. Ritter György. Rod György. Rodlsperger Pál József. Rózsa József Ferenc. Roscius Ákos Frigyes. Roth György. Rothe Zsigmond. Teofil. Rúl György. Rumbaum Károly Frigyes.

S. Sailer János és Károly Vilmos. Salius János. Schankebank János. Schedius Sámuel Keresztély. Schilpacher. Schimert János. Schirmer János. Schluga Ker. János. Schmidt János Keresztély és János György. Schneller János György. Schoppel András. Schraud Frigyes. Schuller János Gottlieb. Schunn Jakab. Schuster Jakab. Schwannenfeld Ignác Nep. János. Schwartz János Mihály. Schwatzedel. Schweger Ignác. Scopoli János Antal. Sebestyén Magiszter. Szentmiklósi Sebők Sándor. Securius József. Segner János Mihály. Selvert Mihály. Seling András. Szeredi Bálint. Seuler Lukács. Schoretics Mihály Ignác. Simoni Márton. Singer József. Solby Ferenc. Somogyi József. Sonntag Sámuel. Soterius András. Sperlich Antal. Sreter. Stachling József. Steger János Pál. Steiner. Steinherli Dániel. Sterius. Stipsics Ferdinánd. Stocker Lőrinc. Stuckard. Szalay Imre. Szegedi József. Szeli Károly. Szobosztai Sámuel Miklós. Szőcs András.

T. Tartler György. Tarczali Pál. Tattai József. Temlin Máté. Teutsch András. Textoris Dániel. Tamás Ferdinánd. Theis Mihály Gottlieb. Till György Erik. Tamás Magiszter. Timpelius

Topolits Andr. Torner Mich. Tót Ios. et Mich. Trangus. Trnka Venceal. Troester Io. Trogmayer Ios. Gottl. Trost Io. Mart. Tudek. Tutius Mart. Tzák.

V. Vásárhelyi Iac. et Steph. et Sam. Vaker Ios. Veresstói Sam. Vetsei St. P. Vezza Gabr. Victoris Dav. Vogel Io. Georg. Ugrótzi Mich.

W. Wachsmann Sig. et Andr. Waghi Ge. Wagner Luc. Waldman Dan. et Esa. Wampe. Weisz. Wernischech Io. Iac. Wieland Io. Car. Wimmer Andr. Winckler Ios. Winder Ios. Winterl Iac. Ios. Wohlleben Ios. Wolff. Wolffgangus Mag. Woyta Car. Ant.

Z. Zacharides Ge. Zágoni Gabr. Zágoni Bara St. Zamolxis Zeber Io. Iac. Zelenkai Ant. Zey Andr. Zóltán Ios. Zurbrucken Mich. Zsivkovits Io.

INDEX

Ferenc. Topolinszky. Topolics András. Torner Mihály. Tót József és Mihály. Trangus. Trnka Vencel. Troster János. Trogmayer József Gottlieb. Trost János Márton. Tudek. Tutius Márton. Tzák.

V. Vasárhelyi Jakab, István és Sámuel. Vuker József. Veresiói Sámuel. Vécsei István Pál. Vezza Gábor. Victoris Dávid. Vogel János György. Ugróczi Mihály.

W. Wachsmann Zsigmond és András. Wághi György. Wagner Lukács. Waldmann Dániel és Ezsau. Wampe. Weisz. Wernischech Jakab János. Wieland János Károly. Wimmer András. Winckler József. Winder József. Winterl Jakab József. Wohlleben József Farkas. Wolffgang Magiszter. Woyta Károly Antal.

Z. Zacharides György. Zágoni Gábor. Zágoni Bara István. Zamolxis. Zeber János Jakab. Zelenkai Antal. Zey András. Zoltán József. Zurbrucken Mihály. Zsivkovics János.

P. S.

Noluit Typographus ultimam hanc paginam relinquere vacuam, placuit itaque eidem acutissimorum Censorum Berolinensium Iudicium, de secundo Biographia huius Tomo in Ephemeridibus suis Litterariis *Allgemeine Deutsche Bibliothek* inscriptis publicatum, loco hoc supremo adnectere, quod Appendice Imæ Volumini XXXVI. subjecta, hunc in modum legitur pag. 620. seq.

Gewiß hat der Verfaſſer zur Vaterländiſchen Litterärgeſchichte viel beygetragen, und iſt in Ungarn ohngefähr das, was Hamberger in Deutſchland iſt; es iſt auch der große Fleiß des Verfaſſers, alles in ſein Fach gehörendes zu ſammeln ſehr ſichtbar – – – Einige ſeiner Helden ſind blos Verfaſſer von Diſſertationen, oder gar von noch ungedruckten Manuſkripten. Sonſt hat der Verfaſſer die wichtigſten Bücher aus ſeinem Wege zu Rathe gezogen, ſelbſt Manuſkripte einige ſeiner Gelehrten, verdienen auch wirklich das Monument, das er ihnen errichtet. Ueberhaupt enthält dieſer Theil 50. Lebensbeſchreibungen; aber faſt kommt es uns vor, als wenn es Hrn. Weßpremi ſchwer geworden, eben dieſe Anzahl voll zu kriegen. Jeſſeni oder Jeſſenius, Jakob, de Placentia, Wipacher, Monavius, ſind ohne Zweifel diejenigen, welche den Leſer am meiſten intereſſiren werden – – Albrich,

ſein

U. I.

A nyomdász nem akarta üresen hagyni ezt az utolsó oldalt, ezért hát jónak látta, hogy ezen a legutolsó helyen ideiktatja az éleselméjű berlini bírálók véleményét, amit ennek az Életrajznak második kötetéről az *Allgemeine Deutsche Bibliothek* című folyóiratukban hoztak nyilvánosságra. A XXXVI. kötet Iső Függelékében a 620. sk. oldalakon a következőképpen olvasható.

A szerző bizonyára sokkal hozzájárult hazája irodalmának történetéhez, és körülbelül azt jelenti Magyarországon, amit Hamberger Németországban; szemmel látható a szerzőnek arra irányuló nagy szorgalma is, hogy mindent összegyűjtsön, ami a szakmájába tartozik — — — Hősei közül egyesek csak értekezések szerzői, vagy éppenséggel még ki sem nyomtatott kéziratokéi. Egyébként a szerző útja közben a legfontosabb könyvek segítségét vette igénybe, és még egyes tudósainak a kéziratai is valóban megérdemlik azt az emléket, amit állít nekik. Ez a rész általában 50 életleírást tartalmaz: de nekünk majdnem úgy tűnik, mintha Weszprémi úrnak nehezére esett volna, hogy pont ezt a létszámot kapja meg. Jesseni vagy Jessenius, Piacenzai Jakab, Wipacher, Monavius kétségtelenül azok, akik iránt az olvasó leginkább fog érdeklődni — — Albrich, az ő érdekes kéziratát a

ſein merkwürdiges Mſpt. von der Kronſtädtiſchen Peſt haben Chenot und andere genutzet. Dieſe Peſt raffte der Stadt Debrezin allein über 8700 Menſchen weg, wüthete im October am grauſamſten, rieb in demſelben Monate allein 3493. Menſchen auf, und tödtete an einem einzigen Tage 164. Gelegentlich findet der Leſer S. 41. eine weitläuftige Nachricht vom Ungariſchen Balſame und deſſen Erfinder. Oleum Libani, Leinbaumöl. Seit van Swietens Traktate von Wampyren 1755. ſey man hierüber ſowohl, als über die Hexenhiſtörchen in Ungarn weg. S. 46. Wir geſtehen, daß wir den Abaris und Anacharſis, wovon Herr Weſzpremi vieles beibringet, hier nicht würden geſuchet haben.

brassói pestisről Chenot és mások is felhasználták. Ez a pestis csak Debrecen városából több mint 8700 embert ragadott el, legszörnyűbben októberben dühöngött, egyedül ebben a hónapban elpusztított 3493 embert, és egyetlen napon 164-et gyilkolt meg. Az olvasó a 41. oldalon alkalmasint megtalálja a magyar balzsamról és annak feltalálójáról, az Oleum Libani-ról, jávorfaolajról szóló terjedelmes beszámolót. Van Swietennek a vámpírokról 1755-ben megjelent értekezése óta Magyarországon mind ezen, mind pedig a boszorkánymeséken túl vannak. 46. old. Bevalljuk, hogy nem volt szándékunk itt méltatni az *Abarist* és *Anacharsist*, amiről Weszprémi sokat előad.

NÉVMUTATÓ

A

Abacs Márton 317
Abád Ajtai Mihály 543
Abádi Benedek 97, 719, 747
Abstemius Péter 735
Ács-Endrédi József 321
Adelung János Kristóf 267
Ag János 307
Agnethler Mihály Gottlieb 367
Ágoston orvos 287
Ajtai András 305, 357, 511
Alaghy Ferenc 679
Alaghy Kata 729
Albicus Zsigmond 263
Albisi Csomós Mihály 807
Albrich János 159
Alesius 709
Alistáli Jakab Farkas 311
Alkrich 387
Almási Benjámin 313
— István 313
— Márton 313
— Mihály 303
— Péter 313
Althan Mihály 625
Altsted János Henrik 539
Alvinczy Gábor 509
— Mihály 509
— P. Péter 179, 181, 687, 709, 957
Amadonus Rajmond Péter 47
Amelia-i Bertalan 39
— Miklós 39
Amelia-i Tamás 37—65
Amphilochius 815
Andrád Sámuel 999
Angyal Pál 989
Apáczai Csere János 311, 541, 687, 805
Apafi Mihály, I. 71, 541, 693
— —, II. 805
Apinus Zsigmond Jakab 451, 453
Apáti Miklós 65—115, 303
Appelman János 83
Aranyszájú János 815
Arator l. Szántó
Ardai György 993
Árkosi Ferenc 299
Artzt János 351
Ascholz János 829
Atzél Gábor 513
Auctus Mátyás 289
Augustini ab Hortis Keresztély 351
Ausfeld Kristóf 163
Ausztriai Mária 715
Azari István 305

B

Baconi Baló Menyhért 309
Baczi Gáspár 311
Baczoni Ineze Máté 807
Bácsmegyei István Pál 335
Baglivi 647
Bail Lajos 875

Bakai Jakobics György 989
Bakai János 303
— Márton 991
Bakcsi László 317
Bákcsi László 317
Bakó Dávid 303
Bakos János 687
Baksay Ábrahám 47
Balai Mihály 539, 991
Balassa András 681
— Bálint 681
— István 681
— János 681, 735
— László 993
— Menyhért 681, 745
— Zsigmond 681
Balázsfi Menyhért 789
Baldinger 925
Baligha Sámuel 367, 983
Bálint 603, 605, 743, 779
Baberati Vitus János l. Vitus János
Balyik András 79
Bandi Mihály 305
Bandini Ferenc 607, 619
Bánffy György 519, 521, 803, 809
— Miklós 681
Bánffyhunyadi Ferenc 303
Bánffihunyadi Mogyoró Benedek 789
Banhorváti Márton 315
Banki János 71, 303
Bányai Márton 317
— Péter 303
Bara István 319
Barány György 107
— János 107
Baranyai Máté 995
Baranyi Mihály 81
Barátosi Ferenc 993
Barbatus Fülöp 839
Barcsai Zsigmond 991
Barcsay Ákos 687
Barcsay Gergely 521
— János 521
Bardócz Pál 307
Barkási Ádám 993
Barkey 549
Barkóczy László 687
Baronius 915
Bartha Boldizsár 79
Bartók Ferenc 307
Bartók Mihály 993
Basirius Izsak 541, 543, 547
Bassinus 141
Bástа 801
Batai György 805
Báthori Ferge János 315
Báthory Gábor 109, 685, 709
— György 685
— Grizeldisz 663
— István fejdelem 101, 185, 313, 685, 687, 705
— Kristóf 101
— László 93
— Miklós 607, 683
— Zsigmond 705
— Zsófia 665, 731
Batizi András 697
Bátori Gere János 315
Bátori Mihály 311, 783
— János 317
Bátorkeszi Szegi János 301
Bátsi 687
Batthyány Ádám 683
— Adorján 695
— Boldizsár 683
— Ferenc 683
— Ignác 61
— Orbán 683, 695
Báty János 319
Bauker Farkas 281, 283
Bausner Márton 989
Bayer M. János 795

Bayle Péter 677
Bayti András 299
Beatrix királyné 659
Bebek György 723
— Imre 687
Bebel Henrik 677
Becskeházi V. István 311
Beddeus Sámuel 299
Bede János 967
Bedegi Nyáry István 721
— — Pál 721
Behamb Ferdinánd 749
Behren Konrád Berthold 375
Bejthe Imre 683
— István 683
Beke Mihály 303, 985
Bekes Miklós Vilmos 281
Bekes Gáspár 705
Békési P. András 969
Békési Pásztor Péter 987
Bel János Teofil 367
Bél Mátyás 109, 233, 289, 343, 451, 821
Béldi Zsuzsanna 745
Bellényi Piso Fábián 965
Bélteki János 303
Bélyei Péter 787
Béndek Mihály 321
Bene Márton 989
Benedek János 319
— Mihály 787
Benedictus ab Italia l. Itáliai Benedek
Benger Miklós 765
Beniczky 563
Beniczky Gáspár 981
— Márton 689
Benignus Pfeutzer Sándor 275
Benkő József 185, 317
— László 309
— Sámuel 319, 593, 1053
Bentzig Mátyás 359
Bényei Pál 969
Bereczk György 799
Beregszászi Mózes 307
Berei Nagy Dániel 993
Berényi József 307
Beréti István 317
Bergen 517
Berger Illés 985
— János 985
— János Vilmos 201
Bernáth János 81
Bertalan 697
Bertold 47
Berzétei János 315
— József 307
Berzéti János 305
Besnyei György (Nagymegyeri) 107, 109
Beszerményi R. János 313
Betha János 115—139
Bethlen Druzsianna 733
— Farkas 277, 691, 693
— Gábor 171, 333, 539, 687, 691, 731, 801, 803, 805
— István 693, 991
— János 691
— Kata 655, 693
— Miklós 301, 691, 991
Bethlen Péter 301, 691
Beythe István 1001
Bezdédi György 63
Biber Miksa 841
Bihari Benedek 805
— Ferenc 541
Bischoff Tadé 591
Bissel 329
Bisterfeld János Henrik 539
Bittai György 303
Blandrata György 39, 329
Blazsek Mihály 321

Bocatius János 51, 53, 55, 285
Bocskai Erzsébet 101
— István 277, 689
— Klára 687
— Miklós 689
Bod Péter 77, 105, 111, 307, 547, 697, 1001
Bodai Mihály 303
Bodó Ferenc 687
— Mihály 991
Bodoki János 309
— József 309, 807
Bodola Samuel 321
Boehmer 141
Boer Tivadar 303
Bogacsi Demeter 769
— Pál 309
Bogáthi Kolozsvári Miklós 985
Bogdány János 305
Bojthy Gáspár 181
Bojti Gáspár 989
Boldi Sebestyén 727
Bomhai János 303
Bombardi Mihály 765
Bona György 813
Bonfini 615, 915, 963
Bonyhádi János 81
Bonyhai György 521
Bora Dávid 303
Borbély István 967
— János 961
Borcel János 83
Bornemissza Anna 693
Bornemissza János 969
— Péter 101, 681, 701, 735, 745
Boros György 321
— Samuel 321
Borosnyai Lukács János 305
Borosnyai Nagy Márton 359
— — Pál 319
— Zsigmond 317
Borsai Ferenc 311
Borsi János 989
— C. Márton 991
Borsos István 993
Borus János 985
Borzási Csopa Péter 987
— Vazul 989
Bolcsi István 315
Bolcsi Mihály 987
Boszormányi Henrik 993
Brabeut Mihály Albert 511
Bradács Lőrinc 605
Brandenburgi Katalin 693, 695, 731, 803
Brander Márk 267
Brassicanus Ambrus 623
— Sándor János 95
Braunius 69
Brendel János Gottfried 143
Breuer Samuel 365
Brictius András 311
Brigel Máté 591
Brussel 495
Bruz László 297, 981
Brückmann Ferenc Ernő 129, 211, 535, 653
Bucella Miklós 49
Bucsérdi Sára 809
Bud János 985, 967
Budai János 781
— József 317
— Márton 985
Mihály 993
Budai B. István 311
Budai Karácsonyi János 987
Budaker János 987
Bullinger 701
Burius János 339
— Vilmos 875
Buzás János 967
Buzinkai Mihály 311

Buziakay György 307
Büchner András Illés 145
Büttinghausen Károly 985

C

Camerarius Joachim 125, 825
Capodilista János Ferenc 63
Capossius I. Kapossi
Catullus C. V. 815
Csanai János 315
Cecei Kazai Sámuel 605
Ceglédi Pál 989
Centner János 363
Chernel Keresztély 349
Chladny György 339
Christiani Pál 839
Chrysaeus Bertalan 121
Chyträeus Dávid 825
Cilanoi Maternus György Keresztély 159
Cirill 815
Clauder Izráel 341
Clausemburger Dávid 303
Clusius István 299, 303
Clusius Károly 125, 551, 1001
Contzen Adalbert 749
Conrád András 139—165, 859
— József 147
Cordatus Konrád 715
Cornides Dániel 57, 909, 917, 961
Cramer Pál 351
Crantz 937
Crato János 125
Crispinus János 541
Cruzius 387
Curtius András 53
Czeglédi András 313
— György 695, 987
— János 167—195, 187, 985
Czeglédi Pál 303, 785
— Péter 317
— P. István 309
— Sz. István 315
Czéhi András 311
Czene Péter 733
Czihak Imre 695
Czjegler József 983
— Miklós 297
Czire János 317
Czvittinger Dávid 77, 451, 453, 1001

CS

Csaholczi Miklós 303
Csáky Mihály 695
Csanaki M. Mátyás 991
Csapó János 993
— József 353
Császár György 767
— Péter 307
Csatári Baliat 79
Csáti Sámuel 605
Csécsi János 313
Csécsi Miklós 319
Cseh-Szuzi Jakab 313
Cseh-Szuzi János 315
Csekei Miklós 313
Csengeri István 543
— József 989
— Pál 785, 985
Csepei Sidó Ferenc 989
Csepeli Ferenc 319
— Mihály 115
Cseperegi T. Ferenc 807
Cseperegi T. Mihály 303, 807
Csernatoni Gajdo Dániel 305
— János 307
— Pál 301, 543, 805, 991

Csernátoni Péter 307
— Vajda Samuel 321
Csernyánszky Sámuel 363
Csíki János 319
Csillagi István 987
Csinaz Gergely 719
Csizmadia Péter 989
Csokonai László 315
Csomós Mihály 309
Csontos István 991
Csopa Péter 987
Csorba István 321
Csornai Szabó György 989
Csuhai György 539, 543, 991
Csuzi András 315
— Cseh Jakab 785
Csuzi Cseh János 527
Csutak Ferenc 309, 319

D

Dabi Sámuel 313
Daczi Gáspár 311
Daday János 313
Dajka János 987
Dallyai János 785
Dalner András 801
Dalnoki László Ferenc 319
Dancsházi N. József 317
— N. Sámuel 317
Darnai László György 989—991
David Miklós 317
— Zsigmond 539
Deák Péter 307
— Sámuel 307
Deáki István 787
Deáky Pál 309
Debreczeni János 787
Debreczeni Csorba István 985
— Donga Mihály 115
— Dormány István 791
Debreczeni Ember Pál 785
— Kozma János 303
— Molnár Boldizsár 987
— Pons János 985
Debreczeni István 315, 319
— Mihály 315
— Pál 303
— S. Péter 987
Debreczeni T. István 81
Deccard János Vilmos 213, 347
— Kristóf János 197—259
Decsi Gáspár 709
— István 987
De Foi 491
De Galluccio de Leonibus János 45
Degenhard János Tamás 159
De Haen 935
Delfino Zakariás 703
De Mare Ferenc 299
Deméndy I. Amelia-i
Demeter János 301
Dénes 695
De Parelli Pius Miklós 379
Derecskei Demeter 697
— Pál 303
Dersfi Ferenc 699
— Miklós 699
Dés Benedek János 297
Dési István 309
— Márton 301, 543
— Zsigmond 305
— H. István 319
Dévai Mátyás 687, 697
Diebold János 859
Dienes Sámuel 993
Diósi András 303
Diószegi István 315, 791
— D. Péter 989
Diószegi G. György 313
— K. Pál 311
— Török István 317

Diószegi W. Mihaly 299, 791, 989, 993
Divichi János 303
Dobó István 697
Dobozi István 81, 305
Dobrai István 303
— Mihaly 299, 311
— Vardi Mihaly 987
Domany András 315
Dombi Samuel 319, 923
Domján Sámuel 993
Domokos Lajos 317
— Márton 605
Donga Mihaly 315
Dormanyi István 301
Dorottya Zsófia 669
Dósa József 317
Domok Gergely 353
Domsódi Dániel 319
— Gergely 315
Draco 37
Dragffy Gáspár 697
— György 697
Drauth Samuel 159, 333, 361
Drelincourt 69
Drugeth Antal 711
Du Cange 495
Duczi Márton 305
Dudith András 55, 699, 813
Du Fresne Károly 495
Dulo István 321
Du Pont Péter 449
Dus Márton 989
Dusicza Mihaly 315

E

Eber Pál 841
Eberstorff 837
Ebhardt György Zsigmond 349
Eckhel József 903
Echius 723
Ecsedi Mihaly 993
— Csapó János 993
Egei Mihaly 321
Eggerer András 93
Egri Lukács 735
Egyerti János 303
Egyházi Samuel 315
Ekkard György János 961
Eleazar orvos 277
Elhard Kristóf 593
Endredi Sámuel 315
Endter Márton 103
Engerhard 603
Enyedi Gáspár 303, 313
— György 697
— János 301, 303, 305, 357, 543
— Samuel 311, 543
— Sándor 315
— M. János 311
Erdi Fülep Gábor 319
— Fülöp Pál 315
— O. György 317
Eperjesi Mihaly 301, 991
— Pal 787
— Zsigmond 317—319
Epiphanius 651
Ercsei Zsigmond 315
Erdélyi János 335, 523
Erdő Mihaly 989
Erdödy György 625, 631
Erdősi János l. Sylvester János
Erdősi Laskai l. Sylvester János
Erhart 261—289
Erlanger Lajos 593
Érsek Péter 967
Érsekújvári Orbán 311
Erzsébet királyné 261, 659
Eusebius 873
Ezéki István 301, 313

Eszenyi Csapi János 989
Esztergomi Ferenc 49
Esterházy Antal 307
— — Pál 571
— Ferenc 701
— Tamás 701
Eysenhamer Ordolff 833

F

Faber Ulrik 95
Fábián László 319
Fabricius György 781, 789
Fabricius Pál 829
— Vazul 111
Fábri István 989
— János 301
Fábry Móric 595
Fáji Sámuel 307
Falkmári Péter 987
Farkas István 319
Fasch Agost Henrik 341, 345
Fáy János 315
— József 307
Fegyverneki Izsák 945
— Csontos István 991
— Hajtó János 989
— P. István 989
Fejér János 989
Fejértóy János 701
Fejérvári István 303, 333
Fekete István 81
— Tamás 989
Félegyházi Máté 987
— Tamás 101, 781
Félfalusi József 299—321, 983
Feller János Frigyes 457
Felvinczi András 315
— Sándor 301, 785
Fényes István 79
Fényes Jakab Antal 993
Ferdinánd király, I. 117, 551, 553, 705, 717, 773, 813, 819
Ferenc mester 603
Ferrarius 329
Fileczky János 989
Filelalvi Filicky János 989
Fintai Darkolczi Ferenc 697
Fischer Daniel 155, 347
— Ferenc Gottfried 349, 593
Flaccius 939, 845
Flander Stop Márton 835
Fleischmann Péter 811
Fleury Kolos 493, 875
Fodor Pál 993
Fogarasi János 301
— Mátyás 317
— Pál 311
— Sámuel 305, 323—337
— Majlath 715
— Pap István 457—477
— — József 319, 1053
Foit Márton 301
Fontana Ferenc 39
Forester Konrád 865
Forgách Ferenc 751, 755, 761, 763
— Imre (Ghymesi) 701
— Mihály (Ghymesi) 701
— Miklós (Ghymesi) 701
— Péter (Ghymesi) 701
Forgách Simon (Ghymesi) 701
— Zsigmond (Ghymesi) 701
Fóris János 317
Földesi István 317
— Mihály 315
Francisci György 339
Frangepán Katalin 747
Fridenrich I. Ch. 299
Fridrich Máté 859
Frigyes (III.) pfalzi választófejedelem 717

Frischli Nikodémus 683
Frisius Jakab 659
Frommann János Keresztély 341
Fron Márton 299
Fronius András 363
— Mihály 983
Funk M. Keresztély 339
Fur Szántó János 989
Fülcken Bertalan 969
Füleki András 305
— Horvath Gergely 313
Fülöp János 311
Füredi Mihály 315
Füsi János 989

G

Gaal József 305
— Kornél 301
Gaillard Jakab 77, 81
Galamb Zsigmond 321, 993
Galambos Ferenc 71
— Mihály 343
Galenus 123
Galeotto Marzio 39, 659
Galbos Kristóf 125
Galszécsi Tamás 715,
Gazius Antal 39
Gekemeny 601
Gelb Ignác 591
Gelei István 311
— Sámuel 311
Geleji Katona István 539, 989
Gelvinck Kornél 83
Gencsi István 985
Genersi János 319
Gensel János Ádám 145, 155
Gerdes 549
Gerendai Pál 993
Gergelylaki Buzlay Mózes 63
Georgi Máté 965
Ghymesi Forgách L. Forgach
Giannone 495
Gidófalvi Pál 303
Gilányi Gergely 609
Giraldus M. Mihály 365
Gizella 657
Glaber Rudulf 873
Glatzinger János Mihály 347
Glonius Sámuel 593
Goelicke András Otmár 517, 521
Goldast Menyhért 59
Gone F. János 991
Gorscius Szaniszló 661
Gorzó 629
Góhól András 313
Göde István 321
Gömöri David, id. 141, 347, 527, 575, 941
— —, ifj. 979
Gönczi György 101, 789, 989
— Fabriczius György 781, 789
— G. János 311
Görgei Pál 311
Gradeczi Stansith Horváth Gergely 705
Graeuius 69
Graff János Mihály 347
Gramelius Márton 47
Grauer Albert 703
Gregoriancz Pál 763
Gregory Jakab 351
Grienwaldt Kornél 825, 827, 831
Gronouius Jakab 81
Grosse András Károly 359
Gruber Ábrahám 313
Grundel György 339—369
Grundling Miklós Jeromos 519
Gruter 879
Gründler Ker. János 155
Grynaeus Simon 671—677

Grynaeus Tamás 677
Guido 495
Gundel Fülöp 551—553
Gunesch András 265

Gy

Gyalai Korpos András 305
Gyapjas István 989
Gyárfás Gáspár 989
Gyimóti Pál 987
Gyöngyösi István 563
— László 311
— Mihály 301
— Pál 307
— Kisivi András 989
Gyöngyössi Pál 331
György bristoli püspök 511
György király (I.) 511, 729
Gyurkei György 317
Gyula 39, 275, 621
Gyulaffy László 763
Gyulai István 97, 99
— Pál 333, 705
Gyulaszigeti István 307, 543

H

Habel János 915
Haffner Keresztély 859
Hahn Dávid 921
— Frigyes Keresztély 667
Haidenreich János Lajos 591
— Lajos 595
Hain János Paterson 163
Hajdú Ferenc 993
Hajnóczy 1001
— Dániel 209, 213, 653
— János Károly 231
Hajtó János 989
Haller Albert 141, 925
— Gábor 705
Halmágyi István 983
Hambach Sámuel 363, 365, 595
Hambacher 387
Hanka Márton 309
Harcsa Dózsa János 321
Harkányi József 307
Harsányi István 311
Hatházi Gergely 81
— K. Miklós 311
Hatvani István 353, 1043
Hauser 839
Haustein Bertalan 835
Hauswaldens 339
Havranek József 593
Hederich M. Benjamin 895
Héderváry Lőrinc 597
Heheterel Miklós 297
Heimb Teofil 117
Hellenbach János Gottfrid 331
Helthai Gáspár 97, 99, 715
Henchidai Mátyás 979
Henczei Dániel 783
Henczidai Máté 305
Hendel György 987
Henisch György 351, 941
Henkel János l. Magyar János
Henrici Dávid 339
Hentes Mihály 311
Herczeg János 305
Hergott Marquard 961
Herman András 357
— István 989
Hermann 387
— P. 67
Hermányi Pető József 993
Hertel János 351, 983
Hervey Jakab 667
Hestel János 965

Heuscher János Henrik 201, 375
Hevesi Mihály 681, 787
Hévizi Mihály 303
Hilarius 651
Hilscher Simon Pál 231
Hippocrates 647
Hirschel Mihály Nátan 361
Hochmann Joakim 859
Hodossi Sámuel 313
Hodászi Lukács 695, 781, 789
— S. Miklós 791
Hoffgreff György 99
Hoffhalter Ráfael 99
Hoffinger János Mihály 161
Hofstetter János Adám 345
— — Kristóf 355
Hogg Márton 987
Hollopaeus Bálint 723, 781
Hollós Mátyás 607
Hollósi Mihály 991
Homonnai Drugeth István 699
Honvári János 303
Horányi 343
Horti István 311
Horváth János 707
— Kázmér 707
— Márk 705
— Sámuel 321
Horváti István 313
Hosszúfalvi Horváth Sámuel 319
Hoffleiner 859
Hrosupe Antal 827
Huber János Kristóf 301
Hudde János 83
Hueber János Sámuel 305
— Péter 859
Huetalffer Gáspár 833
Hunter 911
Hunyadi András 301
— Ferenc 335, 567, 787, 795
— János 45
Hunyadi Pál 301
Huszár Gál 779
— Mihály 317
Huszti András 801, 807
— György 307, 807
Huszti István 355
— József 317
— Sámuel 793
Huttendorffer Oszvald 837
Hutter Jakab 359

I

Ikafalvi János 319
Illésfalvi Miklós 939
Illésházy István 707, 723
Illyés János 993
Ilosvai Benedek 539
Imhoff Rudolf János 107
Imreffi János 707, 709
Inama N. 595
Incze István 307
— Mihály 307
Iszczédi József 509, 521
— Sámuel 521
Ingebrand János 103
Institoris Mátyás 359
Ioanni Honoratus 901
István orvosdoktor 275
Istvánffy 703
Istvánfi Miklós 813
Italiai Benedek 39, 603
Iurius 69

J

Jablonczai János 301
Jacobi Lajos Frigyes 649
Jakab Antal 993

Jakobics György 989
Jaksics Anna 707
Jamblichus 613
Jancsó Gábor 317
— Jakab 315
Janischatz 833
Jánki Péter 317
Jánoky Anna Mária 669
János király, II. 777
János mester orvos 119
János váradi püspök 47
János Zsigmond király 709, 763
Jánossi György 315, 319, 593
Janson János 103, 109
Janus Pannonius 53, 125
Jászberényi Máté 989
— Pál 311
Jeromos mester 39
Jeszeni János 337
Jeszenszki János l. Jeszeni János
Jósvai Ferenc 315
Józsa István 591
Juhász Máté 647
Julius Aemilius 617
Justus Kálmán 309

K

Kabai András 115, 317, 787
— Gellért 301, 313, 785
— János 315
— Th. Ferenc 313
Kádár János 317
Kádártai János 315
Káldi György 103
Kállai Imre 319
— János 985
— Mózes 985
— Sámuel 315, 321
— Késes János 991
Kállai Nagy György 81
Kálmáncsehi Márton 727, 779
Kalnai Péter 309
Kaló Ádám 303
Kalocsányi Z. János 319
Kamarássi Pál 305
Kamuthi Farkas 709
Kanisai Pálfi János 987
Kanizsai János 37
— Mihály 989
Kapi András 709
— György 709
Kápolnási Mihály 315
Kaposi Sámuel 303
— Mihály 311
— S. János 991
Kaposi István 309
Kaposi Sámuel 77, 81, 83, 313
Kapoun Miklós 299
Karácsonyi János 987
Kárászteleki Mihály 987
Kármán András 315
Károli Gáspár 101, 699
— György 991
— Péter 685, 789
— Sánta Benedek 989
Károlyi András 985, 989
— János 709
— László 709
— Mihály 709
— Péter 805
— Zsuzsánna 171, 709, 805
Kassenholtz Honorius Vilmos 369
Kassai Mihály 299
Kassai Zsigmond Dávid 985
Kassa József 307
Katalin, II. 331
Kátai György 115, 305
Katona Andor 301
— Imre 993
— István 989

Kazai János 321
— József 607
— Márton 509
— S. János 309
Kazay Sámuel 951
Kazpellis Reinhardt 859
Keck Dániel 321
Kecseti Márton 711
Kecskeméti István 305, 315, 321
— Buzás János 987
— Deák Mihály 315
— D. Pál 313
— Mihalyfalvi János 989
— Sánta János 987
— Sartoris János 303, 313
Kéczeli István 521
Kehrn János Frigyes 153
Keller N. 593
Kellő Péter 303
Kemenczky János 321, 993
Kemény János 563, 711
— Sámuel 321
Kenderesi János 303
Kendi Antal 711
— Ferenc 711
— Sándor 713
Kenéz Gergely 321
Kerecsényi László 711
— Zalay János 979
Kerek Ambrus 315
Keresszegi István 783, 789, 989
Kérészi István 321
Keresztesi József 321
— Pál 115
Keresztúri András 311
— Bálint 785
— Ferenc 165, 349
Kermendi Péter 301
Kernyei István 987
Kertész Ábrahám 103
Keserűi Dajka János 987
Késes János 991
Készai István 521
Kreuler János Mihály 365
Keszőni H. János 311
Ketskeméti János 987
— Sándor 987
Kevi András 317
— István 987
Keyl András 265
Kézdivásárhelyi Péter 313
Khlesl Menyhért 835, 841
Kieffl Farkas 859, 861
Kincses Imre 989
Kinga 657
Kinski Fülöp József 377
Király Imre 987
— István 331, 355
Kiresa Kecseti Márton 711
Kis Ferenc 309
Kisbuni Bethlen Miklós 991
Kisdobszai Pásztor Péter 989
Kisfalvi Sámuel 303
Kisivi András 989
Kismarjai Veszelin Pál 783
Kiss András 321
Kistótfalusi Miklós l. Misztótfalusi Kis Miklós
Kisújszállási Márton 301
Klanicza Márton 747
Klein János 307
Klement Mihály 361
Klotz Keresztély Adolf 1035
Klueg 859
Knogler János Kristóf 351
— Márton 357
Kochlatsch István Antal 357
Kocsi Csergő János 791
Koczin Ignác 593
Koffler Oszvald 845
Kokavai Briccius 767
Kolcsár György 681

Kollár 673
Kollonits Ernő 711
— Károly 711
— Siegfried 711
Kolmar Ferenc 319
Kolosi Márton 305
Kolosvári István 543
Kolozsvári György 321
— István 301
— Sámuel 319, 591
— Zsigmond 319
Komáromi 387
— Angyal Pál 989
— Cs. István 309
— Csipkés György 105, 311, 783
— György 79
— H. Mihály 785
Komáromi István 79
— Lengyel Miklós 989
— Mihály 305
— Péter János 353
Komjáti Ábrahám 321
— Benedek 95
Konkoly Thege Mihály 319
Kopácsi Ferenc 771
— István 697, 725
Konrád András 367
Korádi B. Dániel 989
Korláth István 711
Kornis György 985
— Mihály 991
— Zsigmond 519
Korocz György 989
Koródi B. István 991
Korponai 981
Kortholti Keresztély 91
Kosi Pál 987
Kovács Antal 299
— Boldizsár 711
Kovács János 315
— József 543
Kovács László 309
— Zsigmond 307
Kovács-Tatai György 301
Kovarzik Róbert 581
Kovasóczi Farkas 713
Kovásznai Imre 987
— István 319
— Péter 303
Kovásznai Sándor 309
Kovátz Antal 983
Kozma János 313
Kökényesdi Fekete Tamás 989
Kölesséri Sámuel 109, 155, 303, 327, 329, 373, 387, 785
Kölgyesi Vazul 301
Köpeczi Bálint 301
— Ferenc 305
— János 301
— Vazul 301
Körmendi Péter 791
Kőrösi György 301, 319
Kőrösi János 319
— Mihály 111, 115
Körtvélyes Pásztor János 989
Kövesdi János Károly 347
Krafftenheim Crato 717
Kramer János György Henrik 371—439
— Vilmos Henrik 373
Kraudi 605
Krauss Vilmos Rudolf 341
Kreysel János Zsigmond 347
Kriszbai Deső Mihály 315
Krizbai György 311, 783
Kutassy János 811
Kuthy István 317
Kuttinelly Antal 595
Kürtl Sámuel 147

L

Labadi Dániel 303
Laczkó Máté 987
Ladiver Illés 441
Lajos király, I. 597, 601
Lajos király, II. 333, 677, 703
Lajos Dániel 423
— János 987
La Langue Ker. János 595
Lambicius 877
Lampe Frigyes 105, 171, 787, 1001
Landik János 605
Lang Antal 981, 985
— Jakab Ambrus 331, 369
Lansius Tamás 607
Lányi Pál 349
Laskai Csókás Péter 695, 707, 747
Laski Albert Lénárt 523
— Jeromos 525
László György 949—951
Laudani Mihály Károly Ferenc Vince 365
Lázár Mihály 305
Lázári Egri Gáspár 989
Lazius Farkas 97, 879
Le Long Jakab 91
Le Mort I. 67
Le Moyne István 81
Lengyel Miklós 989
— Zsigmond 991
Lenhardt József 349
Lenkei Ferenc 305
Lenti János 313, 785
Leusden 69
Lévai Bálint 787
— H. János 991
— Péter 301
Liebetraut János Gottfrid 591
Liebezeit György Zsigmond 157, 355, 653
Liedeman József Zsigmond 349
Liefman Frigyes 347
Linck János 859, 861
Lindsai György 303
Lipót császár 113, 331, 803
Lippai Kristóf 727
— Sámuel 299, 311
Lipsky Pál 593
Liszkavinyi János 363
— Sámuel 593, 981
Liszkai András 311
Lisznyai I. Ferenc 317
— Pál 67, 79
Liszthy István 713
— János 713
Litteráti Sámuel 321
Littleton György 667
Livinus 815
Loew 387
— András 163, 345, 651
— Eszter 651
— Károly Frigyes 157, 211, 213, 231, 347, 655
Lokácsi Prépostváry Zsigmond 727
Lombard Jakab 39, 601
Lonchaeus Pál 747
Lónyai Anna 745
Lorántffy Mihály 713
— Zsuzsanna 663, 713
Losonci Bánffy Ferenc 681
— Mihály 985
Losonczi F. János 311
— Gábor 307
Losonczy Anna 745
Losti János 303
Lovasi Gergely 315
— György 787
— Péter 315
Löbschütz Benjamin 833, 837
Lőcsi András 321
Lövei Szücs György 989

Lónc Antal 107
Lukács diak 715
Luther 673, 675
Luyta 69
Luzinszky Imre 535

M

Macsi András 799
Maczkási Boldizsár 717
Madacs Péter 593
Madai Dávid Sámuel 161, 359
Maday István 319
Madi Sámuel 787
Machrl Jeremiás 359
Magocsy András 713
— Gáspár 713
Magyar János 715
Majláth 715
Major Máté 989
— Mihály 317
Makkay Sámuel 315
Makkoi János 303
Maklari János 317, 787
Mallendorff János 985
Mallyó József 281
Málnási László 307
— Sámuel 321
Manardus Jakab 39
Mándi József 319
Mányoki János 301
Marckius 69
Maret 1057
Margitai M. Miklós 311
— Péter 721, 781, 789
Maria magyar királyné 679
Mária Terézia 525
Máriássy Pál 715
— Zsigmond 715
Markolt Ferenc 593
Markus János 317
Marosi András 317
Marossi György 321
— Imre 787
— Izrael 315
— János 317
Marsilio Ficino 607, 611, 615, 619
Martell Károly 875
Martini Dániel 347
Martinuzzi György 683, 695
Martonfalvi György 67
— Sámuel 305
— T. György 311
Mátéfi János 987
Matolcsi György 317
Mátyás császár, II. 731
Matyus István 291, 297, 299, 319, 983
Mayer Lajos Ernő 991
Mayor Zsigmond 369
Mayr Izaiás 859
Medgyesi Mátyás 303
— Tolmány János 985
Medici Lőrinc 613
Meilvi Róbert 305
Meelfuhrer 455
Megyei G. Mihály 989
Megyeri János 987
Megyaszai Mihály 315, 317
Mehes György 319, 807
Meibomius 69
Melanchton Fülöp 671, 707, 719
Melth Klára 747
Melius Juhasz Péter 65, 99, 631, 633, 715, 773, 775, 779, 789
— Sámuel 723
Melotai Nyilas István 789, 987
Menardus János Jakab 333
Mérei Mérey Mihály 719
Metzger Márton Kristóf 153
Mezger Kristól Dániel 369

Mezó István 315
Michovai Mátyás 863, 865
Miskolci Nagy György 993
Mihályfalvi Dávid 305
— János 989
Mihályi István 315
— János 317
Miklós 477—505
Miklósfalvi András 319
Miklósvári Tamás 989
Mikó János 993
Mikolai H. János 311
Miksa császár, I. 557, 717, 815, 825
Miksa császár, II. 135, 681, 717, 811, 835
Miksa herceg 773
Miksa király 115, 117
Mikl l. Csinaz Gergely
Miles Mátyás 287
Militski István 305
Milius L. Gyula
Milleter 387
Millius 299
Mindszenti Imre 991
— Sámuel 993
Miskolczi Ferenc 305
— Gáspár 311
— János 315, 989
— József 307
— Lukács István 967
— Pásztor István 967
Misztóthfalusi Kis Miklós 69, 89
Mocsai Ollé István 991
Mocsi István 317
— János 321
— Károly 923
Mogyoró Benedek 789
Mogyoróai Sámuel 993
Mohai István 303
Moller Dániel Vilmos 153, 449—457
— Gottfried 359, 449
Moller János 387, 439—443
— Károly Ottó 399, 443—447, 605
Molnár Ádám 161, 335
— Albert l. Szenczi Molnár Albert
— Béla 365
— György 321
— József 319, 593
— Mihály 315
Monaci János 789
Monse József Ulászló 267
Montagna Bertalan 53
Morgagni 921
Morus Tamás 677
Mower 605
Mossóczi Institoris Mihály 107
Mossóczi Zakariás 813
Munkácsi B. András 313
Muraközi György 719
Muratori 489
— Lajos Antal 63
Muschitsch Péter 831
Muschler János 859
Musnai Mihály 303
Müller József 593
Myra Márton 349

N

Nadányi János 301, 543
Nadargi János 299
Nadasdy Anna 715
— Ferenc 719, 747
— Pál 719
— Tamás 715, 717, 719
Nádaskai András 319
Nádudvari S. György 991
Nagy Ádám 993
— Balint 989
— Dániel 993
— Ferenc 991

Nagy György 315, 347, 993
— István 309, 317, 321, 993
— Kelemen 309
— Mihály 321, 993
Nagyari József 79
Nagyberényi János 989
Nagyborosnyai Zsigmond 307, 543
Nagykálnay K. János 311
Nagykárolyi Károlyi László 709
— — Mihály 709
Nagymegyeri Besnyei György 107,109
Nagymihályi Gergely 315
Nagysolymosi Mihály 305
Nagyszegi Bálint 315
Nagyszőnyi István 783
Nagy-Váczi János 303
Nakli Nakkó 661
Nánai János 315
Nánási Gábor 313
— István 303
— József 785
— Mihály 303
Naszályi János 807
Natalis Sándor 875, 877
Navier 1059
Nemegyei János 321, 543
Némethi F. István 311
— István 311
Németi H. Gergely 311
— István 317
— János 313
— Sámuel 315
Neubeck János 843
Neuhold János Jakab 157, 387
Neuman Sámuel 347
Neustetter Mihály 299
Nisnzai Gergely 815
Nógrádi Domokos 303
— Mátyás 783, 791
Nonyai János 305
Nyul Máté 995
Nyakazó Antal 719
Nyári Pál 721
Nyáry Ferenc 721
— István 721
Nyilas István 987

O

Odri Izsák 303
Oehme Károly 593
Oertel Jeromos 833
Okray Tamás 721
Oláh Miklós 49
Ollé István 991
Ongi Márton 993
Onodi P. György 991
— Sámuel 317
Opitz Józsue 831
— Márton 539
Ormós András 115
Ország Barbala 723
— Ilona 721, 757
Ortélius Abrahám 817
Orvos Pál 999
Osgyán Pál 321, 993
Osztrosith András 721
— János 721
Otrokocsi Ferenc 873
— Fóris Ferenc 313
Óvári János 303, 999
Ozorai Imre 715
— István 97
Ölschläger M. János Kristóf 669
Örvendi Molnár Ferenc 111

P

Paál Péter 301
Paczoth Ferenc 723

Paecken Keresztély 1001
Paksi Dániel 319
— Mihály 685
Palagyi Pál 81
Palatini Jakab 593
Pálfi István 307, 317, 811
Pálffy Kata 723
— Miklós 307
Pali Ferenc 321, 993
— János 307, 987
— Zsigmond 305
Pali Mihály 311
Pallai Ágost Frigyes 577
Pallavicini 877
Pallyi György 311
Pankotai István 987
Panyoki P. Mihály 313
Pap József 1053
— Mihály 1053
— Sámuel 321
Papai József 317
Pári Papai András 515—519, 521, 523
— — Ferenc, id. 505
— — Ferenc, ifj. 305, 353, 357, 505—515, 519, 521, 543
— — Imre 305, 543
Paruta Fülöp 1035
Pásztor Benedek 987, 991
— István 987
— János 989
— Péter 987, 989
Patai István 303
— János 305
— P. István 313
— Péter 303, 321
— Sámuel 303
Pataki Dániel 307
— Fusi János 989
— György 315
— István 301, 805
Pataki József 809, 811
— Mózes 807
— Sámuel 297, 299, 305, 309, 319, 807, 811, 983
— S. István 313
Pathai István 79, 785
Pátkai György 299
Patócsy Zsófia 723
Pauer Máté 859, 861
Paxi Mihály 985
Pázmány Péter 703
Péceli Király Imre 987
Peck János Kristóf 301
Pécsi Péter 297, 319, 983
Pécsváradi Péter 991
Pécsy Lukács 811
Péczeli Imre 315, 319
— József 321, 565, 567
— Sámuel 321
Pedemontánus János 55
Peéri T. István 311
Pelbárt Ozorai 95
Peleskei János 315
Péli S. István 989
Pelsőczi János 305, 313
Pemphlinger Márk 723
Perbonus Jeremias 877
Perbegg József Károly 387, 579—583
Perechtold 37
Peremartoni Ferenc 317
Perényi Ferenc 727
— Gábor 725, 753—761, 765
— György 727
— István 313
— Péter 111, 725
Peribai János 301
Perjési Ferenc 321
Perlitz 387
Perlitzi János Dániel 159
Pessina Tamás 913, 915
Pesti Gábor 95

Pesti Szegedi Sámuel 319
Péter 595
Péterfy Károly 57
Petneházy István 729
Pető Gáspár 729
— József 993
Petri Z. Ferenc 539, 991
Petrityewitzi Horváth Kázmér 707
Petrovics Péter 727
Petrőczi Kata Szidónia 663
Petrusith 727
Pfauser János Sebestyén 717
Pfeiffer Mihály 347
P. Felicián 993
Phentner Frigyes 593
Philadelphi Miklós 299
Piazenzai l. Lombárd
Pictet Benedek 665
Pierpach Gáspár 823, 841
Pierius 329
Pillich János Ferdinánd 305
Pilman István 593
Pintor Péter 865
Piscator Márk Fülöp Lajos 539
Pitter Mihály 989
Placerus Erhard 55
Plantinus Keresztély 817
Platón 613
Pleyel József Jakab 993, 995
Plenczitz 1059
Plotinus 613
Pluszkai Lipót 595
Poiret Péter 87
Pókai Benjámin 605
Polgári János 303, 315
— Mihály 319
— P. István 315
Polidamus Bálint 39
Polner András 859
Pólya János 321, 993
Pongrátz 93
Poniki György József 989
Poor Ábrahám 67
Pope-Blount Tamás 675
Porcsalmi András 805
— F. Pál 991
Posaházi János 311
Pósalaki István 79
— János 81
Prágai András 989
Pray György 119
Prépostvary Zsigmond 727
Prinyi Ferenc 729
— Gábor 727, 729
Proclus 613
Propertius S. A. 815
Prunyfeldi Sifanus Lőrinc 815
Pudelko József 593
Puecher János 287
Purkircher György 549—569, 979
Putnoki János 315, 781, 989
— Nagy Ádám 321, 993
Püspöki János 311

Q

Queisar Ignác 591

R

Radán Balázs 779
Ragályi Dávid 315
Rákóczi Ferenc, I. 331, 731, 733
— György, I. 803
— György, II. 731, 805
— Zsigmond 729
Ranzano 811
Rápoti Mihály 303, 785, 793
Rátthoni Buda István 311
Rátz Sámuel 923, 1059

Rawer János 817
Rayger Károly 153. 369. 387. 549. 587
Rayman János Adam 155. 335. 367 387
— Samuel 361
Raher Balint 859
Real 493
Récsei János 321
Regeczi István 317
Reiger Vilmos 859
Reinhardt 861
Reisz András 711
Remete András 311
Remetei János 305. 807
Renner Teofil 355
Rettegi Szép András 987
Retter 995
Réty József 319
Révay Ferenc 733
— Gábor 733
— Péter 733
— Szidónia 101. 733
Rhédey Ferenc 731. 763
Rhéti Joachim 277
Rhod György 285
Richter G. G. 141
— György 147
— Karoly Gottfried 363
— Márton 339
— Máté 857
Rigler Zsigmond 593
Rimaszombati István 305. 313
— Mihály 299. 991
— Z. Márton 311
Ritter György 595
Robertson 497
Rodlsperger Pál József 593
Rodner János 985
Roggendorff János Vilmos 839
Rollin Zsuzsanna 441
Ros Sándor 105
Rosenstein 1059
Rosarides 213. 765
Rothe János Teofil 369
Rotterdami Erazmus 677
Rozgonyi János 301
Rudolf császár, II. 113. 717. 811. 829
Rueber János 733
Ruszkai Dobó Ferenc 699
Rycrius 69

S

Sághi Mihály 989
Sagittarius Gaspar 345
Sailer Károly Vilmos 357. 367
Sailler János 349
Salagi István 957
Salgai Katalin 729
Sallai Pál 301
Samsondi P. Márton 989
Sándor orvos 119
Santa Benedek 969
— János 987
Sanuto Marino 63
Sanzier 961
Sápi Sámuel 321. 993
Sapodus János 675
Sarandi János 301
Sarasa Alfonz 667
Sárfői Mihály 313
Sarkany András 317
— István 315
Sarkozi Balint 985
— János 781
Sárdi István 317
Sarolta 657
Sárospataki Mihály 301
Sartorius János 107
Sárvári János 317
Schaacht Lukács 67
Schacht Oesterdyk János 293

Schadaeus 833
Schanckebank János 361
Scharffenberg Mátyás 41, 43
Scheffler Dávid 111
Scherer György 837, 839, 841
Scherhäckl 859, 861
Schilpacher 549
Schirmer János 285
Schmid Antal 339
— János Keresztély 349
Schmidt György János 349
Schneider Győző 449
Schnevogel Mark 859
Scholner György 967
Schoppel András 355
Schonleben 959
Schoulin János Fulóp 797
Schonvisner István 957
Schöpperlin 903
Schreder György 279, 281
— Konstantin 281
Schubert M. János 341
Schuller János Gottlieb 365
Schulz 141
Schuun Jakab 349
Schurmann Maria 665
Schuster Jakab 365
Schüller János György 357
Schwandtner 45, 47
Schwanzer Farkas 823
Schwarz Gottfried 657
— János Mihály 357
— János Teofil 355
Schwarzenhaller János 829, 831, 845, 847
Schwarzwalder Zsigmond 605
Schwendi Lázár 735
Scultetus Weighard 353, 703
Seauer Pál 845
Sebestyén mester 39
Segner András 143, 147
Segner János András 347, 367
— — Mihály 347
— Kristóf 651
Seidenschweif Lipót 979
Seivert János 887
— Mihály 363
Selden János 895
Selyki Péter 313
Sellyei Balog István 337
Sellyei M. István 311
Sellyei Mihály 301
Selymes János 991
Sendivogius 533
Senneri 1059
Serédy Gáspár 719
Seres Mihály 317
Sericanda l. Seidenschweif Lipót
Seuer Farkas 717
Seyfrid von Senberg 59
Seyller Ábrahám 121, 125
Sidó Ferenc 989
Siegmund Dávid 767
Sigl Menyhért 859
Sigler János Erhard 859
B. Sikó János 311
Simándi Bodó Mihály 991
Simler 665
Simon János 993
Simonius Simon 51
Simontornyai János 315
Skollanics József Ferenc 571—579, 593
Slouze Sámuel 163
Smellie Vilmos 1047
Soderius András 361
Sófalvi József 307, 807
Soliman Gyula 917
Solymosi János 315—317
Somhori László 747
— Sándor 965
Someren Abraham 83

Somodi Péter 981
Somosi Miklós 309
— P. János 311
Somgári János 991
Sontag Sámuel 359
Soós Balog Mihály 319, 939
Soós Imre 317
Sorano János 979
Sós István 317
— János 307
Soterius György 285
Sóthi István 735
Sóti József 309
Spanheim Frigyes 81
Sperlock Konrád 719
Speusippus 613
Spielenberger Dávid 163
Spinenfisch György 985
Spital Mihály 841
Spitzel Teofil 329
Sqarcialupus Marcell 39
Staihofer 97
Stancarus Ferenc 39
Stapfer János Frigyes 667
Steiner Miklós 593
Steller Tamás 339
Stempelius János Ágost 339
Stock János 261
Stoll György 583
— Miksa 583—589, 999, 1001, 1059
Storck Antal 587
Störle Márton 965
Sterzer Mátyás 339
Sulyi Tamás 989
Suttinger Ábrahám 859, 861
Sulyok Anna 735
— Krisztina 735
— Sára 735
Swieten Gellért, van 931
Sylvanus István 303
— Márton 67
Sylvester János 97, 717, 719
Synesius 613

Sz

Szabó András 989
— György 989
— István 987, 989
— János 317
— József 321
— Pál 993
Szabó Sámuel 317, 543
Szaki Ferenc 301
Szaki P. Ferenc 311
Szaklányi Imre 993
Szalai György 317
— István 317
— János 321
— Mihály 321
Szalieszi János 317
Szikdoboni Pap János 993
Szamoskozi István 985
Szána István 321
Szaniszló István 305
Szántai C. Máté 991
— Mihály 311, 783
— Molnár Mihály 791
— P. József 989
Szántó István 103, 749
— János 993
— P. István 311
Szapolyai Borbála 661
Szarászi Ferenc 781
Szász Márton 317
Szathmári Paksi Mihály 319
Szatmári Ábrahám 319
— A. István 311
— András 301
— B. Péter 311
— Dániel 309

Szatmári Ferenc 993
— István 317
— János 303
— Lázár Miklós 791
— Mátéfi János 987
— Mihály 301, 307, 309, 313
— Orbán Sámuel 317
— Paksi István 793
— Pap Mihály 473, 807, 885, 895, 897, 899, 905, 911, 1053
— Pap Miklós 1001
— P. Sándor 315, 811
— Pap Zsigmond 315
— R. István 303
Szatmárnémeti István 991
— Mihály 313, 807
— Sámuel 303, 805
Szebeni Menyhért 941
Szederkényi István 305
Széchy Dénes 737
— György 737
— Miklós 737
— Tamás 737
Szécsi Dániel 315
— István 301
— P. Gáspár 309
Szegedi Dániel 781
— István 705, 727
— János 783, 963, 967
— József 297, 543
— Mihály 985
— Pásztor Dániel 987
Székely Ferenc 307, 317, 919
— István 101
Székely Mózes 801
— Sámuel 537
Székelyhídi Sz. Mihály 309
Széki István 315
— Teleki Ádám 309
— — József 309
— — Mihály 737
Szeleczki János 651
Széli Károly 923
Szendi György 317
— Mihály 317
Szenczi Ábrahám 809
— Borsi János 989
— János 301
— Molnár Albert 101, 683, 697, 709, 715, 723, 737, 987
— Pál 79, 785
Szentábrahámi Mihály 305
Szente Pál 321, 993
Szentesi Dániel 321
— István 303
— János 79
— Mihály 315
Szentgyörgyi Dávid 311
— György 301
— Mihály 301
— M. János 315
— Nagy Bálint 989
— Sámuel 313, 319
— Tolnai Tamás 311
Szentiványi Márton 749
Szentjóbi István 315
Szentkereszti Dániel 289
Szentkirályi Benedek 697, 989
Szentlászlói Vazul 311
Szentmihályi Pál 985
Szentmiklósi András 315
— Sebők Sámuel 595
Szentpéteri Cseh János 315, 317, 363, 993
— György 317
— Péter 313, 315
Szentsimoni István 317
Szent Szalome 659
Szép András 987
Szepsi Bényei Pál 989
— H. Mihály 989
— János 311

Szepsi Korocz György 989
— Laczkó Máté 987
— — Mihály 311
— Máté 313
— Szabo István 987, 989
— Vince 987
Szerczi M. György 313
Szerdahelyi Imreffi János 707, 709
— Mihály 987
Szerecsen 595, 607
— János 737
Szeremlei János 993
Szerencsi Gerzson 303
— István 319, 321
— Nagy István 1001
Szigeti György 301
— Sámuel 309
Szikszai Benedek 783
— Benjámin 319
— Csillagi István 987
— E. András 947
— Fabricius Vazul 757, 767, 769
— György 315
— Hollopaeus Bálint 723
— István 999
— János 303
— Major Máté 999
— T. János 315
Szilágyi Borzas Márton 791
— György 317
— István 305, 317
— István Benjámin 691
Szilágyi Márton 79, 301
— Mihály 303
— P. János 321
— Péter 273
— Sámuel 307, 505, 787, 793
Sziléziai György 725
Szilvási István 999
— János 985
— Márton 321, 989
Szilvási Mihály 697
Szindrevarallyai Mihály 985
Szini István 737
Szinyeújfalusi Szinyei Kristóf 737
Sziráki István 313
Szlabi Ferenc 593
Szoboszlai Mihály 301
— Miklós 309
— N. Miklós 783
— Péter 315
— Sámuel 301
Szombati Gergely 317
— István 303
— János 321
— József 593, 993
— Mihály 301
— Pál 313
— Sámuel 303
Szondi János 303, 991
Szőcs Ferenc 319
Sződi István 795
Szegedi Gergely 779
— Lajos 779
Szőke Mihály 319
Szőllősi Pál 303
Szőlősi Bede János 987
— H. János 317
— István 805
Szőnyi István 313
— Pál 991
Sztárai Mihály 725, 779

T

Tadé mester 45
Taksonyi Péter 987
Tállyai István 987
— Márton 805
Tállyai Putnoki János 949
Tamás főesperes 119
— Nándor 593

Tamássa Ferenc 321, 993
Tarack János 985
Tarcsai János 783
Tarczali Pál 301
Tardi István 305
Tarpai Silvanus András 311
Tasnádi Kinczes Imre 989
Tatai Csirke Ferenc 793
— Ferenc 787
— József 299
— Kovács György 313
Tatár Patai Mihály 311, 987
Telegdi Anna 721
— Miklós 737, 813
— Pap Sámuel 87
Teleki Ádám 667
— Béla 567
— József 509, 563
— Mihály 737
— Sándor 521
Textoris Dániel 347
Theis Mihály Gottlieb 363
Theophylactus 815
Tholnai Miklós 985
Thornai Ferenc 985
Thokoly Imre 439, 741
— István 741
— Miklós 741
— Sebestyén 741
Thuri György 947
— Jakab 985
— Márton 701
— Mátyás 985
Thurzó Ádám 741
— Elek 739
— Erzsébet 735
— Ferenc 739
— György 739
— Imre 741
— Kristóf 741
— Mihály 741
Thurzó Szaniszló 47, 739
Tibullus A. 815
Til György Henrik 345
Timon Sámuel 671, 765
Timóteus 815
Timpeler Ferenc 593
Tissot 1059
Tisza-Bátri P. Tamás 311, 991
Tiszabecsi P. Tamás 989, 991
Tiszavarsányi Dániel 313
Titzineusis György 659
Toaldo 329
Todari Jakab 381
Tokaji Almási Mihály 313
— György 317
— István Márk 991
— Sz. István 309
Toldi Miklós 307
Tollius 343, 943
Tolnai Balog János 681, 699
— István 311, 805
— János 731, 805
— Mihály 301
— Péter 783
— P. István 791
Tomicius Péter 41
Tomka Szászky János 141
Topolinszky Miklós 593
Torda Zsigmond 741
Torkos András 109
— János 367, 589—593, 631
— József 109, 141
— Jusztusz János 141, 289, 357, 589, 627
— M. József 879, 881, 883
Tornai Gáspár 783
— P. Ferenc 781, 989
— P. István 783, 991
Tornyói György 313
Tóth András 993
— Ferenc 993

Tóth István 317, 993
— János 305
Tóthfalusi Kis Miklós 809
Tóth-Pápai M. Mihály 527
Towshendel 511
Tőke Vásárhelyi István 543
Tokódi István 987
— Miklós 987
Tölölési Ferenc 993
Toppelt Lőrinc 263
Török Bálint 743, 779
— Ferenc 743, 993
— István 743
— János 745, 985
— Mihály 991
Trajan Ádám 287
Trangus Illés 359
— Mihály Teofil 349
Trewius 269
Triglandius Jakab 81
Trogmayer János Teofil 349
Tronchinus 69
Trost János Márton 355
Tunyogi Miklós 303, 317
— Péter 991
Túri Lőrinc 303

U

Udvarhelyi György 989
— Mihály 807
Ughelli Ferdinand 45
Ujfalusi Dániel 315
— Ferenc 993
— Judit 665
Ujfalvi Imre 781, 987
Ujhelyi Mihály 989
Ujvári János 315
Ujvárosa Domotor 303
László király, II. 333, 603, 607, 617
Ungnad Kristóf 745
Ungvári Ferenc 713
— Gáspár 987
Unverzagt Farkas 827
Urményi Mátyás 311
Uzoni Beldi Pál 693

V

Váczi György 987
— János 783
— Péter 987
Vadász Pál 321
Vaeyen 69
Valentinus György 373
Valerianus János 329
Valerius David 39
Vallkai Miklós 745
Vallus Jakab 67
Valor Fülöp 39, 607—621
Van Alsen Jeronos 105
Van Iperen József 459
Van Maastricht Gellért 493
Van Swieten Gellért 587
Váradi Borbély István 987
— Jakab 987
— Máté 301
— Mátyás 313, 693
— Mihály 317
— Pál 303
— P. János 805
— Pastoris Samuel 313
— Samuel 305, 785
— Sz. István 309
Varalhyai Dániel 303
— Mihály 311
Varannai István 993
Varannai Klára 73
Várdai Kató 721
Váradi Szabó András 989

Varga István 307
Vargyasi Dániel Polixéna 665
Vári Bálint 985
— Csizmadia Péter 989
— István 311
— Mihály 85
— Miklós 991
Varsányi Dániel 301, 781, 989
— Gorsa Mihály 985
— Pál 985
— P. István 989
Vásárhelyi Ferenc 985
— György 991
— Mózes 987
— Péter 311, 541, 543
— Sámuel 297, 981
— Tőke István 315
Vatai György 317
— János 315
Vatay István 319
Vechner Dávid 339
Vecsei Gergely 317
— György 785
— János 787, 793
— Péter 81
Vedelius György 341
— — Farkas 339
Veker József 593
Vendelinus 679
Veneman 549
Veranccsics 275, 561
— Mihály 275
Veresegyházi Tamás 785, 793
Veresmarti János 985
— Sámuel 315
Veresdi György 503, 807
Vérvölgyi András 313
Veszelin Pál 783
Veszprémi B. István 313
Vetési János 771
— K. György 313
Vetési N. Sándor 311
Vétsei István 115
Vette András 331
— György 163
Viczai József 593
Victoris Dávid 349, 593
Victorisz Jeromos 95
Vignieri Jeromos 961
Vilmos canterbury-i érsekpermas 511
Viski Bene Márton 989
— Fábri István 989
— Gáspár 303
— János 303, 307
Visnyai János 991
Visolyi Bárány András 317
Viszlai István 317, 993
— János 315
Vitrarius Fulcp 81
Vitringa 69
Vitus János 697, 707, 751, 753, 755, 765, 767
— Margit 709
— Pál 993
Vizaknai Bereczk György 799
— Gergely 97
— Mihály 303
Vizkeleti P. Dániel 311
Vizkelety Tamás 745
Vizsolyi Major Mihály 987
Voetius 69
Vogel Rudolf 921 Voigt Adauctus 265, 267
Volderus Burchard 81
Von Haen Antal 585
Von Salm und Neuburg Gyula 735
Von Trauth Sámuel Frigyes 349
Vossius 895
Wachsmann András 357
Wagner Károly 49, 275, 277, 299, 979
Wáli István 319

Wáli Mihály 621—647
Wallaszkai János 157, 361, 527
Wallaszky János 141
Wáncza Mihály 319
Waxman Zsigmond 347
Wárzl György 859
Wéber János 795
Wedelius György Farkas 345—347
Weikard 1059
Weissin 859
Werbóczi István 811, 873
Werther János Boldizsár 201
Wesselényi Anna 667
— Ferenc 745
— István 519
— Mária 667
— Pál 745
— Zsuzsanna 667
Weyerhof 69
Weszprémi István 103, 313, 319, 595, 1051
Wieland József Károly 367
Wiesius 69
Wimpassinger János 859
Windheim Keresztély 667
Windisch János Teofil 157, 649—671
— Károly Gottlieb 653
Withering 1059
Witsen Miklós 83
Wittich Kristóf 81
Wohleben József 299
Wolffling M. János 341
Wolfgang 499

Z

Zaboriczky Sándor 71
Zadevius Lőrinc 825
Zacharides György 161, 365, 593
Zagoni Bara István 367
— Gábor 299, 315, 983
— György 319
— Márton 317
Zakariás 61
Zalay János 979
Zalapaumb 859
Zamojski 263
Zámbó János 213
Zeber János Jakab 283
Zeininger Ferenc Antal 607
Zemlei Ferenc 303
Zerechen l. Szerecsen
Zilágyi l. Szilágyi
Zilahi István 313
— Mihály 807
— Sámuel 321
Zimmermann János József 859, 861
Zobl 861
Zolb János 859
Zolicoffer Honorius Miksa 549
Zoltán József 297, 317, 319, 983
Zólyomi Dávid 745, 747
Zoppel 835
Zoványi P. György 793
— Sámuel 303
Zrinyi György 747
— Ilona 743
— Miklós 747
— Péter 747
Zwinger 351

ZS

Zsamboki János 555, 811, 813, 815, 817, 821, 823, 863
— Péter 817, 819, 821
Zsigmond király 59, 477

ad Pag. 411.
Nō 10.
Ar.
MICHAEL
PRAESIDIUM SOCIETATIS HAGANS. PROVINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA

ad Pag. 437
et
AVR.

ad Pag. 202.

Nro 1.

ad Pag. 203.

Nro 3.

ad Pag. 205.

Nro 5et 6

ad Pag. 207.

Nro 8.

a Pag. 207.

Nro 9.

a Pag. 209.

Nro 10.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
HUNGARICAE